HIERONYMI MERCURIALIS DE ARTE GYMNASTICA LIBRI SEX, IN QUIBUS...

Girolamo Mercuriale, Cristoforo Coriolani, Pirro Ligorio

Digitized by Google

31
8-E
3

7
40 K
23

37 G F 11

31 8 E 3

HIERONYMI MERCVRIALIS

DE ARTE GYMNASTICA Libri Sex,

IN QVIBVS EXERCITATIONVM OMNIVM vetuſtarum genera, loca, modi, facultates, & quidquid denique ad corporis humani exercitationes pertinet, diligenter explicatur.

Tertia editione correctiores, & auctiores facti.

Opus non modo medicis, verum etiam omnibus antiquarum rerum cognoſcendarum, & valetudinis conſeruandae ſtudioſis admodum vtile.

AD MAXIMILIANVM II. IMPERATOREM.

Bibliothecae Coll. Romani Soc. Jesu
Ex Legato Illustriss. Cocini
VITTORIO EMANUELE ... ROMA
BIBLIOTECA NAZIONALE ROMA

VENETIIS, M D LXXXVII.

Apud Iuntas.

Digitized by Google

MAXIMILIANO II.

IMPERATORI INVICTISSIMO.

HIERONYMVS MERCVRIALIS perpetuam Felicitatem D.

BIBLIOTECA NAZIONALE ROMA

SI quando mecum diligentius conſidero, MAXIMILIANE *Inuictiſſime, quot, quantaque Imperatores, ſummiq. Principes pro hominum ſalute, & tranquillitate tam bello, quam pace geſſerint, in eam facile deſcendo ſententiam, merito, atque optimo iure omnes fere gentes, & nationes feciſſe, quod eos dignos exiſtimarunt qui in Deorum immortalium numerum referrentur. Inter ea vero, quae in humanum genus innumera contulerunt beneficia magnam partem ſibi vindicant artes paene omnes liberales, quas maximis propoſitis praemijs non excitarunt modo, atque extulerunt aliquando iacentes, ſed ita etiam earum dignitatem amplificarunt, vt ipſi ſoli illarum auctores, & inſtauratores propemodum videantur. Id facile perſpicere quiuis poteſt, qui militaris diſciplinae, le-*

gum ſcientiae, ceterarumque, ſine quibus vita haec noſtra fere vitalis non eſſet, laudandarum artium ortus, & incrementa memoria velit repetere: ſed ne Imperatori ſapientiſſimo, quae omnibus paßim nota ſunt, recenſendo ſim moleſtus, vnum medicae artis omnium vtiliſsimae exemplum proponam, quae proculdubio aut nulla eſſet, aut certe eum, quem hoc tempore praeſefert ſplendorem, & elegantiam non haberet, niſi Principum benignitas, ſine qua omnis plerumque langueſcit induſtria, ſummis viris illius auctoribus affulſiſſet. Etenim quantum a primis illis temporibus quaſi naſcenti medicinae attulerint auxilij Cadmus, Salomon, Alexander, poſterioribus vero Attalus, Ptolemaeus, Nero, Hadrianus, Conſtantinus, Iuſtinus, alij permulti, complurium Doctorum hominum monumenta teſtantur. verumtamen vt alia omittam in praeſentia, non exigui momenti putandum id eſt, quod magnificentiſsima, atque ampliſsima Gymnaſia exſtruxerint, inque ijs artem Gymnaſticam inſtituentes, ipſius magiſtros ac praefectos aluerint, qui homines exercitationibus, & ad corporis, & ad animi ſanitatem conferentibus inſtruentes ad bene, beateque viuendum viam communirent. Haec enim ars illa eſt, ob quam olim Perſarum reges, Lacedaemonij, Athenienſes, Romani ita in bellis gerendis valuerunt, vt ſaepe non maxima manu incredibiles hoſtium vi-

res

res fregerint, innumerabiles copias fuderint, tot denique regna, totque nationes ſuis ditionibus ſubiecerint, vt ne recenſeri quidem numerando facile queant. Hac eadem inſtructi, non defuerunt Principes, qui aduerſus quemlibet Athletam robore ſunt auſi contendere, quales fuiſſe Cyrum, Neronem, Traianum, Antoninum, & Seuerum accepimus, quos praeterquam quod hac ſola arte ſanitatem conſeruaſſe, fortiſsimosque euaſiſſe memoriae proditum eſt, ob hanc quoque cauſſam id eos feciſſe veriſimile eſt, vt ceteros ſuo exemplo ad eaſdem exercitationes inuitarent. Huiuſmet artis ope quis ignorat priſcos regnorum, & prouinciarum gubernatores Athletarum, et gladiatorum ſpectacula ad ſubditos in officio continendos prudenter excogitata introduxiſſe? ne plurima alia commoda recenſeam, quae gymnaſtica, quo tempore floruit, ad humanam felicitatem perficiendam ſemper vberrime praeſtitit. Sed, quo plures ſcimus ab hac arte vtilitates emanaſſe, eo magis dolendum nobis eſt, quibus neſcio quo miſero fato cum multis alijs optimarum artium ſtudijs perijt, atque exſtincta prorſus eſt; vnde fit vt vetus illud militare robur, & veram ſanitatem perpauci ſint hoc tempore, qui conſequantur, totque morborum genera quotidie nos infeſtent, quot ob exercendorum corporum conſuetudinem non expertos eſſe veteres rationi conſentaneum eſt. Haec autem etſi ita ſint, deſperandum ta-

men non eſt, ſapientiſſime Imperator, quin eorum ſcriptorum beneficio, apud quos rudis atque adumbrata quaedam illius delineatio remanſit, ab interitu poſſit vindicari, ac iterum in hominum adſpectum, lucemque proferri, ſi & Principum ad hanc rem propenſio adſit, & homines docti, & antiquitatis periti reperiantur, qui in hoc ſtudium incumbere, omneſque ingenij neruos contendere non recuſent. Ceterum cur nemo noſtris ſaeculis huiuſmodi prouinciam ſuſceperit, ſane pronunciare non audeo: id vnum ſcio, rem ſicut maximae vtilitatis, ita immenſi eſſe laboris. Et ego, licet multa eſſent, quae ab ea deterrere me poſſent, aliquando tamen ſum aggreſſus, quaeque inter legendos auctores huc pertinentia obſeruauerams, in vnum veluti corpus collecta in commentarium redegi. quod factum a me eſt magna animi contentione, & ſtudio: euentu autem, vt ex multorum teſtimonijs cognoui, audeo dicere, non infelici. Quae etiam me cauſſa impulit, vt, quamuis hos libros, quo tempore ALEXANDRI FARNESII Card. ſapientiſſimi ac prudentiſſ. medicum Romae agebam pepererim, illiq. dicatos in vulgus ediderim: tamen, publico licet profitendi munere, & frequentibus aegrorum viſitationibus implicitus, rurſus eos poſtremis hiſce menſibus in manibus ſumpſerim, nonnullisq. mutatis, alijs plurimis adiectis, quarundam exercitationum ex vetuſtis monumentis iconibus repraeſentatis

tis

tis ita exornauerim, vt non verear quin gratiores multo (quemadmodum ſolent ſemper poſteriores curae eſſe meliores) ſint in lucem prodituri, atque iucundiores. Quo etiam factum eſt, vt, quod antea non ſum auſus, illos nunc tuae Maieſtati conſecrare pro mea erga te obſeruantia non dubitauerim. Cum praeſertim, ſi Gymnaſticae renaſcenti vllus eſt patronus quaerendus, neminem te potiorem eſſe conſtet: vt, quemadmodum olim Imperatores eam inſtituerunt, auxerunt, & illuſtrarunt, ita tu hoc tempore amiſſam, quae tua ſumma auctoritas, & potentia, promptaque de humano genere bene merendi voluntas eſt, in priſtinum ſplendorem, in veterem dignitatem & poſsis, & velis reſtituere. Accedit etiam, quod Cardinali FARNESIO, *cui poſt Deum omnia debere me fateor, & quem tuae Maieſtatis obſeruantiſsimum, ac indefeſſum laudum tuarum praedicatorem ſemper eſſe ſenſi, gratiſsimam rem facturum me exiſtimaui, ſi hoc opus in ipſius laribus natum, & minus politum in eius nomine publicatum, nunc perfectius, locupletius, & pulchrius redditum tuae Maieſtati ipſius nomine adferrem. Quamobrem oro, vt, qua ſoles incomparabili animi magnitudine, hoc licet Maieſtati tuae impar munus, qualecumque tamen tenuitas noſtra offerre poteſt, accipere, meque inter tuos numerare, protegere, ac fouere digneris. nam, quamquam me*

ijs,

iis, qui omni diſciplinarum atque artium genere excellentes M. T. inſeruiunt, comparandum non eſſe non ignorem: ſi tamen animus ſpectetur meus; non dubito, quin, ſicut nullius ſtudia in M. T. ſunt ardentiora, aut obſeruantia maior, ita aliquo inter alios gratiae tuae loco non indignus videri poſſim. Deus Optimus Max. M. T. pro Chriſtiani orbis ſalute diu incolumem, & felicem conſeruet.

Patauii, Kal. Sext. CIↃ IↃ LXXIII.

LAVRENTII GAMBARAE
BRIXIANI CARMEN.

Auxilio ſicut Phoebi genitoris, & arte,
Arte Coronides medica celeberrimus olim
Membra minutatim patrios diſiecta per agros
Hippolyti, tandem manibus collegit, & artus
Artubus aptauit nitens, iuuenemq. carentem
Iam luce aetheria, iam tartara nigra tenentem
Ad ſuperas ſedes, erebi reuocauit ab vmbris;
Et membris laetos, oculisq. infudit honores:
Queis ſolitum lumen ſumpſerunt membra iuuentae:
Confiſus ita nunc ope Mercurialis, & aura
Farneſij aſpirantis heri collegit in vnum
Gymnada: qua quondam ſe ſe exercere relicto
Carcere maiores, populo ſpectante, ſolebant.
Haec pars ad ludos ſpectat, pars altera tantum
Commemorat; cum quis pictis ſe oſtentat in armis,
Fortis vt euadat miles, pars tertia narrat,
Sint ea, quae incolumes ſeruent, morboq. vacantes
Mortales, dum vita manet, docet inſuper haec pars,
Ordine quo poßint homines extendere longum
In tempus dubiam aetatem, tardamq. ſenectam
Ducere inexpertamq. mali, curaq. carentem;
Omnia quae latuere diu diſperſa, tenebrisq.
Abdita Cimmerijs: quae nunc diſtincta labore,
Et multo ſtudio, tamquam noua ſidera fulgent,
Scriptores inter Graios, pariterq. Latinos.

Matth. Deuarij.

Ὡς πάλαι ἱππολύτοιο μέλη, παιήονος υἱὸς
σύστασιν εἰς ζώου σώματος ἡρμόσατο,
ὣ δέ ποτ' οἰχομένης καλὰ λείψαν ἀμυδρά περ ἔμπος·
τέχνης γυμνασίης νῦν ἀναλεξάμενος,
ἄκρος ἀκεστορίῃ Ἱερώνυμος, ἀθάνατόν μιν
κοὺ τεθνηξομένην αὖθις, ἔτευξε νόῳ.
ὃς γοῦν ἶσα θεοῖσιν, ὀνήσιμα ἔργ' ἀναφαίνει,
ἶσα θεοῖς, τιμῆς ἄξιος ἀθανάτου.

Ἀχιλλέως Στατίου Λουσιτανοῦ.

Γυμνάσιον πολυηδὲς ἄγαν πονέων συνέγειρες
Παντοίοις σποράδην ἐκδοθὲν ἐν βιβλίοις
Οὕνεκα τῶν τε σοφῶν Ἱερώνυμε ψυφῶνι ἀποισῇ
Πένταθλον οὐχὶ μόνον πάνταθλον ἀλλὰ μόνος.

Achillis Statij Luſitani.

Orco mortales Hieronymus inuidet aegros
Lumen ad aetherium ſemianimes reuocans,
Quod quia ſaepe facit, laudatur ſaepe, ſuiq.
Fama tripertito nominis orbe volat.
Nunc autem noua fama alia increbreſcit, vt artes
Exſtinctas veterum gymnaſiumq. nouat.
Macte animo, vir magne, ergo tu cetera membra,
Ore exercebis, ſed tua laus hominum.

Auctorum nomina, quorum fide, & teſtimonio hi Libri conſcripti ſunt.

Aeſchylus
Aetius
Afranius
Agathinus
Alexander Aphrodiſiẽſis
Alexander Trallianus
Antillus
Aretaeus
Ariſtophanes
Ariſtoteles
Aſclepiades
Athenaeus
Auerroes
Auicenna
Aulus Gelius
Auſonius
Bardeſanes
D. Baſilius
Caius Julius Caeſar
Caſsianus
Caſsius Iatroſophiſta
Catullus
Caecilius Plinius
Clemens Alexandrinus
Coelius Aurelianus
Columella
Cornelius Celſus
D. Cyprianus
Diocles
Dion
Dionyſius Areopagita
Dionyſius Halicarnaſeus
Eraſiſtratus
Erotianus
Euripides
Euſebius
Galenus
Herodotus
Herodianus
Heſiodus
D. Hieronymus
Hippocrates
Homerus
Horatius
Joſephus
Jſidorus
Julius Capitolinus
Julius Firmicus
Iulius Pollux
Iuſtinus Martyr
Juuenalis

Laertius
Laitus
Lampridius
Libanius
Lucanus
Lucianus
Lucilius
Lucretius
Mar. Aure. Caſsiodorus.
Marcus Tullius
Martialis
Meletius
Oribaſius
Ouidius
Pacuuius
D. Paullus
Paullus Aegineta
Pauſanias
Perſius
Petronius arbiter
Philoſtratus
Plato
Plautus
Plinius
Plutarchus
Polybius
Porphyrius
Poſidonius
Propertius
Pub. Victor
Razes
Rufus Epheſius
Scribonius Largus
Seneca
Sex. Empiricus
Sex. Pompeius Feſtus
Sidonius Apollinaris
Soranus Epheſius
Spartianus
Statius. Strabo
Suetonius Tranquillus
Suidas
Terentius
Tertullianus
Themiſon
Theodorus Priſcianus
Theophraſtus
Valerius Flaccus
Valerius Max.
Varro
Vegetius
Vitruuius
Vopiſcus
Xenophon.

ARTIS GYMNASTICAE
LIBER PRIMVS

De Principijs Medicinae. Cap. I.

QVAMDIV Homines pauciſsimis rebus con-
tenti lautas menſas, & opipara conuiuia non
cognouerunt, propinationisque poſt indu-
B ctam paullatim cõſuetudinem penitus igno
rarũt, (id quod primis illis ſaeculis extitiſſe
memoriae proditum eſt) morbi neq. appa-
ruerunt, neq. etiam eorum nomina inno-
tuerunt, ſicut uſque ad tempora Socratis di-
ſtillationum, quas Graeci *κατάῤῥυς* dicunt, nomen, quo nil hodie
frequentius eſt, ignoratum eſſe tradidit Plato: qua de re tunc tem-
poris medicinae aut paucos omnino, aut nullos uſus, nullaq. prin- 3. de Republi.
cipia extitiſſe certum eſt: etſi Homerus antiquiſsimus auctor ſcri-
pſerit Aegyptum multas herbas, multaq. medicamenta habuiſſe.
Poſtquam uero intemperantiae neſanda lues, coquorum exquiſi-
tae artes, delicatiſsima epularum condimenta, uinorumq. peregri
nae temperaturae inter homines irrepſere, morborum ſimul uaria
C continuo genera ſuccreſcentia ad inueniendam medicinam eos
coegerunt: qua ſemper carere profecto licuiſſet, niſi humana, uel
potius ferina ingluuies omnium uitiorum ſoboles eius uſum om-
nium maxime neceſſarium effeciſſet. Medicina uero tametſi pri-
mo illo ortu rudis admodum, incultaque fuerit, quando priſci illi
(ut Herodotus, & Galenus referunt) aegrotos palam exponebant, In lib. qui medicus ſcribitur.
ut unuſquiſq. quod utile, atq. experimentis comprobatum habe-
bat, alterum edoceret, poſterioribus tamen ſaeculis ab Aeſcula-
pio Epidaurio cognomento apud Cyrenaeos medico mirifice ex
ornata fuit, & quaſi ex ruſtica urbana, & concinna reddita: quam
tamen omnino perficere is nequaquam potuit, quippe qui ſolis
morboſis, ac languentibus operam nauans id unum ſemper curan-
di ſtudium habuit: ſanorum curam aut ullam eſſe ignorauit, aut
eam prorſus contempſit: quod poſtea ſucceſſores illius intelligen-
tes adeo exiſtimatione dignam reputarunt, ut medicinam ſine hac

totam mancam, nulloq. modo perfectam eſſe poſſe perſpexerint. D
Atq. hi fuere primi Herodicus Selymbrianus, & Hippocrates eius diſcipulus, qui curatiuae morborum medicinae cõſeruatoriam ualetudinis partem fere circa ſana duntaxat corpora ſatagẽtem addere uiſi ſunt, arbitrantes non minus praeclarum, atque artificioſum opus eſſe ſanos homines a morbis praecauere, quam illos iam implicitos liberare: unde medicina, quae antea ſemper quaſi uirgo fuerat, praegnans ab illis reddita fuit, quandoquidem prius ſolis curandis aegritudinibus, tum ſanis etiam conſeruandis praefecta eſt. An totam eam medicinae partem, quae & ad ſanos, & ad uictus rationem pertinet ex tabellulis, alijſue donarijs, Aeſculapij templo dicatis Hippocrates conflauerit: an uero ſolam in curandis
Lib. 29. cap. 1. morbis verſantem clinicem vocatam, quemadmodum Varro, Strabo, atque Plinius crediidiſſe videntur, mihi plane compertum non E
eſt: niſi quod fuit mos liberatos morbis in templo eius Dei, quid auxiliatum eſſet, ſcribere: Iſque a primis illis temporibus vſque ad Antonini Imperatoris aetatem non modo in Graecia, verum etiã in Italia perdurauit: vti prae ceteris ex tabella marmorea Romae in Aeſculapij templo in inſula Tiberina inuenta, & vſque ad hanc diem apud Maphaeos conſeruata intelligere licet, in qua graece haec leguntur.

Αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Γαΐῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπὶ ἱερὸν βῆμα, καὶ προσκυνῆσαι, εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν, καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπάνω τοῦ βήματος, καὶ ἆραι τὴν χεῖρα, καὶ ἐπιθεῖναι τοὺς ἰδίους ὀφθαλμοὺς, καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε, τοῦ δήμου παρεστῶτος, καὶ συγχαιρομένου ὅτι τόσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν ἀντωνίνου. id eſt: F

HISCE diebus Caio cuidam caeco oraculum reddidit, veniret ad ſacrum altare, & genua flecteret, deinde a parte dextera ueniret ad laeuã, et poneret quinque digitos ſuper altare, & eleuaret manum, & poneret ſuper proprios oculos: & recte uidit populo praeſente, & gratulante, quod grandia miracula fierent ſub Imperatore noſtro Antonino.

Λουκίῳ πλευρῖτικῷ καὶ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου, ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν, καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι τέφραν, καὶ μετ'

οἴνου

A οἴνου ἀναφυρᾶσαι, καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸ πλευρὸν, καὶ ἐσώθη, καὶ δημοσίᾳ ηὐχαρίστησε τῷ θεῷ, καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ. id eſt:

Lvcio affecto lateris dolore, & deſperato a cunctis hominibus oraculum reddidit Deus, veniret, & ex ara tolleret cinerem, & vna cum vino commiſceret, & poneret ſupra latus: & conualuit, & publice gratias egit Deo: & populus congratulatus eſt illi.

Αἷμα ἀναφέροντι Ἰουλιανῷ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου, ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν, καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι κόκκους
B στροβίλου, καὶ φαγεῖν μετὰ μέλιτος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐσώθη, καὶ ἐλθὼν δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν ἔμπροσθεν τοῦ δήμου. id eſt:

Sangvinem reuomenti Iuliano deſperato ab omnibus hominibus ex oraculo reſpondit Deus, ueniret, & ex ara caperet nucleos pini, & comederet una cum melle per tres dies: & conualuit, & uiuens publice gratias egit praeſente populo.

Οὐαλερίῳ Ἄπρῳ στρατιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ λαβεῖν αἷμα ἐξ ἀλεκτρυόνος λευκοῦ μετὰ μέλιτος, καὶ κολλύριον συνθεῖναι, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπιχρῖσαι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἀνέ-
C βλεψεν, καὶ ἐλήλυθεν, καὶ ηὐχαρίστησεν δημοσίᾳ τῷ θεῷ. id eſt:

Valerio Apro, militi caeco, oraculum reddidit Deus, veniret, & acciperet ſanguinem ex gallo albo, admiſcens mel, & collyrium conficeret, & tribus diebus vteretur ſupra oculos: & vidit, & venit, & gratias egit publice Deo.

Quod etiam in templo Iſidis fieri ſolitum fuiſſe, ex his Tibulli carminibus conijcio.

Nunc Dea, nunc ſuccurre mihi, iam poſſe mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis.

Cum haec ita eſſent, veriſimile ſit, ſolam remediorum co-

gnitionem potuiſſe ab Hippocrate inde excerpi,& ſub certis regu- D
lis, ac rationibus conſtitutam ad artis formam prouectam eſſe: cer-
tus ſum tamen ſapientiſsimum ſenem non caſu ullo, nec fortuna,
ſed diuiniſsimis illis, quibus pollebat, ingenij uiribus, ac diſcipli-
nis ſicuti cetera omnia, ita & hanc inueniſſe, inuentam excoluiſſe,
necnon curatiuae adiunxiſſe: In quibus medicinae partibus non
ideo ueteres illius parentes minorem laudem merentur, ꝙ plurimi
fuerint morbi, quos nec ab ipſis cognitos, nec curandi eos modum
indicatum eſſe conſtet; quoniam non ueterum ignauia, aut re-
rum imperitia illud effecerunt, ſed potius infinita gulae blandi-
menta, inexplebilis libido, immenſaque uoracitas, quibus, ut ſa-
Epiſt. 96. pienter diſputauit Seneca,& poſt ipſum Plutarchus, nouae morbo
8. Sympoſ. prob. ix. rum ſpecies genitae ſunt, adhucque quotidie gignuntur, quarum
aliae ſero, aliae numquam medelam receperunt: ſic namque pue- E
ros, & mulieres poſt Hippocratis aetatem podagra exercere coe-
pit, ſic uiuente Pompeio, atq. Aſclepiade aquae formido, ſeu hy-
drophobia, Ariſtoteli, ac antiquioribus haud nota, nec nō elephā-
tiaſis Aegypto familiaris ſeſe primo demonſtrarunt: adeoq. tar-
de medelam receperunt, vt Scribonius, Largus, qui Claudij Impe-
ratoris tempore Romae medicam artem profeſſus eſt, ſcripſerit
Cap. 171. neminem ab hydrophobia uſq. ad tempora ſua liberari uiſum;& ſi
Lib. 2. cap. 162. Appuleius Celſus in Sicilia, ubi plurimi fiunt rabidi canes, ortus
In proh. ad eum morbum antidotum quandam compoſuiſſet, Barbarusque
quidam in Creta naufragio appulſus ſe eum Hyenae pelle quod
Aetius quoq. de alijs retulit, curare gloriaretur; ſic Cornelij Celſi
tempeſtate quaedam ex naturalibus partibus carne prolapſa, &
arente intra paucas horas expirauit, ut nobiliſsimi medici neq. ge- F
nus mali, neq. remedium inuenerint. Sic Tiberium Imperatorem
omnium primum Coli dolorem expertum accepimus, niſi ueteres
ſub alio nomine illum cognouiſſe tueamur: ut ipſe Hippocratē ſub
Lib. 25. cap. 3. Ilei doloris nomine comprehendiſſe reor. Sic Plinij aetate menta-
gra, ſtomachace, & ſceltyrbis aegritudines noſtro orbi aduenae na
tae ſunt: ſic multis olim circa mare rubrum aegrotantibus dracun-
culi quidā, ut Agatarchides in eius maris tractatu retulit, parui cru
ra atq. brachia edentes apparuerunt, qui quamprimum tangeban-
tur illico refugiebant, muſculoſisq. partibus ſeſe includentes into-
lerabiles inflammationes, cruciatusue pariebant, quod genus mor-
bi ſe ab alijs audiuiſſe, ſed neq. naturam eius, neq. generationis ra
6. de locis affect. tionem cognouiſſe fatetur Galenus. Sic quidam ab urinae difficul
tate multo tempore detentus tandem paleam hordeaceam inter-

A nodia habentem minxit. ſic Ephebus Athenis ſerpentem puſillum
piloſum & plurimis pedibus ſtatim ambulantem multo cum ſemi-
ne eiecit: ſic Timonis Auiam duobus ſingulorum annorum men-
ſibus in Cilicia delituiſſe in cauernis, ſolaq. reſpiratione, quod uiue
ret, cognitam eſſe traditur: ſic in Melonijs ſignum cuiuſdam affe- Libro 1. de abſtinẽtia ab animalibus.
ctionis hepaticae deſcriptum eſt, qua quicumque occupabantur,
domeſticos mures diligenter obſeruabant, ac proſequebantur. ſic
Crateri medici ſeruus, referente Porphyrio, nouo quodam morbo
captus fuit, ita vt carnes eius ab oſsibus abſcederent: ſic tempori-
bus noſtris exſecranda illa gallica, & paene exitialis lues vniuerſas
regiones vexare coepit: ut nullo pacto illud, quod uel poſteriorum
hominum culpa, uel fortuna aut Deo ita uolente contigit, Hippo-
crati crimen afferre debeat, a quo cum duae iam praedictae medi-
B cinae partes ad ſummam perfectionem prouectae fuerint, diuinis
eius manibus immortales ſemper habendae ſunt gratiae. Am-
pliusq. illud aeternae memoriae mandandum, quod ambae medi-
cinae partes ſicuti diuerſae re uera ſunt, pariter uaria nomina ha-
buerunt, alteraq. προφυλακτικὴ, ſiue ὑγιεινὴ, altera θεραπευτικὴ
nuncupata fuit, uocabulis quidem his tum ab opere, tum a re circa
quam uerſantur, acceptis, quae quoniam ſapienter, atque uere de-
promptae fuerunt, nullam umquam apud ullos mutationem ſuſce-
perunt: quemadmodum etiam uſque ad poſteriora tempora haec
inueterata permanſit inter medicos conſuetudo, ut omnes duas
medicinae partes primarias efficiant, alteram curatiuam, alteram
conſeruatiuam nuncupantes, quas ob id communi medicinae no-
mine plerumq. comprehendunt; quoniam curatiua, quae primo
C ob maiorem neceſsitatem inuenta fuit, id nomen adepta eſt, quod
conſeruatiua quoque ei poſtremo adiuncta non modo obtinuit,
uerum etiam apud nonnullos tantam auctoritatem acquiſiuit, ut
iudicauerint hanc ſolam medicinam ueram appellari debere: illam
incertam, falſam, meramue hominum alios decipere ſtudentium
impoſturam exſiſtere, nempe quae nudis coniecturis, infimiſq. ar-
gumentis primò ad cognoſcendos morbos utatur: deinde in ea fe-
re omnes fortuita remedia, incognitaque medicamenta, ut pluri-
mum adhibeant, & demum tam in iudicando, quam in curando
non raro fallantur, quos tamen in grauiſsimo errore verſari facilli-
me cognoſcent, quicumq. humanas calamitates, morborumq. in-
commoditates, quales forent, ni curatrix medicina ſuccurreret,
aequo animo aeſtimare uoluerint: ut non abſq. ſumma ratione Iu-
lianus Imperator hanc pro medicis legem promulgaſſe uideatur.

In Epiſtol. graecis uariorum.

ΤΗΝ ἰατρικὴν ἐπιστήμην σωτηριώδη τοῖς ἀνθρώποις τυγχά- D
νειν, τὸ ἐναργὲς τῆς χρείας μαρτυρεῖ. διὸ καὶ ταύτην ἐξ οὐρανοῦ προφοι-
τηκέναι δικαίως φιλοσόφων παῖδες κυροῦσιν. τὸ γὰρ ἀσθενὲς τῆς ἡμε-
τέρας φύσεως, καὶ τὰ τῶν ἐπισυμβαινόντων ἀρρωστημάτων, ἐπανορ-
θοῦται διὰ ταύτης. καὶ γὰρ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λογισμὸν συνῳδὰ τοῖς
ἄνωθεν βασιλεῦσι θεσπίζοντες, ἡ ἡμετέρα φιλανθρωπία κελεύομεν,
τῶν βουλευτικῶν λειτουργημάτων ἀνενοχλήτους ὑμᾶς ἐν τοῖς λοι-
ποῖς χρόνοις διάγειν. id eſt:

Medicinae ſcientiam hominibus ſalutiferam eſſe, patens eius uſus atteſtatur, & ideo hanc e caelo delapſam philoſophi merito praedicant, ſiquidem cum naturae noſtrae imbecillitas, tum morbi quotidie incidentes per hanc corrigantur. Itaque nos ſecundum iuſtitiae rationem ſuperioribus regibus conſona obſeruari praecipientes, humanitate noſtra mandamus uos in reliquis temporibus E
ab omnibus curialibus miniſterijs immunes uiuere.

De conſeruatiuae partibus, & quid tractandum. *Cap. II.*

CVM igitur duae ſint medicinae partes, una curatiua, altera conſeruatiua, aut ὑγιεινὴ nuncupata; Poſtrema haec ab aliquibus in tres partes diuiſa fuit, in προφυλακτικὴν, morbos futuros, & imminentes auertentem: συντηρητικὴν, quae praeſentem ſanitatem tuetur: & ἀναληπτικὴν, a qua ualetudinarij reficiuntur: omnes autem iſtae, quamuis ultimo, ſicuti demonſtrauimus, fuerint inuentae, nihilominus & ipſae tantum multorum hominum additamentis ſplendorem acquiſiuerunt, quantum uix primi illi inuentores optare auſi forent, F
tum ob copiam eorum, quae huic parti conſeruatiuae adſerta ſunt, tum ob incredibilem utilitatem, quam non minus anteactis temporibus, quam nunc praeſtare uiſa eſt: Ea porro, quae ad hanc partem conſtituendam a medicis excogitata atque ordinata ſunt, quattuor nominibus comprehenduntur. quorum ſingula uarias ac multiplices res ſub ſe complectuntur. tot namq. praeſidijs bonam ualetudinem conſeruari poſſe, a Galeno, ac alijs medicinae auctoribus concorditer decretum fuit. Illa vero ſunt τὰ προσφερόμενα, τὰ κινούμενα, τὰ ἔξωθεν προσπίπτοντα, καὶ τὰ ποιούμενα. Quae enim exhibentur potulentis atq. eſculentis ſiue ciborum ſiue remediorum uſum habeant, finiuntur. Quae exinanitioni ſubſunt ſudoribus, ſtercoribus, ſputis, urinis, & alijs omnibus ſimilibus continentur. Extrinſecus accidentia aqua, aere, ſalſugine, mari, oleo, & hu-

A uſcemodi conſtituuntur. Agenda uero exercitationibus, ſtudijs, uigilijs, ſomno, venere, ira, cura, lotionibus, ceteriſque eiuſdem generis comprehenduntur, unde nulla res eſt, nullumue auxilium, quod ad ſanitatem defendendam conducat, quin ſub aliquo praedictorum quattuor generum, quae totam conſeruatoriam artem quantitate, qualitate, & occaſione conuenientibus perficiunt, concludatur. Sed quoniam de omnibus fere tum ab antiquioribus, tum a recentioribus copioſe ſatis tractatum eſt: de gymnaſijs autem ſiue exercitationibus, a quibus ars gymnaſtica apud veteres ualde celebris conſtituta, & denominata fuit, aut nulla, aut quam pauciſsima, & fortuito, confuſeq. tradita reperiuntur, ideo de his, deq. gymnaſtica arte a Latinis exercitatoria dicta integram, & forſan ab alio numquam abſolutam tractationem habere decreui, eo magis B quod Galenus hanc haud ignobiliſsimam conſeruatoriae facultatis partem eſſe ſcriptum reliquit: omnesq. fere teſtantur exercitationum artem, & ad auertendos futuros morbos, & ad cuſtodiendam praeſentem ſanitatem, & ad ualetudinarios reficiendos, (quae tres partes uniuerſam conſeruatoriam efficiunt) incredibilem utilitatem afferre; ut etiam nos uberrime demonſtraturi ſumus, ubi haec omnia diſtincte ſimul, atque copioſe, prout res ipſa poſtulabit, in hiſce libris declarabimus. Primo, quid ſit gymnaſtica ipſa, quomodo, & quando inuenta, aucta, & perfecta, quot eius ſpecies: deinde, quid exercitatio, quot genera, & quomodo ab antiquis efficerentur: poſtremo, quid ſit illa qualitas, quantitas, & occaſio, quibus haec ars tantopere bonae ualetudini conſeruandae conferat: demum, quae commoditates, quaeue damna ab uno- C quoque exercitationum genere gymnaſticae ſtudioſis expectanda ſint: quibus omnibus diligenter explicatis nil relictum iri ſpero, quòd in huiuſmodi tractatione deſiderari poſsit: quam ideo uehementius omnes ualetudinis ſtudioſos amplexuros eſſe auguror, quoniam haec pars a nobis tractanda curatiuam partem tanto antecellere uidetur, quanto medicamenta ipſa ab exercitationibus ſuperantur; de quibus Galenus, atque Auicenna celebratiſsimi medicinae ſcriptores ita prodiderunt, exercitationes tum excrementa ſoluere, tum per ſudoris meatus eijcere poſſe; tantoq. tam cibis quam medicamentis attenuantibus praeſtare, quanto ſatius eſt nullo corporis noſtri incommodo exigi, quae redundant, quam pariter & carne liquāda, & ſolidis extenuandis: haec namq. incommoda calidis attenuantibusq. medicamentis aſſociantur: exercitationes uero tantum abeſt ut aliquid tale ſequatur, ut potius firmitas

2. de tu. ual. 3. Primi. doc. 3. ca. 1.

quaedam membris accedat, cum & naturalis ipſe calor accenditur, D
& ex partium inter ſe attritu ſoliditas quaedam ac δυσπάθεια com-
paratur: Icci̇rco non immerito Athenienſes Apollini gymnaſium
ſiue exercitationem conſecrarunt, ſignificantes, quemadmodum
viii. Symp. prob. 4. auctor eſt Plutarchus, ab eo Deo, qui ſanitatem nobis largitur,
etiam bonum habitum, & robur donari. Neque etiam inconſulto
Lib. vii. de Cyri Paedia. fecit Cyrus, qui apud Xenophontem tanti exercitationes, laboreſ-
que corporis aeſtimauit, ut Perſis, quos recte inſtituere ſemper
ſtuduerat, quaſi legem dederit, ne ipſi umquam ſine labore ci-
bum caperent, ratus ualetudini, atque fortitudini perinde exerci-
tationes neceſſarias eſſe, ac cibum, quas illud humanis corporibus
In Anacharſi. praeſtare dicebat Solon apud Lucianum, quod ij, qui uentilando
purgant triticum, paleas, ac ſpicas inanes flatu propellentes, purum
autem fructum ſeparantes & accumulantes. Etenim Diogenes E
apud Stobaeum dicebat, Medeam ſapientem, non ueneficam fuiſ-
ſe, quae acceptis mollibus, & effeminatis hominum corporibus,
confirmabat ipſa gymnaſijs, ac exercitationibus, & robuſta, uigen-
tiaque reddebat. Vnde fama emanauit, quod coquendo carnes in
iuuentutem reſtitueret.

Quid ſit Gymnaſtica, & quotuplex. *Cap. III.*

QVATTVOR itaque exiſtentibus illis, quibus tota
conſeruandae ſanitatis facultas completur, exercita-
toriam quartae partis quandam partem eſſe nemo ſa-
nus negarit: quandoquidem ſi exercitationes ſub
agendis inter multa alia collocantur, quae pro quarta conſerua- F
toriae parte a nobis declarata ſunt, gymnaſticam, quae de exerci-
tationibus tota eſt, ad eam pertinere rationi conſentaneum eſt: &
proinde negare nemo poteſt, quin ad eum, qui medicinam profi-
tetur contra Eraſiſtratum, & alios gymnaſticam a medicina ſeiun-
gentes, illam cognoſcere ſpectet, eo praeſertim quod ab Hippo-
crate, Platone, & Galeno crebro ſcriptum reperitur, exercitatio-
nes, tot atque tanta ad uitam ſanam traducendam bona praeſtare,
quot & quanta uix ulla alia medicinae inſtrumenta praeſtant.
Quod ſi Hippocrates in lib. de Locis in homine ſcripſit Gymnaſti
cam, & medicinam contrarias eſſe, quoniam altera permutatione
opus habet, altera non, de ſola ea medicinae parte ſermonem ha-
buit, quae in medendis decumbentibus clinice a poſterioribus uo-
cata ſolum uerſatur. Plato etiam, atque Plutarchus quando dixe-
runt

A runt duas eſſe circa corpus humanum uerſantes artes, medicinam, & gymnaſticam, non ob id, quemadmodum Eraſiſtratus & Sectatores, illas ſeiunxerunt, ſed communem hominum loquendi uſum ſecuti ſunt, qui, quoniam poſterius gymnaſtica medicina inuenta, eiq. adnexa eſt, eas diuerſas nulla alia ratione ducti efficiebant. Ceterum quid ſit haec ars exercitatoria gymnaſtica graeco nomine nuncupata, ab eius definitione, ſiue deſcriptione petere debemus, quam etſi luculenter explicatam apud Platonem habeamus, a nullo tamen alio, quam a Galeno noſtro eam & breuius, & lucidius declaratam credo, ubi ita dixit: ἡ τέχνη γυμναστικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη τῆς ἐν πᾶσι γυμνασίοις δυνάμεως: hoc, eſt, gymnaſtica eſt quae omniũ exercitationum facultates nouit, aut potius, gymnaſtica ars eſt ſcientia potentiae omnium exercitationum. Quo in loco animad- In lib. ad Thraſ.

B uertendum eſt, Galenum ſcientiam non proprie, ſed communiter, ut plerumque auctores ſolent, accepiſſe, propterea quod gymnaſtica cum pro fine opus habeat, & ſcientiae nullum opus conſiderent, neceſſario a uera ſcientia excluditur; quamuis alioqui cauſſas exercitationis uirium ſaepiſsime contempletur: eſt inſuper animaduertendum, Galenum hac definitione gymnaſticam a paedotribica diſtinxiſſe, quoniam illa tamquam imperatrix & exercitationum qualitates omnes, & earum cauſſas ſpeculatur, imperatque, haec ueluti miniſtra illius exſiſtit, perinde ac gymnaſta erat, qui omnium exercitationum potentias probe noſcebat, eaſque, prout ſanitati, & bono habitui expedire iudicabat, diuerſis homi-

C nibus imperabat: paedotriba uero, qui eas, quomodo fieri deberent, & poſſent, re ipſa demonſtrabat: atque hoc aenigmatice explicauit Polybus ſub his uerbis: παιδοτρίβαι τοῖον διδάσκουσι παρανομέειν κατὰ νόμον, ἀδικέειν δικαίως, ἐξαπατέειν, κλέπτειν, ἁρπάζειν, βιάζεσθαι, τὰ κάλλιστα, καὶ αἴσχιστα: ideſt: Paedotribae hoc edocent praeuaricari ſecundum leges, iniuriã facere iuſte, decipere, furari, rapere, uim inferre honeſtiſsime, & turpiſsime. Nam ſi quis luctatorũ, & aliorum, qui a paedotribis edocebantur, actiones aeſtimet, liquido conſpiciet ualde ijs aſsimilari, quae a Polybo ſcripta ſunt, ſicq. gymnaſtam, & paedotribam non parum diſsimiles fuiſſe: uerumtamen, cum interdum unus utriuſq. munus impleret, non immerito exiſtimauerunt aliqui has duas artes unam, atq. eandem eſſe, ueluti nonnumquam idem & militis, & Imperatoris officio perſungitur; attamen Galenus eas eſſe diſtinctas uoluit, dum gymnaſticam uocari reſpectu habito ad ſolam exercitationis qualitatum notitiam, quae operatione ipſa nobilior eſt; paedotribi- In primo de dieta.

cam

cam dici ob actum ipſum exercendi, utpote ignobiliorem contendit, haud aliter ac ſi dixiſſet alteram harum ſpeculatiuam, ac arbitram, & iudicem; alteram practicam eſſe, quae omnes interdum vna gymnaſticae appellatione a materia, circa quam uerſantur, ut pharmaceutica, ſuſcepta uocarentur; ſicuti ſpeculatiua, & practica medicinae partes uno medicinae nomine ſaepenumero appellantur. ſed quod uerè, ſicuti declarauimus, gymnaſtica talis eſſet gymnaſtaq. & paedotriba differrent, Ariſtotelis teſtimonio quoq. comprobare licet, qui in principio quarti Politicorum hoc ſcriptũ reliquit: Ἐν πάσαις ταῖς τέχναις μὴ κατὰ μόριον γινομέναις, ἀλλὰ περὶ γένος ἕν τι τελείαις οὔσαις μιᾶς ἐστὶ θεωρῆσαι τὸ περὶ ἕκαστον γένος ἁρμόττον, οἷον ἄσκησις σώματι ποία τε ποίῳ συμφέρει, καὶ τίς ἀρίστη (τῷ γὰρ κάλλιστα πεφυκότι καὶ κεχορηγημένῳ, τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἁρμόττειν) καὶ τίς πλείστοις, μία πᾶσι, καὶ γὰρ τοῦτο τῆς γυμναστικῆς ἐστι: ἔτι δ' ἐάν τις μὴ τῆς ἱκνουμένης ἐπιθυμεῖ, μήθ' ἕξεως, μήτ' ἐπιστήμης τῶν περὶ τὴν ἀγωνίαν, μηδὲν ἧττον τοῦ παιδοτρίβου, καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκευάσαι τε καὶ ταύτην ἐστὶ τὴν δύναμιν: ideſt: In cunctis artibus, & ſcientijs, quae non circa partem, ſed circa genus aliquod perfecte exſiſtunt, unius eſt conſiderare, quid cuique conueniat generi: ceu exercitatio corporis qualis quali conueniat, & quae ſit optima: (optime enim natura diſpoſito, & cui omnia ſuppeditant, optimam conuenire neceſſarium eſt) & quae plurimis una omnibus. Etenim hoc gymnaſticae eſt: Praeterea uero, ſi quis non exactum illum cupiat habitum, & ſcientiam circa certamina, nihilominus paedotribae, & gymnaſtici eſt hãc potentiam praeparare. Quibus verbis clare ſatis patet, tum ab Ariſtotele gymnaſticam nuncupari ſcientiam eo ferme pacto, quo a Galeno: tum etiam gymnaſticam a paedotriba diſtingui. At ne illos, qui utramque ſub uno gymnaſticae nomine intelligunt, definitio lateat, quae utriuſque uim ſimul explanet, ita dicere poterimus, Artem gymnaſticam eſſe facultatem quandam omnium exercitationum facultates contemplantem, eorumq. uarietates opere ipſo edocentem, uel gratia bonae ualetudinis conſeruandae, uel gratia optimi corporis habitus acquirendi, atque tuendi. Dixi huius artis talem eſſe finem, non ſolum ut plenam atque perfectam, quantum fieri poteſt, definitionem redderem, uerum etiam ut hanc ſcientiam ab alijs, quae ſimilem formam obtinent: differentem oſtenderem: Nam ludi omnes antiquorum, tam Graecorum, quam Romanorum, necnon etiam tota athletica ipſa, atq. exercitationes gratia belli factae circa omnes fere exercitationes

A uerſantur, circa quas gymnaſtica medica, ut in ſequentibus ſum demonſtraturus, quando in ſingulis exercitationum generibus declarandis quomodo in vnaquaque gymnaſtica locum habuerint ſeparatim planum faciam: nihilominus magnopere inter ſe diſcrepant, cauſſaq. talis differẽtiae nulla alia exſiſtit praeter finem ſingularum, quo fine omnes facultates diſtingui ſcripſit Ariſtoteles: Nam ludorum finis erat religio quaedam, qua Antiqui opinabantur ſeſe Dijs rem gratam illis ludis tamquam promiſſam facturos: erat quoque populi uoluptas, cui maxime & reſpub. & Reges, ac Imperatores ſtudebant, quo homines uoluptate demulſi in officio continerentur: unde ludorum exercitatoribus tantum honorem tributum eſſe ſcribit Plinius, ut, dum eos inirent, ſemper aſſurgi, etiam ab Senatu, in more eſſet, necnon ſedendi ius in Lib.xvj. cap.4.
B proximo Senatui, atque uacatio munerum omnium ipſis, patribusq. & auis paternis, quod tamen ſeruis, quando illi ſimiles ludos inibant, conceſſum fuiſſe minime credo. De his uero ludis quicumq. aliquid cognoſcere optauerit, librum Onuphrij Panuini Veronenſis habebit, qui omnium diligentiſsime, ut eſt ipſe omnium ſaeculi noſtri in hiſtorijs longe uerſatiſsimus, hanc materiam tractauit. Athletica finem habuit robur, ut illius ui poſſet athleta aduerſarium ſuperare, & coronam praemiaq. propoſita conſequi: quamuis etiam apud Graecos, & Latinos nonnumquam athletae uocati ſunt, tam illi qui in ludis, quam qui extra ludos praemij gratia certabant, quos omnes ſub nomine uitioſae gymnaſticae (de qua inferius loquemur) Galenus complexus eſt: Ceterum qui gratia belli exercitationes praedictas obibant, id non ob aliud
C agebant, niſi quo agilitatem, ac peritiam compararent, quibus poſtea, cum oportebat, hoſtes in pugna uincere poſſent: atque harum exercitationum diſciplina uſque adeo ſeuera apud maiores ſeruabatur, ut eius doctores duplicibus, quod ſcribit Vegetius, remunerarentur annonis; & qui parum in illa profeciſſent milites, pro frumento hordeum cogerentur accipere, nec ante eis in tritico redderetur annona, quam ſub praeſentia praefecti tribunorum, vel principum experimentis datis oſtendiſſent ſe omnes militiae exercitationes compleſſe. Ex quibus omnibus manifeſtum eſt gymnaſticam noſtram a praedictis differentem eſſe, & ideo ſumma cum ratione a nobis in illius definitione poſitum finem fuiſſe, qui eſt gratia ſanitatis tuendae, & boni corporis habitus comparandi. Quod uero exercitationum omnium tres praedicti fines, a quibus tria gymnaſticae genera orta ſunt, apud ueteres exſtiterint, atque Lib.1. de re mil. ca.13.

omnes

omnes in unum publicae felicitatis finem relati ſint, abunde de- D
clarauit Solon apud Lucianum in Anacharſi dialogo: qua una il-
lius oratione, tota haec ſententia noſtra haberi rata mereretur, ni-
ſi Platonis & aliorum inferius explicanda teſtimonia accederent.

De gymnaſticae ſubiecto, & eius laudibus. *cap. IV.*

CVM iam gymnaſticam, quid ſit, ſatis (niſi fallor) explicuerimus: eamque ab affinibus facultatibus ſeiunxerimus: reliquum eſt, ſubiectum illius, quale ſit, conſiderare: nam ſicuti nulla reperitur ars, ſiue illa ſit architectonica, ſiue ei ſubiecta, quae finem operationum ſuarum aliquem non habeat, pariter nulla eſt, cuius ſubiectum aliquod non liceat proprium aſsignare, circa quod tota illius operatio uerſetur: & E
quamuis idem ſubiectum ſaepenumero plurium artium eſſe uideatur, ſi tamen res exacte perpendatur, cunctarum ſubiecta artium finibus ipſis inter ſe diſtingui apparebit, eo quod idem ſane aliquo pacto, ſed ſub uarijs condicionibus, atque proprietatibus ab unaquaque conſideratur: ita namq. fit, ut corpus humanum, quod pluribus artibus, atque diſciplinis re uera ſubijcitur, tali pacto ab una conſideretur, quo non ab alia: ſiquidem, prout naturale, atque mobile exſiſtit, Phyſicus illud contemplatur: prout ſanitatis, uel morbi capax, Medico ſubijcitur: prout ἐυεκτον, ideſt boni habitus ſuſceptibile, a gymnaſtica, ſiue conſeruatoria, quae medicinae ſubijcitur, & de qua nobis futurus eſt ſermo, conſideratur. Corpus itaque humanum quatenus bonum habitum recipere, eumq. & ſanitatem conſeruare in ſeipſo natum eſt, gymnaſticae ſubiectum F
eſſe definimus, quemadmodum etiam Galenus in libello illo ad Thraſybulum ſcripto luculentiſsime declarauit: neq. propter hoc inferendum eſt, illum ſibi ipſi contraria dicere, cum alias gymnaſticam a medicina ſeiungi debere uoluerit, propterea quod uoluit, gymnaſticam medicinae quidem partem eſſe, ita tamen, ut, ueluti pars a ſuo toto aliquo modo ſeiungitur, ſimiliter gymnaſtica a medicina diſtinguatur: medicina enim ſanitatem, atq. morbum in corpore humano conſiderans, alterum expellere, alteram comparare, & conſeruare nititur: at gymnaſtica in corpore ſano bonum habitum generare, eumq. tamquam ſanitatis uel partem, uel cauſam conſeruantem retinere conatur: & ob id tanta fuit apud ueteres huius exiſtimatio, ut Plato, atque Ariſtoteles (ne alios quamplures recenſeam) eam rempub. haud optimam eſſe poſſe

cenſuerint,

A cenſuerint, in qua talis ars deſideraretur, nec immerito quidem, quoniam ſi animi ſemper habenda eſt cura, neque ille abſque corporis auxilio quidnam graue, aut dignum efficere ualet: profecto ſtudendum eſt corporis ſalubritati, bonoque habitui, ut & animo inſeruire, & eius operationes nequaquam impedire, ſed adiuuare poſſit: propter quod in Protagora Plato eum eſſe claudum appellandum dixit, qui ſolum animum exercens, corpus ignania atque otio conſumit. Quantum porro ars gymnaſtica ad hunc habitum adipiſcendum, ſanitatemque tum conſeruandam, tum etiam reparandam conferat, ut Platonis, & Ariſtotelis certiſsima teſtimonia praeteream, unum Galenum in medium adducam, qui ſe infinitos prope imbecilles ad bonum habitum reuocaſſe, & innumeros item alios, ne in morbos laberentur, ſola gymnaſtica conſeruaſſe gloria-
B tus eſt, ut nullo pacto nobis mirandum ſit, ſi maiores noſtri uſque adeo corporis exercitationes aeſtimauerint, ut non tantum publica, eaque praeclariſsima exercendis corporibus loca, qualia gymnaſia, & Romanae thermae fuerunt, exſtruxerint, uerumetiam in quibuſuis fere priuatis aedibus exercitationibus locus aliquis in id deſignaretur, & quotidie in uſu eſſet.

Quo tempore, & quo pacto coeperit gymnaſtica, Cap. V.

QVAMVIS Galenus medicorum omnium poſt Hippocratem princeps eius ſententiae fuerit, quod gymnaſtica ars Homeri tempore nondum reperta eſſet, ſed ſolummodo paullo ante Platonis tempora principium
C habuerit, nihilominus bello Troiano ab ipſomet Poeta deſcripto ſemina quaedam illius iacta fuiſſe, quaſique primordia eluxiſſe uériſimile uidetur, niſi quoq. fateamur potuiſſe faciliter multo prius exſtitiſſe, uerum aut non tunc temporis nominatam, neq. cultam, & ad regulas, artisq. formam redactam eſſe, aut ſcriptores, qui illam ab interitu, & obliuione vindicarent, non habuiſſe, id quod credere non eſt penitus abſonum, ſi quod alibi Galenus ſcriptum reliquit, uerum eſſe non negamus, cunctos homines ad muſicam, atque gymnaſticam propenſos naſci, nec quidnam reperiri, quod corpus, atque animum hiſce duabus magis componere, & ad bonam frugem inducere queat contra Aſclepiadas iniuſtos omnium exercitationum & aeſtimatores, & damnatores: ut his rationibus gymnaſticam naturalem homini eſſe, & iccirco ſemper exſtitiſſe perſuaſum habere deceat. Porro Homeri tempore artis gymnaſticae

Primo de tu. valet.

ſticae principia quaedam exſtitiſſet, facile illi intelligere potue- D
runt, qui poetae libros lectitantes animaduerterint milites Graecos interdum diſco, lucta, curſu, arcu, & alijs huiuſcemodi, quae poſt ad gymnaſticam facultatem tranſierunt, ſeſe exercuiſſe, ſicuti octauo, & uigeſimotertio Odyſſeae frequenter legitur. Sed quomodo, & quo ordine ad hanc artem deuentum ſit, licet nihil plane explicatum habeamus: coniectura tamen quadam aſſequi poſſumus ex illis, quae Plutarchus in quincto Sympoſiacorum prob. 3. ſcriptis mandauit, ubi tradit, certamina prius ſimplicia fuiſſe, in quibus ſolum modo uictoriam, atque coronam pro fine habebant, ab his poſtea ad ſacrificia rem tranſlatam fuiſſe, quando Deo ſacra facturi, populumq. ad feſta accedentem oblectaturi certamina inſtituebant, quae a ſacrificijs demum ad gymnaſia paullatim fuiſſe introducta exiſtimo, quod primis illis temporibus, dum homi- E
nes temperatam uitam traducerent, perpetuaque ſanitate fruerentur, illud unum ſtudium habebant, ut ad bella peragenda, hoſteſq. ſuperandos aptiſsimi euaderent: & propterea quando otiabantur, ne prorſus inertia conſumerentur, ſeſe illis exercitationibus detinebant, in quibus etiam uictoribus praemia ponebantur, quo & illorum uoluptate allecti, & ſpe praemiorum inflammati libentius, atq. accuratius ad acriter contra hoſtes dimicandum diſponerentur: & ob id Homerus ſecundo Iliados in hunc modum finxit.

Λαοὶ δὲ παρὰ ῥηγμῖνι θαλάσσης
Δίσκοισιν τέρποντο, καὶ αἰγανέησιν ἱέντες
Τόξοισίν θ':

id eſt: *At gentes in litore ponti*
Ludebant diſcis, arcus, & iacula longe F
Mittentes:

Et vigeſimotertio:

Αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς
Αὐτοῦ λαὸν ἔρυκεν, καὶ ἵζανεν εὐρὺν ἀγῶνα
Νηῶν δ' ἔφερ' ἄθλα, λέβητάς τε, τρίποδάς τε
Ἵππους θ', ἡμιόνους τε, βοῶν τ' ἴφθιμα κάρηνα
Ἠδὲ γυναῖκας ἐϋζώνους, πολιόν τε σίδηρον:

id eſt: *Sed Achilles:*
Illic detinuit populum, magnumq. locauit
Certamen, Nauibus haec praemia ſplendida promens
Scilicet & tripodas, lebeteſq. & fortia bouum
Cum mulis, & equis capita, & quoque corpora lumbis
Feminea accinctis, & albi pondera ferri.

Ex

A Ex quibus & ſequentibus omnibus ſatis perſpicuum eſt, primis illis ſaeculis exercitationum finem fuiſſe tum delectationem quandam, & praemia conſequendi ſpem, tum ab bellorum, hoſtiumque uictoriam obtinendam agilitatem, atque peritiam. Poſt ea tempora cum Deorum cultus, & ſacrificiorum celebrationes excreſcere coepiſſent, ut homines ad illas confluentes alacrius, & libentius cócurrerent, hae exercitationes in Deorum celebritatibus inſtitutae ſunt, ubi & Dijs, & hominibus gratae reputabantur, fiebantq., & ne exercitatores deſiderarentur, praemia, quae homines ad quiduis audendum incitare ſolent, ſtatuebantur ipſis certaminibus optatiora, atque praeſtantiora, ſicut innuit Ariſtoteles: in his exercitationibus, quoniam homines praemiorũ gratia dumtaxat certabant, quae ἄθλα Graecis dicuntur, exercitatores ἀθληταὶ nuncu-

In 3 partic. prob. 8.

B pati fuerũt, qui & ab Atticis ἀσκηταὶ, ut Erotianus tradit, & a Latinis Athletae, apud quos certamen ipſum ludi nomen obtinuit, quod non ſolum in Deorum feſtis, uerumetiam in Amphiteatris, & ante amphiteatra inſtituta in foro, in priuatis locis ad populum oblectandum huiuſcemodi certamina peragebantur, ſicuti quoque & apud Graecos ἆθλοι. Nam Olympia Piſis, ſiue in Elide, & Nemea apud Cleonas: Iſthmia in Iſthmo ipſo, Pythia Delphis apud eos talia fuerũt, quales apud Romanos ludi Capitolini, ſaeculares, & alij huiuſcemodi, in quibus omnibus praeter praemia, ita etiam uictoribus magni honores conſtituebantur, uti non modo in conuentu ſtantes cum palma & corona laudes ferrent: ſed etiam (utor Vitruuij oratione) cum reuerterentur in ſuas ciuitates cum uictoria triumphantes quadrigis in moenia, & in patrias inueherentur,

C aereq. pub. perpetua uota conſtitutis uectigalibus fruerentur: at de his cum non ſit nobis loquendum, ad rem noſtram reuertamur. Dum itaque uita hominum parca fuit, hi ſoli exercitationum fines exiſtere: uerum enim uero creſcente luxu, multiſque a longa ualetudine detentis tandem ad reparandam ſanitatem, & imbecillitatem curandam, bonumque habitum comparandum exercitationes inſtitui coeptae ſunt, quod fuit paullo ante Hippocratis aetatem, quando Herodicus ille (ut ſcribit Plato) gymnaſticam, quae prius in ſacrificijs, atque ludis, necnon in bellicis exercitationibus ſolum auctoritatem, atque locum habebat, medicinae adiunxit: quod mea ſententia nil aliud fuit, niſi certamina illa & exercitationes, quae ſolum pro coronis & praemijs ac militari diſciplina aſſequendis, necnon pro Dijs placandis & hominibus delectandis in uſu erant, ad ſanitatis conſeruandae, & boni habitus acquirendi

Tertio de repub.

finem

ſinem traducere, quas poſtea exercitationes cum primi illi, atq. etiã D
poſteriores gymnaſtae a medicis & philoſophis, ut ueriſimile eſt, moniti mirũ in modũ corporibus conferre didiciſſent, alia moderantes, alia addẽtes, necnon a publicis ad particulares, & propria loca transferentes, tandem regulis quibuſdã praeceptis, ac terminis concluſerunt, atq. ita artem totã pepererunt γυμναςικὴν uocatam, ἀπὸ τοῦ γυμνάζεσθαι, i. ab exercendo, quaſi nullus alius finis eſſet, quã ob habitum corporis bonũ obtinendum ſanitatemq. conſeruãdam exerceri, hoc autẽ primos omniũ effeciſſe Hippocratẽ, Dioclẽ, Praxagorã, Eraſiſtratum teſtatus eſt Galenus 38. cap. lib. ad Thraſybulum. Quamobrẽ ex his clarũ factum arbitror quomodo ars gymnaſtica principiũ, incrementa, & ſtatum, necnon quo tẽpore ſusceperit. Siquidẽ primũ in bello Troiano dum milites Graeci in arenã ex nauibus deſcẽdentes (unde poſt emanaſſe prouerbiũ In arenam E
deſcendere opinor) inter ſe certantes ad bellũ exercebantur tũc apparere coepit, artisq. agoniſticae, & gymnaſticae nomen etiã accepit. Poſtea ad ſacrificia & hominũ uoluptates traducta non modo praedicta nomina retinuit: ſed etiã athleticae appellationẽ cõſecuta eſt, & apud Galenũ uitioſa gymnaſtica nominata fuit. Demũ ad gymnaſia, & certos locos pro pueris edocendis pro omniũ ſanitate tuenda, ac pro bono habitu parando traducta, & ſub normis cõcluſa gymnaſticae uere nomen promeruit, quod ante Plauti tempora fuit, apud quem Atticus ille iuuenis Philolaches ita loquitur: „ Cor dolet mihi, quem ſcio nunc ut ſum, atque ut fui olim, quo neq. induſtrior de iuuentute erat arte gymnaſtica, diſco, haſtis, pila, curſu, armis, equo. Verũ enim vero haec ars (ut teſtatum reliquit Marcus Varro) apud Graecos ſolũ in uſu uiguit, quamdiu rura colentes Ro F
mani & cultura foecundiſsimos agros habuerunt, & ipſi ualetudine firmiores extiterunt: ſed poſtquã creſente deſidia in opidis otiari, quam ruri laborare maluerunt, Graecorũ urbana gymnaſia ita frequentiſsima extulerunt, ut idẽ Varro conqueſtus ſit ſuo tẽpore uix ſingula ſatis fuiſſe, quae profecto, dum Roma ſub Imperatoribus floruit, omniũ maxima & ſpecioſiſsima fuerãt: at deinceps Romano Imperio declinante, ceterisq. in peius ruentibus una etiã deſtructa fuerũt, & ſimul cũ ipſis ars non paruam iacturã paſſa fuit, quam a Varronis temporibus uſque ad Imperij Romani inclinationem in frequentiſsimo uſu habitam fuiſſe quiſq. intelligere poteſt, qui omnes medicos ea aetate Romae aeſtimatos paſsim in morbis curandis & ſanis conſeruandis exercitatoriam artem adhibuiſſe ab eorum, quae ſuperſunt, ſcriptis obſeruarit, aut qui Plutarchum

In ſecundo de re ruſti. in prooe.

Lib. 3. ſympto. 6.

omnes

A omnes ſua aetate exercitationibus occupatos fuiſſe ſcribentem le-
ctitarit, quamquam Plinius non omnes exercitationes tunc hone- Li. 14 cap.
ſti vſus gratia inuectas fuiſſe, ſed nonnullas & peregrinas praeſer- 22.
tim ad excitandam ſitim quaeſitas eſſe praedicat. Itaque valde allu-
cinatum fuiſſe Budaeum puto, qui in ſuis ad Pandectas adnotatio-
nibus Romanos gymnaſiorum, & palaeſtrae exercitamentis mi-
nime vſos, nulla firma ratione probat.

De Gymnaſiis Antiquorum. Cap. VI.

GYmnaſticam, ſiue exercitatoriam in certis locis fieri ſoli-
tam, quoniam ſupra ſtatuimus, rationi modo conſen-
taneum eſt, quid loca ipſa, & qualia forent, planum
B facere. Nam loca illa nil aliud fuiſſe, quam gymnaſia
nuncupata, ex multis, & praeſertim ex verbis Galeni in ſecundo
de tu. val. ſcriptis manifeſto comprobatur, vbi narrat gymnaſium
fuiſſe publicum in ſeparata vrbis regione locum exſtructum, in
quo vngebantur, fricabantur, luctabantur, diſcum iactabant, aut ta-
le quippiam factitabant, quae loca ita nuncupata fuerũt, quoniam
exercitatores ibi, vt plurimum denudabantur. γυμνάζεσθαι enim
antiquiſsima vox etiam denudari ſignificare videtur, vnde Mar-
tialis libro tertio.

Gimnaſium, Thermae, ſtadium eſt hac parte, recede
Exſuimur; nudos parce videre viros.

Et Bardeſenes apud Euſebium lib. vj. de praeparat. Euang. cap.
viij. Graecos ait non potuiſſe vlla vi ſyderum prohiberi, quin in
C gymnaſijs nudis exercerentur corporibus. Quamuis etiam quan-
doque ſub nomine gymnaſij omnem locum, vbi exercerentur,
comprehenſum fuiſſe reperiatur: ſicut poſtea haec vox ad alia quo-
que tranſlata eſt, quemadmodum apud Ioſephum videre licet, qui
in libris de bello Iudaico balnea aliquando gymnaſia nuncupata
eſſe demonſtrat, vbi de Herode ita loquitur. Namq. apud Tripo- "
lim, & Damaſcum, & Ptolemaidem publicas balneas, quae gym- "
naſia dicuntur, Biblide autem exedras porticus cõdidit. Haec loca "
a Vitruuio, Celſo, Plinio, atque alijs Latinae linguae auctoribus
palaeſtras nuncupari inuenio: Vnde etiam conijcio Vitruuij tem-
peſtate in Italia, vel raras admodum, vel nullas extitiſſe palaeſtras,
ſiue gymnaſia, quandoquidem is libro architecturae earum aedifi-
cationes traditurus Italicae conſuetudinis nõ fuiſſe praedicit: Nam
qui primi gymnaſia exaedificaſſe creduntur, fuerunt Graeci, ſi

In Anach. Dialogo. credendum eſt Soloni apud Lucianum,& M. Tullio Ciceroni, qui D in ſecundo de Oratore ſcribit, gymnaſia delectationis,& exercitationis gratia ab ipſis primum inſtituta fuiſſe. Inter Graecos autem primi exſtiterunt Lacedaemones', ſicut Athenaeus ex Ippaſi ſententia, & Plato in Theaet. & primo de legibus memoriae prodiderunt quos etiam illa ipſa omnium praeſtantiſsima, atque ſpecioſiſsima conſtruxiſſe ex Martialis libro primo intelligere licet, vbi hos verſus habet.

Argiuas generatus inter vrbes
Thebas carmine cantet, aut Mycenas,
Aut claram Rhodon, aut libidinoſae.
Ledaeas Lacedaemonis palaeſtras.

Quomodo vero Plato in Critia dum Athlanticam illam regiam deſcribit, quam nouem millium annorum interuallo ab aetate ſua E ante floruiſſe narrat, ibi gymnaſia exſtaſſe ſcribit, qui Lacedaemonum inuentum illa facit, exacte diſcernere nequeo, niſi totam illam Critiae narrationem fabuloſam credamus. Poſt Lacedaemonios Athenienſes quoque ſua gymnaſia erexerunt, in quorum vrbe tria extitiſſe teſtantur Pauſanias, & Suidas, alterum ἀκαδημίαν uocatum, in quo Plato philoſophiam ſuam profeſſus eſt; alterum λυκεῖον, ubi Ariſtoteles edocuit, quod Apollinis Lycij templum In Anach. fuiſſe legitur apud Lucianum; alterum κυνόσαργες, ubi nothi, ſpurij, ac ignobiliores omnes exercebantur: ſi quidem apud Graecos tanto odio, tantaque infamia viles, ac ſpurij notabantur, vt qui vere legitimi, ac nobiles eſſent, cum ijs conſuetudinem, aut communem ſeſe exercendi locum habere recuſarent. Praeter haec tria mentionem facit alterius, quod Canopum uocat, Philoſtratus in F vita Herodis Attici. Dixi in vrbe Athenienſium tria fuiſſe gymnaſia, quod licet extra vrbem eſſent, erant tamen haud longe aedificata, vt quae proxima eſſent vrbi, in ea fuiſſe dici potuerit. In his etenim mortuos quoque ſepeliendi conſuetudinem Graecos ha-4.Epiſt. fami.epiſ.12. buiſſe ſcriptum eſt apud Ciceronem, cui Seruius ſe Marcellum interfectum in Academia Athenienſium nobiliſsimo totius orbis gymnaſio ſepeliuiſſe ſcribit. Quae vero Ligorius antiquitatis totius peritiſsimus inueniſſe ſcribit in veſtigijs Hadriani Imperatoris Tiburtinae uillae repraeſentata, Athenaeum, Hermeum, Panathenaicum, minime gymnaſia, vbi corpora exercerentur, fuiſſe puto: ſed loca, in quibus aut diſciplinarum, & aliarum artium ſtudijs opera dabatur, vel feſta aliqua celebrabantur, vt in Panathenaico feſta Panathenaica, Corinthum quoque gymnaſiũ habuiſſe

Craneum

A Craneum vocatum, auctor eſt Laertius libro tertio. Romani poſtremi omnium gymnaſia palaeſtras vocata in vrbe ad Graecorum aemulationem Varrone auctore aedificare coeperunt: quos tamen ceteros quoſcumque tum magnificentia operum, tum inaeſtimabili pulchritudine in hoc genere anteceſsiſſe, ex illis Thermarum, ruinis, quae ad hanc vſque diem non ſine omnium ſtupore perdurantia conſpiciuntur, facile conuincitur. ne ſileam illud, quod de Neronis gymnaſio ſcripſit Martialis lib. vij. In libro de antiqs nominibus.

Quid Nerone peius?

Quid Thermis melius Neronianis?

Nam gymnaſia tota aliquando Thermas ob aquae calidae vſum ibi frequentem nuncupari, apud auctores Latinae linguae nemo dubitat, ſicut etiam interdum Thermae ſignificant eam gymnaſij partem, in qua lauabantur, vbi propnigeum, laconicum, & calda lauatio ſitae erant, vt ex multis auctorum teſtimonijs, & praeſertim ex Martialis verſibus nuper citatis clare perſpicitur. Gymnaſium, thermae, ſtadium eſt hac parte. His omnibus poteſt iam vnicuique perſuaſum eſſe, quantum in errore verſatus ſit (inuitus fateor) Blondus Foroliuienſis conciuis meus, qui in ſecundo Romae inſtauratae commentario thermas ſolum ad lauandi vſus inſtitutas fuiſſe ſcripſit. Porro ne quis forſan admiratione capiatur, quod dixerim Platonem, atque Ariſtotelem in gymnaſijs philoſophari conſueuiſſe; ſcire debet in huiuſcemodi locis varia hominum genera conuenire ſolita fuiſſe, quae omnia in ſequenti capitea nobis ſigillatim demonſtrabuntur: tanta enim erat huiuſcemodi locorum capacitas, tamq. ſpatioſa amplitudo, vt abſque vllo impedimento diuerſae, ac fere innumerae exercitationes, & corporum & animorum peragi poſſent, quemadmodum ex Vitruuij allata deſcriptione perſpicere quiuis mediocriter hac in re verſatus poterit; quam cum in rebus plurimis diuerſam ex Octauij Pantagathi viri tempeſtate noſtra ſummi iudicio in prima editione tradiderimus, nunc ipſa diligentius conſiderata (vt ſemper curae poſteriores eſſe meliores ſolent) caſtigatiorem, & omnibus Vitruuij verbis exacte correſpondentem exhibemus. ad quod agendum clariſsimus Aloyſius Mocenicus, Franciſci filius, Ioannes Vincentius Pinellus, Melchior Guillandinus, viri tum ob acre in cunctis iudicium, tum ob ſingularem eruditionem apud omnes ſpectatiſsimi, necnon Andreas Palladius priſcae totius architecturae peritiſsimus non parum adiumento nobis fuerunt. ita vt non verear, quin hoc pacto doctis Vitruuijque ſcientiae ſtudioſis

probata eueniat, & quemadmodum ad hanc fere diem palaeſtrae D
ratio fuit incognita, ſic in poſterum clara, atque manifeſta futura
ſit. Immo vero, ſi Octauius ipſe reuiuiſceret, nõ dubitarem, vt erat
homo ſanctiſsimus, atque doctiſsimus, quin etiam ipſe huic deſcri-
ptioni, & Vitruuij contextui non mutato, ſed in aliquibus tan-
tum melius ordinato libentiſsime ſubſcriberet. Placuit autem
duas eius ichnographias proponere, quia auctor & quadratas, &
oblongas fieri poſſe docet.

De palaeſtrarum aedificatione & xyſtis, ex Vitruuio Lib. V. Cap. XI.

NVnc mihi videtur (tametſi non ſint Italicae E
conſuetudinis) palaeſtrarum aedificatio-
nes tradere explicate, & quemadmodum
apud Graecos conſtituantur monſtrare. In
palaeſtris periſtylia, quadrata, ſiue oblonga
ita ſunt facienda, vti duorum ſtadiorum ha-
beant ambulationis circuitionem, quod
Graeci vocant δίαυλον. ex quibus tres por
ticus ſimplices diſponantur, quartaque quae ad meridianas regio-
nes eſt conuerſa duplex. vti cum tempeſtates ventoſae ſunt, non
poſsit aſpergo in interiorem partem peruenire. Conſtituuntur
autem in tribus porticibus exedrae ſpatioſae habentes ſedes, in
quibus philoſophi, rhetores, reliquique qui ſtudijs delectantur,
ſedentes diſputare poſsint. In duplici autem porticu collocentur F
haec membra, Ephebaeum in medio (hoc autem eſt exedra am-
pliſsima cum ſedibus, quae tertia parte longior ſit, quam lata) ſub
dextro coriceum, deinde proxime coniſterium, a coniſterio in
verſura porticus frigida lauatio, quam Graeci λουτρὸν vocitant,
ad ſiniſtram ephebaei elaeotheſium, proxime autem elaeotheſium
frigidarium, ab eoq. iter in propnigeum in verſura porticus. Pro-
xime autem introrſus e regione frigidarij collocetur concamera-
ta ſudatio longitudine duplex, quam latitudine, quae habeat in
verſuris ex parte laconicum ad eundem modum (vti ſupra ſcri-
ptum eſt) compoſitum. Ex aduerſo laconici calidam lauatio-
nem. In palaeſtra periſtylia (quemadmodum ſupra ſcriptum
eſt) ita debent eſſe perfecte diſtributa. Extra autem diſponantur
porticus tres, vna ex periſtylio exeuntibus, duae dextra, atque
ſiniſtra

Digitized by Google

A ſiniſtra ſtadiatae, Ex quibus vna, quae ſpectauerit ad Septemtrionem, perficiatur duplex amplisſima latitudine, altera ſimplex ita facta, vt in partibus, quae ſuerint circa parietes, & quae erunt ad columnas, margines habeant uti ſemitas non minus pedum denum, mediumq. excauatum, uti gradus bini ſint in deſcenſu ſeſqui pedali a marginibus ad planitiem, quae planities ſit ne minus lata pedum duodecim: Ita qui ueſtiti ambulauerint circum in marginibus non impedientur ab cunctis ſe exercentibus. Haec autem porticus apud Graecos ξυςὸς vocitatur, quod athletae per hiberna tempora in tectis ſtadijs exercentur. Proxime autem xyſtum, &

B duplicem porticum deſignentur hypaethrae ambulationes, quas Graeci παραδρομίδας, noſtri xyſta appellant, in quas per hiemem ex xyſto ſereno coelo athletae prodeuntes exercentur. Faciunda autem xyſta ſic uidentur, ut ſint inter duas porticus ſiluae, aut platanones, & in his perficiantur inter arbores ambulationes, ibique ex opere ſignino ſtationes. Poſt xyſtum autem ſtadium ita figuratum, ut posſint hominum copiae cum laxamento athletas certantes ſpectare. Quae in moenibus neceſſaria videbantur eſſe ut apte diſponantur perſcripſi.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

Figura palaeſtrae cum periſtylio quadrato

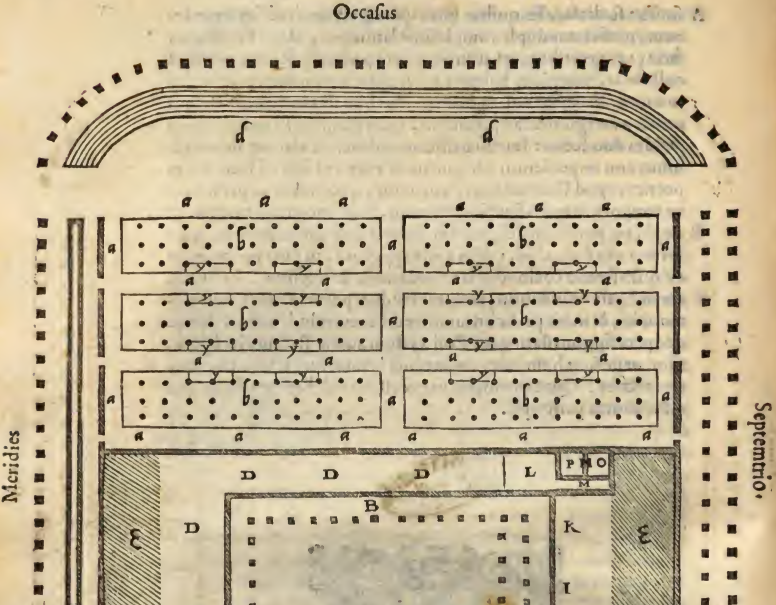
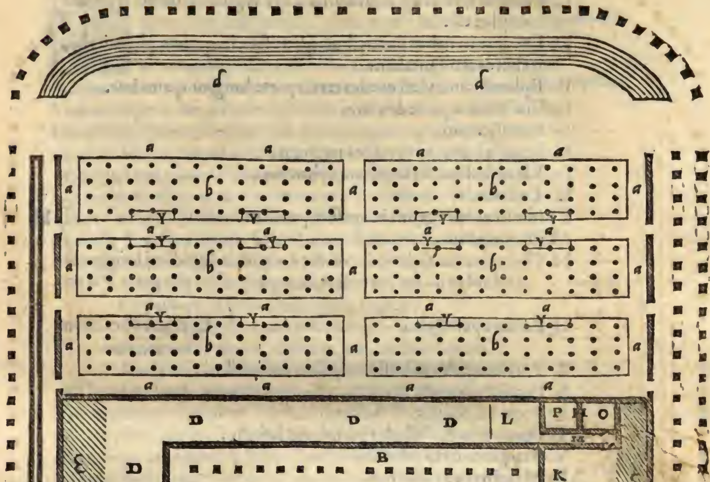

Figura palaeſtrae periſtylio oblongo

Occaſus

Meridies

Septemtrio

Ortus

A Periſtylium in palaeſtra quadratum & oblongum habens ambulationis circuitionem duum ſtadiorum. D

B Tres porticus ſimplices.

C Porticus quarta ad meridianas caeli regiones conuerſa, quae duplex eſt.

D Excdrae in tribus porticibus ſpatioſae, in quibus philoſophi, rhetores diſputabant.

E Ephoebeum, ideſt exedra tertia parte longior quam lata.

F Coriceum a parte dextera.

G Coniſterium.

H Frigida lauatio in verſura porticus.

I Elaeotheſium ad ſiniſtram ephoebei.

K Fridarium.

L Iter in propnigeum in verſura porticus. E

M Propnigeum.

N Concamerata ſudatio introrſus e regione frigidarij longitudine duplex quam latitudine habens { ex vna parte P laconicum / Ex altera O calidam lauationem }

Q Exitus e periſtylio

R Porticus extra palaeſtram prima exeuntibus.

S Porticus ſecunda ſpectans ad ſeptemtrionem duplex amplisſima latitudine, & ſtadiata.

T Porticus tertia ſimplex ita facta ut habeat.

V Margines circa parietes.

X Margines ad columnas.

Z Medium excauatum uti gradus bini ſint in deſcenſu ſeſquipedali. F

α Hypetrae ambulationes proxime xyſtum, & duplicem porticum, quae a Latinis xyſta, a Graecis περιδρομίδες uocabantur.

β Siluae uel platanones inter dictas duas porticus.

γ Stationes ex opere ſignino.

δ Stadium ita figuratum ut poſſent hominum copiae cum laxamento athletas certantes ſpectare.

ε Loca de quibus etſi non meminerit Vitruuius, fuiſſe tamen in palaſtrae neceſſe eſt ut lignarium, aquarium, uaſirium, latrinae miniſtrorum cellae, & ſimilia.

De

A *De varijs hominum generibus, quae in gymnaſia conueniebant. Cap. VII.*

TAnta, adeoque varia hominum in gymnaſijs conuerſantium erat multitudo, vt, referente Galeno, ſaepenumero inter ipſos contentiones exorirentur, atque etiam maximus quidam, & inſuauis clamor, de quo conquerebatur Seneca, continue exaudiretur; & quem etiam in thermis Varro tempore ſuo teſtatur fieri ſolitũ, his verbis apud Nonium: Ita vti ſoliti Romae eramus in balneis plodere coepimus, & murmurari. Sed ne ſingulos enarrando nimis a propoſito recedam, praecipua quaedam ipſorum genera perſequar. Primum itaque genus in gymnaſijs conuerſantium erant Philoſophi, Rhetores, reliquiue, qui ſtudijs delectabantur; ibi legebant, colloquebantur, inter ſeque diſputabant, ſicuti Iuuenalis his verſibus demonſtrat, quibus Rhetoris & praeceptoris condiciones exponit: 10.meth. Epiſt. 57.

B

Sed vos ſaeuas imponite leges. Saty. 7.
Vt praeceptori verborum regula conſtet,
Vt legat hiſtorias, auctores nouerit omnes,
Tamquam vngues, digitosq. ſuos, vt forte rogatus
Dum petit, aut thermas, aut Phoebi balnea dicat
Nutricem Anchiſae nomen, patriamq. Nouercae.

Et ſicuti etiam Galeni teſtimonio comprobatur, qui Theagenis cuiuſdam philoſophi Cynici in Traiani gymnaſio quotidie publice diſputantis mentionem facit: Tria enim fuiſſe Romae loca in quibus litterariae exercitationes obirentur, ex varijs Galeni libris cognoſcitur, templum pacis antequam conflagraret, gymnaſia publica, & ἀκροατήρια. Inter quae ſcholam medicorum appellatam ſiquis recenſeat mea ſententia a vero non errabit. fuit autem ea in Eſquilijs aedificata, multisq. imaginibus, atque marmoribus ornatiſsima, vt ex ruinis illius partis a pluribus, & praeſertim a Ligorio obſeruatum fuit. Quid potiſsimum in hac ſchola fieret, nondum apud quemquam legi. At exiſtimo praeter diſpoſitiones, & alia medicinae ſtudioſorum exercitia ſimile quid tractari ſolitum fuiſſe, atque nunc in collegijs vocatis fit, quando & ſcholam eiuſmodi proprios tabularios habuiſſe, oſtendit marmor cum hac inſcriptione Romae ad D. Sebaſtiani repertum. 13. Meth. In lib. de libris ppriis

C

M. LIVIO. CELSO. TABVLARIO
SCHOLAE. MEDICORVM

M. LIVIVS. EVTYCHVS D
ARCHIATROS. OLL. D. II
IN. FR. PED. IIII

Alterum genus erat Adoleſcentes, qui vt exercitationũ obſeruationes, atq. modos addiſcerẽt, ad gymnaſia accedebãt, vbi a gymnaſtis ipſis quaſcumq. cupiebãt exercitationes, edocebãtur; Adoleſcẽtes liberos palaeſtrã ediſcere ſolitos fuiſſe facile cõuincitur ex illis Parmenonis apud Terentiũ verbis, quibus ille Chereã ſub forma Eunuchi Thaidi offerẽs ait, Fac periculũ in litteris, fac in palaeſtra, in muſicis, q̃ liberũ ſcire aequũ eſt adoleſcentẽ, ſollertẽ dabo. id qđ clarius infra demõſtrabo. Tertiũ genus erãt Athletae qui ibi ſe exercebãt, vt in publicis ludis, ſeu in ſacris certaminibus poſſent & populũ delectare, necnõ victoria ac praemijs potiri. & qđ hoc fuerit, ꝑter Vitruuij auctoritatẽ Suetonius clariſsime demonſtrat dũ refert E Neronẽ quandoq. gymnaſiũ ingredi ſolitũ, vt certãtes athletas ſpectaret. Quartũ genus erant oẽs illi ſiue nobiles, ſiue ignobiles, q vel militaris diſciplinae, & fortitudinis, vel tuẽdae ſanitatis, & boni habitus cõparandi gratia varijs exercitationũ generibus incũbebant, de prioribus eſt locus apud Caſsiodorũ lib. v. epiſt. 23. male a Pamelio in adnot. ad Tertulliani lib. de ſpect. intellectu, vbi ita ſcribit. Oſtẽt iuuenes noſtra in bellis, qđ in gymnaſio didicere virtutis. In poſterioribus vero Galenũ noſtrũ numerare poſſumus, cũ ſcribat ſe anno aetatis ſuae trigeſimo quincto paſſum fuiſſe luxationẽ ſummi humeri in palaeſtra. Quinctũ genus erat eorũ, qui fricabãtur, licet. n. frictiones fierẽt a multis ante reliquas exercitationes, nihilominus multi quoque ſine vlla exercitatione ſeorſum ab alijs, vt de Veſpaſiano tradit Suetonius, ſolũ fricabãtur, quod intelligi põt ex F Galeno frictionẽ ad exercitationes praeparatoriã a reliquis diſtinguẽte. Sextũ genus erãt, q lauabãtur, atq. hi erãt tũ nobiles, tũ ignobiliores. Hoc tamen intererat, qđ diuites, atq. primates labra, & colymbithras proprias in cellis alioqui cõmunibus habebãt, vbi ſoli diuerſis tẽporibus lauabãtur, multi erãt q etiã ſolia vel lignea, vel argẽtea (qđ recitat Plinius) ſecũ ferrẽt, ne pedes nudos collocarẽt vbi viliſsimi quiq. ponebãt, quãuis etiã referant nonnulli Hadrianum Imperatorẽ lauari ſolitũ, vbi plebs lauabatur quod & Titũ Caeſar. feciſſe ſcribit Suetonius. Qui vero duntaxat vngerentur nulli in gymnaſijs reperiebantur, quoniã uel exercitationum vel balnearũ gratia vngebantur. Ab his poſtremo omnibus non pauci ſpectatores (ne miniſtros, de quibus infra loquemur, nunc recenſeam) in gymnaſia conueniebant, qui nõ ob aliud, niſi ad videndos exerci-

In Eunucho.

In 1. de artic.

2. de tu. val.

atores

A citatores ut pote otioſi & nullis negotijs occupati eo accedebant. Quo in loco id etiã animaduertendũ cẽſeo, diebus feſtiuis gymnaſia magis frequentata fuiſſe, quando artifices, aut alijs ſeruitijs detẽti otiantes in illis ob remittendos labores, & uoluptatem capiundã uerſabantur. An in Romanorum Thermis mulieres quoq. uerſarẽtur, quemadmodũ uiri, nil certi affirmare auſim, niſi quod Romanã maieſtatẽ illud dedecuiſſe videtur, facileq. fieri poteſt, ut impurae aliquae & ſpectandi, & ludẽdi gratia, quod Iuuenalis, & Martialis innuũt, publice verſarentur in gymnaſijs, necnon in locis ſeparatis, quae ibi lauãdis feminis ſolis exſtructa eſſent, perinde ac in priuatis balneis honeſtae mulieres lauarẽtur tã ignobiles & mediocri loco natae, quã illuſtriores, cũ de Poppaea Domitij Neronis uxore referat Plinius, quod ad augendũ cutis candorẽ quingentas aſinas Lib. 2. cap. 41.
B fetas per omnia ſecum trahebat, & balnearum etiam ſolio totum corpus illo lacte macerabat quod intellexit Iuuenalis dum ſcripſit.

aut pinguia Poppaeana. Saty. 6.
Spirat &
Incipit agnoſci, atq. illo lacte fouetur

Propter quod ſecum comites educit aſellas, in quem dealbãdi corporis uſum alias mulieres farinam ſabaceam, alios nitrum, aphronitrumue in balneis uſurpaſſe meminit Galenus. Atqui Spartanorum mulieres una cum uiris in palaeſtris exerceri ſe conſueuiſſe, praeter alios, ſatis teſtatum facit Propertius libro tertio Primo de alim. fac.

Multa tuae Sparte miramur iura palaeſtrae,
Sed mage virginei tot bona gymnaſij,
Quod non infames exercet corpore ludos
C *Inter luctantes nuda puella viros,*
Cum pila veloces fallit per brachia iactus,
Increpat & verſi clauis adunca trochi,
Puluerulentaq. ad extremas ſtat femina metas,
Et patitur duro vulnera pancratio,
Nunc ligat ad ceſtum gaudentia brachia loris
Miſſile nunc diſci pondus in orbe rotat.

Neq. de Hoc Spartanorũ more quiſquam mirari debet, quando & Plato in quincto de repub. grauiſsimis argumentis probauit ad felicem rerum publicarum ſtatum maximopere conducere, ſi mulieres tam iuuenes, quam ſeniores vna cum viris nudae in palaeſtris, atq. gymnaſijs exerceantur, quod an ſapienter decretum fuerit, & an ad continentiam temperantiamue ex conſuetudine cõſequendam, vt Platoni in animo erat, conferret, non eſt locus examinãdi.

De Gymnaſiorum diuerſis partibus. *Cap. IIX.* D

VITRVVIVM qui Auguſti Caeſaris aetate floruit, ſolū
palaeſtras graecas tradidiſſe ex ipſius verbis cōſtat, quā-
do nondū Romani Imperatores ſuas exſtruere coepe-
rant, quas poſtea exſtructas ſicuti in multis Graecorū
gymnaſijs ſimiles fuiſſe probabile eſt, ita pariter veriſimile ſit Ro-
manos (vt ſolet eſſe poſteriorum in excolendis rebus mos) plura
ſuis addidiſſe, quae vel Graecos latuerant, vel parū ab illis aeſtima-
ta fuerant: Quocirca partes gymnaſiorū magis principales explica-
turus haudquaquā ſolas a Vitruuio ſignificatas in medium afferā,
ſed illas nullo ſitus ordine ſeruato enarrabo, quas diſperſim ab Au
ctoribus traditas inuenio, quasue rei ipſius ratio expoſtulare vide-
tur in Graecis, atq. Romanis palaeſtris extitiſſe: quāquā Vitruuij E
auctoritatem nunquā multi faciendā exiſtimaui, nempe quē παρα-
δοξόλογον & ſua aetate minime aeſtimatū puto, quod enim ab Au-
guſto nullis egregijs Fabricis, niſi ſolis Baliſtis praefectus fuerit,
quādo ſcilicet in vrbe & extra urbem magnifica aedificia exſtruebā
tur, quod etiā a nullo fere poſteriore auctore nominatus inuenia-
tur, praeterquā in capitum Plinij librorū catalogo, qui ab aliquibus
minime Plinianus, vel ſaltem adulteratus putatur, magnā certe ip-
ſius exiſtimationis ſuſpicionem merito parit. Ergo primae gymna
ſiorū partes fuerunt porticus exedris ſiue cubilibus apertis plenae,
in quibus philoſophi, & rhetores, mathematici, & omnis deniq. di-
ſciplinarum amatores diſputando, legendo, ac docendo exerceban
tur: atq. has non longe ab alijs admodum ſitas fuiſſe conijcere poſ-
ſumus tum ex ipſa figura, tum ex prouerbio inde nato (Diſcū quā F
philoſophū audire malūt) quod in eos dicebantur, qui in eodē gym
naſio inter philoſophos ſedentes, atq. inde diſcorū crepitus audien
tes relicta ſapiētiae ſchola ad proximū certaminum locum erumpe-
bant. In exedris philoſophorum adoleſcentes atq. pueros illos, qui
diſciplinarum ſtudijs operā nauabant, verſatos eſſe rationi conſen-
taneum eſt: quod eſſent illae veluti ſcholae quaedā vbi poſſent fa-
cillime poſt animorū exercitationes corpora ad ſanitatē, vel fortitu
dinē iuuenes & pueri exercere, ſubindeq. lauari. extat enim Lam-
pridij auctoritas, Alexandrū Seuerū poſt lectionem operam modo
palaeſtrae, modo ſphaeriſtirio, modo curſui, modo lenibus luctis
dediſſe, mox balneum introiuiſſe. Inter has adnumero quoq. medi
corum ſcholas. Secunda pars erat Ephebaeum, quo mihi veriſimile
apparet eos conuenire, atq. de praemijs, & exercēdi genere pactio-

nes

A nes facere ſolitos, qui ſimul exerceri, ac certare volebant: quamquam ſciam Philandrum eius opinionis fuiſſe, quod in Ephebaeo puberes excerentur. qua in re ipſum ualde melius ſenſiſſe exiſtimo, quam Gulielmum Choulum, qui in ſuo de antiquorũ exercitationibus libro in Ephebaeo iuuenes ſtudendi gratia ſediſſe ſcriptis mandauit. Vtrũ uero apud Romanos, qui cum uiris ante decimum ſextũ annũ pueros commercium ullum habere uetabãt, hoc uerũ fuerit affirmare nõ auderem. Neq. itẽ negare poſſumus, Galeni tempore, pueros exerceri in palaeſtra conſueuiſſe, cũ is cuiuſdã aegritudinis, quam Commodus puer atq. Imperatoris filius in palaeſtra acquiſiuerat, mentionem faciat: & praeterea in ſecũdo de tu. ual. ſic ſcribat: *οὕτω δὲ καὶ ὅστις ἀναῤῥιχᾶται διὰ σχοινίου καθάπερ ἐν παλαίστρᾳ γυμνάζουσι τοὺς παῖδας εἰς εὐτονίαν παρασκευάζοντες.* i. Sic autem, & quicunq. per funẽ ſcandit quemadmodum pueros in palaeſtra exercent, eos ad robur praeparantes. Ex quibus uerbis pueros in palaeſtris exerceri ſolitos fuiſſe ſatis conſtaret, etiãſi id quoque Plautus in Bacchidibus apertiſsime teſtatus nõ eſſet, ubi Lydus Piſtocleri paedadogus patrũ erga filios ſui temporis indulgentiã taxãs de anteacti temporis moribus ita loquitur.

Lib. de pc. ad Poſth.

B

,,

Nego tibi annis viginti fuiſſe primis copiam
Digitum longe a paedagogo pedem vt efferres ex aedibus
Ante ſolem exorientem niſi in palaeſtram veneras
Gymnaſii Praefecto haud mediocres poenas penderes:
Idq. vbi obtigerat, hoc etiam ad malum arceſſebatur malum
Et diſcipulus, & magiſter perhibebantur improbi.
Ibi curſu, luctando, haſta, diſco pugilatu, pila
C *Saliendo ſe exercebant magis, quam ſcorto, aut ſauijs.*

Vnde mihi cõijciendũ uidetur pueris ſummo mane palaeſtrã adeundi praeceptũ fuiſſe, ut uirorũ, qui tũc non aderant, cõmercium uitarent, atq. etiam litterarum ſtudijs incumbendi otium ſupereſſet. etenim non defuiſſe qui pueros nudos uidere, & neſandum eorum amorem ſibi conciliare ex palaeſtris ſtuderent facile ex amatorio Plutarchi libro colligitur. Tertia pars erat Coriceum, qui locus (ut mea fert ſententia) pro denudandis hominibus, qui uel exerceri, uel lauari, uel utrũque agere uolebant, inſeruiebat, alias a Graecis *ἀποδυτήριον*, & a Galeno *γυμναστήριον* uocatus. Niſi enim Coriceũ apud Vitruuiũ talem locum ſignificat palaeſtras ab ipſo deſcriptas abſq. hac parte omniũ maxime neceſſaria extitiſſe dicendum eſſet, quã non ſolũ in publicis gymnaſijs, uerũ etiã in priuatis affuiſſe credo, ſi quidem Plinius Caecilius in deſcriptionibus uillae ſuae

Lib. 2. & 5. Epiſt.

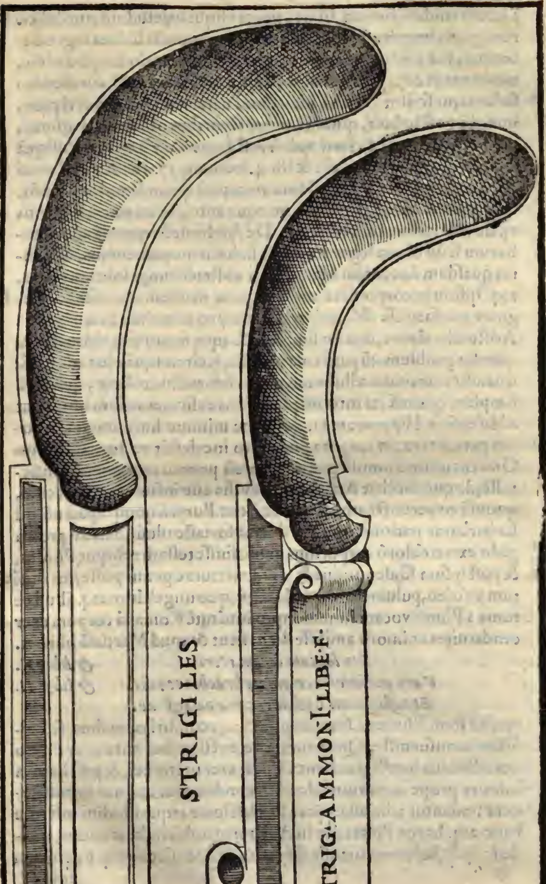
ſuae Laurētinae ac Tuſcorū apodyteriū inter alia adnumerat:unde D
illorū ſentētias probare nequeo,q Coryceū in Vitruuij textu legē
dū putarūt a coryco pilae ſpecie,quaſi ibi ludus talis agerēt aut cou
riceū pro tonſtrina,aut coriceū tāquā in eo puellae,& virgines *κο-
ραῖα* a Graecis uocatae exercerent. Quarta pars erat eleotheſiū a Iu-
Li.2. epiſt. lio Polluce *ἀλειπτήριον*, a Caecilio Plinio unctuariū uocatū,atq. in
iſto luctaturi,& alias exercitationes, uel balneas ituri ungeban-
tur,redungebāturq.. Sed,quoniā opportunitas rei poſtulare videtur,
ut de hoc gymnaſtico ungēdi munere uerba faciā,neq. Metro
dori Scepſij *περὶ τῆς ἀλειπτικῆς*, i. de vngendi ratione citatus ab
Athenaeo liber hodie extat,quattuor ego dicā: primū,quādo,& q
ungerentur: ſecundū,quae eſſet unctionis materia: tertiū,cuius fi-
nis gratia ungerētur: quartū,quo modo,& a quibus unctio admini
ſtraretur. Illi qui uel loturi uel ſeſe exercitaturi in gymnaſiū uenie- E
bāt,maiori ex parte ſpoliabātur in apodyterio: poſtea horū nōnul-
li,& praeſertim qui uel luctā,uel pācratiū inire intendebāt,(nā pu
gilatores,curſores,ac alij multi unctione nō egebant) alipteriū in-
gredientes ungebātur,atq. ita uncti ad locū,vbi erat puluis,de quo
loquar inferius,trāſeuntes puluere cōſpergebantur,ſicq; deinceps
in exercitationes diuerſas diuerſi prodibāt: poſtquā uero ſeſe,quā-
tum libuerat,exercuiſſent,iterū ad unctuariū reuertentes ibi a Me
diaſtinis,& Reunctoribus ſtrigilibus ferreis,de quibus Martialis,

Pergamus has miſit curuo diſtinguere ferro,
Non tam ſaepe teret lintea fullo tibi,

detergebantur,in qua deterſione oleum, puluis,& ſudor,quae de
radebantur,ſimul mixta in uſum medicum adſeruabātur,& ab At-
Lib. 1.c.3. ticis *κονίσαλος*,ab alijs vero *πάτος* uocabatur,ut ex Dioſcoride,Pli F
Lib 34.c 8. nio,Galeno,& Aetio facillime confirmari poteſt:tametſi Auicen-
Li. de ſim. me.8 1.&4. na libro ſecundo faciat mētionem etiam ſudoris ſicci athletarum,
de tu. ua. quem puto fuiſſe illum,cui neque oleum, neque puluis inerat. &
Libro 5.& quamuis Galeni aetate ſtrigiles adhiberentur ad balnei uſum, ni-
10.de ſim. med. & hilominus balneorum ſtrigiles plerumque ſpongiae erant, uel li-
lib.2. c.17. nei,neque communiter ſemper adminiſtrabantur,ſed quiſq; pro-
prium ſecum gerebat, & praeſertim quicumque communia cum
alijs inſtrumenta habere fugiebat,ut inſinuat Perſius Sat.v.

I puer, & ſtrigiles Criſpini ad balnea defer.

Ferrei autē erant,uel aurei,uel argētei,uel cornei,uel eburnei,uel
aerei,quibus ſtrigmenta, & ſordes exercitatorum a corporibus ra-
debantur. Aerei ſtrigiles erāt, quorum pictura hic ponitur, quiue
olim inter Traiani Imperatoris thermarum ruinas inuenti ſunt.

Digitized by Google

Deterſi tandem iterum diligentiores aliqui ualetudinis, aut delicia D rum gratia ungebantur, & nonnunquam inuncti balnea ingrediebantur, ſed poſt egreſsi denuo ungebantur modo ſimplici oleo, modo uarijs odoribus condito, modo diapaſmate ad coercendos

li.21.c.19. ſudores, ut ſcribit Plinius, adeo quod uaria erant ungendi tēpora, interdū poſt balnea, quod Homeri tēporibus obſeruatū legimus, ut in 3. Odyſ. Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ, i. Poſtquā lauit, & pingui oleo unxit. & lib.4. iterumq. 17. τοὺς δ' ἐπεὶ οὖν δμωαὶ λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ, i. Hos autem poſt quam famulae lauerūt, & unxernnt oleo: interdum quoque ante, ſicuti refert Galenus vj. de ualetudine conſeruanda. De Archimede quaedā apud Stobaeum ſcitu digna leguntur: eum ſ. abaco incumbentem, & figuras quaſdam ducentem a famulis ui abſtractū ungi ſolitum fuiſſe, atq. ipſum in corpore ita uncto figuras mathematicas ſaepe deſi- E gnare conſueuiſſe. Materia unctionis pro exercitandis uaria fuit. Ariſtotelis tēpore, & oleo ſimplici, & aqua mixto ungebātur: Is. n. quincta problematū particula ſcripſit, iccirco aquā oleo admixtā, quando exercitatis adhibetur, magis laſsitudinē tollere, quā oleū ſimplex, quoniā ita interius penetrans exſiccata mēbra humectat addo etiā ex Hippocrate II. de diaeta minime huiuſmodi unctio-

Lib.15.c.4. nes permittere, vt corpora plus iuxto incaleſcāt auctor eſt Plinius Graecos uitiorū omniū genitores oleū primos in gymnaſia inuexiſſe, de quo dicebat Anacharſis Scytha eſſe inſaniae pharmacum, quoniā eo peruncti athletae inſanirent. Butyrū quoq. apud nōnullas barbaras nationes, quibus deerat fortaſſe oleū, interdū pro un

li.11.c.14. & li.28.c.9. gēdis exercitādorū corporibus in uſu fuiſſe teſtatū reliquit Plinius;

3.de alimē. fac. c.15. & poſt ipſum Galenus: fuit & aliud mixturae genus poſterius inuē F tum ex oleo, puluere & cera cōmixtū, quo ungebātur: atq. illud ceroma a Plinio vocatū inuenio, quo iuuētutē Romanā corpora exercendo uires animorū amiſiſſe dicit: ſicut & apud Martialē libro 4.

Seu lentum ceroma teris — *& libro V.*

Vara nec iniecto ceromate brachia tendis. — *& lib VII.*

Et caſtigatum Lydiae ceroma palaeſtrae.

Scribit item Plinius oleum in gymnaſijs condiri odoribus, ſed uiliſsimis conſueuiſſe. Quae omnia de unctionibus ante exercitationes adhibitis intelligi debent: cū poſt exercitationes, & poſt balnea infinita prope uariorum odoribus conditorum unguentorum genera tradantur adhibita: quae ſoli laſciuiae atque libidini inſeruiebant. atq. haec a Plutarcho in Amatorio nobis indicata puto, quādo ſcripſit, Solonem uetaſſe ſeruis unctiones ſiccas, atq. puerorum

amo-

A amorem, nõ item mulierũ coniugium, niſi potius unctiones extra balnea factas, ſeu diapaſmata intellexerit. Quo fine demũ praedictis unctionibus gymnaſia adeuntes ungerentur, diuerſa abauctoribus tradita inuenio. Hippocrates in 3. de diaeta memoriae mãdauit terrarũ puluerem oleo admiſceri ſolitũ, ut ſuo frigore, & ſiccitate olei aeſtum, & humiditatem temperaret. Alexander in 1. Probl. volumine ſcripſit athletas ideo oleo ante exercitationes perungi cõ ſueuiſſe, ut membra emollita labores ſine rupturae ullius periculo ſuſtinerent, quam ſententiam ſecutus eſt quoq. Lucianus in dialogo, περὶ γυμνασίων. Lucanus uidetur ſenſiſſe luctatores puluere ſeſe conſpergere ſolitos fuiſſe, ut corpora fortiora redderentur. De Hercule namque & Anteo ſermonem faciens ait. Prob. 119.

Auxilium membris calidas infundit arenas.

B Plutarchus in libello de primo frigido huius ſententiae fuiſſe uidetur, quod athletae in unctionibus puluere uterentur tum ad refrigeranda calefacta corpora, tum ad cohibendum ſudorem, ne tantopere delaſſarentur. Ego autem cum Luciano exiſtimo potiſsimũ vſum pulueris exſtitiſſe, ne oleo manus laberentur, ſed facilius exercitatores ſeſe comprehendere ualerẽt, neue ſudore diffluerent, aut uenti corpora aperta ingrederentur. atque hac de cauſſa a Martiale puluis ille ἀφή uocatus fuit, ut ibi (flaueſcit aphe) unde ſi qui aduerſarios perunctos, & ſine puluere certantes uincebant, maiori gloria digni habebantur, qualis fuit apud Plinium Dioxippus, & Dioreus apud Pauſaniam, ἀκονιτί nomen promeritus. cuius rei mentionem fecit Horatius, ita ad Maecenatem ſcribens. lib. 1 epiſt. 1.

Quis circum pagos, & circum compita pugnax,
C *Magna coronari contemnat olympia, cui ſpes,*
Cui ſit condicio dulcis ſine puluere palmae?

Ex quo ſatis mirari nequeo Budaeũ, uirũ ſane doctiſsimũ, q̃ in ſuis ad Pandectas adnotationibus hoc nõ uiderit, malueritq. ἀκονιτί, i. ἀνὲυ ἀγῶνος, ſeu ſine certamine dictũ eſſe. Alij ſunt, q̃ credãt oleo exercitatores unctos ad arcẽda frigora, & leuãdas laſsitudines. Galenus ſentit oleũ tam ad exoluendã praeteritã laſsitudinẽ, & futurã mitigandã, quam ad praeparandũ ad motus cõduxiſſe. quibus cerã additã cum Galeno opinor, quo oleũ alioqui fluxile diutius adhaereret. Quae uero poſt balnea adhibebãtur unctiones, nemo dubitat inſeruiſſe, ne humiditas in balneis acquiſita euaneſceret, neue reſeratis a balnei calore meatibus natiua caliditas exſpiraret. quamquã etiã aliqui delicatiores uoluptatis & laſciuiae gratia odoriferis unguẽtis, aut ſicci diapaſmatis ad cõprimendũ immmoderatũ ſudorẽ, 6. de tu. va. c. vlt.

li.13.c.2.& li.21.c.19. ut ſcribit Plinius, poſt balineas ungebantur, de quibus Martialis. D

lib.1. *Quid quod olet grauius mixtum diapaſmate virus.*

Ceterũ quo modo ungerentur, nil certo definitũ inuenio: eſt tamẽ ualde probabile, nõnullos, cũ prius ſeipſos fricaſſent, manibus proprijs hoc egiſſe, aut alterũ ab altero uiciſsim unctum, qđ Lucianus in Gymnaſijs ſcribit; licet etiã a ſeruis gymnaſticis, atq. reunctoribus uocatis ungerentur: qui & ipſi prius ad maiorẽ unctionis penetrationẽ fricantes tandẽ uniuerſum corpus modo leniter, modo ſecus prementes perungebant, &, prout temporis conſtitutio poſtulabat, alias tepidũ, alias calidũ, alias frigidum linimentũ applicabant: atq. haec omnia ut plurimũ in Alipterio fiebãt: qui nitro & aphronitro ſeſe fricabant, ut meminit Cyprianus Epiſt. 7. lib. 4. ac Martialis lib. 14. exiſtimo illud eos agere ſolitos, ut ſordes a corpore melius eluerent, atq. exſiccarent, quantum. n. abſtergere poſsit aphronitrum nemo ignorat. Prope quod erat Coniſterium, Polluci *κονίςρα* uocatum, quincta gymnaſij pars, in quo poſitus puluis conſeruabatur, ut poſſent uncti ſtatim illo conſpergi. Ex uarijs regionibus in hunc uſum pulueres aduectos legimus, ſed duo palmam habuerunt, Puteolanus, de quo Sidonius Apollinaris, E

Namque Dicarcheae translatus puluis arenae,

li. 35. c. 15. & Aegyptius, quẽ Romã in hunc uſum aduehi ſolitũ refert Suetonius in Nerone, quemadmodũ & Patrobiũ Plinius tradit Neronis libertum ex Nilo arenã tenuiſsimam non multũ a Puteolano puluere diſtantem ad debellanda corpora palaeſtrae ſtudijs aduexiſſe, eandẽq. a Leonato Cratero, & Meleagro Alexandri Magni ducibus cũ reliquis militaribus cõmercijs portatã. cui forſan haud abſimilis illa erat, de qua Ouidius Acheloi pugnã deſcribens loquitur. F

Inquies vicem fuluae tactu flaueſcit arenae.

Nam & Martialis Philenim irridens, quod Palaeſtritarum exercitationes iniret, dixit ipſam flaueſcere hac arena, quam aphem ab illo uocari diximus, quoniam contrectationibus exercitatorum inſeruiebat. *ἁφὴ* namque tactum ſignificare, nemo neſcit.

De Palaeſtra, & alijs Gymnaſij partibus. Cap. IX.

HACTENVS quinq. Gymnaſij partes, quae etiã in palaeſtra graecorũ a Vitruuio deſcriptae inueniũtur, Philoſophorũ exedras, Ephebaeũ, Apoduterium, unctuariũ, & coniſterium explicauimus: nunc ceteras partim ab eodẽ praetermiſſas, & ab alijs indicatas, partim ab ipſomet explicatas proſequemur. Erat itaq. ſexta pars locus quidã palaeſtra uocatus,

A catus, ubi(dicebat Lydus ille Plautius)curſu,luctando,haſta,diſco, pugilatu,pila,ſaliendo ſe exercebant magis,quã ſcorto,aut ſauijs, & ubi ſcribit Galenus has exercitationes peragi ſolitas luctam, pugilatũ, appenſioné manibus ad funes exercitationem qua ſtabant pedibus & manibus in pugnum uinctis,easq. alteri aperiendas porrigebãt qua põdera manibus attollebant,& ita perſiſtebant,quod genus halteres uocatum eſt,ſciamachia, & armorum pugna: Galeno uero aſſentiens Oribaſius Pergamenus faſſus eſt non modo has, ſed & alias ſexcentas fuiſſe palaeſtrae exercitationes. Vnde animaduertendum eſt, palaeſtram apud utriuſque linguae auctores multa ſignificare, primo totum ipſum gymnaſium, ut eſt uidere penes Vitruuium, ſecundo, locum quemcumq. exercendis corporibus idoneum, quo pacto locutus eſt Cicero in Epiſt.tertij lib.ad Q.F. pri- In Bacchidibus. 2.de tu. ualet.ca.9.

B ma, & 2. de legibus, dum uillam ſuam Arpinatem deſcribens palaeſtram ibi nominat, necnon Virgilius quincto Aeneidos.

Pars in gramineis exercent membra palaeſtris,

& Geta apud Terentium in Phormione, ubi dixit, Eccum a ſua palaeſtra exit foras. Tertio certam gymnaſij partẽ,in qua ex ſententia Plauti, Galeni, & Oribaſij tot exercitationes factas praediximus, & cuius parietum ſordes collectas in panno applicatas furunculos maturare ſcripſerunt Plinius, & Theodorus Priſcianus. in qua ſignificatione accepiſſe Catullum puto, ubi dixit 6.collec. c. 14. De Bereci- thim. li.1.ca.16. li.5.de ſim. med. lib 1.de legibus. lib.de claris Orat. lib nat. hiſto.27.c.4.

Albero foro, palaeſtra, ſtadio, & gymnaſijs?

Miſer ah miſer. & Afranius ſcribens.

Etiam depellis mihi manum per palaeſtricos, ideſt,

Palaeſtrae uſum (ut ait Nonius) callentes.

C Quod autem a Palaeſtrae muris, ſtatuis,atque columnis ſtrigmenta quaedam a puluere, & luctantium corporum contactu ibi factae abraderentur,& in uarios medicinae uſus ſeruarentur, abunde teſtati ſunt Dioſcorides, Plinius & Galenus, quae ſtrigmẽta quãdoque a ludorum magiſtratibus octingentis ſeſtertijs uendita fuiſſe tradit Plinius. Inuenio quoque exercitationem ipſam palaeſtrarũ interdum palaeſtram uocari, ſicuti quandoq. M.Tullius pro palaeſtra actiones ordinate, & uenuſte factas metaphorice intelligere uiſus eſt auctoritate Lucilij,cuius hic uerſus legitur apud Porphyrionem, *Iudicis Hortenſi eſt ad eam rem nata palaeſtra*. necnon Plato in Charmide pro Taurei palaeſtra locũ ſignificauit quo uiri docti ad colloquendum diſputandumq. conueniebant. Ad haec Plutarchus in ſecundo ſympos.palaeſtram uocatum ſcribit locum,ubi athletae exercerentur,& in quo ſolum lucta, & pancratiũ non cur- Prob.4.

ſus, non pugilatus agerentur. queadmodũ & Galenus quandoque D
palaeſtram nuncupauit, ubi athletae ſolum, & craſsitudini corpo-
ris ſtudentes exercerentur quo pacto accipiendũ reor apud Hipp.
quũ in principio primi Epid. narrat tubercula ijs eſſe oborta, qui
in palaeſtra, & gymnaſijs exercebantur. Forſan autẽ dubitauit ali-
2. d tu. ual. cap. 9. quis an in palaeſtra hac puluis ſtratus eſſet, quoniã Galenus ipſam
a loco, ubi puluis erat, ſeparaſſe uidetur hiſce uerbis: ἀλλὰ τὰ μὲν
„ τοιαῦτα καὶ χωρὶς παλαίστρας, ἢ βαθείας κόνεως δυνατὰ γίγνεσθαι
„ καθ᾽ ὁτιοῦν χωρίον ἐπίκροτον ὀρθῶν ἑστώτων. ὅσα δὲ παλαίοντες εἰς
„ ἀλλήλους δρῶσιν ἀσκοῦντες τὸν τόνον, ἤτοι κόνεως βαθείας, ἢ πα-
„ λαίστρας δεῖται. i. Sed & haec abſq. palaeſtra, & alto puluere in quo
cumque loco conculcato erectis ſtantibus fieri poſſunt: quae uero
lucta inter ſe contendentes agunt robori acquirendo incũbentes,
vel alto puluere, uel palaeſtra opus habent. Cui ita reſpõſum uolo, E
etiã in palaeſtra fuiſſe ſtratũ puluerem, ſed humilem, ac modicũ, ita
ut duo fuerint loca puluere ſtrata, alterum palaeſtrae, alterũ extra
palaeſtrã: in illo puluis humilis, in hoc altus & copioſus eſſet: cuius
pulueris in utroq. uſus erat, tum ut certantes firmius cõtenderent,
neq. pedibus laberentur: tum etiã ut qui in terrã deijciebantur, mi
nus laederentur: At altus puluis hoc amplius habebat, quod dum
homines in illo pedes alte figebant, maiori conatu, ac ui ad eos tol-
lendos opus habebãt, atq. inde robur maius cõparabant. Quae om
nia ſignificauit Lucianus in libello de exercitationibus. de hoc. n.
lib. 11. de uſu partiũ. & li. de cauſis procatarticis. alto puluere locutum puto Galenũ, ubi ſcribit ſe uidiſſe athletas,
ſaepius, ne a puluere ſuffocarentur, periclitantes, & ubi Adoleſcen
tem quendam narrat exconcitato motu per loca profunda, & are-
noſa facto ualde exſiccatum ad gymnaſiũ ſe contuliſſe: quod ex ijs F
eſſet, qui illa exercitatione delectabantur, ac ibi identidem exerce
ri uellent. Quod palaeſtra quoq. dicta ſit ars Oratores in actioni-
bus exercendi, ut probare in ſuis ad Pandectas adnotationibus co-
natur Budaeus, ſane non uideo. Septima gymnaſij pars fuit ſphae-
riſtirium, ubi uariae exercitationes, & praeſertim cuncta pilae exer
citia, quae plurima exſtitiſſe infra demonſtrabimus, frequentius,
lib. 2. c. 4. quam alibi peragebantur. Hoc non eſſe coriceũ a Vitruuio deſcri-
ptum ſatis in ſuperioribus probauimus, & licet ab eo nõ ponatur,
in gymnaſijs tamen fuiſſe multis uerbis oſtendis Budaeus, quinim-
mo & in particularibus gymnaſijs hortiſue Sphaeriſtiriũ una cum
alijs exſtructũ fuiſſe, locupletiſsimum teſtem habemus iuniorem
Pliniũ, qui uillas ſuas deſcribens Laurentinum & Tuſcos in utriſq.
ſphaeriſt irium ponit, quod plura exercitationis genera, pluresque
cir-

A circulos caperet idem & ex eo Pandectarũ loco confirmari poteſt, lib.2. epiſt. & 5.
ubi haec Vulpiani verba leguntur: Cũ Aurelius Quinctus hoſpiti lib.17.c.16
ſuo medico mandaſſe diceretur ut in hortis eius quos Rauẽnae habebat, in quos omnibus annis ſecedere ſolebat, ſphaeriſtiriũ & hypocauſta & quaedam ipſius ualetudini apta ſua impẽſa faceret. Vnde quoq. facile conijcitur in ſpaeriſtirio nedum pilae ludos, uerũ etiã alias exercitationes fieri conſueuiſſe, quãdo & in ipſo Veſpaſianus fauces, ceteraq. membra (ut tradit Suetonius) ſibimet ad numerum defricabat. Octaua pars fuerunt uiae illae, quae inter porticus, ac muros, ut ego puto, ſitae erant, ab omnibus aedificijs nudae, necnon tota periſtylij area quae & ad ſubminiſtrandã porticibus, ac cellis lucẽ factae erant, & ad ſpatiandum, aliasue exercitationes obeundas, quae nec in palaeſtra, nec in alto puluere, nec in xyſtis alijsue locis fieri poſſent. Has locum conculcatũ paullo ante ex Ga-
B leno a nobis nominatum fuiſſe opinor ita uocatas, quod nullis lapidibus, lateribusue ſtratae, ſed rudes & aequato tantũ ſolo forent. In his curſum factũ exiſtimo, atque ad id tum diauli, tum dolichi, a quibus dolichodromi, & diaulodromi formas, atque terminos ibi conſtitutos, tametſi apud Vitruuiũ nil aliud fuerit diaulos, quã peryſtiliorũ quadratorum circumitio duobus ſtadijs definita. In ipſis etiã ſaltus, & diſci exercitationes, quas palaeſtrae negauit Galenus (ut mea fert ſententia) interdũ habebantur. Nona pars erant xyſti, & xyſta, nam utraq. apud graecos & Latinos non parum diſcriminis obtinent, ſi quidem xyſtos hi uocãt porticus tectas ubi athletae per hiemẽ & aeſtate, tempore luctationibus alieno, exercebantur: xyſta autem ſubdiales ambulationes, ubi hieme tempeſtate leni e porticu prodeuntes, & aeſtate fere ſemper exercebantur, ac ambu-
C labant; atque has περιδρομίδας a Graecis nominatas ſcribit Vitruuius, quae duplices erant, aliae nudae, aliae platanis alijsue arboribus conſitae ad praeſtandũ amoenitatem, atq. illis, qui a ſole offendebantur, umbrã. de his loquebatur Plinius, dum platanos Athe- lib.12.
nis in Academiae ambulatione celebratas fuiſſe ſcribit: De ijſdem Loco citato.
quoq. Plinius ſecundus ſermonem habuit quando in depingendis
Tuſcis ac Laurentina uillis ſuis xyſtos toties decantat. Nec alium lo- In Occon.
cum intellexit Iſchomacus apud Xenophontem, quando ambulationem in xyſto factam nominauit, ſicuti nec Phaedrus apud Platonem, ubi ex Acumeni ſententia ſalubriorem facit ambulationẽ in uijs, quam in curſibus ſub hiſce uerbis: Τῷ δὲ σῷ καὶ ἐμῷ ἑταίρῳ πειθόμενος Ἀκουμενῷ κατὰ τὰς ὁδοὺς ποιοῦμαι τοὺς περιπάτους. φησὶ γὰρ ἀκοπωτέρους τῶν ἐν τοῖς δρόμοις εἶναι, i. Tuo autem, & meo

ſocio obtemperans Acumeno, in uijs ambulationes facio, nempe D
quas minorẽ laſsitudinem ijs, quae fiunt in curſibus, parere dicit. Id quod ſi Ficinus recte penſitaſſet, melius Platonis uerba in noſtram linguam tranſtuliſſet, ſed de hac re plura inferius, quando de exercitationum locis, tractabimus. Eaſdem ambulationes intellexit Iuſtinus martyr, cum in principio dialogi ſui dixit: περιπατοῦντί μοι ἐν τοῖς τοῦ ξυστοῦ περιπάτοις, hoc eſt, ambulanti mihi in xyſti ambulationibus, quod eius interpres haud exacte percepiſſe uidetur. Nemora, quae & in thermis publicis deputaſſe & in ſuis iuxta Neronianas diruptis aedificijs Alexandrum Seuerum feciſſe ſcribit Lampridius, nulla alia fuerunt, quam platanones & xyſta Graecorum.

De Balneis gymnaſiorum, atque etiam de ſtadio. Cap. X.

E

DECIMA gymnaſiorũ pars fuit Balneũ, quã ob delicias, atq. ſanitatem omnium maxime aeſtimatã fuiſſe certũ eſt, quamue cunctis alijs maiorẽ, & pulchriorẽ exſtitiſſe opinor ego, tum quia (ut Galenus ſua tẽpora deplorat) omnes fere homines quotidie lauabantur, quod tẽpore Hippocratis, & antiquorum fere omnium uſq. ad Aſclepiadis & Põpeij aetatem, non erat quando ut ſcribit Hippocrates, & Galenus nondum publica balnea, aut priuata accõmode aedificata uidebantur, rariq. & raro lauabantur: tum quia multis locis balnea indigebãt pro uarijs lauandorum cõmoditatibus, quae neceſſario ſpatium maius requirebant, & ob id columnis, ac ſuperbiſsimis marmoribus exſtruebantur. ut interim non omittam quanta priuati uiri uſi ſint in priuatis balneis aedificandis magnificentia, de qua ſcriptum eſt a Seneca, quod quiſq. pauper ſibi uidebatur, ac ſordidus, niſi parietes balneorum magnis ac pretioſis orbibus refulſiſſent, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta fuiſſent, niſi illis undiq. operoſa, & picturae modo uariata circumlitio praetexeretur, niſi uitro conderetur camera, niſi aquam argẽtea epiſtomia fudiſſent. Ne ſtatuarum, & columnarum nihil ſuſtinentium ornamentum ſileatur, quod Libertinorum balnea habebant, ut nil niſi gẽmas calcare vellent. Etruſci balneum a Martiale, & Statio elegantiſsime deſcriptũ qui lectitarit, non poterit maiorum in exſtruendis balneis magnificentiam, atque luxum ſatis admirari: ſed de his ſatis. Vt autem de gymnaſiorũ balneis paullo plenior habeatur cognitio, haec in praeſentia ſolũ (quando iam Andreas Baccius Elpidanus multae lectionis atq. doctrinae uir poſt primã horum cõmentariorum editionẽ

[Margin: 3. com.de uic.acut. — beside "tem, non erat quando..."; Epiſt. 87. — beside "uatis balneis..." (F); lib.6. lib.1.Sil. — beside "lent. Etruſci..."]

uniuer-

A ſam de Balneis materiam abſolutiſsime tractauit)explicabimus. Primo, qualia eſſent,& quae loca balneis deſtinata: Secundo, quae uaſa,& aeris diſpoſitio, ubi lauabantur: Tertio, cuius gratia lauarentur: Quarto,qui,& quando lauarentur: materiã enim,qua lauabãtur,plerumq. aquam dulcẽ uel pluuia collectã, uel ab aquae ductibus,aut fluminibus, aut aliunde corriuatã omnes ſciunt. & quãuis apud Galenum aliosq. ſaepenumero de medicatis balneorũ aquis mentio fiat,illis tamẽ aegroti,aut ualetudinarij utebantur,nõ gymnaſia ingredientes, de quibus ſolis nos loqui intendimus. niſi immenſam Neronis & profuſam libidinẽ in medium adducamus,qui dulcibus nõ contentus aquis,marinas teſte Lampridio,& Suetonio atque Albulas in ſuas thermas deduci curauit. Loca balneũ uniuerſum cõſtituentia a Cicerone Balnearia uocata plurima fuiſſe repe- lib.3.epiſt. ad Q. Fra. epiſt.1.

B rio,frigidam lauationẽ ſiue λȣτρὸν,frigidarium,tepidarium, ſudationẽ calidam,& calidam lauationem. Quae uero balneis inſeruiebant,fuerunt hypocauſtum,aquarium, & uaſariũ. Haec omnia loca cõcamerata & fornicũ modo fabricata fuiſſe cognoſcere poſsũt, qui Romanarum thermarũ reliquias contemplari uoluerint. Nec quis miretur a nobis hic loca plura balneorum recẽſeri, quam a Vitruuio deſcripta inueniantur,quoniã,quae ipſe deſcripſit, a Graecis omnia fere accepit, quando Romani nondum thermarum ea admiranda aedificia exſtruere coeperant, in quibus multo Graecis laſciuiores,plura etiam loca diſpoſuerunt. Frigida lauatio, ſiue λȣτρὸν, locus erat,in quo frigidae aquae lauacra, & praeſertim piſcina,alias baptiſteriũ a Plinio iuniore uocitata, pro natationis uſu ab auctoribus citata poſita erant, tum ob aeſtatẽ quando ſimilis laua-

C tio diligitur,tum ob eos, qui omni tempore illam proſequebantur ſiue ob ualetudinem, ſiue ob delicias, qualis Alexander Seuerus, quem rariſsime in caldarijs,fere ſemper in piſcinis lauiſſe ſcribit Lãpridius. De huius uſu plura apud Oribaſium ex Galeni ſentẽtia uideri poſſunt in decimo collec. lib. auctor eſt Lampridius Heliogabalũ numquã in piſcinis ſe lauari paſſum eſſe niſi illae croco,alijsue pretioſis unguentis fuiſſent infectae. Ab hac aderat frigidarium ob eos fabricatũ,qui ſtatim poſt egreſſum tepidarij, aut calidarij frigido aere frui optabant:neq. enim ulla ibi aquae uaſa reperiebantur, ut poſſent aeſtate plures conuenire. nõ defuerunt qui in hac parte piſcinã pro natationis ſtudioſis,de qua copioſius lib.3.tractabimus, poſitã fuiſſe crediderint. At mihi ueriſimilius uidetur eam in frigida lauatione,ubi alia frigida aqua ſeruabatur,exſtitiſſe, cum in frigidario aquae nullius apud auctores mentio habeatur:In parte fieri

poteſt,ut loturi exſuerentur quoque,tum quia apodyterium com- D
mun:s pro exercitatoribus ſpoliandis locus non parũ diſtabat,adeo ut loturos,ſi ibi ueſtimenta depoſuiſſent, nudos per ephebaeũ,frigidam lauationẽ,& reliqua loca tranſire neceſſum eſſet: tum q̃a probabile eſt in Ephebaeo homines ſaepius inueniri conſueſſe, a quibus loturos haud quaq. nudos cõſpici honeſtũ erat. ex quo ad haec omnia euitanda facile eſt in frigidario ſeſe exſuiſſe, eo magis quod

1 d̄ reruſt. in pro. 5. epiſt. lib. 3. de tu. uale. 10. col. c. 6.

Varro atq. Plinius teſtati ſunt, tam in urbibus quã ruri apodyteriũ quoq. fuiſſe balnei partem, quemadmodũ etiam Galenus atq. Oribaſius ſignificare uiſi ſunt, ubi quã hora iuuenis tẽperati corporis balneo uti debeat,exponentes gymnaſteriũ temperati debere mandarunt, quod nullum aliud eſſe poteſt,niſi frigidariũ ipſum:in quo & ſudores detergebantur. ſiquidem Galenus.x. Methodi libro partes balnei enumerans quattuor ſtatuit,calidarium,calidã lauationẽ, E
quam λȣ̃τρον uocat, frigidam lauationem, & quartam, in qua ſudores detergerentur: ſed haec potius coniectura,quã ullo certo iudicio intelligere conceditur. nec quiſquã hic dubitare debet quũ Vitruuius unã partem, Galenus aliã λȣ̃τρον uocent, quandoquidẽ non eſt rationi diſſentaneũ, utraſq. eo nomine deſignatas eſſe, cũ in ambabus homines lauarentur. Illud etiã hoc in loco commemorandũ eſt,publicas baleneas hanc partem admodũ uaſtam, & cuiuis peruiã habuiſſe,ita ut ueſtimenta eorum qui lauabantur, facile ſurripi poſſent, ob quos lege cautũ fuit fures balneorũ grauius eſſe plectendos quemadmodũ praeceteris copioſe docuit Ariſtoteles ſec. xxix. prob. xiiij. quamquã & capſa, reos uocatos in eum conducere uſum conſueuiſſe balneatores atq. alios ſciam ut ueſtimenta, lauãdorum a furibus conſeruarent, quod intellexiſſe puto Iuuenalem F
eo uerſu x. Saty.

Quem ſequitur cuſtos anguſte vernula capſae

Et Ouidium lib. iij. de arte amandi.

Cum cuſtode foris tunicam ſeruante puellae.
Certent furtiuos balnea multa iocos

Et Martialem lib. 12.

Lintea ferret apro vacuus cum vernula nuper
Et ſupra togulam luſca ſederet anus

Frigidario adnexum tepidarium duobus hominũ generibus inſeruiebat,tum illis,qui tẽpore aeris aut aquae, vel vtriuſq. ob uoluptatẽ,ſiue ualetudinẽ frui uolebant, tum illis, qui aut frigida, aut calida lauari quaerebãt; hi etenim ne ab apodyterio ſiue frigidario ad calidarium, & rurſum a balneo calido ad frigidarium, ſeu frigidam

laua-

A lauationem tamquam ab extremo ad extremum prodeuntes horrerent, aliterue offenderentur, tepidario pro medio quodam utebantur, in quo exeuntes de frigido, ſeu calido loco tamdiu morabãtur, quouſq. ad alterum eorum citra noxam recipiẽdum ſeſe diſpoſuiſſent. quamquam etiam fieri poteſt, ut in priuatis balnearijs tepidarium, & apodyterium idem locus fuerint, ob ſpatij paenuriam, uel quod ita maior commoditas haberetur. Cicero enim, cum Arpinatem uillam, quae iudicio Quincti fratris ſui aedificabatur, inuiſiſſet, ſe aſſa in alterum apodyterij angulum in balnearijs promouiſſe ſcribit. in quo ſatis aperte demonſtrat, apodyterium, & laconicũ, ſiue calidam, aſſamue, ut ipſe & Celſus uocant, ſudationem coniuncta fuiſſe eo prope modo, quo nos tepidarium & laconicũ coniuncta interdũ fuiſſe ſaltem poſt Vitruuij tẽpora opinamur, etſi is lib. lib. 3 epiſt. ad Q. F. ep. prima.

B v. cap. x. huic ſententiae omnino adſtipulari uideatur. Calidarium, quod a Vitruuio, & Celſo Laconicum nuncupatum fuit, cella erat nullá aquam intra ſe continens, ad prouocandum ſudorẽ potiſsimũ inſtituta, & ob id a nonnullis calida ſudatio, ſicuti a Cicerone & Cor. Celſo aſſa nuncupata. de qua ſermonem faciens Columella, haec contra ſui temporis mores ſcripſit. Mox deinde ut apti ueniamus ad ganeas quotidianã cruditatẽ Laconicis excoquimus, & exucto ſudore ſitim quaerimus. In hac uapor calidus, ſeu calor ſiccus incluſus ſudorẽ prouocabat, haud aliter, ac ſuper Baias myrtetis, ubi tẽpore Celſi e terra profuſus calidus uapor aedificio incluſus maximos ſudores ciebat. cuius Horatius quoq. meminit in Epiſt. ubi ait. Li. 5. c. 14. lib. 2. c. 16. li. 3. ad Q. F. epiſt. 1. In pro. li. de re ruſtic. li. 1. ad Vallam.

ſane myrteta relinqui
Dictaq. ceſſantes neruis elidere morbos
C *Sulphura*

Qui apud Vitruuiũ Tepidarium, & Laconicum idem faciunt, uerba ipſius Vitruuij lectitantes facile cognoſcent, utraq. ab ipſo ſeparari, dum praecipit Laconicum, ſudationesq. tepidario coniungi, praeterquam quod manifeſte Celſus laconicũ uocat, ubi calor ſiccus eliciebat ſudorem. quam condicionem tepidario minime conuenire quiuis intelligere ualet. id quod etiam clariſsime ſignificauit Martialis, balnea Etruſci deſcribens ſub his uerbis. lib. 5. c. 10.

Ritus ſi placeant tibi Laconum, Lib. 6.
Contentus potes arido vapore,
Cruda Virgine, Marciaq. mergi.

Scio quoque nonnullos, quod laconicum rotundum, ac ueluti turricula in hemiſphaerium camerata foret, idem cum ſphaeriſtirio a nobis ſuperius explicato effeciſſe. quibus plane aſſentiri nequeo, quoniam

quoniã mihi irrationabile uidetur, ut in loco calido ſudationibus D
aedificato ludũ pilae atq. alias exercitationes, quas in ſphaeriſtirio
v. Epiſt. li. fieri cõſueuiſſe tradit Plinius, exercerẽt: fuiſſet namq. (ut eſt in pro uerbio) camino oleũ addere, ſi exercitationes per ſe corpora ualde calefacientes in calidiſsimis locis egiſſent. De laconico poſſunt uerba Iuuenal. intelligi, ſi uerſus ita reſtituatur, quidquid dixerint alij:

Qui Lacedaemonium propty ſmate lubricat orbem :

nam taxat quendã qđ in Laconici ſolio copioſe exſpuẽdo efficeret, quo minus in ipſo pedes ambulantiũ firmari ualerent. Poſt Laconicum ſequebatur cella calida labris aquae cõtinendae poſitis referta:
x.Metho. in qua qđ lauarẽtur, calidae lauationis a Vitruuio, & a Galeno λοῦτρον nomen adepta eſt. hanc puto Archigenẽ apud Galenũ viij. de cõpoſit. medicam. ſec. loc. uocaſſe ζεστόν. Erat nãq. primaria balnei pars, & proindea nemine de ipſa quidquã eſt in cõtrouerſia poſitũ. E
Cur Vitruuius in Balneis gymnaſiorũ conſtruendis nullã tepidarij mẽtionẽ faciat, cuius, dum priuatorũ balnea doceret, aperte meminit, nõ ſum admodũ certus. quoniã ſi illud ſub cõcamerata ſudatione intellexit, ſequeretur etiã in tepidario ſudari cõſueuiſſe, cũ tamẽ in ſuperiori capite ſudationes & tepidariũ diſtinxerit; ſi ſub calida lauatione tepidariũ ab ipſo cõprehenſum fuiſſe placeat. quomodo ergo calidaria, atq. tepidaria in decimi capitis eiuſdẽ libri initio tamquam diuerſa fecit? Itaq. dicendũ eſt forte concameratã ſudationẽ & laconicum, & calidã lauationẽ cõplecti; tepidarium uero omiſſum, quia Graecorũ palaeſtrae id non haberẽt. Quod porro ſcripſit Pollux libro ſeptimo, ἀλειπτήριον apud Alexim fuiſſe balneorum partẽ, nullo modo probare ualeo: cum idẽ alias ipſum inter gymnaſiorum partes adnumerauerit. niſi uelimus penes Antiquos βαλανεῖον F
ſignificaſſe totum gymnaſiũ ipſum. Atq haec ſufficiant de publicorum in gymnaſijs balneorũ partibus. Fuerunt & innumera fere priuatorũ balnea, quae, & aliquibus ex praedictis partibus caruiſſe, & alias habuiſſe ueriſimile eſt; ſed de huiuſmodi nõ eſt inſtituti noſtri uerba facere. Quae autẽ loca non eſſemt intra balneas, ſed ipſis tantum inſeruirent, primo hypocauſtum cõtinebant, quod ſecundũ Vitruuij deſcriptionẽ erat fornax ſeu caminata ſtructura ſubterranea calidario, calidae lauationi, atque uaſario ſuppoſita, in qua ad calefaciendũ tum aquã, tum praedicta loca ignis ſuccẽdebatur, & ne exſtingueretur a ſeruis fornacatoribus ob id in Pandectis a Papiniano uocatis frequenter cum pilis, & glomis pice illitis excitabatur, de lignis autẽ in hunc uſum adhibitis narrat Plutarchus x. prob. lib. iij. ſympoſ. aediles cauiſſe ne ignis balnearũ ex olea ſuccende-

A cenderetur neq. in eum conijceretur loliũ, qđ horũ nidores grauẽ dinẽ capitis, & uertigines lauantibus inuehant praedictarum pilarum apud Vitruuium lib.v.cap.x. mentio clara habetur, ubi docet ſolum caldariorum ita ſternẽdum eſſe inclinatum ad hypocauſim, uti pila cum mittatur non poſsit intro reſiſtere, ſed rurſus redire ad praefurnium, atq. ſic facilius flamma peruagari ſub ſuſpenſione. De his loquebatur Statius in deſcriptione balneorum Etruſci. lib. 1. S L.

Crepantis
Auditura pilas, vbi languidus ignis inerrat
Aedibus, & tenuem voluunt hypocauſta vaporem.

Vnde cuiuis manifeſtum eſſe poteſt, in quã graui errore uerſentur illi, qui Hypocauſtũ, & Laconicũ idem fuiſſe crediderunt. Auctor eſt Seneca iij.nat.quaeſt.cap.xxiiij.nec non epiſt. xc 1. tẽpeſtate ſua B inuentos eſſe parietibus impreſſos tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima ſimul, & ſumma foueret aequaliter: illum uero calorem immitti conſueuiſſe ex Hypocauſto, & a Iuriſconſultis memoriae mandatum eſt, & ab Auſonio in Moſella ſic expreſſum:

Quid quae ſulfurea ſubſtructa crepidine fumant
Balnea, feruenti cum Mulciber hauſtus operto
Voluit anhelatas tectoria per caua flammas,
Incluſum glomerans aeſtu expirante vaporem.

Horum autẽ tuborum ueſtigia adhuc quamplurima Romae cõſpiciuntur in Diocletiani, atq. Caracallae gymnaſijs. Ante hypocauſtum uia quaedã erat propnigeũ, quaſi dixeris praefurniũ a Vitruuio uocata. Aquarium cella erat calidae lauationi, atq. calidario adC nexa, in qua alueus magnus aedificatus erat ad continendã aquã ex aquaeductibus, aut aliunde inuectam, atq. inde in frigidã lauationẽ, & calidã per fiſtulas corriuandã. Non lõge ab hoc ſitum fuit uaſarium, ubi uaſa cõſeruabantur balneorũ ſeruitijs neceſſaria, & ubi aqua pro ipſis calefiebat. de hoc ita tradidit Vitruuius: Ahenea uaſa lib.5.c.10. ſupra hypocauſtum tria cõpoſita fuiſſe, unum calidarium, alterum tepidarium, tertiũ frigidarium, & ita collocata, uti ex tepidario in calidarium, quãtum aquae calidae exiſſet, influeret, de frigidario in tepidarium ad eundẽ modũ. De aere balneorũ, qui extrinſecus admittebatur, (ut Vitruuius innuit) ea in calidiſsimo loco auerſo a lib.9 coll. Septemtrione & Aquilone ſita erant, tum caldaria atque tepidaria Cap.10. ab occidente hiberno lumen habebãt. Quod Oribaſiũ ſignificaſſe puto, ubi ex Galeni ſententia Architectos optimos balneorum domos ad octauam horam uerſas cõſtruxiſſe ſcribit. Sin autem natura loci impediuiſſet, utiq. a meridie lumen uero ita capiebatur, ut in

medio

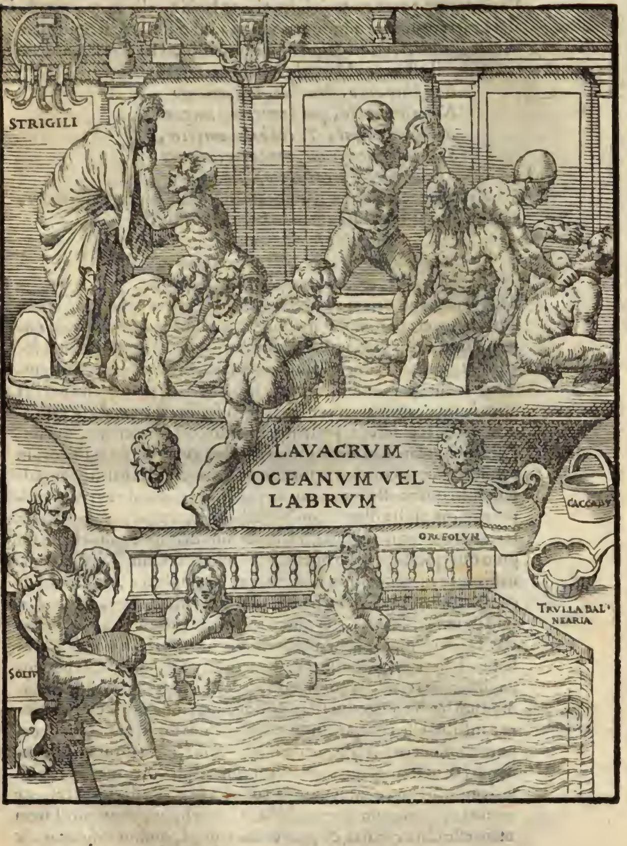
medio camerae foramẽ latũ relinqueretur, ſub quo labrũ exſtrue- D
batur:circa labrũ erãt ſpatioſi quidã margines,aut porticus,a Vitru
uio ſcholae uocati,in q̃bus occupato a prioribus lauationis loco reli
qui circũſpectãtes recte ſtabant,nec ſuis umbris lucẽ,q̃ ſuperius ca-
Epiſt.87. piebat̃,obſcurare poterãt.De aeris porro intra balneũ exſiſtẽtis ſta-
lib.8.ſym. prob.9. tu a Seneca,& Plutarcho auctoribus grauiſsimis ſcriptũ reperio,an
tiquiores mollibus,ac moderate calidis balneis uſos,ita ut Alex. in
lauacro ẽt ſebriẽs,Galatarũq. mulieres pultis ollas in balnea ferẽtes
una cũ pueris lauarẽtur, & mãducarent; at eorũ tẽpeſtate maxime
calidas in pretio habitas fuiſſe, adeo qđ.de illis dicere licebat *Huc*

Cocytus, Phlegetonq. fluunt Acheronta petentes.

Quales fortaſſe Neronianae thermae exſtiterunt, de quibus Mar-
tialis ſic ſcribit libro quincto.

Si temperari balneum cupis feruens E
Fauſtinae, quod vix Iulianus intraret,
Roga, lauetur, Rhetorem Sabineum,
Neronianas is refrigerat thermas.

Nihilominus tẽpore Galeni,qui paullo poſt Senecã, & Plutarchũ
floruit,balnea uſq. adeo calida in uſu nequaquã fuerunt. Quinim-
mo etiã morẽ illũ calidioribus utendi haudquaquã tunc omnibus
Epiſt.87. cõmunem fuiſſe,ſed aliquibus peculiarẽ,pro cõperto habeo: etſi Se
neca teſtat̃ apud ueteres hoc quoq. nobiliſsimos aediles officio fun
ctos eſſe,intrandi ea balneorũ loca,quae populũ recipiebant,exigẽ
diq. munditias,& utilẽ ac ſalubrẽ tẽperaturam procurandi:ſed tem
pore ſuo illud in deſuetudinẽ abijſſe,ut balnea tunc ſimilia incẽdio
forẽt,narrat Plinius lib.33.cap.9. vt cõualeſcẽtes balnearũ aeſtus to
lerare poſſent ſalẽ linguae ſubditũ praeſtitiſſe. Vaſa quibus lauabã F
tur,alia immobilia,alia mobilia fuerunt: Quae nõ mouebantur, ex
lateribus,& marmore fiebant,alueiq.,& labra in calida lauatione,
in frigida piſcinae & baptiſteria nũcupabantur,adeoq. magna erãt,
ut etiã in ipſis aliquo pacto natare cõcederetur: atq. horũ ueſtigia
adhuc Romae in aliquibus thermarũ ruinis cõſpiciũtur: Quae mo
ueri poterant, tametſi in priuatis balneis ut plurimũ fierẽt; attamẽ
in publicis quoq.,ſed ob priuatorũ forſan vſus,exſtitiſſe opinor: &
haec diuerſas figuras habuerunt.alia quadratã,alia quadratã oblon
gã; alia rotundiuſculã, alia oualẽ, ſicuti nunc apparet ex uetuſtiſsi-
mis,quae adhuc Romae ſuperſunt. Hic autẽ unã dũtaxat formã da-
mus,a Pyrrho Ligorio ex ſuis praeclariſsimis rerũ antiquarũ monu
mentis cõmunicatam; quod eam & pulcherrimam,& pro multis re
bus intelligendis ſagaci lectori accommodatiſsimam putamus.

STRIGILI
LAVACRVM
OCEANVM VEL
LABRVM
TRVLLA BAL'
NEARIA

Varia eorum porro materia fuit, alia ex lapide, alia ex marmore, D
Lib.7. alia ex aere; quorum omnium nomina a Iulio Polluce ſcriptis mandata leguntur, fuerunt & qui lignea pro balneis lauacra facere tentarint, qualis Tucca a Martiale ſub his uerſibus deriſus. Lib.9.

Non ſilice duro, ſtructili, vt caemento
Nec latere cocto, quo Semiramis longam
Babylona cinxit, Tucca balneum fecit,
Sed ſtrage nemorum, pineaque compage
Vt nauigare Tucca balneo poſſit.

Tongillum quemdam ex Rhinocerotis cornu labrum fabricaſſe, crediderunt aliqui, his Iuuenalis uerſibus adducti.

Sat.9. *Exitus hic eſt*
Tongilli magno cum Rhinocerote lauari,
Qui ſolet, & vexat lutulenta balnea turba. E

Sed eorum ſententiam admodum probare nequeo, potiuſq. credo ſub Rhinocerotis nomine naſutum aliquem a maledico poeta notari. Finis, cuius gratia lauabantur, non unus extitit. (de ſanis loquor, & gymnaſiorum ſtudioſis; nam de aegrotantium, & ualetudinariorum lauationibus ſermonem haberi non poſtulat locus) Primam balneorum inſtitutionem ſemper fuiſſe exiſtimaui, ut quotidianas ſordes eluerent, poſſentq. mundo corpore cenare, qui ſingulis diebus lauabantur: antiquitus enim cum nondum lineorum pannorum, qui corpora a ſorditie tuentur, uſus inuentus: aut ſaltem infrequens eſſet; magnaq. ex parte corpora nuda ferrent a puluere, & omni alia illuuie conſpurcabantur, atque inde uel ſaltem ter, quaterue in menſe, uel, ſi ſemper mundi cenare gaudebant, ſingulo quoque die lauari cogebantur: quod poſteriores, qui in gymnaſijs ante exercitationes ungebantur, & puluere, ac ſudoribus conſpurcabantur, ad eluendas ſordes factitaſſe ſemper, & ob id in ipſis gymnaſijs balnearum uſum inuectum rationi conſentaneum eſt. ſicuti namque primi illi locum, ubi iuuentus Romana exercebatur, Tiberi propinquum conſtituerunt, ne longius ad deponendas inter exercendum contractas ſordes ire cogerentur, quemadmodum ſcribit Vegetius: ita, poſtquam gymnaſia ob exercitationes inſtituta fuerunt, aequum erat, & balnea ibi ad mundanda corpora conſtruere. Ab hoc autem uſu etiam ſemel tantum in die cenandi, & in ſtratis dum cenarent accumbendi, ut inferius copioſe demonſtrabo, conſuetudo introducta fuit. Poſteriori tempore maiorem hominum partem balneis ob delicias, atque mollitiem uſam eſſe clare conſtat, & praeſertim tepidis, quibus exſiccatas, & F (margin: Libro 1. de re milit.)

ab

A ab exercitationibus, uel ſole, uel frigore ardentes corporis partes attemperabant. Nec ſolum dulcibus aquis, ſed & medicatis ob delicias uſos homines teſtatur Galenus in principio tertij de medicamentis localibus. Balneis aliquos uti conſueuiſſe, quod non poſſent, neque ferrent cibos capere niſi loti, auctor eſt Plutarchus, qui Titum Imperatorem hac de cauſſa interijſſe, ex relationibus eorũ, qui aegrotanti miniſtrarunt, prodidit. Quod etiam qui inualidum ad concoquendos cibos uentriculum habebant, eius corroborandi, & cibos conficiendi gratia lauarentur, a Poſidonio medico relatum eſt; ut non temere Plinius in medicos inuectus ſit, quod perſuaſiſſent balneis ardentibus cibos in corporibus coqui, a quibus nemo non minus ualidus exiret, obedientiſſimi uero efferentur. Summatim ob quattuor cauſas balnea in uſu exſtitiſſe ſcribit Clemens Alexandrinus. ἢ καθαριότητος ἕνεκα, ἢ ἀλέας, ἢ ὑγιείας, ἢ τὸ τελευταῖον ἡδονῆς, ſiue ob corpora mundanda, tepefaciendaue, ſiue ob ſanitatem, ſiue ob uoluptatem. Calidis balneis utebantur Maiores ad leuandas laſſitudines, necnon ad corpora emollienda: quae ideo ἀνθρωπογναφεῖα uocarunt. Calidis & tepidis ad conciliandum ſomnum; Frigida lauabantur & ob uoluptatem, & ut robuſtiores redderentur, calorq. naturalis intro repulſus maior euaderet; ideoque fere poſt calidas balineas ea adhibebatur. quẽ uſum primos omnium Euphorbum Iubae regis, & Antonium Muſam Auguſti medicos, fratres, monſtraſſe refert Plinius lib. xxv. cap. vij. Charmis quoque medicus Maſſilienſis, damnato calidorum balneorum uſu, hiberno tempore etiam frigida lauari hortabatur, atque in lacus aegros mergebat, qua de re extat Senecae adſtipulatio, ſeſe phychrolutrem uocantis. praeterquam quod etiam (ut referunt Plinius, & Agathinus apud Oribaſium) ad prorogandam uitam, multaq. alia praeſtanda, frigidam lauationem conferre opinati ſunt; haec enim de ſeipſo refert Agathinus. Equidem ſaepenumero a cena cum aegre in ſomnum delabor, propter aeſtum, in frigidam deſcendere conſueui; & mirabile eſt quam iucundam noctem tranſigam. Qui balneas ingrediebantur publicas, ante decimum quartum annum nihil ſoluiſſe, teſtatur Iuuenalis.

Nec pueri credunt, niſi qui nondum aere lauantur.

Alij quadrantem balneatori dabant, & ob id balneum rem quadrantariam uocauit Seneca, de quo Flaccus.

Dum tu quadrante lauatum
Rex ibis & Iuuenalis.
Caedere Siluano porcum quadrante lauari.

Queritur

In libro de tu. ualet.

Aetius li. 6 cap. 10.

Lib. 29. cap. 1.

Lib. 3. pae. dag. c. 9.

Li. xxviij. cap. 4.

li. x. colle. cap. 7.

Sat. 2.

Sat. 6.

Lib.10. Queritur tamen Martialis, quod pluris ſibi balneā conſtarent ubi D
ſcribit, *Balnea poſt decimam laſſo, centumque petuntur.*
Quadrantes. Quod forſan uel ob diuturniorem moram, uel alterius rei gratia, & ipſi, & aliquibus alijs cōtingere poterat. Sat eſt, quadrantem commune pretium fuiſſe: quin & Antoninum Pium balneum ſine mercede populo conſtituiſſe, tradit Iulius Capitolinus. propterea cū ita uili pretio liceret, nullum genus hominum a publico balneo arcebatur: pueri iuuenes, uiri, ſenes, decrepiti, nobiles & ignobiles lauabantur: ſed prae caeteris, phonaſchos, cytharoedos, praecones, tragóedos, comoedos, frequentare balnea ſolitos refert Gal. quod uocem ob laeſam, & aſsiduis uocibus exaſperatam aquarum dulcium humectatione curabant, integramq. ſeruabant. Hoc ſimiliter uidetur Martialis in his de Menophilo uerſibus ſignificaſſe. E

3 d comp. med. ſ.G.

Lib. 7.

Menophili penem tam grandis fibula veſtit,
Vt ſit comoedis omnibus vna ſatis.
Hunc ego credideram (nam ſaepe lauamur in vno)
Solicitum voci parcere Flacce ſuae.
Dum ludit media populo ſpectante palaeſtra,
Delapſa eſt miſero fibula, verpus erat.

Qui Menophilus comoedus erat, & ſicut ceteri, licet recutitus, infibulatus erat, atque ſaepe cum Martiale in communi thermarum balneo lauabatur. Mulieres Lacedaemoniorum in balneis gymnaſiorum lauari conſueuiſſe perſpectum eſt, & nedum in his, uerum & una cum uiris promiſcue: quod tamen non in cunctis eueniſſe credendum eſt, quando Heſiodus ſcriptor antiquiſsimus balnei muliebris mentionem ibi facit. F

In fine. 2. ope. & die.

Μηδὲ γυναικείῳ λουτρῷ χρόα φαιδρύνεσθαι.

ἀνέρα. i. neque in muliebri balneo corpus abluito, uir. Vbi & faeminarum lauationes etiam antiquitus apud Graecos diſtinctas fuiſſe, & uiris eas ingredi ob ſalubritatem uetitum apparet: quod praeter turpitudinem etiam a corporibus muliebribus, ac menſtruis recremētis effluxus quidam exeant, ut Proclus meminit quibus ſi uiri inficiantur, tam per aquae communis, quam per ſolius aeris ingreſſum ſtatim eorum ſanitas inquinatur. An apud Romanos primis illis temporibus eadem utrumque ſexum promiſcue lauandi conſuetudo fuerit, neque prorſus infitiari, neque affirmare audeo: quoniam ex una parte grauitati, atque priſcae illi educationi Romanae minime conueniſſe uidetur: ex altera Varronis teſtimonium mulieres una cum uiris ſi non eodem lauacro, eodem

ſaltem

A ſaltem loco etiam antiquitus lauiſſe comprobat, qui libro de analogia ſecundo tradit in balneo coniuncta fuiſſe aedificia bina, unum ubi uiri, alterum ubi mulieres lauarentur: praeterea, C. Gracchus in oratione de promulgatis legibus idem cõfirmare uidetur, cuius verba apud Gellium ita leguntur: Pudor enim nõ patiebatur vtrũque ſexum ſimul lauari, ſed commoditas coniungi deſiderabat. Niſi dicamus iſta omnia non de publicis balneis, quae tunc uel nulla, uel anguſtiſsima, & uiliſsima exſtitere, ſed de priuatis eſſe intelligenda: quemadmodum forſan Vitruuius intellexit, ubi utriuſque ſexus lauacra coniungenda monſtrauit. uerum enim uero poſterioribus ſaeculis mulieres promiſcuis balneis uſas eſſe, quamplurium probatiſsimorum auctorum teſtimonijs comprobari poteſt, inter quos primo ſeſe offert Iuuenalis, qui diſſolutos Romanarum feminarum mores carpens haec ſcribit. lib.10.c.3. lib.5.c.10. Sat.6.

B *Grauis occurſu, taeterrima uultu*
Balnea nocte ſubit, conchas & caſtra moueri
Nocte iubet, magno gaudet ſudare tumultu,
Cum laſſata graui ceciderunt brachia maſſa
Callidus & criſtae digitos impreſſit Aliptes,
Ac ſummum dominae femur exclamare coegit,

ex quibus neminem eſſe exiſtimo, qui non uideat mulieres tempore Iuuenalis publicas balneas adiuiſſe, ibique & exercendo, & lauando ſine pudore ullo ſe uiris immiſcuiſſe. quod ſimiliter eius tempeſtate Martialis confirmauit.

Omnia feminejs quare dilecta cateruis Lib.11.
Balnea deuitat Blatara? &
Cum te lucerna balneator exſtincta lib.3.in Veſtinam.
C *Admittat inter buſtuarias moechas.*

Clemens Alexandrinus, qui ſub Antonino & Seuero floruit, in eo quem Paedagogum inſcripſit commentario non modo feminas communes uiris balneas atq. publicas in uſu habuiſſe teſtatur, ſed omni pudore depoſito externis quibuſque libidinis gratia ſeſe nudas in ipſis ſpectandas praebuiſſe. Quos mores poſtea deteſtans Caecilius Cyprianus haec in libro de uirginum habitu ſcripta reliquit. Quid uero quae promiſcuas balneas adeunt: quae oculis ad libidinem curioſis pudori ac pudicitiae dicata corpora proſtituunt, quae cum uiros, ac a uiris nudae uident turpiter, ac uidentur, nonne ipſae illecebram uitijs praeſtant. Cui ſententiae multa etiam ſimillima a D. Hieronymo in Epiſt. ad Laetam de filiae inſtitutione fuere prodita. His itaque omnibus cuiuis perſpectum eſſe poteſt, lib.3.c.5.

non pauco tempore eum morem & Romae,& alibi perduraſſe,ut feminae atque uiri in promiſcuis balneis lauarentur: quando etiã non defuerunt qui interdum hanc mulierum impuram procacitatem coercere tentarint: qualis fuit Hadrianus princeps, quem ſcribit Dion Caſsius uiros diſcretos a feminis lauari uoluiſſe: ſicut & Marcum Aurelium Antoninum balnea promiſcua ſuſtuliſſe, eademque ab Heliogabalo renouata Alexandrum Seuerum prohibuiſſe, refert Capitolinus & Lampridius. Ob quod item aliquando cenſoria lex lata traditur, ut mulieres a promiſcuis balneis abſtinerent, nec commune lauacrum cum uiris libidinis cauſſa intrarent, ſub repudij, & dotis amiſsionis poena: quod poſtea in l. fin. titul. de repud. & in autentico de nuptijs pro ſancito receptum fuit. Qua ratione fieri poteſt, ut balneae aliquae muliebres in feminarum dumtaxat uſum fuerint exſtructae, quales Agrippinae Auguſtae Neronis matris: necnon Olympiadis in Saburra, & quas Ampelidem, ac Priſcillam trans Tiberim ad euitandum forſan hominum conſpectum habuiſſe refert Victor. Tempus lauandi penes ueteres, quemadmodum narrat Seneca fuit, quod quotidie bracchia, & crura abluebant: tot nundinis ſolum lauabantur. Ceterum poſt M. Pompeij aetatem coeperunt ſingulis diebus toto corpore lauari. Hora uero uſque a temporibus Homeri fere a pluribus obſeruata fuit paullo antequam cibus ſumeretur. nõ deerant tamen Galeni tempeſtate, qui etiam a cibo nulla ualetudinis habita ratione lauarentur. ob quod ipſe rigorem ſine febre uiſum tempore ſuo narrat, quem aetate antiquiorum medicorum, cum rari poſt cibum lauarentur, non eſſe uiſum ſcribit. Vt plurimum autem maior pars liberorum hominum prius exercebatur, deinde balnea ingrediebantur, nonnulli ſine exercitationibus lauabantur. Adnotauit Galenus, antiquos poſt pilae ludum calidis balneis lauari conſueuiſſe: quod ſimiliter ante illum inueniſſe Martialem eo uerſu uideri poteſt.

[D] [E] [F]

Epiſt 87. — Lib. de tre. rig. & ſpoſ. — In libro de paruae pilae ludo. — Lib. 4.

Redde pilam, ſonat aes thermarum, ludere pergis?
Virgine uis ſola lotus abire domum.

Nam dum hora balnearum appropinquaret, tintinnabulo quodã ſignificabatur, quo pilae luſores, atque alij exercitatores ſtatim accurrerent: alioqui in gelidiſsima Virgine, quam & tactu iucundiſſimam, ſicut hauſtu Marciam, refert Plinius, iam clauſis thermis lauabantur. ſcribit enim Capitolinus, ante Alexandri Seueri tempora numquã thermas ante auroram apertas fuiſſe, & ſemper ante ſolis occaſum claudi conſueuiſſe, ipſumq. Imperatorem publicarum

lib. 31. c. 3.

thermarum

A thermarum luminibus oleum addidiſſe, quo & in nocte paterent. Non me latet quoſdam alijs horis lauiſſe, ſed uel extra gymnaſia, uel in gymnaſijs gratia alicuius affectionis, aut alterius rei uel conſuetudinis, ut ſcribit Martialis de Fabiano. Lib. 5.

Laſſus ut in thermas decima, uel ſerius, hora
Te ſequar Agrippae, cum lauer ipſe Titi Hoc certum

eſt, quod Vitruuius loco citato memoriae mandauit, tempus lauandi maxime a meridiano ad ueſperum fuiſſe conſtitutum. cum enim ſemel dumtaxat in die ſaturarentur Maiores, nullum tempus hoc ipſo opportunius habebatur, quod circa octauam diei horam paullo ante coenam erat, ut Martialis teſtatum reliquit.

Sufficit in nonam nitidis octaua palaeſtris, & Lib. 4.
Octauam poteris ſeruare, lauabimur una. Lib. 11.

B Hadrianus Caeſ. referente Spartiano ante octauam horam neminē niſi aegrum lauari uoluit, quam horam etiam Iulium Caeſ. prioribus ſaeculis ſeruaſſe, conijcere poſſumus ex Epiſtol. Cicer. ad Atticū, ubi de Caeſare loquens, haec ait: Ille tertijs Saturnalibus apud Philippum ad horam ſeptimam, nec quemquam admiſit, rationes opinor cum Balbo; inde ambulauit in littore, poſt horam octauā in balneum, tum audiuit de Mamurra, non mutauit; unctus eſt, accubuit, ἐμετικὴν agebat, itaque & edit, & bibit ἀδεῶς, & iucunde. Sed an perpetuo illam uitae rationem ſeruaret Caeſ. haud clare ex eo loco habetur; quando eius ſolius diei rationem exponit, in qua is ſecundum multorum conſuetudinem uomere deſtinauerat, atq. ob id ἀδεῶς..i. ſine timore, & iucūde ederat, biberatque, ut (quod erat medicorum praeceptum) uarij generis potu, ciboq. repletus

Lib. 13. Ep. ultima.

C poſſet, dum iret dormitum, uomere. ita namq. locus ille (ἐμετικὴν agebat) intelligi iudicio meo debet: quod ſicuti διαιτητικὴ a Graecis ſimplici uocabulo dicitur ea medicinae ratio, quae in rebus ad humanum uictum ſpectantibus ſita eſt, & κενωτικὴ, quae ad exinanitiones pertinet; haud ſecius ἐμετικὴ, eſt illa ἀγωγὴ, ſiue ratio, quae in rebus, & modis uomitum parantibus collocata eſt. Tot itaque de balneis gymnaſiorum, ac priuatis breuiter dicta ſufficiant, quorum uſus cum apud antiquiores rarior eſſet, Aſclepiades Pruſienſis aetate Pompeij orator habitus ex illa arte nullum quaeſtum trahens, cum ad medicinam ſe contuliſſet, in eaque magnam gloriam, & auctoritatem breui comparaſſet, ob blandimenta, quibus aegros curabat, ob perpetuam ſanitatis firmitatem, & quod Romae quendam pro mortuo ad ſepulturam elatum miro gentium ſtupore, ut Celſus, Plinius, & Appuleius tradiderunt, uiuere cognouerat,

Hippoc. in libr. de ſal. dieta & ibi Gal.

lib. 2. c. 6. 27. na. hiſ. cap. 3. 4. Flor.

 cum

eum frequentiorem reddidit. Vndecima, ac omnium poſtrema in gymnaſijs pars fuit Stadium, ubi populus cum uoluptate athletas certantes: ſpectabat: nilq. aliud erat, quam hemiſphoerium quoddam, multis gradibus conſtructum, unde poterant commode ſpectatores, qui ſemper plurimi eo confluebant, certatores intueri. an autem inter ipſum & xyſtũ ſeu peridromidas murus intercederet; atque inde per oſtium ex platanonibus gymnaſiorum athletae in arena ſtadij prodirent, & ſi a Vitruuio nil explicatum habeatur, rationi tamen conſentaneum uidetur, uniuerſum aedificium, ne cuiuis pateret (quod etiam ſupracitati Capitolini teſtimonio comprobari poteſt) muro concluſum, & propterea a gymnaſio ſtadium muri ſepto diuiſum fuiſſe. De alijs gymnaſio fere neceſſarijs locis, ueluti lignario, uaſario, latrinis, triclinijs, atque eius generis multis non loquor, quod horum in palaeſtrarum deſcriptione mentio non habeatur, ad noſtrumque inſtitutum minus pertineat; ſicut nec quomodo ambulationes illae ſubſtratis carbonibus, atque cloacis proximis exſtruerentur. Quae omnia tamquam clara, aut alibi commodius explicata, a Vitruuio in deſcribendis xyſtis praetermiſſa puto. Iuxta publicas thermas inuenio exſtructas fuiſſe popinas, quas Iſidorus lib. etymolog. xv. cap. ij. tradit huic inſeruiſſe, ut, qui ob exercitationes, aut lauacra eſſent admodum exinaniti, diſſolutiue, haberent, ubi ſtatim refici poſſent. atque has forſan Plinius intellexit Epiſt. iij. lib. j. quando poſt balneum, & triclinia popinarum meminit. Hactenus de antiquorum gymnaſijs.

D E

De accubitus in cena antiquorum, & ſemel dumtaxat in die cenandi conſuetudinis origine. Cap. XI. F

QVONIAM balneorum explicatorum occaſio iam ſuadet, noſque ſupra polliciti ſumus de cenandi ſemel in die, & in cena accumbendi antiquorum conſuetudinis origine ſermonem habere; & ſi extra rem noſtram uideatur, atque a Galeno de accubitu nihil explicatum habeamus: haud praetermittendum eſt, quin ſententiam noſtram in medium proponamus, alias eam libentiſſime mutaturi, ſiquis meliori iudicio, ac eruditione praeditus, ueriorem aliquam, & magis rationi conſentaneam demonſtrauerit. Quod etenim maiores noſtri mane exiguum quid comederent, quod prandium uocabant, & ueſpere tantum ſaturarentur, dum cenare dicebantur, (exceptis ijs, qui coitu uſuri erant, quibus a medicis ueſpere cenare interdictum

fuiſſe

A fuiſſe ſcripſit Ariſtoteles,& exceptis Syracuſanis,quos bis in die cibis impleri,quaſi res noua eſſet,tradit Plato) ſatis ab Horatio,Martiale, Plutarcho,atque Galeno (ne multos alios nominem) comprobatum eſt : ſed de his ſuſius & melius in uarijs lectionibus noſtr s tractatum eſt. quod ſimiliter fere omnes dum cenabant in ſtratis accumberent, praeter lapides Romanos id clare oſtendentes, doctiſsimus Philander in ſuis in Vitruuium commentarijs auctorum antiquorum teſtimonijs clarum fecit, ut id amplius demonſtrandi laborem mihi omnem dempſerit. Ceterum unde nam hae duae conſuetudines principium acceperint & quomodo uere accumberent nemo, quem ego uiderim, ſiue ex antiquis, ſiue ex recentioribus ita appoſite & diligenter declarauit, quin poſteris dubitandi, & plura deſiderandi occaſionem reliquerit. Quod an ob B rei obſcuritatem, an ob neglectum euenerit, ignoro. Ego ſane utraſque illas, & accubitus ſcilicet, & unius in die cenae conſuetudines a balneorum uſu manaſſe exiſtimo. & primo ut ita de accubitu ſentiam, pluribus, ijſque non ſpernendis coniecturis adducor; quarum prima eſt, quod Homeri tempore, quando non adeo frequenter balneis utebantur, cenaturi ſedebant,ut in conuiuio Procorum apparet.

3. partic. Prob. 32. Epiſt. ad Dionem.

ἐς δ' ἦλθον μνηστῆρες ἀγήνορες, οἱ μὲν ἔπειτα 1.Odyſſ.
ἑξείης ἕζοντο, κατὰ κλισμούς τε θρόνους τε: id eſt,

At proci ingreſsi ſunt, qui mox inde ſuperbi
Ordine ſederunt ſcamnis, & ordine thronis

& ubi Telemachus, eiuſq. ſocius a Menelao hoſpitio accepti poſt lotionen cenant ſedentes.

C ἐς ῥα θρόνους ἕζοντο παρ' Ἀτρείδην Μενέλαον: id eſt,

Thronis ſedebant prope Atridem Menelaum,

ſicque tempore maioris Scipionis, ac Plauti creſcente paullatim balneorum uſu, una quoq. huiuſcemodi accubitus incrementum, praeſertim apud Romanos cepit; neque tamen multum, quando ſcilicet uiri tantũ,& non mulieres,ut Vitruuius, Valerius Max. & Iſidorus ex Varrone teſtati ſunt,accũbebant,nec cum ipſis lauabantur, & ſi Tyrrhenos una cum mulieribus ὑπὸ τῷ αὐτῷ ἱματίῳ accubuiſſe legatur apud Athenaeum. Nam & Ariſtotelis tempore Graecos diſcubuiſſe in publicis cenis credi poteſt ex eius in 7. Politic. ſcriptis, ubi puerorum inſtitutionem tradens Iunioribus praecepit, ne tragoedias, aut iambos audirent, priuſquam in commenſationibus cum alijs diſcumbere (κατακλίσεως uoce utitur) ualerent : a Pompeij uero Magni aetate uſque ad Galeni,

10. Etym. .. dip. noſ.

Gymnaſtica. D iij atque

atque etiam Conſtantini Imperatoris tēpora, cum in frequētiſſimo uſu balnea eſſent, non ſolum penes diuites, atq. nobiles, uerum etiā quoſcunque alios, tunc omnes fere, atque etiam mulieres cenantes ſimul accumbebant, ſicuti hiſce uerſibus innuit Ouidius. D

2. de arte amandi.
Ergo vbi contigerint poſiti tibi munera Bacchi,
Atque erit in ſocij femina parte thori. &,

lib. 1 amorum. Eleg. 4.
Cum premet ille torum, vultu comes ipſa modeſto
Ibis, vt accumbas.

lib. 2. c 2. & ſicuti Valerius idē de aetate ſua ſcribit. Quamquā apud Graecos numquā mulieres accubuiſſe iij. Verr. tradit Cicero, & apud Romanos diuerſo ſitu mulieres a uiris accūbentes cenaſſe rationi conſentaneum eſt: nō ſolum, quod honeſtatis, atq. dignitatis utriuſq. ratio ita poſtulaſſe uidetur, ſed quia in Romanis lapidibus, in quibus mulieres cū uiris accūbentes repraeſentantur, illae certe figura quadam ab ipſis aliquo pacto diuerſa, quaſiq. ſedentes, & nulli alteri rei cubitis innixae accūbentes, & edentes cōſpiciuntur. At quo pacto uiri accūberent, operae preciū me facturū auguror, ſi poſtquā locus E
5. Sympt. Prob. 6. inuitat, breuiter explicuero. Viros.n. ſcribit Plutarchus, in principio cenae cubito ſiniſtro innixos pectoribus (ita interpretor πλατεῖς) menſam, ut plurimū tetigiſſe quo ſola dextera manu illā circumire poſſent, in fine uero ſe ipſos in latus ita, ut acutā corporis figurā, redderēt, uertiſſe. οὐ κατ' ἐπίπεδον, ἀλλὰ κατὰ γραμμὴν τῆς χώρας ἀπτομένους. i. non ſecundum latitudinē, ſed longitudinē locū tangentes. Quam etiam rem Alexander ille, ſiue ſit Aphrodiſienſis, ſiue Trallianus, ut magis ſuſpicor) libro problem. primo probl. 82. clariorem facit: ubi inter alias cauſſas, ob quas ueteres in principio cenae arctius accumbebant, hanc eſſe unam putat, quod tunc ἐπὶ τὸν θώρακα καὶ τὰ πλάτη τοῦ σώματος diſponebantur: ſatiati uero ἐπὶ τὰ πλάγια uertebantur. ita, quod ubi edebāt, capite erecto ac humeris, ſpina uero dorſi modice reflexa, ac reliquo corpore reſupine locato, & iacente manebant. dum autem multa loqui uolebant in latera uerſus auditores uertebantur, ob quod Iuuenalis. F

Nam plurima dixit
Saty 4. *In laeuam conuerſus, at illi dextra iacebat*
Bellua; ſic pugnas Cilicis laudabat, & ictus
Et paegma, & pueros inde ad velaria raptos.

ſaturati pariter interdum unū in latus, nōnumquā ſupra dorſum ſupini, ſaepe more ſedentiū ſeſe cōponebant. Sertoriū enim cū moleſtas importunorū cōuiuarum rixas, & fraudulenta conuicia auerſaretur mutata diſcūmbendi forma ſeſe ſupinū locaſſe, atq. inde facilius

cilius

A cilius ab iniquiſsimis, qui in eum coniurauerant, conuiuis trucidatum eſſe in ipſius uita narrat Plutarchus. Quod accubitus in mēſis apud ueteres hunc in modū fieret, praeter allata ſcriptorū teſtimonia locupletiſsimā fidē unicuiq. facere poſſunt duae, quas infra ponendas curauimus, picturae, quarū alteram ad tripodē coenātium, ut plerumq. ſolebāt, Ligorius maximae auctoritatis antiquarius ex uetuſtis monumentis cōmunicauit, alteram ex antiquiſsimo, & omnium rariſsimo marmore, quod in Paulli Rhamnuſij uiri optimi, ac bonarū litterarum, omniūq. pulcherrimarū rerū ſtudioſiſsimi, luculentis aedibus Patauij conſpicitur, accurate, & fideliter repraeſentari fecimus. Ex hac nāq. poſtrema, nō modo ſententia noſtra, de uera accubitus forma, quā primi forſan omniū Romae Octauio Pantagatho, Onuphrio Panuino, alijsq. grauiſsimis uiris, & poſtre-
B mo Patauij Ligorio, abſq. marmoris ullius teſtimonio, ac ſola coniectura propoſuimus, librorumq. auctoritatibus tutati ſumus, aper tiſsime confirmatur, quaeque fuerint ueterum triclinia perſpicuo cognoſcitur, immo uero Lambini, ac aliorum qui ex ingenijs accubitū uarijs modis deſcribere aggreſsi ſunt, opiniones refelluntur, ſimul plura ſcriptorū obſcura & praeclara loca illuſtrantur, ut non immerito debeant cuncti bonarū artiū, & antiquitatis amatores in primis doctiſsimi uiri Io. Baptiſtae, qui lapidē cōparauit, Manibus; tum Paullo Rhamnuſio filio, qui eum egregie cuſtodiuit, & nobis indicauit, immortales gratias agere. Etenim ei qđ Plutarchus de loco cōſulari, nec nō de tribus tricliniorū lectis diſſeruit, iam non obſcurū eſt, quā mirifice quadret propoſita triclinij Rhamnuſiani fi- 1. de ſymp. probl. 3.
C gura. Similiter, & q̄ ab Horatio de cōuiuarū ſitu uarijs in locis narrantur, nō aliunde melius intelligi poſſunt, p̄ſertim quādo ſcribit.

Saepe tribus lectis videas coenare quaternos Lib. 1.
E quibus vnus auet, quauis aſpergere cunctos Sat. 4.
Praeter eum, qui praebet aquam.

Quem locū dum Lambinus exponeret, cur antiquos cōſueuiſſe in quolibet lecto magna ex parte quaternos cenare palam aſſeruerit, ſane miror, quaſi non ſit cuiq. perſpectiſsimum, ut narrat Varro, leges exſtitiſſe quae numerum conuiuarum nouē excedere, nec pauciores tribus eſſe uetabant, ſicut & adagium illud uulgatiſsimum, ſeptem conuiuiū, nouē conuiciū, atteſtatur. Quinimmo Iulius Capitolinus refert L. Verum Imperatorē praeter exempla maiorum, cum duodecim ſolemni cōuiuio primum accubuiſſe, ita ut prioribus ſaeculis potius ternos, atque pauciores adhuc ſingulo lecto conuiuas diſcumbere ſolitos fuiſſe conuincatur: niſi epula publica, &

atque etiam Conſtantini Imperatoris tẽpora, cum in frequẽtiſsimo uſu balnea eſſent, non ſolum penes diuites, atq. nobiles, uerum etiã quoſcunque alios, tunc omnes fere, atque etiam mulieres cenantes. ſimul accumbebant, ſicuti hiſce uerſibus innuit Ouidius. D

2. de arte amandi.

Ergo vbi contigerint poſiti tibi munera Bacchi,
Atque erit in ſocÿ femina parte thori. &,

lib. 1 amorum. Eleg. 4.

Cum premet ille torum, vultu comes ipſa modeſto
Ibis, vt accumbas.

lib. 2. c 2.

& ſicuti Valerius idẽ de aetate ſua ſcribit. Quamquã apud Graecos numquã mulieres accubuiſſe iij. Verr. tradit Cicero, & apud Romanos diuerſo ſitu mulieres a uiris accũbentes cenaſſe rationi conſentaneum eſt: nõ ſolum, quod honeſtatis, atq. dignitatis utriuſq. ratio ita poſtulaſſe uidetur, ſed quia in Romanis lapidibus, in quibus mulieres cũ uiris accũbentes repraeſentantur, illae certe figura quadam ab ipſis aliquo pacto diuerſa, quaſiq. ſedentes, & nulli alteri rei cubitis innixae accũbentes, & edentes cõſpiciuntur. At quo pacto uiri accũberent, operae preciũ me facturũ auguror, ſi poſtquã locus inuitat, breuiter explicuero. Viros. n. ſcribit Plutarchus, in principio cenae cubito ſiniſtro innixos pectoribus (ita interpretor πλατεῖς) menſam, ut plurimũ tetigiſſe quo ſola dextera manu illã circumire poſſent, in fine uero ſe ipſos in latus ita, ut acutã corporis figurã, redderẽt, uertiſſe. οὐ κατ' ἐπίπεδον, ἀλλὰ κατὰ γραμμὴν τῆς χώρας ἀπτομένους. i. non ſecundum latitudinẽ, ſed longitudinẽ locũ tangentes. Quam etiam rem Alexander ille, ſiue ſit Aphrodiſienſis, ſiue Trallianus, ut magis ſuſpicor) libro problem. primo probl. 82. clariorem facit: ubi inter alias cauſſas, ob quas ueteres in principio cenae arctius accumbebant, hanc eſſe unam putat, quod tunc ἐπὶ τὸν θώρακα & τὰ πλάτη τοῦ σώματος diſponebantur: ſatiati uero ἐπὶ τὰ πλάγια uertebantur, ita, quod ubi edebãt, capite erecto ac humeris, ſpina uero dorſi modice reflexa, ac reliquo corpore reſupine locato, & iacente manebant. dum autem multa loqui uolebant in latera uerſus auditores uertebantur, ob quod Iuuenalis.

5. Sympt. Prob. 6.

E

F

Nam plurima dixit

Saty 4.

In laeuam conuerſus, at illi dextra iacebat
Bellua; ſic pugnas Cilicis laudabat, & ictus
Et paegma, & pueros inde ad velaria raptos.

ſaturati pariter interdum unũ in latus, nõnumquã ſupra dorſum ſupini, ſaepe more ſedentiũ ſeſe cõponebant. Sertoriũ enim cũ moleſtas importunorũ cõuiuarum rixas, & fraudulenta conuicia auerſaretur mutata diſcumbendi forma ſeſe ſupinũ locaſſe, atq. inde facilius

A cilius ab iniquiſsimis,qui in eum coniurauerant, conuiuis trucidatum eſſe in ipſius uita narrat Plutarchus. Quod accubitus in mēſis apud ueteres hunc in modū fieret, praeter allata ſcriptorū teſtimonia locupletiſsimā fidē unicuiq. facere poſſunt duae,quas infra ponendas curauimus,picturae, quarū alteram ad tripodē coenātium, ut plerumq. ſolebāt, Ligorius maximae auctoritatis antiquarius ex uetuſtis monumentis cōmunicauit,alteram ex antiquiſsimo,& omnium rariſsimo marmore, quod in Paulli Rhamnuſij uiri optimi, ac bonarū litterarum, omniūq. pulcherrimarū rerū ſtudioſiſsimi, luculentis aedibus Patauij conſpicitur,accurate, & fideliter repraeſentari fecimus. Ex hac nāq. poſtrema, nō modo ſententia noſtra, de uera accubitus forma, quā primi forſan omniū Romae Octauio Pantagatho,Onuphrio Panuino,alijsq. grauiſsimis uiris, & poſtre-
B mo Patauij Ligorio,abſq. marmoris ullius teſtimonio, ac ſola coniectura propoſuimus,librorumq. auctoritatibus tutati ſumus, apertiſsime confirmatur, quaeque fuerint ueterum triclinia perſpicuo cognoſcitur,immo uero Lambini,ac aliorum qui ex ingenijs accubitū uarijs modis deſcribere aggreſsi ſunt, opiniones refelluntur, ſimul plura ſcriptorū obſcura & praeclara loca illuſtrantur, ut non immerito debeant cuncti bonarū artiū, & antiquitatis amatores in primis doctiſsimi uiri Io. Baptiſtae, qui lapidē cōparauit, Manibus; tum Paullo Rhamnuſio filio,qui eum egregie cuſtodiuit, & nobis indicauit,immortales gratias agere. Etenim ei qđ Plutarchus de loco cōſulari, (1.de ſymp. probl.3.) nec nō de tribus tricliniorū lectis diſſeruit,iam non obſcurū eſt, quā mirifice quadret propoſita triclinij Rhamnuſiani fi-
C gura.Similiter,& q̃ ab Horatio de cōuiuarū ſitu uarijs in locis narrantur,nō aliunde melius intelligi poſſunt, p̃ſertim quādo ſcribit.

Saepe tribus lectis videas coenare quaternos (Lib. 1.)
E quibus vnus auet, quauis aſpergere cunctos (Sat. 4.)
Praeter eum, qui praebet aquam.

Quem locū dum Lambinus exponeret, cur antiquos cōſueuiſſe in quolibet lecto magna ex parte quaternos cenare palam aſſeruerit, ſane miror,quaſi non ſit cuiq. perſpectiſsimum,ut narrat Varro, leges exſtitiſſe quae numerum conuiuarum nouē excedere, nec pauciores tribus eſſe uetabant, ſicut & adagium illud uulgatiſsimum, ſeptem conuiuiū,nouē conuiciū,atteſtatur. Quinimmo Iulius Capitolinus refert L. Verum Imperatorē praeter exempla maiorum, cum duodecim ſolemni cōuiuio primum accubuiſſe, ita ut prioribus ſaeculis potius ternos,atque pauciores adhuc ſingulo lecto conuiuas diſcumbere ſolitos fuiſſe conuincatur: niſi epula publica, &

nuptiales cenas excipiamus, in quas cum magna hominũ copia con- D
5. Symp. 5. ueniret, nequaquã accũbentiũ numerus ſeruari poterat, ut ex Plutarcho, ac Rhamnuſiano lapide colligitur, quo uel epulũ publicũ, uel nuptialẽ coenam repraeſentari non eſt dubitandum, ut ob hoc Chaerephon apud Athenaeũ in vj. uideatur admittere conuiuas triginta dũtaxat in nuptijs, in quibus ueriſimile eſt neceſſarium fuiſſe uocatorem illum cuius meminit Seneca lib. iij. de iv. cap. xxxvij, & qui ſecundum cuiuſque dignitatem conuiuas ad loca debita uocabat. Quod autem Turnebus, & Lambinus idem de puero aquam praebente ſunt interpretati, equidem non improbo. at forſan nec abſurdum fuerit, ſi Flacci uerba de eo puero exponãtur, quem tam omnes fere menſarum ſculpturae antiquae, quam poetarũ teſtimonia cõuiuijs ſemper frigidam, & calidam praebuiſſe oſtẽdunt, quẽque cunctos, ne ab ipſo male tractarentur, reueritos eſſe, & a quo E mordẽdo abſtinuiſſe ueriſimile fit. Iam uero Maria Magdalena ut ſtans retro pedes Chriſti coenantis lauerit, atq. Ioannes ſupra eiuſdem Chriſti pectus recubuerit, ex hac eadem Rhamnuſiani triclinij figura, ſecus quam pictores antiquarum rerũ ignari faciant, & quã Gaietanus Cardinalis inutiliter commentatus eſt facile conijcitur, etenim hebreos, ac Chriſtum accumbendi Romanorum conſuetudinem obſeruaſſe praeter Architriclini accubituſq. nomen in Euãgelijs ſaepe uſurpatum etiam id teſtari poteſt, quod uidi frequẽter Romae conuerſarentur, ſimiliterq. Romani in Iudea, ac in uſu poſitum ſit ut populi principum mores frequenter aemolentur, neq. pariter, arduum eſt percipere quid Martialis ſignificare hoc diſticho uoluerit.

lib. 5. *Omnia cum retro pueris obſonia tradas* F
Cur non menſa tibi ponitur a pedibus?

Siquidem cenantibus alte iacentibus ſpacia retro relinquebantur, in quibus ſeruis uaria miniſtrantibus multa offerre, & ablata recipere facile erat, ſeruos namque ad pedes cenantium ſtare ſolitos ex multorum ſcriptis intelligere licet. Seneca lib. iij. de beneficijs. Seruus qui cenãti ad pedes ſteterat, narrat, quod inter cenam ebrius ,, dixiſſet. Martialis. Mixto lagenam ad pedes replet uino. Suetonius ,, in Galba. cap. 22. Inter cenam uero uſque eo abundantem, ut con- ,, geſtas ſuper manus reliquias circumferri iuberet ſpargique ad pedes ſtantibus, ſed praeter alia mox dicta, triclinium hocce tria non adeo uulgata monſtrat nobis. Vnum eſt, quod memoriae prodidit Varro. ſcilicet quo tempore uſus camerae ignorabatur, uela ad excipiendum puluerem ne ſuper menſas ſpargeretur, atque dapes

A ſimul conſpurcaret, & conuiuas, ſolita in triclinijs ſuſpendi atque ab Horatio aulaea uocata, his carminibus deſignari.

Interea ſuſpenſa graues aulaea ruinas
In patinam fecere, trahentia pulueris atri
Quantum non Aquilo campanis excitat agris.

quem morem hodie Principes & Monarchas ſeruare compertum eſt: apud quos, menſas ſub quibuſdam ueluti tentorijs ſericeis parari ſaepe uidemus. Alterum eſt, quod in uarijs noſtris lectionibus docuimus, priſcis illis temporibus priuſquam coronae ex floribus, herbis, & auro in uſum uenirent, cenaturos, cum ad dolores capitis ex cibo & potu auerruncandos, tum ad ebrietatem compeſcendam, laneis, aut lineis uinculis tempora & frontem uincire ſolitos. quod minime puto abſq. ratione fuiſſe excogitatum, cum
B uenae arteriae, caeterique capitis meatus, quo magis coacti, atque adſtricti ſunt, eo minus uapores a uino, & cibis ſurſum elatos, ſimulque moleſtias uarias inducentes recipiant. Tertium eſt, id quod luculentiſsime Athenaeus tractauit, apud quem ſcriptum & probatum inuenitur, priſcos illos primum cornibus boum potaſſe, indeque κεράσαι, id eſt temperare uinum aqua ἀπὸ τῶν κεράτων id eſt, a cornibus uocatum eſſe: tum cornua illa non ſolum auro, & argento ornata, uerumetiam argentea, & aurea eſſe facta, illisque conuiuas ſibiipſis mutuo propinare conſueuiſſe: ut ex his omnibus iure colligendum uideatur, lapidem Rhamnuſianum eſſe uetuſtiſsimum, in quo & aulaea, & conuiuarum cinctae laneis, ſeu lineis uinculis frontes, & cornu facta propinatio clariſsime repraeſentantur, una cum alijs inſtrumentis nonnullis in dex-
C tro margine expreſsis, quae alijs, in antiquitate explicanda magis uerſatis, relinquo declaranda; quos etiam monitos cupio, ne ſi quae diſcumbentium, & menſarum figurae in hoc ipſo triclinio minus integrae conſpiciuntur, ulla admiratione capiantur, quoniam ut eſt hodie marmor ipſum uetuſtate corroſum, & pene deletum, repraeſentare ſatius duximus, quam addentes aut dementes quicquam, fidem noſtram ſuſpectam reddere.

Dipnoſo. philſtō. 11.

ACCVBITVS

MARMOREVM TRICLINIVM VETVSTISSIMVM Patauij, in Ædibus Rhamnuſianis, poſt Curiam Vrbis Praefecti, in vico Patriarchae, ad Diui Petri.

ACCVBITVS

MARMOREVM TRICLINIVM VETVSTISSIMVM Patauij, in Ædibus Rhamnuſianis, poſt Curiam Vrbis Praefecti, in vico Patriarchae, ad Diui Petri.

Nunc itaq. ad id quod ſupra propoſueiā rediens dico, cū & lauādi, D
& accūbendi mores ſimul introduci, augeriq. coeperint, veriſimile fieri, alterum eorū ab altero ortum duxiſſe: non autē eſt dicendū ab accubitu balnea utpote ualde antiquiora, ortū duxiſſe: igitur remanet ut accubitus a balnei principiū habuerit. Secunda ratio eſt, qđ ueteres uſq. ab Homeri tēporib. ſtatim poſt balnea coenitabāt, quinimmo ex locis Homeri a nobis ſupra citatis clare elicitur, menſas prope locū ubi lauabantur, parari ſolitas fuiſſe. ex quo ſi cōmoditatis, uoluptatis, ac ualetudinis rationes cōſideremus, ualde rationi cōſentaneū erat, illos praeſertim, quibus priuata erant domi balnea, iam lotos, & deterſos, ne noxā ullā incurrerent, ſed laſſitudinē effugerēt, lectulos ingredi, a quibus nō diſcederēt, ſed mox prope menſas, & coenā parari curarēt, ſicq. comederēt, perinde ac tēpeſtate noſtra maior pars eorū medicorū faciēdum iubet, qui aut ualetudinarios, aut etiā ſanos lauari mādant, nā *κλισμοὶ* illi, in quibus procos E
lotos Homerus ſedere facit, dū coenant, haud multū lectulis accubitorijs diſsimiles erant, ut hinc quoq. conijcere ualeamus, tunc accūbendi morē principiū quoddā obſcurum habuiſſe; quod poſterioribus deinde ſaeculis paullatim creſcens in eam formā terminatum
Li.14.c.22. ſit. Nā & Plinius hoc innuere uoluiſſe mihi uidetur, quādo nōnullos uino nimiū deditos improbat, quod poſt balnea lectos ingredi prius, tunicamq. induere nō paterētur; ſed nudi protinus ad bibendū accurrerent. Accedit tertia ratio, quod cum neq. ob uoluptatē, cōmoditatēue ullā aliā, aut honeſtatē ita accūbere inchoarint, quādo ſi ſedētes, atq. accūbentes in cenando inuicē cōparemus, illi ualde maiori cōmoditate, facilitate, dignitate, ac honeſtate utūtur, quā accūbentes: conijciendū uidetur aliqua alia iuſta ratione cōſuetudi- F
nē illā inuectam fuiſſe, quae opinione mea, nulla alia fuit, niſi quia quotidie lauabantur; a lotione ne offenderentur, laſsitudinemue incurrerent, & humectatione balnei magis fruerentur, lectos ingrediebantur, atq. ibi uel lacerna alias ueſte nuptiali uocata induti, uel nudi, ut in marmoribus aliquibus oſtenduntur, menſas ſibi ipſis apparari iubebant. Ex quo paullatim huiuſcemodi cōſuetudine creſcente factum fuit, ut non modo ſemper menſae, & lecti ſimul pararētur, uerū etiam magnum dedecus foret, ſi quis coenans nō accubuiſſet, ut ex hiſce Plauti in ſticho uerbis colligitur, potius in ſubſellio Cynice accipiemur, quam in lectis, & ut Martialis ſignificauit, ubi Syriſcū damnat, quod in popinis ſellularijs non accūbens coenaret. Quod ſi quis ſentētiae noſtrae id refragari uelit, qđ uerisimile nequaquā uidetur in epulis publicis, in nuptijs, in cenis priuatis,

A uatis, ſemper balnea ante cenam adhibita, ut eorum gratia in lectis accumberent; & quod magna pars hominum in publicis balneis gymnaſiorum lauabantur; in priuatis uero domibus cenabant; unde neceſſe erat exeuntes ab ipſis indui, & praeterea minime credendum eſſe, artifices, & omnes denique, qui accumbendo cenabant, ſemper antea lauiſſe, quando praeſertim, ex Plauto, Terētio, & ex lapidibus Romanis ſcitur accubituris ſoccos & ſoleas detrahi ſolitum. quod argumentum eſt, eos non ſemper a balneis tunc diſceſsiſſe, & quādo ſimiliter conſtat triclinia a balneis ſeparata fuiſſe, atque lectos accubitorios, & cubicularios, in quibus dormiebāt, diuerſos exſtitiſſe. Huic primo reſpondeo, minime mihi conſtare, quod omnes indiſcriminatim ſemper accumberent, uti certum eſt de nobilioribus, atque ditioribus, qui priuatas domi balneas ha-
B bebant, quando Horatius priuatam ſui ipſius uiuendi rationem exponens, accubitus nullam mentionem fecit, & quando Martialis eos qui in ſellularijs uocatis tabernis comedebant, minime accubuiſſe ſignificat, ubi de Syriſco in hunc modum loquitur, lib. 1. Ser. epiſt. 6.

Infuſum ſibi nuper a patrono
Plenum Maxime centies Syriſcus
In ſellariolis uagus popinis
Circa balnea quattuor peregit.
O quanta eſt gula centies comeſſe.
Quanto maior adhuc nec accubare?

Sed eſto quod accumberent, quin etiā omnes lauarentur, minime negari poteſt, cum uel rariſsime, uel numquam de accubitu apud auctores mentio habeatur, quin lotionē quoq. aliquo pacto nomi-
C nari appareat. De publicis epulis, atq. nuptialibus conuiuijs, fateor, quidē omnes in ſtratis tunc accubuiſſe: haudquaquam tamen iure, quis infitiabitur, quod etiā quilibet ante ſeparatim, aut ſimul in priuatis, aut publicis balneis non lauaretur immo ueriſimile fit, acceſſuros ad publica, uel priuata amicorū cōuiuia prius ſe lauiſſe, ne ſordibus in die neceſsitate quadā contractis infecti, ceteros mundiores perturbarēt, & propterea ipſis numquam non ſtratos fuiſſe lectos, iam uerō ſoleas, & ſochos accubituris detrahēdi mos certū argumētum eſt prius ſeſe lauare conſueuiſſe an ne inter eundum a balneis ad lectos pedes conſpurcarentur ijs tegere conſueuiſſe, dumque accumberent ſemper detraxiſſe, ac forte Apoſtolos lotos, dum ad cubitum cum Chriſto irent neque ſoleas, neque ſochos quib us minime utebantur habuiſſe propterea audiuiſſe a Chriſto ſeſe quidem lotos fuiſſe, ſed ut pedes lauarentur indiguiſſe. Addo huic nequaquam

quam

quam me ſentire poſterioribus ſaeculis omnes propterea accubuiſ- D
ſe cenãtes, quia ſtatim e balneis exirent, ſed exiſtimo accubitus originẽ inde emanaſſe, quoniam antiquiores balneis egredientes ad iam contractam, aut futuram laſsitudinẽ uitandam poſt modicum tẽporis interuallũ lectos intrarent, atq. ibi modo nudi, modo lacernis, alijsue in id paratis ueſtibus induti cenarent, atq. inde mox aucta balneorum cõſuetudine uſq. adeo accumbẽdi morem creuiſſe, ut nobiliores in delicijs maximis eum habẽtes, lectos nunc marmoreos, nunc argentos (quod de Heliogabalo ferunt) in id ſeparatim exſtrui curarint, neq. in ijs, in quibus tamen quã plures, (ut de Lucio Vero Imperatore tradit Capitolinus, & pſertim pauperes dormire conſueuiſſe puto) ſed in cubicularijs uocatis dormire uoluerint. quẽ morem accumbendi poſtea uiliores, & pauperes ad ditiorum imitationẽ, tam a balneis quã illoti, ita frequentiſsimum eſſe- E
lib. 11. de re ruſt. c. 1. cerũt, ut Columella praecipere coactus ſit, ne uillicus niſi ſacris diebus accũbens cenaret; in qua re non ſecus cõtigit, ac eueniſſe cõſpicitur in balneis, atq. plurimis alijs rebus, quae in honeſtũ uſum, & quaſi neceſsitate quadã primũ repertae, deinceps ad luxũ, laſciuiã, uoluptatẽ, aliosq. uſus traductae fuerunt. Quis eſt, qui neſciat ueteres in cõuiuijs oẽs prope excogitaſſe uoluptates, nihilq. reliquiſſe, quod ad deliniendos animos faceret: ſic enim ſermones cõuiuales ad animi intelligentias afficiendas magno ſtudio inuenerũt, ad auditum oblectandũ muſicae uaria genera adhibuerunt, unguẽta pre
3. Symp. Prob. 1. tioſiſsima odoratui dicarunt, ſicut, & coronas ex folijs, floribusque
6. de ſimp. cap. de anetho. cõtextas, quas modo manibus, modo collo, modo capite ut lapides Romani, Plutarchus, Galenus, & Clemens Alex. teſtantur, tenebãt;
2. Paeda. cap. 8. quo fragrãtia, & colore naribus, atq. oculis arriderent, ſomnũ con F
ciliarent, ebrietatẽ uitarent. quantũ porro cibis, & potibus delicatiſsimis cõquirendis ſtudiũ adhibuerint, nõ modo fidẽ faciunt ſex-
li. 7. ca. 15. decim illa eduliorum genera, ut ex Varrone refert Gellius, a longinquis regionibus Romã aducta, atq. alia quamplurima a Iulio Polluce nominata, uerũ etiã multa, & prope innumera Auctorum de re coquinaria cõmentaria ab Athenaeo citata. De antiquorũ in die ſemel tantũ ſeſe cibis implendi cõſuetudine, eius etiã opinionis ſum, ut cũ ad emundanda corpora quotidie ante cibos, ut ſuperiori capite diximus, ueteres lauari cogerentur, & a lotione lectos ingrederentur, uix ſemel comedendi in die otiũ ipſis ſuppeteret: quoniã ſi priuata cuiuſq. negotia ſpectemus, ſi & exercitationũ, & balneorum, accubitusq. apparatum cõſideremus, magna tẽporis pars ipſis in ſumitur, ut ſi bis in die ſaturari uoluiſſent, aut negotia omittere,

aut

A aut balnea interdum uētre pleno adire, alioſq. multos errores, & in ualetudine, & in alia uitae ratione cōmittere fuiſſent coacti. Comedendi uero horā, & modū balneorum tēpore, atq. cōmoditate metiri inſtitutum fuiſſe poſſumus a Galeno intelligere, qui ſi interdū ob aegrotantiū inſpectiones tardius ſe lauandum dubitabat, panē mane ſumebat, quo cenae tempori ſufficere ualeret, quando alij ſimili de cauſſa, panem, uinum, oliuas, aut quid aliud capiebant, uti non modo Galenus faſſus eſt, ſed etiam Horatius, ubi de ſe ſcribit. 6.de tu.ua.

Pranſus non auide, quantum interpellet inani
Ventre diem durare.

Quod porro ueſpertinam horam cenae dedicarint, in cauſſa fuiſſe praecipue uitae commoditatem exiſtimo; ſiquidem difficile fuiſſet poſt exercitationes, balnea, & cibum, agēdis rebus operam nauare;
B praeterea cum accumbentes cenarent, alij ſtatim ſomno capiebantur, alij modico temporis ſpatio uigilantes dormitum ibant: ex quo ad haec omnia nulla opportunior hora quam ueſpertina inueniebatur, quamquam etiam nonnullos, & praeſertim medicos in hoc ualetudinis quoque rationem ſpectaſſe opinor, quando in nocte melius, quam interdiu, cibi conficiuntur, tuncque perſpicuum eſt plus edendum, quando plus coquitur. Haec ſunt quae de accubitus, & cenae antiquorum origine mihi παρεργῶς dicenda uolui.

De Auctoribus Gymnaſticae, & gymnaſiorum miniſtris. Cap. XII.

C QVEMADMODVM ceterae artes proprios auctores habuerunt, qui earū facultates, regulas, atq. uſum ſcriptis mandarūt: ſimiliter gymnaſticā illis nequaquā caruiſſe cōſtat qui & ipſam uoluminibus illuſtrarint, & ab obliuione uindicarint; ſed factū eſt, ut quam iacturā plurimae res hominum ſubierunt, iſti quoq. auctores fecerint, quando quidē hiſce tēporibus neminem eorum habemus, quos Galenum, atque alios antiquiores uidiſſe, ac lectitaſſe certo ſcimus. Quis etenim aetate noſtra Hippocratis, Dioclis, Praxagorae, Philotimi, Eraſiſtrati, Herophili, & Aſclepiadis de hac re ſcripta, a Graecis, atq. Latinis auctoribus citata uidit? quorum praeclariſsima cōmentaria niſi hodie deſiderarentur, forſan haec ars, quae iam dudum pene abolita eſt, nō minus ceteris dignitatis, atq. ſplēdoris haberet; neq. nos hunc laborē ad lucē eam reuocādi aſſumeremus: praetereo Theonis de hac eadem libros, Diotimi gymnaſtae de exercitationibus, & ſudoribus a Theophraſto celebrata cōmentaria: quibus dū nos carere cōſidero,

non

non magnopere commoueri nequeo, atque interdum etiam ab in D
cepta opera ualde deterreri, ſed haec dimittentes iam gymnaſio-
rum miniſtros declaremus, inter quos primum locũ tenebat gym-
naſiarchus, cuius munus erat toti gymnaſio praeeſſe, & ueluti
princeps quidam omnia moderari, tempus, & horas praeſcribere,
ordinem ponere, & alia denique quae ad artium, & locorum publi
In Bacc. córum principes ſpectant, ſedulo curare: hunc Lydus paedagogus
» apud Plautum gymnaſij praefectum uocauit, his uerbis: Ante ſo-
» lem exorientem niſi in palaeſtram ueneras: Gymnaſij praefecto
» haud mediocres poenas penderes. Ex quo loco gymnaſiarchum
colligitur in adoleſcentes, ſi quid peccaſſent, animaduertere ma-
» gno Imperio conſueuiſſe: ut etiam clarius in amatorio Plutarchus
» docuit. de hoc & Cicero in ſexta Verrinarum: Demoliendum cu-
rauit Demetrius gymnaſiarchus, quod is loco: illi praeerat. Secun- E
dum locum habebat xyſtarcha. hic ambobus xyſtis, ſtadio, & deni-
que cunctis athletarum exercitationibus praeerat, ut ſcriptum reli-
quit Tertullianus in libro ad martyres, & ut ex inſcriptione conij-
citur, quae Romae in foro Traiani in baſi ſtatuae Graecis litteris
notata a nobis ſic latine reddita eſt.

DEMETRIVM. HERMAPOLITAM. ALEXAN-
DRINVM. PANCRATIASTEM. PERIODI. VI-
CTOREM. PALAESTRITAM. ADMIRABILEM
ALIPTAM. PONTIFICEM. TOTIVS. XYSTI. PER-
PETVVM. XYSTARCHAM. BALNEIS. AVGV-
STI. PRAEFECTVM. PATREM.

M. AVREL. ASCLEPIADES. QVI. ET. HERMO- F
DORVS. ALEXANDRINVS. HERMOPOLITA
MAGNI. SERAPIDIS. AEDITVVS. PANCRA-
TIASTES. PERIODI. VICTOR. ALIPTA. QVEM
NEMO. DETRVDERE. POTERAT. INCVLPA-
TVS. XYSTARCHA. FILIVS. PONTIFEX. TO-
TIVS. XYSTI. PERPETVVS. XYSTARCHA. ET
BALNEIS. AVGVSTI. PRAEFECTVS.

Ab hoc, ſentẽtia mea, diuerſus fuit Praefectus luctae a Galeno ἐπι-
στάτης παλαίσματος uocatus, qui perinde, ac Paedotriba quidam
luctantium dumtaxat magiſter erat, cum xyſtarchus plurium exer-
citationum moderator, uictorumque & omnium praemiorum
6. Epidim. decernendorum iudex foret. nominatur, & ab Hippocrate πα-
ſect. 8. pro- λαιστροφύλαξ, nos cuſtodem palaeſtrae dicere poſſumus; quod
pe finem.
non

A non ſolũ ipſe luctaretur, uerũ etiã palaeſtra curam haberet. Agoniſtarchã uero eũ fuiſſe puto, qui certaminũ publicorũ pfectus eſſet, quiue & in amphitheatris, & in gymnaſijs, ubi athletae in publicos ludos prodituri prius exercebantur, munus ſuum obibat. eius habetur mentio in hac uetuſta inſcriptione a Ligorio mihi cõmunicata.

APOLLINI. INVICTO
SACRVM
M. AVRELIVS. M. AVG.
LIB. APOLLONIVS
AGONISTARCHA. COM-
MODIANVS.

B Poſt hos aderat Gymnaſtes, quẽ Galenus ſecundo de tu. ual. uoluit magiſtrum omniũ exercitationũ exſtitiſſe, qui eorũ uires, ac potentias ad ſanitatẽ cõducẽtes callens, quo modo fieri deberent, quã diu; & q̃ quibus cõuenirent, tam athletas, quã ceteros oẽs exercitatores edocebat; eo qđ uel medicus eſſet, uel medico in multis par; ut ex Platone xj. de legibus colligitur. ubi ſi quis ſeruũ aegrũ medico, aut gymnaſtae uẽdat, nõ eſſe redhibendũ uult, quaſi uterq; languẽtes ſanis dignoſcere ſcire debeat, immo Baſilius hom. in Hexameron xj. de hominis natura aeque Gymnaſtẽ, ac medicũ ſpeculari, & quaerere ſolitũ docet. hũc Xenophon, ut refert Iulius Pollux, Progymnaſtem appellauit, Plato uero Paedotribam, referẽte Galeno, uocare maluit. is enim in tertio de republica Herodicũ medicum qui primus gymaſticam medicinae iunxit, Paedotribam nominauit, & in Protagora ita ſcriptum reliquit: *ἔτι τοίνυν πρὸς τούτοις εἰς παιδοτρίβας πέμπουσιν, ἵνα τὰ σώματα βελτίω ἔχοντες ὑπηρετῶσι τῇ διανοίᾳ χρηστῇ οὔσῃ*. i. Praeter haec adhuc ad paedotribas mittunt, ut corpora meliora habentes menti bonae exſiſtenti inſeruiant. Galenus tamen in conſilio pro puero epileptico paedotribas rudes, & bardos, ac ex ignaris hominibus electos fuiſſe tempore ſuo, tradit. Brogymnaſios uidetur Seneca epiſt. 83. eos uocaſſe qui ſimul exercẽtur uocabulo (quod equidẽ ſciam) nulli alteri uſurpato, quãquam Muretus progymnaſtas legendũ maluerit in ſuis ad eum locum notis. *Ἀλείπτην* quoque ab Ariſtotele 2. Ethic. cap. 6. a Paulo Aegineta *ἰατραλείπτην*, & a Latinis Aliptam hunc eundem uocatum reperio: ſi quidem Celſus, ubi dixit ſanum hominem nullis ſeſe legibus obligare debere, neque medico, neque alipta egere; nullum alium niſi gymnaſtam intelligere uoluit; ſicuti etiam

In lib. ad Thraſ.

C

lib. 3. c. 47.
lib. 1. c. 1.

Cicero

Cicero in epiſtola quadam ad Lentulum, in qua haec ſcripta repe- D
„ riuntur: Sed uellem non ſolum ſalutis meae, quemadmodum me-
„ dici, ſed etiam, ut aliptae, uirium, & coloris rationem habere uo-
„ luiſſent. Ex quo clemens Alexandrinus vj. Strom. dixit, ſanitatem per medicinam, bonam uero corporis habitudinem per alipticam comparari: quamquam etiam aliquando pro unctore ipſo, uel pro unctorum magiſtro aliptam accipi ſciam: ut apud Plutarchum in libro de tuenda ualetudine, & Coelium Aurelianum ſaepius uidere eſt. quo in caſu Hippocratem ἐξαλείπτην potius dicere uoluiſſe, notat Galenus in linguarum explanatione. Poſt Gymnaſtem erat Paedotriba, qui licet ſecundum Platonem ab eo differre non uideretur, Galenus tamen eos ualde diuerſos fuiſſe ſcribit, dum Gymnaſtam medico & Imperatori, Paedotribam militi, & coquo aſſimilat, merumque gymnaſtes miniſtrum nuncupat. nam ſicuti miles nihil eorum, quae ad bellicam ſcientiam pertinent, & coquus eorum, quae ad medicinam, nouit, ſed alter Imperatoris, alter medici dumtaxat mandata exſequitur, pariter Paedotriba exercitationum omniũ facultatem ignorabat, gymnaſtaeque praecepta ſolum faciebat, utpote qui & uſum, & differentias, & modum exercitationum experientia quadam calleret, ſed ob ignorantiam ſaepenumero aberraret, ut innuere uoluit Galenus in libello de puero Epileptico, ubi dixit, difficile fuiſſe prudentem paedotribam inuenire. Hanc gymnaſtae, & paedotribae differentiam Ariſtoteles quoque philoſophus cognouiſſe uidetur, dum 8. Politicorum concludit, Adoleſcentes gymnaſticae atque paedotribicae tradendos fore: quarum alterá qualem quendam facit corporis habitum, altera operationes; & quarto Politic. loco antea citato dicit: μηδὲν ἧττον τῆς παιδοτρίβου καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκευάσαι τι, καὶ ταύτην ἐστὶ τὴν δύναμιν. Gymnaſtes itaque erat praefectus exercitationũ, paedotriba uero miniſter, & panifici, coquo, ac aedificatori proportione reſpondens, facere panes, obſonia, aedes ſcientibus quidem, minime tamen, quid in ipſis optimum ſit, quid non optimum, intelligentibus, quamue facultatem ipſorum unumquodque ad ſanitatem haberet, non dignoſcentibus. Haec duo nomina apud Homerum non exſiſtere narrat Galenus: quod, ut antea declarauimus, ſemina dumtaxat artis gymnaſticae tunc temporis apparebãt, neque ars ad regulas ac formam redacta, & proinde neque artifex, & miniſter erant. Aderat & Sphaeriſticus, eorum, qui pila ludebãt, inſtitutor, ac ueluti paedotriba, quiue, ſecundum Galenum, omnem pilae iactum, exceptum, repulſumue callebat, minime tamen, quem

In lib. ad Tharſ. E F

Cap. 3.

li. 2. de tu. ual.

A quem corpori affectum parerent hi, noſcebat. Aderant ſerui fricandis corporibus deſtinati, qui ad praeſcriptum gymnaſtae, aut paedotribae modo nudis manibus, modo unctis, modo cum linteis alias duris, alias mollibus, alias aſperis, alias mediocribus, uario, ac diuerſo modo, prout opus erat, corpora fricabant. Poſt hos erant & reunctores ita a Plinio, ac Celſo nuncupati, quod corpora lib.5 c.45. iam exercitata ungerent, reungerentue. hos, fuere qui crediderint, a Paulo Aegineta ἰατραλείπτας uocatos: ſed decepti ſunt, cum alium fuiſſe ab his ἰατραλείπτην oſtenderimus. Mediaſtini quoque gymnaſijs miniſtrabant pauimenta euerrentes, necnon multa alia pro ſeruitijs gymnaſiorum obeuntes. Pyrrhus Ligorius inter alia antiquitatis eius praeclariſſima monumenta hanc inſcriptionem habet, in qua Mediaſtinorum fit mentio.

B

DIIS. MANIBVS. S.
TITO. FLAVIO. OLENO
SERVO. ET. PROCVRAT
BALNEI. T. FLAVI AVG
VCT. MEDIASTINO
VIX. ANN. XC. MEN
VII D. VIIII.
T. FLAVIVS. T. L.
POLYMNESTVS
MEDIASTINVS
C AVG. N. FAC. CVR

Aderant ſerui balneares, lotos in balneis primo cum ſpongijs, modo purpura tinctis, ut refert Plinius, modo candefactis, deinde cum linteis exſiccantes. hos quoque arbitror ego conſueuiſſe ſtrigilibus corpora exercitatorum diſtringere, atque à ſtrigmentis depurare. Aderant pilicrepi, qui ſphaeris pice oblitis curabant, ne ignis balneorum exſtingueretur. quidquid alij dicant, qui pro pilicrepis luſores pilae, utpote obſtrepentes intelligendos putant, male ſententias Martialis & Statij, de quibus nos locis ſuis loquemur, interpretantes. Alipili, qui (ut refert Seneca) ad uellendos ab aliquibus cor- Epiſt.57. poris partibus, & praeſertim alis pilos adhibebantur: niſi uelimus, ut docti uiri cenſuerunt, pedicrepos, & alipedos apud Senecam legere, quaſi in gymnaſijs eſſent, qui a pediculis homines purgarent, & inter occidendum ipſos magna uoce ſingulos enumerarent, ita

ut

ut Seneca ab huiuſcemodi uocibus offenderetur. quorũ tamẽ ſentẽ D
tiã non probo, quod Iuuenalis certo teſtatũ faciat, fuiſſe in thermis, qui ab alis pilos auellerent, ubi ſeruos ſuos deſcribens Perſico ait:

Nec pugillares defert in balnea raucus
Sat. 11. *Teſticulos, nec vellendas iam praebuit alas.*

Atque hos modo uolſellis ad id obeundum uſos eſſe: nunc reſina, (hanc enim in euellendis uirorum corporibus pilis maximum honorem obtinuiſſe confitetur Plinius) nunc pſilothris, opinor. quando narrat Suidas in conlectaneis, Ephoros, morum apud Lacedaemonas cenſores, coactos aliquando fuiſſe, lege, & edicto cauere, ne in balnea inferretur pix, utque omnes depilatores exploderentur. Ianitores quoque gymnaſiorum unum quodque habuit; Fornacatores, de quibus ſupra locuti ſumus. Miniſtrabant praeterea gymnaſijs uariarum rerum uenditores, ut poſſent illi, qui in ipſis uerſabantur, & cupiditatibus, & neceſsitatibus ſatisfacere. inter quos adnumerantur a Seneca libarij, hoc eſt, ut prudenter notat Rhodiginus, liba uendentes, botularij, cruſtularij. &, quoniam inter exercendum ſaepe uulnera, contuſiones, contorſiones, luxationes, multaque alia fieri ſolent, ob id gymnaſia medicos ſimiliter habuiſſe opinor, qui mane & ueſpere huiuſmodi caſibus occurrendi, atq. medendi gratia praeſto adeſſent, quemadmodum & in ludis, ſeu publicis ſpectaculis. quod eo magis uerum puto, cum Romae inuẽtae ſint hae duae antiquae marmoreae inſcriptiones, quibus medici ludi Matutini, & ludi Magni explicata habetur mentio.

lib. 14. cap. 20. lib. 29. cap. 1.

E

DIS. MANIBVS
M. CALPVRNIO. M. F. MEN F
VOSENNIO
VIX. ANN. XXX. M. IIX
M. CALPVRNIVS. M. F. MEN
HILARIVS. MEDICVS
LVDI. MAGNI
FRATRI. PIISSIMO. FEC

EVTYCHVS. AVG. LIB. NERONIANVS. MEDICVS. LVDI
MATVTINI. FECIT. SIBI. ET. IRENE. LIB. CONIVGI.
CARISSIMAE. BENEMERITAE. ET. LIBERTIS
LIBERTABVS. Q. POSTERIS. Q. EORVM

Qui

A Qui autem eſſent ludi Matutini, & Magni, ita proditum inuenio, quod ſpectacula, quae ad populum fiebant, partim mane, partim poſt prandium, quod in urbe publice dabatur populo, edebantur. Mane belluarum inter ſe, & hominum cum belluis certamina proponebantur, ut ex Seneca epiſt. vij. necnon in fine tertij libri de Ira cuius perſpectum eſſe poteſt. Poſt prandium hominum inter ſe pugnae committebantur: quod genus gladiatorium munus apud Hiſtoricos ſaepe nominatum inuenitur: de quo etiam meminit idem Seneca epiſt. vij. Illos, qui aduerſus beſtias certabant, beſtiarios; gladiatores autē meridianos a Suetonio in Claudio uocatos, facile eſt intelligere. Cur autem meridianum ſpectaculum ſit uocatus ludus magnus, exiſtimo cauſſam; quia maior pars ſpectatorū confluebant ad uidenda hominum, quam beſtiarum certamina; ut iure omnes, B & praeſertim Seneca hanc populi in ſpectandis homicidijs delectationē ſint inſectati. Non eſt tamen illud ignorandū, ſcholas quaſdā Romae magnos, & matutinos ludos eſſe uocatas, forte quod in illis meridie, in his mane homines exercentur. Concludo igitur gymnaſia hos omnes habuiſſe miniſtros, gymnaſiarcham loci principem, xyſtarchum, athletarum magiſtrum, gymnaſtam omnibus exercitijs praefectum, atque non ignobilem, cum eorum facultates pro ſanitate, modum, & tēpus utendi ac alia dignoſceret. Subiecti gymnaſtae multi erant miniſtri, paedotriba qui palaeſtrae miniſtrabat, exercitationibus luctae praefectus, ſpaeriſtiricus, fricator, reunctor, & mediaſtinus, pilicrepus, alipilus, lanitor, fornacator. Atque haec de gymnaſijs antiquorum a nobis ſatis dicta ſint.

C *De trium gymnaſticae ſpecierum differentijs, bellica, legitima ſiue medica, & uitioſa ſeu athletica.* *Cap. XIII.*

QVICVMQVE artem, aut rem aliquā ſibi exacte tractandam proponunt, operae pretium eſt, ut non modo illius naturam, atque ſingulas condiciones explicent, uerum etiam illam ab alijs, quae ſimilem naturam perinde, ac nomen obtinere uidentur, ita diſtinguant, ne lectores aequi uocatione decepti uel circa res ipſas inſigniter decipiantur. & ideo cum nos gymnaſticam ueram tractare propoſuerimus, quae medicinae pars eſſe definita iam a nobis fuit, aliaeq. ſint gymnaſticae circa eadem fere uerſantes. neceſſum arbitror de his ipſis ſermonem facere, quo habito poſſit diuerſitas omnium facillime internoſci. repetentes igitur quae ſuperius diximus, tres ſtatuimus gymnaſti-

cae totius ſpecies gymnaſticam ueram ſeu legitimam (ut Galeni D more loquar) bellicam, tertiam uitioſam a Galeno nuncupatam: hae omnes licet circa eaſdem fere humani corporis exercitationes tractationem, operationemque habeant, nihilominus finibus, quorum gratia ſingulae inſtitutae ſunt, magnopere, ſicut etiam ſupra monſtrauimus, differunt. Nam gymnaſtica ſimplex & medicinae pars id ſolum curat, vt homines exercitationum moderatarum ope; & ſanitatem acquirant tueanturue; & bonum habitum adipiſcantur; ὁμολογῶ (dicebat Plato) μὴ τὰ πολλὰ, ἀλλὰ τὰ μέτρια γυμνάσια τὴν εὐεξίαν ἐμποιεῖν τοῖς ἀνθρώποις, ideſt, Fateor haud " multas, ſed moderatas exercitationes hominibus bonum habitum inſerere. Hoc ita eſſe quoniam Galenus tũ in libello ad Thraſibulum, tum in libris de tuenda ualetudine non minus copioſe, quam luculenter demonſtrauit, & nos quoq. ſuperius aliqua ad hanc ſpe E ciem pertinentia declarauimus, haud amplius in ea celebranda uerbis immorabor, ſed ad Bellicam tranſibo: cuius unũ dudũ erat homines pueros atque etiã apud nonnullos mulieres earundem exercitationum adiumento ita diſponere, atque aptare, ut & in bello ſeſe fortiter gerere, & hoſtes propulſare, & patrias tueri, & omnem denique militarem peritiam tenere ualerent. quamuis enim haec quoque ſicut & ſuperior bonum corporis habitum compararet, & ſanitatem quodammodo tueretur, quia tamen proprius illius finis erat homines bellis gerendis idoneos atque fortes efficere, propterea eandem nõ eſſe ſatis aperte conſtat. quod uero bellica gymnaſtica nullam aliam naturam habeat praeter a me explicatam, locupletiſsimum teſtem Platonem in medium afferam, qui in ſeptimo de legibus (poſtquam declarauit iuuenum, & puerorum edu- F cationem maiorem partem in rebus pub. obtinere) decernit publicos magiſtros habendos, qui gymnaſticam pueros, atque puellas, & uirgines edoceant, quod ad aſſequẽdam militarem peritiam, nil melius palaeſtrica & ſaltatoria gymnaſticae partibus inueniatur, id quod etiam elegantiſsime in tertio de repub. & alibi ſaepe proſecutus fuit. Poſt Platonem Ariſtoteles ſimiliter gymnaſticam bellicam in octauo Politicorum expreſſe indicauit, ubi tam eas, quae athletarum habitudinibus corpora iuuenum deformare, & eorum augmentationem impedire ſtudent Ciuitates, quam Lacones efferatos laboribus adoleſcentes efficientes reprehendit, eamq. pueris gymnaſticam tradendam conſulit, quae mitioribus laboribus, & magis manſuetis exercitationibus illos robuſtos, & in bellicis negotijs uere fortes reddere queat. de hac gymnaſtica clare locutum

In lib. de Philos.

Ga-

A Galenum non reperio, niſi uelimus ipſum dum legitimam celebrat ſub ea iſtam comprehendere, quod & ipſa bono habitui comparando incumbat, licet ad bellicam peritiam & aptitudinem cuncta ſua ſtudia dirigat; atque illi qui medicinae gymnaſticae operam nauant, etiam dum oportet, bellica uti ualeant. Vegetius inter latinos quantopere conferret haec gymnaſtica militiae, quomodoque addiſcenda, atque exercenda ſit, in ſuis de re militari libris luculenter edocuit: ut non ſit ulli dubitandum, quin huiuſcemodi ars apud Graecas, & Latinas nationes in pretio habita fuerit. Praeter has duas eſt etiam gymnaſtica alia uitioſa, & athletica a Galeno nuncupata, quae hominibus robuſtis efficiendis (talis enim fuit Milo Crotoniata, & athleta ille, quem Olympiodorus quarto metheorolog. cap. de duro & molli τὰ βώλια comminuere ſolitum ſcri-
B pſit) quo in certaminibus uincere, & praemia, ac coronas mereri poſſent, operam nauabant, quamue pluribus nominibus apud auctores uocatam inuenio. Nam Graeci modo ἀγωνιστικὴν, modo ἱεροὺς ἀγῶνας, modo ἀθλητικὴν, modo γυμνικὴν appellant. Latini alias gymnica certamina, alias ſacra, alias ludos, alias gymnicos ludos, alias athleticam artem dicunt. Prout huiuſcemodi certamina in honorem alicuius Deorum celebrabantur, uel ſacra certamina, uel ἱεροὶ ἀγῶνες dicebantur: eorumq. exercitatores aliquando ſacrorum certaminum athletas uocatos inuenio, ut apud Xenophontem in libro de dictis & factis Socratis: ὥσπερ οἱ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἀθληταὶ ῥαδίως περιγδύσαντες ἀμελοῦσι τῆς ἀσδήσεως, ideſt, Quemadmodum gymnicorum certaminum athletae facile primas tenentes, exercitationem contemnunt, alijs uero nominibus uoca-
C bantur, quando aut in amphitheatris, & circis ad oblectandum populum peragebantur; aut in gymnaſijs, uel alijs publicis locis exercitationis gratia dumtaxat fiebant, nomen hoc tamen omnes ſecundum Iulij Pollucis ſententiam huiuſcemodi certatores commune habuiſſe reperiuntur, quod athletae ut plurimum uocati ſunt ſimplici nomine uel a fine, qui ἆθλον, ſiue praemium erat, cui operam nauabant, uel ἀπὸ τοῦ ἄθλου ideſt a certamine niſi potius (quod maluit Galenus) dicamus nomen illud ἀπὸ τοῦ ἀθλίου, ſiue ἀπὸ τῆς ἀθλιότητος deductum, ad ſignificandam huiuſce generis hominum incredibilem miſeriam, quod tamen non eſt neceſſe credere. Dixi quoſcumque exercitatores tales gratia praemij certantes ſimplici nomine athletas appellatos, quoniam Plato etiam in gymnaſticae bellicae profeſſoribus interdum eo nomine, ſed non ſimplici utitur, immo fere ſemper aliquid apponit, ſicuti in 3. de Repu.

Lib. 2.

In ſuas ar. ad 6o. ar.

ubi athletas ueros a bellicis diſtinguens ita inquit: κομψοτέρας δέ τινος ἦν δ' ἐγὼ ἀσκήσεως δεῖ τοῖς πολεμικοῖς ἀθληταῖς, οὕς γε ὥσπερ κύνας ἀγρύπνους τε ἀνάγκη εἶναι, ideſt, Elegantiore quadam exercitatione, inquam ego, athletis bellicis opus eſt, quos tamquam uigiles canes eſſe neceſſarium eſt. & rurſum ſeptimo de republi. τὸ δὲ δ' ἐννοῶ λέγων ἅμα, οὐκ ἀθλητὰς μέντοι πολέμου ἔφαμεν τούτους ἀναγκαῖον εἶναι νέους ὄντας; ideſt, hoc autem inter dicendum mihi in mentem uenit. Nonne belli athletas iuuenes eſſe debere diximus? Atque alibi ſimiliter. Ex quibus omnibus apparet, quod, ubi Plato athletas appellat gymnaſticae bellicae exercitatores, ſemper apponit, πολεμικοῖς, uel πολέμου, uel aliud, ut in fine ſeptimi de legibus, τοῖς παρ' ἡμῖν ἀθληταῖς, non ob aliam rationem, niſi ut eos ab athletis ueris diſtinguat. Quare concludens dico, primae, & ſecundae gymnaſticae profeſſores numquam proprie athletas uocari, ſed tantum profeſſores tertiae, quo nomine uere proprie palaeſtritas, pugiles pancratiaſtas, ceteros, gratia praemij certantes, minus proprie uocatos fuiſſe confitetur Galenus primo de alimentorum facultatibus libro. qui palaeſtritae, & reliqui, cum id ſolum propoſitum haberent, ut ad certamina ſe compararent, in quibus interdū totum diem, aut luctari, aut παγκρατιάζειν cogebantur, iccirco cibo indigebant corruptu & euaporatu difficili, cuiuſmodi eſt cibus ex ſuillis carnibus, quibus ſoli ueri athletae ueſcebantur, atque tales erant, qui in ludis, in amphitheatris, & etiam in alijs locis ob praemium, & gloriam certabant, in hoc a ceteris diuerſi, quod ſolum uincere, & coronam aſſequi ſtuderent, cum alij uel bono habitui corporis acquirendo, & ſanitati tuendae; uel militari fortitudini, & peritiae acquirendae intenderent, quos ſimpliciter gymnaſticos, & exercitatos, uel athletas bellicos nuncupari inuenio. ex quo colligitur alium eſſe ſimpliciter athletam, alium ſimpliciter gymnaſticum, necnon tres fuiſſe artes in exercitationibus uerſantes communi nomine gymnaſticae uocatas, quarum medica omnibus magis proprie ita dicta fuit, altera nempe bellica (apud medicos loquor, quod alij forſan hanc primariam effecerint) minus; tertia omnium minime, nimirum, quae, a praedictis degenerans, uitioſa appellata ſit: quaeue robori, non ſanitati operam daret: robur enim diuerſum habitum a ſanitate exigere, teſtis eſt Ariſtoteles viij ſect. problem. vj. quo in loco pinguem habitum robori, ſanitati uero rarum conuenire ſcribit.

A *De vitioſa Gymnaſtica, ſiue Athletica.* *Cap. XIV.*

POSTQVAM de bellica gymnaſtica, atq. etiã de gymnaſtica ſimplici, quãtum ad praeſens negotium: ſpectabat, ſatis diſeruimus, iam opportunum erit de athletica ſermonẽ habere. quae quoniã tẽporibus Galeni, atq. etiã ſuperioribus maximã auctoritatem ſibi uendicauerat ideo ei opus fuit, ut eam longiſsima oratione, atq. impuriſsimis contumelioſiſsimiſq. uerbis inſectaretur. quod quã ſapienter ſimul ac iuſte fecerit, ex his q̃ de illius profeſſorũ moribus aliiſq. conditionibus dicturus ſum, facillime clarũ futurum ſpero. & ut a principio exordiar, Plinius auctor eſt gymnaſticos ludos a Lycaone, athleticã ab Hercule olympiae inuentã fuiſſe: ut tota haec ars duos parẽtes habuerit, qui tametſi inſignes fuerint, atq. artem illuſtrẽ & admiratione dignam B primo condiderint, illa tamen lõgo poſtea tẽporis interuallo, atq. prauis hominũ moribus ita corrupta, ac adulterata eſt, vt verius *κακοτεχνίας*, quã artis nomen ei cõueniſſe dixerit Galenus, ſi quidem illius exercitatores dum ſpe victoriae, & praemij (quorũ gratia qui certabant omnes, athletas uocatos proprie docuimus) corpori incraſſando, roboriq. cõparando nimium incumbebant, mentẽ etiã craſſam, ſenſuſq. omnes hebetes, torpidos, ac ſegnes reddebant. unde non immerito Plato athletas ſomnolentos, ſegnes, ignauos, deſides uertiginoſos, tandemq. morboſos nuncupauit: Hippocratẽ medicum ſecutus, qui habitus athletarũ ueluti periculoſos, maximiſq. aegritudinibus obnoxios ubique deteſtatus eſt, ſicut & Plutarchus eos ſatis atq. gymnaſiorũ columnis ſimiles effecit, alias itẽ confeſſus quod Graecis nihil aliud mollitiẽ, atq. ſeruitutẽ inuexerit, niſi haec C gymnaſtica uitioſa, cuius opera torpentes atq. relangueſcentes ab armis delapſi ſunt, cõtenti pro ſtrenuis, atq. fortibus militibus ſeipſos bonos palaeſtritas, & athletas dici. Porro hãc rem ita eſſe nemo ſane dubitabit, ſi totã eius naturam breuiſsima oratione ab Ariſtotele explicatã perpenderit: is enim in primo Rhetoricorum libro de Agoniſtica (ſic etiã athleticam appellatã ſuperius diximus) haec ſcripta reliquit: *ἀγωνιστικὴ δὲ σώματος ἀρετὴ σύγκειται ἐκ μεγέθους καὶ ἰσχύος καὶ τάχους, καὶ γὰρ ὁ ταχὺς ἰσχυρός ἐστιν, ὁ γὰρ δυνάμενος τὰ σκέλη, καὶ ῥιπτεῖν πως, καὶ κινεῖν ταχὺ καὶ πόρρω, δρομικὸς, ὁ δὲ θλίβειν, καὶ κατέχειν, παλαιστικὸς, ὁ δὲ ὦσαι τῇ πληγῇ, πυκτικὸς, ὁ δὲ ἀμφοτέροις τούτοις, παγκρατιαστικός· ὁ δὲ πᾶσι τούτοις πένταθλος.* i. Agoniſtica autem corporis uirtus ex magnitudine, & robore, & celeritate cõponitur: nam & celer fortis eſt: qui.n. quodammodo crura

In ſuas. ad bo. ar.

lib. 7. c. 56.

In lib. ad Thraſ.

Tertio de repub.

1. Aph. lib.

In lib. de tu. ual.

Cap. 5.

proiicere,& uelociter,ac longe mouere poteſt,curſor,qui uero cõprimere,& cõtinere luctator;qui percuſsione impellere, pugil; qui autẽ utriſq. his,pãcratiaſtes,qui uero omnibus his,quinquertio eſt. Ex quibus clare patet athletarũ omniũ inſtitutionẽ, atq. diſciplinã huc tantum ſpectaſſe,ut corporis magnitudinẽ,robur,atq. celeritatem cõpararent,quibus ſoli ceteros antagoniſtas ſuperare, & praemio honoreq. potiri ualerent. id quod licet pluribus certaminum generibus cõtenderent,quinq. tamẽ praecipua erant,in quibus uel ſemper,uel plerũq. tã in ſacris certaminib. quã in ludis, amphitheatris,& publicis ſpectaculis, ſed praeſertim in ſtadio, quod fere ſolis athletis proprie deſtinatũ erat,certabant,lucta,pugilatus,curſus,ſaltus,& diſcus. unde luctatores,pugiles,curſores,ſaltatores, diſcoboli nuncupabãtur,qui ſeparatim in ſingulis pollerẽt; ſicuti Pãcratiaſta dicebatur,qui in lucta,& pugilatu ualebat:qui uero in cũctis quinque,pẽtathlus,& uocabulo Romano quinquertius uocabat,ut docet Feſtus etſi Quinquertiones apud Liuiũ Andronicũ athletas ſignificare ſcribat idẽ Feſtus, apud quẽ etiã perihodon uiciſſe diceba tur is,qui Pythia,Iſthmia,Nemea,Olympia uiciſſet,nomine a circuitu eorũ ſpectaculorũ accepto. Erant poſtmodũ Halteres,iacula, atq. nõnulla ália,quorũ quoq. certamina athletae obibant,at in publicis ludorũ,& ſacrorũ certaminum celebrationibus raro illa peragebãtur,una excepta monomachia,quã Graecos ſacerdotes aeſtatis tẽpore in Pergamo exercere cõſueuiſſe memoriae prodidit Gale-
3.de art.23. nus. Quamquam monomachos, ſiue gladiatores apud ueteres ab Athletis diuerſos fuiſſe ſciã,quod M.Cicero teſtatũ fecit Epiſt.fam. lib.vij.Epiſt.j.his uerbis, Nã quid ego te athletas putẽ deſiderare,q gladiatores cõtempſeris? Niſi dicamus qđ memoriae proditũ habetur à Dionyſio Halic.antiq.Rom. lib. x. athletas alios fuiſſe leuiorũ,alios grauiorũ certaminũ,atq. hos poſteriores fuiſſe gladiatores. De ijs in Digeſtorũ lib.9.t.l.Aquilia ab Vlpiano ſcriptũ reperio:Si in colluctatione uel in pãcratio, uel pugiles dum inter ſe exercẽtur alius aliũ occiderit,ceſſat Aquilia,qa gloriae cauſſa & uirtutis,non iniuriae, uidetur damnũ datũ. unde patere arbitror apud Maiores hãc athleticã in maxima exiſtimatione habitã.cuius ea erat ratio,qđ homines ſemper illas res extollere,ac honore dignas efficere ſolẽt, a quibus uoluptates,ac delectationes obtinere ſtudent. ob quod cũ athletica in publicis ludis ceteriſq. ſpectaculis maximas uoluptates publice afferret,in honore habita atq. a multis expetita fuit: quãdo
lib.16.c.4. athletis ludos ingrediẽtibus ut refert Plinius oẽs aſſurgebant,etiam ſenatus,ijq. ſenatui proxime ſedebãt,necnõ cũ patribus,auis pater-

nis

A nis a quibuſuis muneribus uacabāt, & uictores in patrias triũphātes inuehebātur, immo Athletis ingenuos caedere, atque becidere, qđ alijs uetabāt leges, nó modo licuiſſe, uerũ etiā honorificũ fuiſſe auctor eſt in iij. hypot. Pyrrhon. Sextus Empiricus. Ne dicā, qđ Euſebius in v. de Praeparatione euãgelica multo ſermone damnat ueteres, ſ. eo ſuperſtitionis, atq. inſaniae interdũ deueniſſe, ut pugiles, atque athletas in Deorũ numerũ referrēt. Quibus oĩbus rationibus ſatis clarũ eſſe pót, athleticā antiquitus magnae auctoritatis fuiſſe: & propterea nó temere illā Galenũ inſectatũ eſſe, dum animaduerteret, quantũ dãni ex ea artis athleticae reputatione humano generi accederet; ſi qdē nó modo cũcta animi, uerũ ēt corporis bona; ita corrũpebātur, ut nihil inueniri poſſet, qđ maius hominib. ꝗ gloriae, & pmiorũ ratione illā undiq. ambiebant, detrimentũ afferret, quēadmodũ

B Euripides quoq. elegantiſsime teſtatus fuit ſub hiſce uerbis.

Κακῶν γὰρ ὄντων μυρίων καθ' ἑλλάδα,
Οὐδὲν κάκιόν ἐστιν ἀθλητῶν γένους. Gal. I ſua. ad bo.ar.
Οἳ πρῶτον οἰκεῖν οὐδὲ μανθάνουσιν εὖ,
Οὔτ' ἂν δύναιντο, πῶς γὰρ ὅστις ἔς ἀνὴρ
Γνάθου τε δοῦλος, νηδύος θ' ἡττημένος,
Κτήσαιτ' ἂν ὄλβον εἰς ὑπερβολὴν πάτρας;
Οὐδ' αὖ πένεσθαι, κἀξυπηρετεῖν τύχαις.
Ἔθη γὰρ ἄνδρες οὐκ ἰθισθέντες καλὰ,
Σκληρῶς μεταλλάσσουσιν εἰς ἀμείνονα.

ideſt, *Cum mala innumera per Graeciam ſerpant,*
Nullum deterius Athletarum genere eſt,
Qui primum bene incolere haud diſcunt,
C *Neque poſſunt etiam, quo etenim modo*
Quis qui eſt gulae deditus, ventriq. indulget,
Diuitias parabit, vt alat familiam?
Neque item egeni eſſe, & fortunis inſeruire
Sciunt: nam in malis diu verſati
Moribus, non facile mutantur in melius.

Quibus nihil eſt meo iudicio, quod magis athleticae ſtatum prodat. Neque tamen defuerunt, qui hanc perniciosam artem commentarijs celebrare niterentur, quales fuerunt Tryphon, ac Theon Alexandrinus, qui ab athletica, in qua excellebat, cognita eius prauitate ad gymnaſticam tandem deſciuit. Ne taceam Platonem, quē Seruius & Laertius prodiderunt athletam fuiſſe, & ea dimiſſa ad 7. Aen. in
philoſophiam ſe contuliſſe. Sed quia athletas praemij gratia certare, atque uitam mille necis generibus exponere conſueuiſſe nó ſe- vita Plat.

mel dixi, id hoc in loco nequaquam praeterire uolo, athletis non ea- D
dem quocumq. tempore fuiſſe premiorum genera propoſita, uerum, ut Clemens Alexan. ij. Paedag. cap. viij. memoriae prodidit, primo fuit δόσις, ſeu donũ, ſecundo plauſus, tertio filiorum coniectio, poſtremo corona δόσιν autem apud Clementem, niſi aliquid in eius uulgato codice deſideretur, puto nil aliud quam congiarium ſignificare: quo pacto apud Herodianum quoque ea uox uſurpata inuenitur. niſi potius leue aliquod munuſculum deſignet, quod poſterioribus omnibus uilius extiterit.

De viuendi Athletarum ratione. Cap. XV.

QVONIAM de athletica prauitate quamplurima egregie ſimul, ac eloquenter ab Hippocrate, Platone, atque Galeno diſputata ſunt, noſq. etiam illos imitati nõnulla diximus, iam athletarum eorum, qui proprie uocati ſunt palaeſtritae, uiuendi rationem in medium proponere decreuimus. qua perſpecta, facile cuiuis erit iudicare quod genus hominum, quaeue illorũ ars foret, & quã ſapiẽter illi fecerint, qui ipſam explodere, & contumelioſa oratione improbare conati ſunt. ſed, quoniã tota uiuendi ratio in ſex rebus, quas nõ naturales appellare medici uoluerũt, collocata eſt, uidelicet cibo, & potu, ſomno, & uigilia, quiete, & motu, aere, animi affectionibus, atq. excrementorũ euacuationibus, quomodo in uno quoq. horum genere ſeſe gererent, explicabo. Primũ itaq. in cibo ac potu quadrupliciter erraſſe cõſpiciuntur, qualitate, quantitate, ordine, ac tẽpore. Quod ad qualitatẽ pertinet, uarijs cibis athletas uſos diuerſis tẽporibus inuenio. ſi quidem primis illis antiquioribus ueſci caricis praeſcriptum ſcri- E
bunt Plinius, atque Oribaſius, quod, ut pingueſcerent, factitaſſe. F
exiſtimo. Quis uero primus carnes eis conceſſerit, auctores inter ſe diſſentiunt: Plinius exercitatorẽ quendã Pythagoram athletis primum carnem comendendũ exhibuiſſe ſcribit, Oribaſius Pergamenus Goram caricarum uſum, & antiquam uiuendi illorum conſuetudinem ſuſtuliſſe, primumq. Eurameni Samio carnes appoſuiſſe, atq. talem uiuendi rationem in poſteros emanaſſe tradit. utcumq. ſit, ante Hippocratis aetatem athletae carnibus ueſcebãtur, & praeſertim ſuillis, ut ipſe de Biante pugile refert in v. Epid. Ceterũ neque uno carnium genere ſemper illi uictitarunt, quoniam interdũ caprinis ueſcebantur, quemadmodum Thebanus quidam athleta, quẽ Clitomachus Carthaginienſis nouae academiae ſectator praeclarus reliquos ſui temporis athletas uiribus ſuperaſſe refert, quod

Li. 13. c. 7.
Li 1. colle. cap 40.

caprinas

A caprinas carnes manducaret. Apri glandulas etiam athletis pro cibo fuiſſe innuit Martialis in libro tertio, ubi Zoili cuiuſdam procacitatem, & obſcenos mores deſcribens ait.

Inter catellas anſerum exta lambentes
Partitur apri glandulas palaeſtritis.

Attamen illos in frequentiore uſu habuiſſe carnes tũ bubulas, tum ſuillas, ſatis conſtat ex Galeno, qui ex illis, & pane cũ caſeo ſine fermento confecto, quod Coliphium uocatum eſt, uictitaſſe ſcribit, ut duritie, ac alimentorum craſsitie non modo uberius nutrirẽtur, ſed etiam diutius ſaturi permanerent, quo genere uictus cũ Biantes pugil πολύβορος immodice uteretur, eos morbos incurrebat, quos refert in quincto Epid. Hippocrates: ſcribit Plinius, Valerianus nullum athletarum cibum abſq. anetho exſtitiſſe, forſan quod 4. de re me. cap. 27.
B crederent ab eo nutrimentum ſolidũ produci, aut quo huiuſcemodi herbae odore alij cibi condirentur, ſicque magis ipſis ſaperent, aut quo ſomnus illis maior prouocaretur pro conficiendis cibis duris; anethum enim ſomnum prouocare ſciunt medici. Quantitas cibi athletarum quam fuerit ceteris hominum menſuris ſuperior, ſciri poteſt ex ijs, quae ſcriptis mandauit Galenus ſecũdo de digno. pulſuum, uidelicet carnis minas duas paucum cibum athletis fuiſſe, ut aliqua ex parte fabuloſo illi fidem adhibere ualeamus, quod de athleta Milone Crotoniata, & Heraclide pugile celebratur. quorum alterum carnium minas uiginti deglutiſſe, & panis totidem, uini choas perſiccaſſe tres, ac aliquando taurum, quem per ſtadium retento anhelitu geſtarat, ſolum abſumpſiſſe; alterum prope infiniti cibi, ac potus capacem, nullq. parem exſtitiſſe ferunt; atq. hinc
C perſpicuum fit, quam vere Ariſtoteles. 4. de gen. animalium dixerit, ſaepenumero athletis membra uarijs formis affici, cum ob multam edacitatem natura haud ualet aeque in toto corpore omnes cibi partes conficere, & confectas aequaliter diſtribuere, ſicut octauo Polit. cibum eorum, qui exercebantur athletice, modo βίαιον τροφὴν, modo ἀναγκοφαγίαν uocauit, ut Gal. iij. de tuen. ual. ἐδωδὴν πρὸς ἀνάγκην quaſi plus, quam ferre quamquã ſcio non defuiſſe, qui aliter eam uocem apud Ariſtotel. ſint interpretati, poſſent, edere cogerentur: qua etiã utitur Clemens Alexan. lib. ij. Paedagogi cap. primo. Ordinem ſimiliter nullum, aut perpuſillum athletas in comedendo ſeruaſſe, ut & temporis nullam rationem habuiſſe, ſatis ex ſuperioribus clarũ eſſe poteſt, niſi qđ refert Galenus eos non aeque mane, ac ueſpere cibos ualidiſsimos accipere cõſueuiſſe, ſed dumtaxat in cena, non modo ratione, uerumetiã experientia docti

Cap. 3. 7. meth.

cibos

cibos in ſomno, quando calor magis uiget intus, facilius cõfici, alio D qui concoctu difficillimos ipſis, cũ ob qualitatem eorum ualde calori reſiſtentẽ, tum ob immenſam quantitatẽ. quamuis ſecus uideatur
li.11.c.53. ſenſiſſe Plinius, qui ſcribit athletas maluiſſe ſemper cibos ambulatione, quã ſomno perficere, ratos ſomnum ad corpulentiã, quam
Prob.4. ad firmitatẽ magis conferre. quod ſi Plutarchus 4. ſympoſiacorum eoſdẽ ſimpliciſsimis cibis uictitaſſe, omnemq. uarietatẽ prorſus effugiſſe tradit, eius ſententiã ita accipere debemus, ut uoluerit athletas uno ſolum carnis, & panis genere, quodcumq., & quantumcũque fuerit, uſos. quod neq. nos negamus, qui ſupra diximus frequẽtiſsimos eorum cibos fuiſſe ſolas bubulas, aut potius ſuillas carnes. Atqui ſomno, & uigilia qualẽ moderationẽ ceteris uitae eorũ partibus reſpondentẽ athletae adhibuerint, clariſsime demõſtrauit Plato, eos ubiq. ſomnolentos appellans. In motu quoq. & quiete nul- E lam menſuram ſeruare ſolitos athletas teſtatur Galenus, qui eos modo tota die laborare, quando. ſ. exercitium τέλειον, ſiue κατασκελὴν apud Galenum tertio de tu.ual.ij. uocatum inibant, modo nocte, modo a cibo, modo ante conſueuiſſe narrat. quaſi propoſitũ in omnibus tenuerint Hippocratis praecepta haec de ſanitate uniuerſa cõtemnere, (labores, cibi, potiones, ſomni, uenus, omnia moderata) illudq. unum ſibi propoſuerint immoderate, ſemper, & nulla habita
38. partic prob. 5. regula elaborare. quod cum Ariſtoteles intelligeret cauſſam quaerens, qua mediocriter inſudantes ſtatim ab exercitatione colore amoeno hilarentur, Athletae uero pallidi longe euadant, dixi ideo euenire, quia Athletae prorſus nimium laborant, nimius uero labor colorẽ cum ſudore, & ſpiritu extrudit, paloremq. inducit, ſicuti mediocris calore in ſumma corporis retento leuiter colorẽ prouo- F cat, & ad corporis ſuperficiẽ inuitat, ut calefactis, aut pudefactis accidere ſolet. Qui igitur ſine menſura ſemper laborabant, Athletas
In libro de morborũ temporib. minime mirum eſt Galenum dixiſſe quinque annis ad ſummũ ἰσοσθενεῖς perduraſſe. Iam quoq. aeris ipſos nullum diſcrimen effeciſſe credere poſſumus, quod ſub ardenti ſole exercerentur, nec uentorum, aut aliorum boni aeris condicionum ullam rationẽ haberent. quamuis dum ſe ad futura certamina exercerent, antiqui curarint, ut illud in ſalubri aere factitarent, ſicuti manifeſtũ eſt e xyſtis, quas ideo fabricatas in gymnaſijs ſcribit Vitruuius, quo athletae in hieme ad uitandas aeris iniurias inibi in ſalubriori aere cõmodius exer
Homilia 54. ceri ualerent, quo tẽpore multas plagas, ut tradit Baſilius Magnus, perferebant, ex paedotribis, nec non uictum haud iucundum, ſed a magiſtris exercitationum praeſcriptum ſequebantur. Ita etiã apud Stra-

A Strabonem legimus, ueteres conſueuiſſe athletas Rauennam mittere, ut ibi in ſalubriori aere cõmodius exercerentur. Ab animi affectionibus athletas uehementius, quam par ſit, affectos fuiſſe nemo negabit, qui conſideret quam leui ex cauſſa certatores omnes excãdeſcant, quantopere uicti triſtentur, quantum uictores exſultent, & denique quo ſemper animo uiuant illi, qui tum immodice ſaturi, tum ieiuni, quales athletae, excruciantur. De excrementorũ exinanitionibus (quod erat ſextum, & ultimum) pauca dicenda forẽt, quod forſan in his errarent minus, quam in ceteris: at quoniam uenus inter neceſſarias ſanitati inanitiones a medicis reponitur, quo modo ſeſe gererẽt in illa, uideamus. Dum enim & Hippocrates, & Gal. uenerem moderatã eſſe debere praeceperunt, tam eos, qui immodice, quam eos qui nimium parce illa uterentur, coarguiſſe ab Geograp. lib. 5.

B omnibus in re medica, uel mediocriter eruditis iudicantur. unde magnopere in hac athletae peccaſſe conſpiciuntur, qui perpetuo ſeipſos coitu interdicebant, cum ceteris forſan ob nimiam alimẽti, & ſanguinis copiã magis neceſſe haberent, de his namq. Gal. 6. de loc. affe. cap. v. loquebatur, quando multos calidae, & humidae naturae ὑπο ἀσκήσεως. i. ob exercitationem (non prae pudore, aut ſobrietate, ut interpretes pleriq. transferunt) à uenenis uſu abſtinentes torpidos, atq. pigros effectos ſeſe uidiſſe ſcripſit. Quod porro a Venere prorſus athletae abſtinuerint, praeter Platonem, qui Aſtylum, Diopompum Criſſonem, Iccum Tarentinum tales exſtitiſſe memoriae prodidit. Galenus quoque teſtatum fecit, & poſt Galenum Baſilius Magnus, qui in homilia 52. ſcripſit, paedotribas conſiderantes ex uenereis uoluptatibus corpus imbecillius & ad neceſſa 8. de legib. 6. de loc. affec. in fi.

C riorum operationes pigrum, atque debile reddi, temperantiae legem promulgaſſe, quae adoleſcentum corpora a uoluptatibus tuta conſeruaret, & decertantibus ipſis ne adſpicere quidem uenuſtas formas permitteret. Id etiam ſignificauit Martialis, qui de Blatara quodam athleta ſermonem habens, ita ſcriptum reliquit.

Cur Lacedaemonio luteum ceromate corpus lib. 11.
Perfundit gelida uirgine? ne futuat.

Non modo enim ſe athletae ad inhibendam uenerem frigida lauabant, uerum etiam laminas plumbeas renum, & lumborum regionibus ad arcendas nocturnas pollutiones, & libidinis impetus frangendos adhibebant, ut teſtati ſunt Plinius, & Galenus. quam rem etiam intelligere uoluiſſe Diuum Paulum arbitror, dum dixit. Qui in ſtadio currunt, ab omnibus abſtinent, & hi quidem ut mortalem coronam, nos uero ut immortalem accipiamus. Quam ſententiam li. 34. c. 18. 5. de tu. ua. c. ult.

ſuſius

lib. ad martyr. ſuſius enarrans Tertullianus haec dicebat: Nempe cum & Athletae ſegregentur ad ſtrictiorem diſciplinam, ut robori aedificando D
" uacent, continentur a luxuria, a cibis laetioribus, a potu iucundiore: coguntur, cruciantur, fatigantur. Idem & Clemens Alexandrinus libro tertio Stromatum, & Simplicius in commentario ſupra Epitectum intellexit, qui ſtudio coronae athletas a uenere abſtinere ſcripſit. li. 28. c. 6. quamuis alibi Plinius athletas interdum coitu uti ſolitos ſentire uideatur, ubi eos torpentes reſtitui, uenereisque uocem, cum e candica declinat in fuſcam, reuocari dicit. Hoc itaque fuit athletarum uiuendi inſtitutum, quod quantum ſanitati detrimentum afferret, ut Hippocratem ſileam, affectū athleticum haud ſecundum naturam eſſe dicentem, argumento eſſe poſſunt, quae In ſuaſ. ad bo ar. ipſis quotidie euenire ſolita recenſet Galenus, uidelicet repentinae In lib. ad Thraſ. obmutationes, ſenſus, & motus amiſsiones, ſuffocationes, uaſorum ruptiones. E ut non ſine maxima ratione Diuus Hieronymus lib. 2. aduer. Iouin. athletas nequaquam diu uiuere potuiſſe ſcripſerit, Hippocratis & Galeni auctoritate uſus. Igitur non ſatis mirari poſſum qua ratione ductus Cornelius Celſus medicus alioqui & eruditiſsimus, & eloquentiſsimus in laterum inueterato dolore uictu athletico utendum conſulat: niſi pro ualido, & firmandis uiribus accommodato ciborum genere, ut Budaeus, interpretemur. Sed de athletarum profeſsione, quoniam ad inſtitutum noſtrum plura dicere non pertinet, haec ſufficient, ſi unum addidero, quod Clemens Alexandrinus quaſi ludens memoriae mandauit, 3. li. paedagogi. c. 9. Athletas hanc unam honeſtatis imaginem habuiſſe, ut numquam in publicum ad certandum ſine ſubligaculis prodirent. quem morem ab Hercule primum inuectum, ſicut a Palaeſtra Mercurij filia pudendos locos obtegendi F conſuetudinem inter mulieres, quae curſu, & alijs exercebantur, introductam, eſſe memoriae mandatum eſt. Lib. x. antiq. Rom. Quamquam Dioniſius Halicar. ſcribat ex Homero colligi ad priſcos illos turpe habitum eſſe nudos certare, primum autem omniū Olymp. xv. Neanthum Lacedaemonium Olympiaco ſtadio decurrentem totum corpus denudaſſe pudendis tantum ſubligaribus campeſtribus obtectis.

Explicit Liber Primus.

ARTIS GYMNASTICAE LIBER. SECVNDVS

Quid ſit exercitatio, & quomodo differat a labore & motu. Cap. I.

POSTQVAM de Gymnaſtica, quid ſit, eius
originē, nec nō uerae, & nō verae differētiā
ſatis explicauimus, cōſequens eſt, ut, ceteris
B non prorſus omiſsis, illā pcipue oratione no-
ſtra proſequamur, q̄ ad medicinam facit, &
de qua tractationē habere polliciti ſumus.
Quoniā uero, dum gymnaſtae definitionē
in medio proponeremus, eam eſſe artē quā-
dam facultates omniū exercitationū noſcentē, earumq. uarietates
opere ipſo gratia ſanitatis edocentē indicauimus: recta doctrina e ra
tio poſtulare uidetur, aut, quid ſit exercitatio, prius cognoſcatur, de
inde in proprias ſpecies diuidatur, atq. illarū unaquaeq. ſingulatim
explanetur. hoc etenim facto, cū ars (dicebat Ariſtoteles,) ſit recta 6. Ethic.
operandi ratio, uidebimus q̄ ſit in obeundis exercitationibus haec
recta ratio, quomodo illarū unaquaeq., uel ad parandū bonū habi
tū, uel ſanitatē defendendam cōferat. Exercitationē itaq. definiuit
C Galenus, ſecundo de tu. ual. & ipſum ſecutus Aetius, eſſe motū ue- lib. 3 c. 2.
hementē, anhelitum alterantē, ubi γυμνάσιον, κίνησιν, & πόνον, ſiue
exercitationē, motū, atq. laborem inter ſe differre demōſtrat: pro-
pterea qđ motus eſt res quaedā magis cōmunis, atq. pluribus cōue-
niens quā exercitatio, cum ſaepe multi moueantur, neq. exerceri di
cantur, exercitatio uero nō ſit, niſi uehemens motus: ſimiliter labor
licet ſit uehemens motus, tamen non omnis labor proprie uocatur
exercitatio, ſi quidē fodientes, atq. metentes laborare, ſed non pro
prie exerceri dicuntur; tametſi etiā aliquando cōmuni quadā appel
latione labor, exercitatio uocatur: quemadmodū Galenus ab Hip- 6. de morb.
pocrate uocatū eſſe cenſet, quādo is dixit, Labores cibū praecedāt, vulg. cō. 4.
&, ubi fames, laborandū non eſt. ibi enim uocē hanc πόνος, quae & tex. 31.
dolorem & laborem, ſiue damnum, ut Erotiano placuit, & exercita 2. Aph. 16.
tionem ſignificare ſolet, pro exercitatione dumtaxat accipi debere In Onoma
iudicat. ergo exercitatio nihil aliud erit ex ſentētia Galeni, & Aetij ſtico.
niſi motus uehemens anhelitum alterans, γυμνάσιον a Graecis ap- 2. de tu. ua. lib. 3. cap 2.

pella-

pellatus, quod plerumq. nudi, aut ſaltem cum paucioribus ueſtibus exercerentur; quemadmodum etiam locum, ubi fiebat γυμνάσιον appellatum ſuperiore libro abunde monſtrauimus. Sed quoniam poſſet aliquis etiam in gymnaſijs ab altero per uim uehementer moueri, qui tamen nullo pacto exerceri diceretur, iccirco haec Galenica exercitationis (pace eius dicam) definitio haud quaquam integra eſt. & proinde Auicenna Arabum omnium doctiſsimus cũ animaduertiſſet haud plene exercitationem a Galeno definitam fuiſſe, aliam definitionem in medium attulit, uidelicet quod exercitatio eſt motus uoluntarius, propter quem anhelitus magnus, & frequens eſt neceſſarius. Quo in loco eos quoq. merito damnat, qui leuem quamlibet ambulationem exercitij nomine compellant: non enim appoſuit (vehemens) quod, ubi magnus, & frequens ſit anhelitus, ſemper neceſſario ſequitur motum illum vehementem exſiſtere. ſed neq. haec definitio Auicennae mihi plene ſatisfacit: quoniam, etſi conueniat omnibus triplicis gymnaſticae exercitationibus, eas tamen proprie nõ cõplectitur: de quibus ad medicũ tractare ſpectat, & nos etiam loqui inſtituimus: ſiquidẽ omnia quattuor cauſſarũ genera haud quaquã cõplectitur, cum neq. materialis explicetur, neq. cauſſa cuius gratia. Accedit itẽ illud, quod multi uoluntarie uehementer, & cũ anhelitu aucto mouentur, qui nullo pacto dicentur proprie exerceri, ſicuti ſerui cum celeritate dominorũ mandata exſequentes, & ſicuti illi, qui uel inimicorũ impetum, uel quid aliud triſte effugientes, & uehementer mouentur, & frequenter, ac magnopere anhelant: ex quo Auicẽnae definitio haud perfecte totam exercitationis naturã cõplectitur; ſicut neq. illa Auerrois qua dixit in libro collectaneorum exercitationem eſſe mẽbrorum motum aliqua uoluntate factum. Ideo nos aliter definiẽtes dicamus, quod exercitatio, de qua medici intereſt tractare, proprie eſt motus corporis humani uehemens, uoluntarius, cum anhelitu alterato uel ſanitatis tuendae, uel habitus boni comparandi gratia factus. ita namq. definitio omnes cauſſas comprehendit, atq. ſoli definito conuenit: uerum enimuero poſſet aliquis merito a me ſciſcitari, nunquid motus equitando, uel nauigando peractus exercitationis nomen mereatur, eo quod non libere a uoluntate hominis, ſed ab alio dependere uideatur? cui reſpondeo, non minus equitantes, & nauigantes alijs exerceri dici debere, ſi nõ proprie, ſaltem communiter, dum modo gratia ſanitatis, uel etiam militaris ſtudij illud efficiant: quandoquidem proprie exerceri dicuntur, qui exercitationem nuper a nobis definitam ſuſcipiũt. quibus uero aliqua

Li.1 fen 3. doc.2. c.1.

6. coll. c.2.

A qua ex condicionibus neceſſarijs deeſt, illi potius communiter, quã
proprie exerceri dicentur, ſiue a ſeipſis, ſiue ab alijs moueantur;
quemadmodum equitans, qui uoluntarie ideo mouetur, quoniam
motus equi, ratione cuius ipſe mouetur, ab equitantis appetitu, &
dirigitur, & peragitur; id quod de alijs quoque ſimilibus a nobis
ſemper erit intelligendum. atque hanc fuiſſe Galeni ipſius ſenten-
tiam, eius uerba in ſecundo de tu. ual. ſcripta indicant: ubi ait, eos,
qui fodiunt, & qui equitant, non laborare modo, ſed etiam exerci-
tari communi ſaltem exercitationis appellatione, quemadmodum
clarius adhuc adſtruit quincto de tu. ual. ca. 11. ubi omnem motum
communiter exercitationem uocat, proprie uero motum uehemẽ-
tem, ut etiam uidetur appellaſſe Paullus Aegineta lib. ij. cap. xlix:
ubi exercitationem a geſtationibus, ambulationibus, & uociſera-
B tionibus diſtinguit. Praeterea, quoniam dixi exercitationẽ à grae-
cis γυμνάσιον uocatam fuiſſe, haud ſecus ac locum, in quo fiebat;
ambigeret fortaſſe aliquis, num exercitationes, quae extra gymna-
ſia peragebantur, proprie tales eſſent, an non? cui reſponſum eſſe
uolo, definitione exercitationis cum non ſit appoſitus peculiaris
locus, indicari eum haudquaquam exercitationi neceſſarium fore;
& propterea motum uoluntarium uehementem cum anhelitu al-
terato gratia ſanitatis tuendae, uel optimi habitus comparandi fa-
ctum, ubicumq. locorum ageretur, nihilo ſecius exercitationẽ uo-
cari debuiſſe, atq. debere, quam in gymnaſijs actum. nam ambula-
tiones per uias, pilae luſus, iaculationes, & ſimilia quis ſanae mentis
non uocet exercitationes? etiam ſi ruri, & in uicis efficiantur, dũ-
modo ceteris condicionibus minime careant? quare ita ſeſe haben
C te, etiam ad gymnaſticam facultatem de exercitationibus omnibus
ſiue in gymnaſijs fiant, ſiue extra tractationem ſpectare dicendum
erit, eo magis, quod Galenus alioqui uerborum proprietatis obſer
uatiſsimus etiam in aquis γυμναστικὰς παιδίας a pueris tempore
ſuo exerceri ſolitas fuiſſe in 4. de loc. affect. libro ſcriptum reliquit.

De Gymnaſticae medicinae diuiſione. Cap. II.

TRACTATVRI medicinae gymnaſticam, quid ſit exercitatio, declarare coacti fuimus: ordini autem nunc nobis propoſito ualde conſentaneum eſt, gymnaſticam ipſam partiri. ex qua diuiſione ſeſe clarum offeret iter, quo ad inueniẽdas exercitationum omnium ſingulas antiquis uſitatas ſpecies incedamus. Quod enim huiuſce gymnaſticae uerum,

atq.

atque praecipuum principium a natura acceptũ ſit, animantia bru D
2. de leg. ta fidem facere merito ſcripſerunt & Plato; & Galenus: ſiquidem
2. d tu. ua. illa ſtatim ac mundanam hanc lucem ueniunt, ſeſe mouere, agitare, ac ſaltare conſpiciuntur: ueluti quoque pueri factitant, qui tametſi in hoc brutis imbecilliores ad fruendũ hac uita exeant, nihilominus & ipſi, quantum conceditur, ſeſe mouere nituntur, atque ex motibus non parum uoluptatis accipiunt, qui motus poſt modum creſcentibus annis dum condiciones ſupra deſcriptas recipiũt nil aliud plane ſunt niſi ipſiſsima facultatis gymnaſticae opera: ut omnino dicere cogamur ipſam ſi non a natura factam, ſaltem ſecundum naturae propenſionem eſſe. Huiuſce facultatis cum Plato duas primarias, atque uniuerſales partes effecerit; proinde allatã ab ipſo gymnaſticae diuiſionem in mediũ proponemus, non quod ſub ipſa omnium exercitationum ſpecies appoſite contineantur; E
ſed quod a nullo alio artem hanc melius diuiſam hucuſque uidere contigerit. neque nos quiſquam reprehendere debet, quod in pluribus Platonis, quem medicum nemo ſanus reputat, auctoritatem in tractanda re medica tanti faciamus: quando Galenus ille, cui nõ minus medici, quam Pythagorae eius diſcipuli credere tenentur, ſcriptum reliquit, Platonem Hippocratis imitatorem fuiſſe, nec uſquam ab illius placitis receſsiſſe: nam Galenum hoc in loco ſequi non poſſumus, quoniam, ubi ſimilem diuiſionem aggreſſus eſt, exercitationum potius, quam ipſius artis partitionem inſtituiſſe uidetur. Plato igitur libro de legibus. VII. cum demonſtraſſet ſiniſtras manus a natura nihilo dexteris imbecilliores effici, atque earũ apparentem debilitatem potius conſuetudini, exercitationique, quam naturali defectui adſcribendam fore, tradit ad eos pertinere, F
qui pueris alendis, ac educandis praeficiuntur, ut eos ſiniſtris etiam exercendis aſſuefaciant. poſtea docens quae ſint illae diſciplinae, ductu quarum pueri excoli debeant, alteram muſicam ex ijs eſſe, alteram gymnaſticam ſcribit: gymnaſticae rurſus duo membra facit, unam τὴν πάλην, alteram τὴν ὄρχησιν appellat: atque ὀρχήσεως alteram eſſe dicit eorum, qui res turpes motibus imitantur, alteram eorum, qui bonae corporis habitudini, agilitati, membrorumq. pulchritudini operam nauant. Quo in loco tametſi Plato de gymnaſtica bellica dumtaxat ſermonẽ habere uideatur, nihilominus eadem fere eſt ac medicinae gymnaſtica, fine ſolum differens, nec prorſus fine, eo quod Plato quoque bonum corporis habitum parare, ualetudinemque conſeruare intendit ſicut medicus, ſed alium finẽ addit, nempe ut eius exercitationis ope ad bella gerenda

aptiores

A aptiores homines euadant. Nos itaque dicamus ſecundum Platonem gymnaſticam diuidi in ſaltatoriam, atque palaeſtricam, ſub nomine palaeſtricae intelligentes uniuerſam illam exercitationum ſeriem, quae uel in palaeſtra gymnaſiorum, uel in loco palaeſtrae uicem gerente peragebantur. Cum enim gymnaſtica facultas quaedam exſiſtat, ut ſaepius diximus, quae & naturam, qualitatesq. exercitationum noſcit, & eis utendi modos, ac regulas ſanitatis, aut boni habitus gratia praeſcribit, cunctae fere exercitationes cum arte factae, quae nil aliud ſunt, quam motus quidam humanorum corporum, aut a ſaltatoria, aut a palaeſtrica deſcribuntur, praefiniunturque id quod forſan Galenus innuere uoluit, quando in ſecundo libro de muſculorum motu ſcriptũ reliquit: *ὀρχηστικούς καὶ παλαιστικοὺς* ſolos facile crura flectere: neque enim ſum neſcius (ut B paullo ante dixi) minime hanc gymnaſticae diuiſionem perfectam exſiſtere, neq. ab illa ſingulas exercitationum ſpecies comprehendi poſſe, quoniam ambulatio, equitatio, & ſimilia gymnaſticae exercitationes ſunt, nihilominus ſaltatoriae aut palaeſtricae nequaquam ſubſunt. Attamen hanc etiam ueluti antiquam, & a grauiſſimo auctore traditam aliqua ex parte ſequemur. quod ſi nos etiam eam magis illuſtrantes dixerimus gymnaſticam duplicem eſſe, alteram, quae motus hominum a ſeipſis factos ſolum, alteram quae motus ab alijs factos contemplatur, atque primam tum in palaeſtricam, tum in ſaltatoriam diuidi, non modo cum Platone ſentiemus, uerumetiam ipſius rei ueritatem fortaſſe aſſequemur; ſi quidem nullam exercitationem poterit quis cogitare, quam ſub aliqua praedictarum ſpecie contineri non oſtendamus. Nec quidC quam ſentẽtiae noſtrae obſtabit, quod Galenus in libro qui *ἰατρὸς* inſcribitur, (ſi is eſt Galeni genuinus, aut potius, quod alij credunt, Herodoti medici) ſub alio artis genere palaeſtricam, & orcheſticam, ſub alio medicinam, cuius partem gymnaſticam effecerunt ueteres, collocarit; quia ibi loquitur de ſaltatoria, quae erat hiſtrionicae ſpecies, ut inferius declarabimus, & non de qua nos loquimur; ſimiliter & de palaeſtrica uitioſa, quam athleticam nos uocamus, & omnino a medicina alienam cum Galeno ſtatuimus; non autem de palaeſtrica, neque de ſaltatoria a Platone, & a nobis intellectis.

De Saltatoria. *Cap. III.* D

CVM itaque gymnaſtica tota in eam diuidatur, quae motus hominum a ſeipſis,& quae ab alijs factos ſpeculatur; atq. prima adhuc in ſaltatoriam & palaeſtricam partiatur,ne cõfuſa euadat tractatio noſtra, primo ſaltatoriã, deinde palaeſtricam omnes in palaeſtra, uel loco ſimili actas exercitationes complectentem explicabimus, poſtremo eam, quae circa motus ab alijs factos uerſatur,gymnaſticã adnectemus, quibus tractatis uniuerſa gymnaſtica nota fiet. Saltatoriae igitur, ſiue ὀρχήσεως, tres ſpecies Homerum nouiſſe, qui eius libros lectitarunt,intelligere facile poſſunt. Prima eſt cubiſtica,quam Xenophon,atq. Suidas ſcribunt fuiſſe artem quandam, qua homines uarijs modis pedes,ac manus contorquentes in caput ſaltabant,quomodo etiam E tempeſtate noſtra circulatores nonnulli faciunt,qui lucri gratia homines decipientes uarias urbes comoedijs recitandis pererrant;hãc, *κυβίστημα* uocauit Lucianus, & in gloſſario habetur, cernulat *κυβιστᾶ*, quam uocem etiam uſurpauit Seneca Epiſt.viij. etſi cernuat plures codices habeant. Secunda ſpecies eſt ſphaeriſtica, ſiue pilae ludus. nam quod ludentes pilas ſaltarent, praeter Homeri teſtimonium qui ſexto Odyſſeae de Nauſicaa haec tradit:

> σφαίρῃ ταὶ δ᾽ ἄρ᾽ ἔπαιζον ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι
> τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς.

ideſt: *Ludebant pila, vittis vellisque remotis,*
Atque his Nauſicaa ob niueas ſpectabilis vlnas
Principium ludo dabat.

teſtatur quoque Athenaeus ex auctoritate Demoxeni, ſicuti inferius indicabimus. Tertia ſpecies eſt ὄρχησις ſimpliciter dicta, nos ſimpliciter ſaltationem dicere poſſumus. Tota hac orcheſtica quãuis maiores noſtri ut plurimum ad uoluptates, ac laſciuiam potius, quam ad aliud uterentur, qui mos etiam uſque ad haec tẽpora perdurat, nihilominus gymnaſticam bellicam, athleticam, atque medicam illam quoque prorſus non caruiſſe conſtat, ſicut nec ceteras exercitationes ab ulla fere harum trium omiſſa fuiſſe demonſtrabo, ubi in ſingulis exercitationum ſpeciebus declarandis, quo modo unaquaeque gymnaſticae illis ſeparatim uſa ſit, indicare conanabor. Bellicam enim abſque ſaltatoria non fuiſſe, locupletiſſimum teſtem Platonem habemus, qui in ſeptimo de legibus ſaltationem in tres diuiſit, militarem,paci aptam, atque mediam; militaremque uocauit eorum, qui modo exſilitionibus in altum, modo

A do depreſsionibus, modo inclinationibus hoſtilium incurſuum inuaſiones, euitationesq., imitabantur; quiq́. figuris uarijs iaculatores, & percuſſores ſimulabant; atq. hanc tanti fecit, ut uoluerit in Republica magiſtros haberi, qui mercede publica conducti uiros ſimul, ac mulieres hanc edocerent, arbitratus hac una non parum adiumenti acceſſurum ad adipiſcēdam militarem peritiam. Quod uero athletica gymnaſtica inter ceteras exercitationes habuerit aliquando ſaltationes, comprobari poteſt ex Plinio, qui Stephanionem togatae ſaltationis primū inuentorem utriſq. ſaecularibus ludis, & D. Auguſti, & Claudij Caeſaris ſaltaſſe memoriae prodidit: quemadmodū & Plato loco nuper citato ſaltationē a nobis mediā, ab ipſo ἀμφισβητουμένην nuncupatam in ſacrificijs, atq. exſpiationibus fieri ſolitam, quam a Mantinēſibus, & Arcadibus coram Cy- lib.7. c 48.
B ro factā refert Xenophon, tradens, aperte inſinuare uidetur, athleticam, cuius & ludos & ſacrificiorum celebritates eſſe iam decreuimus ſaltatoriam habuiſſe. Galenus porro nec medicinae gymnaſticam ſaltationes a ſe reſpuiſſe tamquā ſanitati, & bono habitui inutiles plane confitetur, quandoquidē in ſecundo περὶ ὑγιεινῶν multos imbecilles ualetudini reſtitutos a ſe luctis, pancratijs, ſaltationibus, atque alijs huiuſcemodi exercitationibus refert. id quod Antyllus pariter teſtatum fecit, ubi inter ceteras exercitationes hominibus ad ſanitatem conferentes hanc ponit, mediamq. inter choream, & umbratilem pugnam naturam retinere, & ob id pueris, mulieribus, atq. ſenibus, quorum corpus mirum in modum imbecillum, & gracile eſt, conducere ſcribit. An uero haec ea ſit ſaltatio, quam Plato εἰρηνικὴν ſiue paci aptam nuncupauit, quamq. animi in proſperita- li.6. de Cyr. Exped. cap. vlti. Orib. 6.
C tibus, & in moderatis uoluptatibus tēperati exſiſtere ſcripſit, haud tuto affirmare audeo, ſat ſit nobis hactenus oſtendiſſe nullum gymnaſticae genus hac ſaltatione caruiſſe, in quam & in palaeſtricam exercitationum artem a Platone diuiſam eſſe iam diximus.

De Sphaeniſtica. *Cap. IV.*

SALTATIONEM in cubiſticam, ſphaeriſticam, & orcheſticam, ſiue communi nomine uocatam ſaltationē diuiſimus, quarum unaquaeq iam nobis fuſius declarāda foret. Sed quoniam de cubiſtica ab auctoribus pauca admodum tradita reperiuntur, omiſſa illa, reliquas duas proſequemur. Atque primo ſphaeriſtica ſeſe offert, quae tametſi Homeri temporibus ſimplicior eſſet, attamen poſterioribus ſaeculis miram

uarietatem acquiſiuit, ita ut & ipſa in gymnaſijs tam locum σφαιρηςήριον, quam praefectum σφαιρηςικὸν uocatum habere meruerit. D
Quis uero primus ſphaeriſticam hanc, ſiue pilae ludum inuenerit,
lib.7.c.56. ſcriptores diuerſa ſentiunt. Plinius inter Latinos Pytho cuidam hunc acceptum refert. Agalis Corcyrea grammatica Nauſicaam ludi pilae inuentricem, ſed ignoro qua ratione, apud Athenaeum facit: Hippaſus Lacaedemonijs, Dicaearchus Sicyonijs inuentum iſtud attribuerunt. Ex quo fit, ut certi quidquam ſentire nequeamus, & eo magis quod Timocratis Laconis, aliorumue de hoc ludo commentaria non habemus, quibus fortaſsis & tantae uarietatis rationem intelligere, & incognita prope ludendi pila genera certius cognoſcere poſſemus. in quibus explicandis cum hucuſq. ſcriptores non parum confuſi fuerint, atque interdum a ueritate longe receſſerint, nos, quantum fieri poterit, tractationem hanc clariorē, E
minusq. antiquorum ſcriptis repugnantem efficere ſtudebimus. Pila itaque ludendi genera quattuor dūtaxat apud graecos exſtitiſſe reperio, μεγάλην σφαῖραν, μικρὰν σφαῖραν, κενὴν σφαῖραν, & κώρυκον, ſiue paruam pilam, magnam, atque pilam inanem, & corycum, repono corycum inter pilae genera, quod licet Galenus, Oribaſius, & Paullus ab illis ſecreuerint, inſtrumentum illud, ut demonſtrabimus, uel pila erat, uel pilae aſsimile. Paruae luſus ſecundū Antyllū tres ſpecies diuerſas habuit. prima erat, pila ualde parua, in qua qui exercebantur, corpore maxime elato ludebant, & colludentes manus manibus proxime admouebāt. ſecūda erat pila maiuſcula, qua cubitos cubitis ludendo immiſcebāt, nec corporibus mutuo haerebant, nec annuebant, ſed uarijs modis mouebantur, & propter uarios pilae iactus huc, atque illuc digrediebantur: tertia erat pilā adhuc maior ſecunda, in qua homines inter ſe diſtantes ludebant, & F
in qua cum ſtataria, ac motoria pars eſſet, qui manebant, pilā emittebant cum uehementia, & concinnitate. inter has ſpecies adnumerari debere genus illud iudico, quod penes Athaeneum ἁρπαςὸν & φενὶς uocatur, tum quia a Galeno in libello de paruae pilae ludo ſimul cum alijs id quoq. explicatum habetur, tum quia Cle-
3. paedag. cap. 10. mens Alexandrinus, ſcriptor grauiſsimus, ubi demonſtraret ludum paruae pilae, & praeſertim φενίνδα, exercitationem eſſe uiris ualde accommodatā, eam paruae pilae ſpeciem fuiſſe hac oratione clarum facit: οἶδα καὶ σφαίρῃ τῇ μικρᾷ παιζόντων τὴν φενίνδα παιδιὰν ἐν ἡλίῳ μάλιςα. quod & a Polluce cōfirmatum inuenitur, ubi etiam harpaſtum uocatum innuit, huius etenim inuētorem exſtitiſſe Phanaeſtrium paedotribam, ſcripſit Iubas Mauruſius, cuius itē deſcriptionem

A Ptionem Antiphanes in hunc modum attulit: Σφαῖραν λαβὼν, τῷ μὲν διδοὺς ἔχαιρε τὸν δ' ἔφυγ' ἅμα. τὸν δ' ἐξέκρουσε, τὸν δ' ἀνέστησεν πάλιν κλαγκταῖσι φωναῖς. Vocauit autem Antiphanes ludum iſtũ Φεννίδα, ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων, quaſi ſic ludẽtes ſibiip ſis pilam mutuo mandarent: uel ſic uocata eſt a Phennido primo inuentore, aut ἀπὸ τοῦ φενακίζειν, ideſt, a decipiendo, quoniam alio ſimulantes in aliã partem mittunt, decipientes credulũ, ſicuti memoriae prodidit Pollux; apud quem legitur, epiſcyrum luſum fieri ſolitũ, ubi paribus ad pares in duas turmas diſpoſitis, media linea educebatur, quam ſcyrum uocabant, cuiq. pilam impoſitã quiſq. contẽdebat, ut intra alias duas lineas poſt utrorumq. ordinẽ deſcriptas aduerſariorum, metas ſcilicet, immitteret, nimirum quibus contactis a pila uictoria haberetur. nam luſores dum pilam capiebant, at-
B que alteri mittebant, alterum fugiebant, alterum expellebant, alterum magnis uocibus eleuabant, ſiue euertebant, uerisimile fit ſpectatores, atque etiam ſeipſos magna delectatione affeciſſe, eo magis, quod interdum motuum concinnitati operã dabant. unde Demoxeni cõcinnitatem, laetitiamq. ex tali ludo partam apud eundẽ explicaturus haec prodidit: Νεανίας τὶς ἐσφαίριζεν ὢν ἐτῶν ἴσως ἑπτακαίδεκα. Κῶος (θεοὺς γὰρ φαίνεθ' ἡ νῆσος φέρειν) ὃς ἐπεί ποτ' ἐμβλέψειε τοῖς καθημένοις, ἢ λαμβάνων τὴν σφαῖραν, ἢ διδοὺς, ἅμα πάντες ἐβοῶμεν, ἡ δὲ εὐρυθμία τὸ τ' ἦθος. ἥ τε τάξις: ὅσην ἐν τῷ τὶ λέγειν ἢ πράττειν ἐφαίνετο. πέρα ἔτι κάλλους. ἄνδρες, οὔτ' ἀκήκοα ἔμπροσθεν οὔθ' ἑώρακα τοιαύτην χάριν. Κακὸν ἄν τι μεῖζον ἔλαβεν, εἰ πλείω χρόνον ἔμεινα, καὶ νῦν δ' οὐκ ἐμοὶ ὑγιαίνειν δοκῶ. ideſt, Iuuenis quidã annis fere decem, & ſeptem natus pila luſit, Patria erat Cous (nam
C illa inſula Deos producere uidetur) qui cum in ſedentes intueretur uel pilam capiens, uel tradens, omnes ſimul clamabamus. quãta autem concinnitas, ordo, ac uenuſtas dũ aliquid diceret, aut faceret, ſupra omnẽ pulchritudinem exſiſtit. O uiri neq. umquam antea audiui, neque talem uenuſtatem uidi, certe aliquid mali cõtigiſſet mihi ſi diutius ibi permanſiſſem, neque multum mihi ſanus uideor. Ex quibus Demoxeni uerbis pilae luſores compte, & concinniter ludere ſolitos perſpicuum efficitur. Hae itaq. ſunt pilae paruae ſpecies, de quibus a Graecis mentionem habitã ſcio, & in quibus Epigenes philoſophus, nec non Cteſibius Chalcidenſis philoſophus, quo cum multi ex Antigoni regis familiaribus ludẽdi gratia exſudabantur, multum excelluiſſe dicuntur. Atqui Pollux alia pilae paruae ludorum genera proponit, Aporraxim, & Vraniam, in quo ſcilicet ſeſe reclinantes pilam in caelum proijciebant, & antequã ter-

Athenaeus 1. Dhipnoſophiſt.

ram attingeret, excipiebant. Ceterum pilam magnam duos quoq. D
ludendi modos non ſolum ex ipſius pilae magnitudine, uerũ etiã
ex manuũ figura a ſuperioribus diuerſos effeciſſe, Oribaſius ex An
tyllo teſtatur, quorum unus erat ludentium magna, alius maiore,
hoc tamen ambo commune poſsidebant, ut ſicuti in ceteris praedi-
ctis luſores ſummas manus ſemper humeris humiliores, ita in hac
ſemper capite altiores tenerent, quandoq. etiam ſummis pedibus
ambulabant, ut manus altius extollerent, quandoq. ſaltabant, cum
ſcilicet pila ſuper eos ferebatur, in qua proijcienda uehemẽter bra-
chia agitabant. Inanis porro, ſiue uacua, quod tertium pilae genus
fecimus, qualis fuerit, haud ſatis explicatum habetur: ſi quid tamen
coniectura ex Antylli uerbis aſſequi licet, credo hanc pilã, quemad
modum & ceteras, ex corio conſutam fuiſſe, in hoc ab alijs differen
tem, quod illae uel pluma, uel alia materia; haec ſolo uento, ſiue E
aere plena foret, atq. tantae magnitudinis, ut ipſa difficulter lude-
retur. Corycus uero quis eſſet, quomodoue ludus ille perageretur,
cum Antyllus apud Oribaſium clariſsime expreſſerit, eius oratio-
nem huc traducere ſtatui, quae ita in Vaticano codice ſe habet.
Κόρυκος ἐπὶ μὲν τῶν ἀσθενεστέρων ἐμπίπλαται κεγχραμίδων, ἢ ἀλεύ-
ρων, ἐπὶ δὲ τῶν ἰσχυροτέρων ψάμμου, τὸ δὲ μέγεθος αὐτοῦ πρός τε δύ
ναμιν, καὶ ἡλικίαν συναρμοζέσθω, κρεμάννυται ἐν τοῖς γυμνασίοις ἄνω-
θεν ἐξ ὀροφῆς ἀπέχων τῆς γῆς τοσοῦτον, ὥστε τὸν πυθμένα κατὰ τὸν
ὀμφαλὸν εἶναι τοῦ γυμναζομένου, τοῦτον διὰ χειρῶν ἔχοντες ἀμφοτέραις
αἰωροῦσι, τὴν μὲν πρώτην ἡσύχως, ἔπειτα σφοδρότερον, ὥστε ἐπεμ
βαίνειν ἀποχωροῦντι αὐτῷ, καὶ πάλιν προσιόντος ὑπείκειν ἐξωθου-
μένους ὑπὸ τῆς βίας: τὸ δὲ τελευταῖον ἀφίασιν αὐτὸν ἔξω τῶν χειρῶν
ἀπώσαντες, ὥστε ὑποτρέψαντα σφοδρότερον ἐμπίπτειν σώματι ἐκ F
τῆς προστελεύσεως: τὰ δὲ ὕστατα τὰ ἐπὶ πλεῖστον οἰκίσαντες αὐτὸν
ἀποπέμπουσι, ὥστε ἐκ τῆς προσόδου, εἰ μὴ σφόδρα προστέχοιτο ἀπο-
στρέφεσθαι. ποτὲ μὲν οὖν ταῖς χερσὶν ἀντιβαίνουσιν αὐτῷ προσιόντι,
ποτὲ δὲ τῷ στέρνῳ τὰς χεῖρας ἀναπετάσαντες, ἄλλοτε ἀποστρέφοντες
lib. 6. coll. κατὰ μετάφρενον. i. Corycus in corporibus imbecillioribus grano
„ ficulneo, aut farina, in robuſtioribus arena impletur: eius uero ma-
„ gnitudo ad uires corporis, & ad aetatẽ accommodatur, ſuſpenditur
„ autẽ in gymnaſij ſuperne e culmine, tantumq. a terra diſtat, ut fun
„ dum ad eius qui exercetur umbilicũ pertineat, hunc utriſq. mani-
„ bus tenẽtes qui exercentur, primũ quidẽ quiete, poſtea uero uehe-
„ mentius geſtant, ita ut ipſum recedentem conſequantur, & iterum
„ redeunti cedant uiolentia compulſi, poſtremo uero eum e manibus
„ reijcientes emittunt, ut cum reuertitur, uehementius corpori ad-

uentu

A uentu ſuo occurrat, ad extremũ uero in ſedem ſuã ſaepiſsime reſti- ,,
tuendo dimittunt, ut ex congreſſu ſi non ualde aduertant, retroce- ,,
dat, ex quo fit, ut quandoq. manibus occurrant, dum propinquat, ,,
quandoq. uero pectore manibus paſsis, quãdoq. uero ijs ad terga re ,,
uolutis. Hactenus Antyllus. qui tametſi figurã Coryci ut pote om-
nibus tunc temporis notam non exprimat, coniectura tamen aſſe-
qui poſſumus & ipſum ſphaericũ, aut ſaltẽ rotũdum ex materia co-
riacea exſtitiſſe, alioqui ſi angulare fuiſſet in occurſu & manus, &
pectus non ſine laeſione percuſsiſſet. Haec autẽ ſi uidiſſet Fuchſius,
ſane intellixiſſet, Valeriolam non ſine ratione aduerſus ipſum con-
tendiſſe, follẽ & corycum paullo minus, quam caelũ, & terram di-
ſtaſſe. Neq. etiam ſatis mirari ſoleo antiquiſsimum ſcriptorẽ Cae-
lium Aurelianũ, qui lib. v. tard. paſſ. cap. ult. dicit uariã uolutationẽ
B in palaeſtra eſſe uocatã à Graecis celadian atq. choricomachian, niſi
ſit in codice deprauatiſsimo error, ut puto. De hoc intelligendum
eſt adagium illud, πρὸς κώρυκον γυμνάζεσθαι. quo genere certami
nis Apuleio in Theſſalia certatum eſt. De hac quoq. exercitatione
uerba fecit Hippocrates, ſiue Polybus, ubi κωρυκομαχίαν, falſo à
Cornario follẽ interpretatã, ad attenuandũ corpus probauit: quẽ-
admodũ & eandẽ intellexit Aretaeus, ubi pro elephanticorũ exer-
citationibus κωρυκοβολίας probauit, quas bonus ille interpres, ne-
ſcio quo ſpiritu, perae, aut ſaculi iactus, inepte ſatis tranſtulit. Ean-
dem quoq. intellexiſſe Coeliũ Aurelianũ exiſtimo, cũ ad polyſar-
ciam diminuendã corycomachiam (ſic enim legendum eſt) cõmen-
dauit ijſdẽ prope remedijs uſus, q̃ ab Hippocrate loco citato propo-
ſita ſunt. unde argumentatus ſum, Auctorẽ ſicuti cetera, ita & cory
C machiã ab Hippocrate mutuatũ eſſe. quamuis textus iudicio meo
deprauatus ſit. Locum ubi ludebatur, Coryceum apud Vitruuium
appellari, cenſuerunt aliqui: quorũ ſententiam poſtquã in ſuperio-
ribus refutauimus, nil aliud dicendũ eſt. Atq. haec de quattuor pi-
lae ludi graecorũ generibus, uidelicet pila parua, pila magna, pila
inani, & coryco. quae omnia diuerſa inter ſe exſtitiſſe, non modo
ex deſcriptionibus nuper allatis manifeſto conſtat, uerum etiam ex
Galeni uerbis in ſecundo de tuenda ualetudine ſcriptis: ubi inter
ceteras gymnaſiorum exercitationes corycũ, pilam paruam, & pi-
lam magnã, ſeparatim recenſet, ſicut & Paulus Aegineta ipſum imi
tatus. quod profecto non feciſſent niſi quaedã inter ſe diuerſa exſti
tiſſent pilarum genera, & diuerſae etiam cum ijs factae exercitatio-
nes. Quae nũquid omnes in Graecorum gymnaſijs exercerentur,
parum ſcire refert. ſat ſit intelligere, medicam gymnaſticam, atque

 bellicam

bellicam,& præſertim pueris edocendis incumbentem pilarũ exer D
citationes uſurpaſſe, neque ad ualetudinem, ac agilitatem comparandam, augendamue eas ceteris inferiores exiſtimaſſe. Admirari autem nemo debet, ſi nos in ſuperioribus ludos inter athleticas exercitationes repoſuimus, & ſubinde multas quoque bellicas medicasq. exercitationes ludos uocamus, ut nuperrime de pila dictũ eſt a nobis: quoniã & ueterum,& recentiorũ tam Graecorũ,quã Latinorum loquendi mos obtinuit, ut multas exercitationes παιδιὰς, & ludos uocarent,aut quod a pueris qui παῖδες Graece dicuntur, ut plurimũ fierent,aut quod illi,qui exercentur, non ſerio, ſed ioco agere uideantur,ſiue gratia ſanitatis,ſiue alterius rei id efficiãt. ludi uero,quos athleticae eſſe nos dicimus,ita proprie uocabantur, quoniam ſolatij,& uoluptatis ſolius gratia in otijs feſtiuis agebantur.

E

De Pilae ludo ſecundum Latinos. Cap. V.

POSTQVAM pila ludendi Graecis uſitata genera ſatis explanauimus,ſupereſt & ea,quae a Latinis & in vſu habita,& ſcriptis tradita reperiuntur,explicare: unde, in quibus ambo cõuenerint,& in quibus diuerſi fuerint, perſpicuum futurum ſpero. Quattuor igitur fuiſſe pilae genera etiam apud Latinos,quibus ludebant,inuenio,follem,trigonalem, paganicam, & harpaſtum, quae omnia ſub nomine Italicae ſphaerae a Coelio Aureliano medico complexa nonnulli credunt. Follis erat pila magna ex aluta confecta,ſoloq. uento repleta, quae ſi maior erat,brachijs impellebatur, & ſimpliciter pila interdum nuncupabatur,ut apud Nonium ex Varrone, Purgatum ſcito, quoniam F
uidebis Romae in foro ante ianienas pueros pila expulſim ludere; & apud Propertium lib.3.

Cum pila veloces fallit per brachia iactus.

interdum quoq. pila uelox, ut apud Horatium Sat.lib.2.Sat.2.

Seu pila velox
Molliter auſterum ſtudio fallente laborem,
Seu te diſcus agit.

Huiuſmodi etenim pilae exercitationem licet uidere in Gordiani tertij Imp.Rom.nummis, quos hic depictos adpoſuimus, & ex quibus conijcere licet, unumquemque luſorum propriam pilam habuiſſe, atque eum ludum in ſacrificijs Pythijs apud Apolloniatas adhibitum eſſe,ut tum ex uoce Π Υ Θ Ι Α, tum ex palma, atque ſacrificatorijs uaſis colligere non eſt difficile.

ΜΥΘΙΑ

Si uero minor erat, pugnis eijciebatur, atq. pugillaris follis, vt apud Plautũ in Rud. ex templo Hercle ego te ſollem pugillatoriũ faciã; uocabatur. Interdũ quoq. hanc eandem pilam Folliculum appellatam credo, ſicuti a Suetonio in uita Auguſti, quem hoc pilae ludo ualde delectatum narrat. Quomodo uero Martialis lib. 4. dixerit. D

Plumea ſeu laxi partiris pondera follis,

cum ex corio uento repleto pila haec conſueretur, & non pluma, ut omnes fere Latini auctores uno ore fatentur, quidquid alij reſpondeant, opinor ego ob leuitatem follis pondera plumea dixiſſe. cuius leuitatis gratia neque pueri, neque ſenes alioqui imbecilles inter ludendum uel nimium quid defatigabantur, & propterea idem Martial. alibi ſcriptum reliquit.

Lib. 14. *Ite procul iuuenes, mitis mihi conuenit aetas,*
Folle decet pueros ludere, folle ſenes. E

Nã ut hoc genere ludi corpora imbecilliora exerceri ualerent, non modo leuis pila efficiebat, uerũ ẽt dicatus luſui locus nullis lapidib, aut lateribus ſternebatur, ne laberẽtur pedibus ludentes, &, ſi forte lapſi eſſent, ex caſu damnũ nõ paterẽtur; & propterea, cũ ſolũ minime pauimẽtatũ foret, ex continuo terrae attritu puluis excitabatur; qq̃ ẽt fieri põt ut pauimẽto luderẽt, ſed puluere humili & exiguo illud adſpergeretur, ita ut pilã reſilire nõ impediretur, atq. ludentiũ pedes magis firmarẽtur. Nã in pulueruleto ſolo fieri hanc exercitationẽ conſueuiſſe, innuit Martialis lib. 12. ubi Menogenem quendã ex Thermis ob delectationẽ exire neſcientẽ in hunc modũ carpit.

Effugere e Thermis, & circa balnea non eſt,
Menogenen, omni tu licet arte uelis,
Captabit tepidum dextra laeuaque trigonem, F
Imputet exceptas ut tibi ſaepe pilas,
Colliget, & referet lapſum de puluere follem,
Et ſi iam lotus, iam ſoleatus erit:

Numquid autẽ ludus iſte fuerit unus ex ijs, quos ſuperius ſecundum Graecos auctores enarrauimus, uariae ſentẽtiae fuerunt. Alij enim crediderunt pilam magnã Graecorũ, & follẽ Latinorũ idẽ fuiſſe, inter quos fuit Thomas Linacer, qui cum in 2. de tu. ual. corycũ follẽ traduxiſſet, in ſexto poſtmodũ libro magnam pilam iterum follem

2. de tu. ual. tranſtulit, quaſi corycus, & pila magna non differret apud Galenũ, qui expreſſe & pilã paruam, & magna, & corycũ diſtinxit. Alij maluerunt corycum Graecorum, follẽ Latinorũ fuiſſe: atq. hanc opinionẽ maior pars recentiorum ſcriptorum habuit, inter quos fuere quidam, qui apud Oribaſiũ caput Coryci, de folle pugillatorio inſcriben-

A ſcribendum iudicarunt. ſed hi oēs magnopere alucinantur: & primo,qui crediderunt follē & magnam pilam idē fuiſſe, duabus rationibus redarguuntur,quarum altera eſt,qđ ludētes magna pila ſemper ſummas manus capite altiores tenebant, quandoq. etiam ſummis pedibus ambulabant,ut manus altiores tenerent: altera eſt, qđ Oribaſius ludū pilae magnae nō modo aegrotis, ſed etiam cōualeſcentibus,atq. bene ualentibus inutilē iudicauit,quorum neutrum habuiſſe follē,facile eſt ex ſuperioribus iudicare. Qui uero follem corycum fuiſſe exiſtimarunt,multis rationibus & ipſi erraſſe deprehenduntur. Primo, quoniā corycus e culmine gymnaſiorū ſuſpendebatur,follis libere emittebatur. Secūdo corycus ficulneo grano, aut farina,aut arena implebatur,follis ſolo uento. Tertio follis in puluere exercebatur,corycus uero nō. Fuerūt itē qui follē pilā inanem ſuperius a nobis ex Antyllo deſcriptam fuiſſe crediderūt. qui-
B bus ego libenter aſſentirē,niſi Martialis dixiſſet,follē mitiori aetati cōuenire, & Antyllus pilae inanis exercitationē non admodū facilē,neq. aptam, & ideo omittēdam eſſe cēſuiſſet. Colligo igitur ex his omnibus,quod cū follis neq. inanis pila Graecorū, neq. magna eorundē, neq. corycus fuerit,eum illos ignoraſſe. nemo enim eſt,q̃ paruam pilam follem reputauerit. Porro Trigonalis pila,qua ludebatur,parua erat,ita nuncupata uel a loco,ut uoluerūt nōnulli, ubi ea exercebātur,qui locus triangularis erat;uel potius a ludentiū(qđ magis credibile eſt)numero, figura,& ſitu. hanc eſſe aliquando pilā ſimplici nomine appellatam inuenio,ut apud Martialem lib. vij.

Non pila, non follis, non te paganica Thermis
Praeparat, aut nudi ſtipitis ictus hebes:
Vara nec iniecto ceromate brachia tendis,
C *Non harpaſta vagus pulverulenta rapis.*

Si enim ſola quattuor pilae genera facimus, neceſſario cum ceterae nominentur,Trigonalis ſub pila ſimplici cōplectetur: de hac ſimiliter locutū credo Celſum,quando dixit,ab aluo citata uexatis pilā, lib.1.c.6. & reliqua ſuperiores partes exercentia conuenire, quoniam in huiuſcemodi ludo partes inferiores fere ſemper firmae manebant,ſuperiores perpetuo agitabantur. Quomodo uero perageretur exercitatio iſta,facile conijcere poſſumus ex Martialis uerbis,in quibus demōſtrat,luſores ita triāgulari ſitus figura colludere ſolitos,ut manibus utriſque modo ſiniſtra, modo dextra pilam uiciſsim expellere,& excipere ualerent,ne umquam caderet. in quo ſummā ludentium laudē fuiſſe ueriſimile fit,ſicut in lib.7. ubi Polybum quendā laudat ob agilitatem ſiniſtrae manus in iacienda excipiendaq. pila.

Sic palmam tibi de Trigone nudo D
Vnctae det fauor arbiter coronae,
Nec laudet Polybi magis ſiniſtras. & libro. 12.
Captabit tepidum dextra, leuaq. trigonem. & libro. 14.
Si me nobilibus ſcis expulſare ſiniſtris
Sum tua, ſi neſcis, ruſtice redde pilam.

Ex his mehercle patet conſueuiſſe trigone ludentes a ſe inuicē modo mittere, modo excipere pilam, modo ſiniſtris, modo dexteris, eo prope modo, quo noſtrates pila parua ſupra funiculum ludunt, & quo etiam Antyllus tertium paruae pilae luſum deſcripſit. Cur uero Mart. tepidum trigona dixerit tum loco ſupra citato, tum lib. 4.

Seu lentum ceroma teris, tepidumue trigona:

haud ſatis mihi conſtat. attamen, ſi quid diuinare conceditur, dicerem propterea trigona tepidum dixiſſe, uel quod homines ludendo ob uehementem utriuſq. manus laborem, & aſsiduo motus pilae tenore magis incaleſcerent: uel quod locus, ubi ludebatur tepidario in gymnaſijs uicinus foret, & propterea ludentes tam loci, quam pilae teporem quendam perciperent. ita uero fuiſſe, uerisimile uideri poteſt: cum ſupra tum ex Galeni, tum ex Martialis ſententia demonſtrauerimus, poſt pilae ludum ſtatim conſueuiſſe balnea calida ingredi. Niſi malimus dicere, poetam trigona tepidum dixiſſe, quia ex continuo motu pilae in manibus ipſa tepida euadebat, eo modo, quo Propertius libro 1. in Elegia Ianuae conquerētis dixit Tepidum limē, quod ex cōtinuo ſupra ipſum ſtatu tepeſceret. E

Nulla ne finis erit noſtro conceſſa dolori,
Turpis, & in tepido limine ſomnus erit?

Exemplū trigonalis pilae mihi uidetur illud, quod in nummis M. Aurelij Antonini apud Byzantios excuſsis hunc in modum apparet. Quem item ludum in ſacrificijs Apollinis Pythij Actiaci adhiberi ſolitum, memoriae proditū eſt. Eundem propè aut ſimilē paganicae pilae luſum deſcribi exiſtimo à Petronio arbitro in ſatyricis ubi hūc in modum ſcribit. Videmus ſenem caluum tunica ueſtitum ruſſea inter pueros capillatos ludentes pila. Nec tam pueri nos, quamquam erat operaeprecium ad ſpectaculum duxerant, quam ipſe paterſamilias, q ſoleatus pila ſparſiua exercebatur, nec eam amplius repetebat, q̄ terrā cōtigeret, ſed follem plenū habebat ſeruus, ſufficiebatq. ludentibus. Notauimus etiā res nouas. Nā duo ſpadones in diuerſa parte circuli ſtabant, quorū alter matellā tenebat argenteam, alter numerabat pilas, non quidem eas, quae inter manus luſu expellentes uibrabantur, ſed eas quae in terram decidebant. F

ΠΥΘΙΑ·ΑΚΤΙΑ

Succedit paganica pila ſic appellata, quod eſſet uulgaris admodum, & in uillis pagis uocatis; uel in pagis urbis ut plurimum in uſu haberetur. Nam Dionyſius antiquitatum lib. 4. refert, Romã in quattuor tribus olim partitam fuiſſe, quae & pagi, ſicut earum habitatores Pagani, nominabantur. ſiue igitur ab iſtis pagis, ſiue a uillis paganica pila denominata ſit, parum referre credo. ſat eſt, pilam fuiſſe ex corio pluma repleto, trigonali latiorem, nõ ita tamen ut eſt follis, laxam, ſed duriorem; ſiquidem follis, qui uento replebatur, etſi quanto durior erat, tanto facilius eo ludebatur, quanto laxior, tanto difficilius, ut etiam tempeſtate noſtra quotidiana experientia comprobat, tamen paganica pila quo etiam durior eſſet, & pluma replebatur, & non ita replebatur, ut laxa uſquam foret, ſed undequaque duriſsima, & propterea difficulter ea ludebatur, quemadmodum uenuſtiſsime Martialis hoc diſticho oſtendit libro 14. D E

Haec quae difficilis turget paganica pluma,
Folle minus laxa eſt, & minus arcta pila.

Sub nomine enim ſimplici pilae intelligi aliquando follẽ, aliquando trigonalem, paullo ante ſignificauimus. Iterum illud ignorari hoc in loco nolo, etiam in gymnaſijs paganicae pilae exercitationem in uſu exſtitiſſe, ut idem Martialis lib. 7. teſtatum reliquit.

Non pila, non follis, non te paganica thermis
Praeparat, aut nudi ſtipitis ictus hebes.

Nam cum ſaepius a nobis indicatum ſit cõſueuiſſe fere omnes, qui ſeſe in gymnaſijs pila exercebant, prius pila ludere, & deinceps ſtatim balnea ingredi, Martialis illis uerſibus demonſtrat, inter ceteros pilae ludos in gymnaſijs ſe exercentium ad balnea praeparatorios paganicam quoq. adnumeratam eſſe. Vltimum & quartum Latinorum pilae genus harpaſtum fecimus. quod ob nominis ſimilitudinem idem prorſus uidetur quod ἁρπαστὸν Graecorum: erat enim pila, quam ludentes alter alteri eripiebat. cuius uero magnitudinis, & ex qua materia foret, haud quaquam ab ullo auctore explicatum habemus, niſi quod Athenaeus his uerbis manifeſtum facit, harpaſtum rotundum fuiſſe. „ τὸ δὲ καλούμενον διὰ τῆς σφαίρας ἁρπαστὸν, „ φαινίνδα ἐκαλεῖτο, ὃ ἐγὼ πάντων μάλιστα ἀσπάζομαι. ideſt, Luſus autem pilae harpaſtum nuncupatum phaeninda uocabatur, quem ego maxime omnium diligo. Sicut etiam ueriſimile ſit ex corio ſicut ceteras pilas conſtaſſe. quae omnia, propterea quod tunc tẽporis nulli ignota erant, auctores ſcribere dimiſerunt. Ceterum eius magnitudinem omnino explicaſſe Galenus uidetur, qui dum in libro de ludo paruae pilae harpaſtum appoſitiſsime deſcribit, illud F

paruam

A parvam pilam & non mediam inter paruam & magnam; quemadmodum uoluerunt nonnulli, fuiſſe comprobatur. unde & ludus, qui hodie a calce nuncupatur, etſi in aliquibus aſsimiletur harpaſto, in hoc tamen ab harpaſto antiquorum differre uidetur, quod illud paruum erat; pila autem, qua noſtrates calce ludunt, maior eſt. Nam & antiquiores in puluerulento ſolo hac pila ludebant, ut teſtatus eſt Martialis lib. 4.

Siue Harpaſta manu puluerulenta rapis. & libro 7.
Non Harpaſta vagus puluerulenta rapis & libro 14.
Haec rapit Antei velox in puluere Draucus,
Grandia qui vano colla labore facit,

Quae omnia argumento eſſe poſſunt, hanc exercitationem perarduam fuiſſe, ſoliſque ualidioribus hominibus conueniſſe. quod B etenim nequaquam mulieres hoc genere ludere ualerent, praeter Ouidij teſtimonium de ludis uirorum ita ſcribentis,

Hos ignaua iocos tribuit natura puellis,
Materia ludunt vberiore viri.
Sunt illis celereſq. pilae, iaculumq. trochique,
Armaque, & in gyros ire coactus equus:

eiuſdē poetae uerſus comprobant, ubi Philaenim quandam tribadē exprobrans, quod omnibus fere uirorū munijs fungeretur, quaſi rē mulieribus prae alijs maxime inſuetā ageret, poſt multa dixit, [3. de arte a nandi.]

Harpaſto quoque ſubligata ludit.

Ideo mirari ſoleo, cur Coelius Aurelianus in curāda puerorū epilepſia uelit nutrices ſphaerae ludo, uel aliqua ſaltatione exerceri: niſi ſit ſphaera apud ipſum follis, quem & pueros, & ſenes uſurpaſſe, ſupra docui. Auicenna cuiuſdam pilae ligneae mentionē facit, de qua poſterius uerba faciam, cum ad praeſentē de ſphaeriſtica altera ſaltatoriae parte tractationē minime pertineat, de qua haec ſatis. [Lib. 1. ſer. 3. trac. 2. cap. 2.] C

De Orcheſtica, ſiue tertia ſaltatoriae parte. Cap. VI.

TRES ſaltatoriae partes, cubiſticā, ſphaeriſticā, & q̄ nomine generis uocatur ſimpliciter, ſaltationē, in ſuperioribus effecimus: quarū duabus iam declaratis tertia modo ſubuectēda uenit. de qua haec a nobis declarabūtur, primo qd fuerit, ſecūdo quot ſpecies habuerit tertio cur ea uterent maiores noſtri, quarto & ultimo in quo loco, & a quibus exerceretur. Ariſtoteles itaq. in principio ſuae poetices, cū dixiſſet, oīa poeſeos genera in hoc conuenire, quod imitatione ſint, imitationes diui-

dit

dit, quarum alias tradens diuerſis generibus imitari ut uel harmo- D
nia, uel rythmo, uel nudo ſermone; alias diuerſas res, ut uel melio-
res, uel ſimiles, uel deteriores; alias diuerſo modo ut uel agẽtes, vel
introducentes, uel narrantes, atq. aut alienam perſonam indutos,
aut non mutatos; de ſaltatione haec concludit: *αὐτῷ δὲ τῷ ῥυθμῷ
μιμοῦνται χωρὶς ἁρμονίας, οἱ τῶν ὀρχηστῶν, καὶ γὰρ οὗτοι διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν, μιμοῦνται, καὶ πάθη, καὶ ἤθη, καὶ πράξεις.* i. Nu-
mero uero ipſo ſine harmonia, imitantur ſaltatores: iſti enim nu-
meroſa geſticulationis uarietate; mores, paſsiones & actiones imi-
tãtur. Ex qua oratione apparet, *ὄρχησιν*, ſiue ſaltationẽ, nihil aliud
fuiſſe, quam facultatem quandam motibus, ac geſtibus corporis, ar-
tificio quodam, numero, & ratione factis, imitandi hominum mo-
Cap. 4. res, affectus, & actiones. qui enim in 7. ciuilium dixerat, nihil eſſe
in rerum natura, quod magis exprimat rerum ſimilitudines, quam E
numerũ, & cantum, ſapienter etiam ſcripſit, ſaltatores in imitandis
actionibus numero uti. Quomodo haec per numeroſos motus effi-
ceretur imitatio, unus omnium clariſsime poſt Ariſtotelem expreſ-
Prob. 15. ſit Plutarchus, qui in ix. Conuiuialium ſaltationem tres partes ha-
buiſſe ſcripſit, lationem, figuram, & indicationem; eo quia tota ip-
ſa ex motibus, & habitudinibus, & quietibus conſtaret, perinde ac
harmonia ex tonis atq. interuallis: lationem dicit ipſe nil aliud fuiſ-
ſe, quam motionem affectus alicuius, uel actionis, uel potentiae re-
praeſentatiuam: figuram uero fuiſſe habitudinem, diſpoſitionem-
que, in quam motio ſiue latio terminabatur, nempe quando ſalta-
tores quieſcentes ſecundum Apollinis, uel Panis, uel alicuius Bac-
7. de leg. chae (ut eſt apud Platonem) figuram diſpoſiti in corporis ſimili-
bus formis graphice aliquantulum perſiſtebant; indicationem au- F
tem fuiſſe non proprie imitationem, ſed alicuius rei, nempe terrae,
caeli, uicinorum numeroſis, atque ordinatis motibus factam decla-
rationem. quemadmodum namque poetae, dum imitantur, alias
nominibus fictis, alias tranſlatis utuntur; dum uero indicant, pro-
pria nomina uſurpant: ſimiliter ſaltatores imitantes, figuris, & ha-
bitudinibus; declarantes autem, res ipſas praedictis indicationi-
bus utuntur: adeo ut, ſecundum Platonem, Ariſtotelem, atque
etiam Plutarchum, tota haec ſaltatoria facultas in imitatione ſolo
motu facta cõſiſteret. ipſiq. ſaltatores nil aliud actitarent, niſi quod
ſeſe mouentes numero, & ordine geſticulantes, aut lationibus, & fi-
guris mores & affectus imitabantur, aut indicationibus declara-
bant, aut omnibus ſimul mores, perturbationes, atque actiones ho
minum repraeſentabant. unde non abſq. ſumma ratione Simoni-
des

A des poeta ſaltationem poeſim tacentem, ſicuti poeſim ſaltationem loquentem uocare ſolebat: quamquam refert Plutarchus, tempeſtate ſua ueram ſaltationem a muſica, cui aſſociabatur, deprauatam fuiſſe; atque a caeleſti illa decidentem in tumultuoſis ac indoctis Theatris inſtar tyranni cuiuſdam imperium tenuiſſe, idq. poſtmodum uſque ad tempora noſtra permanaſſe, in quibus omnis ſaltatio corrupta eſt, omnes cordati uiri cognoſcunt. Quibus autem primus huiuſcemodi ſaltationem hominibus demonſtrauerit, ſatis cōpertum non habetur, niſi quod Theophraſtus apud Athenaeum refert, Androna Cataneum tibicinem, dum ſonaret, motiones atque numeros corpore effeciſſe, & ob id apud ueteres ſaltare uocatum fuiſſe ſiceliſſare; poſt quem Chleophantus Thebanus, & Aeſchylus multas ſaltatoriae figuras inuenerunt, quas βαλλίσμους Sicula uoce appellatas Epicharmi auctoritate inſinuat Athenaeus. Loco citato. 8. dipnoſ.

B unde & hodie apud multas Italiae nationes Balli nomen adhuc perdurat. Fuit porro haec ſaltatio tantae exiſtimationis, atq. honoris apud antiquiores, ut Apollinem ſaltatorem uocarent, quemadmodum Pindarus:

Ὀρχηστὰ Ἀγλαΐας ἀνάσσων εὐρυφάρετρ᾽ Ἄπολλον: ideſt:
Saltator rex ſplendoris, pharetrateque Apollo.

atque illa quandoq. ad tibiarum, uel lyrae, uel alterius inſtrumenti ſonitum, uel ad cantum, uel abſque alia re peragebatur. Species autem illius innumeras fere recenſuerunt Homerus, Plato, Xenophon, Ariſtoteles, Strabo, Plutarchus, Galenus, Pollux, & Lucianus: quae illarum praeſtantiores & illuſtriores habebantur, uel a regionibus, in quibus in uſu erant, aut repertae & illuſtratae fuerant, nomen ſuſceperunt; uel ab inuentore, & modo, quo efficiebantur: a regionibus appellatae ſunt Laconicae, Troezenicae,

C Epirephyriae, Cretenſes, Ionicae, Mantiniacae, Gaditanae, de quibus ſic Iuuenalis.

Forſitan exſpectes ut Gaditana canoro Sat. 11.
Incipiet prurire choro, plauſuq. probatae
Ad terram tremulo deſcendat clune puellae,
Irritamentum Veneris languentis, & acres
Diuitis urticae

& huiuſcemodi aliae. Ab inuentore autem & modo uocatae fuerunt aliae Pyrrhichiae a Pyrrhicho quodam Lacone, ſeu, ut alij malunt, a Pyrrho Achillis filio inuentae, in quibus armati ſaltabant cum cantu, & ſine cantu. ut uidere licet ex icone ab antiquis lapidibus excepto, quem hic ponendum curauimus.

PYRRHICHIA SALTATIO

A (Pyrrhichias autem noſtris temporibus aemulantur illa pugnarum genera, quas Moreſcas populari uocabulo appellant.) Atque hae uaria nomina obtinuerunt, ut Orſitis, & Epichiedios penes Cretenſes Carpaea apud Aemanēſes & Magnetes, de qua Xenophon. 6. de exp. Cyri. libro, apochinos ſiue mactriſmos, quam mulieres ſaltabant, & ob id Martypiae uocabantur, & quae ſtabiliores, & uarietate maiore praeditae erant, ut dactyli, iambici, moloſsica, emmelia, cordax, ſicinnis, perſica, phrygia, nicatiſmus, thracius, calabriſmus. Teleſias a quodam uiro Teleſio, qui primus eam armatus ſaltauit, ſic uocata, qua utentes Ptolemaei milites Alexandrum Philippi fratrem ſuſtulerunt, aliae tornatiles ſiue uerſoriae quod ſe in circum uertentes ſaltarent Erotianus, qui Andromacho Neronis, quod ſcribit Galenus, archiatro contemporaneus exſtitit, has
B ſaltationes δίνας uocatas ſcribit, aliae inſanae, ut caudifer, mongas, Thermauſtris, nec non anthema, quam ſaltantes obibant, ita dicentes, ubi mihi roſae, ubi mihi lilia, ubi mihi apia: aliae ridiculae, ut igdis, mactriſmus, apochinos, & ſobas, morphaſmus, Glaux, & leo: aliae ſcenicae, quales tragica, comica, & ſatyrica: aliae lyricae, quales pyrrhichia, gymnopaedica, & hyporchaematica. quae omnes quomodo fierent, non eſt praeſentis tractationis declarare: ſatis ſit intelligere hanc tertiam ſaltationem tot atque plures adhuc diuerſas ſpecies, quibus libellum proprium dicauit Lucianus, habuiſſe, ſicut etiam diuerſis motibus tam pedum, quam manuum utebatur. cum enim motus omnis ex ſententia Ariſtotelis ex impulſu, atque tractu cōponatur, ſaltantes aut impellebant corpus, aut trahebant; 7. Phyſ.
& hoc ſurſum, uel deorſum, uel prorſum, uel retrorſum, uel dex-
C trorſum, uel ſiniſtrorſum: a quibus poſtea motibus componebatur ſimplex ambulatio, flexus, procurſus, ſaltus, diuaricatio, claudicatio, ingeniculatio, elatio, iactatio pedum, permutatio: quibus tota ſaltatio perficiebatur.

De fine ſaltationis, & de loco. *Cap. VII.*

CVM antiqui in certaminibus, atq. uenationibus, pedum exercitationibus fere ſemper ſtuderent, manibusq. mouēdis nullam curam adhiberent, ueriſimile ſit, ut prius ſaltatoria partes inferiores dumtaxat exercens inuenta ſit, deinceps χειρονομία, quae ordinatas manuum motiones edocebat, ei adiuncta ſit, ut una cum ceteris praedictis motionibus manuum connexionem, conſertionem, compectinationem, diſtentio-

nem, complexum, alternationem ſaltatores peragerent: atque ita D
uniuerſa ſaltatio ex motibus tam manuum, quam pedũ ad repraeſentandas res formatis conflata ſit. quod autem ſaltantes praecipue brachia mouerent, ſignificauit & Ouidius ubi dixit:

1. & 2. d arte aman. *Si vox eſt, canta, ſi mollia brachia, ſalta.* &
Brachia ſaltantis, vocem mirare canentis.

Huius finis primarius licet (vt diximus) imitatio foret, nihilominus alios etiam fines eam habuiſſe comperio: nam ad theatra, & ad ludos uoluptatis gratia, nec non ob religionem quandam ad ſacrifi-
loc. citatis. cia in uſu fuiſſe praeter Platonem atque Plutarchum teſtatur Galenus, qui in principio curatiuae artis uehementer contra ſui temporis homines inuehitur, quod ſaltatoriae nimis operam darent, quaſi ſolis uoluptatibus, & ludis dediti bonas artes negligerent. Quod pariter ad quaerendam corporis fortitudinem militaremque peri- E
tiam eadem ſaltatione maiores noſtri uterentur, tametſi ſupra ex Platone comprobatum fuerit, tamen addendum eſt illud, quod omnis armata ſaltatio pyrrhichia uocitata nõ ob aliud inuenta fuit, niſi quo uirtute illius tam pueri, quam uiri & mulieres modo hoſtes effugere, modo inuadere, aliosq. geſtus bellis gerendis neceſſarios perdiſcerent. unde apud Xenophontem Paphlagones Mimã ſaltatriculam a Myſo pyrrhicham ſaltare iuſſam conſpicati, admirãtes graecos interrogarunt, numquid mulieribus etiam in pugna uterentur. in hoc quidem ſaltationis genere cum Phrynicus ſe excellenter in fabula geſsiſſet, illum ſibi Imperatorem Athenienſes delegerunt. Neque etiam difficile eſt indicare hanc eandem ſaltationem & bono habitui comparando, & ſanitati conſeruandae nõ parum conduxiſſe: quandoquidem de manuum geſticulatione, F
2 d diaeta. quam χειρονομίαν uocant graeci, ſcriptum reperitur & ab Hippo-
1 de cur. crate & ab Aretaeo, atque alijs, pro exercendis & ſanis & interdum
cion. ca. 1. aegris corporibus uſurpatam eſſe. Temporibus uero noſtris ſaltationes alias tempore, ordine, & certo modo factas talem utilitatem praeſtare nemo negaret, quemadmodum Galenus ſe plurimos ſanitati reſtituiſſe, aliosq. in ea ſolius ſaltationis auxilio conſeruaſſe confitetur: qui ſimiliter & ſaltatorum exercitationes inter cetera a medico petita recenſuit. dum dixit: ὀρχηστῶν αἱ σύντονοι κινήσεις
" ἐν αἷς ἅλλονται μέγιστα, καὶ περιδινοῦνται στρεφόμενοι τάχιστα, καὶ
" ὀκλάσαντες ἐξανίστανται, καὶ προσύρουσι, καὶ διασχίζουσιν ἐπὶ πλεῖ-
" στον τὰ σκέλη. ideſt ſaltatorum uehementes motus, in quibus maxime ſaltant, & uelocisſime uolutati circum circa uertuntur, nec non genua flectentes ſurſum exſurgunt, atque crura plurimum attrahunt

A hunt,diuaricantque. ut dubitare nemo debeat, quin Orcheſticam in gymnaſtica medicinae iure collocauerimus; praecipue quod Socrates in conuiuio Xenophõtis ſe ſaltatoriam tum ad ualetudinem efficiendam,conſeruandamque, tum ad corporis robur comparandum exercuiſſe palam profitetur, cuius quoque gratia eum ſibi amplam domum optaſſe ferunt. Qui uero hanc orcheſticam exercerent, uarios fuiſſe reperio. Cinaedos maxime omnium ſaltandi arti operam nauaſſe ſignificauit Plautus: apud quem Periplectomenus ſenex ſic ait. Tum ad ſaltandum: non Cinaedus uſquam magis ,, ſaltat, quam ego. quamquam Nonius Marcellus Lucilij teſtimo- ,, nio,atq. etiam Plauti,uult,cinaedos dictos a ueterib. ſaltatores ipſos,atque pantomimos, ἀπὸ τοῦ κινεῖν τὸ σῶμα. Poetae ſimiliter omnes non modo hiſtriones motus figuratos edocebant,uerum & ipſi

In Mil. glor. act. 3.

B quoque interdum ſaltabant;nam Theſpias,Pratinas,Cratinus Phrynicus poetae omnes iccirco ſaltatores nũcupabantur,quia non modo propria drammata inter ſaltantes choros repraeſentabant, uerũ etiam extra propria poemata uolentes omnes ſaltare edocebant. pueri quoque, & mulieres omnium frequentiſsime in ſaltationibus uerſabantur, poſt quos etiam ſaltationi operam nauabant quibuſcumque ualetudinis, & roboris gratia uel a medicis, uel a gymnaſtis illud agere praeceptum erat. Loca autem in quibus ſaltationes peragerentur, primo, dum nondum excultae forent, fuerunt uici,& plateae publicae; deinde, cum maiorem dignitatem, atque ornamentum recepiſſent, ad theatrorum partes quaſdam tranſlatae fuerunt, quae & ab Ariſtotele & a Polluce ob id orcheſtrae uocatae fuerunt, unde etiam chorea nomen ſaltationis pereleganſ

C emanauit. a theatris ad palaeſtras,ſiue gymnaſia illas traductas fuiſſe auctor eſt Athenaeus, cui aſſentiri uidetur Plutarchus in nono ſympoſiacon, ubi mentionem cuiuſdam facit, qui pyrrhicam adeo egregie ſaltauerat, ut pueros in palaeſtra geſticulantes excellere uiſus eſſet. quo etiam in loco Meniſcum paedotribam ſaltationis iudicem effecit,ut inde plane coniectare ualeamus paedotribas gymnaſiorum miniſtros orcheſticae non paruam cognitionem habuiſſe. In conuiuijs item ſaltationem exerceri ſolitam fuiſſe teſtatum clariſsime reliquit in Sympoſio ſuo Xenophon, ſicuti Plutarchus, & Plinius nec theatra eandem reſpuiſſe memoriae prodiderunt. Cõcludo itaque ſaltationem a gymnaſtica omni acceptam eſſe, ſicuti ſphaeriſticam, quae fuerunt duae orcheſticae partes,in quam, & in palaeſtricam uniuerſam ipſam gymnaſticam diuiſimus: atque haec ſatis de ipſa.

Li. 14. dip.

De Luctatoria. *Cap. IIX.* D

DECLARATA iam ſatis, quantum ad hanc tractationem ſpectabat, ſaltatoria, modo palaeſtricam, quae erat altera gymnaſticae pars, ut aggrediamur, operae pretiũ eſt, cui poſt modum & reliquas exercitationes tam in gymnaſijs, quam extra factas ſubiungemus. Palaeſtram multas ſub ſe exercitationes habuiſſe demonſtratum ſuperius fuit inter quas continuo primum locum obtinuit lucta a Graecis communi nomine πάλη, quandoque καταβλητικὴ ſiue deiectoria: a Laconibus nuncupata. Haec nihil aliud fuit, niſi exercitatio quaedã in loco gymnaſij peculiari nempe palaeſtra, ſiue porticu tecta, quae xyſtus uocabatur, fieri ſolita, in qua luctatores bini nudi, uncti oleo, & puluere aſperſi ſeſe brachijs complicantes, inuicemque concertantes, E alter alterum deijcere humi contendebant, ad quod peragendum embolae, parembolae, partheſes, & ſyſtaſes neceſſario requirebantur, illudque prae ceteris quaerebatur, ut pedes primo comprehenderentur, quod Pſeudolus ebrius apud Plautum ſignificauit, de uino dicens.

act. 5. ,, Captat pedes primum, Luctator doloſus eſt.

,, Sed antequam certamen inirent, muſculos prius calefaciebant, perfrictionibusque, ac lenibus motibus explanabant. quod ſi aliquando haec agere intermiſiſſent, ijs quaedam partes rumpebantur conuellebanturque, ſicuti tradit Gale. 4. de locis affectis: (Cap. 8.) qui etiam alibi ſcriptum reliquit, hunc a gymnaſticis in luctis obſeruatum eſſe ordinem, ut numquam uehementes inirent, niſi prius faciles, & ſimplices eſſent edocti, neque has aggredi ſolitos antequam fricarentur, neque fricari, priuſquam ungerentur. Dixi, binos quoniam etſi F plures poſſent uno tempore eodem in loco lucta contendere, tamen ſemper unus uni dumtaxat complicabatur, & apud nonnullos non ſolum uiro uir concertabat, ſed puellae quoque iuuenibus cõtendebant, quemadmodum apud Lacones, & ſicuti de Chijs refert Athenaeus. Luctam, quam non temere gymnaſticae artis minimam partem credidit Galenus, (2. de diff. pul.) non defuerunt inter antiquos, qui omnibus alijs exercitationibus uetuſtiorem exſtitiſſe autumarint, nominis illius qualitate ducti, quippe cum (πάλαι) apud Graecos nil aliud, quam uetuſtatem iudicare uideatur: nam & locum exercitationum palaeſtram nuncupatum, πάλην primo nominatum conſtat. quamquam etiam non defuerint, ut refert Plutarchus, (2. Sym. prob. 4.) qui non palaeſtrae nomen ἀπὸ τῆς πάλης quaſi antiquiſsima res ſit lucta, deductũ eſſe uoluerint, ſed potius quod ſolum haec exercitatio

πάλη

A πηλοῦ ideſt luti, pulueris, & ceromatis egeret; atque ad id magis impugnandum aliam quoque rationem addebant, uidelicet haud quaquam uériſimile uideri, ut lucta, quae omnium exercitationum artificioſiſsima, & aſtutiſsima exſiſtit, omnium etiam uetuſtiſsima ſuerit, cum maniſeſte appareat, primo in uſum ea uocari, quae ſimplicia ſine ulla arte, & uia magis quam methodo conſiſtunt: unde Soſicles πάλην ἀπὸ τοῦ παλεύειν, quod eſt dolo & inſidijs deijcere, ſuiſſe deriuatum maluit. Philinus autem ἀπὸ τοῦ παλαιστοῦ, ideſt a coniunctis, ſimulque connexis quattuor digitis, quia luctatores hac manuum parte praecipue operantur, quaſi ita ipſa appellata ſit, perinde ac pugillatoria a pugnis. quam ſententiam aperte refellere uidetur Iulius Pollux, ubi nomen illud ſolam quattuor digitorum menſuram ſignificare ſcribit, a qua menſura deduci poſtmo-

B dum exercitationis nomen ualde longinquum eſt, & proinde melius ſenſiſſe uidentur illi, qui ἀπὸ τοῦ παλῦναι natam & dictam πάλην, credunt, ſiue ἀπὸ τοῦ πάλλειν καὶ πάλλεσθαι, quorum alterum apud poetas, deijcere, & proijcere & ſpargere, quod poſtremum ab Homero quoque ac Hippocrate uſurpatum teſtatur Erotianus; alterum apud Platonem in Cratylo a terra uel in manibus eleuare, quae omnia a luctatoribus intenduntur, ſignificare conſtat: niſi quoque uelimus, ut alij, ita dictam ἀπὸ τοῦ πλησιάζειν, καὶ γίνεσθαι πέλας, hóc eſt appropinquari & uicinos fieri: quandoquidem curſores ſemper diſtabant, nec umquam appropinquabant, pugillatores pariter a deſignatoribus numquam complicari permittebantur, ſed ſoli luctatores hoc agebant: ut omnia melius in Syracuſanorum nummis recognoſcere poſſumus, in quibus ſic luctatores uarios repraeſentari, indicauit nobis Ligorius.

LVCTATORES

A Tota haec facultas in gymnaſijs tres fines habuit, temporeq. Galeni mirũ in modũ eius peritia creuit, nempe quando refert ipſe primo de art. xxiij. luctandi magiſtros uarias, ac multiformes membrorum diſtorſiones, circumnexionesq. inueniſſe: primum, ut Athletae in illis exercerētur, quo in ludos ſacrificia & amphitheatra exeũtes, uictoriã adipiſci poſſent: atque huius luctatoriae auctores fuiſſe Antheũ, & Cercionẽ ſcribit Plato: Secundum ut ad bella homines exercerentur, quod exercitationis genus, primo in uſu poſitum alij a Theſeo Athenienſiũ principe; alij a Phorbãte Theſei paedotriba referunt. tertiũ ut homines; & pueri luctantes optimũ corporis habitũ acquirerent, ſicq. ſanitatem curarent; in quo uſq. adeo elaborabant, & totis uiribus contendebant, ut non raro ſic luctantibus oſſa aliqua frangerentur, & luxarentur, quae illis palaeſtrico quo- 7. de leg.

B dam pacto ab alijs diuerſo ſe remittere cõſueuiſſe teſtatur Galenus. lib. de machinamen.

Hoc tamen animaduertendũ eſſe duco, Galenũ non modo luctam athleticã, quã reſpub. bene inſtitutas odiſſe ſcribit, improbaſſe, uerũ & ſanitati ſtudẽtẽ interdũ parce laudaſſe, ut pote qua robur quidẽ augetur, at luxationis, ac fractionis oſsium, necnon ſuffocationis periculum immineat. ſimiliter & Clemens Alexandrinus qui tempore Galeni Romae floruit, in iij. Paedag. lib. ubi exercitationum tractationem habet, luctas omnes improbat, eam tamen honeſtiorẽ, & magis uiro dignã facit, quae μετ' εὐσχήμονος & gratia bonae, ac utilis ualetudinis efficitur. Praeterea, quoniam Plutarchus ſolũmodo luctam & pancratium uolutatorium in palaeſtra exerceri ſolitum ſcribit, duo cõſideranda ſunt. Alterũ, ꝙ palaeſtra aliquando ſignificat totũ gymnaſiũ, ut ſupra declarauimus, aliquando locum

C in gymnaſio, ubi tot exercitationes a nobis in primo libro enumeratae peragebantur; aliquando locũ, in quo ſoli luctatores, & pancratiaſtae uolutatorij exercebantur, quorũ certamina grauia apud Galenum lib. iij. de tuen. ualet. cap. ij. appellantur. quemadmodum hic innuit Plutarchus, atq. etiã innuere uiſus eſt Galenus in fine libri de ludo paruae pilae. Alterũ ꝙ duplex erat pancratiũ, primũ de quo agemus infra, ex lucta & pugilatu compoſitũ. Secundum ꝙ uolutatoriũ nuncupabatur, ſpeciesq. luctae erat, nã in lucta certantes ſeſe deijcere ſtudebant, rectiq. manebant; in pancratio autẽ uolutatorio humi proſternebantur; atq. ibi inuicẽ cõplicati, ſeq. mutuo conuoluentes alter alterũ ſibi ſupponere nitebãtur: quemadmodũ clariſsime moſtrant depicti hic nummi cuiuſdam Saluſtij Auctoris qui ſub Valentiniani, & Placidiae Auguſtae principatu Africae regno ui occupato ludos ſimiles, atq. alios ob uictoriam edidit.

PANCRATIVM VOLVTATORIVM

A De hac exercitatione ueriſimile mihi ſit, Ariſtotelem uerba feciſſe, *Lib. de cõi animaliũ greſſu.*
ubi nullum erectum, & ſtantem continenter, & tuto incedere poſſe
demonſtrat, quia perinde ſe moueret, ut palaeſtritae, qui per pulue
rem in genua ſubſidentes procurrunt. De hoc item alicui probabi-
le uideretur, locutum eſſe Martialem, ubi dixit.

Non amo qui vincit, ſed qui ſuccumbere nouit
Et didicit melius τὴν ἀνακλινοπάλην.

niſi potius exponendum eſſet ἀνακλινοπάλην, reflexionẽ, qua pa-
laeſtrita reducto pectore aduerſariũ retrahebat, ac ictum illius de-
uitabat, aut potius (ut erat Poeta ſemper obſcoenitatũ amator) eam
lecti luctã interpretemur quam κλινοπάλην Domitianũ vocaſſe tra
dit Suetonius. De eodem itẽ loquebatur Antyllus apud Oribaſiũ, *6. collect.*
dum duplicem luctam effecit, alteram erectam, alteram ſuper paui- *cap. 27.*
B mento; pro lucta ſuper pauimento nil aliud intelligens, niſi Pan-
cratium uolutatorium, quod tamen ualde diuerſum erat ab altera
uolutatione, ab Hippocrate ἀλινδήσιος nomine ſignificata, qua ho *lib. de diaeta.*
mines in palaeſtra humi proſtrati uel ſoli, uel cum alijs circumuol-
uebantur, & de qua Coelius Aurelianus uerba fecit, ubi uolutatio- *6. de dieta.*
nem in palaeſtra pro diminuenda carne laudauit; ſi quidem in ea
nec certabant, neque complicabantur, ſed ſolum celeriter ſupra pa
uimentum nitidum aut puluere conſperſum ſeſe rotabant.. unde
Galenus eam inter celeres motus non ſine ratione poſuit.. *2. de tu. va.*

De Pugilatu, & Pancratio, & Ceſtibus. *Cap. IX.*

PVGILATORIAM πυγμικὴν a Graecis uocatam ante
Troianorum tempora in uſu fuiſſe, teſtati ſunt Plinius,
C & ante Plinium Homerus, quem etiam Plutarchus in *Prob. 5.*
2. Symp. obſeruauit, continuo pugilatum luctae & cur
ſui iccirco praeponere, quoniam hoc exercitationis genus prius il-
lis originem accepit, ſicuti quoq. Lucr. hoc uerſu innuere uidetur.

Arma antiqua manus, vngues, denteſque fuerunt. *Lib. 5.*

Quid uero eſſet haec exercitatio, quomodoque perageretur, pauci
(quod ego ſciam) diligenter explicarunt, & minus ceteris hãc rem
intellexerunt illi, qui pugnã ceſtũ, & pugilatum idẽ penitus exſti-
tiſſe uoluerunt. ex auctorũ tamen ſcriptis coniectura cõſequi poſſu
mus, in hac exercitatione homines nudos concertare cõſueuiſſe, pu
gniſq. ſtrictis uel nudis, uel aenea, uel lapidea ſphaera plenis, unde
σφαιρομαχεῖν, uel loris laminaue circumſepti ſeſe inuicẽ percutere
modo caput, modo dorſum, modo brachia petentes, neque umquã
ſeſe mutuo complicantes; in qua pugna ſuperabat qui uel aduerſa-

rium pugnorum ictibus in terrā proſternebat, uel grauius & dam- D
noſius feriebat. Tyrrhenos ad tibiā πυκτεύειν ſolitos fuiſſe, ex ſententia Eratoſthenis refert Athenaeus 4. Dipnoſoph. Hoc certamen Plutarchus quidem exercendo corpori inſeruiſſe, teſtatū reliquit. ego uero ita ſentio, pugilatum inter exercitationes a Galeno in 2. de tu. ual. adnumerari, ſed pro ſanitate tuenda, proq. bono corporis habitu comparando parum in uſu in gymnaſijs fuiſſe. ad quod credendum duabus potiſsimum rationibus adducor, quarū prima eſt, quod Galenus bis, uel ter ſolummodo pugilatum nominauit; & Antyllus, qui hanc rem diligentiſsime tractauit, nullum paene uerbū de hac exercitatione habuit, ſicuti nec ullus alius fide dignus medicus excepto Aretaeo, qui in uertiginoſis pugilatū cōmendare uidetur: niſi (quod ego ſuſpicor) ſit Graecus contextus deprauatus. Quod ſi pugilatus medicae gymnaſticae exercitationis genus exſti- E
tiſſet, aequum certe erat, non adeo ab omnibus ſilentio praeteriri. Altera ratio eſt, quod, ſi naturā pugilatus exacte ſpectemus, cū percuſſiones, & euitationes bellum gerentibus neceſſarias aemuletur, ut dicebat Plutarchus, edoceatq., quin militarem peritiā magnopere adiuuet, infitiari non poſſumus; at cū ſolum brachia, atq. pugnos exerceat, interdumq. potius plagis ac grauibus percuſsionibus corpus offendat, quomodo ualetudinis conſeruationi, boniq. habitus acquiſitioni cōferre poſsit, non uideo: ut tuto dicendū ſit, pugilatū in gymnaſtica medica exiguū uſum habuiſſe in militari uero multum, in athletica plurimū: cuius principes & auctores fuiſſe Amycum, atq. Epeum, prodiderunt Plato & Galenus, nec non in qua adeo Glaucus Caryſtius excelluit, ut quincta & uigeſima Olympiade coronatus pictae, i. pugilatoris nomine per excellentiam me- F
ruerit uocari. Pugilatores iſtos pinguedini comparandae operā dediſſe, legitur apud Terentiū. quod agebāt, ut grauius percutere ualerent, & plagas ipſis illatas minus ſentirent: eſt enim experiētia & ratione cōprobatū, obeſos minus ex carnibus iniurias ſentire. Cur autē Teſprio ille Plautinus, ab Epidico interrogatus, quomodo herilis filius ualeret, reſpōdeat, pugilice atq. athletice, nō eſt admodū difficile coniectura cōſequi. quod etiā Galenus ſcriptū reliquit, Luctatores potiſsimū athletas ueros eſſe uocatos, ſed paullo ante ipſius tempora etiā eodē nomine appellatos fuiſſe pugiles, & pācratiaſtes. qua de re fieri pōt ut Plauti aetate pugiles ab athletis diuerſi eſſent, utriq. tamen robori. & corporis craſsitiei ſtuderēt, & iccirco ſeruus ille merito pugilatum, & athleticam ſeparauerit, herumque ſuum robuſtum, & pingui uentre eſſe ſignificarit. Ex lucta & pugilatu tertium

2. Symp. Prob. 5.

In Eun. act. 2. ſce. 3

1. de alim. fac. c. 2.

Plau. in Epidico.

A tertium quoddam excitationis genus componebatur, quod pancratium communiter gymnaſtici omnes appellabant, in hoc(ut teſtatur Ariſtoteles primo Rhetoricorum) qui exercebantur aduerſarios & pugnis ferire,& cōprimere,& continere, & deijcere ſtudebant: nam pugiles ſolis pugnis contendebant,nec umquam complicabantur; ut commendanda ſit urbanitas Horatij,qui 3.Satyr.lib.2. uenuſtè admodum phreniticos,quod pugnis miniſtros, & adſtātes feriatur pugiles uocauit luctatores complicabantur & comprimebant,ut deijcerent,ſed pugnis minime percutiebant, pancratiaſtae tum utroque utebantur, & tum etiam quacumque alia ratione, ut dentibus,genibus,calcibus,talitris, denique toto corpore (ut dixit Pauſanias) aduerſarium uincere contendebant,atque in eo a pugilibus differebant. quod illi pugnis ſtrictis, hi digitis ſolummodo in

Cap.5.

lib.5.elia.

B flexis certabant. atque hoc ſignificare uoluit Galenus ubi ſcripſit: εἰ δὲ ἕκαστος τῶν δακτύλων καμφθῇ, τὸ σχῆμα τῆς χειρὸς γίνοιτο μάλιστα τοῖς ἐν παγκρατίῳ προτεταχόσιν αὐτὴν ὅμοιον, hoc eſt, ſin au" tem unuſquiſque digitus flectatur, manus figura ijs maxime ſimilis" euadet, qui ipſam in pancratio protēderint. talis etenim manuum" figura prehenſandis aduerſarijs, cui maxime ſtudebant pancratiaſtae,ut nomen quoque ſignificare uidetur, ualde accōmodata erat; his de cauſsis exercitatio haec παμμάχιον uocata eſt quandoque, ſicuti Plato Euthydemum πάμμαχον dixit,necnon ambobus difficilius certamen habebatur, ob quod Galenus in 6. Epid. ubi renibus affectis exercitationem commendat Hippocrates, ſub tali exercitatione non debere pancratium ob magnitudinem laboris intelligi credit. qua item ratione permotum opinor Platonem, dum 8.

1.de motu muſcul.

C de legibus ſua illa parum ab aliquibus approbata feminas exercendi ratione ductus mulieres ſolummodo poſt nubilem aetatem pancratio exerceri conſulit. de Pancratij ſpecie quapiam loquebatur mea ſententia Galenus, quando in commentarijs ſuper libellum de ſalubri diaeta dixit, gymnaſtas fere quos impinguare uolebant conſtituiſſe, inter exercendum προσάπτεσθαι, καὶ σωματομαχεῖν, (erant enim quaedam exercitationum genera)ut ſcilicet iungerentur,& toto corpore certarēt,ſed nudi,ac ſine complexu. Panaetius quoq. apud Gelium lib.13.cap.26. pancratiaſtarum geſtus, & luſus hunc in modum pinxit. Vt ſunt Athletarum qui pācratiae(melius" pancratiaſtae)uocantur, nam ſicuti illi ad certandum uocati proie" ctis alte brachijs conſiſtunt,caputq. & os ſuum manibus oppoſitis," quaſi uallo praemoeniunt, membraq. eorum omnia, priuſque pugna motu eſt, aut ad uitandos ictus cauta ſunt aut ad faciendos pa" rata,

rata, &c. Hanc exercitationem ex his fuiſſe, quae in gymnaſijs peragebantur, perſpicue ſignificauit Propertius, ubi palaeſtrarum Lacedaemoniorum exercitationes decantans dixit: D

Et patitur duro vulnera pancratio.

Neq. tamen ob id colligere decet, Pancratium apud medicos multum in ſanitatis uſum ueniſſe, quoniam, ſi pugilatus & lucta rarius ab ijs corpori exercendo probabantur, tanto minus Pancratium ex pugilatu, & lucta conſtans ſanitati multum ex uſu eſſe potuiſſe credendum eſt. quod ſi Galenus aliquando ſcripſit ſe plurimos Pancratio ſanitati reſtituiſſe, aut in ipſa conſeruaſſe, illud effecit in ijs, qui exercitationibus huiuſcemodi ſolis dediti erant, atq. tunc magna prudentia, & dexteritate adhibitis: ut nequaquam inferẽdum ſit, Pancratium in gymnaſtica medicinae locum aliquem praecipuum habuiſſe; quamuis ſecus plurimum eius auctoritas in athletica ualuerit, atque etiam in bellica; quandoquidem in ludis, & certaminibus uſque adeo Pancratiaſtarum ſpectaculum oblectabat atque reputabatur, ut etiam nobiles illud exercere non recuſarent, qualis fuit Phrynon Athenienſium dux Pancratiaſtes clariſsimus, quem Pittacus Mityleneus ſingulari contendens certamine reſte ſub clypeo latente inuoluit, atq. hoc modo ſuperauit: qualis item fuit Autolicus, cui ob gloriam Pancratij in Pritaneo loco Athenis digniſsimo ſtatua erecta fuit. Inuenio etiam quoddam pugnae genus apud ueteres pancrapum nominatum, ſed aduerſus beſtias, tantummodo id committebatur, ut uidere licet apud Caſsianum lib. collat. v. ca. xiiij. Simile profecto pugilatui uel potius eius quaedã ſpecies erat certamen illud, quod ceſtibus peragebatur. ij autẽ erant laminae aeneae manibus alligatae, quibus autem alligabantur, erãt lora quaedam punctis interſtincta; quae manibus & brachijs circumcirca alligabantur, ut non modo pondere aliquo, & craſsitie, verum etiam ſoliditate ceſtibus certantes ſeipſos ferirent. unde patet, hos aliqua ex parte diuerſos fuiſſe a pugilibus proprie vocatis, nempe qui ſolis manibus in pugnos coniunctis inter ſe dimicabant: quamuis etiam ita certantes nonnumquam pugiles uocari ſcio, ut apud M. Tullium 2. Tuſculanarum quaeſtionum lib. Ceſtiphoros in gymnaſijs quoque exerceri ſolitos teſtatum fecit Propertius, qui libro 3. in palaeſtris Spartanorum puellas etiam cum ceſtibus exerceri conſueuiſſe, in hunc modum ſcribit. E F

2. de tu. ua. cap. vlt.

Nunc ligat ad ceſtum gaudentia brachia loris.

Quod uero huiuſcemodi certamen potius athletae, quam ſanitatis ſtudioſi exercerent, ex ijs, quae ſupra de pugilatu ſcripſimus, facile

cognoſci

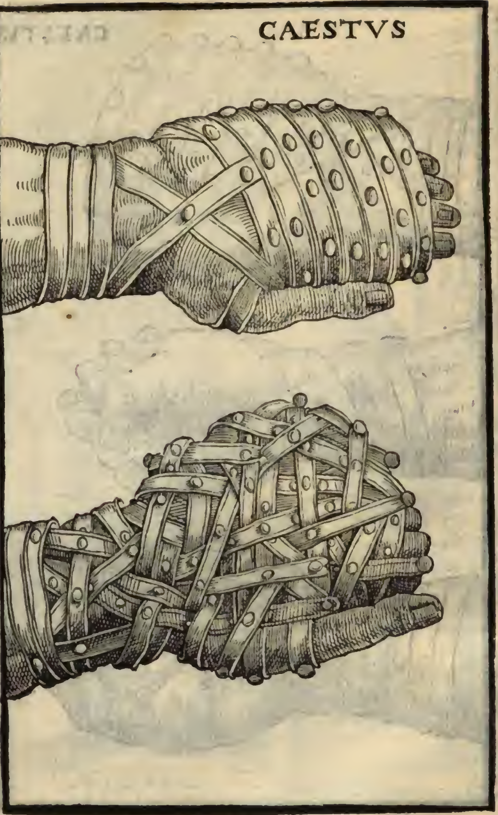
A cognoſci poteſt: quandoquidem tanto deterius percuſsiones ceſti-
bus impactae corpora hominum, quam pugnis afficiunt, quanto
pugni expanſis manibus. quare non eſt credibile ſanitatis ſtudioſos
hoc exercitationis genus adamaſſe, & qui ſe uerberibus, plagis, &
ictibus, pugniſque exponeret, ſanitati admodum conſuluiſſe: ſicut
ex aduerſo athletas non parum eo delectatos, hinc conijcere poſſu-
mus, tum quia maxima populum huiuſcemodi pugna delectatio-
ne afficiebat, tum quia gloriam, & praemia ex ea populi uolupta-
te in amphitheatris, & ſacrificijs comparabant. Ceſtibus enim cla-
rum fuiſſe Amycum Bebryciorum regem, Neptuni filium a Pol-
luce occiſum, ſcripſit Valerius Flaccus 4. Argon.

Sparta terapnea pugilem cum Gymnade pinguem
Stratum Bebrycijs Amicum ſuſpexit arenis.

B ſimiliter Virgilius Entellum, ac Daretem, & Ouidius Brotheam, 5.Aeneid.
ac Ammonem ceſtibus ualuiſſe ſcripſerunt. itaque inter pugila- 5.metam.
tum, Pancratium, & ceſtus, unum Pancratium in medicina gym-
naſtica frequentius, ceteros duos rarius uſurpatos eſſe iam liquet.
Pugilum autem, qui ceſtibus certabant, nec non ceſtuum ipſo-
rum uarias picturas hic damus, ut ipſas uel ex ſepulcrorum, uel ex
gemmarum antiquarum ſculpturis captas nobis dedit Pyrrhus Li-
gorius, in ueterum monumentis renouandis peritiſsimus.

PVGILES
ΧΥΣΤΟΣ

CAESTVS

CAESTVS

A *De Curſu.* *Cap. X.*

INTER cetera, quae ob uitae conſeruationẽ animalibus a natura tributa fuerunt, currẽdi poteſtatem praecipuã eſſe, omnes, qui eorum ſtatum conſiderare uolent, ſine labore intelligent, ſi quidem cetera quaeque, quibus ſe ipſa tuentur, uel non ſtatim connaſcuntur, uel non perfecte corpora defendere ualent, quin ab inſidiantibus aliqua ex parte laedantur; at curſus cunctis fere ab ortus principio donatur, atque ita corpora ab inſidiatorum, & omnium offendere ualẽtium iniurijs tuetur, ut nullam laeſionem ea ſuſtinere patiatur. quo magis homini ualde conquerendũ eſſet, cum multo tempore ad currendũ ineptus degat; niſi & ipſe, cui crura ambulationis, & curſus gratia a natura B in eam figuram fabricata Ariſtoteles & Galen. prodiderunt, hanc iacturam cuſtodia parentum, ſub qua tunc uiuit, facile emendaret, qui etiam naturae donis non modo ad uitam cõſeruandam, uerum etiam ad eam iucunde ſimul, atque ſane traducendam uel ſolus, uel omnium animalium maxime uti nouit, ſicuti in curſu uidere poſſumus, qui cum uitae dumtaxat conſeruandae cauſſa homini tributus foret, eo tamen ad gloriam, ad uoluptatem, ad ſanitatem conſequendã uti non aegre tulit. Quis neſcit, maiores noſtros inter alias exercitationes, ut diſputat Plutarchus ij. Sympoſ. v. ad ſpectacula, ad militares exercitationes, ad ſanos habitus acquirendos inſtitutas curſum quoque habuiſſe? cui locum peculiarem in gymnaſijs aſſignatum nullum uidere licet, quod haec exercitatio in uijs ipſorum communibus, dum ab alijs non occuparentur, fieri poſſet, atque C etiam quandoque in loco, ubi altus puluis ſtratus erat, ſi credimus Luciano, ageretur. neque enim peridromidas ad curſum, etſi nomen innuat, ſed ad deambulationis uſum inſtitutas ſcimus ex ſuperioribus. Athletae, qui ludorum & certaminum gymnicorum celebritates repraeſentabant, uſque adeo currendi uim interdum aeſtimabant, ut (quod refert Plinius) lienem ſibi ipſis inurendum curarent, quominus ille currẽdi celeritatẽ, ſicuti ſolet, impediret. Huiuſce curſus certamen, ſicut & luctae primos Eleos ſine ullo ueteris memoriae exẽplo inſtituiſſe, auctor eſt Pauſanias: apud quẽ ſimiliter legitur, Endymionẽ filijs de imperio tale certamen in Olympia propoſuiſſe; nec non currendi morem Nemiacis, & Iſthmicis intermiſſum ab Hadriano reſtitutum eſſe. Ex quo loco ſcire poſſumus & ſeruos, & ingenuos antiquitus in curſus certaminibus contendiſſe: eo magis quod tradit Lampridius, Alexandrum Seuerũ num-

lib. de cõi aĩal. greſ. li. 15. d vſu partium.

In dialogo de gymnaſijs.

li. 11. c. 37.

5. & 6. Eliacorum.

quam curſorem niſi ſeruum uoluiſſe, quod diceret, ingenuum non D
8. de leg. niſi in ſacro certamine currere debere. Ex altera parte Plato ad bellicas exercitationes ita cuiſum commendauit, ut non modo uiros, & iuuenes, uerum etiam uirgines, pueros, & mulieres, omnesq. tam nudos, quam armatos ad currendum exerceri uoluerit nō in ſtadio ſolum, ſed & in dolicho, in diaulo, & in ephippio, ut iure diſputetur apud Plutarchū. ij. ſymp. antiquior ne fuerit in bellico, & concertatorio uſu lucta, & pugilatus an curſus. Platonis ſententiā ſecutus Vegetius in cōmentario de militari exercitatione ſcriptū reliquit, ad curſum praecipue iuuenes, qui militari diſciplinae incumbunt, aſſuefaciendos eſſe, ut maiore impetu in hoſtem currant: ut loca opportuna celeriter, cum uſu uenerit, occupent, uel aduerſarijs idē facere uolentibus praeoccupent, ut ad exploiandū alacriter pergant, alacrius redeant, ut fugientium facilius terga cōprehendant. Refert E
Salluſtius de Magni Pompeij exercitatione eum cū agilibus, ſaltu; cū uelocibus, curſu; cū ualidis, uecte certaſſe, neque aliter Sertorio aequandū umquā fuiſſe, niſi ſe, & ſuos milites huiuſcemodi frequētibus exercitijs ad bella praeparaſſet. Ex quibus colligitur, curſum hunc in gymnaſtica bellica maximi momenti fuiſſe, & quemadmodum athleticū quattuor praecipuas habuiſſe ſpecies, ſtadiū de quo D. Paullus loquebatur, quando dixit, currentes in ſtadio ob corruptibilem coronam certare; dolicum, diaulū, & armatum, in quorū
lib. 1. c. 9 poſtremo bis Callicratem uiciſſe ſcribit Pauſanias, unde *ςαδιοδρόμοι, δολιχοδρόμοι, διαυλοδρόμοι, ὁπλιτοδρόμοι* dicti ſunt, horum exercitatores. Qui praeterea Ariſtotelem j. lib. magn. moral. & Galenum medicum in 2. & in 6. de tu. ual. libro non oſcitanter uidit intelligere facile poteſt, curſum inter exercitationes ſanitati ac bono F
corporum habitui conferentes non exiguam partem habuiſſe: quā-
lib Epo. do etiā Seneca inter exercitationes corporis, quarum rationem ha-
2 xv. bendam cenſuit, primū locū curſui dedit, etſi non admodum percipio, quid epiſt. 3. indicare uoluerit dum ſe Hieram feciſſe, quod raro euenit curſoribus, ait nam ſi (ut eruditiſsimus Muretus putat) pro Hiera mediā ſtadij lineam cōcipiamus quomodo curſores eam raro facere dicat, non ſatis aſſequor. Huius tres tantum ſpecies effeciſſe Antyllum reperio, alterā in anteriora currēdi, alterā in poſte-
2. d tu. ua. riora, alterā in orbem. quamuis itē apud Galenū & dolichū, & diau-
cap. 10. lum reperiri ſciam, quorum alterum refert ipſe Graecis continuatum diu curſum ſignificare, quem tamen maior pars auctorū duplicis ſtadij ſpatium exſtitiſſe cenſet, alterū uero definiunt fere omnes fuiſſe curſum, quo ſtadium ſemel currebant, & recurrebant. Itaque

A ſtadium erat curſus unius tãtum ſtadij, dolichus duplex uno curſu ſtadium, diaulus duplex, & ipſe ſtadium, ſed reflexo curſu. ut fieri poſſe credam peryſtilij interioris ambitum, quem diaulum, ob duorum ſtadiorum menſuram uocatum tradit Vitruuius, huiuſcemodi curſui inſeruiſſe. Quapropter falſum illud eſſe deprehenditur, quod apud Suidam legitur, ſtadiodromos longiorem tractum metiri curſu dolichodromis, cum huius contrarium manifeſto intelligatur ex Parmenionis epigrammate.

Φημὶ πολυςιχίλων ἐπιγράμματος οὐ κατὰ μούσας
Εἶναι, μὴ ζήτει ἐν ςαδίῳ δόλιχον.
Πόλλ' ἀνακυκλεῖται δολίχου δρόμος ἐν ςαδίῳ δὲ
Ὀξὺς ἐλαυνομένων πνεύματος ἐςὶ τόνος.

Idem ex prouerbio *μὴ ζήτει ἐν ςαδίῳ δόλιχον* a Polluce lib. iij. citato B magis adhuc confirmatur, quo ſignificatur, in re minori non eſſe quaerendam maiorem. Ad haec habuit curſus multas ſpecies a locorum uarietate deſumptas, quoniam ſi quando extra gymnaſia curſitabant, prout neceſsitas, commoditasue poſtulabant, aut per plana loca, aut per aſpera, aut per aequalia, aut per inaequalia, aut per prata, aut per montes curſum agebant. Neque hic mirari debet quiſquam, quod ualetudini ſtudentes extra gymnaſia quoq. currerent; propterea quod loca ſimilia cum haud quaquam omnes formas exercitationibus quibuſuis aptas habere poſſent, cogebantur interdum homines, prout ualetudinis ratio exigebat, extra gymnaſia prodire, ubi perinde ac in illis modo induti, modo nudi currebant. de quibus omnibus extat Ariſtotelis ſententia, quod currentes nudi ueſtitis coloratiores redduntur, ut omnes qui loca libera & C aſpiratiora incolunt, melius colorantur, quam qui impedita & ſilentia tenent.

2. partic. prob 30 & partic. 38.

De Saltu. *Cap. XI.*

CVRSVI ſaltus, *ἅλμα* a Graecis gymnaſticis uocatus, non parum aſsimilatur, nempe qui, ſicut curſus eſt continuatus ſaltus, ita ipſe ſit interciſus curſus; hunc a ſaltatione, de qua ſuperius ſermonem habuimus, lõge differre, nullus ambigit, cum opus alterius *ὀρχεῖσθαι*, alterius *ἅλλεσθαι*, & a Platone, & a Galeno, & a reliquis probatis auctoribus dicatur. Huius exercitationes nullum fere ad bellicam exercitationẽ effatu dignum, aut non ſaltem neceſſarium, aut non admodum crebrum uſum exſtitiſſe, inde coniicerem, quod Plato inter alias nullã prorſus

lib. 1. de re mili. c 9. ſus de illo mentionem fecerit ſed unius Vegetij in hac re non contemnendi auctoris teſtimonium me ſecus ſentire cogit, ubi ſcribit iuuenes, qui militiae operam nauant, ad ſaltum praecipue exercendos eſſe, quo uel foſſae tranſiliuntur, uel impediens aliqua altitudo ſuperatur, ut, cum eiuſmodi difficultates euenerint, poſsint ſine labore tranſire. In athletica uero facultate ſaltum locū habuiſſe, praeter Pindaricos interpretes, qui inter ludos in pentathlo contentos, ſaltum primum hoc uerſiculo fecerunt. D

ἅλμα, δίσκος, ἀκόντιον, δρόμος ἓ πάλη,

ideſt,

Saltus, tum diſcus, tum lucta, & iacula, curſus,

teſtatur abunde Ariſtoteles, qui in libro de communi animalium greſſu ſcriptum reliquit, pentathlos athletas halteribus utraque manu comprehenſis maiorem, & concitatiorem ſaltum edere, quam non comprehenſis quod itē poſt ipſum Theophraſtus in libro περὶ κόπων plane confirmauit. Porro gymnaſticam medicinae ſaltu nec ipſam caruiſſe, ſatis comprobauit Galenus, dum eum inter ceteras palaeſtrarum exercitationes ſaepius recenſuit: ſed Antyllus penes Oribaſium diligentius omnibus & ſaltum exercitationem ſanitati idoneam eſſe, & quid ſit, demonſtrauit, ubi hanc ſententiā habuit: quod exſilire, & ſaltare inter ſe differunt, quoniam πηδᾶν, ſiue exſilire eſt motus quidam curſui ſimilis, quando ſcilicet eodem in loco corpus manet poplites inflectēdo, & circumuehendo, ſaltus ſiue ἅλμα eſt motus ferme continuus in ſublime, uel tamquam mediū, uel tamquam metam nullis certis legibus, neque imitationibus terminatus, ob quod a ſaltatione differre apparet, nempe quam legibus, numeris, & imitationibus uti oſtendimus. has ſaltus ſpecies Senecam intellexiſſe exiſtimo, dum pro exercendo corpore ſaltū commendabat, uel qui corpus in altum leuat, uel qui in longum mittit, uel qui ſaliaris, aut fulonius dicebatur. Exſilitione olim utebantur Lacenae mulieres ad nates ſaltando, quae retroflexis cruribus ita ſaltabant, ut calcibus nates attingerent, quandoq. cruribus alternatim inflexis, quandoq. uero utriſque uno & eodem tempore. Has mulieres poſtmodum aereis ſtatuis repraeſentaſſe Callimacum ſtatuarium, ob nimiam diligentiam Cacirotecnum nuncupatum, auctor eſt Plinius. quem autem proprie ſaltum Antylli auctoritate uocamus, in gymnaſijs duplici modo uſurpatum inuenio; altero, quando ſaltantes uacuis manibus ſeipſos in ſublime agebant: de quo uerba faciens Ariſtoteles ſcripſit, arduum & difficile eſſe, ſaltu continētem agere motum, argumentum afferens equorum illorum, quos E F

Lib. 2. Epiſt 15.

Lib. 14 cap. 8.

Lib. de cōi aīal greſſu

pompae

A pompae gratia ſeſſores ſuſtinere, nec progredi ſinere ſolent, & qui
ita ſeſe mouentes cito laſſantur, & ſatigationem ſentiunt; altero
quando manibus ponduſcula capiebant, ut illis firmati uehemẽtius
ſaltarent, quae ponduſcula tametſi ab Ariſtotele, & Theophraſto in libro
ἀλτῆρας nuncupari ſciam, tamen ἀλτῆρας aliud exercitationis ge- περὶ κό-
nus exſtitiſſe, inferius demonſtrabo. Interim lapſum Cornarij ad- πων.
notare placet, qui in commentarijs in ſecundum Galeni de compo
ſit. medicament. ſec. loc. librum, huiuſce rei ignarus, damnandum
putauit Budaeum, qui dixerit, certantes ſaltu halteribus uſos eſſe;
nam ut illi fortaſſe donem, quae aït de halterum, & halẽterũ diuer-
ſitate; nihilominus Ariſtoteles v. problem. viij. & Theophraſtus li-
bro de laſsit. aiunt, (quod ipſe negat) Quinquertiones, & alios me-
lius ſaltare, ſi lapidem, uel halteres manu geſtent, quam ſi brachio
B inani iactentur. Vnde fortaſſe & apud Galenum 2. de tuen. ualetu.
& apud Artemidorum legendum non ἀλκτῆρες, & ἀλκτηρεία, ſed
ἀλτῆρες, & ἀλτηρεία: quando ſcilicet apud nullum alium aucto-
rem hanc uocem ἀλκτῆρες uſurpatam inuenire mihi cõtigit. Quo-
modo uero ſaltatio iſta tam ab athletis, quam ab alijs perageretur,
haec equidem conijcio, uidelicet quod interdum per plana loca
continuatis ſaltibus ſaltabant, atq. tunc limitem, unde principium
ſaltandi capiebant, βατῆρα appellatum, & menſuram κανόνα diẽtũ
habebant, quemadmodum quoque & terminum, quem attinge-
re, magnam, praeterire, maximam laudem fuiſſe uerisſimile eſt, τὰ
ἐσκαμμένα uocatum, unde factum eſt adagium in eos, qui metam
tranſiliunt, πηδᾶν ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα, aliquando ex humili loco
in altum ſaltabant, aliquando ex alto in humilem, inter quos maio-
C rem laborem afferebat qui ex humili in altum efficiebatur, cũ ſim-
pliciter adſcendere, quam deſcendere continuo laborioſius prae-
dicauerint Ariſtoteles, & Theophraſtus. Neque ſolum manibus v. Sect. pb.
ponduſcula ſaltantes, vt melius exercerentur, habuiſſe inuenio, im- lib. d laſſit.
mo uero & grauiora pondera interdum ſupra caput, nonnunquam
ſupra humeros, aliquando in pedibus geſtaſſe. quemadmodum ui-
dere eſt ex hac uetuſtae tabulae pictura, in qua ſaltantes appoſitiſ-
ſime repraeſentantur: quamque ut antiquam, & ueram a Ligorio
accepimus.

An ea pódera dũtaxat ad maiorẽ exercitationẽ faciendã inſeruirent, ita exiſtimo, ijs, q grã ualetudinis exercebant, hũc finẽ habuiſſe. At alijs ad gloriã quãdã inanẽ potius tẽdebãt, qđ. ſ. q maioribus póderibus onerati lõgius, & altius ſaltarẽt, ij maioribus pmijs, atq. honoribus decorarẽ-

A tur. Erãt quoq. qui ſupra utres oleo unctos & uino plenos pedibus ſal tarẽt; inter quos uictores ij cẽſebãtur, q ita ſeſe dextere gerebãt, ut prae lubricitate humi nõ caderẽt. atq. hi ꝓ uictoriae pmio utrẽ cũ uino ferebãt: q uero terrã natibus percutiebãt, nõ ſine magna uoluptate ſpectatoribus riſum mouebãt. Id autẽ antiquitus obſeruatũ in ludis Baccho dicatis, quos ἀσκώλια uocabant, proditur, in quibus utres caprinis pellibus cõflati ſaltibus calcabãtur in caprarũ contẽptũ, q adeo uitibus inſ. ſtae credũtur. De hoc Ariſtophanes ĩ Pluto: ἀσκωλίαζ᾽ ἐνταῦθα πρὸς τὴν αἴθριαν. i. hic ſub dio ſupra utrẽ ſalta, & Eubulus apud Ariſtophanis interpretẽ: καὶ πρὸς γε τοῦτο ἀσκὸν εἰς μέσον καταθέντες εἰσάλλεσθαι, καὶ καγχάζετε ἐπὶ τοῖς καταρρέουσιν. i. Quare utrẽ in medio collocantes ſupra ipſum ſaltate, & eos qui humi ceciderint, cachinno proſequimini. De his etiam Virgilius. 2. Georg. *Atque inter pocula laeti.*

B *Mollibus in pratis unctos ſaliere per utres*

Sed illud nõ ignorãdũ, qđ ſcriptũ eſt apud Iul. Poll. ἀσκωλιάζειν, tã de his, q̃ de uno ſubleuato pede, altero ſolo ſaltãtib., dictũ eẽ apđ ueteres.

De Diſco & halteribus. *Cap. XII.*

DISCI iactũ inter exercitationes gymnaſiorũ haudquaq̃ infimũ locũ habuiſſe, nõ modo Gal. clariſsimis uerbis affirmauit, Propert. ꝓdixit, uerũ ẽt Vitruuius elegãtiſsima quadã hiſtoria aperte ĩſinuare uiſus eſt, apud quẽ legitur, qđ cũ Apaturius Alabandeus Trallibus ſcenã excellẽtiſsime finxiſſet, adſpectusq. eius propter aſperitatẽ eblãdiretur oĩum uiſus, & iã id opus ꝓbare fuiſſent parat᷑, tũ Licinius Mathematicus ꝓdijt, & ait Alabãdeos ſatis acutos ad oẽs res ciuiles haberi, ſed ꝓpter nõ magnũ uitiũ indecẽtiae inſipiẽtes eos eſſe iudicatos, qđ ĩ gymnaſio eorũ, q ſunt ſtatuae oẽs, sũt 2. de tu. ua. Libro 3. lib. 7. c. 5.

C cauſſas agẽtes, in foro autẽ diſcos tenẽtes, aut currẽtes, ſeu pila ludẽtes: notauit. n. mathematicus qđ, ſicuti ſtatuae cauſſas agẽtes fori ſunt propriae, ita diſcũ tenentes gymnaſij, & ob id indecentẽ inter locorũ proprietates ſtatũ ſignorũ publicae ciuitati uitiũ exiſtimationis adieciſſe dixit. Erat itaq. antiquis illis diſcus gymnaſij exercitatio, quã an bellicae peritiae ſtudioſi inter ceteras exercerẽt, nõ admodum mihi cõſtat, niſi Plato inter iaculationes illas uarias, quas magnopere futuris optimis militibus cõmendat, diſci quoq. iaculationẽ ſubintelligi uoluerit, quemadmodũ Homerus quoq. 2. Ilia. ſignificauit, ubi finxit Achillem Agamẽnoni iratũ Myrmidonas ſuos a pugnando remouiſſe, atq. illos ipſos ne toreſcerẽt in maris littore ſeſe diſcis, atq. iaculis, tãquã militibus aptis, exercuiſſe: quaſi ſi nõ laedẽdis hoſtibus, ſaltẽ uariae agilitati ipſorũ cõparãdae hmõi exercitatio accõmodata eſſet. Athletas uero in eo ſe exercuiſſe, nec nõ in publicis certaminibus contẽdiſſe, manifeſtũ facere põt cõmunis auctorũ ſentẽtia, qui inter athletarũ certamina diſcũ omnes uno ore adnumerãt, & praeter hos pictura, quã hic damus.

ſicut etiam Galenus, Aetius, Paullus, & Auicēna inter exercitationes ſanitati & bono corporis habitui conferentes diſcum recenſent. Sed, priuſquam longius progrediar, rationi conſentaneum puto admonere, Diſcum penes ſcriptores uaria ſignificaſſe, nam teſtatur Suidas, diſcum

A ſcum fuiſſe inſtrumentum quoddam rotundum, quod aliquãdo adeo graue erat, ut uix ab uno hoĩe eleuari poſſet: ueluti a D. Hieronymo de ſeipſo ſcriptum eſt. De hoc equidem locutum opinor Solonem apud Lucianum, ubi interrogans Anacharſim, nunquid in gymnaſio globum quendam iacentem aeneum, atque teretem, in parui ſcuti figuram formatum, neq. lorum, neq. baltheum habentem uidiſſet, qui grauis, & comprehenſu difficilis erat, cum manu ſurſum extortum in aerem aliquos iaculari conſueuiſſe, ſubiungit: Aliquando etiam inuenio, inſtrumẽtum illud figuram ſolis corpori ſimilem habuiſſe, quod ab Alexandro in ij. problem. (ſiue is Aphrodiſienſis, ſiue Trallianus, quod magis ſuſpicor. exſtiterit) ſolis corpus δίσκος uocetur. Vocatus ſimiliter fuit diſcus quadra rotunda, qua epulae in menſas ferebantur. Vnde δισκοφόροι appellati ſunt, qui quadris ferendis deſtinãtur. B Sic legimus caput D. Ioannis Baptiſtae ſaltatrici in diſco oblatum eſſe. Poſtremo diſcum inſtrumẽti, de quo nos loquimur, genus deſignaſſe reperitur. Quale porro inſtrumentum is eſſet, ita proditum inuenio. Interpres Homeri Euſtathius exponens uerba illa ij. Iliados.

δίσκοισιν τέρποντο, ideſt, *ludebant diſcis*,

inquit: δίσκος ἐστὶ βαρὺς λίθος, ὃν ἐρρίπτουν οἱ γυμναζόμενοι, τὸν γὰρ σιδηροῦν, σόλον προσαγορεύουσι. Vnde ſecũdũ huius ſentẽtiã patere põt, diſcũ fuiſſe lapidẽ graue, quẽ exercẽtes ſe proijciebãt, &, cum ferreus erat, maſſam uocabant. Huic atteſtari uiſus eſt Martialis his uerſibus.

Splendida cum volitant Spartani pondera diſci,
Eſte procul pueri, ſit ſemel ille nocens.

Alij, quibus ego aſſentior, crediderunt diſcum fuiſſe laminam quandam trium uel quatuor digitorum craſsitudine, lõgiorem paullo plus C pede, alias lapideam, alias ferream, (aeneam quoq. ex ſepulcro Marci Mannij Philopatris Athletae in uia Salaria poſito ſe uidiſſe, teſtatus eſt nobis peritiſsimus Ligorius) cuiuſmodi maiorem partem, ne, dum ex alto rueret, frangerentur, fuiſſe puto, planam quaſi lentis ſpeciem referentem, quam in aerem proijciebant, ſed modo a iaculorum miſſione diuerſo, ſi quidẽ in mittendis iaculis brachia pandebant, mox prorſum impellebant contra in diſco manu ad pectus adducta, atq. extrorſum & deorſum reducta, rotationis inſtar illum in aerem eiaculabantur, ut perbelle explicauit Propertius hoc uerſiculo.

Miſſile nunc diſci pondus in orbe rotat.

Quod enim diſcus figuram, quam diximus, lenti ſimilem habuerit, praeter Dioſcoridem lenticulam δίσκον nuncupantem, expreſſa hic comprobat Diſcoboli marmorea ſtatua, quae hodie Romae in aedibus Ioannis Baptiſtae Victorij ſeruatur, in cuius manu diſcum figura a nobis expreſſa poſitum uidere licet.

qđ itē oſtēdit alterius diſcoboli brachiū Lapideū hodie in magni Tuſciae ducis aedibus Pittis uocatis ſeruatū, ex qbus ſimiliter diſcū eiaculādi modū intelligere licet, ut prudēter nos monuit doctiſsimus Petrus Victorius aetatis noſtrae ornamētū, q brachij figurā ad nos miſit.

Harum ſtatuarũ ſimiles alias duas diſcobolorũ fuiſſe uériſimile eſt, quarum uná ex aere Myronem praeclariſsimum ſtatuariũ finxiſſe, a Quinctiliano celebratam; aliã Tauriſcum pictoré illuſtrem excel-

lenter

lenter pinxiſſe, refert Plinius. Hanc formã diſci una cũ praedictis teſti- D
monijs ſi uidiſſet, ac mature examinaſſet Gulielmus ille Choulus, nũquã certe affirmare auſus eſſet, diſcũ pilã rotundã in medio perforatã fuiſſe; niſi bonus ille vir nomine pilae quãlibet rem orbiculatã praeter Latinae linguae uſum intellexerit. Atq. hoc dico; qm̃ D. Cyprianus in lib. de ſpectaculis diſcũ uocat orbẽ aeneũ, & in Marci Aurelij Imp. nũmis quibuſdã Apolloniae Illirij excuſsis, quorũ exẽplar ſupra poſitũ eſt, huiuſmodi Diſcobolorũ luſus repraeſentatur, in quo diſcũ quadrã quandã orbiculatã, & in medio perforatã fuiſſe apparet. Vt hinc coniiciã, non unã diſcorũ formã exſtitiſſe, qua ſiue in ſacrificijs, ſiue in gymnaſijs uterẽtur. Illud attamẽ praetereundũ nõ eſt, in diſco iaculando artẽ quãdã, ut Pindari interpres oſtẽdit, neceſſariã exſtitiſſe; alioqui iaculatores laude fruſtrati deridebãtur, & ſaepe damna inſignia ſpectatoribus afferebant, quod a Phoebo actũ fuit, quẽ diſco Hyacinthũ in- E
terfeciſſe fabulantur. Diſco ſimile erat alterum exercitationis genus; ἁλτῆρες a Graecis appellatũ, qđ in palaeſtra actitari ſolitũ ſcribit Galenus. hoc ab halteribus ſupra nominatis, quos ſaltatores, ut uehementius ſaltarent, manibus cõprehẽdere cõſueuiſſe, demõſtrauimus, diuerſum fuiſſe aperte declarauit Antyllus, cuius uerba apud Oribaſiũ ita ſcripta reperiũtur in capite περὶ ἁλτηροβολίας. Διαφορὰ δ' ἐστιν αὐτῶν τῶν ἁλτήρων, ἢ γὰρ βάλλονται παρὰ μέρος τῶν χειρῶν ἐκτεινομένων, καὶ συγκαμπτομένων, ἢ κρατοῦνται μόνον ἐν προτάσει τῶν χειρῶν ἡσυχαζουσῶν ὡς τὰ πολλὰ βραχεῖάν τε κίνησιν κινουμένων αὐτῶν τε τῶν γυμναζομένων ἐμβαινόντων, καὶ ἀνασειόντων τοῖς πύκταις ὁμοίως, ἢ κατὰ σύνδεσιν τῆς ῥάχεως ταῖς χερσὶ παρακαμπτόντων τῶν γυμναζομένων. i. de Halteris iaculatione. Differentia autẽ eſt halterũ ipſorũ. aut enim proijciuntur manibus extenſis & uiciſsim inflexis, aut in manuũ protenſione, quae F
quieſcunt, & ut plurimũ breui motu mouẽtur, ſolũ continentur; ipſi uero, qui exercebantur, non ſecus ac pugiles, introibant & concutiebant, uel qui ſe exercebant, ſecũdum dorſi aſſenſum manibus uiciſsim ſe flectebãt. Ex quibus uerbis plane indicari uidetur, quod, licet halteres huiuſcemodi ex eadem materia, atque eadẽ forma, qua ſaltatorum põdera eſſe poſſent, nihilominus ab illis differebãt, quod nõ modo manibus, ut ſaltatores, tenerentur; uerum etiã uarijs modis emitterentur, perinde ac tẽporibus noſtris apud multos in uſu habetur, qui ſeſe exercent, aut pilam, aut lapidẽ vel terreũ, uel plumbeũ manibus, ac brachijs extẽſis, & circumactis in altum mittentes, de quibus locutus fuit Aretaeus, auctor nõ minus probatus, quam antiquus; ubi in dolore capitis τὴν ἁλτηροβολίαν cõmendauit. Et ut poſsit certior formae huiuſce exercitationis notitia haberi, adponendas curauimus halteriſtarũ imagines, quas ex gẽmis antiquis ſculptis acceptas ad nos miſit Pyrrhus Lig-

Digitized by Google

Et ne quis a nominum aequiuocatione errandi occaſionem aliquã D do capiat, illud animaduerti uolumus, ab ἁλτῆρος ἁλτῆρα nõ parum differre: quandoquidem ἁλτὴρ exercitationis genus iam a nobis deſcriptum, nec non pondera a ſaltatoribus manibus apprehendi ſolita ſignificat, ἁλτῆρα uero genus fuiſſe orcheſticae, ſiue ſaltationis apud Sycionios uſitatũ refert Athenaeus. quo nomine Ithacenſes quoq. unam exercebant, quam non ſine Vlyſsis fortuna atque aerumnis conſtitiſſe arbitror; ſi quidem ἀλητὴρ ex Homeri uerſibus, ex Hippocratis uſu, atque Galeni interpretatione mendicũ atq. erroneũ ſignificat. Quales porro fuerint huiuſmodi halteres, nihil aliud explicatum reperio, niſi id quod Pauſanias in v. Eliacorum ſcripſit in hunc modũ: Οἱ δὲ ἁλτῆρες οὗτοι παρέχοντο σχῆμα τοιόνδε κύκλου παραμηκεστέρου, καὶ οὐκ ἐς τὸ ἀκριβέστατον περιφερεῖς εἰσιν ἥμισυ, πεποίηται δὲ ὡς καὶ τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν διιέναι, καθάπερ δι' ὀχάνων ἀσπίδος. E idest, Hi autem halteres circuli oblongioris figuram habent, neque dimidio ad exactiſsimam rotunditatem perueniunt. Ita uero facta eorum eſt figura, ut manuum digiti tamquam per clypei anſam immittantur: a quo paullo diuerſius ſenſiſſe uidetur Coelius Aurelianus medicus inter Latinos antiquos, ubi ſcribit, Arthriticis conuenire ceram digitis emolliendam dare, uel manipulos tenendos, quos palaeſtritae halteras appellant, tum mouẽdos cereos, uel ligneos, primo cum paruo plumbo interfuſo, tum pro modo profectus grauiores. Ex quibus uerbis elicitur Halteres fuiſſe maſſulas quaſdam, ſiue manipulos ex uarijs materijs modo leuioribus, modo grauioribus confectos, ea magnitudine, ut manu quilibet caperetur. qui mea ſententia nedum ſolis manibus, uerum etiam funiculis halteribus ipſis circumfuſis, deinde inter proijciendum explicatis, emittebatur, perinde ac faciunt F hiſce temporibus multi, qui ſic aut rotulas ferreas, aut caſeos, aut quid aliud ſimile proijciendo certant. An uero ἁλτῆρες a Platone inter ceteras ad fortitudinem militarem comparandam excogitatas exercitationes nominentur, nihil certe explicatum habetur: opinor tamen ego, ipſum ubi 8. de legibus, haec de mulierum proprijs exercitationibus ſcribit, καὶ λίθοις ἐκ χειρός τε, καὶ σφενδόναις ἁμιλλωμένων, nil aliud animo concepiſſe, niſi quod illae tum lapidibus a manibns, tum a fundis emiſsis inter ſe certare deberent. nam & ἁλτῆρες aliquando lapides erant, quos a manibus exercitatores eijcere conſueuiſſe indicauimus; unde ſub nomine lapidis a manibus emiſsi ἁλτῆρα Platonem intellexiſſe non eſt prorſus rationi diſſentaneum: ueluti certum eſt, fundam ab halteribus diuerſam funiculum

Li. 4. chro. cap. 2.

A lum quendam fuiſſe, qui duobus capitibus manu capiebatur, altero cum anſula ne exiret, altero ſine ut dimitti poſſet, atq. in medio latior erat, ut ibi lapis contineretur, quem circumacto ualide funiculo & ab uno capite dimiſſo uehementer proijciebant funditores. quam proiectionis formam duabus de cauſsis a Phoenicibus, quos Plinius fundae inuentores fecit, repertam credo; altera, ut minus manibus ex lapidum aſperorum attrectatione nocumentum accederet, altera, ut longinquius & maiore impetu lapides proicerentur. unde Dauidem ad proſternendum Goliatem funda uti uoluiſſe exiſtimo, quoniam aduerſus robuſtiſsimum Gigantem maxima ui, & maximo armorum impetu opus eſſe cognouerat. Hoc genus certaminis apud Balearium inſularum populos uſq. adeo celebrabatur, ut matres filios ſuos alijs auibus ueſci non paterentur, niſi lib.7.c 56.

B quas funda ſibiipſis comparaſſent.

Et ideo Virgilius fundam cognomine Balearem hoc uerſu appellauit.

Stuppea torquentur Balearis verbera fundae. 1.Georg.

& Statius libro primo.

Roboraq. & granidas fundae balearis habenas;

Ouidius lib.ij. Metamorph.

Non ſecus exarſit, quam cum balearica plumbum
Funda iacit: volat illud, & incandeſcit eundo.

Quod vero bellica gymnaſtica huiuſmodi exercitationem in uſu haberet, faciliter ex Vegetij commentarijs unuſquiſque cognoſcere poteſt.

C *De Iaculatione.* *Cap. XIII.*

QVAMVIS τῆς πάσης ῥίψεως ſiue iaculationis omnis nomine apud Platonem quãdoq. omnem ſiue lapidis, ſiue iaculi, ſiue alicuius alterius proiectionem noſſe ualeamus, nihilominus duas praecipuas illius ſpecies eſſe ciſſe 8. de legi. dialogo uidetur, alterã τοξικὴν, alteram ἀκοντισμὰ uocans, quarum duarum Apollinem atque Aeſculapium praeſides exſtitiſſe tradit Galenus; nos primam ſagittationem, ſecundam iaculationem cunctos fere Latinos ſecuti nuncupabimus. ſagittationem tribus praecipuis modis fieri ſolitam inuenio tum, ſolis amentis, de quibus Silius lib.14. 7.de leg.

haſta iuuatur amento

cum arcubus, tũm baliſtis, quibus ſagittas ſubtiles, exileſq. infigen

tes, ac primo tendentes, deinde remittentes illas eiaculabantur, atq. D
hi communi appellatione τοξεῦται uel τοξόται uocabantur; unde
uenenũ quoddam τοξικὸν nominari ſcribit Paullus Aegineta medicus, quod Barbari ſagittas ad feriendum letalius illo inficerent: Iaculatio uero non modo ſine amento, arcu, baliſtaue efficiebatur, uerum etiam grandiores ſagittas, craſsioresq. uirgas, & plerumque graues palos requirebat; quinimmo ſagittarij ſolis brachijs ſeſe mouebant, ἀκοντίζοντες autẽ ſiue iaculatores in iactu brachia contorquebant, extendebantq. & praeterea dorſum necnon ſemora pedibus immotis flectebant, agitabantq. quemadmodum tẽporibus noſtris, quos pali iaculatores appellant, factitare conſpicimus: utriq. tamen in huiuſcemodi exercitationibus obeundis nõ paucis uiribus
li. de aere, aquis, & locis. indigebant, unde non ſine ratione Hippocrates, multos ex Scythis prae impotentia humiditatis humerum neq. arcum intendere, neque telum contorquere potuiſſe memoriae mandauit, qui pariter in initio libri de fracturis dicebat brachij figuram aliam eſſe ἐν ἀκοντισμῷ κατὰ φύσιν, ἄλλο δὲ ἐν σφενδόνησι, ἄλλο δ' ἐν λιθοβολίῃσιν, ἄλλο ἐν πυγμῇ. i. in iaculatione fundiarum, & lapidum emiſsione, necnon pugilatu. Habebãt uero, qui ſic exercebantur, terminos, & ſcopos ſibi propoſitos, quos modo praeterire, modo attingere, uictoriae gratia quiſq. conabatur. qđ explicauit Horatius hoc uerſu. E

Saepe diſco,
Lib. 1. car. ode. 8. *Saepe trans finem iaculo nobilis expedito.*

li. de re milit. li. 10. c 15. Ceterum hoc in loco id praeterire nolo, quod baliſta fuit tormenti quoq. genus, quo ſecundum Vegetium lapides, & ſagittae eiaculabantur; & quod ſimiliter ſagittas catapultis, & ſcorpionibus antiquos eijcere conſueſſe ſcripſit Vitruuius, de quibus tractare ad inſtitutum noſtrum minime pertinet: quas uero nos ſagittationes, & iaculationes tractamus, illae ſunt, quas gymnaſtica facultas tamquam proprias ſibi exercitationes complectitur. Quod enim medicinae gymnaſtica iaculationes, atq. ſagittationes pro ſanitatis adminiculis in uſu habuerit, (licet apud auctores raro ſcriptum inueniatur) in- F
In ſuaſau. ad bo. ar. de tamen conijcere poſſumus, quod antiqui, referente Galeno, eoſdem medicinae & ſagittationis, iaculationiſue Deos Apollinem nempe atq. Aeſculapium effecerunt. At iaculationis utriuſq. tam cum arcu quam ſine, praecipuum in bellica gymnaſtica uſum apud priſcos fuiſſe, locupletiſsimum teſtem Platonem habemus, qui mulieres, & uiros futuros bellis aptos huiſce in primis exercendos curauit, id quod mulieres Scytharum antea facere ſolitas ſciebat, quas
Loco cit. Hippocra. & pedibus, & ex equis arcubus uti, & ſagittas eiaculari

A conſueuiſſe, ſcriptum reliquit; ut ſileam Homerum, qui Myrmido
nas Achillis milites, dum a bello uacarent, ſeſe iaculando exercere,
ne peritiam militarem amitterent, finxit. quam peritiã quantopere
iaculandi, & ſagittandi exercitatio, adiuuet, quantumq. eadem ro-
boris lacertis afferat, clare indicauit Vegetius in 1. de exercitatione
militari lib. Athleticam neq. iaculandi exercitatione caruiſſe, Her
cules illius auctor fidem facere poteſt, quem ſagittãdi peritiſsimum
ea facultate centaurum Neſſum quamuis remotum, & ceruam aeri
pidem transfixiſſe, harpyasq. uolucres in medio aere confeciſſe, tra
dit Seneca, atque cum eo alij. Ad haec etiam diuerſae illae, atque
multiplices belluae, quas in publicis ſpectaculis, ac ludis athletae
modo ſagittis, modo alijs armis interimebant, clariſsimum argu-
mentum praebent, certatores illos athleticos iaculationem quoq.
B exercuiſſe, nec modo ignobiles, uerum etiam maxime illuſtres ui-
ros, atque etiam Imperatores ipſos, inter quos duo adnumerantur
Commodus uidelicet Fauſtinae Pij & prioris Fauſtinae filiae, &
Marci principis filius; nec non Domitianus, quorum hunc cente-
nas uarij generis feras in Albano ſeceſſu ſagittis plerumque multis
uidentibus confodiſſe, ſcribit Tranquillus; illum centum ictibus in
arena totidem feras ſtrauiſſe tam ualidis uiribus, ut multas uno
conficeret ictu, tradit Herodianus: qui ſimiliter ſcribit adeo illi cer Libro 1.
tam manum fuiſſe, ut, quidquid oculo deſtinaſſet, iaculo & ſagitta
contingeret. Ergo iaculationem & in bellica, & in athletica, & in
medicinae gymnaſtica locum habuiſſe, compertum eſt; cuius qui-
dem iaculationes duo potiſsimum inſtrumenta fuiſſe, diximus, ar-
cum, & ſagittas, quos alij Scythem Iouis filium, alij Perſen Perſei
C filium inueniſſe dicunt. Iam uero ſagittarum multas ſpecies feci- Plinius. lib.7. c.56.
mus, alias ſubtiles & exſiles, quae arcubus, & baliſtis eiaculabantur,
quaſque plumbatas fuiſſe exiſtimamus: quamplurimorum, & prae-
ſertim Pacuuij in Paullo ita loquentis, Sagittis, plumbo, & ſaxis
grandinat, niuit: nec non Ariſtotelis auctoritate ducti, qui in 2. de
caelo ſcripſit, ſagittas per aerem latas ipſum ignire, atque ipſum ita
ignitum plumbum poſtmodum quod in eis continetur liqueface-
re: alias craſsiores, iacula Latinis uocatas, a Graecis ἀκόντια, qua-
rum inuentorem Aetolum Martis filium, credit Plinius: alias ad
huc craſsiores & grauiores, palos noſtri uocant.

Explicit Liber Secundus.

ARTIS GYMNASTICAE LIBER TERTIVS

De agendis, & de ratione praeſentis tractationis. *Cap. I.*

MVLTAS exercitationũ ſpecies ab antiquis
in uſu habitas ſuperiori libro, qua potui-
mus perſpicuitate, enarrauimus; multae
adhuc reſtant non minus fortaſſe ſcitu di-
gnae, quã illae, quarum maior pars tametſi
haudquaquã in gymnaſijs praecipue pera-
geretur, neq. itẽ ad ſaltatoriã pertineret, in E
quã, & palaeſtricam uiſi ſumus ſuperiori li-
bro uniuerſam gymnaſticã diſtribuere, cũcta tamen tractari oporte-
re duximus, quia illa etiam ſi nõ proprie, ſaltẽ cõmuniter exercita-
tiones uocari merẽtur, & propterea nullo pacto a gymnaſtica exclu-
di debẽt. Amplius eadẽ ad bonum habitum corporis, atq. ad ualetu
dinẽ cõferre oẽs medici fatentur: unde, cum ſtudiũ noſtrum in hoc
praecipue uerſetur, ut eas oẽs corporis exercitationes tradamus, q̃
& ualetudinẽ iuuare, & optimũ corpori habitum parere iudicatae
ſunt, de hisq. ſingulis gymnaſticam cõſiderare ſtatuerimus, uel vnũ
aliquod intractatum relinquere praeter ordinẽ, & praeter inſtitutũ
noſtrũ foret. Neq. uero nobis illud uitio obijci debet, quod de me-
dicinae gymnaſtica ſola ſermonẽ habere in animo habentes, multa
de athletica, plurima de bellica immiſcuerimus, atq. adhuc in ſequẽ F
tibus idẽ facturi ſimus: propterea quod primũ atq. praecipuum cõ-
ſilium nobis fuit de medicinae gymnaſtica uerba facere. at poſtea
tribus de cauſsis reliqua adiunximus, tum ut aliarũ duarũ condicio-
nibus breuiter cognitis tota tertiae illius natura magis perſpecta fo
ret, tum ut, quae cõfuſe de ſingulis ſimul, uel indiſtincte ſaltẽ ab au
ctoribus tam Graecis, quam Latinis tradita fuerunt, ex diſtinctioni
bus noſtris perfecte diſcerni poſſent, neq. ulla lectoribus errãdi oc-
caſio relinqueretur, tum quia eaedẽ exercitationes ab athletis, a mi
litiae ſtudioſis, & deniq. a ſanitatis profeſſoribus uſitatae reperiun-
tur. quod ſi de medicinae dumtaxat gymnaſtica ſermonẽ habuiſſe-
mus, neceſſario paene ſecuturum erat, ut uel hanc unam exſtitiſſe
crederent lectores, uel ſaltem alias ab hac una & normas, & origi-
nem ſuſcepiſſe. quod quantos in auctoribus legendis errores pepe-
riſſet,

A riſſet, nemo uel mediocriter in bonis artibus uerſatus uidere non poteſt, praeterquã quod ſi quae de gymnaſtica medica ſcripſimus, quaeque uberius in ſequentibus dicturi ſumus, ijs, quae de ceteris duabus a nobis dicta fuerunt, alicui comparare placuerit, cognoſcet profecto illa minimam partem obtinuiſſe, & proinde numquã iure infitiabitur, quin manifeſte appareat nos de gymnaſtica arte, medicinae ſubiecta, & non de ulla alia tractare uoluiſſe: haec eſt enim illa, quae tametſi corporis uni curae operam nauare uideatur, ita tamen & illius, & animae ſimul exercitationis, quod in Timaeo admonebat Plato, curam gerit, ut non ſinat ita corpus prae robore, atque craſsitie inſolenter ferocire, quin animi motionibus ſecundum rationem ſeſe domandum, caſtigandum, atque dirigendũ ſubijciat: id quod athleticam non effeciſſe, & iccirco ab omnibus B recte inſtitutis rebus publicis ſummopere damnatam atque ignominioſe exploſam fuiſſe, Galenus ſaepius praedicauit. ut etiam hac ratione merito excuſari debeamus, ſi plura quam par aliquis iudicaſſet, de ea locuti ſumus, quod ob id facere potuimus, ut eius natura ex ungue (ut aiunt) aeſtimata, & exercitationum, & in uiuendo, ac conuerſando athleticorum morum prauitatem cognoſcere, cognitam deteſtari, atque euitare liceret.

De ambulatione. *Cap. 11.*

QVANTVM commodi humanae huic uitae deambulatio praeſtet, ſatis aperte ſapientiſsima natura demonſtrauit, quae mirifico quodã artificio, ſingularique, & C prope diuina prouidentia nobis pedes nõ ob aliud fabricauit, niſi ut deambulare, atque deambulantes actiones illas, ad quas nati ſumus, perficere ualeremus. quod cum Praedo ille circa Coraceſium Pamphiliae animaduertiſſet, ne homines, qui in eum incidebant, ambulare amplius, & reliqua uitae munia plene, honeſteq. obire ualerent, pedes illis, ſicut refert Galenus, memorabili quodam crudelitatis exemplo amputabat. Deambulatio ergo quã ueluti neceſſariam, atque in primis commodam ſiue natura, ſiue Deus nobis tribuerunt, quanto ſtudio cuſtodienda, atque adiuuanda ſit, nullus non uidet, eo praeſertim, quod ſi ullae exercitationes corporis inueniuntur, quae ualetudinem conſeruare, imbecillitatem a morbo contractam pellere, & bonum corpori habitum comparare ualeant, quaeq. apud omnes homines, omnesq. nationes in frequentiori uſu ſint, una profecto exſiſtit deambulatio, quam non

3. de uſu partium.

modo medici praecipuam eorum gymnaſticae partem eſtecerunt, D
uerum etiam antiqui omnes uſque adeo aeſtimarunt, ut inter cetera priuatis exercitationibus deſtinata, & in gymnaſijs & extra loca, nullius maiorem curam geſsiſſe, nulliq. magis ſtuduiſſe uideantur. quam ut accommodata omni tempore deambulantibus loca exaedificarent. Nam (ut ceteros auctores fide dignißimos omittam) Vitruuius quantopere in deambulacris fabricandis inuigilandum cēſuerit, unuſquiſq. ex eius ſcriptis facile comprehendet: ego certe ante & poſt Vitruuij tempora innumera in urbibus deambulationibus loca magnifice extructa ſcio. quae omnia apud me tribus generibus complectuntur, quia uel porticus erant, uel ſubdiales loci, uel ſubterranei. Porticus enim quandoq. theatris, quandoque templis, & illuſtrium uirorum domibus adiungebatur. ante balnea ſimiliter fuiſſe porticus ambulationi dicatas, ſcribit Galenus; quandoque ſolae & ſeparatae exſtruebantur, quales plurimae Romae olim fuerunt, quarum ueſtigia nunc admirationem ſpectatoribus pariunt, & qualis fuit Pompeiana, de qua & Ouid. E

lib. 5. c. 9. — 5. de tu. ua. cap. 11.

Tu modo Pompeia lentus ſpatiare ſub vmbra.
& Propertius libro 2.
Scilicet vmbroſis ſordet Pompeia columnis,
Porticus aulaeis nobilis Attalicis & lib. 4.
Tu neque Pompeia ſpatiabere cultus in vmbra,
Nec cum laſciuum ſternet arena forum. & Martial. li. 11.
Cur nec Pompeia lentus ſpatiatur in vmbra.

Ex quibus trium poetarum uerbis clare patet, Pompeianam porticum ad deambulationes exaedificatam fuiſſe, quemadmodum & quamplures alias in id conſtructas eſſe, apud Ciceronem tertio de oratore libro diſputatur. Quod porro ſubdiales quoq. locos ad deambulātium tam commoditatem, quam iucunditatem maiores noſtri extruerent, atque illos modo arboribus conſererent, modo nudo relinquerent, praeter Vitruuium qui eos in gymnaſijs, & extra gymnaſia quomodo fieri deberent, copioſiſsime edocuit, argumento quoq. ſunt xyſta illa a nobis ſuperius declarata, & praecipue deambulatorium illud Athenienſium in Academia, quod pulcherrimis platanis conſitum ad id fuiſſe ſcribit Plinius, & ad cuius imitationem Alexandrum Seuerum nemora in publicis thermis, atque in ſuis aluiſſe exiſtimo. Subterraneos uero locos quoſdam ambulationibus deſtinatos fuiſſe, quos ob id hypogaeos Hegeſippus, & Petronius uocarint, haud uero diſsimile uidetur: quoniam temporibus, quibus mirum in modum luxus creuerat, fieri poteſt, ut una F

l. 12 c. 2.

cum

A cum innumeris alijs blandimentis excogitati ſint ad uitandas aeſtiui caloris moleſtias. niſi eos potius credamus fuiſſe crypto porticus undiq. parietibus tectas, iccirco in eam formam fabricatas, ne ambulantes a uentis, & a reliquis aeris iniurijs laederentur, qualis hodie Romae in uiridario Vaticano uiſitur, & quales fuiſſe illos ueriſimile eſt, quos ſe inter ruinas uillarum Luculli tam in agro Tuſculano, quam in monte Pauſilippo uidiſſe, teſtatus eſt nobis Ligorius: quosue Plinius ſecundus in uillae ſuae Laurentini, & Tuſcorum deſcriptionibus pluribus uerbis depinxit. De his Varro apud Nonium, Non uides in magnis periſtylis, qui cryptas domi non habent, ſabulum iacere a pariete, aut Euripis, ubi ambulare poſsint? Qui enim ambulationibus ſeſe exercebant, omnes fere ſa- (li. epiſt. 2. & 5.)

B nitatis gratia illud agebant, ut neceſſario cogerentur ſecundum temporum mutationes uarios locos habere, quibus citra ualetudinis offenſionem ambulationes perficerent. Soſtratum Gnidium architectum celebratiſſimum ambulationem etiam penſilem primũ omnium Gnidi feciſſe, refert Plinius lib. XXXVI. cap. XII. Nam athletas ambulationibus numquam uti ſolitos ex eo credere debemus, quod neque in ludis, neque in amphitheatris, neque in ſacris certaminibus, quibus omnibus inſeruiebant, umquam eos ambulando contendiſſe legitur. Quod ſi locus in gymnaſijs athletarum exercitationibus, & locus ambulationibus deſtinatus, quem Xenophon, & Vitruuius Xyſtum uocatum ſcribunt, uicini erant, non ideo inferre debemus, athletas deambulando exerceri ſolitos, ſed alios in Xyſtis ambulare, athletas ſeorſum exerceri conſueuiſſe: niſi (In Oecon.)

C dicamus athletas quoque poſt uehementes exercitationes ambulaſſe, atque illam ambulationem apud medicos ἀποθεραπείαν uocatam eſſe, & non proprie exercitationem: quid autem apotherapia foret, inferius declarabimus. Militari ſimiliter peritiae ſtudentes ambulationem parum curaſſe credendum eſſet, poſtquam nec Plato ullam eius mentionem fecit, nec in ullo bellorum genere ad iumentum effatu dignum praeſtare uidetur, niſi Vegetius edocuiſſet ualde militibus futuris ex uſu eſſe, ut aſsiduo exercitatio ambulare celeriter, & aequaliter diſcant, atque ob id ueterem conſuetudinem permanſiſſe, nec non D. Auguſti, atque Hadriani conſtitutionibus praecautum fuiſſe, ut in menſe tam pedites, quam equites educerentur ambulatum, & non ſolum in campis, ſed etiam in cliuoſis, & arduis locis deſcendere, atq. adſcendere cogerentur, quo nulla res uel caſus pugnantibus accidere poſſet, quam non ante boni milites aſsidua exercitatione didiciſſent. Habuit uero haec exerci- (lib. 1. de re mil. cap. 9. & penult.)

tatio multas ſpecies tum a natura illius, tum a loco, tum a fine de- D
ſumptas; a natura quidem, quoniam, cum ambulationem definie-
3. de uſu partium. rit Galenus ex crurum motu, ac quiete conſtare, motus ille, & per conſequens ambulatio, aut erat magna, uel parua; aut uelox, uel tarda; aut uehemens, uel remiſſa: a loco autem uariabantur pariter ambulationum ſpecies, quandoquidem modo in urbe fiebant, & in gymnaſijs, modo extra urbem, quemadmodum Phaedrus, &
In Oecon. Prodicus apud Platonem faciebant, nec non Iſcomachus apud Xenophontem, qui dum in agrum pedibus ſeruum ſuum equum ducentem ſequeretur, meliori ſe exercitatione uti dicebat, quam ſi in xyſto ambulaſſet; modo in locis planis, modo aſperis, modo are-
Coeli' Au. li. Chron. 2 cap. 3. noſis, quos pro paralyticis Aſclepiades, Eraſiſtratus, ac Themiſon male comendabant, modo aequalibus, modo inaequalibus, mo-
lib. de cauſis procat. do longis, modo breuibus. de quibus omnibus copioſiſsime diſſeruit Ariſt. in 5. probl. parti. A fine demum accipiebantur deambu- E
lationes, nempe quando uel ut auxilia ſanitatis, ac boni habitus adhibebantur, uel ad corporis recreationem peragebantur. poſtquam enim grauiores exercitationes confecerant, ne ſtatim ad quietem tamquam a contrario ad contrarium tranſitus fieret, ambulationes paucas & remiſsiores adhibebant, ſicut & poſt medicamenta, ac uomitiones, atq. uniuerſum hoc exercitationis genus ἀποθεραπευτικὸν appellabant: quamquam etiam gymnaſtae in medijs laboribus, potiſsimumq. in ijs, qui graues uocatas exercitationes obijſſent, apo-
3. de tu. ua. cap. 2. therapia interdum utebantur, quod Galenus ſummopere laudandum iudicauit. Apud Varronem quoque, ut meminit Nonius, habetur, aliquos ad excitandam ſitim ambulatione uſos eſſe. nam in lege Maenia ita ſcriptum erat: Exercebam ambulando, ut ſiti capacior ad cenam ueniret guttur. F

An Erectum ſtare ſit exercitatio. Cap. III.

QVI rerum ipſarum naturas leuiter perſcrutati ſunt, nihil ambulationi ipſi, motuiq. diſsimilius eſſe, quam pedibus erectum ſtare iudicarunt. At quoniam profundius quaerentes in hanc ſententiam eunt, erectos. ſ. pedibus ſtantes ſi non ambulāt, ſaltem aliquo pacto moueri, propterea que ſtatum huiuſcemodi ab exercitationum cenſu excludi minime debere: ideo etiam de hoc ſermonem facere decreui; eo praeſertim quod multi falſis rationibus ducti hanc opinionem ita animis imbiberunt, ut pertinaciter credant, ſtantes pedibus nullo

modo

A modo ſeſe exercere, ſententiam ſuam hunc in modum probantes, uidelicet quod definitum apud omnes auctores reperitur, exercitationem motum exſiſtere, cui motui ſtatum plane contrarium eſſe praeter ceteros Plato ubiq. praedicat, dum inter prima rerum principia ſtatum & motum ueluti duo contraria collocat, quos tamen apertiſsime alucinari facile conuincitur; quandoquidem omnes illi, qui pedibus erecti ſtant, licet moueri ſenſibiliter nullo modo uideantur, attamen ratio ipſa, quod aliquo pacto moueantur, certiſsime perſuadet. Nam & multorum ueterum ſententia fuit, nõ quae moueri uideantur, ea moueri ſola, ſed multa immobilia apparere unum eundem locum obtinentia, quae nihilominus moueri efficaciſsimis rationibus, ac fere ſenſu ipſo demonſtrantur. Aues etenim non tam quando modo ſurſum, modo deorſum uolitant, in motu In Soph.

B eſſe cenſentur, quam dum in aere locum unum fere immobiliter occupant. id quod ſic probatur, quia ſi auis quae ſtare in aere immobiliter uidebatur, in eo ipſo inſtanti moriatur, protinus in terram decidit (ut de apode illa aue manucondiata, quam niſi mortuam in terris uideri, & uiuam ſemper in aere manere ferunt) non ob aliam profecto cauſſam, niſi quoniam corpus illud in ſublimi motus alicuius ab anima in corpore facti auxilio conſiſtebat, quo motu poſtea priuatum corpus, atque naturae ſuae dimiſſum ad centrum declinat, ſicuti dum contra naturae ſuae inclinationẽ ſurſum ſuſtinetur, haudquaquam cadit, neque item perfecte quieſcit, ſed quaſi duobus motibus contrarijs agitatur, altero corporis deorſum a natura acti, altero animae ſurſum contra naturam corpus mouentis. Idem ferme euenit in hominibus erectis ſtantibus, quorum

C corporibus natura ad terram inclinantibus, & anima contra ſurſum illa ſuſtinere obnitente motus quidam ſenſui immanifeſtus ſuboritur. cuius indicium illud habetur, quod ſi anima a corpore erecto ſtante exeat, illico ipſum in terram delabitur, quia motus ille deficit, cuius beneficio anima corpus naturaliter ad terram inclinatum, ſurſum eleuatum continebat: ut his rationibus omnino cuiuis perſuaſum eſſe debeat, eos, qui pedibus erecti ſtant, ob continuos, & contrarios animae corporiſque obnixus aliquo pacto moueri, atque ipſorum muſculos omnes corpus geſtantes, & a terra attollentes, erigentesq. uehementer intendi: cuius intenſionis atque etiam ipſius occulti motus merito poſtea efficitur, ut ſtare maiorem laborem, ac laſsitudinem moleſtiorem pariat, quam ambulare, ſicuti praeclariſsime a Galeno ſcriptis mandatum eſt. Neque Plato ubi inter principia rerum ſtatum perinde ac motui contrarium Lib. de tre. & rig.

rium

rium collocauit, uera prorſus locutus eſt, cum Ariſtoteles. 5. Phyſicorum libro longa oratione non ſtatum motui, ſed motum motui contrarium eſſe demonſtrauerit; niſi potius aliquis dicat, Platonem aliud genus motus ac ſtatus myſtice (ut ſolet) intellexiſſe, cum ex ipſis naturas quoque diuinas conſtare aſſerat. Si igitur tot rationibus ſatis comprobatur; erectos ſtantes aliquo pacto moueri, atque interdũ non modice laborare, conſentaneum uidetur, ut nõ ob id ſtatus ab exercitationũ ordine remouẽdus ſit, quod exercitatio defi niatur eſſe motus, & ipſe minime motus appellationem mereatur, quinimmo ſicuti quãplures motus, qui ſanitati, & bono habitui cõferre iudicantur, etſi uere ac proprie exercitationes non ſint, cõmu niter tamen eſſe a nobis ſupra abunde oſtenſum fuit: ſimiliter & ſtare erectum communi notione exercitationem eſſe cenſemus. Vnde ſapientiſsimus Hippocrates, qui ulcera curanda quiete indigere alias praedicauit, ſtare, & ſedere ipſis inimica eſſe ſcripſit: quaſi innuere uoluerit, dum corpus ſurſum uel ſedendo, uel ſtando detinetur, muſculos magnopere contendi, atque etiam motum quendam inter animam & corporis naturam generari, qui ulcera ipſa in cicatricem coaleſcere minime permittat. atque hoc eſſe puto, quod a Coelio in Epilepſiae curatione ſtans exercitium uocatur. Num uero antiqui gymnaſtae inter alias corporũ exercitationes huiuſcemodi ſtatum receperint, nil certi affirmare audeo. Athletae enim cum nullum fere uſum in ſtando haberent, niſi quando Milonis imitatores recti ſtantes ſeſe ceteris a loco dimouendos oſtentandi roboris gratia praebebant, uel ſtatu non per ſe, ſed ob alium utebantur: ideo haudquaquam ſeipſos in hoc genere exercuiſſe mihi uerisſimile redditur. Quod quaeſo certamen in ſtando ſolum effectum cerni poterat, quod aut ſpectatoribus delectationem afferret, aut ſacrificijs, uel alio modo amphitheatris, aut ſtadijs inſeruiret, ut horum gratia athletas ſeſe exercere, uel certare ſtantes ſolitos dicamus? ſtabant tamen qui athletas certantes ſpectabant, ſed non ob aliud niſi ut amphitheatra illa lignea maiorem hominum multitudinem capere ualerent, quandoquidem antiquitus ſubſellia quiſq. ſibi ferebat, quibus ad commode, & citra moleſtiam ſpectandum, necnon aliquando pro telis, dum pugnabant de loco, utebantur, iſque uſus primum M. Meſſalla & Caſsio Coſ. creuit, mox P. Scipione Naſica cenſore S. C. cautum, ne cui in urbe propiusue mille paſſuum ſubſellia poſuiſſe, ſedentiue ludos ſpectare licitum eſſet. Quod porro traditum eſt antiquis Romanis lege cautum fuiſſe, ut adorantes ſtarent erecti, ſtantesq. Ioui ſacrificarent, quemadmo

dum

A dum Valerius Martialis de quodam ſcribit,

Multis dum precibus Iouem ſalutat,
Stans ſummos reſupinus vſque in vngues.
Aethon,

Minime ad athletas in ſacris certaminibus,uel in celebrandis ſacrificijs ludere ſolitos pertinuiſſe arbitror, quin potius altiori & aequiore cauſſa illud factitatum pro certo teneo, ne ſcilicet ſedentes, ſiue iacentes in adorando,ſomno (quod intente ſpeculantibus ſaepenumero contingere conſueuit) caperentur,ſed attente ſimul, ac uigilanter diutius in adorationibus perſeuerarent: niſi dicamus, illud pariter ueteres effeciſſe ad praeſtandam Dijs ipſis reuerentiam maiorem. Nam multa huiuſcemodi pro maioribus reuerentiae ſignis apud maiores noſtros habebantur, quae hodierna die ſecus re-
B putatur, ueluti cooperto capite ſacrificari pro maxima reuerentiae ſignificatione habebatur, ut in Romanis probl.ſcriptum reliquit Plutarchus, & ut Curculio ille apud Plautū inſinuat dicens. Quis hic eſt qui operto capite Aeſculapiū ſalutat? cum detecto capite ſemper ambularet. Haud ſecus itaque & erectum adorare pro maxima honoris demōſtratione reputabant, ſicuti nos genuflexum: quamquam & Pythagoras, uel ſecundum Plutarchum Numa adorationes fieri ſedendo uoluit, quo ſic uota rata,firmaq. eſſe debere ſignificaretur. Vnde quod erecti ſacrificarent, nequaquam athletas in ſacrificijs ſtatu uti conſueuiſſe,argumentum eſt. Bellicae ſimiliter diſciplinae amatores parum utilitatis in ſtando conſequi potuiſſe; ut in eo genere exerceri potuerint, mihi ualde rationi conſentaneum uidetur:ſi quidem ſola excepta tolerantia militibus profecto
C neceſſaria,quam alteram militarem uirtutem aut efficere, aut adiuuare queat erecta ſtatio,nuſquam uideo,praeterquam quod neque Plato,neque Xenophon,neque Ariſtoteles, neque Vegetius futuros bellatores ſtando ſeſe exercere praeceperunt: tametſi Flauium Veſpaſianum patrem dicere ſolitum acceperimus Imperatorem ſtantem mori oportere. Verum enim uero medicorum gymnaſtas tam ſanos,quam ualetudinarios aliquos interdum ſtando exercuiſſe, numquam negarem; quoniam plurimos uſus tam ad conſeruandam ſanitatem, quam ad praeſtandum cruribus robur habere conſpicio: dum enim muſculi omnes contenduntur,& corpori anima obnitens laborat, utrique ualidiores efficiuntur, interim quoque humores,& excrementa promptius ad inferiores ductus feruntur, cibiq. in uentriculi fundo, ubi perfecta concoctio abſoluitur, honeſtius accommodantur. ex quo conijcio, hoc unum exercita-

tionis

tionis genus poſt ſumptos cibos in uſu eſſe potuiſſe, quando non minus ad accõmodandum in ſtomacho nutrimentum, quam ad excitandum natiuum calorem, ſomnumq. prohibendum ualet, ſicuti uulgaris illa, & non penitus abſurda opinio, quod a prandio ſtandum a cena ambulandum ſit, comprobare uidetur. Illud uero hoc in loco praeterire nolo differt, quisne erectus ſub ſole ſtet (ὑλίθερεῖσθαι uocat Galenus) an in umbra, quod in umbra nullam aliam alterationem patiuntur niſi eam, quam ratione ſtatus oriri demonſtrauimus; at illi qui ſub ſole perſtant praeter iam dictam alterationem, non parum a calore ſolis mutantur: nimirum cum Ariſtoteles ſcripſerit, ipſos etiam uehementius incaleſcere, quam illos qui mouentur, quod ipſi ea aeris perfrigeratione careant, quam iſtos operam otus obtinere omnes quotidie experiuntur ne taceam medicos, a quibus febres ex huiuſcemodi ſub ſole ſtatu generari creditur. ex quo minime ſatis mirari ſoleo, quomodo Plinius Caecilius memoriae mandarit, auunculum ſuum Plinium alioqui in uiuendo ſolertiſsimum poſt cibum ſaepe, quem interdiu leuem, & facilem ueterum more ſumebat, aeſtate, ſi quid otij, in ſole iacere (quod ego ſtare interpretor) conſueuiſſe; atque etiam paullo antequam ex Veſuuij concrematione interiret, ſole uſum frigidam bibiſſe. Non eſt praeterea ignorandum, erectum ſtare, perinde atque ceteras exercitationes, ante cibum quoquo prodeſſe, ſententiamq. noſtram, qua poſt cibos ueteres ſtare conſueſſe iudicauimus, ita interpretandam eſſe, ut ſola haec exercitatio frequentius poſt menſas uſurpata fuerit, non quod in uſu quoque ante cibum non extiterit, cum quiſque apprime cognoſcere ualeat, eos, qui ceteris exercitationibus obeundis haudquaquam apti ſunt, ſiue ſani, ſiue ualetudinarij, poſſe aliorum loco ſi non aeque bene, ſaltem paullo minus pro ſanitatis conſeruatione in ſtando ſeſe exercere; atque pro ambulatione leui diuturniore ſtatu ante cibos uti, modo reliquae, quas inferius demonſtrabimus, condiciones obſeruantur.

D E F

5. partic. Prob. 34.

Epiſt. lib. 3. & 6.

De pugnarum generibus. *Cap. IV.*

QVAMVIS Pugnae nomen apud Latinos atq. Graecos ſcriptores multa ſignificare comperiatur, ea tamen, de qua nos hic tractare debemus, non aliud fuit, niſi exercitatio quaedam, in qua duo ut plurimum inter ſe dimicabant, uel ut ad bellicas pugnas ineundas, & fortitudinem & peritiam compararent, uel ut in ludis, amphitheatris, atq. alijs publi-

cis

A cis certaminibus ſpectaculisq. coronas uictoriae conſequerētur, populumq. oblectarent; uel ut optimum corporis habitum, atq. ſanitatē ipſam acquirerent, tuerenturq. hos apud Euſeb. viij. Hiſt. Eccl. cap. xviij. Μαχήτας nuncupatos exiſtimo, ut ij. qui pugiles eo in loco tranſtulerūt inepte feſellerint. Quomodo uero efficeretur, quoniam ſatis quiſq. ex ſe conijcere ualet, in hoc explicando haudquaquam immorabor: illud ſolū praetermittere nolo, apud Oribaſiū duplicē pugnam in medicinae gymnaſtica exſtitiſſe: alteram cū telis ſemper, alteram plerumq. ſine telis, quam σκιαμαχίαν Graeci, umbratilē pugnā uocarunt noſtri. telorū pugna efficiebatur, quando ſinguli inter ſe armis rudibus, uel incidentibus, & pungentibus certabant, unde μονομαχίας nomē antiquitus utraq. ſortita fuit, &

B a Coelio Aureliano hoplomachia hoc eſt armorū ficta cōfrixio uocata, nec non ad diminuendam πολυσαρκίαν laudata fuit. At ſciamachiam fuiſſe, quando homo aduerſus umbram & brachijs & cruribus pugnabat, ꝑter Platonē, q & in Apologia, & alibi σκιαμαχεῖν de pugnantibus ſine aduerſario dixit, auctor eſt Oribaſius, q ex Antylli ſentētia tradit, ita certantes cōſueſſe nō ſolum cum umbra manibus, atq. cruribus pugnare, uerū etiā aduerſus columnam, & aduerſus palum, de quo fecit mentionē Iuuenalis, aut murū, nec non aliquando ſummis pedibus pugiles imitari, & interdum tamquam ſalientes, interdū tamquā pedibus cedentes, id quod tunc potiſsimū ueteres facere cōſueuiſſe opinor, quando antimachus ſiue aduerſarius deerat, ſiue quando ita exercendus adeo delicatus erat, ut non poſſet minimū quid damni pati, quod accidere ſolet illis, qui armis

5. chro. pa. cap. ulti.

Sat. 6.

C quibusuis aduerſum alterum contēdere ſolent. Primū enim illud innuiſſe uidetur Plato, ubi dixit: καὶ ἔτι πάντων, τῶν τε ἐμψύχων, καὶ τῶν ἀψύχων ἀπορήσαντες ποτε, ἐρημίᾳ συγγυμναστῶν, ἆρ᾽ ἄγε οὐκ ἐτολμήσαμεν αὐτοὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ὄντως σκιαμαχεῖν: hoc eſt, Si oībus animatis & inanimis careamus, nūquid nos ob eorū, qui nobiſcū exerceantur, inopiā, aduerſus noſmetipſos uere umbratili pugnā certare audebimus. & poſt ipſum Plutar. ī 7. Prob. cōuiuialiū: ἀλλ᾽ ὁρῶ, εἶπεν, ὑμᾶς οἴκοι ὄντας ἤδη σκιαμαχεῖν πρὸς τὰ εἴδωλα: ideſt, Sed uideo, ait, uos iam vmbratili pugna aduerſus idola certare paratos Neq. uero admirari quis debet, qđ antiquos cum umbris pugnaſſē (quaſi id ridiculū ſit) affirmarim; quoniam etiam hiſce tēporibus nō pauci reperiuntur, qui ex ſeipſis, ut exerceantur, aduerſus aerem pugnis, brachijs, armiſq. certāt, uel quando aduerſarius abeſt, uel qñ a nemine uideri amant. De hac Paullus Apoſtolus loquēs dixit: οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων, i. Ita pugnis certo, quaſi

7. de leg.

Prob. 10.

aerem

aerem non caedens. Iam uero non minus telis, quam pugnis, & brachijs nudis huiuſcemodi exercitationem uſurpatam eſſe rationi eſt conſentaneum. Hae itaq. fuerunt duae pugnae ſpecies, quas maiores noſtri exercitationũ loco in uſu habuiſſe reperitur: ita ut nulla gymnaſtica exſtaret, quae inter alias exercitationes hanc nõ reciperit. quod enim athletica uetuſtiſsimis uſq. tẽporibus pugnandi armis incidentibus exercitatione uteretur, locupletiſsimũ teſtem Plutarchũ habemus, qui in 5. Sympos. ſcriptũ reliquit, antiquitus monomachiam. ſ. aut ſingulare certamen in Piſa Ciuitate, & in Elide Peloponneſi regione iuxta Alphaeum fluuiũ, circa quam quincto quolibet anno, hoc eſt, ut Pindari interpres teſtatur, alternis olympiadibus, ſiue menſibus quadraginta octo, aut quinquaginta certamina olympica Ioui ſacra celebrabãtur, uſq. ad mortem deuictorũ cadentiumq. iugulationem procedere cõſueuiſſe. Praeterea narrat Galenus, ſacerdotes in Pergamo priſcum morẽ retinuiſſe, ut aeſtatis tẽpore monomachias uocatas exercerent. quas ne quis credat ſoli Graecorũ nationi proprias exſtitiſſe, adeundus eſt Athenaeus, qui in quarto dipnoſophiſton auctoritate Nicolai Damaſceni Philoſophi peripatetici refert, Romanos monomachorũ ſpectacula nõ modo in feſtis, atq. amphitheatris, uerũ etiam in conuiuijs a Tyrrhenis conſuetudinẽ mutuatos adhibuiſſe; quamuis Romani nõ monomachos, ſed gladiatores hos oẽs nuncupare maluerint, quos Iulij Caeſaris aetate in foro nouiſsime pugnaſſe, quoſq. pugnãtes Smaragdo Neronẽ ſpectaſſe ſcribit Plinius. Hi quoniam artẽ plurimis abſurdis plenã exercebant, ut a ceteris pugnantium exercitationibus integre dignoſci poſsint, nonnúlla de ipſis breuiter exponã. Nam illud primum deteſtandũ plane habebant, quod certantes quã grauius poterant, ſeſe ferire ſtudebant, & non ſolũ (quod ſcripſit Scribonius Largus, qui Tiberij Caeſaris & Meſſalinae aetate medicinã Romae exercuit) cõtuſiones in luctationibus patiebantur, ſed etiã non raro uſq. ad alterius, uel etiam amborũ pugnantium interitũ certamen procẽdebatur: quemadmodũ, praeter Athenaeum, atq. Plutarchũ, Galenus quoq. teſtatur, qui ſe gladiatores grauiter uulneratos curaſſe, & ob id a ſuae ciuitatis põtifice in eorũ medicum cooptatum fuiſſe ſcribit. Quin auctor eſt Gellius, gladiatori compoſito ad pugnãdũ pugnae hanc propoſitã ſortẽ fuiſſe, aut occidere ſi occupauiſſet, aut occũbere, ſi ceſſaſſet. ut id uerum putare debeamus, quod M. Tullius. 2. Tuſculanarũ quaeſtionũ memoriae mandauit, athletas etiã uulneribus confectos ad dominos mittere ſolitos, qui quaererent, quid uellent, ſi ſatisfactũ ijs eſſet, ſe uelle decũbere. nã uſq. adeo

Marginalia: 2. Prob. — Lib. 15. ca. 18. & lib. 37. c. 5. — 3. de cõp. me. p gen. — Lib. 7 c. 3 — D — E — F

A adeo mortem,ac uulnera intrepide obibant, ut nec ingemiſcerent, nec multũ mutarent, huiuſmodi uero neſandas hominũ caedes cũ ſuſtinere oculis non poſſet optimus Imperator Antoninus narrat Dion eum edicto cauiſſe,ut gladiatores nõ acuto ferro, ſed obtuſis gladijs,& teretibus dimicarent,quod hodie factitant qui pugnandi arti diſcendae operã nauant. Secunda turpitudinis ſpecies, qua monomachiae huius profeſsio notabatur,fuit ciborum genus: ſiquidẽ Plinius memoriae prodidit gladiatores hordearios uocatos, quia antiquitus hordeo uictitabant, ſicut poſt Plinium Galenus eoſdem & faba,& ptiſana ueſci ſolitos ſcriptum prodidit. Tertium gladiatorum abominandum inſtitutum erat,in ipſo certamine ſanguinẽ ex uulnere aduerſarij bibere, tamquam ijs ad confirmandum animum & uires efficaciter conferret, nec non poſt pugnam cinerem

lib. 17. c. 7. Primo de alim. fac.

B pro medela potare,quod retulit Plinius. Itaq. de his, praeclare admodum ſic a Cypriano declamatũ eſt. Paratur gladiatorius ludus, ut libidinẽ crudelium luminum ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus,& a ruinae toris membrorũ moles robuſta pingueſcit,ut ſaginatus in poenam carius pereat. Homo occiditur in hominis uoluptatem; & ut quis poſsit occidere peritia eſt, uſus eſt,ars eſt,ſcelus non tantum geritur, ſed docetur: quid poteſt inhumanius,qd acerbius dici? diſciplina eſt, ut perimere quis poſſit,& gloria eſt,quod peremit. Quid illud,oro te,quale eſt,ubi ſe feris obijciunt,quos nemo damnauit,aetate integra,honeſta ſatis forma,ueſte pretioſa uiuentes in ultroneum funus ornantur,malis ſuis miſeri gloriãtur,pugnant ad beſtias nõ crimine,ſed furore: ſpectãt filios ſuos patres. Frater in cauea,& ſoror praeſto eſt, & ſpectaculi

lib. 28. c. 1. & li. 36. c. ulti. li 2 epiſt.

C licet pretium largior muneris apparatus amplificet, ut maeroribus ſuis mater interſit: hoc, proh dolor,mater & redimit,& in tam impijs ſpectaculis,tãq. diris eſſe ſe nõ putant oculis parricidas. Hactenus uir ille Chriſtianus,cuius orationẽ hic exſcribere placuit, quod ad gladiatoriae exercitationis prauitatẽ oſtendendam, nil luculentius haberi poſsit. Qua tamen prauitate illud mihi ualde turpius exiſtimare in mentem uenit,quod & Reipub. libertatis,& Imperatorum temporibus rari fuerint ſiue nobiles,ſiue ignobiles, ſiue cõſulares, ſiue imperatores, qui ſpectacula adeo inhumana, ac omni flagitio,& ſaeuitia plena libenter, atq. maxima cum uoluptate non intuerentur. Numquid autem cuiuſuis generis homines, an ignobiliſsimi dumtaxat gladiatoriam exercerẽt,anceps ualde ſum. quod enim Lentulus Capuae, ut ferunt, gladiatores aleret, quod C. Terentius Lucanus, auctore Plinio, gladiatorum quadraginta paria

lib. 35. c. 7.

in

in foro per triduum auo ſuo, a quo adoptatus fuerat, dederit, quod D
uenales eſſent, & tria illa nefanda a nobis praedicta profiterentur, mihi certe perſuadent ex omnium hominum ignobiliſsimo ſimul ac impuriſsimo genere ueluti ſeruis exſtitiſſe. Ex altera parte cũ Ga-
3.de frac. lenus referat, ſacerdotes monomachiam exercere ſolitos, cũ Athe-
lib.hiſt.1. naeus ſcribat illuſtres uiros, atq. Duces monomachiam exercuiſſe, cum Herodianus, atq. Iulius Capitolinus Commodum Imperatorem gladiatorem eximium fuiſſe, & in publicis theatris, ſpreta Imperatoria dignitate, gladiatoris partes adimpleſſe ſcribant. cum tradant alij Imperatores ad bellum profecturos munus gladiatorium, ac uenationes edere conſueuiſſe, ut ciuium ſanguine ſic effuſo pu-
Spartianus gnae quadam imagine Nemeſis ſe, ideſt Fortunae uis quaedam ex-
I Pupieno; pleret, uel ut inſueſcerent milites uulnera, atq. caedes inſpectare.
& Albino. qua item ratione Solon apud Lucianum narrat legem Athenien- E
In Anach. ſibus fuiſſe, ut iuuenes cothurnicibus ſiue qualeis, ac gallis pugnantibus ſpectandis ſtudium impēderent, quo illi uolucres uſq. ad extremam uirium defectionem roſtris certantes, intuentes, ad fortiter ſubeunda pericula, & contemnenda uulnera, ne auibus ingeneroſiores apparerent, inflammarentur, cuius ſtudij mentionem quoq. fecit Aeſchines contra Timarchum, & Columella libri octaui cap. 2. Cum inquam haec omnia mente contemplor, quaſi credere cogor, tum nobiles aliquãdo, tum ignobiles ut plurimum athleticam hanc atq. gladiatoriam pugnandi ſpeciem exercuiſſe: quãdo etiam apud Athenaeũ reperio, nonnullos teſtamento cauiſſe, uti pulcherrimae etiam puellae monomachorum inſtar decertarẽt, aut qui in delicijs fuiſſent impuberes. Atque ex his clare patet, armorum acutorum pugnam inter athletarum exercitationes adnumerandã eſſe. F
quos ſciamachiam quoque interdum, ſiue umbratilem pugnam exercuiſſe, inde ſatis conijcere poſſemus, quod Glaucus Caryſtius athleta ſtrenuus non minus ob pugilatoriam, quam in umbra pugnandi excellentiam celebratus ſit, eique ſtatua habitu, formaque in umbra pugnantis erecta, ut Pauſanias narrat, tradatur: niſi certius comprobarent illud haec Dionyſij in libro de diuinis nomi-
cap. nibus uerba: ὅπερ ὁ σοφὸς οὐκ ἐννοήσας μιμεῖται τοὺς τῶν ἀθλητῶν
περὶ δυ- ἀπειρογνίκας, εἰ πολλάκις ἀσθενεῖς δ' εἶναι τοὺς ἀνταγωνιστὰς ὑποθέμε-
νάμεως νοι, κατὰ τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς καὶ πρὸς ἀπόντας, αὐτοὺς ἀνδρείως σκια-
„ μαχοῦντες, οἴονται τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν κεκρατηκέναι: i. Quod ſapiens minime intelligens inexpertos uincendi athletas imitatur, qui ſaepe antagoniſtas imbecillos eſſe ſupponentes, prout ipſis uidetur, necnon aduerſus eos abſentes fortiter umbratili pugna

certan-

A certantes, aduerſarios ipſos uiciſſe putant. Habuit & Athletarum gymnaſtica pugnae aduerſus palum exercitationem: cum Vegetius ſcribat, palorum uſum non tantum militibus, ſed etiam gladiatoribus plurimum profuiſſe, necumquam aut arenam, aut campum uictores ullos declaraſſe, niſi qui diligenter ad palum fuiſſent exercitati. Huius meminit quoque Plato 7. de leg. Ariſtoteles in Polit. & Iuuenalis Saty. 6. lib. 1. de re milit.

aut quis non videt vulnera pali.
Quem cauat aßiduis ſudibus, ſcutoq. laceßit
Atque omnes implet numeros,

Ad haec bellicã gymnaſticã, pugnarum armatarũ utrarumq; exercitationibus minime caruiſſe, abunde demõſtratũ eſt & a Platone, & ab Ariſtotele, qui in libris Politicorum ſemina quaedam huiuſce 7. de legib.
B exercitationis monſtrauit, ac fortaſſe in illis perfecit, quos ab eo ſcriptos a nobis deſiderari oẽs docti ſciunt. quamuis credibile eſt, dum ad perdiſcendũ exercerentur, rudia tela plerumq. in uſum ueniſſe. quod enim huiuſcemodi cõcertationes maximã ad belli peritiã utilitatẽ praeſtarent, nemo qui hiſce tẽporibus eorũ profeſſores ſpectauerit, negaret, quando ſimiliter Plato tanti eas facit, ut ceteris exercitationum generibus pro offenſione ſimul & defenſione praepoſuerit, in ipſiſque mulieres & uiros elaborare uoluerit. Hanc rudibus armis factam militarẽ monomachiam illã fuiſſe, quã Hermippus Mantinaeos inueniſſe, & Cyreneos aemulatos eſſe ſcribit, ego ferme credo: ſicuti ſimiliter exiſtimo, quam ſcrimiam uulgus dicit, eam ipſam, & non umbratilem pugnam ut Budaeus in Com. ad Pandectas, Gulielmus Choulus, & alij nonnulli falſo Athenaeus lib. 4.
C autumarunt, eſſe, de qua locutus Plato mea ſententia uidetur, quando in Lachete ſcripſit, iuuenibus conducere, ut armis pugnare diſcant, quoniam ſic habitus corporis robuſtus acquiritur, nec ulla exercitatione inferior haec eſt, aut minus laborioſa. In hac haudquaquam certatores, quemadmodum gladiatores ſe uſque ad necem feriebant, ſed rudibus telis quaſi ſeſe petere inuicem ſimulantes, quandoque etiam re uera ferientes, & plagarum inflictiones, & auerſiones ediſcebant. Aliquando tamen cum umbra armis etiam pugnabant: quod Celtas poſt cenam factitaſſe, Poſidonius auctor eſt. Iam uero omnium frequentiſsime pugnam aduerſus palum exercebant, qui militarem diſciplinam comparare optabant. quam exercitationem ita factitatam ſcribit Vegetius, quod a ſingulis tyronibus ſinguli pali defigebantur in terram, ita ut nicare non poſſent, & ſex pedibus eminerent: contra illum palum ue- lib. 1. de re milit. c. 11.

luti contra aduerſarium ſcuto, & claua tamquàm gladio ſe quiſque D
exercebat, nunc quaſi caput aut faciem peteret, nunc a lateribus mi
naretur, interdum contenderet poplites & crura ferire, recederet,
inſultaret, inſiliret, & quaſi praeſentem aduerſarium, ſic palum om
ni impetu, omni bellandi arte tentaret. Quomodo autem medici-
nae gymnaſtica hoc exercitationis genus receperit, facile cogno-
6.collect. ſcet ille, qui Antylli orationem apud Oribaſium penſitauerit. Is
quidem ueteres Graecos haud quaquam armorum pugnam pro ua
letudinarijs in uſu habuiſſe, ſed dumtaxat ad efficiendos in bellum
paratiores milites, ſcribit, additque Romanos primos eam, quae
pro ſanitate exerceretur, inueniſſe, quos idoneis quibusuis locis,
rudibusque telis primo eam exercuiſſe, & deinde in gymnaſia inue
xiſſe uerisimile ſit, cum Galenus inter alia gymnaſtae munera etiã
armorum exercitationem tamquam bono corporis habitui condu E
centem recenſeat. Nam gymnaſticos tam armorum, quam um-
brae pugnam propoſita ſanitate uſurpaſſe, ſatis clare monſtrauit
2.de tu.ua. c.11. & 12. Galenus, ubi ad exercenda brachia, atque crura ſciomachiam com
mendauit, hoplomachiam uero a Damea inuentam multorum
membrorum optimo ſtatui conferre tradidit. Quam enim armis
peragebant exercitationem, hoplomachiam uocatam fuiſſe, prae-
ter nominis ipſius rationem, non modo Galenus teſtatum reliquit,
uerum etiam Coelius Aurelianus, ut paullo ante demonſtrauimus,
Lib.8. nec non Martialis, qui medicum quendam hoplomachiam praue
exercentem, ſiue potius aduerſarium grauiter & praeſertim in ocu
lis ferientem, hiſce uerſibus carpit.

Hoplomachus nunc es, fueras ophtalmicus ante
Feciſti medicus, quod facis hoplomachus. F

Quamobrem ex his omnibus perſpicuum cuiuis eſſe poteſt, pu-
gnam tum armorum utramque, tum umbrae in omni gymnaſti-
cae ſpecie locum habuiſſe. Iam ad alias, quae reſtant enarrandae,
antiquorum exercitationes, tranſeamus.

De nonnullis alijs exercitationum ſpeciebus. *Cap. V.*

PRAETER exercitationes, quas iam perſpicue quantum in tanta licuit rei obſcuritate, explicauimus, multae aliae exſtitere, quae licet ubique locorum, prout temporum & hominum uariae occaſiones poſtulabant, agerentur, praecipue tamen in gymnaſijs effici conſueuiſſe, Galenus ſentire uidetur. Eae uero ſunt τὸ διὰ χοινίου ἀναῤῥιχᾶσθαι τὸ ἀκρο-

χειρι-

A χειρίζεσθαι, τὸ ἐκπλεθρίζειν, τὸ πυτιλίζειν idest, per ſunem adſcendere, manibus colluctari, ac plethriſſare,& pytiliſſare. Quomodo ſeſe per ſunes adſcendendo exercerent, ſine labore cognoſci poteſt ex hac, quae in ſculptis gemmis ueterum ſpectatur, deſcriptione. Vnde iure ſimilem exercitationem inter uehementes Galenum repoſuiſſe colligitur. nam ſunambulos, ſchénobatas a Martiale Satyra iij. uocatos, qui hoc tempore lucri gratia per orbem uagantur, etiam ueteres ad populum oblectandum adhibuiſſe, non modo ex praedicto icone recognoſcitur, uerumetiam Terentij in Hecyra locupletiſsimo hoc teſtimonio confirmatur: Ita „ populus ſtudio ſtupidus in ſunambulo animum occuparat. Fu- „ nambulis non admodum diſsimile ſuit genus id ludi, quod apud Heſychium, & Pollucem σκαπάρδα uocatum inuenitur, in eo B enim trabs ſolo depacta erigebatur in cuius ſummo ſoramen erat per quod ſunis traijciebatur ex una parte ſuniculi, alter auerſus circumlegabatur, alter ab altera trahebat, ſique trahens ſocium uſq. ad ſummum traxerat protinus uictor denunciabatur, ſin alter reſiſtens minime ſe trahi ſinebat, penes ipſum uictoria iudicabatur.

FVNABVLI
ΣΧΟΙΝΟΒΑΤΗΣ

A ἀκροχειρίζεσθαι non deſuerunt, qui luctae partem quandam fuiſſe putarint, quando ſcilicet luctatores primoribus tantum digitis inſertis periculum roboris faciebant. Sed hos male ſentire, unus Galenus fidem facit, qui in 2. de tu. valet. cap. 8. ſtatim luctam ab acrochiriſmo diſiungit. Erat igitur acrochiriſmus colluctatio quaedam ſummis tantum manibus facta, in qua nulla reliqui corporis pars ab ipſis digitis tangebatur, donec aduerſarius deficeret, perdurans. Hac athletae perraro in publicis ſpectaculis contendebant, aliquando tamen eam ad uſum reuocabant, ſi quidem apud Pauſaniam legimus, Soſtratum cognomine Pancratiaſtem in huiuſcemodi certamine maximam laudem conſecutum, & ob id ἀκροχειριστὴν quaſi per excellentiam nominatum, cum aduerſariorum ſummas manus tam fortiter apprehenderet, vt non prius eos dimitteret, 6. Eliac.

B quam eliſis digitis dolore confectos intelligeret. Quicunque pariter militari gloriae inuigilabant. interdum ἀκροχειρίζεσθαι ſolebant, nimirum qui & brachia fortiora, & agiliora ſimili ratione effici ſibi ipſis perſuaderent. De Celtis refert Poſidonius, quod in armis exercitati inter ſe acrochiriſmo certabant. Porro ualetudinis ſtudioſos huic exercitationi operam nauaſſe, & Galenus, & Paullus Aegineta concorditer aſſerunt Hippocratem, ſiue Polybum ſecuti, qui in libris de diaeta acrochiriſmum varijs corporis affectionibus commendauit. Quid autem fuerit τὸ ἐκπλεθρίζειν, tam Galenus, quam Auicenna Arabum omnium doctiſsimus explanauit, dum vterque verbis plane iiſdem ſcripſit, ecplethriſſare, fuiſſe, cum in plectro, ideſt in ſexta parte ſtadij, quis prorſum, retrorſumque viciſsim, idque ſaepe in utramque partem ſine flexu curſitans 2. de tu. va. cap. lib. 2. li. 1. fen 3. doc. 2. c. 2.

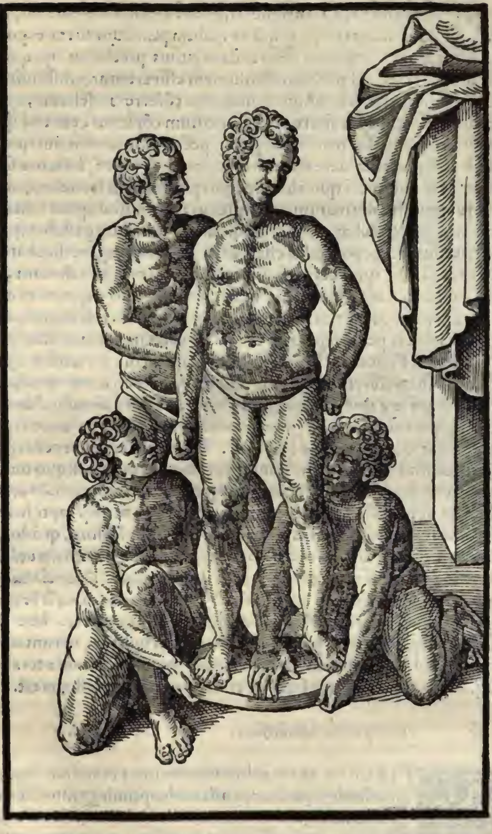
C uno quoque curſu breue quiddam de ſpatio demebat, quoad denique in unico greſſu conſtitiſſet, uel, ut dixit clarius Auicenna, donec in fine illius in medio ſtetiſſet. Ceterum πιτυλίζειν idem fuiſſe quod geſticulari, & crebro motu manus ciere, opinatus fuit Politianus, quem; alioquin eruditiſsimum toto caelo aberraſſe, facillime ex Galeni, ac Auicennæ oratione conuincitur, a quibus pytiliſſare definitur fuiſſe, ſi quando ſummis pedibus quis ingrediens, uel ſtans, ut ſentit Auicenna, tenſas in ſublime manus hanc antrorſum, illam retrorſum celerrime mouiſſet. qua exercitatione maxime ante parietem ſtantes uti ſolebant, quo ſi interdum aberraſſent facile pariete apprehenſo erigerentur. De hoc ſermonem habuiſſe poteſt Plutarchus, cum dixit, Lycurgum olim propoſito decreto illas exercitationes, quae manibus in altum ſublatis efficiebantur, uetuiſſe, ne quis laborando conſueſceret de- In Miſc. In vita Lycurgi.

ſatigari. de hoc item locutum eſſe Iuuenalem arbitratus Scaliger legebat. D

Sat. 11. *Qui Lacedemonium pityliſmate lubricat orbem.*

Sed nos aliter ſuperius legendum demonſtrauimus. Praeter haec

2. de tu. ua. enumerantur aliae exercitationes a Galeno, veluti ſi cuipiam alter iuſsiſſet, vt ſe violenter detraheret, inflecteretque, dum ipſe non manibus modo, verumetiam cruribus, ſpinaque conſtans, & non flexus reſiſtebat: quo genere Milonem ipſum exercuiſſe ſe ferunt, dum alias conuellere ſe, mouereq. e diſco inuncto, ſuper quem erectus manebat, vt ex praeſente pictura apparet.

uolenti permitteret, alias utique ſi manus exercitandas curabat, pu D
gnum aperire iuberet, qui ſimiliter malum punicum aut tale quip-
piam manibus complexus auferendum cuiuis praebebat. quamuis
enim haec potius ad roboris oſtenſionem efficerentur, nihilominus
ad bonum corporis habitum firmandum cõferre credebatur, quẽ-
admodum item cum alterum quis medium cõplexus, aut etiã ipſe
medio cõprehenſus manibus digitisq. pectinatim iunctis, aut quem
cõplectebatur abſoluere ſeſe iubebat, aut ipſe ſe a cõplectente ſol-
uebat. Ita quoque ſi quis alterum, qui ipſum uerſus ſe inclinabat, a
latere aggreſſus ilia manibus complexus, ſeu onus aliquod ſublatũ
inuicem protendebat, reducebatq., ac magis ſi dum geſtabat ipſe,
nutu renutuq. corporis uſus eſſet, exercitationem agere dicebatur,
perinde ac illi, qui a ceruicibus pendentes deorſum trahebant, ac
alij multi ab Auicenna relati, quos enarrare nolo; quoniam om- E
nes ſimiles motus potius luctatorum uariae roboris iactationes, quã
exercitationes per ſe ſeparatae erant. Quales item erant illae quae
a Socrate in Platonis Theaeteto ſignificantur ſub his uerbis: *κατὰ
σμικρὸν γὰρ προϊόντες λελήθαμεν ἀμφοτέρων εἰς τὸ μέσον πεπτωκό-
τες, καὶ ἂν μή πη ἀμυνόμενοι διαφύγωμεν, δίκην δώσομεν ὥσπερ οἱ
ἐν ταῖς παλαίστραις διὰ γραμμῆς παίζοντες, ὅταν ἐπ' ἀμφοτέρων
ληφθέντες ἕλκωνται εἰς τὰ ἐναντία.* i. Paullatim enim procedentes
in medium amborum ignoranter cecidimus, & niſi aliquo modo
noſmet ipſos defendentes euadamus, poenas luemus, perinde atque
illi, qui in palaeſtris in linea ludunt, quando ab utriſq. capti, in con
traria diſtrahuntur. De his enim loquitur Iulius Pollux, quãdo de-
ſcribens ludum diſtractorum haec verba habet: *ἡ δὲ Διελκυστίνδα
παίζεται μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαίστραις. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ* F
*ἀλλαχόθι. δύο δὲ μοῖραι παίδων εἰσὶν ἕλκουσαι τοὺς ἑτέρους οἱ ἕτεροι,
ἔστ' ἂν καθ' ἕνα μεταστήσονται, παρ' αὐτοῖς οἱ κρατοῦντες.* hoc eſt.
Dielcyſtinda autem, plerumq. in palaeſtris luditur, ueruntamen
etiam alibi. Duae autem ſunt puerorum partes, alij trahentes alio,
ſiq. ad illam partem tranſmigrauerint, penes illam uiſtoria eſt.

De Spiritus cohibitione. *Cap. VI.*

SPIRITUS etiam cohibitionem inter exercitationes, & praeſertim apotherapeuticas ab optimis gymnaſticis repoſitas fuiſſe, memoriae tradidit Galenus 3. de tu. ualet. lib. & ante ipſum Coelius Aurelianus inter medicos nõ infimus. Hanc uero tunc effici omnes docti ſciunt, quando cuncti

thoracis

A thoracis muſculi, qui circa coſtas habentur, uſque adeo intenduntur, coguntur que, ut expiratio uocata perfici nequeat: nam duae ſunt, quae uniuerſam ſpirationem complent, inſpiratio ſcilicet, & exſpiratio. Inſpiratio ea eſt, quando aer ad temperandum cordis feruorem, ſpiritusque generandos in pectoris ſpatia trahitur. At exſpiratio tunc agitur, cum fuligines in corde genitae per caua ipſius pectoris extra educuntur. unde cum per muſculos thorax, ceteraque ſpirationi deſeruientia inſtrumenta coarctantur, ita ut nec aer intus ingredi, nec fuliginoſa recrementa exire queant, reſpirationem intercipi ſiue cohiberi dicimus. qua cohibitione tum gymnaſtae medicorum in primis, tum athletae exercitationis, & & auxilij loco non raro utebantur. Medici quidem uel medicorum gymnaſtae duplicem ſpirationis cohibitionem in uſu habebant,

B alteram, in qua uniuerſi thoracis muſculi tendebantur, remiſsis, qui ſunt in ſepto tranſuerſo atque abdomine, ut facilius excrementa deorſum truderentur; alteram, in qua abdominis quoque muſculi tenduntur, quo uidelicet ea, quae ſub ſepto ſunt, uiſcera, exercitationis fructum ſentirent. in ambabus uero faſcias quaſdam adhibebant, quibus thoracem, atque coſtas nec non uentrem cingentes felicius propoſitum aſſequebantur. Propoſitum autem habebant huiuſcemodi exercitatione, modo calorem in exercitationibus acquiſitum, ſiue ipſum natiuum auctum confirmare, modo ſpiritualia membra iuuare, modo excrementa pectoris expurgare; ſi quidem ſpiritus in tali inhibitione undique compulſus, dum in anguſtos ſe meatus recipere cogitur, eosque, ſi amplius rurſus propulſusque fuerit, etiam penitus pertranſire, extenuati iam excre-

C menti ſecum nonnihil arripit; quinimmo, quanto is ulterius per uim coactus impellitur, tanto magis ab ipſo quaedam impelluntur, quaedam trahuntur. impelluntur quidem, quae ante occurrunt: attrahuntur, quae ad latus ſunt poſita, impetu ipſo motu utraque coacta. ut nemo his rationibus peſpectis mirari debeat, quod Eryſimachus medicus in conuiuio Platonis ad curandum Ariſtophanis ſingultum ſpiritus cohibitionem in primis commendarit. quam poſtea Ariſtoteles non ſolum ob antedictas cauſas ſingultum exſtinguere, uerumetiam partes corporis interiores calefacere, pluribus uerbis probauit. quod idem Galenus & aſſeuerauit, & clariſsima oratione confirmauit. In hunc igitur modum, atque his de cauſſis a gymnaſticis inſtitutam ſpiritus cohibitionem, legitur, quos, ut melius res ipſis ſuccederet, etiam hanc regulam obſeruaſſe arbitror, nempe ut primo leuiter, ac breuiter, deinceps uehemen-

Prob. ſect. 33.

3. de Sympto. cauſis

uehementius & diutius ſpirationem inflatis buccis contineri, imperarent, demum relaxari iuberent, ita namq. ſecundum praeceptum illud Hippocraticum omnia ἐκπροσαγωγῆς agenda, antiquos medicos uoluiſſe reperio. Athletae autem quamuis hoc exercitationis genere forſan non vterentur, nimirum quod nullibi ad gloriam, ſiue ſpectatorum oblectationem aſſequendam ipſis deſeruiret, nihilominus eos inter ceteras obeundas exercitationes ſpiritus quoque retentione duabus de cauſsis uſos credo, tum ut a laſ- D

3. de tu. va. cap. 2. ſitudine recrearentur, perſpirabileque ſimul & purum ad ſubſequentes labores corpus redderetur, quemadmodum Galenus ſignificaſſe uidetur; tum (quod rationi magis conſentit) ut maius robur in impulſionibus, compreſsionibus, ſaltibus, atq. ſimilibus ex ſpiritu retento compararent. in his enim omnibus agendis maiores quodã modo uires effici, ſi ſpiritus detineatur, quotidie declarant onera geſtantes, nec non ceteri omnes grauiores operarij, quos, ut maximos labores facilius ſuſtinere queant, ſpirationem cohibere cernimus, quaſi ex tali retentione ſpiritus intus aucti, & robur creſce- E

2. partic. prob. 1. re faciant, & impetus efficaciores reddant. Accedit his, quod, ſicuti dicebat Ariſtoteles, retentus ſpiritus uenas implet, itaque humores exire, diſſlariue non patitur: vnde poſtea retentis illis neque laborantes ſudoribus diffluunt, delaſſanturue, neque uis, quam in humoribus, ſpiritibus, & membris ſolidis conſiſtere medici omnes fatẽtur, ulla ex parte flaceſſere, aut diminui ſolet. Scribit Plutarchus in libro de praeceptis ſanitatis, conſueuiſſe aliptas, dum athletas fricabant, ipſis iubere, ut ſpiritum interciperent, ſicque fricationibus contra niterentur, quaſi ita partes corporis inunctas, & contrectatas diſtenderent. quo in loco apud graecos cum legatur τηροῦντας, τείνοντας, legendum eſſe, omnis ratio pſuadet: etſi bonus. Eraſmus diligens nimis interpres hoc non viderit. Ex quibus omnibus clarum efficitur, athleticam gymnaſticam non parum ex ſpiritus retẽtione adiumenti capere conſueuiſſe, quemadmodum medicinae gymnaſticos eandem quam plurimum aeſtimaſſe (ni fallor) abunde probatum eſt. Immo vero etiam athletas oſtentationis, & ſpectatorum voluptatis gratia in ſpiritus retentione ſe quãdoque exercuiſſe. inde conijcere licet, quod Milonem illum capite, & praeſertim fronte ac etiam coſtis & pectore robuſtis vittis ligato tamdiu ſpiritũ retinuiſſe legimus, quouſq. prae impetu intumeſcentes venae ligamina illa diſcinderent. id quod ſatis confirmare poſſunt imagines, quas Ligorius inter aenea Illuſtriſſimi Ferrariae Principis ſummi bonorum patroni ſigna ſe inueniſſe, atq; ab eis haſce. F

Digitized by Google

propria manu expreſsiſſe nobis ſignificauit. In ipſis namq. videre D
licet faſcias pectori, & coſtis vt meminit Galenus circumuolutas,
tum ventres atque ſcrotam (ſicut fit in ualidis ſpiritus retentioni-
bus) magnopere inflata: cur uero ſint raſò capite, ſolis quibuſdam
in ſummo uertice capillis apparentibus, ſimulque halterem e bra-
chio ſiniſtro pendentem gerant, puto quod & ſerui eſſent, & hal-
teribus quoq. ualerent, qui ueluti in ſpiritu retinendo celebres ab
artifice repraeſentati fuerunt. etenim ſeruos apud multas nationes
caput raſiſſe legimus, quemadmodum & Dacas ſeruitijs nobiles to-
to capite raſo, atque cirro tantum in ſummo uertice relicto incede-
re conſueuiſſe, memoriae proditum eſt.

De Vociferatione, & riſu. *Cap. VII.* E

INTER ceteros, quos plurimos, atque neceſſarios in hu
mana uita uſus habet ſpiratio, non infimum locum ob-
tinuit uociferatio. quae cum nil aliud ſit, quam aeris ue
hemens percuſsio, tam materiam, quam effectorem, &
formam, uel a reſpiratione ſola, uel ſaltem non abſque ipſa ſuppedi
tari, Ariſtoteles, & Galenus praeclariſsimis in id editis commenta-
rijs probarunt. & iccirco non ab re futurum eſſe duxi, ſi, poſtquam
de ſpiritus retentione uerba feci, ſtatim uociferationis tractatio-
nem ſubiungerem. Neque enim ab hac me remouere debuit,
quod Galenus medicorum princeps aut nulla, aut quam pauciſsi-
ma de uociferatione ſcriptis tradiderit, quaſique eam inter exerci-
tationes numerari debere non cenſuerit: quandoquidem Antyl-
lus apud Oribaſium medicus celebratiſsimus non modo eam ex- F
ercitationem eſſe uoluit, uerumetiam cum ad morborum diuerſo-
rum curationem, tum ad uocis ipſius cultum ualde aeſtimatã fuiſ-
lib.i.ſer.3. cap.5. ſe ſcripſit. quemadmodum item Aetius Amidenus, & Auicenna
Arabs uno ore poſterioribus ſaeculis comprobarunt. Numquid ue
li.1. fen.3. doc.2. c 2. ro athleticae profeſſores, aut militaris diſciplinae ſtudioſi hoc exer
citationis genus in uſu haberent, & ſi apud nullum auctorem no-
tatum aduerterim: perſuaſum tamen mihi eſt, neutros horum uo-
ciferationem tamquam propriae ipſorum profeſsioni aut conue-
nientem aut ſaltem neceſſariam exercuiſſe. Quod ſi dicat quis,
& athletas in certaminibus, & milites in pugnis conſerendis cla-
3. de bello ciuili. moribus non ſine utilitate uſos, quando Caeſar haud fruſtra anti-
quitus inſtitutum fuiſſe ſcribit, ut in bello committendo ſigna un-
dique concinerent, clamoremque uniuerſi tollerent, quibus re-
bus

A bus & hoſtes terreri,& ſuos incitari exiſtimauerũt: própter hoc minime ſequitur, uociferationis exercitationem, de qua nos agimus, militari diſciplinae addiſcendae cõferre. Duo ſolum hominũ genera uocis exercitationi ſedulo operam dediſſe reperio, hiſtrionicae uidelicet profeſſores, & medicorũ gymnaſticos. Hiſtrionicã enim profitentes, ſub quibus praecones, choriſtas,tragoediarum,& aliarum fabularum ſimiliũ recitatores, nec non uocibus certantes colloco, uociferationibus exerceri ſolitos, locupletiſsimus teſtis eſt Plato in Ione, & Ariſtoteles in problematum libris, in quibus legitur, Phrynici, nec non etiam antiquioribus tẽporibus tragoedias, comoedias,dithyrambos,atque leges ipſas cantu recitari cõſueuiſſe. ob qđ uocis exercitatio tantae exiſtimationis fuit,ut,ſicuti de athletica monſtrauimus, publicae uociferationis certamina a Coelio Au- 11. & 19. partic.

B reliano ſub modulationis agoniſticae nomine intellecta propoſitis uictori praemijs inſtituerentur. quem morem uſque ad Galeni tẽpora perduraſſe, ex eo conijcere poſſumus,quod 7.de medicamẽtorum compoſi. ſecundum locos lib.multa medicamenta recenſet, quibus antiqui medici in ijs, qui uoce contendere debebant, tum ante, tum poſt certamen utebantur. ubi ſimiliter narrat, tempore ſuo phonaſcos omnes,citharaedos,ſ.praecones, nec non tragoediã, ac comoediam perſonatos repraeſentantes,qui magno uocis exercitio utebantur, ſi quando uocem contendendo oblaeſiſſent, balneis multis,& cibis leuibus,atque laxantibus uti ſolitos. Ex quibus uerbis cuiuis intelligere licet, non modo hiſtrionicae profeſſores uoce & cantu (quod dixit Plato) ſimpliciter in recitandis drammatibus, rhapſodijs, alijsue imitationibus ſuis, uerum etiam alta uoce uſos, lib.5.chro. cap.ult. In Ione.

C atq. ijs interdum uniformibus, interdũ uarijs,& mutatis, ueluti in tragoedia ad maeroris calamitatisq. magnitudinem augendam factum olim, ſcribit Ariſtoteles. Quare mirari debet nemo, quod Cornelius Celſus memoriae prodiderit, apud nonnullos morem fuiſſe, uocis gratia adoleſcentulos infibulare; quandoquidem illi, qui hiſtrionicae operam nauare ſibi propoſuerant, cum opus magna uoce haberent, ad euitandam uenerem, a qua ſummopere illa labefactatur, infibulatione non parum iuuabantur, & ideo ipſa in tam frequenti uſu recepta erat, ut omnes fere comoedi, alijſue hiſtriones infibularentur. quemadmodum Martialis atteſtari uidetur his uerſibus, in quibus de duobus hiſtrionibus uerba facit. 19 partic. prob. li 7.c.25.

Menophili penem tam grandis fibula veſtit, Lib.7.
Vt ſit Comoedijs omnibus vna ſatis. &alibi:
Dum ludit media populo ſpectante palaeſtra,

Heu

Heu cecidit miſero fibula, verpus erat. D

& quemadmodum Iuuenalis inſinuat ubi ſcribit.

Sat. 6. *Soluitur his magno Comoedi fibula.* &

Si gaudet cantu nullius fibula durat

Vocem uendentis praetoribus.

Satis itaq. conſtat, uociferationis exercitium maiorum noſtrorum tẽporibus in uſu exſtitiſſe hiſtrionibus, magiſtrosq. phonaſcos, ſicuti artẽ phonaſciam a Theophraſto fuiſſe appellatã. Sed ubi nam locorum perageretur, & cur inſtitutum foret, quid apud probatos auctores legerim, in medium afferam. De loco certum eſt, tam Graecos, quam Romanos locum ſecundũ Pauſaniã imagine theatri conſtructum habuiſſe, in quẽ deferebantur poemata, priuſquã in theatro agerentur, & ex quo certamina muſica ſpectabantur, ᾠδεῖον a Graecis, a Latinis ipſis odeum uocatũ, in hoc uocis exercitationes, E atq. certamina praedicta effici conſueuiſſe exiſtimo, quando Suetonius Tranquillus Neronẽ, muſicũ certamen inſtituiſſe, Domitianumq. odeum, ubi praeter citharaedos, cithariſtae, atq. pſallocithariſtae certarent, excitauiſſe ſcribit. quamquam alibi quoque & praeſertim in gymnaſiorũ exedris, in quibus philoſophos, & rethores diſputare ſolitos accepimus, ueteres uociferationibus certaſſe, ſeipſosq exercuiſſe ſuſpicor, cũ ad formandas excollendasque uoces alios in concauis locis, alios prope maris littora, ut de Demoſthene fertur, uociferari, legere, & cantare conſueuiſſe, legamus, quẽ Demoſthenem cum lingua ob ſpiritus imbecillitatẽ haeſitaret Neoptolemo hiſtrioni decẽ millia drachmarum numeraſſe, ut cũ uno ſpiritu uerſuum periodos proferre faceret auctor eſt Plutarchus in decẽ oratoribus. Porro finis, cuius gratia huiuſcemodi exercitationes F ueteres in uſum prouexerint, multiplex fuit, ſicut a Platone, Ariſtotele, ac Plutarcho intelligere poſſumus: nam uociferationibus exercebantur uel ut in choris, in Sophiſtarum ac aliorum ad hoc inſtitutis certaminibus, in dithyrambis τοὺς ἀντιστέφους ſiue aduerſarios ſuperarent, uel ut in ſcena & theatro quiſque munere ſuo cum laude fungeretur. Ceterum an eodem tempore uociferationis exercitatatio, & ad hiſtrionicum, & ad medicum uſum tracta fuerit, haud quaquam certo ſcio. ſed cum animaduerterim, Cornelium Celſum inter exercitationes imbecilli ſtomacho conferentes claram lectionem cõmendaſſe, ſimiliter & Coeliũ Aurelianum antiquum inter latinos medicum in dolore capitis uocis exercitiũ anaphoneſin a Graecis uocatum probaſſe, nec non in uocis amputatione, & alijs morbis exercitium idem adhibito praeceptore adminiſtrandum

Lib. 1. Atti. | In Prot. | In lib. de tuen. ſan. | In xix. partic. prob. | Lib. 1. c. 8. | lib. 1. chro. c. 1. & lib. 2 cap 6.

A ſtrandum conſuluiſſe, ad credendũ adducor; aetate illa uocis exercitationem in medicorum gymnaſtica locum habuiſſe, atque ipſos gymnaſtas uocem exercendi, modos tempora & regulas calluiſſe: tametſi poſtea Plutarchi atq. Antylli tẽporibus ipſa maius incremẽtum ſuſceperit, nempe quando pluribus iam experimentis comprobatum erat, exercitationẽ uocis rite initam non modo ad uocis conſeruationem, & ad aliquorum morborum curationem, ſed etiam (quod ait Plutarchus) ad tuendam bonam ualetudinẽ, & ad corporis robur uerum efficaciſsimam eſſe, utpote quae thoracem, ac uocalia inſtrumenta perbelle exerceat, naturalem calorẽ excitet, partibusq. maxime uitalibus, & principaliſsimis uim internam, uigoremque firmum, & genuinum inferat. ob quae fortaſſe refert Galenus, Theſſalum illũ, aetate Neronis, ut ſcribit Plinius, magna in exi B ſtimatione habitum & a ſe ipſo iatronicem appellatum, eam etiam curandis malignis ulceribus adhibuiſſe. Modus autem, quo huiuſcemodi exercitatio peragebatur, talis a Coelio Aureliano in cap. de furore proditur, quod principia leni uoce promebantur, narratio uero, & demõſtrationes extenta, atq. maiore, tum epilogús demiſſa, & indulgenti; quem uero Antyllus indicauit, erat, quod, cũ aluus deiecerat, primo leniter fricabantur, ac praecipue inferiores partes, faciesq. ſpõgia aut madefiebat, aut abluebatur, deinde prius ſenſim, ac per interualla mediocria loqui incipiebant, nonnumquã prius deambulabant, poſt uero ad uociferationem accedebant, in qua doctrinae expertes ea dicebant, quorum meminerant, quaeue clara & multas habere lenitatis & aſperitatis mutationes habere uidebantur. ſin autem uerſus ſciebant, iambicos dicebant, & tertius C locus Elegiae dabatur, quartus modulis, & numeris, atque in his omnibus praeſtãtius iudicabatur memoria recitare, quã legere, &, ut admonuit Plutarchus, mediocribus potius, quã nimis commotis uociferationibus, & iurgioſis clamoribus uti: in primis uociferabantur, uocẽ quam grauiſsimis fieri ſonis poterat, producendo, tum ad acutiſsimos eam redigendo: deinde cum non multũ in acuto ſono permanſum foret, retro uiciſsim reflectebant, paullatim uocem diminuendo, donec ad grauiſsimam, a qua ductum initiũ erat, reuerterentur: atq. hunc in modum tota uocis exercitatio abſoluebatur, adhibita interim ratione uiriũ, alacritatis, conſuetudinis, & deniq. aliorũ, de quibus Plutarchus in libro, quẽ de conſeruanda ualetudine inſcripſit, copioſe diſſeruit. ea autem omnia agebant tam accumbentes, quã ſedentes, aut ſtantes: ut hac ratione loca ampla huiuſcemodi exercitationi minime neceſſaria iudicauerit Socrates. Ad hoc

pertinet

In lib. de tu. ual.

4 Meth

Lib. 29. c. 1.

In lib. de tu. ual.

pertinet & illud, quod a Plinio lib. xxxiv. cap. xviii. relatum eſt, Neronem Principem lamina pectori impoſita ſub ea cantica exclamantem alendis uocibus demonſtraſſe rationem. Et quoniam diximus, in hoc exercitationis genere, quartum locum numeros, & modulos obtinuiſſe, merito quis a nobis ſciſcitari poſſet, qua ratione illud factum credamus, cum Plato compluribus in locis diuerſam & paene contrariam gymnaſticae muſicam effecerit, quod altera animum, altera corpus reſpiciat. Cui reſpondendum eſſe iudico, muſicam prout ex rythmis, melodijs, harmonijsque compoſita eſt, omnino a gymnaſtica ſeparari, quia ſic animorũ ſolatio atque iucunditati ſolummodo ſtudet, moresq. hominum aliquo pacto componere apta eſt: ob quod eam Plato & Ariſtoteles in optimis rebus publicis pueris addiſcendam ſtatuerunt. Quatenus uero muſica ipſa uoce utitur, & modo graues, modo acutos, modo medios ſonos, qui nõ ſine aliquo corporis labore eduntur, admittit, in gymnaſtica eam locũ obtinere perſpicuum fit. cuius rei illa aſsignari ratio poteſt, quod muſica tota ordinatis uocis motibus plena exſiſtit, qui ſecundum Ariſtotelis ſententiam naturam uiresq. noſtras & augent, & ſeruant. ut hac de cauſa nemo infitiari debeat, quin muſica, perinde ac uociferatio gymnaſticae, medicorum exercitatio quaedam reputetur, quando id Coelius Aurelianus medicus ſaepe teſtatum fecit, & praecipue dum in furore, atque in catarrho, uocisue abſciſſione curandis modo uocis exercitium muſico monitore compoſitum, modo anaphoneſim adhibito praeceptore, & temporum ordine ſeruato, modo eandem ſub magiſterio aliptae, uel muſici praecipientis ineundam praecipit. Ad haec gemitus quoque inter gymnaſticas uocis exercitationes recenſeri debere cenſeo, nempe qui ultra clamores, atq. ululatus, quos fere ſemper ſibi aſſociatos gerunt, lacrymas quoque eliciendo excrementa capitis aliarum multarum exercitationum inſtar exinanire poſſunt. Et iccirco Ariſtoteles iure eos improbandos eſſe uoluit, qui pueris lege ploratus prohibent: ita enim ab ipſo ſcriptum inuenitur: *τὰς δὲ διατάσεις τῶν*
» *παίδων, καὶ κλαυθμοὺς, οὐκ ὀρθῶς ἀπαγορεύουσιν οἱ κωλύοντες ἐν*
» *τοῖς νόμοις· συμφέρουσι γὰρ πρὸς αὔξησιν, γίνεται γὰρ τρόπον τινὰ*
» *γυμνασία τοῖς σώμασιν, ἡ γὰρ τοῦ πνεύματος κάθεξις, ποιεῖ τὴν*
» *ἰσχὺν τοῖς πονοῦσιν, ὃ συμβαίνει καὶ τοῖς παιδίοις διατεινομένοις.* id eſt: Puerorum uero diſtenſiones atq. ploratus, qui in legibus prohibent, haud recte faciunt, cõferunt enim ad incrementũ, cum ſint quodammodo exercitationes corporum, ſpiritus nanque cohibitio laborantibus robur parit, quod etiam pueris inter plorandum diſtenſis

19. partic. Prob. 38.

lib. chron. cap. 5. & li. 2. c. 6. & 13

7. Polit. cap. ult.

D E F

A ſtenſis contingit. Ex quibus plane patet Ariſtotelem ploratum & exercitationem, & utilem exercitationem cenſere. Nam & Cicero athletas inter exercendum ingemiſcere conſueuiſſe memoriae mādauit, quaſi illud ad augendas actionum vires non parum adiuuaret. Riſum pariter ſi quis inter uocis exercitationes adnumeret, minime iudicio meo alucinabitur, quod (ſiue is titillatio praecordiorum exſiſtat, quemadmodum Ariſtoteles ſenſit, ſiue, vt eſt apud Meletium, motio quae in facie exſiſtentes muſculos diſtendat, ſiue muſcularis dilatamenti motus, qui a ſpiritus agitatione ab intimis viſceribus impellitur, ſiue quid aliud ſenſum atque intellectum humanum latens) proculdubio illum corpora noſtra agitare, & non parum exercere apparet. Quis enim non videt hominibus, dum rident, tota uiſcera commoueri, igneſcere faciem, caput & pectus concuti? innumeriſque fere affectionibus eorum ſtatum affici, quae B ſicuti nonnullis aliquando magna detrimenta, aliquando mortem attulerunt, ita quoque alios non parum iuuerunt, vt falſum dixiſſe apud Xenophontem Aglaitadem illum ferme conſtet, qui riſum mouentes neque ridentium animis, neque corporibus prodeſſe credidit.

2. Tuſc. q.

2. de part. animaliū. & 35. part. prob. 6. In lib. de nat. hom.

In Paed. Cyri.

De Cricilaſia, Troco, Petauro, & Pilamalleo. Cap. IIX.

SI ea omnia, quae antiquis temporibus vſitata, ac, vt ſic dicam, peruulgata erant, aut ad nos per manus tradita, ſicut de anatomica arte narrat Galenus, perueniſſent, aut ab auctoribus ſcriptis mandata non interiiſſent, multos profecto labores, quos homines quotidie in obſcuris, ac anti- C quatis rebus ad lucem reuocandis ſuſtinent, citra vllam iacturam effugiſſent. ſed quoniam alia temporis diuturnitate, aſperitateque obſoleuerunt, alia difficili obſcuritate deprauata ſunt, alia ſcriptorum interitu defecerunt, alia communi quadam ſaeculorum negligentia numquam proprium nitorem recuperarunt, hinc factum eſt, vt in dies cogantur homines obſoleta renouare, deprauata reformare, abolita reficere, tandemque neglectis & deturpatis ſplendorem reſtituere, nec non in tanta obſcuritate coacti, ſomniantes quandoque a veritate procul aberrare. inter quos cum ego quoque ſimilem prouinciam ſuſceperim, qui artem gymnaſticam olim in magno pretio habitam, nunc penitus obſcuratam, & emortuam ad lucem reducere ſtudeo, mihi tanto maiore excuſatione dignus videor, quanto pauciores, aut fere nulli ſcriptores ſuperſunt,

2. de anat. admini. in princ.

a quibus inſtitutum meum dirigi queat, ne ſileam plurima exercita D
tionum genera, quae quod temporibus noſtris deſueuerint, ueterumq. peragendi eas ratio non habeatur, quomodo fierent, qualesue eſſent, diuinandum eſt potius, quam certi quidquam affirmãdum. Quemadmodum de Cricilaſia atque trocho contingit. Nam *κρικηλασίας*, quae circuli impulſum latine ſonat, modum atque figuram tametſi Oribaſius ex Antyllo explicaſſe uideatur, tamen res ipſa uſque adeo tenebris inuoluta eſt, ut perarduum omnino cuiuis erudito fiat, talis exercitationis formam & condiciones dignoſcere. Sed ne quis nos uel craſſae ignorantiae, uel temeritatis, uel timiditatis, uel arrogantiae crimine iuſte notare queat, ipſius Oribaſij uerba graeca ex Vaticano codice deſcripta in medium adducam, quae ita in libro Collectaneorum. 6. ad Iulianum leguntur.

cap. 16. *Ἐλάσσονα δὲ ἐχέτω ὁ κρίκος τὸν διάμετρον τοῦ μήκους, τοῦ ἀνθρώ-* E
„ *που, ὥστε τὸ ὕψος αὐτοῦ μέχρι τῶν μαστῶν ἐξικνεῖσθαι, ἐλαύνεσθαι δὲ μὴ*
„ *κατὰ μῆκος, ἀλλὰ κατὰ πεπλανημένον, ἔσω δὲ ὁ ἐλατὴρ σιδηροῦς ξύ-*
„ *λινον ἔχων τὴν λαβήν, τοὺς μέντοι λεπτοὺς κρίκους τοὺς περικειμένους τῷ*
„ *τροχῷ ᾠήθησάν τινες εἶναι περιττούς, τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει ἀλλ' ὁ ψό-*
„ *φος ὁ γινόμενος ἐξ αὐτῶν διάχυσιν ἐργάζεται, καὶ ἡδονὴν τῇ ψυχῇ,*
„ ideſt, Habeat uero circulus diametrũ hominis longitudine minorem, ita ut ipſius altitudo uſq. ad mammas pertingat, neq. ſecundũ longitudinẽ, ſed in trãſuerſum impellatur, ſi autẽ impulſor ferreus ligneam anſam habens. Nonnulli tenues anulos rotae circumpoſitos ſuperuacaneos eſſe putarũt: at hoc minime ita ſe habet, quinimmo ſonus ab ipſis genitus relaxationẽ, atque uoluptatem animo parit. Ex quibus uerbis clare patet, in hac exercitatione homines circulum quendam magnum, cuius circumferentiae anuli parui infixi F
erant, quadam ferrea uirga anſam habente in tranſuerſum latus impellere conſueuiſſe, a quo ducta metaphora M. Cicero ij. epiſt. ad Atti. ix. ſcripſit. feſtiue mihi crede, & minore ſonitu quam putaram orbis hic in repub. eſt conuerſus, ſed cum hac aetate in uſu non habeatur, poſſumus ſane aliquid diuinare, at eius formam & condiciones penitus cognoſcere minime licet. quod enim trochus graecus fuerit, de quo Horatius lib. 3. carminum:

Seu Graeco iubeas trocho,

fieri quidem poteſt, at ob hoc nil amplius certi habebitur, cum & ille aeque ſit nobis ignotus. Quod item petaurum fuerit, aliquis fortaſſe in animum induxerit ſuum; uerumtamen rem ſecus ſe habere facillime perſpiciet, dum ſcire uelit, id machinam quandam ligneam fuiſſe, qua homines rotis quibuſdam in aerem iactabantur,

A ut, praeter nominis illud indicantis uim, teſtatus eſt tum Lucilius, cum dixit, Sicuti mechanici cum alto exiluere Petauro, tum etiam Iuuenalis Saty.14. hoc uerſu.

An magis oblectant animum iactat a petauro
Corpora, quiq. ſolent rectum deſcendere funem
& Martialis libro 11.
Quam rota tranſmiſſo toties impacta petauro,

unde genus hoc exercitationis delectabilis minime Cricilaſiae aſſimilari patet. quamquam credo petauro ualde ſimilem eſſe iactationem illam, quae hodie apud multas puellas & pueros efficitur aſſere funibus quattuor ad laquearia ſuſpenſo, & ibi ſedentibus pueris, aut puellis ueluti per aerem iactatis. quod genus ſub oſcellarum appellatione a ueteribus ſignificatum puto: atq. id forſan eſt, cuius
B meminit Auicennas prima quarti tract. ij. cap. xiij. ubi ad coercendum ſudorem laudat, ut aeger ponatur ſuper inſtrumentum, quo pueri, uel iuuenes ſolent in aere concuti. etenim Aelius Stilo apud Feſtum ait, petauriſtas dici proprie Graece, quod ij πρὸς ἀέρα, uel πρὸς αὔρας πέτονται, ſiue, quod ad aerem, uel ad auras uolent. quod exercitationis genus etiam in ludis gymnicis uſurpatum fuiſſe apud Thracas, Aegyptios, aliosque populos ex hiſtorijs unicuique perſpectum eſſe poteſt. Nec minus iſtud indicant Auguſti, atque Tiberij Caeſarum nummi, in quibus hunc in modum oſcellarum ludus repraeſentatur.

OSCELLAE VEL PETAVRV̄

A Qui licet ab hodiernis oſcellis diuerſus ſit quo ad modum, nihilominus re ipſa nequaquam diſtare facile perſpicitur; quod in aere uideatur non ſecus luſores quaſſari ſolitos fuiſſe, atq. nunc agunt, qui ſimiliter exercentur. Neque forſan prorſus abſonum eſt raptorium illud machinamentum a Coelio Aureliano macron ſparton uocatum uel ipſummet petaurum, uel ſaltem non ei diſsimile fuiſſe. Iam uero ſi quid apud Latinos auctores legitur, quod cricilaſiae aequiparari queat, id profecto eſt trochus, quem Martialis ita pluribus in locis deſcripſit. 5. chron. cap. ult.

Inducenda rota eſt, das nobis vtile munus, lib. 14.
Iſte trochus pueris, at mihi cantus erit. &
Garrulus in laxo cur anulus orbe vagatur. ibidem.
Cedat at argutis obuia turba trochis. &
B *Lydia tam laxa eſt, equitis quam culus aheni,* lib. 11.
Quam celer arguto qui ſonat aere trochus.

in trocho namq. primo erat circulus, & in circulo anulus, qui ſono ſpectatoribus uoluptatem afferebat, aderat & impulſor cum anſa a Propertio clauis uocatus, ubi dixit,

Increpat & verſi clauis adunca trochi. lib. 3.

quae omnia Antyllus in cricilaſia ſua appoſitiſsime depinxit, niſi quod Antyllus circulo tenues anulos, non anulum circumpoſitos tradit, praeterea Cricilaſiam uirorum exercitationem effecit. Martialis autem puerilem quendam ludum trochum fuiſſe ſignificauit. Quibus duabus poſtremis rationibus adductus in eam ſententiam uenio, quod Cricilaſia exercitatio aliquo pacto diuerſa a trocho Latinorum exſtiterit; propter hoc tamē quid trochus foret, mi-
C nime quidquam affirmare audeo, licet certo teneam, illud genus turbinis, quem loro baculo alligato emiſſum pueri in orbem rotare faciunt, & deinde plagis rotatum impellunt certatim, quemue Graeci βέμβικα nuncupant, ut ex hoc antiquo Epigrammate.

Οἱ δ' ἄρ ὑπὸ σκυτάλαις θοὰς βέμβικας ἔχοντες
Ἔστρεφον εὐρείῃ παῖδες ἐνὶ τριόδῳ. idest:
At pueri ſcytalis ludentes turbine acuto
Vertebant lato quiſq. ſuum in triuio.

Et quem appoſitiſsime deſcripſit Virgilius his uerſibus 7. Aeneid.

Ceu quondam torto uolitans ſub uerbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent, ille actus habena
Curuatis fertur ſpatijs, ſtupet inſcia turba,
Impubiſq. manus mirata uolubile buxum

Dant animos plagae, D

minime trochum eſſe, ut uoluerunt nonnulli, ſicuti & exercitatio illa, quae hodie ſupra ligneas tabulas pannis contectas una cum ligneis pilis efficitur, & truchus nuncupatur, trochi antiquorum apud me ſimilitudinem paruã gerit. Nam trochus primo in publicis gymnaſijs, alijsue locis peragebatur. Secundo is anulum ſeu anulos habebat ſtrepitum edentes, ut homines per uiam ambulantes ſonitu audito longius ab incurſu trochi cauerent. Poſtremo ex aere conflabatur, atque clauem aduncam habebat. quae omnia nec ſeparatim, nec ſimul in turbine, ſeu trucho noſtris reperiri ſenſus ipſe docet. ut merito credere debeamus, ab his longe diuerſum antiquorum trochum exſtitiſſe, quem (ut ego puto) apprime repraeſentat haec figura,

E

F

a Ligorio ad nos miſſa, quam ſe ex forma in uetuſtiſsimo, atq. ampliſsimo cuiuſdam Comici uel Satyrici poetae monumẽto expreſſa in uia Tiburtina prope Romam accepiſſe retulit. niſi quod praeter anulos dentes quoſdam circulo infixos & mobiles monſtrat. quos ad ſtrepitum maiorem edendum appoſitos fuiſſe uero conſonat. Trochum autem cum Horatius inter exercitationes connumeret in arte poetica,

Indoctusq. pilae, diſciue, trochiue quieſcit,
Ne ſpiſſae riſum tollant impune coronae:

Cumq. Propertius inter gymnaſiorum exercitationes recenſeat:

pro-

A proculdubio ad gymnaſticam aliquam pertinuiſſe, conſentaneum rationi uidetur. & ob id cum neque militari, neque athleticae iure attribui queat, ſupereſt medicinae gymnaſticae exercitationem fuiſſe, & illius praeſertim, quae pueris exercendis operam nauabat. His diſsimilem formam habet exercitationis illud genus, quod, non multis ab'hinc annis in Regno Neapolitano inuentum, hodieq. in uniuerſa fere Europa uſitatum, apud Italos Pilam & malleum uocant. in hoc etenim primo brachia, & dorſum exercentur, quando malleis ligneis pilam ligneam longe pellere coguntur: demum ex ambulatione, quae tali exercitationi perpetuo aſſociatur, ea commoda fere trahuntur, quae ambulantes homines percipiunt. ut his rationibus, licet antiquum non ſit, minime contemni mereatur. quamquam aliquis antiquos etiam hac exercitatione non caruiſſe forſan contendat, cum apud Auicennam in- loc citatis.
B ter ceteras exercitationes unum nominetur, quod uirgis retortis dictis alſulegian cum pila magna aut parua lignea efficiebatur, quas condiciones apprime noſtra pilamalleo conuenire unuſquiſque uidet, niſi alias tacuerit Auicenna, quod ſuo tempore notiſsimae eſſent.

De Equitatione. Cap. IX.

HACTENVS eas exercitationes proſecuti ſumus, quas homines a ſeipſis citra alterius rei adiumentum obibant. Supereſt de ijs modo ſermonem habere, in quibus homines quidē ſponte, & quodā modo libere mouebantur, at eorum motus alterius mouentis ope perficiebantur.
C quod enim Galenus iſtis duobus addidit genus exercitationis a medicamentis factum, minime ad inſtitutum noſtrum pertinet: ideo illud ſemper dimiſſum hac ratione intelligatur. Inter haec poſtrema primum locum iure ſibi uindicat equitatio a Graecis medicis *ἱππασία* uocata, nempe quae ceteris dignior ſit, & liberum hominem, ut ſcipſit in Lachete Plato, maxime deceat, necnon utriuſque exercitationis naturam, illius ſcilicet, quae a nobis ipſis, & illius quae ab alijs in nobis peragitur, ſecundum Galeni ſententiam ſapiat. Equitationis primum inuentorem Bellorophontem exſtitiſſe, auctor eſt Plinius. poſt Bellorophontē Theſſali ob id Centauri nuncupati equitatione in bellis uti coeperunt, quae paullatim uſq. adeo creuit, ut Hippocratis tēpore omnes fere Scythae equis ueherentur. qui cum ob aſsiduas equitationes coxarum doloribus cru-

Margin notes: 3. de tu ua. (beside "quod enim Galenus"); lib. 7. c. 56. (beside "tiſſe, auctor eſt Plinius"); lib. de aere aquis & locis. (beside "uſq. adeo creuit")

 cru-

cruciarentur, per uenarum poſt aures inciſionem ab illis curati, ad coitum ualde impotentes euadebant; quamquam multi erant inſecunditatem eam a Dijs proficiſci ſuſpicantes, quos Hippocrates redarguit, quod diuites ſemper Dijs amici, pauperes uero minime ſint, (ut etiam Ariſtoteles id ab Hippocrate mutuatus confirmauit,) & propterea aequum fuiſſe potius inopes, quam opulentos eo uitio corripi, cuius tamen contrarium eueniebat. Poſt Hippocratis tempora equitatio ſemper, quemadmodum in Hippia a Platone traditur, in maxima exiſtimatione habita fuit, & iccirco omnes gymnaſticae ſpecies eam inter reliquas ſuas exercitationes receperunt. Nam quod in circis & ludis maiores noſtri equitationis certamina adhiberent, praeter Olympicos ludos, in quos uiceſima quincta Olympiade equorum curſus certamen inductum tradunt; teſtatum facere poſſunt quattuor illae Romanae factiones, Albati ſcilicet, Ruſſati, Veneti, & Praſini, quae tum in circis, tum in ludis, ac alijs equeſtribus certaminibus adhibitis equis ſiue ad equitationem, ſiue aurigationem ſemper certabant, tantumq. ſtudium equis optimis eligendis, ac parandis exhibebant, ut Galenus dixerit, Venetae, ac Praſinae factionis homines etiam ſtercora equorum odorare ſolitos, quo ex illis animalium habitus atq. temperaturas internoſcere, & cognitis inde melioribus uti ualerent, ſi quidem harum factionum contentiones potiundi uictoria cauſſa tales erant, quae nec ullis ſumptibus, nec ullis laboribus ac ſtudijs parcere quemquam permitterent: eo magis quod tota urbs quaſi quadripartita erat, alijs uni, alijs alteri factioni fauentibus, nec ulla pars ciuitatis reperiebatur, aut ullus hominum conuentus, in quibus certaminum tempore de huiuſcemodi factionibus aut ſtudioſiſsime non diſceptaretur, aut ſaltem ſermo non haberetur, quemadmodum ex Plinij ſexta noni libri Epiſtola, atq. his Martialis uerſibus quiſque coniectura aſſequi poteſt.

1.Rheto. 7.Metho. lib. 11.

D E F

Saepius ad palmam Praſinus poſt fata Neronis
Peruenit, & uictor praemia plura refert,
I nunc liuor edax, dic tu ceſsiſſe Neroni.
Vicit nimirum non Nero, ſed Praſinus,
De Praſino conuiua meus, Venetoq. loquetur.
Nec facient quemquam pocula noſtra reum.

quamquam Iuuenalis maiorem Romanae ciuitatis partem Praſinae factioni fuiſſe tempore ſuo, quando Martialis quoq. floruit, teſtari uideatur his uerſibus.

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem

Per-

A *Percutit, euentum viridis quo colligo panni.*
Nam ſi deficeret, maeſtam, attonitamq. videres
Hanc vrbem, veluti Cannarum in puluere victis
Conſulibus.

Has uero in fauendo diuerſis factionibus hominum acerrimas contentiones inde ortas ſemper exiſtimaui, quoniam Romanorum quorumlibet ueſtimenta quattuor dumtaxat coloribus texebantur uel rubeo, uel albo, uel uiridi, uel ueneto, ſed praecipue rubeo magis fuſco, ut Martialis hiſce uerſibus indicat, de Canuſina lana rubea fuſca ſermonem habens,

Roma magis fuſcis veſtitur, Gallia rufis, lib. 14.
Et placet hic pueris, militibusq. color.

& ob hoc quicumq. ei factioni fauere cogebatur, quae ſibi ſimilem
B colorem profitebatur. Etſi huic ſententiae reclamare uideantur ea Ouidij uerba.

Cuius equi venient, facito ſtudioſe requiras, 1. de arte amandi.
Nec mora, quiſquis erit, cui fauet illa, faue.

Sed de equitatione ludorum, & ſpectaculorum, quam & athleticā uocare licet, plura non dicam: quoniam eruditiſsimus Panuinus luculentiſsime ſimul, & copioſiſsime in libris de ludis, quos iam edere parat, uniuerſam hanc materiam pertractauit. Ad bellicam gymnaſticam accedo, quam ad acquirendam equeſtrem pro bellis diſciplinam equitationis exercitio uſam fuiſſe, locupletiſsime teſtatus eſt Plato: ubi non modo uiros equis armatos, atq. inermes exerceri ſtatuit, uerum puellis quoq. tales exercitationes inire conceſ- 8. de leg.
ſit, easq. inter ceteras bellicae gymnaſticae ſpecies, ſiue partes eui-
C denter collocauit, ſicuti Xenophon pariter ſentire uidetur, apud quem Iſchomachus uitae ſuae rationem Socrati exponēs ſic loqui- In Oecon.
tur: *μετὰ δὲ ταῦτα ὡς τὰ πολλὰ ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον, ἱππασάμην ἱππασίαν, ὡς ἂν ἐγὼ δύνωμαι ὁμοιοτάτην ταῖς ἐν τῷ πολέμῳ ἀναγκαίαις ἱππασίαις, οὔτε πλαγίου, οὔτε κατάντους, οὔτε τάφρου, οὔτε ὀχετοῦ ἀπεχόμενος, ὡς μέντοι δυνατόν, ταῦτα ποιοῦντα, ἐπιμέλομαι μὴ ἀποχωλεῦσαι τὸν ἵππον.* i. Poſt haec autem equum adſcendens ut plurimum, equitationem illis, quae fiunt in bello neceſſarijs equitationibus, quam per me fieri poteſt ſimillimam exerceo modo per tranſuerſum, modo per decliue, modo ſupra foſſas, modo ſupra aquae riuos illum agens, atque haec facientem equum, nē claudum reddam ualde ſtudeo. Quae uerba, poſtquam multis alijs eius uiuēdi rationem declarantibus addidiſſet Iſchomachus, ei tandem Socrates ita reſponſum dedit: *νὴ τὴν Ἥραν ὦ Ἰσχόμαχε ἀρεσκόν-*

τως

τως γὲ μοι ταῦτα ποιεῖς, τὸ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ συνεσκευασμένως χρῆσθαι τοῖς τε πρὸς τὴν ὑγιείαν καὶ πρὸς τὴν ῥώμην παρασκευάσμασι, καὶ τοῖς εἰς τὸν πόλεμον ἀσκήμασι, καὶ ταῖς τοῦ πλουτεῖν ἐπιμελείαις, ταῦτα πάντα ἀγατὰ μοι δοκεῖ εἶναι. D hoc eſt. Per Iunonem o Iſchomache ſic agendo mihi places, quandoquidem uno tempore collectim ſanitati, atque robori acquirendo operam nauas, nec non ad bella te exerces, diuitijsq. accumulandis inuigilas, quae omnia admiratione digna mihi plane uidentur. Ex his enim, & Iſchomachi, & Socratis ſermonibus clariſsimum argumentum elicitur, antiquos ad bellicas diſciplinas comparandas equitationibus uſos. Quod uero medicorum gymnaſtae equitationes ad ſanitatem recuperandam, tuendamue, nec non ad optimum corporibus habitum ingenerandum adhiberent, praeter Socratis modo citatam

2.d tu. ua. cap.11. orationem, unum Galeni teſtimonium ſufficere deberet: qui inter E reliquas gymnaſticae exercitationes minime infimum locum eam obtinere, cum nedum corpus, ſed etiam ſenſus exerceat, ſcribit: niſi

Loc. citat. quoque Antylli, Aetij, & poſtremo Auicennae comprobatio accederet, qui tam equis, quam camelis uectari inter opportunas exercitationes repoſuit. nam & Germanicum Tiberij Imperatoris nepotem, cum crurum tenuitate deturparetur, equitatione a medicis imperata illam curaſſe memoriae prodidit Suetonius: ut hoc exemplo perſuaſi credere debeamus equitationem tamquam utiliſsimam a medicis ſemper magnopere exiſtimatam fuiſſe: quamuis & apud ipſos ualde referret, numquid mulo, an equo ueherentur, & illis an gradarijs, an aſturconibus, an ſuccuſſatarijs, an concurrentibus: quorum omnium diuerſas operationes ſuo loco explanabimus. F

De Curruli uectatione. *Cap. X.*

DIXIMVS duo eſſe exercitationum genera, alterum in quo homines a ſe ipſis ſolum mouētur alterum ab alijs, ſiue, ut Ariſtotelis more loquar, alterum in quo ſuapte natura, alterum in quo alio mouente ſeſe exercentes mouentur. De primo ſuperius tractauimus, de altero quod geſtatio a Coelio Aureliano, & Plinio communi nomine, ab Antyllo, Herodoto, Galeno, alijsque antiquioribus medicis Graecis αἰώρα uocatur, in ſequentis uerba facere polliciti ſumus. atque iam de

2.d tu. ua. cap 11. equitatione, quam Galenus mixtum motum fecit, ſermonem explicauimus. ad alia igitur tranſeuntibus prima ſeſe offert in curribus uectatio, quam antiquiſsimam fuiſſe, nemo infitiatur. ſi quidē,

ut

A ut Arati uetuſtus interpres teſtatur, primus, qui equos curribus iunxerit fuit Erichthonius, quem ob id inter caelitum imagines relatum ſcribit Manilius primo aſtronomicorum. Porro forma, & modus curruum diuerſus exſtitit. Nam Plinius materiam curribus faciundis idoneam abietem probat, rotarum uero axibus Ilicem, fraxinum, atque ulmum. Vnde elicitur ueteres ex huiuſcemodi lignis currus fabricaſſe, qui prioribus illis ſaeculis duabus tantum rotis conſtruebantur. alias duas auctore Plinio addiderunt Phryges. Scythas poſtea etiam ſex rotis currus conſtruxiſſe memoriae tradidit uetuſtiſsimus auctor Hippocrates. quae rotae Homeri temporibus ſtanno ornabantur, at poſterioribus ſaeculis non modo rotas, ſed tota uehicula ebore ornata fuiſſe, legimus apud Plautum in Aulularia, ſicuti Plinij tempeſtate tota eſſeda atque uehicula au-

li.16.c.42. & 53. — lib 7.c 56. — lib de aere aquis & locis. — li. 34 c. 17.

B ro, ac argento inſignita conſpiciebantur. Varijs praeterea rebus cooperta fuiſſe uериſimile uidetur, plerumque autem pellibus, quemadmodum in probl. Romanis ſcriptum reliquit Plutarchus: ſicuti aliquando equis, aliquando mulis, aliquando bobus interdum uiris agi ſolita legitur. Quin Heliogabalum non modo uaria, & monſtruoſa animalia, ſed etiam feminas nudas curribus iunxiſſe, ijsque ipſum uectum eſſe, tradunt. Haec porro geſtatio in curribus facta olim Romae inter mulieres in maximis delicijs habebatur: ad tantumque luxum aliquando peruenit, ut eas ipſa uti ſenatuſconſulto uetare, coacti ſint Romani. cuius rei gratia cum mulieres ira percitae inter ſeſe conſpiraſſent, ne qua eorum conciperet, neue pareret, atque ita uiros ulciſcerentur, Romanos mutaſſe ſententiam, atque iterum illis curribus uti permiſiſſe, ſcriptis mandauit Plutar-

Lampridi' in uita Heliogab.

C chus. In quibus deinceps ne ſederent, neue equis per urbes veherentur. M. Aurelius Antoninus philoſophus, matronarum conſulens modeſtiae, denuo prohibuit. Neq. minus apud gymnaſticos haec ipſa geſtatio aeſtimata reperitur: quando, ſiue ludos, & ſacra certamina ſpectes, ſiue medicorum libros perſcruteris, in omnibus ea uſitata apparebit. Quis quaeſo neſcit nona & nonageſima Olympiade curruum certamen in Olympicos ludos inuectum. Quis ignorat Synoridas, quibus animas noſtras Plato in Phaedro elegantiſsime aſsimilauit, nec non bigas, quadrigasue curruum genera in publicis ſacris frequenter certaſſe? quod poſtea ſtudium ita apud Romanos excultum, atque auctum fuit, ut pauca, uel nulla fere publica ſpectacula ederentur, quin curruum certaminibus honorifica praemia propoſita ſpectarentur. Ob quae refert Plinius in quadrigarum certamine, quod Latinarum ferijs in Capitolio celebrabatur,

lib.27.c.7.

tur, pro praemio uiꝙorem abſinthium bibere conſueuiſſe, quaſi D ſanitatem in praemium dári ualde honorificum arbitrarentur maiores. An uero gratia bellicae diſciplinae adipiſcendae ueꝙatione in curribus uterentur ueteres, nil certi affirmare audeo. Exiſtimo tamen, cum ab Homeri aetate uſque ad Xenophontis tempora, atque etiam poſterioribus ſaeculis perdurauerit mos, ut in bellis e curribus quoq. dimicarent, quemadmodum in equitatione exercebãtur, quo fierent bellis gerendis aptiores: ſimiliter & in curribus ſe exercere ueteres conſueuiſſe, ne, cum pugnandum erat, tamquam inexercitati, & diuerſorum agendi currus modorum expertes ſuperarentur. Ceterum quod medici gymnaſtici ſimilem ueꝙationem tam pro ſanis conſeruandis, quam pro aliquibus aegris curandis in uſum receperint, clariſsime teſtati ſunt Galenus, Antyllus, Herodotus, atque Auicenna: qui non modo eam inter gymnaſticae uerae exercitationes reponendam uoluerunt, immo & febricitantibus (quod paucisſimis exercitationibus attributum inuenitur) tamquam maxime commodam celebrarunt. huius etenim quaſi duo genera effeciſſe uidetur Galenus, alterũ in quo homines ueꝙi ſedebant, alterum in quo iacebant. atq. utraq. haec raro in urbe, frequentiſsime per uias, & extra urbem peragebantur. iccirco ſcriptum eſt a Plutarcho, Romanos coaꝙos fuiſſe in Septimontij feſto prohibere, ne ea die uehiculo uti liceret, ut urbs, & feſti celebratio non relinqueretur. Nũquid autem ſani ſimul, & ualetudinarij in ijſdem uehiculis exercerentur, indicaſſe mihi uidetur Herodotus, apud quem legitur, febricitantes curribus, qui manu ducuntur, nec non bigis geſtari ſolitos, atque illos a principio per triginta ſtadia moueri, deinde ea conduplicare; hos a ſtadijs triginta, aut F quadraginta initium ducere, & uſque ad ſpatium altero tanto maius progredi conſueuiſſe. Sanos uero omnibus curribus, & teꝙis, & apertis ſine ullo diſcrimine uſos eſſe, uerisſimile fit: etſi fortaſſe principes teꝙis potius, quam deteꝙis ueꝙos credere poſſumus, quando refert Dion hiſtoricus, Claudium Caeſarem, dum proſpera ualetudine uteretur, caputq. tremulum, & manus, ac linguam titubantes haberet, primum omnium Romanorum uehiculo undiq. obteꝙo geſtatum eſſe, ſicuti Plinius iunior ob oculorũ infirmitatem ſe aliquando uſum illo teſtatur Epiſtolarum libro ſeptimo, ita ſcribens ad Cornutum ſuum: Pareo collega clariſsime, & infirmitati oculorum, ut iubes, conſulo. Nam & huc teꝙo uehiculo undiq. occluſus, quaſi in cubiculo perueni. Ex his igitur omnibus cuiq. cognoſcere licet, talem exercitationem non minus ceteris

[Margin notes: In paed. Cyri. — Oribaſius li.6.c.25. — 2.de tu.ua. cap.11. — In probl. Rom.]

ris

A ris a gymnaſticis probatam fuiſſe, quippe quos, & non aurigas motuum omnium ex hac geſtatione contingentium facultates, & condiciones probe intellexiſſe, ſcribit Galenus. quaſi haec exercitatio, quemadmodum & aliae, proprios praefectos, nimirū aurigas ſi poſſideret; inſuperq. communi totius artis magiſtro ſubijceretur, qui & modum & menſurā, & qualitatem, & tempus in ſimili exercitatione obſeruanda diligenter praefiniret. Habuerunt ueteres multa curruum, aut uehiculorum genera, ut Plauſtrum, Eſſeda, Petoritum, Arcirnam, Birotum, Cantherinum, Carrucam, Carpentum, Thenſam, Ciſium, Couinum, Rhedam, Pilentum, Burdones. quae omnia quod rotis agerentur in hoc erant ſimilia; diſtabant uero modo forma, modo materia, modo magnitudine, modo alijs. At de his non eſt quod loquamur, cum uectatio omniū fere eadem eſſet, B & icc irco medici cuncta ſub uno Currus genere ſint complexi. 2. d tu. ua. cap. 11.

De geſtatione in Lectica & ſella. Cap. XI.

LECTICAM, atque ſellam ob commoditatem potius eorum, qui uel ſenectute, uel morbo impediti ambulare pedibus nō poterant, uel ob delicias, quibus ſemper homines ſtuduerunt, inuentam fuiſſe, quam ob aliud, non deſunt qui opinentur: nec forſan ſine ratione; quandoquidem nulla apparet probabilior cauſſa, qua inducti ueteres huiuſcemodi inſtrumenta excogitauerint, quam quod equitare, & pedibus ire nequeuntes, aliquam rem optauerint, qua domo exire, per urbes uagari, iter facere quam commode ualerent; niſi dicamus, Imperato C res, Reges, atque Principes ne in faciendis itineribus a ſole, a uento, pluuia tempeſtate, atque ſimilibus offenderentur, lecticas & ſellas undiq. obtegi, & retegi aptas inueniſſe, quas alij poſtea diuites luxus, ac uoluptatis, ſiue commoditatis gratia, & poſtremo medici gymnaſtaeq. ad uſum hominum ſibi ipſis concreditorum traduxerint. utcumque ſit, conſtat, quos nuperrime dixi medicos, atque gymnaſtas illas ad exercenda ſaepe ualetudinariorum, rarius ſanorum quoq. corpora uſurpaſſe. Quae uero tam lecticae, quam ſellae forma fuerit, nil ita certum habetur, quin dubitare cuiuis liceat, attamen uerisſim le eſt, in ea puluinar, & lectulum ſtratum fuiſſe, quo & iacere, & ſedere, prout libebat, qui geſtarentur, poſſent. an in ceteris fuerit noſtrae diſsimilis, uel potius ſimilis; credo non admodum diſsimilem exſtitiſſe, niſi quod noſtra a mulis, uel equis fere ſemper geſtatur, illa antiquorum ut plurimum a ſeruis

ſex

ſex portabatur, atq. ob id Hexaphoros nuncupabatur, uti ex his uer D
Lib. 6. ſibus Martialis perſpicuum ſit, in quibus Afrum quendam pauperem, & iuuenem deridet, quod lectica geſtari uellet.

Cum ſis tam pauper quam nec miſerabilis Irus,
Tam iuuenis, quam nec Parthenopaeus erat,
Tam fortis, quam nec cum uinceret Artemidorus,
Quid te Cappadocum ſex onus eſſe iuuat?
Rideris, multoq. magis traduceris Afer,
Quam nudus medio ſi ſpatiere foro,
Non aliter monſtratur Atlas cum compare mulo,
Quaeq. vehit ſimilem belua nigra Lybin
Inuidioſa tibi quam ſit lectica requiris?
Non debes ferri mortuus Hexaphoro:

ſimiliter & ubi Zoilum carpit, quod lecticam ſandapilae ſiue feretro mortuorum ſimilem haberet. E

Lib. 1. *Laxior hexaphoris tua ſit lectica licebit,*
Cum tamen haec tua ſit Zoile ſandapila.

Lib. 6. libro 1. ad uxorē ſuā. Nam ex his liquido intelligere quiſq. poteſt, lecticam fere ſemper a ſex ſeruis eſſe geſtatam. (In quem uſum Cappadoces Martialis, Germanos Tertullianus adhibitos ſcribunt) ſiq. interdum aliquis lecticariorum numerum augere uoluiſſet, protinus fuiſſe notatum, quemadmodum idem Martialis indicauit, ubi Philippum quendam inſanum uocat, quod ab octo ſeruis lectica eius ob quandam diuitiarum inanem oſtentationem per urbem geſtaretur.

Octaphoro ſanus portatur Auite Philippus,
Hunc tu ſi ſanum credis Auite, furis.

Cum itaq. lectica antiquorum ita ſe haberet, non modo pro ſede commoda, uerum etiam conciliando ſomno dum claudebatur inſeruiebat, ut Iuuenalis teſtatur his uerbis. F

Sat. 3. *Namq. facit ſomnum clauſa lectica feneſtra.*

tamq. frequens illius erat uſus, ut caſtra lecticariorum, qui ſolum gerendis lecticis, uel etiam matronis in eis deponendis, ac geſtandis, ut eſt apud Iureconſultos mentio, deſtinabantur, pluribus in locis haberentur, in quibus & iura ipſis dabantur, & alia in caſtris fieri ſolita agebantur, quamquam libertis omnibus lectica per urbem geſtari uetitum credam, Suetonij auctoritate inductus, qui Claudium Imperatorem Harpocrae liberto lectica per urbem uehendi ſpectaculaq. publice edendi ius tribuiſſe ſcribit. At qui ſellam duplicem fuiſſe tradidit Antyllus, ſiue potius eius interpres; alteram, in qua ſedebant, quae uel cooperiebatur, uel aperta ſinebatur,

A batur,& a nonnullis,ueluti a Coelio Aureliano,portatoria ſella,ac ſertorium dicebatur; alteram in qua iacebant. primam quoq. temporibus noſtris uidere licet, cum podagrici, diuites, atq. alij principes delicijs nimis dediti illa quotidie uehantur, qua item uiros magiſtratum gerentes olim geſtari conſueuiſſe, atque inde curulis ſellae, in qua tantum ſedebatur, nomen emanaſſe arbitror: ſecundam,in qua iacebant, non habemus,quod ego ſciam, niſi dicamus lecticam noſtram illius uicem gerere,atq. ipſis eandem rem ſignificaſſe lecticam,& ſellam iacendo,ſedendoue idoneam. Cui ſententiae plane ſubſcripſiſſe uidetur Aetius Amidenus, qui inter geſtationes, ſellas omittens, ſolum lecticae duplicis mentionem fecit, eius.ſ.in qua lecti ſedebant,& eius in qua iacebant. Fuerunt igitur tum lectica,tum ſella inſtrumenta quaedam,quibus diuites, ſenes, B & qui ambulare non poterant per urbes, & in itineribus a ſeruis uehebantur, quibusq. medici gymnaſtici ad exercendos ualetudinis gratia tam ſanos, quam infirmos non raro utebantur. narrat enim Galenus, Antiochum medicum iam octuagenarium, & in uiuendo ſolertiſsimum, ſi quando longius ire uellet, modo ſella, modo uehiculo geſtari ſolitum. Narrat ſimiliter Plinius ſecundus, auunculum ſuum Romae ſella uehi ſolitum,ne caeli aſperitas ullum ſtudij tempus eriperet. Vnde iudicari poteſt, ſenes tam in exercendis ſeipſis,quam in obeundis priuatis actionibus geſtationes in ſellis in uſu habuiſſe,perinde ac etiam in languentibus medici eaſdem uſurpaſſe animaduertuntur,in quibus is modus ſecundum Herodotum obſeruabatur, ut neq. minus quinq. ſtadijs, neq. plus quam huius duplum ſimiles geſtationes producerentur, atq. ita ſequenti die ob C ſeruaretur; tertio uero die quinq. ſtadia ſingulis diebus uſq. ad triginta ſtadia addebant. Et ne quis forſan ſuſpicetur, ſellam, atque lecticam idem exſtitiſſe, prae ceteris unum Martialem adducere poſſumus, apud quem obſcurum eſſe nequaquam poteſt, illas diuerſas fuiſſe, cum ait.

lib.1.chro. cap. 1. — lib.5.c.6. — 6.d tu. ua. cap.4. — lib. epiſt. 5. — Orib. loco citato.

Lecticam ſellamq. ſequar? nec ferre recuſo
Per medium pugnas, ſed prior ire, lutum, lib.10.

quod ſimiliter his Tertulliani uerbis in libro de pallio cōfirmatur, Ipſas quoque iam lecticas,& ſellas, quis in publico quoque domeſtice,ac ſecrete habebantur, eierauere. Iam uero ſellarum alias fuiſſe pelliceas, alias oſſeas, nonnullas eboratas,aliquas argentatas, ex Lampridio in Heliogabalo certo ſciri poteſt.

De

De agitatione per lectos penſiles, & per cunas facta, & de Scimpodio. Cap. XII. D

QVOD agitationem per cunas, & lectulos penſiles, quos duos ſub κλίνης vocabulo a Græcis complexos ſentio, factam inter gymnaſticae exercitationes recenſere velim, forſan aliquis mirabitur, cum hac tempeſtate cunae ſolis pueris eblandiendis inſeruiant, paucisſimiq. ſint, quibus medici penſiles lectulos parari iubeant: veruntamen is mirari deſinet, ſi Galenum, Herodotum medicum, Aetium, & Auicennam diligenter legere placuerit: qui cum huiuſcemodi agitationes inter alias corporum humanorum exercitationes adnumerarint, cura me ſilentio praeteriri debeant, non video. Nam cunas ob pueros potius, quam adultos excogitatas fuiſſe non equidem diffiteor, ſed puto talem motionem interdum uiris cum ad leniendos dolores, E tum ad conciliandum ſomnum non parum adjumenti praeſtare poſſe; vt praeclare ſcriptum eſt ab Antyllo, & Aetio, apud quos lectus fulcra mobilia iuxta angulares pedes habens nil aliud mea ſententia ſignificat, quam cunas ipſas, quas etiam intellexit Celſus, vbi dixit, ſi ne id quidem eſt, uni lecti pedi certe funiculus ſubijciendus eſt, atq. ita lectus huc, & illuc impellendus. & ſi Oribaſij interpres nomen κλίνης pro lectica transferre maluerit, & iccirco omnes illos prorſus falli credo, qui in gymnaſtica medicorum eas nullum vſum habere cenſeant. Quibus ſimilis quoq. eſt exercitatio illa puerorũ, dum in ulnis a nutricibus geſtantur, quae & a medicis, & a Platone pro ipſorum valetudine mirum in modum probatur. Eadẽ prope eſt tam lectulorum, quam balneorum penſilium ratio. quae omnia quoniam ab Aſclepiade Pruſienſe frequenter uſurpata apud F Plinium traduntur, vt is infirmorum voluptatibus ac iucunditatibus inſeruiens penes homines auctoritatem adipiſceretur, ſicuti inuentori ſuo gloriam, atque exiſtimationem incredibilem pepererunt, ita quoque utentibus multam vtilitatem ſimul, atque delectationem attuliſſe rationi conſentaneum videtur; atque inde emanaſſe, vt poſteriores medici ſimilem motum ad exercendos homines comprobarint. quamquam pauci, vel nulli (quod ego ſciam) talium inſtrumentorum formam, ac utendi modum tradiderunt, a quibus certo admoneamur frequentem illorum vſum aliquo tempore exſtitiſſe. niſi credamus, antiquos ſcriptores propterea huiuſcemodi res ſcribere neglexiſſe, quia uulgatae, & omnibus manifeſtae eſſent. Quae temporibus noſtris cum a plerisque ignorentur,

opere-

Oriba. lib. 6. collec. lib. 3. c. 6.

7. de repu.

lib. 26. c. 3.

A operae pretium me facturum ſpero, ſi breuiter, quid ſentio, in medium afferam. Nam de lectulis penſilibus, quos primum ab Aſclepiade excogitatos tradit Plinius, opinor eos fuiſſe lectos quoſdam paruos modo ex lignis, modo ex aere, modo ex argento (maiores noſtros etiam argenteos lectos habuiſſe ſcripſit Plinius) conſtructos, qui quattuor angulis funibus ad cubilium laquearia alligabantur, ita ut terra ſublati aliquantulum quaſi in aere pendere uiderentur. Balnea ſimiliter penſilia a Sergio Orata teſte Plinio, primum inuenta, non quae ſupra tecta fiebant, aut concamerata loca, ut uoluerunt aliqui; ſed nulla alia fuiſſe credo, quam labra illa uel marmorea, uel aenea, uel lignea ad lectulorum imitationem laquearibus appenſa, quo minimo quolibet manuum impulſu alias leniter, alias uehementius agitari ualerent. quod Seneca ad Lu-

lib.26.c 3.
li.33.c.1
lib.9.c.55.

B cillum ſcribens nobis manifeſtauit his uerbis. Balnearum ſuſpenſura inuenta eſt: ne quid ad lautitiam deeſſet. His igitur motibus quoſcūq. exerceri medici praecipiebant, huic uni potiſsimum ſtudebant, ut motum citra laborem, laſsitudinemue ullam afferrent: deinceps curabant, ne in exercitatione illa iucunditas deſideraretur, quae profecto magna in lectulis, at maxima in balneis reperiebatur, nempe quae praeter ſuauiſsimum illum motum, aquae delectationem addebant, dum ea molliſsime blandaque titillatione quadam ſingula corporis membra tangebant. ſi namq. balnea penſilia ea fuiſſe intelligantur, quae ſupra tecta fierent, quomodo in illis maior illa uoluptas, ob quam ſecundum Senecam & Plinium excogitata fuerunt, reperiretur, quam in alijs, non uideo. De penſili lecto dixit Herodotus, geſtationem in illo tamdiu faciendam

C eſſe, quādiu quiſpiam in ſella geſtatus quadraginta ſtadiorum iter conficiebat. alteri tamen eiuſdem auctoris ſententiae libentius acquieſco, uidelicet huiuſcemodi exercitationem, quāta eſſe debeat, facile numero definiri non poſſe. quod non tantum in his, ſed & in omnibus alijs ſentio ob uarias, ac diuerſas aegrotantium affectiones, quibus non eadem ullo modo conuenire poſſe, omnes uel mediocriter in medica arte periti uno ore praedicant. Lectulo penſili ſimile aliud inſtrumentum ueteres habuiſſe inuenio, quod *σκιμπόδιον* Graeci, ſcimpodium Latini eodem uocabulo appellarunt. hoc licet nuſquam appenderent, erat tamen uel lectus paruus, uel quid in formam lecti penſilis conſtructum: atque ipſo per urbes, & per uias tam uiri quam mulieres geſtabantur, ut Dion hiſtoricus demonſtrat, ſcribens, primo Auguſtū ac Tiberium in ſcimpodijs quandoq. uehi ſolitos, cuiuſmodi mulieres tempore ſuo ge-

ſtabantur,ſecundo quod Seuerus,dum Britanniam obiret,ſcimpodio undiq. obtecto ferebatur. Ceterum qualis huius inſtrumenti figura exſtiterit,haud ſatis conſtat: putandum eſt tamen ſellam fuiſſe ita fabricatam,ut lectum plumeum paruum caperet,ita uinctum, ut pendere uideretur,in quo ſi non peuitus,ſaltim ex aliqua parte, qui ferebantur,iacebant,& undique, ne ab aeris iniurijs laederentur,cooperiri poterant. hoc intellexiſſe meo iudicio uidetur Iuuenalis, cum Criſpinum quendam mordens dicebat. D

Sat. 1.

Qui dedit ergo tribus patruis aconita, vehatur
Penſilibus plumis, atque illinc deſpiciet nos?

de eodem interpretanda eſt haec inſcriptio quam mihi dedit Aldus Manutius Paulli doctiſsimi, & eloquentiſsimi filius eruditiſsimus, quamq. Parma ad Andream Naugerium olim allatá retulit. E

D. M

L. ÆMILI. VICTORI. QVI. PRIDIE. NATALEM. SVVM VICESIMVM. ET. SECVNDVM. PRVNA. IN. PENSILI POSITA. VRGENTE. FATO. SANVM. IPSE. NECAVIT. SE. L. AEMILIVS. VICTOR. PRINCIPALIS. ET AELIA. VENERIA. FILIO. PIENTISSIMO ET. SIBI

10. Meth. neque aliud ſignificauit Galenus,quando balnea ingrediendi modum hecticis praeſcribens haec ſcriptis mandauit: ἀῤῥωςοῦντα βεῦλομαι κομίζεσθαι μὲν ἐπὶ τοῦ σκίμποδος εἰς τὸ βαλανεῖον. ideſt,aegrotantem uolo portari in ſcimpodio ad balneum. neque aliud Libanius rhetor in libro de ſua ipſius uita intellexit,dum dixit: cum domiſum, in lecto iaceo; vbi uero in ſchola, in ſcimpodio. ſicut etiam idem intellexit Gellius, ubi ſcribit, ſe Frontonem Cornelium pedibus grauiter aegrum in ſcimpodio Graecienſi cubantem inueniſſe. Patet itaque,non modo ob delicias atque uoluptates a maioribus noſtris lectulos,ac balneas penſiles, nec non ſcimpodia; uerum etiam, & a medicis gymnaſticis ad exercenda ualetudinariorum corpora uſurpata fuiſſe. Quale porro fuerit inſtrumentum illud machinamentum raptorium,& macron ſparton a Coelio Aureliano uocatum, qualiſq. apud eundem recuſſabilis ſera Italica nominata,quibus duobus geſtabantur, nondum mihi plene compertum eſt, cum a nullo alio auctore ipſorum mentionem hucuſque factam inuenerim. niſi fuerit. ut ſupra diximus, petaurum,uel potius ſit Coelij contextus deprauatus.

Lib. 19. c. 10. F

li. 3. c. 6. & lib. 5. c. ult.

A *De Nauigatione, & Piſcatione.* *Cap. XIII.*

INTER geſtationis ſpecies, quae plures exercendis cor-
poribus exſtiterunt, nauigationem quoq. repoſuit An-
tyllus, quem ſecutus Aetius, & poſt eum Auicenna ma-
nifeſte eam pro exercitatione habitam demonſtrat; id
quod utrique non tam ab experientia meo iudicio deſumpſerunt,
quam ab antiqua diuini Hippocratis ſententia, qua nauigationem
& mouere corpus, & perturbare dixit. niſi quod Auicenna nauiga- 4 Aph. 14.
tionem inter debiles exercitationes adnumerauit, Hippocrates ue-
ro eam corpus magnopere perturbare aſſerit, id quod potius uehe-
mentis quam remiſsi motus argumentum uidetur. Hac nauigatio-
nis exercitatione duas praeſertim gymnaſticas, ſed non admodum
B uſas inuenio, medicam ſcilicet, & bellicam. Medici ea utebantur
uel ad aliquorum ſanorum habitus conſeruandos, uel ad nonnul-
lorum aegrotantium ſanitatem comparandam. ad ſanos utebantur
nauigatione, quod (ut ab Ariſtotele ſcriptum eſt) mare ob placidas 1. partic.
aſpirationes ſalubritatem inſignem facit, unde nauigantes ſemper Prob. 54.
coloratiores exſiſtunt, quam in paludibus degentes. Ad aegrotos ue
ro, quoniam idem humores putridos, ac nocuos tũ uomitu, quem
frequentiſsime inſuetis praeſertim parit, tum uentis ac uaporibus
ſiccis exſiccare natum eſt. quare dicebat Auicenna nauigationem 3. 1. doc. 2.
leprae, hydropiſi, apoplexiae, ſtomachi frigiditatibus, nec non in-
flationibus eiuſdem magnopere prodeſſe. Plinius uero & phtiſi- cap. 2.
cis, & ſanguinem excreantibus adiumentum afferre Annaei Gallio lib. 31. c. 6.
nis poſt conſulatum ita curati exemplo teſtatus eſt. qui item ab hu-
C iuſcemodi affectis Aegyptum peti non ob terram ipſam, ſed pro-
pter nauigandi longinquitatem cenſuit; ut etiam eius Nepos Pli-
nius ſecundus Zoſimum libertum ſanguinem reiectantem eo ſe lib. 5. epiſt.
miſiſſe, & confirmatum a ualetudine rediiſſe narrat. quamquam
auctor ille nomine Plinij falſo inſcriptus in lib. 1. de re med. ſenſe- Cap. 6.
rit phtiſicis utilius eſſe in ſaltibus morari, ubi pix naſcitur, quam in
mari nauigare, & marina loca uiſitare. quod etiam traditum eſt a
Marcello medico. nam & Galenus 1x. de ſimpl. medic. ubi de terra
Samia loquitur, memorat, multos pulmone ulceratos Roma ob id
in Libyam profectos annis aliquot inculpatos uixiſſe, poſtea uero
morbum recruduiſſe, ubi non pari cura uiuebant. Modus in naui-
gatione ualetudinarijs obſeruatus ſic ab Herodoto deſcribitur,
quod a ſexaginta ſtadijs incipiebant, & in duplum horum deſine-
bant. Porro nauigationis plures fuerunt differentiae, quando aliae

in mari, aliae in fluminibus, aliae in magnis, aliae in paruis naui- D
bus, aliae remis, aliae remulco aliae uento aut uehementi, aut pla-
In lib. de cidiore fiebant. De nauigatione per flumina traditum eſt a Plutar
cauſſis na. cho, eam minus nauſeam producere, quam mare, quod tam odor, quam timor e maris adſpectu proficiſcentes corpora perturbant, atque ſic uomitum cient, quae res a fluminibus minime contingit. contra Coelius Aurelianus in inueteratis capitis doloribus ceteris praetulit longam per maria nauigationem, quoniam (ut ipſe inquit) fluminales, uel portuoſae nauigationes, nec non ſtagnorum, incongruae iudicantur, nimirum quae caput terrena exhalatione humectantes infrigidant, maritimae uero latenter, atq. ſenſim corpus aperiunt, & ſalſae proprietatis cauſſa corpus adurunt, atq. eius habitum quadam mutatione reficiunt. Hic igitur fuit apud gymnaſticos medicos nauigationis uſus, quam pariter bellicae ſtudioſos E
amplexos fuiſſe diximus; quandoquidem Naumachiae illae, quae a Romanis in circo uel aliquo terrae ſinu prope Tiberim manufacto tali exercitationi deſignato repraeſentabantur, fuerunt quidem ad populum oblectandum ſecundum aliquos praecipue inſtitutae, quales illae quas ab impuriſsimo Heliogabalo in Euripis uino plenis interdum exhibitas tradit Lampridius: attamen probabile eſt quoq. apud me, huic ſummopere illas inſeruiſſe, ut in ipſis ad naualium pugnarum diſciplinam acquirendam milites exercerentur. atq. ad hoc exiſtimandum ea ratione potiſsimum adducor, quod Romani, Polybio referente, primo bello punico Carthaginienſibus mari bellũ indicturi milites in nauali diſciplina exercuerunt. ſicuti etiam ſcribit Suetonius, Auguſtum, dum contra Pompeium pugnaturus eſſet, in portu Iulio apud Baias a ſe effecto mi- F
lites in nauali exercitatione tota una hieme detinuiſſe. ut hinc clarum eſſe poſsit, Romanos exercendis copijs ſuis tam mari, quam terra operam ſemper dediſſe, atq. huius ſtudij gratia naumachias inſtituiſſe, & non modo pontem naumacharium ea ratione nuncupatum, quem concrematum ex larice in Raetia caeſo Tiberium refe-
lib. 16. c. 5. ciſſe ſcribit Plinius, habuiſſe, uerum etiam locum peculiarem, cuius ueſtigia adhuc manent, quemque tempore Naumachiae tanta aqua replebant, ut mare quoddam uideretur, ſicuti uenuſtiſsime Martialis demonſtrauit, ubi naumachiam a Domitiano Imperatore editam hoc carmine deſcripſit.

lib. 1. *Si quis ades longis ſerus ſpectator ab oris,*
Cui lux prima ſacri muneris ipſa fuit,
Ne te decipiat ratibus naualis Enyo,

Et

A *Et par unda fretis, hic modo terra fuit,*
Non credis? ſpectes dum laxent aequora Martem,
Parua mora eſt, dices hic modo pontus erat.

Sed ne fruſtra in ſuperioribus dixiſſe uidear, gymnaſticam medicinam atq. bellicam praecipue nauigationis exercitium habuiſſe, illud unum ſciri uolo, in ludis quoque, quos athleticae partem eſſe oſtendimus, aliquando ſimilem exercitationem locum habuiſſe, at propter ingentem apparatum neceſſarium raro fieri conſueſſe. quod enim Virgilius de Aenea in Anchiſae funere, una cum ceteris ludis naumachiam celebrante finxit, aut uerum exſtitiſſe, aut non ſine veri imitatione credendum eſt, quandoquidem alios ludos qui ibi facti a Poeta pinguntur, ſi ueri non fuerunt, ſaltem uerorum imitationes fuiſſe, nemo negabit. Inter nauigationis ſpecies 5. Aen.
B piſcatio non ſine nauigijs facta ſimiliter ab auctoribus adnumeratur, atque apud Plautum exercitationis gymnaſticae uicem ſubijſſe uidetur, cum in Rudentis fabula piſcatores ita loquantur,

Ex urbe ad mare huc prodimus pabulatum,

pro exercitio Gymnaſtico, & Palaeſtrico hoc habemus. quae tamen piſcatio cum a Platone improbata ſit, quod neq; animus, neque corpus in ipſa exerceatur, iuremerito eam tamquam nulli utilem omnes fere gymnaſtici reiecerunt, niſi quod Galenus ipſam inter exercitationes, quae ſimul opera ſunt, repoſuiſſe uidetur, ſicut & Auicenna ingredientem piſcatorias naues debiliter exerceri cenſuit. quorum ſententias duabus de cauſis infirmas reputare debemus, tum quia neuter eorum explicate, quid boni afferat piſcatio, declarauit, quaſi exercitationem huiuſcemodi non admodum pro
C barent, ſed communem potius quandam ſermonis conſuetudinem ſequerentur; tum quia ipſemet Galenus piſcatorum habitus duros atq. aridos eſſe dixit. cuius ariditatis ratione Ariſtoteles piſcatores marinos pilis rufis praeditos eſſe antea ſcripſerat. unde medici qui bonum habitum corpori exercitationibus acquirere ſtudent, quomodo durum & aridum efficere piſcatione uelint, non uideo; praeter quam quod cunctae prope piſcationes ſub ſole, & in locis ſaepe malo aere plenis peraguntur, una excepta maritima: ut his omnibus credere cogamur, piſcationis laborem medicos parui aeſtimaſſe. Neq. tamen defuerunt Imperatores, qui exercitationis cuiuſdam gratia interdum piſcarentur, ceu de Caeſ. Auguſto ſcriptum eſt a Suetonio, & de Alexandro Seuero a Lampridio, de quo ita ſcribit: Vſus uiuendi eidem hic fuit. primum ut ſi facultas eſſet, ideſt ſi cum uxore nó cubuiſſet matutinis horis in lario ſuo, in quo

In ſophiſt. & 7. de leg.
2. d tu. ſan. cap. 8.
6. d comp. med. ſm l.
38. partic. prob. 2.

&diuos principes, ſed optimos electos, & animas ſanctiores, in D
queis & Apollonium, & quantum ſcriptor ſuorum temporum dicit Chriſtum, Abraham & Orpheum, & huiuſcemodi deos habebat, ad Maiorum effigies ſacra faciebat. Si id non poterat pro loci qualitate uel uectabatur, uel piſcabatur, uel deambulabat, uel uenabatur. Haec Lampridius. Quid autem fuerint piſcatorij ludi, qui quotannis menſe Iunio trans Tiberim a praetore urbano pro piſcatoribus Tiberinis, auctore Feſto, agebantur; nondum ita certus ſum, ut tuto affirmare queam, athleticam gymnaſticam, cuius ludos fuiſſe diximus, piſcationis exercitium habuiſſe.

De Natatione. Cap. XIV.

MAGNA & fere incredibilis apud ueteres fuit ſemper natationis exiſtimatio, tantumque per plura ſaecula illius uſus uiguit, ut non minus pueri natandi artem, quam prima litterarum elementa edocerentur. quo tempore cum nulla maior ignorantiae nota inuri poſſet, quam dum aliquis nec litteras, nec natare ſcire dicebatur, factum fuit, ut poſteriores illud in prouerbium contra bardos, & prorſus inertes continuo receperint, adhucq. ita loquendi conſuetudo permaneat, quando natãdi peritia ſi non eoſdem honores obtinet, quibus anteactis ſaeculis afficiebatur, ſaltem nec penitus neglecta, nec inutilis iacet. Ratio enim, qua impulſi maiores noſtri natandi ſcientiam tanti fecerunt, haec una iudicio meo exſtitit, quod primis illis temporibus apud reſpub. quaſcunq. uiri fortes prae ceteris, ut ſcribit Ariſtoteles, honorabantur, quaſi ab his ſolis & ciuitatum ſalus, & imperij propagatio, penderet: & ob id quiſq. uel ſaltem maior nobilium, atq. etiam aliorum pars comparandae fortitudini uſque a primis incunabulis incumbebat. Quocirca, ut in naualibus quoque pugnis, quae tunc frequentius committebantur, in tranſeundis uadis, ac fluminibus homines nandi arti confiſi pericula magis euadere poſſent, minusue formidarent, (quando ſaepenumero milites mare ingredi coacti ob nandi ignorantiam ſuffocabantur, quemadmodum exercitui Cyri eueniſſe memoriae prodidit Xenophon) ſicq. fortiores inter aquarum pericula fierent, natationis peritiam extulerunt; qua etiã ratione Romani ueteres, ut Vegetius ſcribit, quos tot bella, & continua pericula militarem diſciplinam docuerant, campum Martium Tiberi uicinum delegerunt, in quorum altero armorum exercitationes inirent, in altero ſudorem, pulueremq. diluerent, ac ſimul

[Margin notes: Sect. 17. Prob. 5. & 2. Rhe. c. 4. — De Cyri minoris expedi. — lib. 1. de re mili. c. 10. — E — F]

mul

A mul natare perdiſcerent; ut his rationibus, ac Vegetij auctoritate facile ſit iudicatu, militarem gymnaſticam natandi exercitatione non caruiſſe. Ceterum poſteriori tempore non modo natatio ob dictas rationes uſurpata reperitur: uerum etiam ob ualetudinis conſeruationem, nonnullarumque affectionum curationem medicis gymnaſticis ipſam probatam fuiſſe Antyllus teſtatū reliquit. quod item ſenſiſſe uidetur Galenus in primo ad Glauconem, ubi laborantibus tertiana febre concedit, ut ungantur, & balneum ingrediantur, ibiq. madefiant, &, ſi uelint, etiam natent. Quod enim natatio exercitationis loco habita fuerit, praeter Oribaſij auctoritatem de ea inter ceteras exercitationes tractantis, & a lauatione de qua libro poſtea decimo fuſiſsime ſcripſit ſeparantis, ipſa quoq. ratio perſuadet, nempe quia in huiuſcemodi motione inſigniter uniuerſum corpus & mouetur, & laborat, ut Ariſtoteles aliquando 7. collec. 23. partic.

B eam curſui comparare non ineptum duxerit, Galenusq. pueros temporis ſui in aquis γυμνάσικάς παιδιάς facere conſueuiſſe ſcripſerit. Quo pacto uero ſimilis exercitatio perageretur, tamquam res uulgatiſsima ſilentio praeterita fuit fere ab omnibus, uno excepto Antyllo, qui nataturos prius moderate unxiſſe, & frictione corpora praecalfeciſſe, deinde e ueſtigio in aquam ſe proijcere debere uoluit, quaſi omnes ſanitatis gratia natantes eas regulas obſeruarent. Quo autem in loco natationis exercitatio ageretur, ita apud auctores obſeruaui, aliquando in ipſis gymnaſijs, ſiue priuatis balneis, aliquando extra eſſe factam. In gymnaſijs adhuc duobus modis natabant, uel in piſcina, quam in frigidario fuiſſe ſuperius demonſtrauimus: (tametſi piſcinas apud Varronem, & alios Latinae Prob. 3. 4. De locis affect. Oribaſius l.b.6. c.27.

C linguae auctores proprie loca piſcibus alendis, & ſaginandis dicata ſignificare credatur) uel in labris illis amplis, quae adhuc Romae uiſuntur. Quod in piſcinis, quae in frigidario thermarum aedificatae erant, quasq. thaſio lapide aliquando circūdatas fuiſſe tradit Seneca, natarent, omnium clariſsime oſtendit Caecilius Plinius, qui in Epiſt. lib. 2. uillam ſuam exactiſsime depingens de balneis eius ita ſcribit. Inde balnei cella frigidaria ſpatioſa, & effuſa, cuius in contrarijs parietibus duo baptiſteria ueluti eiecta ſinuantur, abunde capacia ſi innare in proximo cogites, adiacet unctorium, hypocauſtum, adiacet propnigeum; balnei mox duae cellae magis elegantes quam ſumptuoſae. Sed hoc clarius explicat lib. 5. ubi Tuſcos ſuos deſcribens inter cetera haec habet. Inde apodyterium balnei laxum, & hilare excipit cella frigidaria, in qua baptiſterium amplū, ſi natare latius, aut tepidius uelis. Ex quibus omnibus ſatis apertum Epiſt. 7. & 13. lib.

eſt; in gymnaſijs ſiue balneis ueteres nare ſolitos, atq. in frigidarij baptiſterio alias piſcina uocata, de qua mentionem fecit Tertullianus in lib. de baptiſmo, & de qua exiſtimo locutum Galenum dum in 7. Methodi ſiccitate uentriculi laborantes curandi rationem edocēs magis laudat lotionem in balneo factam ἐν ταῖς κολυμβήθραις. id eſt, in piſcinis natando inſtitutis, quam ἐν τοῖς μικροῖς πυέλοις: quamquam etiam piſcinam interdum in area gymnaſiorum aedificatam credo, ut teſtatur Plinius loco nunc citato, in quo poſt dicta uerba ait. In area piſcina eſt: & ante Plinium Martialis, qui libro. 5. Ligurini cuiuſdam inſulſi importunitatem deſcribens dixit, D

In thermas fugio, ſonas ad aurem,
Piſcinam peto, non licet natare.

ni uelimus Martialem potius de publica piſcina locutum eſſe, quā fuiſſe Romae, ex multis, & maxime ex Regionum fragmento ſub porticu Capitolina intelligere poſſumus, ubi Vici publicae piſcinae clara mentio habetur, de qua ita Feſtus Pompeius. Piſcinae publicae hodieq. nomen manet, ipſa non exſtat, ad quam & natatum, & exercitationis alioqui cauſſa ueniebat populus: unde Lucilius ait, Pro obtuſo ore pugil, piſcinenſis res eſt. De huiuſcemodi piſcinis ſcriptum eſt a Dione Maecenatem omnium primum in urbe aquarum calidarum natatoria inſtituiſſe. Quod uero in labris illis ſimiliter natarent, uel ſaltem natantium inſtar mouerentur, conijcio cū ex magnitudine labrorum, tum ex uerbis Galeni in 1. ad Glauconem, quando in tertianae curatione natationem in aqua commemdat: quod de piſcinis gymnaſiorum nequaquam intelligi debet; tum ex Coelij Aureliani uerbis, qui in capitis dolore atque etiā in arthriticis curandis natationem minime ſub dio factam, nec non feruentem, atq. etiam frigidam probans, duo demonſtrat, primum in locis clauſis & etiam apertis, qualis erat areae piſcina, alterum tā in aqua calida, quam frigida natari ſolitum, unde elicio natationē feruentem ſolum in labris factitatam. quod ſi Plinius in locis paulo ante citatis piſcinae calidae mentionem fecit, ſub hiſce uerbis, Cohaeret piſcina calida mirifice ex qua natantes mare aſpiciunt, de calefacta ui ſolis, & maritimo ſitu potius quam de feruefacta ab igne, ut intelligit Coelius, uerba feciſſe uidetur. Quae extra gymnaſia, ſiue priuata balnea efficiebatur natatio, modo in fontibus latiſsimis, modo in lacubus, modo in fluminibus, modo in ipſo mari agebatur. de quibus ſermonem habens Ariſtoteles, dixit, melius in mari, quam in fluuio natari, diutiusq. ibi moram trahi, quoniam ueluti mare aquae ſuae corpulētia craſsitieq. maiora, quam dulces aquae ſuſti-

E F

23. partic. Prob 12. & 14.

A ſuſtinet onera, ita facilius corpora hominum eleuata tenet, & conſequenter minus illa penetrare poteſt, cum dulces aquae ob tenuitatẽ ſuã citius & leuius illabãtur. Extra balnea quoq. apud aliquas nationes loci peculiares nando conſtruebantur, & ideo *κολυμβῆθραι* uocabantur, ſicuti legitur apud Ioannem Euangeliſtam de Ieſu Caeco, dicente, ὕπαγε, εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ σιλωάμ, καὶ νίψαι ubi natatoriam Siloe antiquus interpres tranſtulit. Itaq. natationẽ arcendis morbis, ſaniſq. corporibus exercendis & conſeruãdis uſitatam fuiſſe, iam ſatis patet: quando item Ariſtoteles ſcripſit natantes in mari ſalubriter exinaniri. uerumtamen illud animaduerti uolo, plerumq. ob delectationem, & ad ardores & ſiccitates temperandas homines natare conſueuiſſe, cuius gratia in aeſtate dumtaxat natari ſolitum fuit. Cap. 9.

B

De Venatione. *Cap. XV.*

PRAECLARISSIMA extat Galeni ſententia, ex omnibus corporum exercitationibus eam proculdubio utiliſsimam uideri, quae nedum corpus fatigare, uerum etiam animam oblectare ualeat, & iccirco ſapientiſſimos illos haberi debere, qui in uenatione eam exercendi corpora formam inuenerunt, in qua mirifico quodam modo labores uoluptate, quaſiq. laudis cupiditate ita temperantur, ut facile iudicari non poſsit, maior ne ſit corporis, an animi motus. Accedit huic, quod natura ipſa, quae animalia cuncta hominis cauſſa produxit, uenationem quaſi praecipere, & acceptam habere, ut ſcripſit Ari-
C ſtoteles, uidetur, quum in ipſa proprias poſſeſsiones acquirere conetur, ſpectaculumq. nullo ſcelere contaminatum exhibeatur, ſed ſimul & corporis robur, & animi uigor augeatur. Ex quo nemo nõ uidet, quam prudenter fecerint medici, qui pro exercendis corporibus, iiſq. ualidis, & ſanis conſeruandis uenationẽ tantopere aeſtimarunt, cuius nimirũ ſtudio antiqui illi medicinae parentes Chiron, Machaon, Podalirius, Aeſculapius uſque adeo, ſicut refert Xenophon, arſerunt, ut non minus in ea laboris, quam in artibus, in quibus ualde excellebant, ſibi impendendum quotidie putarent. Neq. uero ſolam medicinae gymnaſticam huiuſcemodi exercitationem, ſed bellicam quoq. & athleticam recepiſſe, probaſſeq. credendum eſt; ſi quidem uel delectationem, & gloriam, quarum gratia athletae laborabant, uel militarem peritiam & fortitudinẽ, quibus bellicae gymnaſticae exercitatores inuigilabant, ſi ſpectemus,

In lib. de ludo paruę pilæ.

1. Polit.

In libro de ven.

cumulatiſsime omnes in uenationis exercitio reperiuntur, atque D in eo praeſertim, quod non in auibus decipiendis, ſed in terreſtribus animalibus ſine dolo capiundis laborioſe uerſatur, de quo magis noſtram hanc tractationem intelligi debere uolumus. Et ne ſine illuſtrium auctorum teſtimonijs hanc ſententiã audacter nimis proferre uidear, quomodo unaquaeq. gymnaſtica uenandi exercitatione uſa ſit, iam inceptam uiam inſequens demonſtrare conabor. Quod enim illa bellicae fortitudini aſſequendae maximum adiumentum praebere putaretur, locupletiſsime teſtatũ fecit Plato, qui poſtquam in Thaeeteto, & 7. de legib. uenandi diſciplinam in tres ſpecies, aquatilium ſcilicet, uolatilium, & terreſtriũ animalium diſtinxiſſet, improbatis alijs duabus pro iuuenũ educatione, de terreſtriũ uenatione in fine 7. de legib. ita concludit. πεζῶν δὴ μόνον θήρευσίς τε, καὶ ἄγρα λοιπὴ τοῖς παρ ἡμῖν ἀθληταῖς, ὧν ἡ μὲν τῶν εὑδόντων αὖ, κατὰ μέρη νυκτερεία κληθεῖσα, ἀργῶν ἀνδρῶν. οὐκ ἀξία ἐπαίνου, οὐδ' ἡ τῶν διαπαύματα πόνων ἔχουσα ἄρκυσί τε, καὶ πάγαις, ἀλλ' οὐ φιλοπόνου ψυχῆς νίκῃ χειρουμένων τὴν ἄγριον τῶν θηρείων ῥώμην, μόνη δὴ πᾶσι λοιπὴ καὶ ἀρίστη ἡ τῶν τετραπόδων, ἵπποις, καὶ κυσί, καὶ τοῖς ἑαυτῶν θήρα σώμασιν, ὧν ἁπάντων κρατοῦσι δρόμοις, καὶ πληγαῖς καὶ βολαῖς αὐτόχειρες θηρεύοντες ὅσοις ἀνδρείας τῆς θείας ἐπιμελές. ideſt, Solum itaque terreſtrium uenatio, capturaue, athletis noſtris reliqua eſt, atque harum, quae dormientia animalia peculiari uocabulo nocturna uocata perſequitur, ſegnibus conuenit, nullamq. meretur laudem, ſicuti nec illa, quae laborum intermiſsiones habẽs retibus, & laqueis non laborioſi animi uictoria ferarum robur euincere conatur. unde ſolam illam optimam eſſe relinquitur, in qua homines quadrupedia equis, canibus, & proprijs corporibus uenantur, quos F omnes ſuperant illi, qui fortitudinis diuinae poſſeſsionem curãtes proprijs manibus currendo, feriendo, & iaculando uenationi operam nauant. Ex quibus uerbis clare patet, quantum Plato in comparanda fortitudine bellica diuina ab ipſo nũcupata, uenationem dixerit exercitatoribus militaribus conferre. quos quomodo ipſe ſub ἀθλητῶν nomine comprehendat, ſuperius indicauimus. Euidẽtius, quam Plato, locum hunc explicaſſe uidetur Xenophon, qui de Cyro in eius paedia ita ſcriptum reliquit: τῆς πολεμικῆς δὲ ἕνεκα ἀσκήσεος ἐπὶ θήραν ἐξῆγεν, ὥσπερ ἀσκεῖν ταῦτα ᾤετο χρῆναι, ταύτην ἡγούμενος καὶ ὅλος ἀρίστην ἄσκησιν πολεμικῶν εἶναι, καὶ ἱππικῆς δὲ ἀληθεστάτην. ideſt, Exercitationis autem bellicae gratia eos ad uenationem educebat, quos haec exercere oportere exiſtimabat, hanc ratus & omnino bellicarum exercitationum optimam,

A mam,& equeſtris uerisſimam. Quo in loco nemo non uidet, quam aperte uenationem ad exercitationem bellicam omnium maxime conducere cenſuerit. unde poſtea in lib. de uenatione iuuenes ad capeſcendam hanc exercitationem duabus praecipuis rationibus adhortatur; tum ꝙ corporibus bonam ualetudinem comparat: tum ꝙ eos ad bellum maxime inſtituit, ſtrenuosq. milites, & ceteris rebus agendis idoneos reddit. At Ariſtoteles non tantum bellicae exercitationi uenandi ſtudium conducere uoluit, quinimmo illud ipſius partem manifeſta oratione fecit: ut nulla amplius dubitatio ſuperſit, quin inter ceteras militari gymaſticae inſeruientes exercitationes uenatio quoq. locum obtinuiſſe dicatur. Quod uero nec athletica profeſsio huiuſce generis exercitio caruerit, uenationes in amphitheatris ab Imperatoribus ſaepenumero repraeſentatae & apud Latinos ſcriptores mirũ in modum celebratae demonſtrant: quae licet ab hac noſtra multum diuerſae fuiſſe appareant; illius tamen ſpeciem praeſeferebant, nempe cum beſtiarij, atq. alij mortis ſupplicio condemnati eo prorſus modo aduerſus feras uſq. ad alterius interitum (ut refert Suetonius) contenderent, quo uenatores contra minus immanes belluas pugnare conſueuerunt. De medicorum gymnaſtica, quod ſcilicet uenationem ualetudini, & bono corporis habitui comparandis, tuendisq. probarent, nemini non conſtare arbitror, quando, praeter Xenophontis ſententiam citatam, praeter Galeni auctoritatem, qui inter exercitationes corporis ſanitati inſeruientes eam repoſuit, ludoq. paruae pilae in hoc ſolum inferiorem fecit, quod maiori apparatu indigeat, propterea nec artificibus nec ciuilibus negotijs implicitis conueniat; praeter C iuniorem Plinium, qui uenatione corpus ſanum conſeruaſſe inſinuat, praeter aliorum argumenta, unum Razis Arabis medici eruditisſimi teſtimonium ſufficere poteſt, apud quem legitur, contigiſſe in quadam peſte; ut, dum omnes fere perirent, ſoli uenatores ob ſummam ualetudinem aſsiduis exercitationibus partam incolumes euaſerint. ne ſilentio praetereã Lacedaemonios, a quibus olim ad cenam Dionyſius Syracuſanus acceptus, ſe cibis appoſitis delectari negauit. cui ſtatim reſpondit coquus, ideo illud eueniſſe, quia nec in uenatu, nec in curſu laborauerat, & ideo ſiti & fame carebat, quibus Lacedaemoniorum epulae condiebantur. Itaq. mirari nullo pacto debemus, ſi Mithridatem, quem uſq. adeo ſanitatis, & uitae ſtudioſum fuiſſe ſcimus, uenationi ita auide operam dediſſe legimus, ut ſeptem annis, neq. urbis, neq. ruris tecto uſus ſit. Ergo manifeſtum cuiuis iam eſſe poteſt, quantum in exercendis pro ualetu-

Marginal notes: lib. 1. poli. cap. 5. — B — 2. de tuen. ſan. — In libro de ludo paruae pilae. — lib. 5. epiſt. — in 30 contract. 15. c. 5.

letudine corporibus uenatio apud ueteres aeſtimata fuerit. cuius D
cum multae eſſent ſpecies, quarum aliae retibus, aliae laqueis, uiſco, & aucupijs, aliae carniuoris, & rapacibus auibus, aliae canibus, ſagittis, uel puris, uel tinctis; quas ideo Gallos uenatores helleboro inficere conſueuiſſe tradit Plinius, quia circunciſo uulnere caro tenerior ſentitur: aliae armis modo in uolatilia; modo in terreſtres belluas peragebãtur: illas uenationes aptiores exiſtimatas arbitror, in quibus homines tam pedibus euntes, uel currenses, quam equis uecti feras canibus, & armis inſectabantur; nempe quas tum corpora magis exercere, tum ſenſus omnes acuere, tum maiorem animis uoluptatem afferre nemo negarit. Eam enim uenationem, quae cum accipitribus & aſturibus aduerſus aues hiſce temporibus exercetur, an commendarint antiqui medici, affirmare nequeo, quod, licet Ariſtotel. memoriae prodiderit, in ea Thraciae parte, E quae olim Cedropolis uocabatur, homines ſocietate accipitrum per paludes aucupari conſueuiſſe; nihilominus genus illud uenationis noſtrae ualde diſsimile fuiſſe uidetur; quandoquidem illi ipſi lignis, quae manibus tenebant, arundines & fruteta mouebant, unde aues ob ſtrepitum excitatas euolantesq. accipitres deſuper inſectabantur, quorum metu aues perculſae terram repetebant, ibique percuſſae baculis a uenatoribus capiebantur, & earum partes accipitribus diſtribuebantur; noſtrum uero accipitribus, atque aſturibus edoctis peragitur. quod antiquos ignoraſſe & Conſtantini Imperaroris aetate inuentum eſſe, inſinuat Iulius Firmicus: ſicut etiam ignorarunt eam venationem, quae canibus arte quadam inſtructis, & retibus aduerſus qualeas, perdices, & faſianos exercetur. Sed de his ſatis. F

lib. 25. c. 5.

7. d his aĩa lium. c. 36.

Explicit Liber Tertius.

ARTIS. GYMNASTICAE LIBER. QVARTVS

De ratione agendorum, & de exercitationis vſu. *Cap. I.*

CVM gymnaſticae originem, eiuſq. ſpecies, & ſpecierum (ut ſic dicam) ſpecies ab antiquis traditas, ac in uſu habitas, iam clara, quantum conceditur, effecerimus, ad perficiendum tractationis noſtrae inſtitutum relinquitur, prius uniuerſales, communesue
B exercitationum omnium regulas tradere, quarum ductu non modo ſingula cognoſcere, uerumetiam uti unuſquiſque poſsit: deinceps ad particularia & magis propria tranſeundum erit, ut in ſingulis exercitationibus, quid boni, & quid mali reſideat, faciliter pernoſcere, & cognitum partim amplecti, partim effugere ualeamus. Fuiſſet profecto inanis prope labor, ac uanum ſtudium exercitationes uſque adeo apud ueteres celebratas perueſtigaſſe, niſi etiam utilitates, & commoda, quorum gratia totam gymnaſtam & condiderunt, & in quotidianũ medicorum uſum eduxerunt, perſpecta & clara haberent illi, quibus haec noſtra lectitare, ijsque ad ſanitatis profectum non oſcitanter uti placuerit. Atque in hoc ideo magis mihi elaborandum eſſe cenſeo, quoniam Galenus Hippocratis atque Platonis placita
C ſecutus in omnibus quidẽ artibus, ſed praeſertim in medicina vniuerſales methodos parum iuuare clamat, niſi particularium tractationes, ac indiuiduorum ſpeculationes acceſſerint, quibus tum res communi methodo inuentae certius confirmentur, tum earum ſimilitudines ac diſsimilitudines, unde omnis humana deceptio, ut in Phaedro ſcripſit Plato, principium ſumit, probe diſcernantur. Hanc igitur ab antiquis philoſophis, atque medicis laudatam uiam incedentes, tractandorum omnium ab ipſius exercitationis natura initium capiemus: quam cum definierimus motum quendam corporis eſſe, atque omnem motum neceſſario differentiae nonnullae ſequantur, nimirum uehementia, remiſsio, celeritas, tarditas, & ſimilia: & praeterea in quouis motus localis genere corpus quod mouendum eſt, locus ubi moueri debet, tempus in quo moueatur, ac ipſius motus menſura, atq. modus ex neceſsitate requirantur,

rantur, confutatis eorum, qui de exercitationibus male ſenſerunt, opinionibus, primo differentias illas exercitationem conſequentes declarabimus: ſecũdo, quae ſint corpora exercitationibus apta, & quae inepta, demonſtrabimus: tertio, qualis eſſe debeat locus, ubi illi exercitationibus operam nauare debent, qui uel confirmandae, uel conſeruandae ualetudini ſtudent: quarto, quodnam tempus exercendis corporibus opportunum habeatur; ſicuti namque corpora omnia non omnem exercitationis ſpeciem perferunt, ita ſimiliter non quiuis locus, nec quodlibet tempus cuicunque aptantur. Sed, quia imperfecta haec tractatio remaneret, niſi menſura exercitationis praeſcriberetur, ideo quincto ſubiungam, quantum exercendum ſit. Addam & ſexto modum, quo exercitatio adiri debeat, atque ſic ad particularium exercitationum qualitates examinandas deſcendens nihil relinquere conabor, quod in hac materia iure deſiderari queat, & quod ab Hippocrate, ſiue Polybo pro laboribus, aut exercitationibus tractandis cognitu neceſſarium poſitum fuerit. Sed hoc antequam aggrediar, illud prius hoc in loco praefandum eſſe iudico, ea omnia, quae in hoc quarto uolumine tradituri ſumus, tanti in uniuerſo exercitationum negotio momenti exſiſtere, ut, ijs uel ignoratis, uel neglectis, exercitationes detrimenta potius, quam commoditates ullas inferant: innumerae quando quidem exercitationes, ut praeclare ſcriptum eſt a Galeno, opportune ac prudenter adminiſtratae errores tum naturae in corporis temperie factos, tum hominum in uictus ratione commiſſos emendare, prorſusq. delere natae ſunt, ueluti M. Tullio contigiſſe fertur, quem mala ſtomachi ualetudine affectum opportunis, ac numeratis exercitationibus ita corporis ſui habitum roboraſſe ſcribit Plutarchus, ut ad multa magnaque certamina ſe ualidũ reddiderit. Contra, ſi eaedem temere nullaq. opportunitatis ratione fiant, nõ modo optimas corporis a natura conſtitutiones tributas corrumpunt, & interdum prorſus deſtruunt: uerumetiam plurima, ac ſaeuiſſima morborum genera latenter inducunt. quo fit, ut, qui exercitationibus moderate, & opportune peractis uitam ſanam traducere, nulliſq. medicamentis indigere poſſent, ijdem ob exercendi negligentiam quaſi perpetua infirmitate crucientur, aſſiduiſue medicamentis opus habeant.

Marginal notes: 1. de dieta. — 2. d tu. ua. cap. 7. & lib. d cibis bo. & mal. ſuc. — In eius uita.

Con-

A *Confutatio opinionis eorum, qui exercitationem in ſanis damnabant, & de exercendi neceſsitate, ac commoditate.* *Cap. II.*

SI igitur tales, tantaeq. exercitationis utilitates exſiſtunt, magnopere coarguendi ſunt, qui de corporibus exercẽdis prauas omnino, atq. humano generi noxias ſententias diſſeminare non erubuerunt. Hos etenim in tres ſectas antiquitus partitos, eſſe ſcribit Galenus, quorum alij quaſcũque exercitationes ueluti ſanitati potius noxias, quam utiles penitus ſuſtulerunt; Alij neminem exerceri uetandum uoluerunt; Alij media quadam uia incedentes aſſuetos ſolum exercendos indicarunt, inaſſuetis exercitationes negarunt. Horum omnium placita & recenſere, & refutare operae pretium duco, ne ſi uel taceamus, gratis eos reprehendere uideamur; uel ſi irrefutata dimittantur, aliquibus arrideant, & tamquam ſanitati conducentia interdum accipiantur. Eraſiſtratus itaq., Praxagorae, & Chryſippi in medicina ſucceſſor, necnon Aſclepiades Pruſienſis magnae auctoritatis medicus inter alias abſurdas, quas habuere de remedijs opiniones, medicamentorum fere, & ſanguinis miſsionis uſum in infirmis abrogandum crediderunt, in ſanis exercitationes corporis nihil ad bonam ualetudinem conferre ſtatuerunt, atque ad hoc poſtremum aſſerendum pluribus rationibus adducti fuerunt. Prima erat, quod ſanitas in humorum omnium iuſto temperamento collocatur, humores uero gignuntur, & in moderatione retinẽtur ex ciborum moderata ſumptione, & concoctione, concoctio uero quaelibet quiete, ut indicat ſomnus, magis perficitur, a motu qualis eſt exercitatio, impeditur, & non raro corrumpitur, unde ipſa deprauata neceſſario humorum harmonia, & ideo ipſa ſanitas deſtruitur. Altera ratio erat, quod omnis exercitatio laborem ſibi adnexum obtinet, labor ſicuti naturae noſtrae quodammodo inimicus apparet, ita quoque iucunditatem, & dulcedinem, quibus numquam ſanus homo priuari debet, e medio tollit, atq. ſic ſanitati potius obeſt, quam prodeſt. Tertia ratio erat, per eadem ſanitatem praeſentem conſeruari, per quae amiſſa recuperatur, unde cum deperdita ſanitas per quietem, & non per exercitationem reparetur, per eandem etiam, & non per motum ullum conſeruatur. Quarta ratio erat, ab exercitatione nimis calorem augeri, & conſequenter natiuum humidum exhauriri, quae duo ſanitatem corrumpere, & non conſeruare nemo dubitat, cum ipſa in moderato calore & in commenſurato natiuo humido

Margin: 5. de tu. ua. cap. 11.

Margin letters: B, C

mido tota conſiſtat. addebant inſuper, multos diu in carceribus detentos ſanam uitam traducere, qui nullo pacto exercitationibus uacare poſſunt, atque inde apparere ſanitatem abſque exercitationibus conſiſtere. Tot igitur rationibus inducti medici illi exercitationes corporis ſanitati nullo pacto conferre & crediderunt, & ceteris perſuadere conati ſunt. ſed eos uehemẽter aberraſſe, omnes plane confitebuntur, ſi & exercitationis neceſſitatem, & naturam, utilitatemue penitus conſiderare uoluerint. Nam cum a corporibus noſtris continuo effluant corpuſcula, quae niſi inſtaurarentur, uitam facillime perderent, ideo cibo, quoad uiuimus, ut effluentes partes regenerentur, ſemper opus habemus; cibus autem, quantumuis opportunus, & inculpatus eligatur, numquam ita in ſubſtantiam membrorum conuertitur, quin excrementa inutilia remaneant, quae niſi continuo foras truderentur, haud difficile foret, aliquo temporis tractu uſque adeo accumulari, ut calorem naturalem ſuffocarent; quod praeuidens ſagax natura meatus, ac uias multas illis expurgandis parauit. quae proculdubio cunctis exinaniendis cum non ſufficiant, exercitatione indigemus, ut ea per motum attrita alias ſudoribus, alias ſenſibilibus, & inſenſibilibus exſpirationibus a nobis ſeparemus. alioqui ſi otio, & torpore huiuſcemodi excrementa retineantur, periculum eſt, ne innumerae morborum exitialium ſpecies generentur. & iccirco praeclare Socrates apud Platonem in Theaeteto dixit, habitum corporum ab otio, & quiete deſtrui; ab exercitationibus uero, & motibus conſeruari; quod forſan

6.epi.cõ 4. ex eo Hippocratis oraculo didicerat, ubi ſanae uitae traducendae rationem breuiter exponens, ita ſcripſit: *ἄσκησις ὑγίης, ἀκορίη τροφῆς, ἀκονίη πόνων*, uidelicet, quod in hoc ſanitatis conſeruatio collocatur, ut ſatietas ciborum uitetur, & exercitationes corporis in frequenti uſu habeantur. Accedit his, quod calor multitudine excrementorum per exercitationem exoneratus robuſtior efficitur, membra firmitatem maiorem acquirunt, omnesq. corporis uirtutes in proprijs perficiendis operationibus expeditiores, & fortiores

1.de dieta. euadunt. ut recte dixerit Hippocrates, ſiue Polybus, *ἄνθρωπος ἐσθίων οὐ δύναται ὑγιαίνειν, ἢν μὴ πονέῃ*, quod ſcilicet homo, qui comedit, minime ſanus uiuere poteſt, niſi laboret. Sed ne Eraſiſtratum, atque Aſclepiadem gratis refutare uideamur, quales ſint eorum rationes, perpendemus. primo concedimus, ſanitatem in humorum aequalitate ſitam eſſe, atque hanc aequalitatem ab optima ſuccorum generatione, & concoctione conſeruari; dicimus tamen concoctionem ipſam & a quiete effici, & ab exercitatione opportune,

A ne, ac moderate adhibita non parum adiuuari; quandoquidē ſi, ut nuper dicebamus, calor naturalis ab onere ſuperfluitatū per exercitationē leuatus ualētior redditur, magisq. excitatur, & ſic excitatus concoctiones meliores parat, quomodo exercitationes opportunae ſuccorum optimam concoctionem non ſuggerāt, ſimulq. ſanitatis conſeruationi non ualde conducant, non uideo. unde ſi motum intempeſtiuum concoctionem corrumpere fatebantur, & nos quoq. illis aſſentimur; at ſi motum tempeſtiuum, qualem exercitationem medici antiqui eſſe definierunt, idem efficere adſtruxerunt, in aperta falſitate uerſari eorum dogmata cuiuis perſpectum eſt; eo magis quia exercitatis profundiores ſomni contingunt, quibus poſtea meliores concoctiones perficiuntur: ut non ſine ratione dixerit Galenus primo de alimentis, neque prauos cibos offendere multum ex-
B ercitationi deditos, nempe quibus profundi ſomni a laboribus eueniant, & tales deinde ſomnos optimae concoctiones ſequantur. Quod porro in ſecunda ratione aſſerebant exercitationem laborem adnexum gerere, & proinde uoluptatem ſanitati coniunctam, ipſamq. ſanitatem adimere, partim confirmamus, partim negamus; non diffitemur profecto exercitationem, quam uehementem motum anhelitum alterantem eſſe decreuimus, laborioſam aliqua ex parte fore, & tempore, quo peragitur, iucunditate carere; dicimus tamen, ſanitatem interdum cum aliqua moleſtia poſſe permanere, dummodo neque illa modum excedat, neque multo tempore perduret, qualis eſt moleſtia exercitationi aſſociata, quae momentanea eſt, non immoderata, immo maioris, & longioris delectationis praeparatrix, nempe cum corpus a ſuperfluitatibus libe-
C ret, omnisq. naturalis exinanitio iuxta Ariſtotelis ſententiam delectationem afferat. Ad tertiam rationem, qua etiam Porphyrius philoſophus adductus carnium uſum ad ſanitatem damnauit, reſpondemus falſum omnino eſſe, quod per eadem praeſens ſanitas conſeruetur, per quae abſens recuperatur; quoniam etiam ipſe Aſclepiades, & Eraſiſtratus per inediam trium & quattuor dierum, ut Celſus, & Plinius teſtantur, multos affectus curabant, quam ſanitati conſeruandae maxime nocere, fatui quoque affirmarent. praeterea Hippocrates, eiusq. ſequaces experimentis infinitis medicamenta ſanitatem recuperare, ſi opportune ſint adhibita, comprobarunt; at ijdem ſanos non modo a medicamentis, nō iuuari, ſed ſanitatem apprime laedi, palam enunciarunt. unde ſatis patet, propoſitionem, quam aſſumpſerunt, a ueritate longe recedere, ne longior mea euadat oratio, ſi omnia quae ad refutandam illam ualerent, in

Prob. ſect. 5
2. de abſti. ab animalibus.
Libr. 1. in prooe.
lib. 26. c. 1.

medium afferre uellem. Erat illorum quarta ratio, ab exercitatio- D
nibus calorem augeri, & ob id modum ſibi debitum hoc eſt medio-
critatem tranſire, & conſequenter natiuum humidum, a quibus
duobus uniuerſus ſanitatis ſtatus dependet, exhauriri; at eam ue-
ram minime eſſe facile conuincetur, ſi exercitatio debite admini-
ſtrata, quemadmodum medici antiqui decreuerunt, conſideretur,
quae tametſi calorem natiuum augeat, ſuperfluosq. humores ina-
niat, ſi tamen adhibeatur eo modo, quo adhibendam inferius de-
monſtrabimus, tantum abeſt illam natiuum humidum conſume-
re, aut ſanitatem aliquo pacto labefactare, ut potius extraneos hu-
mores diſsipando, ſuperfluitatesque abradendo, quae ipſum hu-
midum turbare, ac inficere poſſent, idem conſeruet, & ſimul
cum calore uiuidum reddat, necnon carnes, & cetera membra
com. 5. de artic. aph. 1. ſolidiora, & puriora, efficiat: ex quo uenuſtiſſime Galen. carnes E
utentium exercitatione τυροῖς ἀκριβῶς ἤδη πεπηγόσι, ſiue caſeis
iam exacte coagulatis, & non utentium τυροῖς ἐπιπηγνυμένοις, ſiue
adhuc coagulationem ſubeuntibus adſimilauit. Quod autem ulti-
mo addebant, in carceribus concluſos ſine ulla exercitatione ſa-
nam uitam degere, ſi intelligant ſine exercitatione proprie di-
cta quam uehementem motum eſſe definiebamus, uera dicunt, &
nos quoque aſſentimur: at ſi de exercitatione communiter accepta
loquantur, ut eorum fuit ſententia, dicimus in carcere concluſos
uel frictione, uel aliquo alio motu fuiſſe uſos; alioqui ab omni mo-
tu penitus deſiſtentes, impoſsibile eſt, ut multo tempore ſani ui-
uant, quando quotidie ea ratione complures aegrotare, atque
6.coll. etiam interire in carceribus uidemus. unde Auerroes prauitatem
cap. 2. ab exercitationis priuatione naſcentem probaturus a carceratis ar- F
gumentum accepit, nempe qui (dicebat is) facies cauticas, colorem
impurum, & omnes operationes laeſas habent, quod non magis
homini, quam alijs animalibus latentibus, & uolucribus in cauer-
nis detentis accidere dicebat. quod ſi qui reperiuntur, qui in carce-
ribus ſine ulla exercitatione degant ſani, illi per quam rari ſunt, &
uſque adeo ualida corporis conſtitutione formati, ut omnibus no-
xis fortiter obſiſtant. Neque putandum eſt, huic ſententiae noſtrae
Hippocratem ullo pacto refragari, quod is peſtiferam illam in Tha
ſo aeris conſtitutionem deſcribens, prauosq. in illa genitos morbos
recenſens, dixerit: Ἐγίνετο δὲ ταῦτα μειρακίοισι, νέοισιν, ἀκμάζουσι,
1.Epid.c6. καὶ τουτέων τοῖσι περὶ παλαίστραν, καὶ γυμνάσια πλείστοισι. ideſt,
3.aph. 11. Fiebant autem haec adoleſcentulis, iuuenibus, aetate florentibus,
atque horum ijs, praecipue, qui in palaeſtris, & gymnaſijs exer-

A cebantur. quoniam ſi recte uerba auctoris uenuſtiſsimi examinentur, dictis noſtris maxime fauent, cum ibi narretur, corpora exercitata ob calorem, & uirium firmitatem morbis illis magis reſtitiſſe, atque feliciori ceteris ſucceſſu euaſiſſe. Itaque nulli iam obſcurum eſſe arbitror, quam grauibus in erroribus uerſarentur illi, qui (audacter ne magis, an inſolenter, an quod nouarum opinionum ſtudioſi eſſent, ignoro) exercitationem ſanitatis conſeruationi nullam opem praeſtare affirmarunt: & contra, quam probe, & prudenter effecerit Hippocrates, Plato, Galenus & Auicenna, qui nullum praeſtantius auxilium pro tuenda ſanitate reperiri ipſa recta uictus ratione, necnon exercitationibus opportune adminiſtratis memoriae tradiderunt. quae duo cum diligenter profiterentur olim Perſae, uſq. adeo turpe reputarunt aliquos ſpuere, emungere, & flatibus plenos uideri, quaſi ſic (ut ſcribit Xenophon) coarguerentur neque modico uictu uti, neque laboribus humiditates corporis conſumere.

B — Lib. I. Cyr. Paed.

Improbatio eorum, qui omnes homines exercere deberi ſentiebant. Cap. III.

REFVTATA eorum falſa opinione, qui exercitationem corporis ad ſanitatem nihil conducere aſſerebant, iam eos confutare aggrediamur, qui omnibus nullo delectu habito iniungendas exercitationes eſſe cenſuerũt: quos praedictis meliorem ſentẽtiam habuiſſe & ratio ipſa, & Galeni auctoritas perſuadent. Iſti etenim animaduertentes, Hippocratem hanc indefinitam propoſitionem enunciaſſe, (Labores cibum praecedant) dixerunt Senem praecepiſſe, ut omnes homines ante ciborum ſumptionem ſeſe exercerent: ad haec ſententiam ſuam alijs rationibus confirmare nitebantur, quarum prima fuit, cunctos homines naturaliter exercitationibus inclinari, quemadmodum pueri uel mox in lucem editi atteſtari uidentur, & propterea inclinationes a natura omnibus tributas ab omnibus etiam debere in uſum poni, nec ullo pacto irritas fieri, tanto magis quando inclinationes illas ob aliquod excellens bonum naturã elargiri in pluribus manifeſtatur, ſicuti in maiori hominũ parte exercitationũ inclinationes in uſu poſitas ſanitatem bonum excellentiſsimũ praeſtare, nemo negat: alia ratio, qua moti iſti in ſimilem opinionem deuenerũt, fuit, quod ſi omnes homines neceſſario excrementa generant, quae cõtinuo expelli neceſſe eſt, alioqui aucta, & accumulata natiuũ colorẽ

5 de tu. ua. cap. II.

C

conſopirent,peſsimosq. morbos citra controuerſiam progignerẽt, D
atq. huiuſcemodi excrementorum magna pars per exercitationem expellitur,difflaturue; conſentaneum rationi plane uidetur, nullũ reperiri poſſe, qui exercitatione ad educendas quotidianas ſuperfluitates non indigeat,& ob id omnes homines exercitationem deſiderare; addebant inſuper, quod ſi aliqui reperirentur, quibus exercitatio minime conueniret, proculdubio eſſent illi, qui natura corporis imbecillimi ſunt, qui cum ab exercitationibus utilitatem capiant, ceteros quoſcumque ab ijſdem iuuari, & iccirco illis uti debere conſequens eſt. His ergo rationibus perſuaſi cunctis paſſim hominibus ante cibum ſaltem iniungendas exercitationes eſſe praedicabant: ſed & ipſi apertiſsime alucinati deprehenduntur. Quoniam cum hominum naturae, & condiciones uſq. adeo
1.de tẽper. diuerſae ſint, ut neminem inuenire (ſicut ſcripſit Galenus)alteri ſi E
milem prorſus liceat, ſintq. quibus medicamenta noceant, quibus
6.Epid.cõ. proſint,quos immodicus coitus,ſiue λαγνεῖα ſecundum Hippocra-
5.aph.11. tem, Ariſtotelem, & Galenum iuuet, quos uel minimus laedat, &
1.partic. Prob.51. ſic de ſingulis, pariter rationabile ſit, aliquos dari, qui non parum ab exercitationibus corporis offendantur, ut inferius monſtrabimus, & proinde uniuerſale illud praeceptum non ſine ingenti diſ-
5.de tu.ua. cap.11. crimine eſſe. Nam auctoritas illa Hippocratis, quam ſibi ſauere ſunt arbitrati, haudquaquam (ut bene ſenſit Galenus) inſinuat, quod omnibus hominibus exerceri conducat, immo de ordine exercitationis,& cibi auctor ibi ſermonem habuit:quaſi innuere uoluerit, quibus exercitari expedit, praecedere exercitationem cibos debere: quod porro idem cenſuerit, exercitationem haud cunctis
6.Epid.cõ. 4. prodeſſe in libro de graſſantibus morbis palam teſtatus eſt,ubi cali- F
das naturas quieſcere debere cenſet.Ratio uero prima,qua ſententiam ſuã adſtruebant,licet uera ſit, atque a Platone ac Galeno confirmetur; nihilominus eorum dictis parum opitulatur: ſiquidem homines a natura profecto ad motus ſimpliciter inclinantur, & nullus eſt,modo ſanam uitam degat, qui perpetuo otio torpeat, & nũquam moueatur;at quod ijdem inclinentur ad eos uehementes motus,quos ſub certis regulis complexos exercitationes uocamus, nulla ratio dictat, neque ullus ſanae mentis pronunciaret. Ex quo apparet ratione naturalis inclinationis minime cunctos exercitationibus aptos iudicari debere. Ad alteram rationem, quae certe multa probabilitate non caret, reſpondemus excrementa continuo in corporibus noſtris collecta neceſſario eſſe tollenda, at quod ſolis proprie dictis exercitationibus huiuſcemodi exinanitio peragatur, falſum

A ſum omnino eſt: quando balneum, frictiones, inſenſibilis tranſpiratio, geſtationes citra motus ullam uehementiam ſimili euacuationi perbelle ſatisfacere poſſunt, quemadmodum appoſitiſsimis Primigenis & alterius cuiuſdam exemplis demonſtrauit Galenus, quos ab imminentibus morbis exercitationis abſtinentia, ſoliusq. balnei uſu ſe liberaſſe, ſanosq. conſeruaſſe teſtatur. quod uero poſtremo loco addebant, cum imbecillimi natura exercitationes requirant, alios quoſcumque etiam requirere, dicimus aſſumptum uerũ eſſe, uidelicet imbecilli corpore natos ab exercitationibus nõ parum iuuamenti percipere, ut Socrates apud Xenophontem ſui ipſius exemplo probat, natura infirmiſsimos, ſi exerceantur, fortiores euadere, quam naturali fortitudine praeditos, ſed inexercitatos, & poſt Socratem Galenus, qui multos a natura infirmo corpore geB nitos moderatis exercitationibus naturae errores correxiſſe, & quaſi nouum corporis, ac meliorem habitum regeneraſſe ſcribit: attamen conſequens falſum eſſe confitemur, neque enim ſequitur, imbecillimi exercendi ſunt, ergo omnes alij; ſi quidem calidi & ſicci immoderate, tametſi non ſint imbecilles, cauſsis antedictis exercitationes non requirunt, quia uires non ſunt, quae exercitationem inhibeant, ſed intemperies corporis, quae dum ab exercitationibus augetur, eas prorſus noxias eſſe indicat. Concluditur ergo, omnes homines exercitationes proprie dictas minime deſiderare, atq. illos, qui hoc aſſeuerarunt, toto caelo aberraſſe; quamuis exercitationem communiter acceptam, prout quaſlibet uel minimas corporis agitationes complectitur, nemini ſano negari poſſe fateamur, quando nihil ſanitati tam hominum, quam brutorum aeque perC nicioſum, & letale inuenitur, atq. cuiuſlibet motus ceſſatio, conſumatumue otium, quibus non tantum uniuerſus corporis habitus inſigniter refrigeratur, calor natiuus hebetatur, humiditates ſuperuacuae creſcunt, moleſtusque quidam omnium uirium torpor connutritur, uerumetiam, ut dicebat Galenus, cuncta membra tenuia, debilia, atque flaccida euadunt, & ſubinde non raro exitiales morbi naſcuntur, qui, ab humoribus frigidis plerumque originem ducentes, uel ad mortem, uel ad perpetuam ualetudinis offenſionem perducunt.

5. de tu. ua.

In li. de dictis, & factis Socra.

2. de tu ua.

lib. de cib. bo. & ma. ſucci. lib. de cau. morborũ. li. 2. de fra.

Redarguuntur, qui aſſuetos ſolum exerceri uolebant. Cap. IIII.

D

Restat falſa eorum opinio condemnanda, qui aſſuetos ſolum exerceri debere, inaſſuetos minime exercendos eſſe iudicabant. quorum ſententia tametſi ſpeciem ueritatis quandã praeſeferat, ceterisq. duabus iure anteponi mereatur, haud tamen prorſus errore uacat, dum aſſuetudini nimium tribuere, quaſiq. ſupra naturae condiciones illam ſtatuere uidetur. Ceterum ne horum placita iniuſte refellere credamus; & rationes, quibus adducti in eam ſententiam fuerunt, & errata, quae commiſerunt, in medium proponemus, ut ueritas facilius elucere aequo iudici poſsit. Iſti itaq. cum legiſſent apud medicorum principem Hippocratem, eos, qui conſueti ſunt ſolitos labores ferre, etſi fuerint imbecilles, & ſenes non conſuetis, fortibus, & iuuenibus facilius ferre; quaeq. ex longo tempore conſueta ſunt, etſi deteriora ſint, inaſſuetis minus incommodare, aſſeueranter pronuntiarunt, neminem inaſſuetum exercitationibus, & laboribus committi debere, alioqui maximopere offendi, ſed dumtaxat aſſuetos, nempe quos partes exercitatas robuſtiores habere, & propterea laboribus ſine damno reſiſtere experientia demonſtrat. addebant his rationes, primo quos omnes illi, qui cuilibet rei inſueſcũt, magna ex parte naturae ſuae conuenientem conſuetudinem deligunt; quoniam laedentia experti, illa repudiant, & iuuantibus adhaerent. unde exercitationibus aſſueti in illis tamquam ſibi familiaribus conſeruari debent: qui uero quieſcendi conſuetudinem contraxerunt, ab illa nullo pacto ſunt remouendi, quaſi tales experti ſint ab exercitationibus ſe ipſos offendi, & a quiete utilitatem capere. Secundo, quod iuxta philoſophorum, & medicorum placita conſuetudo in naturam tranſit, & iccirco non ſecus conſuetudinem permutantes oblaeduntur, atque illi, qui naturam peruertere, & aduerſus illius impetus obtendere conantur. Tertio quod ſi conſueti quieſcere longo tempore ſani ita uixerunt, uerisimile fit, in eadem quiete reliquum uitae curſum ipſos ſanos peracturos; ex aduerſo uerendum eſſe, ne ijdem aegritudines diuerſas incurrant; ſiquidem permutantes in contrarium uiuendi rationem, & alia ipſi conſequentia in contrarium ſtatum permutari, neceſſarium uidetur. Huiuſcemodi ergo rationibus inducti, iſti conſtanter affirmarunt, conſuetudinem non debere mutari, & ideo ſolitos exerceri exercendos eſſe, & ſolitos quieſcere in quiete permanere debere.

Margin notes: 2. Aph. 49. 50. — E — F

A re. Sed, ut dixi, licet hi minus culpandam ſententiam ſecuti ſint, attamen neque ipſi erroribus caruerunt, quia Hippocrates in omnibus ad inaſſueta transeundum eſſe iudicauit, ne quando ad illa deſcendere coacti grauiora damna patiamur, quod magis agendum eſt, quando illa, quae conſueta ſunt, nimis pernicioſa exſiſtunt, qualis eſt conſumata ab exercitationibus ceſſatio, unde Hippocratis citata auctoritas in eo ſenſu accipi debet, ut uoluerit, quemadmodum & nos, uelimus, nolimus, aſſentiri cogimur, aſſueta inſolitis minus turbare, neque propter hoc interdixerit, quin ad inſolita quandoq. tranſeundum ſit, & praeſertim cum aſſueta ualde praua ſunt, & inaſſueta multo meliora. Primae itaque rationi reſpondemus, aſſumptum ſalſum eſſe uniuerſaliter intellectum, quoniam ſicuti multi conſuetudinem naturae eorum cōuenientem induunt, B ita quamplures uel dulcedine allecti, uel negligentia, aut alijs detenti ſtudijs, uel prae nimia ſtupiditate ſeſe laedi non ſentientes, in malis conſuetudinibus, & naturae ipſorum inimicis perſiſtunt; quemadmodum ſaciunt quieſcendo & aſſueti, & deditı, qui quietis uoluptate delibuti non ſentientes offenſionem ei aſſueuerunt; non autem quod eam tamquam ſibiipſis conuenientem elegerint, nimirum quam iam ante hominibus cunctis inimicam probauimus. Ad ſecundam uero rationem dicimus, naturam profecto, & conſuetudinem parum differre; haud tamen ſequi ex hoc, quod numquam conſuetudo mutari debeat: quandoquidem ſi medici naturas prauas, ideſt naturales intemperies emendare, in meliusq. permutare omni arte contendunt, ut ſanitatem, & habitum bonũ corpori ingenerent, cur item peſſimae conſuetudines ab illis in ho- C neſtiores, & ſalubriores permutari nequeant, ignoro; eo praeſertim quod facilius exſuuntur, quae conſuetudine fuerunt contracta, quam quae a principio ortus a natura tradita. accedit huic, quod otiandi conſuetudo pernicioſa eſt, quia (ut dicebat Celſus) poteſt incidere laboris neceſsitas. Tertiae praeterea rationi opponimus eos, qui in prauis conſuetudinibus perſiſtunt, tametſi ob iucunditatem non aduertant, perturbari, ut innuere uoluit Hippocrates, dum haudquaquam inaſſueta deteriora non turbare, ſed minus turbare dixit; neque propter hoc laudari, & probari debere, quod multo tempore in ſimilibus conſuetudinibus uitam ſanam traduxerint: quoniam ſicuti dicebat Galenus, illi, qui cibis mali ſucci uictitant, longo tempore malignitatem intus alentes, tandem qualibet uel minima occaſione peſsimos morbos incurrunt, ſimiliter quoque in peſsimis conſuetudinibus perſeuerantes ſaepenumero

[Margin notes: 2. Aph. 56. — Lib. 1. Cap. 3. — 1. de alim.]

intus malos habitus concipiunt, quos per aliquod tempus non percipiunt, quouſque humores praui otio nutriti & ſupra modum aucti incurabiles, & moleſtiſsimas aegritudines inducunt. Quamobrem elaborandum eſt uniuerſis ſanam uitam optantibus, ut malae conſuetudini innutriti minime ſe uoluptate, atque damni ignorantia decipi ſinant, immo quamprimum ab ea recedere, paullatim tamen, & ut dixit Hippocrates ἐκ προσαγωγῆς ſtudeant, illud pro comperto habentes potius cum aliqua moleſtia permutandas eſſe pernicioſas conſuetudines, quam in illis cum delectatione perſiſtendum. Atque haec pro male de exercitationibus ſentientium refutatione dicta ſufficiant. Tempus modo eſt, quae corpora exercitationibus accommodentur, quod tempus, & qui locus, demonſtrare: ſed antequam hoc aggrediamur, differentias, ut ſupra promiſimus, ipſiusq. tractationis ordo expoſtulat, exercitationum breuiter percurremus.

De exercitationum differentijs. *Cap. V.*

QVICVMQVE ex antiquis exercitationum facultatem ſpeculari, & ſcriptis tradere agreſsi fuerunt, tres primarias illarum differentias effecerunt, quarum aliam παρασκευαστικὸν γυμνάσιον ſiue praeuiam exercitationem, alteram ἀποθεραπευτικὸν, tertiam ſimpliciter exercitationem nuncuparunt. Praeuia ſiue praeparatoria exercitatio ſecundum Galeni interpretationem erat motus quidam in menſura intra modum, in qualitate ipſa incitatior, ac celerior, quae non modo corporis motu, uerum etiam frictionibus, & unctionibus ſimilibusq. alijs peragebatur, quaque ad curandam corporis raritatem, cogendamue laxitatem, ut plurimum poſt uenerem utebantur, quamuis etiam interdum uterentur ante alias grauiores exercitationes, quod proprium athletarum fuiſſe ſcribit Galenus, ne ab immodica quiete ad magnum motum perinde ac a contrario ad cõtrarium abſque medio ſubitus fieret tranſitus. Ἀποθεραπευτικὴ exercitatio alia ut pars exercitationis, alia ut ſpecies a Galeno ponitur, atq. utraque erat motus quidam quantitate mediocris, tardus, & citra ualentiorem nixum ſubinde quietem interponens, modo frictionibus, modo ambulationibus, alijsq. huiuſcemodi motibus factus, qui tum emolliendis exſiccatis a nimio labore corporibus, tum laxandis meatibus poſt grauiores exercitationes, poſt uigilias, poſt maerores inſeruiębat; & proinde hic motus a Galeno extrema

[Margin notes, left: 3. de tu. va. ca 2. 11. 12. — 3. de tu ua. cap. 8. 2. de tu. ua. cap 3. — 3. de tu. ua. cap 12. — 2. de tu. ua. cap. 12.]

[Margin letters, right: D, E, F]

exer-

A exercitationis pars nominatus reperitur, quoniam fere ſemper poſt magnas exercitationes, ne ad contrariam quietem illico tranſgrederentur, ipſam adhibebant, ut pote qui ob tarditatem, & frequentem interpoſitam quietem medium inter exercitationem ualidam, & conſummatam quietem teneret. Porro exercitatio ſimplex apud medicos gymnaſtas multas differentias habuiſſe legitur, alias ab extrinſecis, alias ab utendi rationibus, alias a motus ipſius tum quantitate, tum qualitatibus deſumptas: quae ab extrinſecis accipiebantur, plerumque a loco nomen ſortiebantur, quando uel ſub dio, uel ſub tecto, uel in mixta umbra, quam ὑποσυμμιγῆ Graeci uocant, exercitatio peragebantur: item quando aut locus erat calens, aut frigidus, aut media temperie, & praeterea aut plane ſiccus, aut humidus, aut medio modo attemperatus. Differentiae ab B utendi rationibus acceptae huiuſcemodi exſtiterunt, quoniam aut continuus erat motus, aut intermiſſus, etſi continuus, aequalis, uel inaequalis; ſin intermiſſus, aut certo ordine, aut citra ordinem, praeterea uel ſine puluere fiebat, uel cum puluere, atque eo alias multo, alias modico; ſimiliter agebatur uel ſine oleo, uel cum oleo, atque ipſo alias exiguo, alias multo. Quae autem ab ipſius motus quantitatibus acceptae inueniuntur differentiae, tales ſunt, quod exercitationes uel multo tempore durabant, & multae dicebantur, uel breui, uel mediocri, atque paucae & mediocres uocabantur. Differentiae a motus quantitatibus deſumptae illae quoque fuerunt, quae a ui motrice accipiebantur: nam ſi uis magna erat, magna exercitatio; ſin parua, parua; ſin mediocris, mediocris appellabatur. Porro a qualitatibus ita differentias a Galeno captas in-C uenio, quod aut in breui tempore multum ſpatij metiebatur exercitatione, ſiue breue ſpatium ſaepius in modico tempore terebatur, atque haec exercitatio celer, acuta, & uelox nuncupabatur, qualis curſus, umbratilis pugna, achrochiriſmus, luſus paruae pilae, & coryci, ἐκπλεθρίζειν, πιτυλίζειν, & quae in palaeſtris actitabantur humi circum uolutationes; aut multum temporis in breui ſpatio inſumebatur, tardaq. & lenta exercitatio talis motus nominabatur, ut lenta ambulatio, uectatio in lectica; aut in mediocri tempore mediocre ſpatium, ſiue breue pluries mouendo peragebatur, ſicque mediocris exercitatio euadebat: praeterea magnarum alia praeter uim celeritatem quoq. adnexam gerebat, & σφοδρὸν γυμνάσιον ideſt uehemens, robuſtaq. exercitatio dicebatur, ut celeriter fodere, diſcum mittere, ſine intermiſsione ſaltare, graue telum iaculari, continuatis quam maxime ictibus, nec non graui armatu-

2 de tu. ua. cap. 8.

2. de tu. ua. cap. 8 & cap. 10.

ra celeriter agitari; alia ſine uelocitate fiebat, & εὔτονον γυμνάσιον, idest ualens exercitatio uocabatur, ſicut fodere, per accliuia ambulare, quatuor equos habenis ſimul coercere, funem manibus apprehenſam ſcandere, halteres, omnesq. Milonis exercitationes. quod enim uehemens, & ualens exercitatio communi nomine magna diceretur, ex his intelligere licet, quae Galenus ſexto popularium morborum ſcripta reliquit, ubi inter enumeratas exercitationes & equitationem magnam uocauit. Similiter & paruarum alia cum aliquali uelocitate fiebat, & remiſſa ſiue ἔκλυτος uocabatur, alia ſine ulla celeritate, & ἀμυδρὸς ſiue languida aut imbecillis dicebatur, ex quibus duobus generibus erant uectationes in ſellis, lecticis, nauibus piſcatorijs, & ſimiles geſtationes: alia neque uehemens, ualens, remiſſa, languida, ſed harum omnium media erat, mediaq. & mediocris appellabatur, quales moderatae equitationes, & moderatae ambulationes. Repetentes igitur has, & tot fuiſſe exercitationum differentias dicimus, praeuiam, apotherapeuticam, & ſimplicem; ſimplicium alia ſub dio agebatur, alia ſub tecto, alia in mixta umbra, alia in loco frigido, alia in calido, alia in humido, alia in ſicco, alia in horum medio, praeterea aut erat perpetua, aſſiduaque & uel aequalis, uel inaequalis, aut intermiſſa, & uel inordinata, uel ordinata, aut cum puluere multo, uel exiguo, aut ſine puluere, aut cum oleo modico, uel multo, aut ſine oleo, aut multa, aut minor, aut mediocris, aut uelox, celer, & acuta, aut tarda, & lenta, aut mediocris, aut magna, & ſiue uehemens, robuſtaque, ſiue ualens, aut parua, & uel remiſſa, uel languida, & imbecillis, aut media. Superſunt modo dubitationes duae ſoluendae ex dictis noſtris ſubortae, prima eſt, quod exercitationum differentias partientes aliam uehementem, aliam remiſſam, & paruam effecimus, cum tamen Galenus apertiſsime ſcriptum reliquerit, non omnem motum eſſe exercitationem, ſed uehementiorem. Secunda eſt, quod inter ceteras exercitationes fodere collocauimus, quem laborem Galenus non exercitationem ſimpliciter, ſed exercitationem ſimul & opus eſſe iudicauit. Primae dubitationi facile reſpondetur, exercitationem communiter acceptam a nobis in tot differentias fuiſſe partitam, Galenum uero non hanc motum uehementem eſſe definiuiſſe, ſed potius exercitationem proprie uocatam; & propterea nullo modo ſententia noſtra illius ſententiae repugnare uidetur. ſed ſi quis adhuc a nobis ſciſcitaretur, numquid exercitatio propria ullas differentias habeat paruitatis, magnitudinis, & huiuſcemodi, huic ita ſatisfactum iri uolumus, exercitationē propriam, quam-

[Margin notes: cō.1.aph.6 — 2. de tu.ua. cap.2. & 1. aph.cō.16.]

[Margin letters: D, E, F]

A quamquam ex ſe uehemens motus ſemper exſiſtat, nihilominus alteram alteri, atque etiam ſibi comparatam, modo paruam, modo magnam, modo debilem, modo robuſtam nuncupari. Nam luſus pilae magnae, & lucta ſunt proprie exercitationes, quae ſi alias remiſsius, alias intenſius ab eodem agantur, nunc magnae & intenſae, nunc paruae & remiſſae uocabuntur: pariter hae eaedem exercitationes iuueni non admodum ualido magnae, & uehementes erunt, ſi laborioſe fiant, at in robuſto athleta reſpectu habito paruae & remiſſae apparebunt. Pro ſecundae dubitationis ſolutione dicimus, proprium rerum characterem ut plurimum a finibus donari, & proinde eaſdem res, prout uarijs finibus aguntur, uarios characteres, uariaq. nomina obtinere: ſi enim temperaturas corporum humanorum gratia tantum ſciendi quis contempletur, ſciens &
B philoſophus naturalis uocabitur; ſin gratia eas uel conſeruandi, uel corrigendi ſpeculetur, & artificis, & medici nomine erit dignus. Idem plane dicendum eſt de foſsione, cuius finis ſi ſit terrae cultura, & fructus perceptio, opus proculdubio, & labor ipſa uocanda erit; ſed ſi finis dumtaxat exſiſtat, corpora ad ualetudinem exercere, profecto exercitatio uocari debet, quo pacto nos intelleximus, quando inter exercitationes alias fodere recenſuimus. & quod de foſsione diximus, idem quoque de ſimilibus, quae opera uidentur, intelligi debere uolumus. Nam Pittacus ille Mitylenaeorum Rex mola tundere ſolebat ἐντρυγῶ (inquit Clemens Alexandrinus) γυμνασίῳ χρώμενος. Quin noſter Galenus de ſeipſo refert aliquando hieme in agro deprehenſum eſſe, dum ligna finderet, hordeumq. in pila tunderet, & degluberet, aliaque exercendi dumtaxat cor- 1. de tu. ua cap. 8.
C poris gratia faceret, quae opera quotidie agreſtes agere ſolent. Hoc idem Martialis poeta factitare ſe ſolitum fuiſſe, hiſce carminibus inſinuat. Lib 4.

Rure morans quid agam, reſpondeo pauca, rogatus
Luce Deos oro, famulos poſt, arua reuiſo,
Partibus atq. meis iuſtos indico labores,
Inde lego, Phoebumq. cio, muſamq. laceſſo,
Hinc oleo corpus frico; molliq. palaeſtra
Stringo libens animo gaudens, ac fenore liber
Pondero, poto, cano, ludo, lauo, ceno, quieſco,
Dum paruus lychnus modicum conſumit oliui,
Haec dat nocturnis mox lucubrata camoenis.

Vnde patet, multa alio fine opera, alio exercitationes uocari, & ob id non ignoranter foſsionem a nobis atque etiam a Galeno,

& Antyllo inter corporis exercitationes enumerari. Iam ad alia D tranſeamus.

De corporum morborum & ſanitatis generibus. *Cap. VI.*

POSTQVAM aduerſus male de exercitationibus opinantes diſputando neque omnia corpora hominum exercenda, neque omnibus interdicendas exercitationes eſſe, demonſtrauimus: aequum eſt iam, quae corpora exerceri conueniat, docere. Tria enim a medicis corporum genera eſſe traduntur, aegra, neutra, & ſana; quorum tametſi multae factae ſint ſpecies, atque differentiae; nos tamen, qui aliud intendimus, ſolum has tres corporum ſpecies accipiemus, ea ſcilicet quae praeſenti ualetudine fruuntur, atque operationes illaeſas habent, licet E alioqui nec perfecte ſana, nec undequaque temperata uideantur; ea, quae infirma ſunt, ac uel iam decumbunt, uel ita operationes ſenſibiliter offenſas habent, ut nullo modo opera ſanorum obire ualeant, ea quae ueluti inter utraque haec media poſita ab auctoribus medicinae ualetudinaria nuncupantur, quaeue nec prorſus aegra, nec omnino ſana noſtris ſenſibus apparent. His itaque ſic conſtitutis tertium aliud animaduerſione dignum ſuccedit, quod tria quoque exſtant morborum genera, primum in intemperie poſitum, ſecundum in mala formatione, tertiũ in continuitatis ſolutione. Morbus in intemperie oritur, quando totum corpus (ſub nomine corporis intelligo & humores, & ſpiritus, & membra ſolida) ſiue illius pars aliqua aut immoderate calefit, aut frigefit, aut humectatur, aut exſiccatur, uel ſimul frigefit, & exſiccatur, uel frigefit, F atque humectatur, uel calefit & humectatur, uel calefit atq. exſiccatur. his namque omnibus totum illud morbi genus continetur, quod intemperiem uocarunt medici; quam alias ſimplicem, alias cum humorum affluxu nuncupaſſe reperiuntur, ſub appellatione ſimplicis eam intelligentes, quae ſuapte natura citra alterius affectionis ſocietatem corpus interturbat; ſub nomine uero intemperiei cum affluxu nihil aliud inſinuantes, niſi intemperiem, quae & ex ſe, & una cum affectione ab humoribns oriente, ut pote inflammatione, timoreue aliquo corporis operationes laedit, & ſanitatis ſtatum e medio tollit. Morbus in praua formatione generatur quotieſcumq. corpus, ſeu corporis pars debita figura caret, aut debita quantitate, aut iuſto numero, ant conueniente ſitu. Morbus in ſolutione continuitatis efficitur, quando pars aliqua, ſeu aliquod corporis

A poris membrum a natura unum factum diuiſionem patitur, ſiue talis diuiſio intrinſecus, ſiue extrinſecus proficiſcatur. Tot itidem modis ſanitas morbo contraria conſtat, nimirum quae intemperie, in optima formatione, in unitate partium, eſſentiam atque conſiſtentiam propriam obtineat. Nam de ſingulis iſtis τύπῳ ac in uniuerſum ſermonem habuiſſe ſufficit, cum illi, qui haec lecturi ſunt, ſi magis exquiſitam eorum cognitionem habere optabunt, libros medicorum perſcrutari queant, neque a nobis haec diligentius pertractata requirere debeant, qui alijs ſtudentes extra propoſitos limites nimis diuagari non poſſumus: ſed iam quae ex antedictis corpora exercitari, conueniant, examinari cogimur.

An corpora aegra ullo pacto exerceri conueniat. *Cap. VII.*

B DVBITATVM fuit antiquiſsimis uſque temporibus, an, ſicuti corpora ſana, ac ualetudinaria ad augendam, confirmandam, conſeruandamq. ualetudinem ab exercitationibus non exiguam commoditatem capiunt, ita quoque aegra corpora aliquo pacto exerceri ualerent, quo tam ad leniendas aegritudinum moleſtias, quam ad recuperandam ſanitatem uti liceret. Inter eos qui infirmos exerceri debere aſſeuerarũt, primus exſtitit Petronas, deinde Prodicus ſiue Herodicus, qui curſibus, & luctationibus febrientes interficiebat, ambo ab Hippocrate 6.Epid. in tali dogmate uehementer damnati. Petronam imitatus poſterioribus ſaeculis Aſclepiades ut hominum fauorem aucuparetur, non modo languentibus uarias exercitationes ad uoluptatem potius, C quam ad ſanitatem ſpectantes indulgebat, uerumetiam (quod elegantiſſime ſcripſit Celſus) cubantis quoque luxuriae ſubſcribebat: ut non ſine magna ratione Plinius deinde Aſclepiadem iucundum curandi modum calluiſſe praedicauerit. Qui praeter hos ſimili ſententiae haerere maluerunt, Aeſculapium dixerunt ita uocatum: παρὰ τὸ ἀσκεῖν ἠπίως τοὺς νοσοῦντας: ideſt, quod aegrotos ſuauiter exerceret, quando prius ἤπιος uocabatur. Ex altera parte, non defuerunt, qui neminem aegrotum exercendum eſſe, ſed cunctos in quiete contineri debere, aſſeruerunt. Inter hos medij Galenus, Herodotus, Antyllus, Aetius, & Auicenna quemadmodum ab omnibus aegris non ſimpliciter exercitationes amoueri uoluerunt, ita nec ijs placuit, quoſcumque quouis motus genere exercitari, ſed & in aegris ipſis, & in exercitationibus eligendis magnam diſtinctionem, & curam habendam eſſe iuſſerunt; ut quod morboſum corpus,

pus, qua exercitatione, & qua quiete indigeat, ne ullas perturbationes, motionesq. ſuſtineat, optime pernoſcatur. Quocirca ſecundum iſtos corpora, quae immodica intemperie calida laborant, nullis uehementibus, remiſſisue exercitationibus accommodantur, quod calor, qui diminui debet, ab illis potius augmentum ſuſcipit, quemadmodum Galen. de Primigene ſumma caliditate laborante narrat, qui nedum, a uehementioribus exercitationibus, immo & ab exiguis deambulationibus in porticu ante balneum factis magnopere laedebatur. unde merito condemnandus eſt Aſclepiades Pruſienſis, qui in ardentibus febribus referente Celſo geſtationibus utebatur, in alijs uero febribus, & morbis medicamenta, ac uomitiones tollens, inedia, ſiti, uigilia, luce primis diebus aegrotantes inſtar tortoris, excruciabat, alijs autem diebus ambulationibus, geſtationibus, balneis, lectulisq. penſilibus exercebat. In his etenim Galeni & Antylli ſententia exſtat, acuta febre laborantes ab omni motu remouendos, in longis febribus, atq. morbis (quos omnes nonnulli ex antiquis medicis aliptarum officio tranſmittendos, ut refert Coelius Aurelianus, falſo crediderunt) ubi acceſſio urget, nullo pacto exercendos, at in interuallis decubitum non ſemper conferre, immo aliquando utiles eſſe motiones, exercitationesque; quod innuiſſe Hippocratem arbitror, dum in ſeptimo epidemiorum dicebat, aliquos inueniri infirmos, qui ne penitus torpeant, a lecto expellendi ſunt. quod item innuere uoluit Ariſtoteles libro moralium Nicomachiorum decimo, ubi ſcripſit febricitantibus in uniuerſum diaetam, atque inediam conferre, alicui tamen forte non ita conducere. Qui praeterea corpus aridum, ac inſigniter exſiccatum habent, ſi exerceantur, aridiores euadunt, & ideo illis quies apprime congruit, quam humectandi uim poſsidere nemo ignorat, quamq. Hippocrates dum calidis naturis conuenire ſcribit, nec immodice calidas intemperies intelligit, nec auctore Galeno quamlibet motus ſed uehementioris tantum ceſſationẽ, ſicuti nos hic de ſiccis corporibus intelligimus, quae geſtationibus, & uectationibus aliquibus, at nõ magnis motibus exerceri poſſunt, dummodo uires permittant, exercitationesq. moderatae ſint; alioqui ſicut ex moderato motu calor exſurgit, excitaturq., nec non humores paulatim euaneſcunt; pariter ex immodico calor infirmus exſtinguitur, humiditatesq. magis diffunduntur. Corpora item calida, & ſicca immoderate nullis exercitationibus aptantur, minus quoque calida & humida, nempe quae grauiori quam cetera morbo ſubijciantur, maioriq. cura opus habeant, Frigida porro ſimulq. ſicca

Margin notes: 5. de tu u?. cap. 11. (beside "pit, quemadmodum"); Li. 2. c. 14. (beside "des Pruſienſis"); In prohe. lib. chron. paſſ. (beside "dos, ut refert"); Cap. 16. (beside "les libro moralium"); Loc citat. (beside "re Galeno"). Right-margin section letters: D (line 1), E (beside "bus, geſtationibus"), F (beside "gniter exſiccatum").

A ſicca corpora uel nullis exercitationibus, uel minimis & ualde remiſsis exerceri debent, cum ſemper praeter morbi peculiarem affli ctionem imbecilles uires habeant, Exercitationibus non ita offenduntur corpora frigida, ſicuti neq. humida. At frigida & humida aliorum omnium maxime exercitationes ſuſtinent; quod motus ex ſiccando, & calefaciendo ueluti quoddam remedium ſit, modo tamen non extra modum adhibeatur. Atque haec omnia dicta intelligantur de illis aegrotis duntaxat, qui uniuerſum corpus intemperatum habent, quoniam ſi quis in ſola corporis parte membroue, aut in pluribus intemperiem patiatur, repeririq. poſsit modus, quo partes ſanae citra aegrarum offenſionem exerceantur, proculdubio huic aegroto exercitatio magis accommodata erit; quippe quae ſanarum partium habitum bonum confirmans, infirmis etiam conſe B quentia quadam auxilium praeſtet. Colligentes igitur dicimus, nullum corpus intemperie quauis laborans magna & uehementi exercitatione gaudere; ſed aliquod reperiri, cui exercitationes exiguae, & ualde moderatae auxilium afferant interdum. quales uero exercitationes ſint illae, & qualibus in morbis, atque corporibus unaquaeque congruat, in ſequentibus libris declarabimus, ubi particulares ſingularium exercitationum facultates uberius enarrabimus. De morboſis ob malam formationem corporibus ſimili prope uia determinari debet, modo illi non a generationis principijs, ſed nuper & caſu (ut ita dicam) ortum duxerint. Haec etenim ſiue totam corporis figuram deprauatam, ut in leucophlegmatia, ſiue partem aliquam deformatam habeant, niſi affectus alij impedientes aſſocientur, ab exercitationibus utilitatem capiunt, nempe quae & C cõtorta dirigere, & aſpera lenire, & tumida deprimere, & depreſſa eleuare, & oppleta exinanire, & exinanita explere & obſtructa aperire queant. Ad haec morbos in quãtitate genitos nõ raro exercitationes tollere conſueuerunt, quandoquidem uniuerſalem corporis molem auctam nihil eſt, quod magis auferat, quam exercitationes uehementes, & ueloces ieiunis adhibitae: quas carnes, & ſuccos detrahere dixit Hippo. & poſt ipſum Galenus. hoc namq. remedio Nicomachum Smyrnaeum, qui adeo craſſitie creuerat, ut neque podicem manibus tangere, neque corpus mouere poſſet, ab Aeſculapio curatum eſſe, mihi ueriſimile uidetur: ſimili modo extenuata, & gracilia corpora nihil aeque ad carnoſum, & bonum habitum reſtituit, ac tarda & lenis exercitatio, quae concoctiones omnes inſigniter adiuuans efficit, ut nutrimentum perbelle diſtribuatur: ſicque macie affecta corpora probe nutrita carnem, ac pinguedinem acqui-

Lib. de ſal. diaeta.
In 6. epid. cõ. 3. Aphoriſ. 2.
Galen. de diffe morborũ. c. 9.

acquirant: ita ſane ſe multos & toto corpore, & cruribus extenua- D
In. 6. epid. com. 5. tos curaſſe, gloriatur Galenus, ſicut item Germanicum, a tenuitate crurum, equitationis beneficio, liberatum alias diximus. Corpora ſubinde, a morbo in numero correpta, ſiue is ſuperfluus, ſiue mancus ſit, exercitationes ex ſe minime recuſant, & tunc praeſertim quando ſimilis morbus haud eſt innatus, ueluti in lapillis renum, qui ex uehementi motu concuſſioneque ab anguſtis renum uijs ad latiores, tandemq. ad ipſam ueſicam deſcendentes magnas aegrotis moleſtias adimunt. Corpora uero aegritudine in ſitu laborantia, modo non ab ortu, nullum fere exercitationis genus admittunt, quod membra dum proprium locum, atque ſitum amiſerunt, non modo reponenda ſunt in propria ſede, uerumetiam poſtquam repoſita fuerunt, tandiu ab omni motus genere arcenda, quoad optime confirmata priſtinum habitum repararint, alioqui ſi mo- E
uerentur, maiori nocumento afficerentur. quo fit, ut hac infirmitate capti maiori ex parte exercitari non debeant. Atque haec de ſecundo morborum genere mala formatione ſcilicet laborantibus corporibus dicta ſufficiant. Remanent corpora tertio genere morborum continuatis uidelicet ſolutione correpta, quae ſolutio uel in cute, uel in carne, uel in oſsibus, uel in neruis ac huiuſce generis ſimilibus contingere ſolet, atque modo ſola, modo febribus aſſociata; ubi corpus aliquam ex his ſolutionem febri aſſociatam habet, nullo modo exerceri debet, quandoquidem, ſi raro febricitantibus exercitationes conueniunt, quanto minus conuenient ubi alijs morbis turbabuntur? Quod ſi citra febrem ſola continui ſolutio adſit, eaq. ſit in parte nobili, atque uitae maxime neceſſaria, ueluti cerebro, uentriculo, iecore, ac ſimilibus, proculdubio exerci- F
tationes quaeuis maxime nocent, nempe quae & ſpiritus parti affectae neceſſarios ualde diſtrahant, & humores omnes tunc agitent, quando firmos & quietos eſſe conueniret, ne ob eorum affluxum morbus magis incrudeſceret. Alia membra ignobiliora ſi patiātur continuitatis diuiſionem, poterunt aegri mediocriter exerceri, modo nec inſignis ſit affectus, nec pars laborans exerceatur. Sunt nonnulli hac aegritudine capti, qui non paruam utilitatem a moderatis, immoderatisque exercitationibus percipiunt, quales ſcabioſi, quorum cutis cum ab humoribus ſalſis & acutis diſcindatur, ex motu uehementi efficitur, ut humores illi tam per ſudorem, quam per occultam tranſpirationem euacuentur, atque ipſis euacuatis a morbo liberentur. Quamobrem acri iudicio diligentiq. animaduerſione in his omnibus opus eſt, quo optime cognoſcatur in qui-

Secūdo de tempe. 3. & 2. de tu. ua.

bus

A bus morboſis corporibus congruant exercitationes, & in quibus minus habita ſemper prae oculis uniuerſali hac ratione, cuius ductu rariſsime contingunt errata, poſſuntque particularia ita dirigi, ut numquam loco auxiliorum damna ſuccedant.

De corporibus ualetudinarijs, & ſenilibus exercendis. Cap. IIX.

QVAMVIS apud medicos (ut ſupra diximus) inter corpora aegra atque ſana reponantur neutra, illaq. in multiplices differentias partiantur, quia tamen parum ad noſtram tractationem pertinent, eorum loco ualetudinaria ſtatuemus, cum quibus comprehendi uolumus tum omnes illos, qui recenter a morbis, ac decubitu euaſerunt, nec dum perfecte antiquum habitum recuperarunt; tum ſenes pleroſque, nempe quos Galenus eodem modo, quo ualetudinarios, curari debere praecepit; nec abſque ratione, ſiquidem ſenectus, auctore Ariſtotele, eſt quidam naturalis morbus. unde, qui ſunt aetate graues, eam uiuendi rationem ſuſtinere nequeunt, quam ſani perferunt. Ergo ualetudinarijs illis, qui mox a morbis euaſerunt, inter cetera remedia pro integra ualetudine ipſis accommodata praecipua eſt corporis exercitatio a qua membra eorum firmantur, humorum reliquiae inaniuntur, calor excitatur, & denique totus corporis habitus reſtituitur. Eſt tamen omne ſtudium adhibendum, ut a principio lenes, breues, tardi, ac remiſsi motus exſiſtant, deinceps, prout uires magis inualeſcunt, ſimiliter & magnitudo ac longitudo exercitationis augeatur, tandemq. in mente illud ἐκ πρoσαγωγῆς tantopere ab Hippocrate decantatum ſemper habendum erit, ne ob importunum ab extremo ad extremum tranſitum maiora errata committantur, & pro uirium reſtitutione imbecillitas maior, ſiue proſtratio ſuccedat. proinde merito damnandus uenit Auerroes, qui morboſa corpora quotidie exercenda eſſe uſque ad ſudoris initium, atque anhelitus eleuationem nimis libere conſuluit: ita enim uehemens exercitatio tantum abeſt, ut ualetudinarijs, ſiue morboſis (quemadmodum ipſe uocat) ullum effatu dignum beneficium praeſtet, ut potius uires adhuc debiles magis conſternet, caloremq. natiuum ex morbo uix reuiuiſcentem fere exſtinguat, aut ſaltem inſigniter hebetet; ſiquidem bonus eſt in conualeſcentibus, ſed exiguus (ut ſcribit Galenus) ſanguis, atque una cum ipſo ſpiritus uitalis, & animalis; ipſae uero particulae ſolidae ſiccio-

[Margin letters: B (beside "los, qui recenter a morbis"), C (beside "exercitationis augeatur")]

[Margin notes: 5. de tu. ua. cap. 11. & in arte medi. cap. ult. — 5. d gener. aīal. ca. 4. — 6. collec. cap. 6. — In arte medic. ca. ult.]

res, & conſequenter eorum uires ſunt imbecilliores, atque earundem ratione corpus uniuerſum frigidius. unde ad emendandam huiuſcemodi indiſpoſitionem neceſſaria ſunt quaecumque probum atque ſecurum exhibent alimentum; & praeter haec moderati motus, quales uehicula, ambulationes lenes; non uehementes motus, qui ſicuti ſolidas partes arefactas ſicciores reddunt, ita calorem diminuunt, & uires imbecillas conſumunt. Ceterum ſenes, quorum aetas plurimam ob caloris defectum excrementorum copiam coaceruat, exercitationibus magnopere gaudent, tum ad expurganda huiuſcemodi recrementa, tum etiam ad conſeruandam atq. placidi cuiuſdam uenti inſtar excitandum, accendendumue calorem, qui ſecus nimio torpore exſtingui periclitaretur. Attamen in praeſcribendis ſenum exercitationibus quatuor animaduerti debent, uires, corporis affectus, conſuetudo, & uitia particularia, quae plerumq. ſenum corpora infeſtare ſolent. ratione uirium; quas ſenes ſemper imbecilliores habent, acutas exercitationes, uehementes, & multas quae corpus ſiccant, extenuat, & infirmant, maximopere cauere debent, ſequi uero mitiores, quales ſunt geſtatio, ac intra laſsitudinem inambulatio. Prodicus enim qui ualetudinis ſtudioſiſsimus exſtitit, & ob id (Ariſtotele auctore) ea omnia, quibus ceteri cum uoluptate utuntur, recuſauit, iam ingraueſcente aetate (ut refert Plato in Phaedro) Athenis ad Megarae moenia ibat, indeq. domum reuertebatur. quae exercitationis menſura haudquaquam omnibus ſenibus accommodari poſſet, cum Plato ipſe eum & ſibi, & alijs nimio exercendi ſtudio moleſtiam peperiſſe dicat. Antiochus pariter medicus, annos natus pluſquam octoginta, quotidie fere, ut ſcribit Galenus, domo ad forum ſtadiorum trium ſpatio, atque interim ad uiſendos aegrotos pedibus ambulare ſolebat. quod ſi ei longius ire neceſſe erat, ſella, aut uehiculo utebatur. Ad haec narrat Plinius ſecundus, Spurinam uirum in uiuendo maxime prouidum, quique, aurium, & oculorum uigore integro, nec non agili ac uiuido corpore, ſeptuageſimum ſeptimum annum attigit, hanc regulam conſtantiſsime ſeruaſſe, ut mane lectulo contineretur, hora ſecunda indueretur, ambularetq. millia paſſuum tria, mox legeret, uel colloqueretur, deinde conſideret, tum uehiculum adſcenderet, peractiſq. ita ſeptem millibus paſſuum iterum ambularet mille, iterum reſideret, uel ſe cubiculo, aut ſtylo redderet; ubi hora balinei nunciata foret, (quae erat hieme nona, aeſtate octaua, in Sole, ſi caruiſſet uento, ambularet nudus, deinde pila moueretur, uehemēter, & diu poſt modum lotus accumberet,

D E F 1.Rhe.c 5.

&

A & pauliſper cibum differret. Ob totius corporis affectum exercitationes ſenum in hunc modum determinari debent, quoniam corpus optimi ſtatus, ſicut in iuuentute ad uehementiſsimos quoſque labores idoneum maxime eſt, ita in ſenecta ſe habet ad omnes mediocres; qui uero ſenes aut craſsis ſunt cruribus, aut lato pectore, aut cruribus, ultra quod par eſt, gracilibus, aut quorum corpus exiguo eſt thorace, aut admodum anguſto, aut ualgum eſt, uarumue, aut alio quouis pacto a mediocritate recedens, id ad eas omnes exercitationes ineptum redditur, quae uitioſa membra magis offendere, quam iuuare poſſunt, ut uociferatio thoracem, ambulatio crura, & ſimiliter. Iam uero conſuetudo maximam ſibi uindicat partem ad exercitationis ſpeciem deligendam, quando Hippocrates dixit, eos, qui ſoliti ſunt labores ferre, etſi fuerint imbecilles, uel
B ſenes, non conſuetis, fortibus, atque iuuenibus ſolitos facilius ferre. nam ſicuti conſueta minime laſſant, quos exercent, immo etiam delectant, pariter inſueta tum moleſtiam adferunt, tum laxant. Senes igitur omnes conſuetis laboribus exercitari debent, ſed tamen uehementia eorum remiſſa, quia, ſi corpora ſenilia uigorem, calorem, robur, & omnia denique diminuta habent, iuuentutis reſpectu exercitationes quoque minores requirere, rationi conſentaneum eſt. Vltimo uitia corporum ſenilium propria exercitationum ipſis nequaquam conuenientium genus demonſtrabunt. quae enim ex leui cauſſa, a uertigine, comitiali morbo, graui ophthalmia, auditus imbecillitate capiuntur, exercitationes caput offendentes euitare neceſſe eſt: ſimiliter & in omnibus alijs affectibus, non ſolum ſenes, uerum & cuiuſq. aetatis homines ita ſe ge-
C rere debent, ut ijs exercitationibus ſedulo abſtineant, quae patientes partes magis exercere & perturbare natae ſunt. Sic itaq. de ualetudinarijs, ac ſenilibus corporibus exercendis ſtatuendum erit.

De corporibus ſanis exercendis. *Cap. IX.*

QVICVMQVE corporis exercitationes ſanitati inutiles minime reputarunt, in ſanis eas prae ceteris commendandas eſſe dixerunt, tamquam neceſſarium prope exſiſtat, ſi exercitationes ad bonum habitum comparandum, atque ualetudinem conſeruandam non ignobile auxilium praeſtant, ut in ſanis maxime adiumentum oſtendere poſsint. Hoc tamen uerum eſt, antiquos medicos multas ſanorum corporum differentias effeciſſe, inter quas primum locum obtinet cor-

pus illud perfecta ſanitate praeditum, quod menſura, & regula ce- D
teris poſitum fuit, potiusq. mente deſignari, quam in ulla regione
2. de tu. ua. cap. 7. re ipſa inueniri poteſt: etſi Galenus multa corpora temperata in ſua regione inueniri memoriae prodiderit. De tali namque corpore nullibi exſiſtente ſermonem non ſum habiturus, ſed de illis tantum agam, quae ita praeſente ſanitate fruuntur, ut ualeant ſine ulla moleſtia cunctas illas actiones obire, quae communiter ab omnibus exercentur. cum enim medicus artifex ſenſilium rerum exſiſtat, quae ſenſui ſeſe produnt, & non quae ſola cogitatione comprehenduntur, tractare debet. Haec itaque corpora ſana, quoniam quotidie comedunt atque nutriuntur, neceſſario multa excrementa generant, quae niſi continuo a corpore per exercitationes educantur, tandem prauas diſpoſitiones ingenerant: unde prudenter
6. aph. 28. ſcripſit Galenus, hominem, ſi utatur mediocri exercitatione, & be- E
ne concoquat, corpus a ſuperfluitatibus mundum reddere. Verum enim uero in ſanis quoque plurima conſideratione digna ſeſe offerunt tam ex parte exercitationum, quam ex parte exercitandorum. Ex parte exercitationum ſciri debet, nullam exercitationem, nec uiolentam, neque immodicam eſſe debere, ut in libro περὶ μικρᾶς σφαίρας adnotauit Galen. & propterea exercitationes foſſorum, & meſſorum nemini fere eorum conueniunt, qui proſpera ualetudine fruuntur; celeres motus, & uehementes in robuſtis commẽdantur, qualis lucta, diſcus, pila, & huiuſcemodi, eo magis ſi conſueti fuerint; moderati omnes quibus uis fere aptantur. Porro ex parte corporum exercitandorum his mentem adhiberi oportet, conſuetudini, aetati, habitui uniuerſali corporis, particulari rationi, ui-
uendi, necnon temperaturae. De conſuetudine ſaepius diximus F
etiam in omnibus obſeruari debere, ſiquidem quae conſuetae ſunt exercitationes, licet ſint aut nimis uehementes, aut nimis remiſſae, in aſſuetis maiorem utilitatem, atque delectationem pariunt; at ſi quis uel minus, uel plus quam conſueuit interdum exerceatur, protinus moleſtia euidenter afficitur, ita non raro febres hac ratione
lib. de cauſis mor. c. 2. 1. de dfijs feb. c. 2. contingere, ſcripſerit Galenus dum exercitationes conſuetae dimittuntur. Quod uero ad aetatem pertinet, iam diximus, prouectos, & ſenes remiſsiores quam ceteros, & pauciores exercitationes poſcere; pueri, iuuenes, atque uiri motibus fere omnibus pro ſua quiſque aetate ſufficiunt, modo aliud quid non prohibeat, aut modum corporibus priuatorum, & non athletarum conuenientem minime exercitationes tranſſcendant. Iuuenes enim (dicebat Hippocrates, ſiue Polybus in primo de morbis) ſi plus conſueto labo-

rent,

A rent, conuulſionibus ſortibus, & rupturis uarijs carnium, uenarumq. ſtatim, & magis, quam ſenes tentantur; quod corpus robuſtum, & ſiccum habent, carnem denſam, ualidam, oſsibus tenaciter adhaerentem, cui circundata cutis ualde tenditur. quae omnia minus ſenibus inſunt, & propterea illi rarius huiuſcemodi malis capiuntur. De uniuerſali autem corporis habitu ſic determinandum cenſeo, quod pingues, & obeſi, quanto magis exerceantur, tanto proſperiore ſanitate utuntur, quando dicebat Ariſtoteles, a motu pinguedinem eliquari; quod ſi etiam exercitationes ſint uehementes, atque acutae, nihil omnino nocebunt. Nam Hippocrates corpulentorum itinera uelocia debere eſſe uoluit: quin etiam Galenus inter cetera, quae ad extenuandum uirum illum obeſum quadraginta annos natum adminiſtrauit, ſe curſum uelocem adhibuiſ-
B ſe teſtatur. Contra Graciles in conſummata fere quiete detineri poſtulát, quia ſicuti corpulenti, & craſsi cõtrarias habitudines ex contrarijs ortas habent, ita contraria pro ipſorum ſalute expoſcere uidentur, alioqui magnopere laeduntur; ſicq. aliqui ſunt, quibus exercitatio prodeſſe iudicetur, ij proculdubio pauca, & ualde remiſſa opus habent. unde ſapientiſsimus Hippocrates ſumma ratione iuſsit, ut graciles iter ſacturi lentis paſsibus incedant, quos item Mãgones & Medici craſſeſacere uolentes, uirgis uerberabant, ut caro eleuaretur, & ad eam alimentum traheretur. Qui uero inter pingues, & graciles, uel εὔσαρκοι, ſiue quadrati, uel parum ad alteram partem declinantes exſiſtunt, ſi mediocriter, aut etiam uehementer, modo non immodice exerceantur, utilitatem inſignem percipiunt; nimirum cum eorum calor ita magis conſeruetur, ſuperflui-
C tatesq. quotidianae exhauriantur. De particulari membrorum habitu idem dicendum, craſſas ſcilicet partes magis exercendas, tenues minus, niſi earum tenuitas ex nutrimenti diſtributione impedita, uel defectu proficiſcatur: quo in caſu, & exercitatio conuenit, & genus illud unguenti, etiam pilis auellendis a medicis excogitatum, Dropax uocatum, de quo Martialis lib. 3.

Pſilothro faciemq. lauas, & dropace caluam,
Nunquid tonſorem Gargiliane times? & lib. 2.
Laeuis dropace tu quotidiano,
Hirſutis ego cruribus, geniſq.

Pariter, & partes omnes corporis mediae inter graciles, & graſſas exercendae ſunt. In ratione uiuendi hoc inſuper animaduerti debet, ut, qui parum comedunt, parum exerceantur, iuxta Hippocratis legem, ubi ſames laborandum non eſt; qui item uigilant, ab

3. de partibus animalium ca. 9.
14. Meth. cap. 15.
lib. de ſal. diaeta.
10. aph.
1. de ru. ua.
de ſal. diaeta.
aph. 10.
2. aph.

exercitationibus arcendi, ne magis exſiccentur, neue moleſtiae mo D
leſtia maior ſuperaddatur, contra qui multum comedunt, multum exerceri debent, quoniam dicebat Hippocrates, non poteſt homo comedens ſanus uiuere, niſi laboret: in talibus enim opus eſt multo calore, ut multum concoquant, multus calor ab exercitatione,
2.de tu.ua. dicebat Galenus, facile ſuppeditatur, praeterea multum manducantes magnam excrementorum copiam aggenerant, quae niſi magnis, & multis laboribus diminuatur, in prauas diſpoſitiones corpus deducunt. qui ſimiliter multum, & profunde dormiunt, multis quoque exercitationibus indigent, quandoquidem in iſtis perſpirationes retinentur, atque adeo ſanguinis copia partes exteriores deſerit, ſubitq. interiora, ut adacto cultello non aeque effluere ualeat, quemadmodum ſcribit Ariſtoteles, & ob id ſomnolenti
5. de hiſto. aĩaliũ. c.19 omnes decolorati euadunt, unde hos ſatis exercitari neceſſe eſt, E
quo perſpirationibus aditus pateſiat, ſanguisue ad exteriora ſeruanda atque nutrienda reuocetur. Demum ob temperaturae rationem ſic de exercitationibus iudicium ferendum credo, ut ſicci uel nihil omnino, uel lente ſatis, & minimum laborioſe exerceantur. nam exercitationes, quas ſuapte natura exſiccare conſtat, ſi in ſiccis corporibus adhibeantur, quin intemperiem augeant, nemo ſanae mentis dubitarit. Calidi quoq. & praeſertim acri, ac mordaci calore praediti exercitationes modicas requirunt, ne a motu plus aequo
4.Aph.13. 6.epid.cõ. 4.aph.15. 6.partic. Prob.1. incaleſcant, ipſisque, ut ſcribit Galenus, ſolae in neceſſarijs actionibus obeundis motiones factae ſufficiunt. Vnde Ariſtoteles, quaerens, cur alij ſedendo pinguefiant, alij macreſcant, ideo euenire dicit, quoniam alij frigidi ſunt, alij calidi, alij excrementoſi, alij non; & qui calidi ſunt, pinguefiunt ſedendo, cum eorum calor ſine mo- F
tu cibi concoctioni ſufficiat, ſimiliter & non excrementoſi. Qui uero excrementis abundant, & frigida temperie ſunt, macreſcunt ſedendo, quoniam a quiete eorum calor quaſi torpeſcit; & ob id minus concoquit; pariter & excrementa non expelluntur, immo creſcunt.
6.Epid. ſect.4. De calidis huiuſcemodi Hippocrates ſermonem habuit, quando dixit: Ἐν θέρμῳ φύσει ψῦξις, ποτὸν ὕδωρ, ἐλινύειν, uidelicet, quod calidis naturis refrigeratio aquae potus & quies conueniunt; ſimiliter & cum ſcripſit: ὁκόσους δὲ δίψαι λαμβάνουσι, τουτέοισι τῶν τε σιτίων, καὶ τῶν ταλαιπωριῶν ἀφαιρέειν, ijs ſcilicet minuendum eſſe, & laborem & cibum, quos ob calorem infeſtat ſitis. Ex quo ſimul clarum efficitur, frigida corpora uehementer atq. multum exercenda eſſe.
5.partic. prob.9. Porro an humida ab exercitationibus iuuamen percipiant, nõ immerito dubitari poſſet; eo quod Ariſtoteles

ſcri-

A ſcriptum reliquit, corpora humida a labore ſuffocari, quia a caliditate motus humidum in uapores conuertitur, qui mox copioſi & feruidi effecti calorem natiuum ſuffocant: attamen ratio ſecus perſuadere uidetur, quae demonſtrat humida corpora excrementis abundare, & propterea ipſis labores ualidos congruere; tum ad exuberantem humiditatem conſumendam, tum ad ſuperfluitatum copiam adimendam. Quapropter, ſicuti notat Petrus Apponenſis, ſententiam Ariſtotelis de illis intelligere oportet, in quibus quatuor concurrunt, ut ſint humidi & calidi, ut humiditas ſit multa, euaporabilis, atque circa pulmonem: tales enim ſi laborent, & multum exercentur, periculum eſt, ne humiditas a calore intrinſeco acuto in uapores conuerſa pulmonis, & cordis regionem occupando ſuffocationem inducat. Qui ab his humidam corporis tempe-
B riem poſsident, nullum nocumentum, quinimmo egregiam utilitatem ab exercitationibus & laboribus percipiunt; atque hac ratione ex mulieribus humida temperie in uniuerſum praeditis illae ſaniorem, & minus moleſtam uitam degunt, quae diutius, & ualentius elaborant, & exercentur, ſicut & eaedem apud quas gentes & in quibus locis laborare conſueuerunt, facilius pariunt, ut ſcribit Ariſtoteles; neque uterum difficulter gerunt, cum labor ea recrementa cōſumat, quae in mulieribus otioſis, & ſellularijs augentur. 4. de gen. aīaliū. c. 6.
Quaecunque uero corpora calida ſimul & ſicca ſunt, nullo pacto exerceri conuenit; quae calida & humida, exercitationem admittunt, at moderatam, non uehementem, non citatam: frigida & ſicca ratione frigiditatis exercenda ſunt, ratione autem ſiccitatis neq. celeres, neque ualidos motus requirunt, ſed moderatos & potius
C lentos: frigida atque humida omnium maxime ab exercitationibus uehementibus, & uelocibus iuuantur, quippe quae ſuperuacaneam humiditatem abſumunt, & calorem natiuum excitant, augentque. Sic igitur de corporibus exercendis in uniuerſum determinatum ſit.

De locis in quibus exercitationes fieri debent. *Cap. X.*

TANTA eſt locorum uis, atque proprietas, quibus res in ipſis factae uarijs modis diſponuntur, ut non modo plātarum naturae, ſicuti Theophraſtus ſcribit, non modo brutorum facultates, quemadmodum auctor eſt Ariſtoteles, uerum & ipſorum hominum corpora, atque animi, ſecundum Hippocratis & Platonis ſententiam, prout in diuerſis locis uel na-

 ſcuntur,

ſcuntur, uel aluntur, diuerſis atq. mirificis condicionibus afficiantur. Quapropter maximis laudibus digni ſunt ueteres medici, qui in ſingulis fere eorum artis operationibus: locorum qualitates conſiderandas omni diligentia praeceperunt. Nam exſtant loca, atque regiones, in quibus, ſi ea fiant, quae in alijs feliciter aguntur, contrarium prope finem conſequuntur: id quod prae ceteris illi quoque magnopere ſpectare debent, qui uel ſanitatis tuendae, uel boni corporis habitus acquirendi gratia propria, atque etiã aliorum corpora exercere uolunt: qui niſi in eligendis opportunis locis ualde mentem adhibeant, ſaepenumero dum iuuare credunt, non contemnenda damna, neque negligendas affectiones incurrunt. Circa itaque loci ad exercendum electionem tria praecipue magna conſideratione digna occurrunt; Primum eſt, ut ſit ab optimis uentis perſpiratus, & a prauis obtectus: unde loca ad ſeptemtrionem, & orientem, a quibus ſalubriores aurae perflant, poſita occidentalibus, & meridionalibus continuo praeferenda erunt: illa enim neque immodico calore ferueſcunt, neque frigore, & humore ſitus contrahunt, nec pernicioſis uaporationibus, a flatibus adductis, inficiuntur; haec uero praeter aeſtum & frigus intenſum, quae modo uno tempore, modo altero inducuntur, inſaluberrimas peſpirationes uentorum ratione plerumque patiuntur. quod ſi loca haberi poterunt, quae uentorum tranquillitate fruantur, quaeq. prorſus temperata ſint, qualem & Hippocratis, & ſuã patriam exſtitiſſe refert Galenus, proculdubio haec cunctis praeſtabunt: alioqui maxime curandum erit, ne uehementiſsime ſaltem ibi uenti ſpirent, quod corpora ſeſe exercentium a motu, atque calore aperta facillime uentorum incurſus ad interiora admittunt, atque ſic poſtea pernicioſos affectus ingenti periculo concipiunt. Atque hac ratione a uentis, & optimo caeli ſitu deſumpta factum puto, ut alij hiemales, alij aeſtiuas thermas exſtruxerint: nam hiemales in tranſtiberina regione Aurelianum Caeſ. feciſſe, auctor eſt Vopiſcus, quae ad meridiem expoſitae ſolis radijs attẽperabantur, & proinde hiemalibus exercitationib. ualde accommodatae erant. Aeſtiuas uero aedificaſſe Gordianum Iuniorem, ſcribit Iulius Capitolinus, quae inter Coelium montem, & Eſquilias poſitae opacitatem quandam blandam, & gratiſsimas umbras exercentibus ſe praebebant. Secundum in electione loci conſiderandum eſt, ut ſit apertus, non concluſus, non opacus, quoniam, ubi liberior exſiſtit aer, minusq. conſtipatus, corpora in ipſo exercitata agiliora, & uiuidiora redduntur, quam ſi in craſſo, denſo, & concluſo exercerentur. Atque hinc eſt,

2. de tu. ua. cap. 7.

D E F

A eſt, quod (ut libro 2. diximus) inter loca deambulationibus deſtinata, Vitruuius, & Cornelius Cel. magis hypetron commendarũt, quam porticus & hypogaeum, ſicut & Phaedrus apud Platonem in dialogo ipſius nomine inſcripto ex ſententia Acumeni medici, cuius etiam a Xenophonte celebris fit mentio, deambulationem, extra ciuitatem factam ei, quae in ciuitatibus efficitur, praetulit hiſce uerbis: τῷ δὲ ἐμῷ καὶ σῷ πειθόμενος, Ἀκουμενῷ κατὰ τὰς ὁδοὺς ποιοῦμαι τοὺς περιπάτους· φησὶ γὰρ ἀκοπωτέρους τῶν ἐν τοῖς δρόμοις εἶναι, ideſt, Meo autem & tuo obediens ſodali Acumeno in uijs ambulationes facio: has enim dixit minorem laſsitudinem parere, quam illas quae in curſibus aguntur. De hoc enim Platonis loco cum ſupra promiſerimus, nos plura dicturos, iam occaſio pollicita ſeruandi opportuna ſeſe offert, eo magis quod Marſilius Ficinus, uir alioqui doctiſsi- lib. de dic. fac. Socrati.

B mus, dum Phaedri ſententiam eſſe credidit, ut faciliores ſint ambulationes, quam curſus, duplicem errorem turpiter commiſit; tum quia textus Graeci litteram, aut non intellexit, aut ſine neceſſitate tranſmutauit, dum loco τῶν ἐν τοῖς δρόμοις, perinde tranſtulit, ac ſi textus habuiſſet τῶν δρόμων, tum quia Phaedro, & Acumeno ridiculam prope rem ſe adſcripſiſſe non animaduertit: quis quaeſo adeo inſulſus, & ignarus eſt, quin cognoſcat ambulare facilius eſſe, quam currere? Melius igitur Ianus Cornarius, qui nuper Platonem Latinum fecit, ſententiam illam interpretatus eſt, cum Phaedrum fecerit dicentem ſalubriores eſſe ambulationes in uijs, quam in curſibus factas. quod ut accipiendum, atque intelligendum ſit, uarias inueni doctorum hominum opiniones; alij nãque arbitrati ſunt, δρόμους ſiue curſus apud ueteres Graecos fuiſſe

C in urbibus uias planas, ſed ob lapides ſtratos aſperiuſculas, & breues ita appellatas ob frequentiam hominum per eas ambulantium; eo pacto, quo etiam hodierna die apud multos ciuitatum uiae magis frequentatae Curſus nuncupantur. cui ſententiae opitulari uidetur Hippocrates 5. Epid. ubi mentionem cuiuſdam facit, qui prope curſum habitabat his uerbis: ὁ παρὰ τὸν δρόμον οἰκέων, τῆς νυκτὸς αἷμα ἐμέσας, ideſt, quidam prope curſum habitans nocte ſanguinẽ euomuit, ὁδοὺς uero ſiue uias dixerunt fuiſſe quaſcũq. uias extra ciuitatem nulla arte fabricatas, nullis legibus ſtratas, ſed inaequales, minime planas, & deniq. tales, quales uel natura, uel caſu factae reperiũtur: atque ideo Acumenum magis ambulationem in uijs, quam in curſibus probaſſe: quoniam ſicuti ſecundum Celſum, & ipſo antiquiorem Ariſtotelem fortaſſe Acumenum in hoc ſecutum, τῶν περιπάτων οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἀκοποτέροί εἰσιν οἱ ἀνώμαλοι τῶν εὐθειῶν. id- lib. 1. ca. 1. 5. partic. Prob. 1. 37.

eſt

eſt ambulationum illae minus delaſſant, quae fiunt in uijs inaequalibus, quam rectis, cum ambulantes per loca plana, & aequalia ſemper iiſdem membris laborent, ambulantes uero per inaequalia toti corpori laborem magis diſtribuant, & iccirco minus defatigentur; ita ambulationes per uias factae, ut pote inaequales factis in curſibus nimirum aequalibus exſiſtentibus faciliores eadem ratione exſiſtunt. Alij dixerunt τοὺς δρόμους exſtitiſſe loca quaedam tractu breui ambulationibus dicata, ſimilia ijs, quae in palaeſtra antiqui ob ambulandi commoditatem aedificabant, quaeq. ἐνδρομίδας uocatas tradit Vitruuius, & quorum clariſsimam mentionem fecit Eupolis apud Laertium in Platone, ἐν εὐσκίοις δρόμοισι Ἀκαδήμου θεοῦ, id eſt, in ambulacris Academi Dei umbroſis. uias uero exſtitiſſe illas, quas paullo ante ex praedictorum opinione indicauimus, & ob id Acumenum recte ſenſiſſe, dum ambulationes in uijs minus, quam in curſibus defatigare cenſuit; quandoquidem Ariſtoteles ſcriptum reliquit, eos ambulando magis defatigari, qui per uias breues euntes ſaepe ac ſaepius repetere coguntur, quam illi, qui longas uias perambulantes numquam repetunt, cum illi priores modo quieſcentes, modo euntes ab inaequali motione perturbentur, quod minus iſtis euenire perſpicuum eſt. Hos poſtremos melius ceteris ſenſiſſe, ſemper ego putaui, non tam quod ambulatio in uijs peracta eligibilior ſit, quam in curſibus, tum ob rationes praedictas, tum ob liberiorem, & puriorem aerẽ, qui non in locis breuibus & occluſis, ſed in uijs apertis crebrius infunditur: quam quod curſum ita Platonem in Phaedro intelligere, ueriſimilius eſt, quando & in principio Theaeteti ſimili uoce in eadem prorſus ſignificatione uti uidetur ſub his uerbis: ἄρτι γὰρ ἐν τῷ ἔξω δρόμῳ ἠλείφοντο ἑταῖροί τε τινὲς οὗτοι αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς, νῦν δέ μοι δοκοῦσιν ἀλειψάμενοι δεῦρο ἰέναι. id eſt, nuper enim & ipſe, & iſti eius ſodales in exteriori curſu uncti ſunt. Nunc autem uncti huc accedere mihi uidentur: quod idem innuiſſe uidetur Antyllus apud Oribaſium. Atque hactenus de Platonis loci explicatione. Tertium circa capienda loca illis conſiderandum, qui ob ſanitatem conſeruandam, atque optimum habitum comparandum corporis exercitationibus operam nauant, eſt, ut omne ſtudium adhibeatur, ne a finitimis regionibus ad exercitationis locum ulla labes emanare ualeat, quae aerem inficiens mox corpora exercitata ſpongiae inſtar quiduis recipientia labefactet: talia namque ſolent eſſe loca prope paludes, ſtagna, ſpecus, lacus, ſyros, atque huiuſmodi, quae ſedula, & ingenti cura ſemper euitare oportet. Eadem ratione

5. partic. Prob. 1.

tione

A tione & loca ſecundum mare ad meridiem aut occidentem ſpectantia fugienda erunt, quoniam, Vitruuio auctore, caelum meridianum per aeſtatem ſole exoriente caleſcit, meridie ardet, unde exercitari ſine magno incommodo nemo ibi poteſt. Quod ſi ſuperbiſsimae atque innumerae illae porticus ob deambulationes, & alias exercitationes, ut ſupra retulimus, erectae, ſi ampliſsima illa gymnaſia ad hoc a maioribus noſtris magnifice exaedificata haberentur, nullus profecto locus aptior inueniri poſſet, qui omnibus fere exercitationum generibus magis ſufficeret: ſed, quoniam illorum ruinas uix nobis intueri licet, danda opera erit, ut unusquiſq. locum ſecundum condiciones iam explicatas eligat, illud ſemper mente reuoluens, tametſi multae ſint exercitationes, quae loca anguſta, & occluſa expoſcere uidentur, in ijs tamen haud paruum B delectum quoque haberi debere: ut, ſi non omnes qualitates, aliquas ſaltem earum, & meliores ex ijs, quas in medium propoſuimus, habeant. Quamobrem ſcitiſsime conſuluit Galenus, ut domus, in qua exercitandi ſunt homines, hieme calida, aeſtate frigida, uel ſemper temperata eligatur; ſin minus, procuretur, ne ipſo praeſertim die calidior, frigidiorue ſit, quam publicus totius urbis aer. Quas omnes praedictas condiciones uno uerbo complexus eſſe uidetur Aetius Amidenus, ubi geſtationem, nauigationem, & omnem denique exercitationem in ſalubri loco, & puro aere fieri debere ſcripſit. Aliae ſimiliter poſſent indicari locorum condiciones, nempe inaequalitas ſitus, planities, & huiuſmodi: ſed, quia partim explicatae fuerunt, partim ſuperuacaneae ſunt, plurimae ſub praedictis comprehenduntur, huic tractationi de loco fiC nem imponens temporis explicationem aggrediar, ubi prius adnotauero, cogi interdum homines ſeſe in loco a ſole percuſſo exercere, qui magnopere cauere debent, ne umquam ſedeant, uel quieſcant, ſiquidem Ariſtoteles ſcriptum reliquit, ſe exercentes ſub ſole magis uri dum ſedent, quam dum mouentur; quoniam cum in motu ſunt aerem agitant, quaſique ſpiritu uentilantur; cum uero ſedent, quia aer immotus permanet, uim ſolis acriorem experiuntur.

lib. 1. c. 4.

2. de tu. ua. cap. 7.

lib. 3. c. 7.

38. partic. prob. 6.

De tempore exercitationibus apto. Cap. XI. D

DVo ſunt temporis genera naturalia, ita ab auctoribus medicinae appellata, ſine quorum obſeruatione non modo res ad ſanitatem pertinentes, uerum etiam actiones, atque operationes hominum omnes male infeliciterq. peraguntur: alterum eſt uniuerſale, ſub quo uer, aeſtas, autumnus, & hiems comprehenduntur: alterum particulare, quod ſingulorum dierum horas ſeparatim complectitur. Dixi naturalia, ad differentiam accidentalium ſiue contingentium, quae non ita perpetuo, & firmo ordine eueniunt, ſicut illa: nam tempus auſtrale, aquilonare, boreale, nimis frigidum, calidum, aut ſiccum, nubilum, ſerenum, lucidum, nebuloſum ſunt differentiae accidentales inordinate, atque contingenter euenientes: de quibus in exer- E citandis corporibus in hunc modum breuiter ſtatuendum erit, uidelicet ſingulas illas temporum conſtitutiones euitandas eſſe, in quibus uehementiſsime uenti perſpirant, praeſertim quando peſsimi ſunt, ut auſtrales, & aquilonares plurimi, a quibus corpora motu rarefacta, & infirmata ualde laeduntur. ſimiliter quoque fugienda ſunt tempora nimis frigida, nimis calida, nimis ſicca. Nimium enim frigus, cum a calore exercitatorum ſuperari nequeat, for-
6. partic. prob. 6. tius eos afficit; quia, auctore Ariſtotele, pingue, a laboribus conſumptum, calorem, & teporem ſeruare non poteſt. amplius corpora motu perſpiratiora, & ſolutiora effecta, meatusq. per ſudationem patefacti frigus intima maiore ui penetrare permittunt. accedit etiam quod ſeſe exercentes aerem continuo permutant, ac
6. partic. prob. 12. permouent, & iccirco, uti dicebat Ariſtoteles, currentes hieme, ma F gis rigent ſtantibus, quod aer noſtra ambiens corpora, cum ſtamus, ubi ſemel concalefactus eſt, nullã amplius moleſtiam infert; cum autem currimus, alius, atque alius ſubinde frigidus occurrit, itaque fit, ut magis rigeamus. Pariter qui in extremis frigoribus exercentur, uehementius a rigore percutiuntur: nimius praeterea calor exerceri uetat, necnon ſiccitas immodica, quoniam alter calorem natiuum, & uniuerſum corpus immoderate reſoluit, altera magis, quam par ſit, humiditates exſiccat. Tempus item exercitationibus ſerenum, atque lucidum eligendum erit, fugiendum uero nubilum, obſcurum, craſſum; quando ſic aer deprauatus etiam abſque exercitatione apertos corporis meatus facile, ſubit, humoresque ſecum inuehens membris non ſine noxa affigit, & per conſequens grauiora non ſine ratione corpora reddit, animumq. deinceps

A inceps grauat: quod in ſereno nuſquam animaduertitur, quin potius ab illo corpora ad motum adiuuari, ſpiritusq. ſuapte natura luciditati amicos confirmari, & animum recreari perſpicuum eſt. id quod Hippocratem ſignificaſſe puto, ubi dixit, ἅμα ταῖς ὥραισιν με- lib. de aere
ταβάλλονται ἀκοιλίαι, κὴ τὰ πνεύματα, uentres ſcilicet & ſpiritus aq. & loc.
temporis conſtitutionibus commutari. Porro de naturalibus tēporis exercendi generibus uaria ab antiquis determinata inuenio, & primo, quantū attinet ad uniuerſale tempus, Ariſtoteles ex ſententia 2. partic.
omniū ueterū auctorum cenſuit potius exercenda eſſe humana cor prob. 21.
pora in aeſtate, quam in hieme, ſub nomine hiemis, ut Petrus 33. & 42.
Apponenſis iudicauit, autumnum hiemem & uer intelligens. Atque ad hoc credendum ea ratione permotus fuit, quod in aeſtate calor naturalis languidus, ac debilis exſiſtens minus cibos, crudoſ-
B que humores concoquit: unde excrementa plura generantur, & ob id exercitatione calor natiuus magis excitandus, ut concoquat honeſtius, magisq. ſudor motu proliciendus, quo excrementa illa exinaniantur, neq. intus retenta putredinem contrahant. In hieme uero, quod ualidiore exſiſtente natiuo calore, & per conſequēs melius cibos, & incoctos humores conficiente excrementa pauciſſima generantur, atque inde minus illa educi neceſſarium eſt, neque exercitatio conuenit, quae exiguam utilitatem afferens periculum magnum adnexum habet, ne ſcilicet aer hieme madore oppletus corpora motu recluſa illabens magnopere laedat. Ex altera parte uetuſtiſsimus auctor Hippocrates, ſiue Polybus tria exer- 3. de dieta.
citandos homines admonitos uoluit, ut laſsitudinem omni tempore cauerent, ut deambulationibus matutinis corpus exercerent, ut
C hieme & frigido tempore magis ac diutius exercerentur, ceſſantes tamen priuſquam laſsitudinem, atque calorem ſentirent: Hippocratem deinde ſecutus Soranus Epheſius, Paulus Aegineta, & In Iſagoge
alij medici multi aeſtate, & autumno minus; hieme & uere plus medicinae
exercendum eſſe maluerunt, iudicantes aeſtate, atq. etiam autum- cap. 5. Lib. 1. c 33.
no corpora ab ambiente aere ſatis exſiccata, ſqualentiaq. reddita haud amplius per motum arefieri debere, neque item calorem alio qui languidum, & imbecillem magis retundendum minuendumue. Galenus uero, multarum rerum, quas medici ſequuntur, au- 2. de tu. ua.
ctor bonus cenſuiſſe uidetur, quod ſicuti corpora temperata in tē- cap. 7.
perato tempore, nempe uere, exerceri poſtulant, ſimili pacto corpora frigida in calido, calida in frigido, humida in ſicco, ſicca in humido exercenda ſint: quaſi ſemper illud obſeruari debeat, ut corporibus ad aliquam intemperiem declinantibus tempus atque lo-

cus

cus contraria in exercendo eligantur. Neque hoc in loco praeter- D
lib. 9. epiſt. Epiſt. pen. ad Fuſcū. mittendum cenſeo, quod Plinius iunior ſcribit de exercitatione aeſtatis tempore a ſe fieri ſolita, ubi a Fuſco interrogatus, quomodo diem aeſtate in Tuſcis diſpenſaret, in hunc modum reſpondit de exercitationibus:
„ ubi hora quarta uel quincta, neque enim cer-
„ tum dimenſumq. tempus, ut dies ſuaſit in xyſtum me uel crypto-
„ porticum confero, reliqua meditor, & dicto; Vehiculum adſcen-
„ do. Ibi quoque idem quod ambulans, aut iacens. Durat intentio
„ mutatione ipſa refecta, Paullum redormio, deinde ambulo, mox
„ orationem Graecam Latinamue clare, & intente non tam uocis
„ cauſſa, quam ſtomachi lego, pariter tamen & illa firmatur: iterum
„ ambulo, ungor, exerceor, lauor. & paullo poſt. Nonnumquam ex
„ hoc ordine aliqua mutantur. nam ſi diu iacui, uel ambulaui, poſt
„ ſomnum demum lectionemq. non uehiculo, ſed quod breuius, E
quod uelocius, equo geſtor, uenor aliquando. In particulari porro tempore exercitationis deſcribendo Ariſtoteles aliquando motum eum (ut ipſi etiam imputat Plutarchus) qui poſt ſumptum cibum fit, commendauit, eo quod tunc calor a motu auctus cibum mox ingeſtum facilius concoquat, cuius tamen contrarium euenit, quando per motum calor a uentriculo ad uniuerſum corporis ambitum retractus non ſolum non adiuuat concoctionem, quinimmo impedit, crudosq. & indigeſtos ſuccos intra uenas rapit. Igitur ſi Ariſtoteles hanc habuit ſententiam, in manifeſto errore deprehenditur, tanto magis quod Hippocrates, Galenus, & omnes denique probati medici uno ore pronunciarūt, ſemper exercitationem ante cibum eſſe faciendam. ὥσπερ γὰρ, dicebat Galenus, μέγιστόν ἐστιν εἰς τὴν ὑγίειαν τὸ πρὸ τοῦ σιτεῖσθαι γυμνάσιον, οὕτω καὶ βλαβερώτατον ἐπὶ σιτίοις ἡ πᾶσα κίνησις. F ideſt, quemadmodum enim ad ſanitatem maxime conducit ante cibum peracta exercitatio, ita quiuis motus poſt cibum pernicioſiſsimus exſiſtit. Nam dum exercitatio cibos praecedit, duplex ac utraq. inſignis ſuccedit utilitas, altera quod calor natiuus excitatur, augetur, & ad futuram concoctionem perbelle praeparatur, altera quod ſuccos utiles in uniuerſum corpus, prout deſtinati ſunt, optime diſtribuit, excremētis faciliorē exitum praebet: quae alioqui ſi retineantur, obſtructiones, ac multos alios morbos retuſo natiuo calore progignere ſolent. Ex aduerſo ſi poſt cibum quis exercitationes adeat, nedum uniuerſi corporis habitui innumerae cruditates infarciuntur, uerumetiam uniuerſalis ſuccorum coctio impeditur. id in omnibus euenire teſtatus eſt Teophraſtus, ubi, quae coquuntur, a motu impediri hunc

Plu. in lib. de tuē. ſan.

Loc. cit.

lib. de cib. bo. & ma. ſucci.

in

A in modum ſcripſit, ἐπεὶ καὶ τὰ ἑψόμενα κωλύεται, μὴ ἐν καιρῷ κινούμενα. Quocirca magnopere damnandi ſunt Eraſiſtratus, atque Diocles, qui falſis rationibus decepti ſanguinem excreantes phtiſicos, aliosq. plurimos ualetudinarios deambulationibus poſt cibum exercebant. Quae tamen de motu uehementiore intelligenda puto, quod Auicennas exiguum a cibo motum in uentriculo melius eum accommodare, praeſertim quando mox dormiendum eſt, docet. quod etiam Ariſtotelem ſignificaſſe conſentaneum eſt, ubi ſcripſit ambulationem poſt cenam efficere, ne ad os uentriculi ſupernatent edulia. Tria tamen hoc in loco obſeruanda eſſe iudico: primum eſt, ut nullus exercitationem moliatur, niſi prius excrementa per nares, os, aluum, & ueſicam expulerit, cum haud tutam eſſe exercitationem non inanito corpore clament Galenus, & Aui-
B cenna, & ad haec etiam heſternus cibus apprime concoctus ſit; quoniam ſi prius uel poſterius quis exercitationem, adeat, aut crudis humoribus, uarijsq. recrementis implebitur, aut pallidae bilis prouentum augebit. cognoſcetur autem cibum iam concoctum eſſe, tum ex eructationibus, tum ex urinis, quae dum albidiores ſunt, abſtinendum a motu demonſtrant, dum uero ex albidis flauiores euaſerunt, iam tempus exercendi adeſſe indicant. Secundum obſeruandum eſt, ne ſtomacho immodice uacuo ac plane eſuriente labor, uel exercitatio obeatur: quoniam hoc pacto eueniet, ut ingeſtus cibus, nec dum accommodatus concoctusue a ſtomacho rabiente, & conſequenter a membris ualde famelicis auide nimis rapiatur, & proinde cruditates, & obſtructiones innumerae ſuboriantur, quod probe intelligens Hippocrates dixit, ὅκου λιμὸς οὐ πονητέον,
C ideſt, ubi fames, laborandum non eſt. Tertium obſeruandum eſt, ne ſtatim poſt exercitationem cibus aſſumatur, ſed modica interijciatur mora, quouſq. feruor remittitur, & agitatio corporis iam ſedata appareat. id quod Spurinam ſenem in ſanitate conſeruanda diligentiſsimũ obſeruaſſe ſemper, auctor eſt Plinius iunior: quodq. Galenus & ab Eraſiſtrato, & ab alijs antiquioribus medicis confirmatum fuiſſe, ſcribit; craſsi tamen qui tenuiores fieri ſtudent, excipiendi ſunt, quos Hippocrates ſiue Polybus anhelantes ab exercitatione cibum capere conſuluit in libro de ſalubri diaeta. Ariſtoteles quoque hoc ideo non eſſe faciundum cenſuit, quoniam corpus ſtatim poſt exercitationem adhuc purgatur a labore nondum quieſcit, & praeterea excrementa citata redundant: unde nec fames tunc oritur, neque calor cibo coquendo uacare poteſt. ob quod minus etiam exercitati debent ſtatim frigida lauari, aut uinum, uel aquam

frigidam

2. de ca. pl. cap 20. Coel. Aur. lib. 2. chro. c. 13. & 14.

2 de tu. ua. cap. 2. lib 1. fen. 3. doc. 2. c. 3.

2. Aph. 16. Auic. li. 1. fen 3. trac. 2. cap. 3.

6. epid. 3. 6. Epid. cõ. 3. aph. 2

partic. 5. prob. 28. & 30.

ſrigidam potare: a ſrigidá enim lotione hominem laedi metus eſt, ut pote qui iam ex multa exercitatione, & rarior eſt redditus, & uacuus; uinum ſimiliter caput exercitatis ſtatim exhibitum uehementer ferit, qua ratione illud prorſus euitabant athletae poſt exercitationes, ſi Galeno credimus: frigidū autem ualde quodcunque poſt exercitationes illico aſſumptum uentrem, & iecur offendit; nonnullos item neruis oblaeſos, atque alios ſubito mortuos, quod poſt uehementem exercitationem uinum frigidum ualde biberint, refert Galenus. De hora autem diei particulari, in qua homines ſani, de quibus fere tota eſt tractatio, exercitationibus corporis ualetudinis gratia operam nauare debent, ita decretum apud Galenum, & Auicennam reperio, Vere meridianam horam eligendam eſſe, quando aeris ſtatus temperatior exſiſtit: Aeſtate matutinam, ut diei aeſtus, quantum fieri poteſt, euitetur, quam horam in deambulando commendaſſe ſimpliciter uiſus eſt Hippocrates, quamq. ſemper adamaſſe Alexandrum Macedonum regem, apud Plutarchum legimus: dum is reiectis obſoniorum artificibus longe ſe commodiores ſecum afferre, nempe matutinam ambulationem ad condiendum prandium, & prandij tenuitatem ad condiendam cenam dictitabat: Autumno & hieme ueſpertinam, niſi uel cibus mane ſumptus, uel quid aliud uetat. Nam cum hiſce temporibus mane aer frigidior ſit, aliaeq. diei breues admodum partes in negotijs neceſſarijs conſumantur, & praeterea cibus quantumuis exiguus mane ſumptus nō poſsit, niſi ueſpere, concoctus eſſe, ea ſola hora exercitationibus apta ab antiquis probata eſt, unde Marcus Antoninus Imperator, qui ualetudinis omnium fuit ſtudioſiſsimus, breuiſsimis diebus, ut refert Galenus, ſole occidente palaeſtram (ubi pila, curſu, & pugillatu eum ſe exercuiſſe puto, quando huiuſcemodi exercitationes ipſi ſummopere placuiſſe, atque in ijs plurimum ualuiſſe, ſcribit Capitolinus) ingrediebatur: longiſsimis autem hora nona, aut ad ſummum decima: Quam horam una cum octaua fere communem omnium hominum in exercendis corporibus fuiſſe, teſtari uidetur Martialis, ubi quomodo Romae diei horae diſpenſarentur, ad Euphemum ita ſcribit.

[Margin: 3. de ſal. dieta. 22. — 2. de acutis — li. 3. de dic. — 6. de tu. ua. cap. 5. — Lib. 4.]

Prima ſalutantes atque altera continet hora,
Exercet raucos tertia cauſsidicos,
In quinctam uarios extendit Roma labores,
Sexta quies laſsis, ſeptima finis erit.
Sufficit in nonam nitidis octaua palaeſtris,
Imperat exſtructos frangere nona thoros,

Hora

A *Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum,*
Praeparat ambroſias cum tua cura dapes,
Et bonus aetherio laxatur nectare Caeſar,
Ingentiq. tenet pocula plena manu,
Tunc admitte iocos, greſſu timet ire licenti,
Ad matutinum noſtra Thalia Iouem.

quamuis alios etiam fuiſſe conſtat, qui hora ab octaua diuerſa exercerentur: ut de Alexandro Seuero Imperatore prudentiſsimo conſtat, de quo ſcribit Lampridius. Quod ſi neceſsitas cogeret, ante lucem actibus operam dabat. Poſt actus publicos ſeu bellicos, ſeu ciuiles lectioni graecae uariorum auctorum operam dabat, poſt lectionem palaeſtrae, aut ſphaeriſtirio, aut curſui, aut luctationibus mollioribus incumbebat, atque inde unctus lauabatur, ita ut B caldarijs uel numquam, uel raro, piſcinis ſemper uteretur, in eaq. una hora prope maneret: biberet etiam frigidam claudiam ieiunus ad unum prope ſextariũ. Egreſſus balneis multum lactis & panis ſumebat, oua deinde, mulſum, atq. his refectus aliquando prandium inibat, aliquando uſq. ad cenam differebat, pranſus eſt tamen ſaepius. Horatius quoq. paullo diuerſius, & ſeipſium, & alios libere uiuentes in exercitationibus efficere ſolitos, atteſtari uidetur, ubi poſt multa haec ſcribit. Lib. 1. ſer. Sat. 6.

Ad quartam iaceo, poſt hanc uagor, aut ego lecto,
Aut ſcripto, quod me tacitum iuuet, ungor oliuo,
Non quo fraudatis immundus Natta lucernis,
Aſt ubi me feſſum ſol acrior ille lauatum
Admonuit; fugio rabioſi tempora ſigni
C *Pranſus non auide, quantum interpellet inani,*
Ventre diem durare; domeſticus ocior, haec eſt.
Vita ſolutorum miſera ambitione grauiq.
His me conſolor uicturum ſuauius, ac ſi
Quaeſtor auus, pater atque meus, patruusq. fuiſſent.

Illud tamen hoc in loco nequaquam praetereundum exiſtimo, quod maiores noſtri, quorum maior pars uel exiguum quid, uel nihil omnino mane manducabant, ſemelq. tantum in die ſaturabantur, hora octaua diei, uel nona commode exerceri poterant, aut etiam occidente ſole. Ceterum aetate noſtra, quando uix unũ, aut alterum eſt inuenire, cui non ſit in more poſitum & ueſpere, & mane cibis ſaturari; nulla in omni tempore opportunior apparet hora, quam matutina, paullo ante cibi ſumptionem; nimirum cum corpora leuiora & ab excrementis magis libera, magis

ob praeuium ſomnum ualida, magis denique a quibusuis impedimentis ſoluta ſunt, & praeterea minus imminet periculum, quin externus cibus probe confectus ſit: ſicut contra in ueſpere, cum nondum cibus concoctionem aſſecutus eſt, corpusq. ſuperfluitatibus magis redundat, magisq. grauatur, potius quieſcendum, quã exercendum eſſe, quiſque uidet: uti quoque animaduertiſſe Auicennam arbitror, ubi dixit: In hieme uero rationi conueniens erat, ut fere uſque ad ueſperam tardaretur, ſed alia prohibentia hoc uetant. Erit itaque fere perpetuo noſtris hiſce temporibus mane ante cibum quibuslibet ſanis adeunda exercitatio, ſique ullus auctor inuenietur, qui poſt cibum exercitationem commendet, modo prudenter conſulat, non gratia ſanitatis, aut habitus boni comparandi illud facere, ſed potius gratia alicuius particularis affectionis curandae cognoſcetur. Eſt & aliud hoc in loco magnopere conſiderandum, veteres tam Romanos, quam alios multos ſemper dies, atque noctes ſeparatim in duodecim horas partitos eſſe; atque alias diei maximas ut in aeſtate, alias minimas, vt in hieme, alias aequinoctiales uocaſſe: numerum autem hunc ſcribit Galenus tanquam omnium utiliſsimum ab ipſis delectum eſſe, quoniam dimidium continet, & duplum, & quartum & ſextum, & duodecimum: quae nullus alius poſt ipſum numerus uſq. ad uigeſimum quartum continere uidetur. Vnde ne quis horas diei antiquorum eaſdem cum Italicis, & multis alijs noſtrorum temporum eſſe putans errandi in exercitationibus, aut alijs occaſionem habeat, hanc horarum partitionem apud ueteres in uſu habitam memoria tenere debet: ſic enim & conſuetudines probe iudicare, & antiquas nouis accommodare facile poterit.

Li. 1. fen. 3. doc. 2. c. 3.

Lib. de cuiuſque animi pec. notitia atque medela. c. 5

Quanta fieri debet exercitatio. *Cap. XII.*

EX ijs rebus, quae medicorum artem coniecturalem, & paene incertam efficere a multis creduntur, praecipuã remediorum omnium adhibendorum menſuram eſſe, ſemper putatum fuit; quam nonnulli antiquorum aliquando tanti fecerunt, vt quaſi eius cognoſcendae ſpe deiecti medicinae opera exercere recuſauerint. Quapropter & medicinae profeſſores, & illi qui exercitationum ope ſanitatem tueri ſtudent, omni cura, & diligentia opus habent, quo actionum ſuarum menſuram, & quantitatem cognoſcant, ſine quibus incredibilia errata

A ta committi ſolent, & plerunque (utar Plinij uerbis) inſcitia capitalis euadit. cumque nos exercitationis totam artem tradere profiteamur, iam quantum unuſquiſq. exerceri debeat, monſtrare conabimur. Et ne ſingula explicantibus nimis diuagetur oratio, uniuerſa quantitatis exercitationum tractatio ex his conſtabit, Quis eſſe debeat exercitationis communis terminus: Quantum fortes, quantum debiles, quantum ſenes, quantum uiri, quantum pueri, exerceri debeant; quantum hieme, aeſtate, uere, & autumno; quantum temperate uiuentes, quantum humidi, calidi, frigidi, & ſicci; quantum ualetudinarij; quantum non aſſueti. his etenim cognitis nihil, quatenus ad praeſens caput attinet, deſiderare iure poterit. Sed antequam rem aggrediar, adnotandum duco, de corporibus aegris non futurum ſermonem; tum quia paucas exercitationes lib.29.c.1.

C requirunt; tum quia ſecundum morborum uarietates uariantur exercitationum ſpecies, atque menſurae; & iccirco certa ratione definiri nequeunt. Terminus igitur exercitationum communis, quem Galenus, Oribaſius, Auicenna, & Aetius Hippocratem ſecuti docuerunt, duplex eſt, unus, quando ſcilicet uapor ſudori aliquantiſper permixtus ſentitur, uenae intumeſcunt, atque anhelitus permutatur: cum enim ab exercitatione duo requirantur, membrorum robur, & caloris auctio, qui ſuccos concoquat, concoctos nutriendis membris diſtribuat, atque demum inutilia diſsipet, niſi exercitatio tanta ſit, & ad ſimilem terminum perueniat: neque bene, neque perfecte illa omnia obtineri poſſunt. alter terminus eſt, ut tamdiu exerceatur unuſquiſque, quamdiu color floridus eius faciei, & corpori ingeneratur; motusque acriter, aequabiliter, & concinne edit; nec ullam effatu dignam laſsitudinem percipit. 5. de locis aff. cap. 5. li 6.c.11. li 1.fen.13. doc.2.c.3. lib.2.c.3. 6.epi.cō.2

C ter, & concinne edit; nec ullam effatu dignam laſsitudinem percipit. quod ſi calor euaneſcere incipiat; uel corporis moles paullo contractior uideatur, uel laſsitudo iam immineat: illico deſiſtendū eſt, ne, ſi ulterius progrediatur, corpus plus iuſto gracileſcat: boni ſucci una cū malis exhauriatur: & tandem calor naturalis debilior reddatur; & ideo loco roboris acquirendi uires potius deſtruantur. ſimiliter ubi motuum alacritas, aequabilitas, uel concinnitas remitti quippiam collabiq. cernitur utique ſtatim deſinere oportet; itidem ſi in ſudore accidat ulla qualitatis eius, quantitatiſue mutatio, quippe quem, & copioſiorem ſemper, & feruidiorem edi par eſt, prout motus uehementiores fiunt. cum igitur is aut minor, aut frigidior redditur: tum ſcito corpus exhauriri, refrigerarique, & ſiccari plus iuſto. & proinde corpori exercitando diligenter attendere conuenit, ut, quando praedictorum ſignorum aliquod ap- [illegible]

parere iam incipiat, protinus exercitatio dimittatur. Atque hi ſunt communes quidam termini, quos magna ſeſe exercentium pars continere debet. Succedunt poſtea particulares, pro quibus ita decretum uolo, quod ualidi diutius ceteris (niſi quid aliud obſtet) exerceri poſſunt, quamuis etiam uires aliquantiſper ſatiſcerent; nimirum quae facillime reſurgere poſſunt. debiles parum certe exerceri oportet, alioqui ſi in his uires uel tantillum patiantur, difficulter, & longo tempore reparantur; & iccirco ſat ipſis erit incaleſcere citra ſudoris principium. Senes dum ſe exercent omni cura ſudorem effugere debent; nempe ſicci, & aridi exſiſtentes ita maiorem ſiccitatem contrahunt; praeterea cum iam dixerimus, exercitationes in iuuentute conſuetas in ſenectute congruere, hoc in loco ſciendum eſt, ſemper ſenes minus quam iuuenes ſolebant, exercendos eſſe, omninoque laſsitudinis ſenſum effugiendum, terminumq. exercitationis eorum famis excitationem ponendum, ſicuti Socratem iam ſenem ſe exercitare, donec eſuriret, ſolitum legimus. Viri, ſub quibus comprehenduntur omnes intra adoleſcentiam & ſenectutem exſiſtentes, moderatas exercitationes poſtulant: uel enim offenduntur, ſi plus iuſto exerceantur, uel paucum omnino fructum capiunt, ſi minus, uel utroque modo prauum aliquem habitum contrahunt: quocirca terminus communis iam expoſitus his omnibus mirifice aptabitur. Pueri a primo uſque ad tertium aetatis ſeptenarium multis laboribus probe ſufficere poſſunt. quocirca & incaleſcere, & anhelare, & ſudare & aliquantiſper defatigari ipſis impune conceditur: excrementis enim plurimis ob uiuendi imprudentiam exuberantes a ſudoribus, & laboribus multis iuuantur; uiribus autem ualidis pollentes a leuibus defatigationibus minime offenduntur: haud tamen modum in labore pueros umquam excedere conuenit, & tanto minus, quanto primo ſeptenario uiciniores exſiſtunt, ſiquidem intempeſtiua exercitationis duritie corporis pueri adauctum, a natura quam maxime comparati inhibetur auctio, ob quod paedotribas nonnullos ſui temporis damnauit Galenus; quod plus aequo pueros exercerent. ſimiliter & Ariſtoteles improbandos iudicauit Laconas, qui nimijs laboribus, & exercitationibus pueros efferatos reddebant, ſicut & illas nationes, que athletarum habitum laboribus in pueris generare ſtudentes eorum corpora deſormabant, augumentumq. impediebant. Nã inter eos, qui Olympia uicerunt, duo, uel tres tantum exſtiterunt, qui ijdem adoleſcentes, & uiri ſint uictoriam conſecuti, quod per uiolentas, & plurimas

1. de tu. ſa. c. 2. 7. Pol. cap. 4.

D E F

A mas pueris adhibitas exercitationes una cum auctione corporis ro-
bur, atque uis auferebatur. multum itaque exerceri poterunt pue-
ri,ſed non immoderate. Hieme multum exercendum, citra tamen
ſudorem, ne frigus magis obſit, & quo ad uniuerſum corpus in-
caleſcat. Vere plus, & uſque ad ſudorem. Autumno minus, mi-
nime omnium aeſtate; quando,(quidquid dixerit Ariſtoteles) ne-
que ſudare, neque incaleſcere, neque defatigari omnibus ab am-
biente aere ſatis, & defatigatis, & debilitatis expedit. Qui tem-
peratam uitam degunt, etſi paucis ſuperfluitatibus abundent, &
iccirco minori exercitatione indigere ſecundum Galeni ſenten- In lib.de ci
tiam uideantur, nihilominus & ipſi moderate exerceri debent, bis bon. &
ne otio torpeſcentia membra, calorue ſopitus, proprium, & na- ma.ſuc.
turalem habitum remittant, neue excrementa etiam intempera-
B te uiuentibus neceſſario genita retineantur. Incontinentes au-
tem ſicut multa excrementa, multosque humores ſuperuacaneos
aggregant, ita multis exercitationibus ac laboribus opus habent,
quae humores illos excrementaque abſumant, quaeue profun-
dos ſomnos inducentia felicius concoctionem adiuuent; ſiqui-
dem Galenus foſſores & meſſores, ideo a prauo uiuendi genere 1.de alim.
minimum quid offendi ſentit, quoniam a laboribus in profundos fac.
ſomnos demiſſi etiam deterrima probe coquunt, & ad meliorem
naturam reducunt; ideo iſti, modo uel crudorum in corporis am-
bitu latentium humorum copia,uel uirium debilitas,quae hos ple-
rum que comitari ſolet,uel aliud quid non prohibeat, quanto plus
& diutius exercebuntur, tanto magis ſibi conſulent; ſiue incale-
ſcant ſolum, ſiue ſudent, ſiue etiam leuiter defatigentur. Humi-
C da corpora multam exercitationem requirunt, quo a motus mul-
titudine humiditas nimia exſiccetur; unde iſta tamdiu exerceri po
terunt, donec ſudor citra uirium defectum largus effluxerit, ſicca
minus exerceri debent, neque umquam calorem, ſudoremue in
exercendo ſe exſpectare. Frigida quoad tota ſe calefacta percipiāt,
exercitari expedit. Calida uero parce exercenda ſunt, nec um-
quam aut ſudorem, aut incaleſcentiam, aut inſign[illegible] nhelitus
mutationem in ipſis exſpectare decet. Calida praeterea, & ſicca
exigua, uel nulla exercitatione gaudent, ne tam caliditas, quam
ſiccitas ſimul augeantur. Frigidis, & ſiccis ratione frigiditatis, &
uſque ad manifeſtam incaleſcentiam exercitatione opus eſt; ob
ſiccitatem a ſudore ualde cauere debent. Calida,& humida mode-
rata exercitatione uti conuenit, quoniam puſilla humiditatem ſu-
perfluam non diminuit; multa nimis eliquat,& calefacit, indeque

morboſas fluxiones parere ſolet. quocirca uehementem anhelitus D
alterationem, uehementemq. calefactionem ea effugere neceſſum
eſt. Frigida porro & humida eatenus exercenda ſunt, quatenus
anhelent, incaleſcant, atque etiam paulliſper ſudent: Summatim
huiuſcemodi corpora omnium maxime exercenda erunt, ita
namq. excrementitiae humiditates, quibus oppleta ſunt, inaniuntur,
calor naturalis excitatur, & perbelle concoctiones omnes perficiuntur.
Demum ualetudinarios, qui mox a morbis reſurgunt,
exigua admodum exercitatione uti debere, nemo ignorat; quoniam
horum uires infirmae ualde exſiſtentes, calorque debilis, &
membra exſiccata, ſi multa exercitatione agitentur, non poſſunt
non ſummum detrimentum ſentire: proinde iſti intra anhelitus
mutationem. intra caloris aduentum, intra denique defatigationem
quamlibet exercendi ſunt: prout tamen iſti reficiuntur, uiresq.
creſcunt, & meliuſculi eſſe coeperunt, adijcere debent exercitationes. E
Poſtremo qui exercitationibus inaſſueti ſunt, cum prauam
illam conſuetudinem deponi debere, iam oſtenderimus, prius
expurgari ab humoribus, & ſuperfluitatibus ex ſegnitie ortis ſecundum
Galeni conſilium debet, alioqui periculum imminet, ne
a fluxionum pernicioſis morbis protinus tententur: deinceps primo
parciſsime exercendi ſunt per aliquot dies, poſtea exercitationis
modus paullatim augendus, quouſque ad terminum illum peruentum
ſit, quem inaſſuetis ſufficere, & citra ullam moleſtiam
calefacere experientia docuerit: eo ſemper (quod ſupra quoque
demonſtrauimus) animaduerſo, omnibus immodicam exercitationem
nocere, nempe quae pueris incrementum adimit, & membra
colliquat, uiris inaequales intemperies gignit, atque febrem interdum, F
ſicuti de illo immodice exerceri coacto narrat Galenus in
libro de cauſsis prae inchoantibus; ſenibus immedicabiles laſsitudines,
atque ſiccitates parit; omnibusque tandem aliquid ſemper
boni effluere facit. Quamquam Ariſtoteles ij. ethic. ad Eudemum
libro, ubi uirtutem medium eſſe probat, exceſſum in exercendo
defectu magis laudat, ſicut in cibo contrarium, οἷον (inquit)
καὶ περὶ τὸ σῶμα ἐν μὲν τοῖς πόνοις ὑγιεινότερον ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἐλλείψεως καὶ ἐγγύτερον τοῦ μέσου. ἐν δὲ τῇ τροφῇ ἡ ἔλλειψις ὑπερβολῆς
& quae ſequuntur. Immodicae autem exercitationis haec ſigna
ſunto, dum articuli calidiores effecti ſentiuntur; dum uniuerſum
corpus aridum, & inaequale apparet; dum in motu ſenſus doloris
cuiuſdam ulceroſi ſuboritur; dum labor coacte, & non ſponte
dimittitur; dum poſt ſudorem pallor ſuccedit, ſicut in athletis immodice

Galen. 3. de ſymp. cau.

38. partic. prob. 5.

A modice exercitatis euenire conſueuiſſe auctor eſt Ariſtoteles; dum inſolita denique, ac ualde moleſta laſsitudo percipitur. Tota itaq. quantitatis exercitationum ratio his omnibus nobis praeſcripta ſit. Quod ſi multa particularia a quoquam reperientur, quae à nobis aut ignorata, aut praetermiſſa uideantur, illud ſciat, nihil quod ad uniuerſam artem neceſſario pertineat, eſſe, quin uel explicite, uel implicite a nobis comprehenſum habeatur, quamquam etiam multae exercitationes ſunt, quarum quantitatis terminum non expreſsimus, quod a termino illo communi praeſcripto eorum menſuram accipi uolumus.

De modo exercendi. *Cap. XIII.*

B PRAETER locum, tempus, & quantitatem, quae in obeũdis exercitationibus ſumma cura obſeruari debere demonſtrauimus, adeſt & modus, qui ut in illis ipſis, ſic in pleriſq. alijs rebus recte peragendis tantũ poteſt, ut, niſi is adhibeatur, cetera omnia ſuperuacanea reddantur, infinitiſq. prope erroribus iam uia latiſsime pateat. Qua de re maxime ad huius tractationis abſolutionẽ pertinet, ut modũ, quem antiqui in exercendis corporibus tenuerunt, quoq. temporibus noſtris unus quiſque ſanitatis ſtudioſus uti non ſine fructu poteſt, & debet, apertum breui ſermone faciamus. Modus igitur, quo ueteres ad ſanitatem uſos legimus, fuit is, quem Oribaſius Pergamenus Iulia- 6.colle.
ni Impera. medicus, Aetius Amidenus, & Arabum doctiſsimus ad Iul.c 15 Libro 1.
Auicen. in medium attulerunt. Viri namque & iuuenes exercen- ſer. 3 c. 2.
C di ubi loτio perfecta concoctio apparebat, faecibusq. aluum exone lib. 1. fen.
rauerant, maior pars ſeſe exſuebant, mox fricabantur mediocriter, 3 cap 3.
uſque quo floridus color in ſumma cute reſidens, & artuum flexibilitas atq. ad omnem motum agilitas perſuadebant; perfricati oleo dulci inungebantur; quod ut magis artus quoslibet penetraret, manibus undequaq. prementibus, & explanantibus apponebatur; ab unctione qui luctatione exerceri uolebant, aut pancratio, puluere conſpergebantur, alij protinus in exercitationem, prout cuique altera alteri utilior atque gratior apparebat, deſcendebãt, peracta exercitatione paullum quieſcebant, deinde ſtrigilibus, uel aſperiuſculis pannis ſtrigmenta a corpore eradebant; quo facto aliquando rurſum fricabantur, ἀποθεραπευτικὴ dicta frictione, ſimiliterq. ungebantur alias in ſole, alias ad ignem, ut Corne- lib.1.c.2.
lius Celſus teſtatum facit: ſicq. fere ſemper balneum ingredieban-

tur conclaui quam maxime alto, lucido, & ſpatioſo, rarius ſeipſos D
induentes ad capiendum cibum accedebant. Atque hic totus erat modus, quo uel in gymnaſijs publicis, uel in priuatis locis maior pars liberorum hominum, & eorum qui ualetudini curandae & bono habitui comparando ſollemniter incumbebant, frequenter utebatur. Nec quiſquam miretur, quomodo liberi homines ſingulis diebus tot corporis curis occuparentur, quando omnes homines, nedum clariores quotidie defricari ſolitos, multi auctores, & praeſertim Columella trigeſimo ſexto lib. cap. memoria mandarunt: de quo defricandi more, & modo, ſi Deo placuerit, aliquando tractationem huic adijciemus. Ceterum ueriſimile fit quamplurimos alios exſtitiſſe, qui uel negotijs publicis, priuatisq. impediti; uel neceſſarijs uariarum artium operibus detenti; uel aliqua ualetudinis ratione coacti hoc pacto minime exercerentur, ſed frictionibus, E
& unctionibus dimiſsis quaſcumq. poterant exercitationes amplecterentur; ſicuti & multi reperiebantur, qui praedictarum cauſſarum aliqua nullo modo exercitationibus uacandi otium habebant; quibus omnibus exactiore uictu, & ſanis medicamentis opus eſſe tradit Galenus. Verumenim uero cum aetate noſtra gymnaſia illa ob exercendi commoditates ab antiquis fabricata in vſu deſierint eſſe, neq. gymnaſtas, & paedotribas, neq. aliptas, & reunctores habeamus, a quibus fricandi, ungendi, tandemq. quomodouis exercendi modos, atq. commoditates quaeramus, ſat erit illis, qui aliqua neceſſaria occaſione impediti libere ſeſe exercendi otium nequaquam habent, ut potius quomodocumq. poſſunt, exerceantur, quã ſemper in cõſummata quiete degant; modo tamen hoc unũ obſeruent, ne ſtatim a cibo exercitationes eas quas gratia ſanitatis facere uolunt, ſolicite nimis adeant, ſed ſaltem aliquot horas interponant, quo quam minimum fieri poteſt nocumẽtum inde ſequatur. F
Porro qui ſuae ſpontis ſunt, & maiori otio propriorũ corporũ curae libere uacare queunt, haec omnia diligenter obſeruare debent, primo ut corpus tum a faecibus & urinis, tum a muccis & ſputis accurate emundare, caput pectere, manus, & faciẽ abluere ſtudeãt, ne excrementa in uarijs corporũ cauitatibus, atq. in ipſo ambitu latẽtia, a motu excitata u porationib. offendãt; ſtrictiſq. meatibus nõnunquã infarcta, aut exercitationis calore eliquata obſtructiones, fluxioneſq. diuerſas pariant. Secundo ut corpus ijs indumentis obtegant, quae laborẽ ipſi ſuperaddere nequeant, quaeue interim a uentis, ſi qui erunt, uel a frigore tueantur; aut etiã ſi aeſtus urgeat, feruorẽ nullo pacto augere, ſiue fouere queant; nã indumenta niſi

exer-

Lib. 1 de cibis bon. & ma. ſuc.

A exercitandis prudẽter accõmodentur, praeter impedimentũ, quod laboraturis in motu praeſtare ſolent inſigne, faciunt quoque, & ut ſine motus debita menſura ſudẽt, & alia incõmoda ſuſtineant; ſi quidem ſudor ita indutorũ ſine motu multò eueniẽs, veluti Ariſtoteles diſputat, deterior eſt eo, quia labore emanat. & huius argumentũ eſt, quod ita ſudãtes decoloratiores euadunt, cũ humor per ſumma corporis paſſus, atq. incaleſcens ab externo aere refrigerari nõ poſſit, & inde pallorem facile contrahat, ſimulq. corporis perſpiratio a qua gratus calor emanare conſueuit a veſtimẽtis inhibeatur. Tertio obſeruandũ erit, ut remiſſe, ac leniter unuſquiſq. exerceri incipiat, deinceps eius intentionẽ augeat paullatim, uſquequo ad terminũ, qui ſibi conueniens uidebitur, perueniat, atq. uehementiã rurſum pedetentiũ remittere eatenus conetur, quatenus ſibi iam ſatis B ſeſe exercuiſſe doctus experientia ſentiet: nã ſubito ab intenſis exercitationibus incipere, non ſolum imbecillibus, ſed etiã robuſtis corporibus ſumme pernicioſum iudicauit Galenus. Quarto iis, qui inter exercendum ſudant, curandum erit, ut peracta exercitatione ueſtes ſudore madefactas exſuant, & ſiccas reſumãt, idque ſi fieri poterit in loco tepido, aut temperato; aut ſaltem neque frigido, neque uentis perflato. ſi etenim humecta illa indumenta retineantur, facile eſt carnibus a calore relaxatis iterum ſudores imbibi, ſicq. denuo corporis meatus obſtruitur; praeterquam quod panni madidi mox frigefacti horrores, fetores ac alias moleſtias inducunt, atque inde febres interdum oriri ſolent. Quincto obſeruandum erit, ne (ſicut etiam ſupra admonuimus) poſt exercitationem quam primũ quieti ſeſe dedat, aut cibum ſumat, ſed blando, & ualde remiſſo potius ali-C quo motu utatur, tantumq. a capiendis cibis abſtineat, quoad perturbatio illa, quaſiq. corporis fluctuatio aeſtuatione, ab exercitatione genita prorſus ceſſauerit, eiq. tranquillitas quaedã, & leuatio ſucceſſerit. Totus itaque erit exercitãdi modus & ordo, primo corpus a ſuperfluitatibus quibus vis emundare, caput pectere, manus & faciem abluere, ſe accommodate induere, tardos, & remiſſos motus incipere, ad celeriores, & uehementiores procedere, iterumq. paullatim remittere, madefacta ſudore indumenta exſuere, blande poſtremo moueri, & ſedata exercitationis perturbatione cibum capere. Atque haec de uniuerſali exercitationum ſpeculatione, & methodo diſputata ſufficiãt. Reſtat modo particulares ſingularum exercitationum naturas, atque effectus enarrare. quod in ſequentibus libris, quantum fieri poterit, plene praeſtare conabimur.

2 par. pb. 30. & 38. partic. proble. 3.

In con. de pu. epilep.

Explicit Liber Quartus.

AR-

ARTIS. GYMNASTICAE LIBER. QVINCTVS

De ordine agendorum; & de nonnullis ſcitu dignis. *Cap. I.*

SICVTI nullus ab exercitationũ particulariũ
cognitione fructus expectãdus eſſet niſi re-
cta atq. uniuerſalis methodus, quã ſuperio-
ri libro abũde ſatis (ni fallor) tradidimus,
optime poſsideretur; Ita profecto illa infru
ctuoſa, ac prope modũ uana euaderet, niſi
haec particulariũ fere omniũ exercitationũ B
tractatio, quã aggreſſuri ſumus, illi cõnecte
retur; ſiquidẽ incerta, ac fallax ea cognitio uideri poteſt, qua exerci
tatio vniuerſali quodã pacto accepta iuuare intelligitur. ſed ſi qualis
exercitatio, quod nocumentũ, quãue cõmoditatẽ praeſtare idonea
ſit, cognoſcatur, proculdubio nihil amplius relinqui conſtat, quod
exercitationũ quarumuis ſcientiã optantis animũ explere iure de-
beat. Et iccirco ne inchoata a nobis gymnaſticae tractatio imperſe
cta relinquatur, in ſequẽtibus ſingulos exercitationũ iam enarrata-
rũ effectus proſequemur; atq. hos cũ ex antiquorũ auctorũ cõpro-
batis experiẽtia teſtimonijs, tum ex rei ipſius natura inſpecta, quam
12. Metho. eſſe uerã cõdiciones rerũ inueniendi rationẽ ſcripſit Galenus, dice-
re conabimur. Et ne citra ordinẽ totus futurus ſermo uagetur, ita
materiã huiuſcemodi declarare inſtituimus, vt primo cõmoda in cor F
pora humana ex unaquaq. exercitationis ſpecie emanantia, deinde
incõmoda ſigillatim explicẽtur: nã illud, quod quãplurimis medica
mẽtis euenire uſu cõprobatur, ut ſi alicui corporis parti, & affectui
proſunt, alijs noceãt, in exercitationibus itẽ cõtingere, nemo igno-
rat. In explicãdis praeterea utilitatibus, atq. damnis a mẽbris ſupe-
rioribus principiũ ſumentes, ut plurimũ in ultima, atq. infima ſeria
tim terminabimus, prius tamen illis enarratis, quae nullũ corporis
particulare membrũ reſpicere uidebuntur. His autem ſic pertracta
tis, duo me ſaltem peracturũ eſſe ſpero: Alterum ꝙ maiori facilita-
te, firmioreq. cognitione quicumq. haec legent, animis eorum in-
ſidebunt: Alterum ꝙ habito a ualetudinis ſtudioſis exercitationum
aſsiduo delectu, uel nulli errores, uel quam paucisſimi committen
tur, ſicque demum multi eorum pernicioſorum morborum eu ta-
buntur,

A buntur, quos deſidia, laborum abſtinentia, ac exercitationis ignoratio non contemnendos, quosq. intempeſtiuus exercendi uſus continuo parere ſolet: illud nãque a natura comparatum eſſe norunt omnes, ut illa, quae corporibus noſtris admota inſigniter conducere animaduertuntur, eadem plerũq. magnum detrimentũ inferant, ſi uel nullo pacto, uel prauo ordine, atq. omnino importune adhibeantur. quod etiam in exercitationibus ipſis fere contingere, iudicauit Galenus, ubi ſcriptum reliquit, eos, qui ante cibos, atque opportune ſeſe exercent, haud exquiſita victus ratione opus habere, quin interdum Naturae in ualetudine commiſſos defectus corrigere, quemadmudum ex aduerſo illos, & accuratiore uictu, & aſsiduis medicamentis indigere, inſuperque natiuam ſanitatem corrumpere, qui neque ante cibos aliquo pacto, neq. ordine, ac tempore ſeruatis exercitationes adeunt. Cum itaque tali ordine, quae ad uniuerſam gymnaſticam perficiendam ſuperſunt, praedictis adiungere propoſitum mihi ſit, id ante cetera praefari opere pretium eſſe duco, nos in ſuperioribus gymnaſticam facultatem non in curatiua, ſed in conſeruatiua medicinae parte collocaſſe. Et tamẽ omnes ueterum medicorum ſectas, ac praeſertim Methodicos, quorum principes Aſclepiades, Themiſon, & Soranus extiterunt, in cunctis fere diuturnis morbis curandis exercitationes aliquas magnopere commendaſſe, ut ex libris Cornelij Celſi, qui Aſclepiadem in multis ſecutus fuit, necnon Coelij Aureliani methodici, atque Aretaei clariſsime intelligere licet. quod ſimiliter Galenus, & qui Galenũ in dogmaticorum ſecta ſunt imitati, magna ex parte confirmarunt. Sed ne uel me, uel illos omnes erraſſe quis putet, ita ſententias noſtras accipi debere uolo, ꝙ.ſ. gymnaſticam principaliter circa ſanitatis conſeruationem uerſari, conſequenter circa curatiuam: nullã etenim exercitationem, qualiſcumq. ſit, uſquam reperies, quin in ſanis corporibus abſque noxa adminiſtrari queat, at paucis quibuſdam exceptis, nimirum ambulatione, geſtatione, uectione, ac ſimilibus, uix una aut altera inuenitur, quae aegrotantibus impune cõcedi queat; immo illa, quae adhibentur potius ut remedia, quam ut exercitationes commendantur, cum in ſanis omnes exercitationes ſolum fiant, quo bonam ualetudinẽ tueantur, optimumq. corporis habitum inducant: in aegrotis uero iccirco eaedem adminiſtrentur, ut morbo expellendo aliorum medicamentorum inſtar cooperentur. Quando igitur antiquorum in uarijs morbis exercitationibus aliquibus utendi cõſuetudinem in medium adducemus, non erit, ꝙ ullus admiratione capiatur, nosq. reprehendat, tãquam

In lib. de cibis bon. & ma. ſuc.

De chroni.

B

C

gymna-

gymnaſticam ſoli conſeruatoriae inſeruire ſtatuerimus, quoniam D
& nos rei ipſius naturam prae oculis habentes, ita determinandum cenſuimus, quemadmodum ueteres alias experiētijs aſsiduis, alias morborum cōdicionibus permoti paullo diuerſius ſentire quidem uiſi ſunt, ſed re uera a ſententia noſtra non receſſerunt. Aliud inſuper hoc in loco ſumma conſideratione dignum exiſtimo, quod, licet in multis exercitationibus diuerſus exſtiterit antiquorum mos ab eo, qui hodie in uſu eſt fere apud omnes, ueluti pilae exercitatio, lucta, diſcus, pugnae atque ſimilia; nihilominus cum parum noſtra conſuetudo ab antiqua recedat, ſolisq. accidentibus quibuſdam, & non in rei natura differat, fere eoſdem effectus, quos illi ſuis attribuunt, nos noſtris dare poterimus, modo unū, aut alterum obſeruemus, antiquos unctiones ac pulueres in multis exercitationibus adhibere conſueuiſſe, quas nulli hodie, aut quam paucisſimi fa- E
ciunt; atque hoc multi momenti eſſe ad uariandas utrorūque qualitates, quando de his Hippocrates uerba faciens ſcripſit, exercitationes in puluere, atque oleo magnas differentias ſuſcipere, cum puluis frigidus ſit, oleum uero calidum, atque inde oriatur, ꝙ hieme oleum corpus magis auget frigus prohibens, ne quid a corpore demat: Aeſtate uero caliditatis exceſſum faciens, carnem liquat, cum & a tempore & oleo, ac labore corpus calefiat; quemadmodū ex aduerſo puluis in aeſtate magis auget, feruorem aeris, & corporis remittens, in hieme autem frigus, & algorem inducit. praeterea maior pars hominum ſemel dumtaxat in ueſpere ſaturabatur, noſtrates bis cibos ſumunt, quod item non parum refert ad uariandas exercitationum condiciones. Vnde qui de noſtri temporis exercitationibus aequum iudicium ferre optauerit; debebit quid un- F
ctiones, & quid una diei ſaturatio importent, exacte penſitare, totumque illud noſtris adimentes in reliquis eoſdem uel parum diuerſos effectus exiſtimare.

2.d diaeta. iuxta finē.

De ſingularum exercitationis differentiarum effectibus Cap. 11.

TRes praecipuas exercitationum differētias ab antiquis Medicis excogitatas fuiſſe ſatis conſtat, quarum prima exercitium παρασκευαστικὸν, ſiue praeparatorium, altera ἀποθεραπευτικὸν, tertia ſimpliciter exercitatio nūcupata. Exercitationē praeparatoriam, facultatem cogendi, meatus corporis denſandi, eorumque laxitatem corrigendi obtinere, ſcripſit

A pſit Galenus. qua de cauſſa athletae, qui denſitate corporum ſudores impedire, & conſequenter robur conſeruare ſtudebant, ante ceteras exercitationes praeparatoria utebantur. quam item uſurpabant quãplures homines poſt coitum, ut laxitatem corporis in motu ueneréo genitam emendarent. de meridiano coitu loquor, cum ex nocturno oborta laxitas ſatis a ſomno curaretur. cuius rei gratia magnopere Soclarum laudare ſoleo, qui apud Plutarchum noctu coitum ob hoc exerceri debere aduerſus Epicurum medicum grauiſsime diſputat. ſicuti quoque Paulli ſententiam, Galeni, atq. Aetij opinionibus praeſerre conſueui, dum is contra ipſorum placita tempus concumbendi ſecundum cibum in ueſpere antequam ſomnus inuadat, oportunũ exſiſtere credidit: quod laſsitudo ex coitu contracta obdormienti ſtatim remittatur. Exercitationem apo-

[3.de tu.ua. cap.11. — 2.de tu.ua. cap.3. — 3.ſymp. prob.6. — lib.1 c.35. — 6.epid. — Lib.1.ſer.3. cap.8.]

B therapeuticam tam pro exercitationis parte, quam pro ſpecie acceptam corpora ab immodicis laboribus exſucta emollire, meatusq. corporis relaxando excrementa purgare, traditum eſt a Galeno: unde iure merito poſt uehemẽtiores exercitationes, poſt uigilias, poſt maerores, a quibus corporum meatus clauduntur, uireſq. non parum deprimuntur, ut plurimum adhibebatur: in ijs quoque commendabatur, qui palaeſtrae laboribus aſſueti, ob uitae negotia cogebantur illos dimittere. Exercitationis ſimpliciter acceptae differentiae, quae ab extrinſecis deſumebantur, eos effectus pariunt, quos locorum ipſorum, a quibus ſumuntur, condiciones producere poſſunt: & ideo, qui in calidis locis exercẽtur, magis exuruntur; qui in humidis humiditatem contrahunt, ſicque de ſingulis. corpora namque ab exercitatione rareſacta facillime diſponuntur ad im-

[3.de tu.ua. cap.2.]

C bibendas quaſlibet aeris, & locorum qualitates. De differentijs ab utendi modis acceptis in hunc modum decernendum erit, ꝙ exercitationes perpetuae, ſiue continuatae & aequabiles magis delaſſant, quam inaequabiles. ratio eſt eadem, quam attulit Ariſtoteles in problematibus, uidelicet membra a multo motu refrangi, atque multum eſſe motum, qui unus & continuus eſt, ac aequabilis. inaequabilem uero non ideo ſic delaſſare, quia ex mutatione naſcitur requies, laborq. omnibus partibus diſtributus a ſingulis minus ſentitur: qua itidem ratione motus interciſus, ac ordinatus minorem deſatigationem parit, nimirum cum interruptio quietem, quies laſsitudinis minus inducat. Exercitationes cum oleo peractae non modo praeſentem laſsitudinem mitigant, uerumetiam futurã prohibent, ſiccitatemq. arcent, ac ad motus promptitudinem maiorem generant: cuius rei gratia Pollio nonagenarius aetatem ſuam oleo

[5.par.proble.1.&11.]

extrin-

extrinſecus adhibito acceptam referebat. Quae cum puluere fiunt D
exercitationes praeterquam quod frigidiora conſeruant corpora,
efficiunt quoque, ne ſudor ita faciliter effluat, neue illa tantopere
2. de tu. ua. cap. 12. defatigentur. habet namque puluis ex Galeni ſententia emplaſticam
uim, refrigeratoriam, ac repercuſſoriam. ut non temere is praeceperit,
iuuenes temperatos, dum in calidioribus locis exercentur,
puluere uti, qui, ſi pinguis ſit, corpus exercitatum minime extenuat;
ſin autem aſper, inſtar pumicoſi, uel acer, qualis nitroſus, exiſtat,
5. de tu. ua. cap. 3. exercitationes eo peractae mirum in modum extenuant. Inter
differẽtias ab ipſius motus quantitatibus deſumptas primae ſunt
Loco citato. multae, paucae, & mediocres. Multas corpus ſiccare, mediocres
5. chronic. cap vlt. obeſum reddere, ſcripſit Galenus. ex quo liquet magna cum ratione
Coelium Aurelianum inter Methodicos non infimum ad pro-
Sect. 31. Prob 14. hibendam polyſarchiam multas exercitationes commendaſſe. de E
quibus etiam locutum exiſtimo Ariſtotelem, quando ſcripſit, exercitationem
ideo oculorum acumini obeſſe, quia uniuerſum corpus
ſiccando, indurandoq. pupillae cutem conſequenter indurat, atq.
ita uidendi acuties impeditur. Ex differentijs quoq. a motus quantitatibus
ſumptis magnae exercitationes magnopere calefaciunt,
excrementa inaniunt, ſudores cient: minus his mediocres, minime
omnium paruae. Inter differentias a qualitatibus captas ſecundum
Gale. 6. de mor. vulg. com. 3. Galeni ſententiam acuta exercitatio, ſiue celer, aut uelox corpora
extenuat, carnes, & ſuccos detrahit, ob idque a Galeno, & Aetio ad
6. de tu. ua. & lib. 6. c. 3 curandam polyſarchiam prae caeteris commendatur: lenta, atque
14 Meth. tarda pinguefacit, & craſsitiem inducit: mediocris inter utraq. medios
Lib. 1. ſer. effectus producit. Exercitatio uehemens atque robuſta calo-
4. cap. 32. rem quidem natiuum auget, ſomnos profundos generat, & conco D
Gal. de pu. epil. quendis cibis crudiſq. humoribus confert, at caput ab illa repletur.
lib. 3. c. 18. quocirca mirari ſoleo, cur Celſus ſcripſerit inſanientes omnes uehementer
exerceri debere. Valens exercitatio robori augendo cõducit.
Remiſſa uero languida, ac imbecillis uti praedictos effectus
obſcuriſsime parit: ſic ſanitati, ac habitui bono minimum iuuamẽtum
affert, potiuſq. aegrotantibus, ac ualetudinarijs quam ſanis accommodatur.
Inter has autem mediae tum minus, uehementibus
ac robuſtis, tum magis remiſsis & debilibus effectus eos producunt;
& idcirco ſanitatis conſeruationem non parum adiuuãt. His igitur
ita determinatis, iam facile euadit cuicunque uel mediocri iudicio
praedito intelligere, quos effectus ſingulae exercitationes, quatenus
aliquam ex antedictis habent differentiam, producant. quod
tametſi in recenſendis ſingulis non abſque animaduerſione ſuis lo-

cis

A cis praeterire ſtatuerimus. nihilominus haud inutiliter nunc quoque explicatum fuiſſe credo, quando iam ſaepius demõſtratum eſt, uniuerſales huiuſcemodi rerum tractationes ad integras illarum notiones acquirendas magni momenti eſſe. Illud hoc in loco ſcire oportet, in ſuperioribus libris multa de gymnaſtica bellica, & athletica nos diſſeruiſſe, ut expreſsius tota medicae gymnaſticae natura innoteſceret: at in ſequentibus de medica dumtaxat ſermonem habituri ſumus. eo quod illarum effectus cognoſcere parum omnino confert, ad id quod optamus, aſſequendum, ſolosque ſanitatem, aut morbos reſpicientes addiſcere ſufficit.

De ſaltatoriae effectibus. Cap. III.

B QVICVMQVE ſaltationum ſpecies apud ueteres in uſu habitas accurate contemplari uoluerit, ea ordine tẽporis, ratione, proportione, harmoniaque muſica non caruiſſe ſciet. & iccirco noſtra tripudia βαλλισμοὺς, ac geſticulatorios motus, quos tam mulieres quam uiri hodie ad libidines, & delicias exercent, illis non prorſus diſsimiles exſtare cẽſebit. Verumtamen illud inter antiquorũ & noſtras ſaltationes intereſſe nemo non uidet, ꝙ, ſicuti illae aliquando ſanitati inſeruiebant, ita noſtrae, uel numquam, uel raro hoc fine peraguntur, ut ualetudinis conſeruationem adiuuent, quippe quae ut plurimum poſt coenam, atque nocte inter ipſas commeſationes exercentur, quando potius quieti, & ſomno uacare praeſtaret. unde ſi ſaltatio opportune, quemadmodum maiores noſtri faciebant, & quemadmodum
C cunctas exercitationes peragi debere, ſuperius demonſtrauimus, lib.4.c.11.
adminiſtretur, quin commoda multa pariat, infitiari minime poterimus. Cubiſticam namque, quam primam eius ſpeciem fuiſſe diximus, brachia corroborare, ſimiliter & crura, nimirum quae potiſsimum agitentur, quiuis intelligere poteſt. Itaque qui brachia robuſta corpusq. undequaque flexibile habere cupiunt, hac exercitatione frequenter utantur. ceterum quia, dum in caput ſaltatur illudque ad terram flectitur, primo caput ualde repleri neceſſarium eſt, ſecundo uiſcera omnia quaſſari, inteſtinaq. ſuis locis dimoueri, & tandem dorſum ac articulos, qui in flexionibus uehementer cõmouentur, magnopere pati, rationi conſentaneum eſt; ideo fugere ipſam expedit ijs, qui ulla ex parte caput debile, uiſcera infirma, lumbos, articulosque imbecilles, uel natura, uel caſu aliquo ſortiti ſunt. Tertiae ſaltatoriae ſpeciei (de ſecunda in ſequenti capite tra-

ſtabitur) quam ueram orcheſticam appellauimus eius quam plurima apud antiquos fuerunt genera, quae fere omnia hodie abolita, uel ſaltem non uſitata eſſe cum conſtet, ſuperuacaneum foret ſingulorum effectus percenſere. proinde ſat erit illa adnotaſſe, in quibus praeſtandis, & cuncta illa conueniſſe, atque etiam noſtram conuenire uerisſimile uidetur. χειρονομίαν etenim ſiue manuum geſticulationem attenuare humores, atque ſurſum carnes trahere, placuit Hippocrati ſiue Polybo. quam ſimiliter in inueterato capitis dolore, ubi paullatim malum ſoluitur, commendauit Aretaeus, ueluti & in uertiginoſis, epilepticis, coeliacis. Saltatio demum, quae motu uniuerſum corpus calefacit, arcendis rigoribus, atque etiam nonnullis tremoribus ualde accommodatur: priuatim ubi ſtomachus in concoquendo laborat, crudoſue humores aggregat utile remedium exſiſtit. praeterea labantes coxas, infirma crura, male tutos pedes, uſque adeo confirmat, corroboratque, ut pauca inuenian-tur, quae ſimile auxilium praeſtare queant. neque itidem alteri cedit huiuſcemodi exercitatio in extrudendis a renibus, ſiue ueſica lapillis. Caeterum quod praegnantibus mirum in modum noceat, teſtatum reliquit Hippocrates, ubi cantatrici mulieri, quae ne calumnias ſubiret, uteri fetum abijcere cupiebat, conſuluit, ut ſaltaret, pollicitus ea ſaltatione conceptum corruptum iri, ueluti poſtea contigit. Quicunque uero caput debile, ac uertiginoſis affectibus obnoxium habent, proculdubio ab illis circuitionibus, uerſuris, motibusq. continuis offenduntur: ſimiliter oblaeduntur quibus oculi illacrymantur, aut in uidendo hebetem aciem habent, perinde namque in tripudiationibus alicui euenit, ac in rotationibus, in quibus ſaepe oculi tantum detrimentum patiuntur, ut nihil omnino uideant, atque interdum cadant. Renes languidos, & ſupercalefactos habentes, ſeminisq. fluxum, γονοῤῥοίαν a Graecis uocatum, qualibet de cauſſa incurrentes a ſaltationibus abſtinere conuenit: alioqui eorum affectiones ex motu calefaciente magis recrudeſcunt. Atque haec omnia a me dicta intelligantur de ea ſaltationis ſpecie, quam antiqui ſine armis obibant. quod ſi quis armatae, quam uocarunt, ſaltationis condiciones pernoſcere aueat, in hunc modum uere atq. breuiter ſtatuere rem poterit, uidelicet omnia quae ab illa gignuntur uel bona, uel mala, eadem ab hac effici, niſi quod armata uehementius membra exercet, magisque illa incaleſcere, & ſudare facit. ob quod Galenus inter uehementes exercitationes non in poſtremo loco poſuit, dum quis graui armatura tectus celeriter agitatur.

[Margin notes: 2. de diae. — Lib. 1. cur. chr. ca. 1. — In li. de natura pueri. — 2. de tu. ua.]

De

A *De ludorum pilae effectibus.* *Cap. IV.*

LVDORVM pilae antiquitus cõplures cũ apud Latinos, tũ apud Graecos exſtitiſſe ſpecies, abunde in ſecundo li- Ca. 4. & 5. bro iudicauimus: ex quo nullum operae pretiũ eſt hoc in loco, ubi ſolas exercitationũ qualitates explicare pro poſuimus, eadem repetere: illud dũtaxat animaduerti uolo, quod & ſi noſtra ludorum pilae genera ueterum generibus undequaque non reſpondeant: ſunt tamen magna ex parte ualde ſimilia: & ideo eorum commoditates atq. nocumenta ſingulatim enarrare ſtudebimus, ut facta noſtrorum cũ illis cõparatione, quid conferant, quidue noceant, utraque ſimul cognoſci poſsit. ſed ne tractatio iſta confundatur, ſicut alias fecimus, primo graecos ludos, deinde latinos

B proſequemur eodem ordine, quo ſupra uſi fuimus. In eo etenim cõuenire cuncta harum exercitationum genera cenſuit Auicenna, ꝙ Li. 1. fen. 3. ſortes exſiſtũt. Hoc praeterea commune ex omnibus huiuſcemodi doc. 2. c. 1. ludis cõmodum percipitur, quod qui in ipſis, uel ipſorũ aliquo ſeſe exercent, promptiores ad motum reddantur, ijſque uitales actiones roborentur: peculiariter uero parue pilae exercitatio inter ueloces citra uiolentiam & robur collocant Galenus atq. Paullus, cuius me 2. de tu. ua. rito corpora craſſa, ut ſimiles exercitationes facere dictum fuit, atte lib. 1. c. 18. nuat. ideoq. apud Noniũ a Lucilio ſcriptum inuenitur, „Cum ſtudio in gymnaſio duplici corpus ſiccaſſem pila. „Prima autem paruae graecorum pilae ſpecies, ſecundum Antylli ſententiam, carnẽ ſoli- Orib. lib. 6. collec. cap. 32. dam reddit, brachijs, dorſo atq. pullulantibus coſtis magnã utilitatẽ praeſtat, cumq. in ea exercitatione crura magnopere laborẽt ad ac-

C quirendum robur non parum proficiunt. Secunda exercitationis paruae pilae ſpecies praeſtantiſsima reputabatur olim, ꝙ corpus ſanum, & promptum ad motus cum robore cõiuncto praeſtat, adſpectum firmat, neque caput replet. Tertia uero ſpecies oculos, atque brachia iuuat, ſpinae propter inflexiones, quae currendo fiunt, cõmodum affert, crura propter curſum mirum in modum firmat. His porro omnibus parue pilae ſpeciebus cuncta illa cõuenire cenſeo, quae Galenus in libello ſuo illis dicato, paucis uerbis cõplexus eſt, uidelicet ꝙ tum animorum uirtutem pariant, tum omnes corporis partes accommodate exercendo bonam corporis ualetudinem, ac membrorum concinnitatem efficiant. Pilae magnae ſpecies prima ſecundum Antillum totum corpus firmat, cumq. ad deducendam infra materiam uehementer cooperetur, capiti in primis, cunctiſq. ſuperioribus partibus, non ignobile iuuamentum affert. de hoc lu-

Lib. 9. cap. ult. do ſermonem habuiſſe puto Alexandrum Trallianum, quando in D
curatione priapiſmi ſphaerae exercitium cõmendauit, quo materia in diuerſum retrahatur, & ſpiritus flatulẽtus digeratur. Secunda ſpecies, quae plus iuſto magna pila peragitur dum proiicitur, & utraq. manu propter magnitudinẽ emittitur, brachia firmat, ſed nimis duras plagas infert, ob idq. non modo aegrotis, aut conualeſcentibus eſt inutilis, uerum etiã bene ualentes immodica deſatigatione afficit. Inanis pila, quam tertiã effecimus, aeque exercet, ac motoria, in qua curritur, attamen non admodum facilis eſt, neq. apta, atq. ideo
lib 9. c. ult. omittendã eam eſſe conſulit Oribaſius ex Antylli ſententia. Pilae, & magnae & paruae exercitationem uertiginoſis obeſſe iudicauit
lib. 9. c. ult. Aretaeus, quoniã capitis, & oculorum circumuolutiones, atq. intẽtiones uertigines afferunt. Coryci exercitationem inter ueloces adnumerauit Paullus, quas cum dictum a nobis ſit corpora craſsiora E
lib. 5. chr. c. ult. attenuare, ſumma ratione Coelius Aurelianus ad diminuendã polyſarchiã hanc exercitationẽ, quã a Graecis corycomachiam uocari
1. de diaeta. ſcribit, adeo probauit, ſecutus in hoc (opinor) Hippocratẽ, qui corycomachiã, & chironomiam idem praeſtare quod lucta tradidit. Hoc exercitationis genus iudicauit Antyllus muſculoſum corpus reddere, roburq. afferre, & praeterea uniuerſo corpori aptari, nec non ob plagas, quas infligit, omnibus uiſceribus idoneum exſiſtere. Aretaeus item in elaphanticis *κορυκοβολίας* laudauit. ſi tamen quis plagas in pectore a coryco fieri ſolitas cõſideret, facile ſentiet, eos, qui pectore debili uexãtur, ſimili exercitatióne periclitari, & quandoq. contingere poſſe ut in thorace uaſa rumpãtur. Atq. tot, quae de pilae Graecorum ludorum qualitatibus dici poſſunt. Succedunt luſus Latinorum genera, quae & ab ipſis quattuor ſpeciebus com- F
plexa omnia in uſum ſanitatis recepta ſuperius demõſtrauimus. Horum primum locũ obtinet exercitatio folle acta, quae uniuerſum corpus exercet, ſed dum brachijs impellitur, dorſum in primis atq.
Li. 1. chro. cap. 4. brachia firmat. ob quod Coelium Aurelianum de hoc pilae ludo uerba feciſſe exiſtimo, quãdo in epilepticis humeros ſphaerae luſu exerceri mandauit: dum uero pugnis emittitur, manibus maior utilitas contingit: ambo tamen uiſcera adiuuant, calculisq. a renibus, & ueſica extrudendis mirifice conferunt, coxas, & crura imbecillia
In eius vita. c. 80. & 83. confirmant. Nam Auguſtum, qui huiuſcemodi affectibus corporis ſolicitabatur, eorum gratiã folliculi exercitiũ (ut refert Suetonius) adamaſſe opinor: quod cũ praecipue ſuperiores partes exerceat, ijs, qui citatam aluum habẽt, & quos tremor corporis exercet, non ſi-
Lib. 1. c 6. ne ratione Cornelius Celſus prodeſſe ſcripſit. Hanc etiam exercitationem

A tionem intellexiſſe arbitror Plinium, cum Spurinae prudẽtiſsimi, & ſanitatis ſtudioſiſsimi uiri rationem uitae obſeruatam explicans, ſeſe pila mouere, atque tali exercitationis genere cum ſenectute pugnare ſolitum ſcribit, ut uere dixerit Martialis: Epiſt.1. lib.3.

Folle decet pueros ludere, folle ſenes. Libro 4.

Pila trigonalis, quam paruam fuiſſe, & tertiae ab Antyllo ſpeciei deſcriptae correſpondere probauimus, eoſdem plane, quos illa, effectus producit: peculiariter autem oculos exagitat, exercetq. dum eos intẽdere ſemper & modo huc, modo illuc; modo ſurſum, modo deorſum conuertere neceſſarium eſt quocirca iure merito Horatius huiuſcemodi exercitationem lippientibus obeſſe cecinit.

Luſum it Maecenas, dormitum ego Virgiliusq.
Namq. pila lippis damnoſum & ludere crudis.

B ſane lacrymoſi atque lippitudine infecti oculi a quolibet, uel minimo motu magis exacerbãtur: quies uero eos recreat, iuuatq. ſicuti & crudos. diximus enim nullam exercitationẽ obeundã eſſe, niſi peracta cibi concoctione. Ex quo fit, ut neq. pilae luſus ullo pacto conueniat, quibus crudi, atq. indigeſti cibi ſtomachum adhuc male habent: ueluti forte Virgilius alioqui ſtomacho debili natus, tunc erat, quando de ipſo ſic Horatius ſcripſit: ꝙ ſi qui ſunt, quorum uentres atq. ſtomachi flatibus repleantur, & prae frigore doloribus uexentur, tantum abeſt, ut exercitium pilae ipſis ullum nocumentum inferrat, ut potius calefaciendo, flatusq. inſigniter diſcutiendo non exiguam utilitatem praebeat. qua de re laudandus eſt Coelius Aurelianus, qui inter ceteras pro colicis curandis exercitationes pilae ludum praecipue commendauit: quomodo item ſtomacho imbe- Li.4 chro. cap 7.

C cillibus ſimili ratione commodum eſſe tradidit Cornelius Celſus. lib.i.c.2.

Paganica pila ob latitudinem atq. duritiem difficultate aliqua non carebat, & iccirco potius ruſticis, & duris corporibus, quam urbanis conueniret. hodie neque permittendum foret ualetudinarios, ſenes, atq. pueros huiuſce generis motu exerceri. Harpaſtum, quod cum Graecorum harpaſto conuenire demonſtratum eſt, inter celeres & uehemẽtes exercitationes adnumerari debet: quo circa attenuare, excrementa exinanire, calorem augere, robur efficere poteſt: praecipue autem brachia, & humeros confirmat; quinimmo dum inuicẽ congredientes, ſeq. ne conſtitutus in medio excipiat pilam, mutuo uetantes laborant, maximum id uehementiſsimumq. eſt, multis, utpote colli obuerſionibus, multisq. palaeſtricis complexibus commixtum, adeo ut caput, & ceruix colli obuerſionibus, latera uero thoraxq. & uẽter faciei elationibus, depreſsionibus ex- Gal.lib.de pil.par.c.2

pulſionibus, obnixibus, alijsq. palaeſtricis prehenſionibus ſatigen- D
tur, quibus etiam exercitationibus lumbi, & crura non parum ten-
duntur. Et iccirco, quemadmodum ſanos ac robuſtos harpaſtum
magis confirmat, ita eos magnopere laedere credendum eſt, qui uel
caput debile, & collum infirmum habent, uel quibus in thorace ui-
tium aliquod reperitur, aut qui renes, lumbosq. ſupercalefactos ge
runt. Atque haec ſunt, quae de pilae ludorum effectibus pro ſani-
tatis ſtudioſis ab auctoribus determinata inueniuntur.

De luctae commoditatibus, & incommoditatibus. Cap. V.

LVCTA, quae fere ſemper ab antiquis in magno uſu, at-
que exiſtimatione habita fuit, tametſi a medicis, uti di-
ximus, non admodum ad ſanitatem probata ſit, hodie- E
que a nobilibus negligatur, & quaſi a ſolis ruſticis eo
modo, quo apud Priſcos ab athletis, exerceatur, nonnulli tamen
eam etiam pro ſanitate tuenda, atque parando robore in uſu ha-
bent, quos fortaſſe quamplures alij imitabuntur, ſi, quemadmo-
dum hactenus effecimus, eius commoda, atque etiam incommo-
da ab auctoribus longa experientia, ac naturali ratione obſeruata
ipſis in medium proponemus. Quod etenim lucta uehemens, at-
que magna exercitatio ſit, Galenus & Auicenna prae caeteris ſatis
teſtatum reliquerunt. unde certum eſſe cuiuis poteſt, ab hac ipſa
eadem proficiſci, quae a ſimilibus exercitationibus prouenire iam
declarauimus: illud addendum erit, poſſe luctam ſicuti antiquio-
ribus temporibus, ita & nunc quadrupliciter fieri, alias ſupra pa-
uimentum, quod genus a Plutarcho pancratium uolutatorium F
nuncupari praediximus: alias erecto corpore, ac utrobique, mo-
Lib. 1 c. 8. do uehementer, modo remiſſe. Neque id hoc in loco praeteriri
debet, penes Latinos ſcriptores plerumque, aut ſaltem interdum
ſub nomine palaeſtrae luctam intelligi, perinde ac graeci nomi-
ne πάλης continuo fere illam ipſam accipiunt. Lucta quae uehe-
1 de diaeta. menter, atque erecto corpore peragitur, ſecundum Hippocratem
externis corporis partibus magis laborem exhibet, carnem calefa-
Loco cita. cit, corroborat, ac auget. Ex Antylli uero ſententia firmum,
& ualidum ſpiritum reddit, itemque corpus ſolidum, ac muſcolo-
ſum, neruos etiam confirmat, tandemq. naturales omnes actiones
corroborat, praeterea carnem denſam illam quidem, & exſicca-
tam, ſed tamen ex omni parte paucam adiicit, pinguedinem, tumo
res ac omnia oedemata aufert: ſi lucta fiat interpoſita aliquantiſper
quiete,

A quiete, magis, ut ſentit Ariſtoteles, ſudorem mouet, quãdo humor 2 Prob. 7.
a requie collectus, mox exercitatione educitur: ſin continua agatur, modo ſolis corpora exſiccare poteſt. Priuatim autem capiti prodeſt, in cuius dolore luctationem iugem adhibito magiſtro peractam laudat Coelius Aurelianus, ſenſus exacuit. ob idque fortaſſe Li. 1. chro.
Theodorus Priſcianus illam pro melancholicis curandis imperat, cap. 1.
ſtomachum praeſertim frigidis oppreſſum morbis adiuuat. lib. 2. c. 2. in quo palaeſtram corpus agitantem conferre, idem Coelius memoriae lib. 3. chr.
prodidit: non ſecus quoque frigidos uentres, ac genitalia membra, cap. 3.
ſiquando humoribus, aut flatibus ſollicitantur, magno iuuamento afficit, cum maximis illis conatibus, motibusque uniuerſum prope corpus calefaciat qua ratione Oribaſius palaeſtram ſiue luctam hi- lib. 6. c. 28.
dropiſim curare, Theodorus Priſcianus ſatyriaſim exſtinguere ſcri Lib. 2. ad Timo. c. 11
B ptis tradiderunt. Ceterum huiuſcemodi exercitatio ob ipſius uehementiam febricitantibus omnibus inimica exſiſtit: ut non immerito ab Hippocrate fuerit acriter Prodicus reprehenſus, ꝙ luctatio- 6. Epid.
nibus febrientes interficeret. Humidos natura haudquaquam lucta cõ. 3. aph. 32.
exerceri conſulit Hippocrates: hac obſcura ſatis ratione motus, ne 1. de dieta.
meatus magis caui effecti repleantur: faucibus, & collo magnopere nocet: quae ſcilicet partes dum in compreſsionibus plus aequo compinguntur, diuelluntur q. dãna recipiunt. ueluti eueniſſe Commodo Marci Imperatoris filio ſcripſit Galenus, quem adhuc puerum lib. de ſpe.
ex lucta inflammationem oris paſſum fuiſſe recitat. ad Poſt. Iacobum inter luctandum neruum latum oblaeſiſſe, ob idq. & ipſum in poſterũ, & Iudaeorum gẽtes a neruorum eſu abſtinuiſſe, auctor eſt Ioſephus 4 de rat. vi.
in fine primi libri Antiquitatum Iudaeorum. Ad haec thoraci ual in acut. In 6. epid.
C de aliena eſt, cui uel uaſis alicuius rupturae, uel ſpiritus interceptio- com. 3.
nis ex conſtrictionibus magnum impendet periculum. unde non aph. 6.
temere Galenus, ne ſuffocẽtur, periclitari luctatores dixit, qui ſimi In libr. de paſſionib.
liter renibus, & lumbis male affectis talẽ exercitationem fugiẽdam renum.
eſſe uoluit, quãquam Rufus Epheſius, qui cum Critone ſub Traiano Romae in medicina floruit, conualeſcentibus a renum morbo palaeſtrã minime interdixit. In ulceribus internis uitandum uoluit Celſus, ne uel luctando, uel currendo, uel alia ratione ſaneſcentia ulcera exaſperentur. Praeterea cum inter luctãdum crura ſaepenumero inſigniter flectantur, debilitate crurum affectis aduerſari credendum eſt. Sed haec omnia intelligi debent de erecta palaeſtra uehementer facta. Quae uero remiſsius, & placide peragitur, uiceuerſa ſecundum Antyllũ carnem multam generat. ex quo fit, ut ijs qui a morbis ſeſe reficere incipiũt, ſit ſuperiore accõmodatior, ac mini

mo periculo robur,& fortitudinẽ pariat: capiti,& thoraci prodeſt, D
neruos corroborat. de hac locutum eſſe Plutarchum exiſtimo, ubi
In ci' vita. ſcripſit Lycurgum corpora uirginum curſibus,luctationibus,iactibusq. diſcorum,& iaculorũ exercuiſſe, ut, quemadmodũ germinũ radix ualidũ in acribus terris principium ſumens melius germinat, ita & hae partus robuſte tolerãtes honeſte ſimul, ac facile aduerſus dolores pugnarent. Quae porro ſupra pauimentum efficitur luctatio,ſi credimus Oribaſio, praecordia atq. inteſtina uitiata adiuuat, (loco citato) lumbos imbecillos, & genua infirma fortiora reddit, ſed capiti eſt ineptior: uolutatio in palaeſtra, cum a Galeno inter celeres exercitationes receẽſeatur,ad extenuanda corpora accõmodata erit, ſicuti pro minuenda polyſarchia a Coelio commendata eſt,&ab Aetio ſi in puluere fiat, ad hidropiſim curandam: eam namq. humores exhauriendo refrigerare auctor eſt in 11.de diaeta Hippocrates: at ſe- E
cundum Galeni ſententiam ijs magno ſtudio fugienda erit, quos (5.de tu.ua. cap 3.) ex leui cauſſa uertigines,comitiales morbi,grauis ophtalmia,uel aurium dolores male habent. ſimili modo,& illis,quibus tonſillae, & angina incidunt,quibusq. prompte in columellam,gingiuas,dẽtes, deniq. partem aliquam ex his,quae circa collum,aut totũ caput habentur,fluxiones procumbunt. Hactenus de lucta.circa quam oriri poſſet multis dubitatio,cur Galenus,qui gymnaſticam artẽ omnibus alijs melius calluit,non modo luctam fere nullibi ad quidquam cõmendauit,ſed potius tãquam parum utilem,aut omnino noxiam damnauit: cũ alias dixerit luctatoribus uaſa pectoris rũpi; alias crura diſtorqueri, alias ſuffocari, alias luctam a bene inſtituta republica odio haberi. At huiuſcemodi dubitationes ita diſſoluere licet,
Ad Thraſ. cap.41. quod ex ſententia ipſiusGaleni uere palaeſtra,ſine lucta,per quam F
exigua gymnaſticae medicinae pars exſtat, omnibusq. exercitationibus homini minus utilis: ſiquidem ſecundum ipſum iaculari,currere,equitare,ſaltare,uenari,nauigare,fodere, q̃ lucta exerceri melius eſt: & ſicuti athleticae,gymnaſticae luctatio magis accedit,atq. inſeruit,ita quoq; a medica lõgius recedit: unde non eſt mirũ,ſi Galenus eius exercitationis facultates explicare noluit, quã in medicina minimã cõmoditatem obtinere credidit. Nos autem ea,quae ab alijs auctoribus tradita inuenimus, explicãda eſſe duximus, non ut Galeni auctoritatẽ ceteris, uel ipſo ſuperiorib. quos male de exercitationibus ſenſiſſe ſcripſit,uel poſterioribus poſtponam;ſed ut demonſtrarem,ſi qua a lucta exſpectari cõmoda debẽt,haec ab aucto-
Lib.de ſal. diaeta. ribus indicata,& nulla alia fore. De iſta nãque apud Hippocratem ſcriptum inuenio,ꝙ qui exercitationibus utuntur, hieme currere,

ac

A ac luctari debent, aeſtate uero luctari quidẽ parum, currere autem minime, ſed multum deambulare, ſecũdum uentum, ac frigus. Quicumq. ex curſibus fatigati fuerint, eos luctari oportet; qui uero ex lucta fatigantur, eos currere expedit. ſic enim laborans fatigata corporis parte, uel maxime calfieri, componiq. ac recreari queat.

De pugilatus pancratij, & caeſtuum facultatibus. Cap. VII.

QVAMVIS inter ceteras exercitationes ad ſanitatẽ ſpectãtes pugilatus minimam ſibi partem uindicare uideatur, potiuſq. athletarum, quam ingenuorum hominũ profeſsionis ſpecimen praeſeferat: nihilominus ſi partes corporis, quae ſimili motu agitantur, accurate contemplemur, neq. illum ſine aliquo fructu perfici ſtatim iudicabimus: nam tum bra-
B chia, tum manus nonnullis uſque adeo huius exercitationis ope firmantur, atque conſolideſcunt, ut etiam lapides, atq. ligna pugnis ferire, & magna ſpectantium admiratione confringere non dubitẽt: quos certe illis partibus optime ualere firmaq. ualetudine frui nemo negaret. ideo quicũq. brachijs, manibus, atque digitis firmari, illisq. robuſte uti exoptant, quã aptiorem exercitationẽ iſta requirere debeant, non uideo: eo magis quod licet antiquitus ab erectis ſemper pugilatus exerceretur, poteſt tamen interdum neceſsitate urgente non minus iacentibus, & ſedentibus, quã ab erectis, & ſtantibus, ſeque mouẽtibus peragi: ſed differt non parum ab erectis ne, an ſecus peragatur: quoniã in erectis, & ſeſe mouẽtibus primo quidem ſuperiores partes exercitationis beneficium ſentiũt. at inferiores quoq. partes eo penitus non fruſtrantur, quod non contingit in
C iacentibus, uel ſedentibus, quorum inferiora penitus otiãtur. Nocet pugilatus capiti. neque ſatis mirari poſſum, cur Aretaeus in uertiginoſis eum probarit: nocet auribus, & pectori, nimirum, quae, dum admodum debilia ſunt, a plagis illis, & pugnorum percuſsionibus magnopere offenduntur: a quibus ſimiliter omnes illi cauere debent, quibus dentes infirmi, & labantes ſunt. De manuum exercitatione memoriae traditum eſt ab Ariſtotele, quod 2.prob.5.
exercentibus manus ſudor magis emanat, ſi ceterae corporis partes ſimilem habitum ſeruent: quoniam in ea exercitatione ſpiritus continetur, & partes ſub alis cordi propinquae fricantur: ex qua frictione cum calor increſcat, tum eius, tum frictionis poros recludentis ope humor faciliter a corpore extra euocatur. De his etenim exercitationibus omnibus locutum Philagrium medicum apud Aetium puto: quãdo nocturnum ſeminis profluuium exercitatio-

nibus per ſupernas partes factis curandum mãdauit. Quae frequentiſsime omnium ab athletis exercebantur, erant lucta pugilatus, & Pancratium, luctae, atque pugilatus minimus quidem fuit in gymnaſtica medica uſus· ſed Pancratio multos, quibus aliquae corpo- D
2.đ tu val. cap. vlt. ris partes male afficerentur, ſe curaſſe gloriatur Galenus. ex quo ſicuti Pancratio ſe exercentes toto corpore, ut Pauſanias auctor eſt, certabant, ſimiliter credere debemus, illud moderate peractũ uniuerſo corpori ad robur acquirendum prodeſſe: uehementer ſi fiat,
6.epid. cõ. 1.aph.6. ſolum athletarum munus exſiſtere. Ad haec cũ a Galeno inter magnas exercitationes recenſeatur, caliditatem augere, & conſequenter frigidis habitibus apprime congruere, rationi cõſentaneum eſt:
Li.2 ad Timot. id quod intellexiſſe Theodorũ Priſcianum, quem alij Octauium, Horatianum Vindiciani Archiatrorum Valentiniani comitis diſcipulum faciũt, arbitror, quando ſcripſit hydropicos labore nimio E
& continuis exercitationum quaſſationibus forſitan curari poſſe: ab Hippocrate edoctus, qui haec in v. Epid. ſcripta reliquit: *ὑδερωπιώδεα δέον ταλαιπωρέειν, ἱδρῶν*.
Prope fine. quod itẽ innuere uoluiſſe Coelium Aurelianum poſsibile eſt, ubi ſtomacho ſollicitatos uarijs palaeſtrarum exercitijs adhibito praeceptore exercendos cõſuluit, ut inflationes, ac frigiditates illius remouerẽtur. quae omnia etiam de uolutatorio pancratio fere intelligi poſſunt. Pancratij ſpecies, quã diximus 2. lib. ſub *σωματομαχεῖν* notaſſe Galenum, quod ad craſſiores homines efficiendos mirifice cõferret, indicauit ibi Galenus ex gymnaſtarum iudicio. quo in loco perperam Latinus interpres athletas tranſtulit. Caeſtuum exercitationes. de quibus apud medicos nullam prope mentionem factam inuenio, quin aliquod brachijs praeſidium afferre ualeant, negare minime poſſum: cũm tamen exercitatio caeſtibus facta pugilatus ſpecies quaedam foret, F
atque a Virgilio nomine quodam infami ſub hoc uerſu notẽtur.

Li.5. Aen. *Sin crudo fidis pugnam committere caeſtu.*

In hanc ſententiã uenio, caeſtus apud medicos, ſiue in tuenda ſanitate, ſiue in curãdis morbis, ſiue in acquirẽdo bono habitu nullũ locũ habere, atq. ideo ſimilẽ exercitationẽ penitus omitti debere. Ceterũ illud ignorari hoc in loco nolo, pugilatũ, & caeſtus exercitiũ abſq. antigoniſta quandoq. uſurpatũ, tuncq. ſchiamachiae, de qua infra loquemur, & ſupra quoq. locuti ſumus, ſpeciẽ quãdam exſti-
Lib.3.c.4. tiſſe, dum. ſ. pugnis, & caeſtibus aerẽ dumtaxat percutiebant. quae profecto exercitatio ueluti manus, atq. brachia citra moleſtiã exercere ualet, pariter alteri cum aduerſario factae praeferenda ſemper erit: nempe cũ plagis illis, atq. percuſsionibus careat, quae plerũq.

in

A in huiuſcemodi pugnis utrumq. certatoré magna moleſtia afficere ſolent. quocirca ſi aliqui hoc genere exercitationis delectati, aſſuetiue (nã & Galenus ipſe in exercẽdis hominibus magnopere aduertebat, qua quis exercitatione delectaretur, cuiue aſſuetus foret) brachia, humeros, & manus corroborare, agilioresue reddere percupient, poterunt citra ullius noxae periculũ ſeſe dumtaxat aduerſus aerem in illo exercere, atq. eo pacto ſine plagis, & grauibus percuſſionibus, delectationem ac utilitatem optatam ſimul aſſequi: modo in reliquis ea omnia ſeruentur, quae in cunctis exercitationibus obeundis ſtudioſe obſeruanda eſſe in libro quarto docuimus. 2. d tu. ua. cap. vlt. Ca. 10. 11. & 12.

De curſus natura. *Cap. VII.*

B SICVTI pugilatum priuatam manuum exercitationẽ paucos uſus apud medicos habuiſſe oſtendimus, ita curſum, quo pedes fere ſoli exercentur, maxime utilitatis exſtitiſſe, & proinde a medicis, atq. gymnaſtis ſaepius cõmendatũ fuiſſe demonſtrabitur. Cum etenim a Galeno inter illas exercitationes reponatur, quae ueloces ſunt citra robur, atq. uiolentiã, negare haud poſſumus, quin corpora attenuet, carnes atque ſuccos minuat. id quod clariſsimis uerbis antiquiſsimus auctor Hippocrates, nec nõ Galenus ex gymnaſtarũ, & medicorũ ſententia aſſeruerunt. Eſt tamen in curſu agendo multiplex diſcrimen, quod alius uelocius, atq. uehementius; alius remiſsius & placidius peragi poteſt: & hac ratione illius effectus uariari neceſſe eſt, quemadmodũ etiã currendi modi, dum uariantur, alij in rectũ, alij in obliquũ, alij ante, alij retro, alij circulariter, alij nudis corporibus, alij tectis, alij 2. d tu. ua. cap. 10. 6. epid. cõ. 3. aph. 2.

C per plana, alij per inaequales, uel montuoſas uias aguntur. Curſum quẽcumq. febrientibus detrimentũ afferre, prudẽter traditũ eſt ab Hippocrate, & a Galeno, quem a nemine aegrotos curſibus curari ſcribentẽ de ſolo uehementiore ſermonẽ habuiſſe ſentio, quando etiã in libro de parue pilae ludo, illũ ueluti non ſalubrẽ, & plus aequo uniuerſum corporis habitum extenuantẽ, nihilq. uirilis exercitationis habentẽ iure improbauit. De hoc itẽ currendi genere locutus fuit Antyllus, ubi curſum uehementẽ exercitationẽ nuncupauit. alioqui Galeno repugnantẽ ſententiam tuliſſet. Eſt igitur curſus uehemens fere ad ſanitatem defendẽdam noxius potius, quam utilis, ſiq. ullum iuuamẽtum affert, proculdubio carni, atq. immodicae pinguedini tollendae confert, ueluti cõprobauit Coelius Aurelianus. confert quoq. ex Hippocratis ſentẽtia ualde humidis corporibus, quo & ipſa humore exinaniantur, & humor amplius, atq. 6. epi. cõ. 5. Aphor. 31. ibidem. Aph 2. lib. 4 chr. cap. 4. 1. de Diaeta.

citius

citius ſiſtatur. ob quod & in ſplenis aegritudinibus quibuſdā ſtre- D
nue adeo iuuare reperitur, ut Aetius Amidenus ſe aliquos no-
uiſſe referat, qui ſolis curſibus, & deambulationibus ab omni af-
fectione ſint liberati. Legitur apud Plutarchū in Demoſthene Or-
chomenium Laomedontē ad repellendū ſplenis uitiū ex medicorū
praeceptis longis curſibus uſum, atq. ita corpore laboribus ſubacto
certaminibus ſeſe dediſſe ſacris, & inter optimos euaſiſſe Dolicho-
dromos. Peculiariter uero ijs ualde nocet, qui capite aliquo pacto
5.partic. male afficiuntur, ex quo Ariſtoteles quaerēs, cur, qui detrahere ad
prob.9. ima genus omne excrementorū putatur, curſus ſi uelox fiat, tam in
hominum genere, quā in ceterorū animaliū facit, ut capita a mor-
bo tententur, dicit id eo euenire, quoniā motus uelox, cum uires in
tendit, & ſpiritum retinet, caput concalfacit, eiusq. uenas mirum in
modum inflat, attrahentesq. reddit facultatis externae, ut frigoris, E
& caloris, praeterea quae in pectore ſunt, ſurſum attrahi cogit. ex
quibus omnibus locū ſuperiorem aegrotare neceſſe eſt; & iccirco
li.1. ad Timot.ca.1. ſapienter Theodorus Priſcianus ſcriptū reliquit curſum uehemen-
tem epilepticis eſſe penitus inhibendum. Curſus moderatus, atque
placidus ad corpora perbelle calefaciēda, ad nuturales actiones cor-
roborandas, ad appetitum excitandum plurimum ualet; priuatim
autem defluxiones, atq. catharros curare, & alior ſum uertere ido-
neus eſt. & iccirco ab Areteo talis pro uertiginoſis commendatur,
ſicut & pro elephanticis ab ipſomet, atque a Celſo, qui, ubi ſicca
tuſsis aliquem exercet ſpiritu retento, ſed non in puluere, curſum
commendat, uti etiam in faucium interiorum exulceratione, nec
non eo morbo quem Graeci κυνικὸν σπασμὸν nominăt. licet enim
primum defluxiones excitare uideatur, eas tamen tractu temporis F
poſtea cohibet, & ob id iſchiadicis prodeſſe perhibetur, in quibus
curſus initio uix crura moueri poſſunt: ſed ubi in medio ſunt, ita
properant currentes, ut morbi prope modum obliti uideantur. Sto
machum ſtrenue firmat, uentres a flatibus & frigidis paſsionibus li-
berat: ut non ſine ratione ipſum in curandis colicis adhibendū con
lib.3.ſer.1. cap.28. ſulat Coelius Aurelianus, ſicut, & Aetius in hydropicis: ſplenis tu
lib.2.ad Timot. c.25. mores deprimit. & ob id merito Theodorus Priſcianus ſpleniticos
curſum appetere debere praedicauit. In renum morbis, & ſeminis
profluuio ſe curſum adhibuiſſe, tamquam adſeruatum quoddam
Oribaſ. 6. coll. ca.21. praeſidium memoriae prodidit Antyllus, quemadmodum & ijs
quorum uiſcera torquentur, & qui fungos eſitarunt, uel a ſcorpio-
nibus icti ſunt, eundem profuiſſe obſeruauit. quae tamen ſenten-
tia in cunctis renum affectionibus minime probanda eſt: quoniam

ſi

A ſi patiantur ulcus,ſiue nuper ſint paſsi,a curſu non parum detrimenti capere credidit Rufus Epheſius. Quod praeter haec talis exercitatio pedes atq. crura,quorum propria actio exſiſtit,non parum adiuuet,compertum habetur apud omnes. Cum igitur tot cõmoda ſecũ uehat curſitatio, non ſine quoq. aliquibus incommodis (quae eſt communis remediorum omniũ natura) haberi poteſt. Eam namque in primis laborioſam eſſe, magnus philoſophus Ariſtoteles probauit,ubi currentem ambulanti comparans, illum magis laborare perſuadere conatur, quoniam elatus, atque pendens corpus ſupra ſe totum ſuſtinet, ambulans uero parte inſiſtente uiciſsim ſuſtentatur,quaſiue parieti admotus requieſcit. qua ratione item contingere dixit,ut currentes potius quã ambulantes cadamus. Curſus praeterea eodem auctore carnem refrigerat,nec alimẽti reddit capaciorem; nimirum cuius pars in imum conuertitur, pars a naturali calore penitus extenuata tranſit in ſpiritum; neque uero huiuſcemodi exercitatio ſuapte natura ullum effatu dignum nocumentum generat. ſi tamen uel caput,uel thoracem nõ admodum firmum, uel urinam ardore ſolicitantem inueniat, profecto morbos uarios generat. id quod de capite Auctor quarti de acutorum uictu libri ſignificare uoluit, dum nonnullos ob curſum capite dolere ſcripſit. Quod item clarius confirmat Caſsius Iatroſophiſta, qui magna celebritate, & incredibili lucro; ut Plinius teſtatur Romae medicinã aetate Cornelij Celſi, a quo ingenioſiſsimus uocatur,exercuit. Hic enim in problematibus ſuis medicis cauſſam ſciſcitans,qua illis, qui leniter mouentur, ſi prius capitis grauitate laborent, poſt motum ſeſe leuatos ſentiunt; qui uero currunt, & ſi nullam antea grauitatem perciperent, poſt curſum capite grauantur: ideo euenire dicit, quoniã in ſeſe placide mouentibus materiae ad inferiora deſcendẽtes ibi firmantur; in currentibus autem, licet humores ad infima labantur,illico tamen ad ſuperiora reſiliunt, ueluti cõtingere in pila ſuper pauimentũ iacta cernitur,quae ſi blande iaciatur, inibi quieſcit; ſin uiolenter,ſtatim ſupra reſilit. De thorace autẽ legitur apud Galenum,currentium ſpiritum anhelum, atque aſthmaticum reddi, necnon interdum aliquod ipſis uas in pulmone aut pectore rumpi. quod non tantum intelligi debet de illis, qui ad eum affectum prius diſpoſiti erant, uerũ de alijs uehementer currẽtibus. Achanthio enim ille Plautinus cum ad Charinum uelociſsime cucurriſſet,dicit ex curſu rupiſſe ramicem,& iamdudum ſanguinem ſputare. ſub ramicis nomine (ut fuſius diximus primo Variarum lect. cap. 2.)pectoris uenas latiores inſtar uaricis ſignificãs. Alioqui ſcriptum

[Margin notes: lib.de affec. ren. — 5. partic. prob. 38. — 5. partic. prob. 91. — B (beside "rem;") — Aph. 115. — Lib. 29. c. 1. — C (beside "tem perciperent") — 6 Epid. com 2. 7. Metho. — In Meth.]

5.prob.16. ptum eſt ab Ariſtotele, eos, qui non concitate admodum currunt, D numeroſe ſpirare, quod ipſorum motus proportionatus efficitur, modumq. reſpirandi ſenſibilem praeſtans explicare numerum ualet. illis, qui uel in bubonibus, uel alibi rupturas patientur, curſum lib.3.c.53. cauendum praecipit Paullus. Ad haec ardorem urinae ex curſu augeri, & homines teſtari poſſunt, & cerui, qui inter currendum uſque adeo huiuſcemodi ardore ſtimulantur, ut, niſi mingant, facile capiantur. quam rem animaduertentes ſagaces uenatores, eos proſequuntur, nec mingendi ipſis poteſtatem faciunt. Curſum item hepate laborantibus, necnon renibus male affectis inimicum eſſe, lib.4.c.8. traditum eſt a Cornelio Celſo, & ab Epheſio Ruſo. Atque haec omnia de curſu recta in anteriora facto a me explicata ſciantur. pro ibidem prob. 36. quo id ſilentio nō eſſe praetereundum duco, quod Ariſtoteles ſcriptum nobis reliquit; uidelicet, eos, qui curſum concitate agunt, E conuulſionibus maxime corripi, ubi quis inter currendum eis obſtiterit: quandoquidem ea potiſsimum conuelluntur, quae in partem contrariam uehementer trahimus, atque mouemus. unde ſi homini currenti uehementerq. membra ultra propellenti quis obuiam factus obſtiterit, accidit ut in partem contrariam ea retorqueantur, quae adhuc ante pertendunt, atque proripiunt. itaque conuulſio tanto uehementior incidit, quanto curſus contente magis agitur. Curſus inſuper recta ad anteriora factus, atque longus 2.de diaeta. ab Hippocrate nuncupatus ſecundum eius ſententiam ſi ſenſim fiat, calefacit, & carnem diffundit, uerum corpora tardiora, atque craſsiora reddit, multaq. comedentibus utilitatem praeſtat. At re-Oribaſius Loco cita. curſus in poſteriora ſecundum Antyllum non celeriter initus, capiti, oculis, tendinibus, ſtomacho, & lumbis accommodatus, atque utilis eſt; iccirco non replet caput. Circularis uero curſus ſecun-2.de diaeta. dum Hippocratem carnem minime diffundit, attenuat autem, diſtendit carnem, & uentrem maxime: proptereaq. acutiſsimo ſpiri- F tu utentes humiditatē in ſe ipſos celerrime trahunt. qua ratione ab In lib. de inſom. ipſo in ijs commendatur, qui nigra aſtra in inſomnijs uident, nempe quibus morbus forinſecus immineat. Caput ualde offendit, uer-lib. de Vertig. tiginesq. ut Theophraſtus ſcribit, abunde ſuggerit; thoracem, & crura uitiat; ideoq. repudiari omnino debet. Sunt curſus per accliuia magis laborioſi, magisq. thoraci, & cruribus inimici; ſimiliter, & per montes: per decliuia uero caput uehementius afficiunt, uiſcera omnia quaſſant, coxas debiles perturbant; per plana curſus illa omnia praeſtant, quae iam declarauimus. Ceterum qui tecto corpore obeuntur, & ſudorem mouendo magis humectant,

&

A & carnem calefaciunt. ideoq. Coelius Aurelianus capitis dolore laborantes ut ueſtitos currere faciamus, magnopere curandum praecepit; quemadmodum Theodorus Priſcianus ſcriptis mandauit curſum cum ueſtibus laneis peractum aſthmaticis prodeſſe; hunc tamen decoloratiora corpora efficere; quoniam ſincerus ſpiritus allabens ipſa non depurgat, ſed in eodem ſpiritu exercentur; auctor eſt Hippocrates, qui tamen eundem in illis probauit, qui ſtellas deficientes in inſomnijs, uident, quod ſecretionem in corpore humidam, ac pituitoſam factam, & in externam circumferentiam illapſam eſſe ſignificetur. Qui porro nudis corporibus efficiuntur, ſicuti magnam ſudorum copiam eliciunt, ita generoſe per occultos halitus euocant humores, corporaq. magis deurunt. quocirca Ariſtoteles ſudorem, qui corpore nudo currēti prodierit, etiam B ſi minor ſit, magis laudat, quam qui ſub ueſte ſe prompſerit, argumento illorum, qui nudi curſum aeſtiuo tempore actitant, quique coloratiores redduntur. indutis currentibus non ob aliud certe, niſi quod, ut omnes qui loca libera & adſpiratiora incolūt, melius colorantur ijs, qui impedita, & ſilentia tenent, ſic etiam ſe ipſo quiſque coloratior eſt, cum ueluti ſpiritui afflanti placide patet, quam cum perſtrictus, obductuſque a calore nimio angitur. quod certe ijs accidit magis, qui ueſtiti percurrunt, & qui nimis dormiūt, quippe qui ueluti adſtricti, & propemodum ſtrangulati, minus reliquis ſe ſe modico ſomno recreantibus colore florent. Curſum uniuerſim acceptum magis hieme, quam aeſtate ex uſu eſſe credidit Hippocrates, ſiue Polybus in ſecundo de diaeta libro. ex aduerſo Oribaſius tum hieme, tum aeſtate media conuenire ſenſit. cuius C forſan ſententia uerior iudicabitur, ſi ſudorem quis aeſtate magis, hieme minus procurandum cum Ariſtotele arbitratus fuerit. ſed de hoc iam ſupra abunde diſputauimus, nec quidquam amplius remanet, quod ad finiendum hanc curſus tractationem pertineat.

Li. 1. ad Timot. c. 11. 2. de diaeta.

lib. de Inſom.

2 partic. prob. 30.

Quid praeſtet ſaltus. Cap. IIX.

SALTVM inter uehementes exercitationes, quae ex robuſta atq. celeri componuntur, collocandum iudicauit Galenus, & praeſertim illum, qui ſine ulla intermiſsione iugiter continuatur; qua de re ipſum calorem natiuum augere & concoquendis cibis crudisue humoribus conferre apud omnes peſpectum eſt, licet poſtea capiti, atque pectori nocere

re

re ex eo conſtet; quod in huiuſcemodi exercitationibus alterum ue D hementer concutitur, alterum in inclinationibus, atque dorſi inflexionibus comprimitur,& ex compreſsionibus mox uaſa tam pectoris, quam pulmonis franguntur: ut eueniſſe interdum narrat Galenus. Hoc praeterea ſaltui commune ineſt, ut grauidas mulieres abortiri facillime faciat: neque iſtud ab Hippocrate ſolum, ceterisq. uetuſtiſsimis auctoribus, ubiq. confirmatum eſt; uerum etiam ipſa rerum parens, optimaq. magiſtra natura nos uberrime edocuit, nimirum quae capreas, & cetera brutorum genera ſaltantia firmamentis quibuſdam, ut indicat Galenus, muniuit, ne ligamenta, quibus fetus in utero continetur, dum illa ſaltare coguntur, faciliter diſrumperentur; quod munimen cum humani generis feminis nequaquam conceſſerit, opinor eam eo conſilio id effeciſſe, ut cognoſcerent homines, dum mulieres in utero gerunt, quaſlibet ſal E tandi occaſiones ipſis effugiẽdas eſſe. Multae ſunt ſaltus ſpecies, quarum duas Oribaſius Antyllum ſecutus nominauit, exſilitionem uidelicet, atq. ſaltum ita proprie uocatum. de exſilitione, quae quodammodo curſui adſimiliatur, hanc ſententiam tulit, illam diuturnis capitis morbis accommodari, thoracem adiuuare, cum inflexionibus ualentibus careat; materiam, quae ad partes ſuperiores rapitur, ad inferiora reclinare, cruribus imbecillis, ſeſe non alentibus, ex carnibus, ſtupidis, atque tremulis praeſidium afferre. hanc etiam intellexiſſe opinor Suetonium, ubi Auguſtum ambulare ſolitum, ita ut in extremis ſpatijs ſubſultim decurreret, ſcribit, quaſi ſic infirmitati coxendicum femoris, & cruris ſiniſtri, necnon ueſicae calculis, quibus affligebatur, ſaepe occurreret. De ſaltu uero proprie ſic appellato dixit, eum materiam infra exactius deducere, ſed quia thoracem nimis, & uiolentia motus, & magnis inflexionibus concutit, eius affectionibus minime conuenire; uerumtamen, & ad motum, & ad actiones promptum corpus ualde reddere; quod F ſi ad nates efficiatur ſaltus, qualẽ Lacaenarum mulierum fuiſſe iam diximus, caput, ex eiuſdem Antylli ſententia, peculiariter purgat, & purgando ſiccat. atque de hoc mentionem feciſſe Aretaeum puto, ubi in uetere capitis dolore ſaltum, & ξιφιδοπαίδιον ἀνείλησιν laudauit, ſicut & ἅλσιν in uertiginoſis. euocat etiam menſtruas mulierum purgationes, & fetus nimium adhaerentes expellit, quemadmodum Hippocrates teſtatum reliquit; ſecundas quoque retentas quaſſationis merito deijcit, necnon uterum, qui ſupra ſeſe contraxit, in ſuum locum trahit, haemorrhoidas prouocat, lapillos ex renibus ad ueſicam detrudit: genibus tamen ob continuas,

5. Meth. a

In prin. de nat. pueri.

14. de uſu partium.

In eius uita cap. 83.

Li. 2. c. 11.

Lib. 1. cur. chr. cap. 1.

In li. de na. pueri.

A nuas, & nimis uiolentas flexiones, ſummopere nocet. Qui uerſus altum peraguntur ſaltus ſicuti coxas iuuant, ita pectori detrimentum afferunt: qui ad inferiora fiunt, caput a ſuperfluitatibus, quas reclinant ad infimas partes, emundant, crura corroborant; ceterum uiſcera omnia uehementius quaſſant, & ob id etiam qui uel hernias patiuntur, uel quas uocant alias crepaturas, uel uaricibus crura tumida gerunt, huiuſcemodi exercitationes ſummo ſtudio ex Paulli ſententia uitare debent, ſed & podagrici omnes, & qui leui qualibet de cauſſa a deſtillationibus ad pedes, tumoribusq. omnibus moleſtantur. ſaltus igitur hi ſunt effectus, quem ubi purgatio ac phlebotomia neceſſaria eſt, nec uel aetatis ratione uel ob aliquod aliud impedimentum ulla earum adminiſtrari poteſt, pro ipſis ſupplere, redundantesq. humores exinanire manifeſtauit Gale-
B nus; licet poſtea apud uarios medicinae auctores, & potiſsimum apud Rufum Epheſium inuenerim, eundemmet ſaltum ijs obeſſe, qui facile ſanguinis mictum, aut fluxum, quiue renum imbecillitatem, ac feruorem incurrunt, necnon ulcus in ipſis aut habent aut mox habuerunt: quinimmo etiam ſanis renibus interdum a ſaltu ualido frangi uenas, ſcriptum eſt apud Aetium. quae omnia de ſaltu ſimpliciter facto intelligenda eſſe uolo. Qui enim manibus uel lapide, uel plumbo, uel aliquo alio plenis ſaltare nituntur, ab alijs in hoc differunt, ut dicebant Ariſtoteles & Theophraſtus, quod illi inanem iactantes manum maiorem brachio laborem pariunt: hi uero minorem; ſiquidem brachium inani iactatione quaſi conuellitur, cum in nulla re nitatur; in iactatione uero ponduſculis manu apprehenſis facta nulla huiuſcemodi conuulſio contingit,
C quando ſaltans id manibus tenet, qui quaſi nititur, quo minus faтiſcat, haud aliter, atque currentes, qui dum manus inuicem quatiunt, uelocius procurrunt, quam manibus tenſis, atque otioſis; quoniam ita quaſi ſeſe ſuſtentant, in eaq. manuum diuaricatione, & explicatione innixi uehementius, firmius, & conſequenter uelocius mouentur.

Lib. 3. c. 53.

6. epi. cõ. 3. aph. 2.

Lib. de paſſionib. ren.

5. partic. pb. 8. lib. περὶ κόπων.

Ariſto. lib. de cõi aĩa-liũ greſſu.

De Hälterum condicionibus. *Cap. IX.*

HALTERIBVS factam exercitationem duram eſſe, atq. uehementem, praeter Antyllum comprobauit quoq. ipſe Galenus, dũ in huiuſcemodi ponderibus apprehẽdendis, iactandis q. muſculos omnes, atq. neruos ualidiſſime intendi confeſſus eſt. qua ratione efficitur, ut affatim corpus

Orib. lib. 6 cap. 34.

2. d tu. ual.

puſ calefacere haec exercitatio idonea ſit, & praeſertim dorſum, D
quod maxime in iactandis halteribus ſatisfacere uidetur; praeterea
carnem creat; priuatim uero ſuperiores partes ab illa exerceri me-
6. de tu. ua. cap.14. moriae mandauit Galenus: cuius ratione ante ipſum Aretaeus hu-
iuſcemodi exercitationem in antiquo capitis dolore, qui paullatim
finiatur, uſu probauit, ueluti etiam in coeliacis & uertiginoſis. Sed
Oribaſius Antylli auctoritate humeros ipſam exercitare, ſtoma-
choq., quem diffluxio infeſtat, quiq. imbecillus eſt, & in quo ci-
bus aceſcit, ſiue cum labore concoquitur, accommodari ſcribit: lau-
Li.5.chro. cap.2. dat in arthriticis Coelius Aurelianus, ut primo manibus cera emol-
lienda detur, aut manipuli teneantur, quos palaeſtritae halteras ap-
pellant, tum primo cerei, ſiue lignei cum paruo plumbo intercluſo
mouendi porrigantur, deinde grauiores pro modo profectus: Ga-
6. de tu. ua. cap.14. lenus cuidam, qui mordax, praecalidumque ſemen inter emitten- E
dum ſentire non tantum ſe, ſed etiam mulieres, cum quibus rem ha
beret, referebat, inter cetera auxilia ſeſe halteribus exerceret ſua-
lib.9.c.ult. ſit: quem poſtea ſecutus Alexander Trallianus in priapiſmo curan
do huiuſcemodi exercitationem commendauit, quod animaduer-
teret ipſam non modo ad retundendum, infirmandumq. ſemen,
uerumetiam ad materiam in diuerſum trahendam, ſpiritusq. flatu
de cõp. me. p genera. cap. 2. lentos digerendos conducere. ſimiliter quoq. Galen. in ulcerum
crurum curatione, niſi quid aliud impediat, halteribus peractam
exercitationem probauit, propterea quod ſic impeditur, quo mi-
6. epi. cõ. 3. aph.2. nus humores ulceribus noxij ad partes inferiores delabantur. Idem
etiam, ubi purgatio, aut phlebotomia requiritur, nec eas aetas, aut
aegrotantis uoluntas permittit, loco ipſarum ſupplere iudicauit.
Verum enim uero neq. capite, neq. thoraci ſimilem exercitationẽ F
congruere ullus affirmaret, quorum alterum nimis, atq. inaequa-
liter agitatur, alterius autem uaſa, ne ob maximã, qua brachia utun
tur, uim aliquo pacto labefactentur, periculum imminet. Quam
rem fortaſſe conſiderans Martialis, foſsionem, quam Galenus, &
exercitationem ſimul, & opus fecit, ſicut ſupra oſtendimus, huic
exercitationi propoſuit ſub hiſce uerſibus.

Lib.14. *Quid pereunt ſtulto fortes haltere lacerti?*
Exercet melius vinea foſſa viros.

Huius cum ſecundo libro tria fecerimus genera, Primum ea om-
nia praeſtare creditur, quae iam enarrauimus: Alterum uero par-
ticulari quadam facultate crura, neruoſq. confirmare, & materiam
deducere ſcripſit Antyllus; ueluti & tertium ſpinam, illaq. iuua-
re, & mollire, ſed caput peſsime afficere dixit. Vnum illud hiſce
omni-

A omnibus adiungere opportunum duco, quod quamuis hac tempeſtate figura illa halterum antiquorum a Pauſania deſcripta in uſu non habeatur, cum tamen loco eorum apud alios maſſulae plumbeae, ferreaeue, apud alios lateres ac lapides prope ſphaerici & graues uſurpentur, nihil figura illa refert ad uariandos effectus, efficiēdumue, ne eadem facultas tam in uſu noſtrorum, quam in priſcorum inueniatur, eo magis quod haud ſecus qui hodie ſeſe exercent in lapidibus, uel maſſulis proijciendis, brachia, dorſum, omnesq. ſuperiores partes mouent, contorquentue ac faciebant antiqui halterum exercitatores. ut hac una ratione omnes effectus a nobis ſupra expoſiti in noſtris etiam exercitationibus expectari debeant. 5. Eliacor.

De diſci, atque iaculationis effectibus. *Cap. X.*

B

DE diſco quamuis apud medicinae probatos auctores, paucam omnino mentionem factam inueniam, ob idq. fortaſſe locus iſte dimitti poſtularet; quoniam tamen a Galeno proditum fuit, diſci iactum, nedum exercitationem apud antiquos exſtitiſſe, in gymnaſijsque fieri ſolitam, uerum etiam inter uehementes exercitationes haud poſtremum locum obtinuiſſe, atque hodie quoq. apud multas nationes in uſum exercendorum corporum uenire, proinde ſiccis (ut aiunt) pedibus praeterire illum omnino nolui. Quo circa in primis ſciendum erit, hanc exercitationem, modo in ceteris non delinquatur, accommodate calefacere, & propterea frigidis corporibus, atq. illis, quibus ueloces exercitationes negantur, perfecte conuenire,
C necnon imbecillos, & inferioribus membris inualidos moderate corroborare. cum etenim magni atque uehementes obnixus in lōgius diſcum pruijciendo requirantur, fit ut uehementia motus, ac muſculorum intenſione artus magis ſolideſcant, & ab excrementis purgentur. cuius purgationis merito conſuluit quandoque Galenus, ut, ſi quando purgatio, & phlebotomia requireretur, nec ipſae aliquibus impedimentis adhiberi poſſent, earum uice per diſcum facta exercitatio admitteretur, quae nimirum id praeſtaret, quod in phlebotomia, & medicamentorum purgatione, ex optaretur: peculiariter autem exercitatio iſta brachia, lumbos, ac denique uniuerſum dorſum corroborare idonea eſt, quae ſcilicet partes in ipſo maxime omnium agitantur: in uertiginoſis quoque ab Arctaeo commendatur. Ab illis uero magnopere euitari debet, quicumque aut renes, aut thoracem male affectos habent: nam il- In 6. epid. cō. 3. aph. 2.

li ſeruidiores, atque flaccidiores redditi incredibilem quandam diſ- D ſolutionem contrahunt; huius interna aliqua uaſa, ut teſtatum fecit Galenus, non raro diſrumpuntur. Et ne quis credat, eandem exercitationem exſtitiſſe halterum, atque diſci, ſciendum praeter

lib.2.c.12. uariam utriuſque figuram iam a nobis in ſuperioribus libris declaratam, hoc quoque diſcrimen habuiſſe, quod halteres uarijs contorſionibus altius agebantur, diſcus uero, etſi in altum proijceretur, tamen longitudo ſpatij iactatione peracti potius metiebatur eo ferme pacto, quo hac tempeſtate faciunt, qui ſeſe in lateribus oblongis proijciendis exercent, in quibus ijdem effectus uidentur, qui olim in diſcobolis uiſebantur. Iaculatio porro ſicuti a diſci iactu parum in ipſa proiectione differre uidetur, ita quoque uires ſimiles & ad nocendum, & ad iuuandum obtinere credendum eſt. quo fit ut pauca de hac exercitatione nobis dicenda relinquantur. Illud mi- E nime ſilentio obuolui debere ſentio, ueteres ſcilicet non ſine myſterio Aeſculapium, atque Apollinem, ambos medicinae auctores, ambos ſanitatis magiſtros arti iaculãdi tamquam Deos praefeciſſe; nimirum hac ſententia innuentes, huiuſcemodi exercitationem bonae ualetudinis conſeruationi, boniq. habitus acquiſitioni ſtrenuam opem afferre. cuius exercitationis poſtquam plures ſpecies effecimus, alias a iaculorum, ſiue ſagittarum uarietate deſumptas, alias ab arcubus ſeu baliſtis, quibus illae emittuntur, acceptas, omnes eandem plane facultatem poſſidere autumo, niſi quod eos, qui in ferreis uocatis palis iaciendis exercentur, hoc admonitos uellim, ut magnam curam adhibeant; quoniam ſaepe numero peritonaeum diſrumpi, inteſtinaq. in ſcrotum deſcendere, & per conſequens hernias in ſimilibus exercitationibus generari experientia F compertum eſt: cumq. in emittendo maxima uis, atque intenſa ſpiritus retentio adhibeatur, pectori adſtricto, atque infirmo huiuſcemodi iaculationem aduerſari puto. Non eſt quoq. illud igno

5.de finib. bo. & mal. randum, quod Marcus Tullius memoriae prodidit, Philoctetem, dum cruciaretur, non ferendis doloribus propagaſſe tamen uitam aucupio ſagittarum iaculatione facto.

De

A *De deambulationum qualitatibus.* *Cap. XI.*

SI ullum eſt exercitationis genus, quod illis, qui ſanitati operam nauant, maxime quaerendum, atque cognoſcendum ſit, quodq. ceteris quibuſcumque frequentius a cunctis fere hominibus, omniq. tempore exerceatur, unam proculdubio deambulationem eſſe nemo negabit: ſiquidē nullus eſt, ſiue puer, ſiue adultus, ſiue ſenex, qui non modo eam praeſtantiſsimam, ſed ſolam exercitationem non credat. pauci tamen reperiuntur, qui uel ratione, uel longo uſu, quibus quaeque corporis partibus, & proſit, & noceat, perfecte animaduerterint: id quod eueniſſe exiſtimo, cum ob uarias illius ſpecies, tum ob poſteriorum hominum incuriam, qui & in huiuſcemodi rebus, & in
B quampluribus alijs antiquioribus negligentius, atque oſcitantius ſeſe geſſerunt. Quamobrem operaepretium facturum me eſſe ſpero, ſi, deambulationum ſpecies praecipuas recenſens, conſequenter quid unaquaeq. tam boni, quam mali efficere ualeat, demonſtrauero. ſed duo ante cetera ab omnibus conſiderari cupio. Primum quod ſaepe inuenire eſt apud auctores medicinae Graecos, & Latinos, praecipi ſimul ambulationes, & exercitationes; quaſi illae ab his ſeparatae nec exercitationes ſint. quorum ſententias ſic interpretari uolo, ut ſemper, dum ipſas ſeiungunt, ſub nomine exercitationum, eas, quae proprie ita appellantur, ſignificent; cum ambulationes communiter, & non proprie exercitationes appellari mereantur: Alterum eſt, duas Galenum, & eos, qui ipſius doctrinam ſecuti fuerunt, deambulationis principales ſpecies tradidiſſe;
C alteram apotherapeuticam a medicis nuncupatam, necnon poſt relictos aliarum exercitationum labores adhiberi ſolitam, de qua nō eſt nunc inſtituti noſtri multa uerba facere; alteram ſimplici nomine deambulationis appellatam, qua uti auxilio quodam, aut in affectis corporibus ad reparandam ualetudinem, aut in ſanis ad conſeruandam, atque augendam maiores utebantur, noſque uti poſſumus. atque de hac erit tota noſtra tractatio; cui ideo Galenus nullam propriam differentiam, ut fecit in ceteris exercitationibus, aſsignauit; quoniam, cum tot ſpecies habeat, non parum diuerſas, ſub unica illas omnes differentia comprehendere impoſsibile uidetur. Deambulationes itaq. diuiduntur tum a motu ipſo, a quo (ut ſic dicam) earum eſſentia exſiſtit; tum a loco, in quo perficiuntur; tum a tempore. A motu, quoniam aliae celeres ſunt, aliae tardae, aliae uehementes, aliae remiſſae, aliae multae, aliae paucae, aliae

mediocres, aliae longae, & rectae, aliae breues, & reuerſiuae, atq. D
hae, uel totis pedibus, uel ſummis digitis, uel calcibus. A loco, quo-
niam aliae fiunt in montibus, aliae in uijs planis; & quae in uijs pla-
nis, aliae in inaequalibus, aliae in aequalibus, & uel ſub porticu, uel
ſub Dio uel ſub Sole. A tempore, quoniam aliae fiunt hieme, aliae
aeſtate, aliae mane, aliae ueſpere, aliae ante cibum, aliae a cibo. Tot
enim deambulationum diſcrimina (ne minutius rem partiar) apud
auctores, atque ex ipſa rei natura, experientiaue reperio: quarum
nonnullae ſane poſſunt eſſe apotherapeuticae, ſicut apud antiquos
Oribaſ. fuerunt. At non eſt ignorandum, tunc illas in uſum uenire, quādo
6. colle. iam confectae ſint grauiores exercitationes, ſiue poſt purgationes,
cap. 21. quas medicamenta fecerint, & poſt ſublitionem oculorum, & poſt
copioſum uomitum: atque hoc deambulationis genus aptum eſt
animum remittere, ſpiritum commutare, in ordinemq. adducere, E
quae diſtenta ſunt ſoluere, itemq. thoracem purgare, & facilem re-
ſpirationem reddere, inſtrumenta ſenſus roborare, uentriculum fir
mare, &, quod maximi refert, omnem affectionem, quae laſsitu-
dinis ſenſum infert, quaeq. perturbat, explicare, atque diſſoluere.
2. de diaeta. de iſta loquebatur Hippocrates quando ſcripſit, deambulationes
iope finē poſt exercitationes corpora pura reddere, attenuareq., minime ue-
ro permittere, ut caro prae labore colliquetur, ſed ipſam purgare.
Atqui deambulationum ſimplicium mediocris ceteris omnibus ma
16 famil. gis ex uſu eſt: de qua intelligendus eſt M. Tullij locus quando is Ti-
Epiſt. lib. roni conſulens, ut ualetudinem curaret, ab ipſa quinque poſtulari
ſcripſit, πέψιν, ἀλυπίαν, περίπατον σύμμετρον, τέρψιν, εὐλυσίαν
κοιλίας, ideſt ciborum coctionem, triſtitiae carentiam, ambulatio-
nem moderatam, oblectationem, & alui ſolutionem facilē. medio- F
crem autem appello ambulationem, quae inter differentias enume
ratas nihil alioquin excedit, aut deficit, multa tamen, atque conten
ta ſit, quemadmodum ambulationem profuturam eſſe debere tra-
Orib. ibid. didit Antyllus, quae, ut ſentit idem, capiti, oculis, gurgulioni, tho-
7. epiſt. 79. raci, niſi adſit ſputum ſanguinis, male affectis auxiliatur. De hac lo-
Epiſt. 79. quebatur Seneca, quādo ſeſe deſtillationi, a qua ualde affligebatur,
deambulatione ſuccurrere fatebatur, hanc eandē pro inſania, proq.
Lib. chr. 1. aſthmate curandis Coelius Aurelianus commendabat: eſt uero etiā
c. 5 & li. 3. maxime utilis ſtomacho humeſcenti, dolenti, & in quo alimenta
cap. 3. coaceſcunt, corrumpunturue. In arquatis, ſiue ictericis curandis
ea uſus Archigenes inuenitur. ſimiliter efficax eſt ad mulieres, qui-
bus ſuppreſſae ſunt purgationes, & cum aluus ſiſtitur, cibi ſu-
pernatant, urina retinetur. nō mediocriter quoq. coxendicis mor-
bis

A bis prodeſt, & ad ſummam omnibus ijs, in quibus neceſſe eſt aut a
ſuperioribus partibus ad inferiores aliquid defluere, aut quae ad in
feriores partes propenſa feruntur, excernere. Iam uero febrienti-
bus omnibus deambulatio huiuſcemodi obeſt, nimirum quae, ut
ſentit Galenus, calorem, & conſequenter febres augeat; nocet epi- 6. Epid.
lepticis, ſanguinem excreantibus, mingentibusue, aut fœminis de- com 3.
fluuium patientibus. Porro uelox deambulatio magnopere cale- aph 3.
facit, magnitudinem carnis, ſi quid aliud, tollit. cuius gratia Coe- li.4 chro.
lius Aurelianus eam in colicis affectibus, in quibus requiritur ca- cap. 7. &
lor, atque in polyſarchia adhibendam eſſe iudicauit. Ambula- lib. 5. c. ult.
tiones tardae fere eadem praeſtant, quae ab apotherapeutica ef-
fici diximus: quo circa ualetudinarijs ſenibus imbecillioribus,
& ijs, quos poſt cibum ambulare delectat, quiq. nuper a ſomno ex
B pergiſcuntur, aut ad maiores exercitationes ineundas ſeſe praepa-
rare uolunt, aut quauis parte dolent, accommodate erunt. Has 2. de acutis
etiam eſſe crediderim, quas Hippocrates, Auicenna, & Haly a ce- 3.1.doct.1.
na ad magis cibum in uentriculi fundo ubi citius abſoluitur coctio ca 7.
accommodandum probarunt, quasq. Galenus 7. Methodi pro re- par. 1. 13. 7. Metho.
ficiendis corporibus exſiccatis commendat. In capitis dolore Coe-
lius Aurelianus probauit, ut laborãs deambulatione exerceretur, 1. chronic.
primo tarda, dehinc medio tempore fortiori, atq. paullo erectiori cap. 1. Cap.4.
extentis cruribus; idem & pro epilepticis ambulationem leuẽ pro-
bauit, nempe quae ſine capitis concuſſione humores a ſupremis ad
infima deducere, eos leniter diſſipare, attenuare, & uniuerſum cor
poris habitum citra noxam calefacere ualeat; quarum omnium gra
tia eam in quartanarijs, ubi paroxiſmus non affligit, iuuare, mino-
C rem fatigationem quam ſtare pedibus afferre, tradidit Galenus. In 1. ad Glau.
ſpirandi difficultate & in ſacro igne ſimiliter, quem graeci ἕρπητα,
Scribonius, Zonam, Plinius circinum uocant, ambulationem hu- lib. 3. de re
iuſcemodi conducere teſtatum reliquit Cornelius Celſus; quam med. c. 33.
& pro elephantiaſi curãda in uſu habendam eſſe conſuluit cum eo
Coelius. uehemens ſiue nimia deambulatio frigidos adiuuat & ea
ratione a Celſo ad debellandum corporis tremorem uſurpatur; an- li.4 c. 4 &
helitum auget, & flatus diſcutit, ac capita debilia magnopere per- lib. 5. c. 18.
turbat, & ob id iure reprehendendus eſt Praxagoras, qui in epilepti Li 4. chro.
cis plurimas, & uehementi motu celebratas deambulationes adhi- cap. 3.
bebat: pedibus ſimiliter debilibus, & ſuſcipiendae podagrae ex-
poſitis nocet; quandoquidem ob nimias deambulationes non ra-
ro iſchiadicos dolores & podagram generari, ſcribit Galenus; ſi-
cuti ex aduerſo remiſſam arthriticis, & podagricis & ulceribus in-

ternis conuenire, inſinuarunt Coelius, & Celſus, ubi deambulatio- D nē molli ſtramine, coaequato ſolo peractam ipſis commendauit. debent enim (ut ſcriptū eſt a Tralliano) qui podagra & articulorū affectionibus turbantur, μετρίως, & ἀνὰ κόπου πολλοῦ moueri, potiſsimumq. ante, & non poſt cibos. Nam laſsitudo his maxime aduerſatur, ut quae articulos plus iuſto calefaciat, & inflammet, ipſiq. aliam rurſus materiam ex longinquioribus particulis ad ſe attrahentes, arripientesq. fluxibus iugiter cauſſam ſuggerant. Multa deambulatio ſecundum Antylli ſententiā iuuat eos, qui caput, uel thoracem male affectum habent, & a quibus infernae corporis partes non nutriuntur, quiue in exercitationibus uehemētiori motu egēt; pauca uero prodeſt ijs, qui poſt exercitationes non lauantur, quibus a cibo deambulationibus opus eſt, ut is in fundum ſtomachi deſcendat, & quibus grauitas in corpore ſentitur. Longa & recta am- E bulatio minorem, quam breuis, moleſtiam parit, capiti prodeſt: ut non immerito Coelius, atq. Cornelius Celſus epilepticis curandis eam ex uſu eſſe iudicauerint; at nimis exſugit, humiditates, atq. exſiccat. ob idq. merito accuſandus eſt Themiſon, qui atrophia laborantes duodecim ſtadiorum ſpatiū greſſu conficere ſuadebat. Longa & concitata ſingultui comprimendo ſecundum Aetij ſententiā ſtrenue prodeſt: breuis ſicuti magis fatigat, cum (ut dicebat Ariſtoteles) ex motu & quiete inter reflectendum orta conſtans diuerſitatis illius opera laborem inferat, ita quoq. reuerſionibus illis continuis caput labefactat: & propterea ab eodem Coelio non ſine ratione epilepticis damnatur; cuius rei cauſſa ambulatio quoq. circularis merito improbanda eſt, ut pote quae caput uertiginoſum reddat & oculis uehementer noceat. Nā Caſsius medicus antiquus in F libello problematū, quem graeca lingua conſcripſit, cauſſam indagans, ob quā motus recto tramite facti uertiginē non generent, ſed ſolum circulares, ob id accidere dicit, quia motus recti minime diſflationem materiae impediunt, circulares uero eā fieri non ſinunt, quod aer uehementius illiſus prohibeat; ad haec materiae intus agitantur, quemadmodū & foris, ubi circumlatae, neq. foras prodire ualentes motū in capite uertiginoſum efficiunt. ſicuti namq. icterici omnes externos ſapores amaros ſentiūt, & qui ſuffuſiones in oculis patiuntur, quoſcumque colores rubeos iudicant, ſimiliter in circularibus motibus, cū in oculis humores in orbem agantur, omnia externa circumferri uidentur, ſicq. uertiginoſa paſsio oboritur. Ex ambulationibus, quae cum intenſione crurum calcibus incumbendo fiunt, quemadmodū ſcriptum eſt ab Antyllo, capiti male affe-

Oribaſius ibidem. lib. 1. c. 4. Lib. 3. c. 33. Cel. lib. 3. chronic. 7.

Probl. 38.

A ɛ̃to conueniunt, itemq. thoraci humidiori, utero conuulſio, purgationi ſuppreſſae, partibus infernis ab alimento fructum non capientibus, & omnino quibus materia ſurſum repit. Quae uero extremis digitis obeuntur, eas obſeruatum fuit, proprie lippientibus, & aluo ſuppreſſae utiles eſſe. Quae uero totis pedibus fiunt, cum ſub aliqua ſemper praedictarum differentiarum comprehendantur, ipſarum etiam facultates obtinere, rationi conſentaneum eſt. Atque haec de ſpeciebus ab ipſo motu deſumptis.

Iterum de deambulationum qualitatibus. *Cap. XII.*

INTER deambulationum ſpecies, quae a loco accipiuntur, illae, quae fiunt in montibus, aut adſcendendo, aut B deſcendẽdo exercentur. ſi fiant adſcẽdendo, ualde profecto uniuerſum corpus fatigatur, quoniam referente Galeno attolluntur eo motus genere, & perinde ac onus quoddam ſuſtinentur ab ijs, quae primum mouentur inſtrumentis, reliqua corporis membra uniuerſa. ſcribit Ariſtotel. ambulationes per accliuia, tametſi ſint hebetiores motus, magis ſudorem prouocare, quã per decliuia, nec non ſpiritum proſiſtere; quoniam graui cuiq., ut deorſum ferri ſecundum naturam eſt, ſic ferri ſurſum contra naturam, itaq. caloris natura, quae noſtra prouehit corpora, ut nihil per decliue laborat, ſic per accliue preſſa onere nititur, acriusq. ob eiuſmodi motum incaleſcit, & ſudorem mouet, & ſpiritum proſiſtit, cum etiam corporis uarius inflexus non nihil afferre cauſſae poſsit, ut directa ſpirandi reciprocatio auferatur. qua ratione ſecundum C Antylli ſententiam talis ambulatio etiam thoraci, qui ſpiritum exiguum ducat, & praeſertim ante cibum confert, maiorumq. exercitationum uice nonnumquam ſupplet. Legitur de Demoſthene, conſueuiſſe ipſum adſcendẽdo deambulare, atq. inter ambulandũ orationes pronunciare, quo ſic productae ſpiritus contentioni, qua oratores in dicendo opus habent, aſſueſceret. Verum enim uero genibus infirmis eadem ualde aduerſatur; propterea quod dicebat Ariſtoteles, dũ adſcendimus, non corpus ſurſum iactare, diſtentionemq. corporis & genuum mouere; ad haec genua ipſa, quae ſecundum naturam in anteriorem partem flecti nata ſunt, quaſi contra naturã flecti retro, ob idq. magnopere dolere atq. laborare. Ex altera parte ambulatio decliuis, quae deſcẽdendo obitur, magis altera a capite ad inferiores partes trahit; at femora inualida nõ parũ laedit, nimirum quae & eiuſdem Ariſtotelis ſententia in hoc mo-

1. d tu. ual. cap 9.

2. partic. prob. 38.

5 partic. prob.

tu contra Naturae inclinationem ante aguntur, quaſiq. mouendo D
crura uniuerſi corporis pondus ſuſtinent, & proinde uehementer ſatigantur. Ambulationes quae tum adſcendendo, tum deſcendendo peraguntur a Cornelio Celſo comprobantur, eo quod ita uarietate quadam corpus uniuerſum moueatur; niſi tamen id perquam imbecillum ſit. Quae uero fiunt in uijs planis, & aequalibus ex ſententia Ariſtotelis ob motus, quam ſeruant (ut ſic dicam) uniformitatem, magis corpus labore afficiunt, & ob naturae, quam tenent ſimilitudinem, citius labores finiunt, necnon ad ſpiritum, & ad corpus aequaliter conſtituendum magis accommodatae ſunt, quam factae in aequalibus. At deambulationes per inaequales uias factae non modo minus fatigant, uerum etiam utiles ijs ſunt, qui cito deambulando defatigantur. atque hoc Antyllus intelligebat, cum ambulationes, quae in uijs peragũtur, minori cum labore fieri ſcripſit, quam eas, quas in locis deambulationibus dicatis obimus. Hoc E
idem innuere uoluit Acumenus medicus apud Platonem in Phaedro, ubi ambulationem in uijs ambulationi in curſibus praepoſuit, de quo ſupra latius diſputauimus. neque aliud intellexit Iſchomacus apud Xenophontem, quando ambulationem, qua ipſe in agrum ſeruum cum equo ſequebatur, ambulationi in xyſtis factae praetulit. in his tamen diſterminandis ualde refert, numquid in pratis, in locis aſperis, an in arenoſis efficiantur; quoniam ſi fiant in pratis, blandiſsimae proculdubio ſunt, nihil omnino ſenſus tentant, nihil commouent, at eas caput implere, tum propter odoris ſuauitatem, tum propter humiditatem, quae illis inhaeret, auctor eſt Antyllus. Factae in locis aſperis caput replent. Quando autem in arena, & maxime profunda (quod genus eſt uehementiſsimae F
exercitationis) aguntur, magna efficacia pollent ad omnes corporis partes firmandas, corroborandasq. cuius gratia Auguſtus dum coxendice, & femore, & crure ſiniſtro, non ſatis bene ualeret, immo ſaepe ea parte claudicaret, hac deambulatione confirmabatur. ſic enim locum Suetonij interpretari debere cenſeo. ubi eum arenarum, & arũdinum remedio uſum tradit, arenarum quidem tum ad deſiccandas fluxiones, tum ad confirmandam ut iudicaui coxam arundinum ad continendum, & claudicationem impediendum: quod quo modo fieri debet, edocuit Cato lib. de re ruſt. cap. 160. Ad materiam ſub inde, e ſupernis ad infernas partes deducendum; eamque diſsipandam potentiſsimae exſiſtunt, & ideo male forſan a Celſo taxatur Eraſiſtratus, quod deambulatione in arenoſis locis paralyticos exercendos ſuaderet. ſub porticu factae ambulationes,

aut

lib. 1. c. 2.

Oribaſius Loco citat.

In Oecon.

In uita Augusti. c. 80.

li. 2. chro. cap. 1..

A aut loco concluſo, ut ſpelunca & ſimilibus a Celſo, & ab alijs non admodum probantur: quandoquidem aere libero non fruuntur, ſed intemperato, uitioſo, craſſo, corpusque uniuerſum replente: niſi tamen porticus, aut loci cooperti in locis ſint domus ſuperioribus, ac tabulis ſtratis, ubi ambulationes ceteris quibusque ab Antyllo anteponuntur, quod uaporum, qui e terra effluunt, ſint expertes, aeremque puriorem habeant. Nec opponendum eſt huic ſententiae noſtrae, quod antiqui cryptoporticus in uſum iſtum exaedificatas haberent: quia illis dumtaxat utebantur, quando pluuie, tempeſtates, aut immodici uentorum impetus, aerisque iniquitas uetabant, quo minus in aperto aere deambularent, quo tempore, neque nos illas refutamus. Ceterum quae fiunt ſub Dio, omnes factis in porticu a Cornelio Celſo praeferuntur. A Vitru- B uio quoque ualde celebrantur Hypaethrae ambulationes, & praeſertim ſi uiridia adſint, quod tales magnam ſalubritatem habeant: & primum oculorum, quod ex uiridibus ſubtilis, & extenuatus aer, propter motionem corporis influens perlimat ſpeciem, & ita auferens ex oculis humorem craſſum, aciem tenuem, & acutam ſpeciem relinquit. Praeterea cum corpus in ambulatione caleſcat, humorem ex membris aer exugendo imminuit plenitates, extenuatque diſsipando, quod plus ineſt, quam corpus poteſt ſuſtinere, ex quo ut in hypaethris locis ab aere humores ex corporibus exugerentur moleſtiores, quemadmodum ex terra per nebulas uidentur: conſuluit architectorum princeps ampliſsima, & ornatiſsima ſub dio hypaethrisque ambulando collocari in ciuitatibus aedificia. Verumenim uero apud medicos ſubdiales hae deambu- C lationes plurimas differentias obtinuerunt. nam quando prope mare fiunt, & ſiccandi, & craſſos humores attenuandi uim habent; quando circa flumina, & ſtagna, humectare poſſunt: ſed utraque nocent, & praeſertim ſtagna, ideoque non temere has omnes in Epilepticis damnauit Aretaeus, quando in mediterraneis partibus aguntur, quemadmodum ſupradictis ſunt praeſtantiores, ita quoque factis circa mare cedunt. quando in rore, humectant nō ſine damno: ſed ſi in locis auium uolatu frequentatis ambules, efficaciſsimus is motus erit ad euocandum per halitum, & ad leuandum, haud ſecus, atque ſi in ſublimibus locis ambules. Quae deinde ſub Dio in locis uento minus perflatis ambulatio efficitur, ualet ſecundum Antylli ſententiam ad euocandum per halitum, & ad excrementa diſpergenda: itemque remittit, nec ferit. hanc Aetius in colicis doloribus a frigida cauſſa ortis commendauit. ſed

quae

Lib. 3. c. 2.

Loco citato.

Lib. 5. c. 9.

Oribaſius loco citato

quae perflante uento peragitur, ſi ſub borea, tuſſes excitat, thora- D
cemque laedit, at uires collabentes firmat, ſenſuum integritatem
affert, ſtomachumque diſſolutum roborat. atque de hac fortaſſe lo-
Lib. 3. chr. cap. 2. quebatur Coelius Aurelianus; dum ſtomachicis deambulationes
ſub Dio pro modo uirium adhibendas conſulebat, ſi ſub Auſtro,
caput replet, ſenſuum inſtrumenta hebetat, aluum mollit, atque
ad diſſoluendum ualet: ſi zephyris ſpirantibus, talis ambulatio ce-
teris omnibus, quae in uento fiunt, praeſtat: non enim habet in-
ſuauitates boreae, quin potius manſuetudo ſimul, atque iucundi-
tas ſunt coniunctae. Quae in Apeliote fit, mala eſt, & ferit atque
ita ſe habent ambulationes ſubdiales in uētis peractae. Sequuntur,
quae fiunt, uel in ſole, uel in umbra: qua in re auctores diuerſa ſen
Lib. 1. c. 2. tire reperio. Cornelius Celſus, ſi caput ferat, meliorem ambulatio-
nem in ſole, quam in umbra eſſe dixit, & meliorem in umbra, quā E
parietes, aut uiridaria efficiunt, quam quae tecto ſubeſt. Ex altera
parte Oribaſius auctoritate Antylli ductus improbat illam, ueluti
quae effundat, caput impleat, atque inaequalitates gignat. quam
ſententiam non auderem alteri praeponere, niſi & ratio, & uete-
rum medicorum, praeſertimq. Hippocratis, & Galeni auctorita-
tes teſtatum feciſſent, ſolis radios humanis capitibus maximas no-
xas inferre. nempe quae ſi calida, & humida, magis calefiant & eli-
quentur; ſi ſicca, ſicciora reddantur, & demum quaecumque ſint,
ſemper offendantur, modo uel ruſtici, uel alij ſub ſole uiuere aſſue-
In 2. de morb. ti non ſint. Quod probe cognoſcens Hippocrates ſiue Polybus ad
euitanda capitis detrimenta non quamlibet deambulationem, ſed
ſolam in frigore, aut in ſole peractam uetat. Atqui non illud ta-
cendum eſſe duco, ſemper eligi potius debere in ſole ambulare, F
quam ſtare, & ambulare uelociter, quam ſegniter, ſicuti prae-
ceptum fuit ab Hippocrate in libro de ſalubri diaeta. cuius rei hanc
5 partic. Prob. 34. attulit rationem Ariſtoteles, quod cum ſtamus, calor permanet,
ſicque amplius calefacit. corpus etenim noſtrum (dicebat is) uapo-
rem quendam tepidum de ſe continuo mittit, qui proximum &
ambientem aerem tepefacit, unde aer poſtea ille corpus calidius
reddit, cum autem quis in ſole mouetur, flatus excitatur, qui refri-
gerare nos poteſt, quando motus quiſque frigidus habetur. Am-
bulandum potius in umbra (dicebat Celſus) quam parietes, aut
uiridaria efficiūt, quam quae tecto ſubeſt: quoniā aer aſsidua qua-
dam, & blanda uentilatione ſalubrior redditur. qui aer quoniam
interdum ab arboribus noxijs infici, & corpora deinde contamina-
re conſueuit, ut de nuce arbore, atque Narciſſo memoriae prodidit
Plu-

A Plutarchus, propterea huiuſcemodi umbras inter deambulandum ſugere expediet. Neque item curam adhibere minorem oportet, ut arbores rore ſuffuſae uitentur, quoniam, ſi per ipſas frequenter quis ambulet, membra faciliter lepra tentantur, atque huius eam Laitus apud Plutarchum in nat. quaeſt. attulit rationem, quod ros corporibus illabens ipſa mordeat. atque excoriet, uel potius quod a rore colliquatis arborum ſuperficiebus aſpergo quaedam noxia inde corporibus affuſa inhaereat, quae partes extimas ipſorum mordeat, atque diſcindat: etenim rori uim colliquatiuam (τηκτικὸν, non δηκτικὸν, & re ipſa, & uetuſto codice permotus legendum puto) ineſſe perſpectum ſatis illud facit, quod ros bibitus gracilitatem inducit, ut mulieres eae manifeſto declarant, quae alioquin obeſae dum tenuibus ueſtimentis, aut lanis rori colligendo ope- 3. Sympoſ. prob. 1.

B ram nauant, eo in exercitio carnes conſumunt. In omnibus autem fere proderit ſub ijs umbris ambulare, quas epilepticis probauit Aretaeus & uertiginoſis, nempe ſub arboribus myrto, aut lauro, aut inter acres & bene olentes herbas calamentum, pulegium, thymum, mentham, maxime quidem agreſtes, & ſponte naſcentes: ſin harum copia deſideretur, inter humano cultu procreatas. Eſt in hac quoque non exiguum diſcrimen reſpectu caeli, quod, dum ſerenum eſt, tunc ambulatio leuat, per halitum euocat, attenuat, bonam reſpirationem, & mouendi facilitatem parat: dum uero nubibus obtegitur, grauitatem affert, per halitum non euocat, tandemue caput implet. De ambulationibus faciendis uel hieme, uel aeſtate, uel alio tempore diximus in libro quarto, ubi tempus exercitationibus accommodatum definiuimus: supereſt tantum illud Cap. 11.

C adnectere, ambulationes quaſlibet ante cibum fieri debere, tum mane, tum ueſpere: quandoquidem matutina aluum emollit, ſi credimus Antyllo, ſegnitiem a ſomno contractam diſſoluit, ſpiritusq. attenuat, calorem auget, & appetitum excitat: quinimmo Hippocrates hanc eandem humidioribus temperamentis cõuenire, quod humoris tranſitus exinaniantur, neque animae meatus occludantur, ſcribit: ſicut, & attenuare, nec non partes circa caput leues, agiles, ac promptas reddere, & aluum ſoluere confirmat. ueſpertina uero ad ſomnum hominem praeparat, ac inflationes diſpergit, caput tamen debile male afficit, ob idque iure accuſatur Serapion a Coelio, quod epilepticos imperaret circa ueſperam ambulare, ac rurſum conquieſcere, & deambulationem repetere. Poſt cibum diximus exiguam ambulationem aſſuetis conuenire, atque illis, quibus non ſine labore in fundum uentriculi deſcendit cibus: illis 2. de diaeta. lib. 1. chro. cap. 4.

pariter,

pariter, quibus caput repletum eſt, lentam poſt cibum deambu- D
6.de tu.va. lationem commendauit, Galenus, ſecutus fortaſſe in hoc Are-
cap.7.2.de taeum, qui in uetuſto capitis dolore eandem in uſu habendam
cōp.med. uoluit. quamquam ſecundo de comp. med. ubi de dolore capitis ex ebrietate agit, uelit, neque multum comedendum, neque ſtatim a cibo deambulandum. In reliquis quo modo conueniat, non uideo, & propterea Dioclem medicum antiquiſsimum, & clariſsimum ſatis mirari non poſſum, quod phtiſicos deambulatione poſt
Cel lib.2. prandia uexandos eſſe uoluerit, quae ſicuti concoctionem cibo-
cap.vlt. rum interturbat, ita multos ad caput uapores efferri, atque ibi in humiditatem conuerſos ad pectus, & pulmonem difluere facit, quo nihil phtiſicis contingere pernicioſius poteſt: eo magis, quod
2.d diaeta. licet Hippocrates huiuſcemodi deambulationes in humidioribus temperaturis approbet: aluum tamen, corpus, & uentrem ſiccare E
confitetur: ne illa omnia in medium adducam, quae de huiuſce generis ambulatione ſcripta ſunt in libro de inſomnijs Hippocrati adſcripto. qui liber cum multa ſuperſtitioſa contineat, forſan aliquis ijs, quae ibi de ambulatione poſt prandium in pluribus commendata dicuntur, paucam fidem adhibeat. Hactenus de ambulatione, iam cetera aggrediamur.

Explicit Liber Quinctus.

ARTIS GYMNASTICAE LIBER SEXTVS

Quos erectum ſtare effectus pariat. Cap. I.

EOS, qui pedibus erecti permanent, exerce-
ri, quoniam abunde in ſuperioribus demõ
ſtrauimus, hanc rem amplius in diſputatio-
nem reuocare prorſus ridiculũ foret. proin
de, quot modis haec exercitatio uarietur,
quosq. quaeque pariat effectus, declarabo.
B Quod etenim haec exercitatio priuatim
dorſi partes afficiat, Auerroes, inter Arabas 6.collect.
non infimus, ſatis aperte dixit. Qui igitur illud debile a natura, uel cap.2.
caſu ſortiti ſunt, ſummo ſtudio id exercitationis genus euitare de-
bent, nempe quod (ut ſaepius diximus) maiorem, quã ipſa ambula-
tio, defatigationem pariat: quibus etiã in renibus inflammatio, uel
ulcera orta ſunt, ne ſtent, magnopere cauendum eſſe, cẽſuit Rufus Lib.de paſ.
Epheſius. debent quoq. huiuſcemodi exercitationẽ auerſari, quos renum.
uel herniae labor ſollicitat, uel in cruribus, aut ſcroto, uarices dila-
tantur, uel ulcera in inferioribus partibus orta ſunt, aut qualibet de
cauſſa oriuntur, quã ſententiam niſi medicorũ auctoritas cõfirmaſ-
ſet: ueram tamen eſſe ipſa ratio perſuaderet: quae ſcilicet oſtendit,
in ſtantibus graues humores citra difficultatem proruere, eosq. mo
C do hernias, modo uarices, modo ulcera generare, fouere, & augere:
nam quod uarices generẽtur, etiam Iuuenalis poeta cognouit, qui Saty.6.
cũ quandam mulierem Ianũ rogantem de amici uictoria futura de-
rideret, uolens ſignificare ob importunas mulierũ petitiones haru-
ſpicem, ſi cunctis inſeruiſſet, ſtãdo, (ſic quiſq. haruſpex pro alijs ro-
gabat Deum) non parum laboraturũ, ait: Varicoſus fiet haruſpex.
Marium quoq. ſcimus omnes, laborioſum uirũ exſtitiſſe, ob quod Plut. I eius
ſi quis dicat, ei uarices, quibus affligebatur, in ambobus cruribus uita.
ortas ob nimios in ſtando labores, eum minus erraturum exiſtima-
rem. Verum enim uero & in hac exercitatione non paucae diuerſi-
tates reperiuntur: propterea quod tempus, locus, atque ſitus uarias
quaſi ſpecies efficere uidentur. A tempore naſcuntur duae ſpecies,
quando aut ante cibũ, aut a cibo, quis ſtando, & uel pauco tempore
uel multo exercetur. A loco ſumuntur differentiae, quoniã uel in

ſole,

ſole,uel in umbra, & hac aut clauſa, aut aperta ſtatur. A ſitu demũ D
euariantur ſtandi genera, quando uel uno pede, uel ambobus, & uel ijs totis,& planis,uel extremitatibus eorum, calcibus ſcilicet, & ſummis digitis ſtamus. Ante cibum ſtare uentriculi excrementis inaniendis auxiliatur, aſthmaticos, & difficiliter ſpirantes adiuuat, uentrem emollit,urinam prouocat, crura, & pedes corroborat, & ſiquando deambulationi uacare non concedatur, illius uices ſupplere poteſt. Vertiginoſis tamen, & quibus ad ſuperiora rapiuntur uapores, nullo pacto conducit, cum ex tali erecta ſtatione facilius caput a fumis petatur: nam tantam ad hoc efficiendum potentiam ſimilis exercitatio habet, ut nonnulli boues, & cetera animantia (quod ſcripſit Ariſtoteles)minus homine tuſsire, minusq. catharris uexari crediderint: quoniam ipſis minime erectis ſtantibus haud ita uapores natura ſurſum tendentes in eorum capita ferri poſſunt. E
Quã item ratione eos omnes damnare uehementer ſoleo, qui, ſi alto capite dormiãt,minus a catharris ſe uexatum iri putant, cum potius contrarium eueniat,ut ſcilicet qui humiliori, & fere ceteris mẽbris aequali capitis ſitu dormiunt, uel aliter iacent, minus a uaporibus capite tententur,minusq. a capite ad pectus humores defluãt. Quamuis ſecus iudicandum ſit,ubi quis uentriculi in cõficiendo cibum debilitate uexatur. Quo in caſu Poſidonius apud Aetiũ magnopere ſtudendum eſſe iuſsit, ut in decumbendo caput altiori ſitu contineatur, quo cibus magis in uentriculi fundo accõmodetur, & ob id nutrimentum minori moleſtia coquatur. Atq. hoc intelligi debet de ijs,qui multum ſtant: ſtare etenim pauco tempore exiguum quid prodeſſe,neque multum obeſſe poteſt. Qui porro communi illo effato,Prandia poſt ſtabis,inducti poſt ſumptos cibos ſtare delectantur,ij ſcire debent,ſi mediocri quodam tempore ſtetur, F
deſcenſui ciborum in uentriculi fundum id inſigniter cooperari,& conſequenter illorũ concoctionem perbelle adiuuare, nec alioqui ullam effatu dignam laeſionem afferre: uerũ ſi multo tempore ita quis permanſerit,praeter moleſtiam, qua ob ciborum interdũ pondus,praeter laſsitudinem,qua ex labore afficitur, uarias item offenſiones ſubire cogitur. Primo namq. maior uaporum copia ſuperiorem corporis regionem impetit, maior humorum multitudo ad inferiora praecipitat,atq. inde ulcera in cruribus,gonagras,& podagras generat, deinde thoracem,atq. ſpirationem uniuerſam nõ parum labefactat;uti ex difficultate ſpirandi tũc apparẽte facile quiſq. cognoſcere ualet:poſtremo renes,atq. ueſicam,& totam mingendi actionem uitiat, quando uidelicet crudi humores ex ſimili ſitu ad

Petrus Apponenſis 5.partic. prob.1.

A eas partes deferuntur, renesq. & lumbi uehementer incaleſcunt, debilitaturq. ut non temere uideatur praecepiſſe Rufus Epheſius, ne quis ulceribus renũ laborans, etiam ſi morbus inclinare coepiſſet, ſtaret. Statio in umbra ſemper aliquibus ex praedictis differẽtijs adnectitur, ut ſit multa, uel pauca, uel a cibo, uel ante cibum, & proin de qualicumq. adnexa reperietur, illius effectus cõtinuo exprimet, modo umbrae ratione aliquid ſecus non accedat. hoc autem dico, quia ſaepenumero umbra uel eſt locorum concluſorum frigidorum, atq. humidorum: uel noxiarum arborum, uel alterius perniciosae rei, quas omnes corpus maculare, & ſanitatem deſtruere nemo negabit. Ceterum de ſtantibus ſub ſole in hunc modum determinandum eſſe, iudico, quod ſcilicet ſtare ſub ſole in aeſtate ſummopere calefacit, immo ſententia eſt Ariſtotelis, cum ſtamus in ſo- lib. de affe. ren.

5 ſectio. prob. 34.

B le nos magis deuri, quam dum mouemur, etſi per ſe motus ipſe quoque calefacere ualeat, quod alias fuſius explicauimus. Si igitur ita eſt, rationi conſentaneum efficitur, iuuamentum inſigne ualde frigefactis corporibus inde accedere, ueluti hydropicis, cacecticis, pro quibus id a Coelio, & omnibus fere medicis laudatur. In ictericis item curandis tali inſolatione uſum Archigenem reperio. ne interim ſilentio praetermittantur ea, quae apud Aetiũ ex Antylli ſententia legũtur, inſolatione ſcilicet uarijs modis antiquos uſos fuiſſe, alias cum unctione, alias ſine unctione, modo ſedendo, modo iacẽdo, modo ſtando, interdum ambulando, interdum currendo: de quibus omnibus in hunc modum decretum eſt, quod ſi inſolatio adminiſtretur non purgato prius corpore, maximum capiti nocumentum affert: unde ſaepenumero mirari mihi contingit, quo ge-

Lib 3. c. 3. Lib 3. c. 6. 9. de cõpo. med. ſ l. c. 1

C nio ductus Plinius maior nõ modo purgato corpore, uerum etiam poſt cibum in aeſtate ſub ſole maneret, ac deinde in frigida lauaretur: de hac etenim locutos fuiſſe medicinae auctores arbitror, quando dixerunt, ab illa corpora pluſquam par ſit incaleſcere, febres, atque capitis dolores gigni: Nam ſi antea quam corpora ſoli exponãtur, opportune exinaniantur, aut ſine unctione, aut cum unctione fieri poteſt: ſi fiat citra unctionem, capiti diuturna frigiditate laboranti ſuccurrit, quod illud durius atque impaſsibilius reddat, & ob id merito in Epilepſia curanda a Methodicis nonnullis commendatur, modo ſit inſolatio moderata: ſicut item in ea inſaniae ſpecie iuuare creditur, quae a frigida intemperie ortum ducit: praeterea occultas difflationes auget, ſudores elicit, carnem conſeruat, pinguedinem tollit, oedemata omnia, & praeſertim hydropica deprimit: neque tamen ipſa noxis ſuis caret, quando quidem mora

Plin. nepos lib. epiſt 3.

Gal. de cauſis morb.

Coel. lib. 1. ca. 4. & 5.

quaeuis

quaeuis ſub ſole bilem auget, & conſequenter ijs, quibus calor na- D
6. epid. cō. 1. ap. 10. 2. de tu. ua. cap. 12. tura mordax eſt, ualde aduerſatur, ut a Galeno ſcriptum eſt, ſpiritumque craſsiorem, denſioremue efficiens, aſthma, & orthopneā exacerbat. Ceterum ſi abſque unctione inſolatio adhibeatur, in ceteris eoſdem effectus parit, niſi quod corpus exſiccat magis, tamquam pingui illo aduſto, & ſubinde maiori nigredine ſuperficiem totam inficit, necnon carnem inſtar cauterij cuiuſdam denſans minus per inſenſibilem tranſpirationem excrementa diuaporari facit. qua ratione huiuſcemodi inſolationem ad minuendam polyſarchiam ab Aetio laudatam cenſeo. Lib 1. ſer. 3 cap. 32. Verumtamen duo hic animaduerſione digna eſſe exiſtimo, alterum, quod medicos, ubi ſub ſole moram probarunt, praetegi pannis capita uoluiſſe opinor, quoniam, praeter Coelij auctoritatem, & ratio, & experientia demonſtrant, capita detecta, ſi ſoli exponantur, ualde offendi, nempe quae E ſupra modum calefacta uapores a toto corporis ambitu ad ſeſe attrahunt, ſicque omnem malorum iliadem, & prae ceteris catharros ibi generant: quod minime, ubi capita teguntur, euenire ſuſpicandum eſt, propterea quod, ut ſcripſit Ariſtoteles, induta corpora a ſole minus calefiunt, quam nuda, cum ab illius radijs minus feriantur. 2. partic. prob. 9. lib. de cauſſis morb. atque hoc totum a Galeno ſignificatum credo, ubi dixit, eos, qui nudi ſub ſole manent, uniuerſum corpus calefacere, qui uero induti, caput ſolum: nam demonſtratum eſt a nobis libro tertio, Maiores noſtros numquam fere caput tegere ſolitos: ne miremur Galenum, dum indutos ſcripſit ſub ſole, capite tantum ualde incaleſcere dixit. Alterum animaduerſione dignum eſt, quod, ſicuti ſedentes, & ſtantes ſub ſole uehementius incaleſcere, ſiue potius deuri experientia conſtat, quam ambulantes, & currentes: pa- F riter & ceteras praedictas affectiones, tam bonas quam malas facilius recipiunt. Atque haec uniuerſa a nobis dicta de ſtantibus planis, ac totis pedibus intelligantur. ſtare namque calcibus innixos non modo laborem ac moleſtiam inducit, uerumetiam nullum iuuamentum effatu dignum praeſtare creditur: quemadmodum ſimiliter eos, qui ſummis digitis ſtare conantur, praeter ſatigationem illico ſuccedentem partes illas callis moleſtiſsimis afficere compertum eſt, & praeſertim quando quis eo frequenter utatur hi ſiquidem illud unum commodum nonnumquam recipere uidentur, ut longius multis alijs proſpectare ualeant, cuiusgratia ab antiquis ſpeculator, ſiue σκώψ pingebatur facie hominis ſtantis ſupra digitos, ſummamque manum ad umbellae formam ſupercilicijs admouentis, ut Aeſchylus in Theoris meminit.

A *De pugnarum effectibus.* Cap. II.

PVGNARVM, quae maioribus noſtris ad ualetudinẽ inſeruierunt, quaeq. etiam temporibus noſtris inſeruiendi ſimiliter facultatem obtinent, aliae fiunt cum armis fictis, neq. incidentibus, uel pungentibus aduerſus hominem, aliae aduerſus columnã aut palum, aliae aduerſus umbrã. atque omnes uel fieri poſſunt a pugnantibus corpore, nequaquam armatis, aliae ab armatis. Armorum pugnam aduerſus hominem uel columnam inter magnas exercitationes repoſuit Galenus, quẽ imitatus Auerroes inter Arabas non infimus dixit, certamen cum enſibus factum eſſe ex uelocibus atque fortibus exercitijs. quae omnia de illis, qui non armati certant accipienda puto, quando arma- 6 epid cõ. 1. Aphor. 6. 6. coll c. 2.

B tum certare inter exercitationes ſimul, atque opera manifeſte repoſuit Galenus, qui ſimiliter certare aduerſus umbram (σκιαμαχεῖν dicunt Graeci, celerem citra robur exercitationem eſſe iudicauit, ut Auicenna quoque, & Paullus poſt ipſum cenſere uiſi ſunt. Cum itaque res ita ſeſe habeat, pugna non armatorum tam aduerſus homines, quam aduerſus columnam adminiſtrata in primis magnopere calefacit, excrementa educit, ſudores ciet, exuberantem carnem ſupprimit: & proinde a Coelio in curanda polyſarchia adhibetur, deinceps brachia atque humeros confirmat, crura & pedes mirum in modum exercet, ceterum capita debilia, & uertigini obnoxia nõ parum labefactat. renibus item laborantes huiuſcemodi exercitationem fugere praecepit Galenus. σκιαμαχία porro, ſiue aduerſus umbram certatio corpora tenuat, carnes, & ſuccos detrahit, quod 2. d tu ual. c. 8 10. & lib. 1. fen. 3. doc. 2. c. 2. Lib. 1 chr. cap. vlt. 6. Epid. com. 1.

C celeribus exercitationibus conuenire ſupra monſtrauimus, proprie autem ſecundum Galenum brachiorum, atque manuum exercitatio exſiſtit: praeterea ualet, ſi Antyllo credimus, ad ſedandam affectionem laſsitudinis ſenſum referentem, ad humores firmandos, ad neruorum imbecillitatem, & tremorem corrigendum. eſt etiam utilis uitijs, quae thoracem infeſtare ſolent, confert renibus, & colo inteſtino, materiam ad inferiores partes deducit, & praeſertim in ijs qui pedibus imitantur pugiles, quique non ſolum manibus cum umbra depugnant, uerum etiam cruribus interdum tamquam ſalientes, interdum uero tanquam calcibus caedẽtes. Ad eadem omnia ſimiliter ualet pugna aduerſus palum effecta, quae tantummodo in hoc ab umbratili differt, quod palum percutere brachijs maiorem uim infert, quam aerem ferire. Non eſt tamen ignorandum, pugnam aduerſus hominem pugnantem initam, magis exercere, aph. 5. 2. d tu ual. cap. 10. 6. collec. apud Orib. cap. 29.

&uim maiorem corporibus inferre, quam iſtam: quoniã, ut ab Ale D
1. Libro. Prob. 120. xandro perbelle ſignificatum eſt, athleta, ſi obnitatur antagoniſtae; ſortitudinem eius auget; ſin cedat, neque reluctetur, robur eiuſdẽ reſoluit. At qui ea pugna, quae corporibus pugnantium armatis exercetur, inter uehementes exercitationes collocanda eſt, quae cũ robuſta, & ualida corpora efficere debeant, iure merito Nicias apud Platonem in eo dialogo, qui Laches inſcribitur, dixit, quod τὸ ἐν ὅπλοις μάχεσθαι, ſiue armatum pugnare corpora robuſtiora, ſi quod aliud exercitationis genus, reddit; neq. ullo alio minorem
Loco cita. laborem parit. De hac quoque exercitatione ab Antyllo proditum reperitur, corpus ab ipſo ad motum aptius, & ad carnem ſuſcipiendam reddi, uerumtamen propriam, atque maximam eius pollicitationem exſiſtere, ut corporis firmitatem, & longam reſpirationem gignat, cum illi, qui ſeſe pugnis ſimilibus dedunt, omnem aliam E
ſpiritus expulſionem ferre poſsint: facit autem huiuſcemodi pugna carnem laxam, & mollem, necnon capiti admodum noxia eſt, praeſertim quando galea plus aequo obtegitur, cuius pondere preſſum non parum laborat. illud hic non ignorari uolo: ὁπλομαχίαν, ſiue armatae pugnae exercitationem, ne quis decipiatur eandem eſſe exiſtimans cum armata luctatione, ὁπλοιτοπάλη ab Aeſchylo uocata, quandoquidem haec tamquam luctae ſpecies armis in manibus nullo modo utebatur, ſed dumtaxat certantes totis corporibus armabantur, ſicque armati inuicem luctabantur, cuius luctationis arbitror uolutationem illam armatam, ſiue celerem agitationem,
a. d. tu. ual. cap. 10. quam Galenus in numero uehementium exercitationum repoſuit, ſpeciem quandam exſtitiſſe. An uero de hac armata pugnae ſpecie intellexerit Coelius Aurelianus, quando in curanda polyſarchia F
poſt plurima alia exercitationum genera comprobata dixit. Tum
» hoplomachia, hoc eſt armorum ficta confrixio: apud me dubium nullum, ut ex ſuperioribus patet, relinquitur: quoniam, & ſi nomen Graecum hanc ipſam ſignificare uideatur, nihilominus, & nominis ab ipſo illata explicatio, & uſus demonſtratus manifeſtum argumentum faciunt cum de pugna illa ſermonem facere, quae nudato ab armis corpore exercetur, quaeq. ad diminuendam carnem a nobis laudata fuit, cum hanc poſtremam carnem, ſed mollem & laxam potius augere Antyllus iudicauerit. De gladiatoria pugna nõ uidetur hic locus expoſcere, ut ſermo ullus habeatur, propterea quod cum armis incidentibus, ac pungentibus antiquitus ageretur, uel in letalia uulnera, uel in alterius pugnatoris, aut etiam utriuſq. necem, plerumque terminabatur. Vnde neminem non uidere arbitror,

A bitror, quantum abſit, ut ſimilis concertatio ullam profligandis morbis, tuendaeue ſanitati opem afferre ualeat: ea enim eſt, quae hodie apud multas Chriſtianorum nationes ſub Duelli nomine nõ ſine magna ciuitatum aliquando clade exercetur, quamque & antiquis & noſtris temporibus ab uno hominum inimicisſimo Sathana repertam ad perdendas animas fuiſſe ſemper credidi. quod namq. non monomachiam antiquorum, ut falſo probare conati ſunt, qui hucuſque duellum tractarunt, ſed potius gladiatoriam duellum huiuſce temporis referat, praeter multa in quarto libro a nobis declarata, hoc item atteſtari uidetur, ſcilicet iiſdem armis, atque eodem prope fine duellatores concertaſſe, quibus olim gladiatores pugnabant: illud unum intercedit diſcrimen, quod illi tum gloriae cuiuſdam inanis gratia, tum praemiorum ſpe, ſed fere ſemper ui
B quadam, utpote uel ad ſupplicium condemnati, uel in id empti, atque edocti ad certamen ducebantur: iſti uero ſponte, & nullis cogentibus, niſi ſolius honoris uana quadam & falſa defenſione profectante aguntur: ut hac ratione minus excuſatione digni habeantur, cum ſponte in propriam ruant perniciem. Vtinam reſipiſcant tandem homines, uideantque id quod Barbari fere nulli agunt, tanto minus Chriſtianos decere: ſic profecto & multae urbes, quae ob hoc inteſtinis, & ſaeuiſsimis diſſenſionibus exagitantur, ad meliorem ſtatum reuocarentur, & multorum animabus corporibusq. melius conſuleretur. At ne longius a propoſito noſtra diuagetur oratio, haec ſufficient, ſi illud addidero, quod Celſus, Scribonius, Plinius, Aretaeus, atque alij plurimi referunt, ab Antiquis ſcilicet creditum fuiſſe, gladiatoris iugulati ſanguinem epotum iu-
C uare epilepticos. quam rem potius ad prodendam ipſorum ferinam ſuperſtitionem, quam ut ullam fidem adhibendam cenſeam, ſignificare uolui.

lib. 3 ſc. 23. lib. de cõp. cap. 18. lib. 28. c. 1.

De quarundam aliarum exercitationum qualitatibus. Cap. III.

MVLTA apud antiquos exſtiterunt exercitationum genera, quae quoniam non ita frequenter uſurpabantur, ab auctoribus celebrata non inueniuntur: inter haec autem primo ſeſe offert τὸ ἀκροχειρίζεσθαι, uel manibus ſummis concertare, quod, ſiue luctae ſpecies aliqua foret, ut nonnulli crediderunt, ſiue ſeparata quaedam exercitatio, ut Galenus cenſuiſſe uidetur, ubi poſt luctam alias quaſdam exercitationes ad-

2. de tu. ua. cap. 8.

numerans acrochiriſmum nominat, ſacitque manifeſte a lucta di- D
2. d tu.ual. uerſum, conſtat ipſam apud Galenum, Aetium, Paulum, & Aui-
cap. 10. cennam inter ueloces ſine robore exercitationes locum obtinuiſſe,
Lib 3. c. 3. & proinde calefaciendi, corpora tenuandi, carnes, ſuccoſque detra
lib. 1. c. 17. hendi facultatem poſsidere, ut appoſite inſinuare uiſus eſt Hippo-
Li. 1. fen. 3. crates, apud quem legitur acrochiriſmum attenuare, & carnes ſur-
doc. 2. c 1. ſum trahere, proprie uero manus, atque brachia ſecundum Gale-
2. d diaeta. num in ipſa exercitantur. ex quo fit, ut illis conueniat, quibus has
lib citato partes corroborare in animo eſt, ſicut ijs ualde nocet, quorum chi-
cap. 11. ragra, uel alius morbus, & manus, & brachia infeſtare ſolet. de hoc
Lib 4. c 4. locutũ eſſe Celſum quis credere poteſt; ubi in ijs qui ab arida tuſsi
loco citato exagitãtur, exercitationes manibus peractas probat. Porro ἐκπλε-
θρίζειν, ideſt ecplethriſtare, a Galeno inter exercitationes citra ro-
Loco citato. bur, & uiolentiam celeres recenſetur. Auicenna autem illud ex for E
tioribus eſſe dicit, niſi uelimus ipſum in comparatione ad debilia
loqui, quemadmodum ex uerbis eius uidetur: alioqui & ueritati
ipſi, & Galeno, a quo iſta omnia accepit, manifeſte repugnantia
ſcripſiſſet. Eſt igitur talis exercitatio in primis ad ea omnia utilis,
quibus celeres conferunt: ſed peculiariter crura, & pedes exercet:
thoracem quoque non parum fatigat, cui, dum aliquo pacto male
uexatur, ualde obeſſe reor, haud ſecus atq. capitibus male affectis
uehementer nocere credo, utpote quae ex iugibus illis reuerſio-
nibus, quaſique circuitionibus facillime tum uertiginoſas, tum apo
pleticas affectiones incurrere queant. Ex eodem quoque exerci-
tationum cenſu eſt, & πιτυλίζειν ſiue pytiliſſare, aut pytiliſma,
In Miſcel. cap. 38. ut placuit Politiano. quod quamquam a Galeno, atque Auicenna
inter ueloces citra uiolentiam adnumeretur, mea tamen ſententia F
haud prorſus uehementia aliqua caret, cum ſtatus ille ſupra pedum
extremitates, necnon uelox manuum modo antrorſum, modo re-
trorſum agitatio haud quaquam ſine muſculorum intentione, &
proinde ſine ui, aut robore quodam peragi poſsit. Vnde in huiuſce
modi exercitatione obeunda uehementer incaleſcere corpora aſ-
firmare non dubito. Ad haec motus iſte brachia inſigniter exercet.
ſed eos, qui capite ſunt imbecilli, magnopere labefactat: pedes etiã
podagris ſuſcipiendis obnoxios reddit. ego uero peculiarem illius
uſum extitiſſe autumo, quando poſt longam brachiorum ualetudi
nem torporemue, ea motibus undequaq. faciendis aſſuefacere, nec
2. d tu.ual. non a torpore liberare in animo habebat. Sunt praeterea a Galeno
cap 9. nonnulla alia exercitationum genera adnumerata, & ab Auicenna
loco citato comprobata, quae, quod aliqua ex parte ualetudini & corporis habitui
conferant,

A conferant, omnino praetermittere nolui: nam ſi quis alteri iubeat, ut ſe uiolenter detrahat, inflectatque, dum ipſe non manibus modo, uerum etiam cruribus, ſpinaque conſtans, inflexusque reſiſtat, quo genere Milonem ipſum ſeſe exercitaſſe ferunt, dum conuellere ſe, mouereque de loco uolenti permitteret, utique uehementer exercebitur, incaleſcet non parum, roburque membris non leue ingenerabit. de ſimili enim exercitatione locutum opinor Coelium Aurelianum, quando pro polyſarchia minuenda uoluit ita affectos alienis laboribus hoc eſt colluctantium, uel exercentium, quam Graeci haterocopiam, uel trachelisſmum uocant, exerceri, uerumtamen illis maxime uerenda eſt talis exercitatio, qui uel pectore, uel dorſo, uel capite non admodum ualent. Pari etiam pacto ſi quis (ut Milo factitabat) conuellere ſe, mouereque de loco uolenti permittat, crura maxime corroborare poterit, queadmodum manus maximopere exercebit, eisq. fortitudinem acquiret, ſi pugnum alicui aperiendum, uel malum punicum, aut tale quippiã manibus complexus auferendum praebeat: quod tamen arthritidi, aut chiragrae obnoxijs minime congruet. Robur autem partium tum exercet, tum firmat, ſiquis alterum complexus medium, aut etiam ipſe medio comprehenſus, manibus, digitisque pectinatim iunctis, aut quem complectitur abſoluere ſe iubeat, aut ipſe ſe a cõplectente ſoluat: niſi quod in hoc periculum imminet, ne uiſcera labefactentur ex nixibus illis qui adhibentur, dum diſſolutio quaeritur. Ita etiam ſi quis alterum, qui uerſus ipſum ſe inclinet a latere aggreſſus, ilia manibus complexus, ceu onus aliquod ſublatum inuicem protendat, reducatq. ac magis ſi dum geſtat, ipſe nixu, renixuque corporis utatur: ſic namque ſpinam uniuerſam corroborabit, lumbos tamen, atq. renes debiles habentibus nocebit. Aeque uero qui pectoribus ex aduerſo innixi magno ſe conatu inuicem retrudunt, & qui a ceruicibus pendentes deorſum trahunt, uehementer quidem exercentur, & per conſequens robur corpori uniuerſo comparant: at periculum ſubeunt, ne thoracis uaſa aliqua rumpantur ipſis, neue aut caput, aut collum male aſſiciant. Haec itaque omnia tametſi apud ueteres inter ceteras exercitationes haberentur, nihilominus haud ita in frequenti uſu fuerunt, & praeſertim nobilibus, ac illis qui non ſine ſuauitate quadam ſanitati operam dabant. hac item tempeſtate non deſunt, qui ipſis utantur, quos, modo ratio adhibeatur, penitus auertere nolo.

Lib. 5. chr. cap. ult.

B

C

D

De ſpiritus cohibitionis facultatibus. *Cap. IV.*

Cap. 6. DETENTIONEM ſpiritus ſpeciem quandā exercitationis eſſe, cum abunde in libro tertio demonſtrauerimus, id amplius repetere non eſt opus: illud dumtaxat adiungam non facile reperiri, in qua nam differentia locata fuerit, niſi quod animaduertentes nos in huiuſcemodi exercitatione muſculos abdominis, atque thoracis ualenter intendi, & ſubinde in partibus interioribus calorem augeri, ut Ariſtoteles, & Galenus memoriae prodiderunt, eam non fieri ſine uehementia iudicare poſſumus: & propter hoc iure ab Hippocrate dictum fuit, ſpiritus detentionem meatus diſparare, cutem attenuare, necnon humiditatem ſub cutem extrudere poſſe. A Galeno ſimiliter, & ab Auicenna ſcriptum eſt, retentionem ſpiritus membra ſpiritualia calefacere, corroborare, & emundare, necnon anguſtas cauitates ampliores reddere. Quod etenim ſpiritus cohibitus expurgare thoracem ualeat, clare conſtat: quippe qui in ipſa retentione undique compulſus in anguſtos ſe recipere meatus cogitur, eoſque, ſi amplius truſus, propulſuſque fuerit, etiam penitus tranſire, atque extenuati iam agitatione excrementi nonnihil ſecum arripere, eo prope modo, quo intuemur opifices anguſta inſtrumentorum foramina uehementiore ſpiritus inflatu expurgare: quādoquidem is quanto ulterius per uim coactus impellitur, tantum ab ipſo quaedā impelluntur, quaedam trahuntur, nam traduntur quae ante occurrunt, attrahuntur quae ad latus ſunt poſita, impetu ipſo motus utraque coacta. Quod uero ex retento ſpiritu cauitates euadant latiores, hinc probatur, quoniam ſi thorax in medio corpore locatur, ſane illo magna aliqua inſpiratione aere impleto, & deinceps ſupremo laryngis oſculo ligulae opera clauſo, necnon muſculis toto thorace preſſo, neceſſum eſt aerem compreſſum undiq. meatibus corporis uniuerſis inſeri, ſicque intruſum eos undequaq. dilatare, modo inferiores dum illuc impellitur, modo ſuperiores. ſic ergo per ſpiritus retentionem cauitates corporis amplificantur, pectoris partes emundantur, ipſaeque, atque etiam aliae interiores calorem concipiunt, cuius merito frigidae affectiones, & praeſertim inflationes remouentur. ut non temere Plato ſub perſona Eryſimachi medici, nenon Ariſtoteles memoriae prodiderint, ſpiritum cohibitum a ſingultu liberare. quorum placita ſecutus Galenus ab eodem non ſolum ſingultum, uerum etiam tuſsim a frigida inſtrumē-

torum

Marginal notes: 2. partic. Prob. 2. d diaeta — 3. d. tu. ual. cap. 2. — in lib. artis med. c. 87. — Li. 1. fen 3. doc. 2. c. 2. — E (beside "humiditatem…") — F (beside "que coacta…") — in ſymp. 2. partic. Prob. — li. de med. fac. par. & libro 2. de ſymp. cau.

A torum reſpirationis intemperie contractam exſtingui teſtatum reliquit: quod aucta in pectore caliditate ex tali cohibitione anguſtos quoslibet meatus ſpiritus compreſſus penetret, cunctaque ſic adaequentur, & ad temperiem priſtinam redeant. Hinc fit ut ferme in hanc ſententiam uenire debeamus, talem exercitationem omnibus illis conuenire, qui ſpiritualia membra frigefacta, debilia, aut excrementis aliter obſeſſa gerũt, quiq. expulſiones quaſcumq. corporis aut tardas, aut uitiatas habent. quemadmodum oſcitationes & pandiculationes calido flatus diſsipante huiuſmodi ſpiritus retentionem ſoluere clarum eſt. ut merito dixerit Hippocrates 2. & 6. Epid. longam reſpirationem crebrarum oſcitationum eſſe remedium. In reſolutione linguae exerceri ſpiritu retento probauit Celſus, ſicut & Aetius in omni uocalis inſtrumẽti reſolutione: uim
B namque expultricem excitari, atque confirmari in ſpiritus cohibitione, argumento ſunt multi, & praecipue pueri, qui ſiue plorando, ſiue ridendo, ſiue alio pacto ſpirationem contineãt, aut in ipſo actionis tempore, aut paullo poſt, modo ſtercora, modo urinas, modo muccos, & a naribus & ab auribus expellunt: ſimiliter obſtetrices iſtud teſtantur, quae ad partus expulſionem faciliorem, & celeriorem reddendam parturientes ſpiritum continere praecipiunt. in quo tamen ipſas ſaepe errare ſcribit Aetius, quando ex nimia huiuſcemodi ſpiritus cohibitione an eurismata, ſiue arteriarum incurabiles dilatationes incurrunt in faucibus, necnon pupillarum in oculis, ut Auenzoar teſtatus eſt. Dicebat Ariſtoteles ſpiritu retento melius audire nos, quoniam reſpiratio ſtrepitum quendam mouet, quo cum careant retinentes illam, melius uoces percipiunt: tetrab 4. ſer. 3. c. 10. 11. partic. prob. 48. Prob. 20. lib. 17. c. 6.
C quamuis Caſsius Medicus aliter ſentire uideatur. Exſtat item Plinij auctoritas, quod euerſos ſcandenteſq. ac iacentes, ſi quid ingruat, contraque ictus, ſpiritum cohibere ſingularis praeſidij eſt. Si igitur a ſpiritus retentione tot commoda oriri conſtat, prudenter ſane Coelius Aurelianus ipſam aſthmaticis, ſtomachicis, atque colicis curandis egregiam opem praeſtare ſcriptum reliquit. Neque tamẽ huic tantum tribuere debemus, quin etiam ipſam aliqua ex parte obeſſe credamus, quandoquidem Aſclepiades caput opplere teſtatus eſt, cuius ſententia a Galeno certe exploſa fuit. Ego uero illam prorſus non eſſe repellendam puto, quoniam manifeſto conſpicimus, dum ſpiritus retinetur, uenas, atque arterias colli intumeſcere, oculos amplificari, genas ac uniuerſum uultum contrahere maiorem ruborem, tandemque caput totum compati: quae omnia illius repletionis clara indicia eſſe, nemo dubitat. Ex quo fit, ut Li. chro. 3. cap. 1. & 2. lib. 4. c. 7.

 Dioclem

Dioclem tota uia aberaſſe pro certo teneam, dum ſpiritum reten- D
lib.1.c.4. tum in epilepſia curanda praeſidium afferre dixit: ſicut Coelium laudo, qui in eiuſdem affectus curatione ſpiritus retentionem uitari debere uoluit, cum certum periculum immineat, ne tunc ſanguine ad caput recurrente morbus magis exacerbetur. In ſan-
Coel.lib.2. cap.13. guinis quoque reiectatione talem exercitationem a Methodicis damnatam inuenio, quibus aſſentiri cogor: propterea quod tum a calore in pectoris cauea genito, tum ex uaſorum inflatione, diſtenſioneque facillime debilia, & relaxata uaſa franguntur, fractaque iterum reſerantur. Amplius qui uel hernias, uel crepaturas patiuntur, aut peritonaeum, atque inteſtina exſilia, & fragilia ab ortu obtinuerunt, nullo pacto in retinendo ſpiritu exerceri debent, quoniam hae partes in actione iſta uehementer contenduntur, & per conſequens, niſi robuſtae ſint, citra multum E laborem diuelluntur, quemadmodum apertiſsimam fidem pueri facere poſſunt, qui ſi interdum nimis quam par ſit flendo, aut aliquo modo ſpiritum contineant, protinus ijs peritonaeum, ſcrotumue diſrumpitur, & deinceps inteſtina delabentia, aut flatus intercluſi, uix ſanabiles hernias pariunt: quod ſimiliter tubicinibus, & cantoribus, dum nimis ſpiritum retinere conantur, ſaepenumero ſolet euenire, & praeſertim quando illi πόδα ἐρεῖν, (quod Galenus ait lib. de mot. muſc. ſecundo in fine, ac 6. Epid. com.4.tex.24. & de quo nos in uarijs lect. egimus, ac plura adhuc dicemus, cum iterum librum eum recognitum, atque auctum propediem dabimus) ſiue edictum facere uolunt. Vna ſeruata ratio ab huiuſcemodi periculis tuebitur, ſi moderate, aut potius infra mediocritatem ſimilis retentio peragatur, ubi agenda erit: F alioqui perfici nequaquam poterit, quin praedicta incommoda ſequantur.

De vocis exercitationum facultatibus, & primo de vociferatione & cantu. Cap. V.

VOCIS multas, ſed unam praecipuam exercitationē effecerunt antiqui medici, quam graeci τὴν ἀναφώνησιν, Latini uociferationem appellarũt, nos uero pleniorem totius huius rei notitiam tradere cupientes uocis exercitationes in ſex ſpecies partiemur, quemadmodum magna ex parte in ſuperioribus egimus, uociferationem ſcilicet, cantum, lectionē, ſermonem, riſum, atq. fletum. quorũ omniũ natura perſpecta nihil

A remanebit, quod huiuſce exercitationis cognitioni addi ualeat. Er-
go prima uociferátionibus, quaecumque ſint illae, adſcripta ab An Oribaſius
tyllo, Plutarcho, Paullo, Aetio, & Auicenna cōdicio eſt, quod tho- lib. 6.c 8. lib de tuē.
racem, atque uocalia inſtrumenta perbelle exercet. dicebat Auer- ſan.
roes pulmonem proprie a uocis exercitio reſpici. ſubinde naturalē lib.1.c.29.
calorem auget, purgat, firmat, atque attenuat, ſolidas corporis par- lib.3.c.5. lib.1.f.3 d.
tes, robuſtas, puras, & offenſae minime obnoxias reddit. addebat 2 cap.2.
Auicenna hanc exercitationem colorem decorare; quod enim ca- 6 colle.
lor augumentum ſuſcipiat, inde oritur; quia ſpiritus aſsiduo motu, cap.2.
tam attractus, quam exſufflatus colliditur, atteriturque, ſicq. ex ea
colliſione, & attritione calor excitatur; purgat uero huiuſcemodi
exercitatio: tum quia carnes rariores, magisque tractabiles efficit:
tum quia ex motu uocalium inſtrumētorum humiditates internae
B conſumuntur, quod euidentiſsime declarat denſus vapor ex ore vo
ciferantium prodiens, & ſuperfluitates uetuſtiorū humorū unicui-
que meatui adhaerentium, quae excernuntur non ſolum in praedi
ctis uociferationibus, ſed etiam alijs pluribus modis. Iam uero fir-
matur calor, & attenuatur, quoniam uaſa abſterguntur, multi hu-
mores, ut ſputa, muci, & pituitae conſumuntur, quae ſicut antea ca-
lorem obſcurabant, debilitabant, & incraſſabant, ita educta eun-
dem puriorem, ualidioremq. relinquunt, & hinc poſtea ſolidis par
tibus maius robur, maiorq. impaſsibilitas ſuccreſcit. Si itaq. haec
ita ſe habent, rationi conſentaneum eſt, ijs, qui humiditate occu-
patas interiores partes, quiq. uniuerſum corporis habitum frigefa-
ctum habent, uociferationem generoſum praeſidium exſiſtere. quē
admodum iſtis praedictis rationibus eam ab Antyllo, Coelio Au-
C reliano, & Aetio commendatam ſcimus ſtomachicis, uomentibus,
acidum ructantibus, aegre concoquentibus, cibos faſtidientibus,
atrophia laborantibus, languidis, cachecticis, hydropicis, aſthmati-
cis, orthopnoicis, phtiſicis, diuturno pectoris aut ſepti dolore uexa-
tis, apoſtemata in thorace rupta habentibus, mulieribus praegnan-
tibus pica obſeſsis, aut ſecundum Alexandrum etiam parturienti- Alexan.1.
bus ad partum facilius educendum, & denique quartanarijs, pitui- prob.87.
toſis, conualeſcentibus fere omnibus. Sic Galenus viij. de med. lo-
cal.cap.iiij. ſtomacho laborantibus, unctiones exercitia & uocife-
rationes per expertum artificem adhibitas commendat. eſt Aretaei
medici antiqui, & praeſtantiſsimi ſententia, quod in elephanticis,
ἀναφώνησις τοῦ σώματος γυμνάσιον τὸ καίριόν ἐστι, necnon etiam
in coeliacis. Voci quoque ob ſuperfluam humiditatem raucae fa-
ctae, necnon inſtrumentis uoci deſeruientibus reſolutis, atque etiā
malo

malo corporis habitui, qui a Graecis καχεξία dicitur, eandem conducere credidit Aetius: quin, ſi uox uel ex morbo, uel ſuapte natura male affecta ſit, tali exercitatione ſecundum Antylli ſententiam emendatur. Quoniam uero uox laborat, partim propter nimiam, & longam loquellam, partim propter clamoris magnitudinem, partim propter ſilentium quaſi ſuarum actionum oblita, ideo fit ut in hiſce omnibus, quae dicta ſunt, uociferationis uſus ſit utilis, cum longam loquellam diſſoluat, & noxae, quae ex clamoris magnitudine contracta eſt, placida, & quieta imminutione medeatur, acumini uero occurrat, grauiores ſonos inſpergendo. ceterum qui ex ſilentio oritur, quamuis non propriae uocis ſit labor, tamen cum uocis labore proportionem quandam gerit. quo circa ad eum quoq. uociferatio eſt utilis, quae uocem exerceat, quemadmodom ſi uocalia inſtrumenta defeſſa ſint, totumq. corpus ſuum tenorem non ſeruet, aut laſsitudine obſideatur: uocis namqud exercitationem a cena factam dicebat Hippocrates, poſt carnis a laboribus colliquationem commodam eſſe, quoniam humiditatis euacuationem faciens rarefacit carnem. Sed cuncta hactenus a me enarrata, de uociferatione mediocri, ac arte, quam libro tertio explicauimus, facta intelligantur, quae capitis affectionibus non eſt idonea, utpote ne ſcio quid facultatis poſsidens ad replendum caput, necnon inſtrumenta ſenſuum in capite contentorum. Hinc eſt, quod Coelius Aurelianus eam pro epilepticis in declinatione probans prudēter addidit (ſi ferre ualeat aeger.) Nam ea uociferatio, quae uehementius peragitur & interdum ἀναυδησις, ab Aretaeo φωνασκίη uocatur, uno prope uerbo dicta eſt ab Hippocrate affligere, ſiue λυπέειν, haec praeter quam quod caput plenum, & magis graue reddit, ut teſtantur Aretaeus & Galenus, mirum etiam in modum ex eius ſententia uocem oblaedit, necnon uenas rumpi facit. ut hac ratione Coelius exclamationem tamquam partes patientes uehementer concutientem pro corporibus epilepticis improbarit, Pliniusq. nepos iure conqueſtus ſit, quod Zoſimus eius libertus, dum uoci reparandae ſtuderet, rurſum uena recluſa ſanguinem reddiderit. eandem tamen Aretaeus ſtomachicis curandis, & Aetius ſingultui comprimendo uſurparunt. Illud itaque hoc in loco non eſt ignorandum, quod omnes fere auctores animaduerterunt, uociferationibus neque temere, neque inconſulto utendum fore, ac praeſertim ijs, qui huic exercitationi non aſſueti incipiunt. neque enim ijs uti quiſquam debet prauorum, corruptorumque humorum copia praeſente: quin etiam uox non eſt exercenda, ſi magnis, & euidentibus

Margin notes: 2 d diaeta. — Cap. 7. — Lib. 1. chr. cap. 4. — 2. de cur. chro. c. 6. — In lib. de ꝑceptionib. — li. de inſtr. odor. — 7. de cōp. me. ſ. l. c. 1. — 4. de locis affe. — lib. 5. epiſ.

Margin letters: D — E — F

A tibus cruditatibus ſtomachus uexetur, ne ex actione inſpirationis, & exſpirationis, quae firmior, & citatior facta ſit, dum uox in magnitudinem, & multitudinẽ accreuit uapores corrupti largius per corpus diſtribuantur. Propterea mouebat Aretaeus, uocem leniter 1. cur. chr. exerceri, & grauibus uocibus utentem ſonum edere, quod acutae cap. 2. uoces capitis diſtentiones, temporum palpitationes, cerebri pulſationes oculorum inflationes, auriumq. tinnitus efficiunt, mediocriter autem uox edita capiti prodeſt: cauendum eſt quoque ab eius uſu poſt cibum, quoniam uox ualde corrumpitur. unde dicebat Ariſtoteles, hiſtriones, choros, & huiuſce generis ieiuno ore Partic. proble. 11. uocis exercitationem adire: alioqui ſpiritus tum cibo ingeſto, Prob. 22. tum clamore feruidus effectus inter exeundum aſperam arteriam exulcerat, ſicq. uox corrumpitur. Denique fugiendum eſt, ex Plu li. d tuē. va.
B tarchi conſilio, ne quis conſcius ſibi uel repletionis, uel immoderatae libidinis, uel defatigationis acrius intendendo, exaſperet uocem; neue nimis commotas uociferationes, & iurgioſos clamores exerceat; ſiquidem inaequales illae ſpiritus intentiones, & impetus rupturas, & conuulſiones inducere ſolent. Poſt uociferationem ſuccedit cantus, ab illa in hoc differens, quod harmonia quadam conſiſtit, neque adeo contenta uoce peragitur: ob quod etiam praeter cetera uoluptatem afferre poteſt, qua uociferatio deſtituitur. Nam ſcriptum eſt ab Alexandro, onera portantes, ſi libro 1. cantent, minus moleſtiam ſentire, quoniam animus modulis, probl. 76. ac numerorum ſuauitate demulctus ab onere auertitur, atque ita minus angitur. quae ſimiliter ratio efficit, ut lugentibus, atque alio modo laborantibus (quod Ariſtoteles quoque confeſ- 19. partic.
C ſus eſt) tibias & ſonum adhiberent Antiquiores, & quod ad eos, prob. 1. qui uel morte ſuorum anguntur, & maerent, uel morbo ſollicitantur, homines congregari, uarioq. uti ſermone ſolitum ſit: quandoquidem animus, cum ſe ad uerba transferat, minus rem ſentit aduerſam. Quod intelligentes ueteres, uaria ſcenarum oblectamina ſibi excogitarunt, ut animum ſolatijs modo his, modo illis exceptum ab angore ſeiungerent. De cantu ſiue uociferatione cum harmonia adhibita ſcripſerunt Antyllus, Aetius, atque Loco cita.] Paullus, ualetudini eam nullum iuuamentum praeſtare. At in morbis ipſam aliquando uſurpatam inuenio: nam Coelius Aurelia- Li 1. chro. nus uocis exercitium muſico monitore compoſitum inſanientibus in declinatione conducere ſcripſit. refert inſuper Aulus Gel- cap. 5. li. 4. c. 13. lius, ſe apud Theophraſtum, ac Democritum inueniſſe uiperarum hominumque morſibus tibiarum modulos, & cantus mederi;

deri; & ad haec fuiſſe creditum a plerisque, & memoriae man- D
datum, iſchiadicos, cum maxime doleant, tum ſi modulis lenibus
uel ipſi, uel tibicen (quod factitare ſolitum Iſmeniam Thebanum
legimus) incinat, minui dolores, ſicut & Philiſtionis frater in lib.
22. de adiutorijs confeſſus eſt: quod remedij genus a Pythagora ex
cogitatum eſſe, nonnulli tradiderunt; quamuis Soranus, cuius
ſunt libri illi tres de Acutis a Coelio Aureliano latini facti, Aſcle-
piadem mordens, qui phreniticos curare cantu profitebatur, ap-
poſite ſatis dixerit, eos mentis uanitate iactari, qui modulis, & can-
tilena paſsionis robur excludi poſſe crediderunt. Si igitur cantus
ualetudini conſeruandae parum confert, grauiorum autem tono-
rum ſonus utilis eſt, uociferationi potius, quam cantui ſanitatis
ſtudioſi operam dare debent: quoniam ſic plurimus aer attractus
thoracem diſtendit, uentremque & meatus per uniuerſum corpus E
diſſeminatos aperit, dilatatue, cum in cantu mera quaedam, ac
futilis oblectatio ſolummodo reperiatur, quae corpora robuſta po-
tius effeminare, non autem conſeruare, aut augere apta eſt. unde
In lib. de tuen. ua. mirari ſoleo, quare Socrates (ut refert Plutarchus) ſeſe cantu exer-
cere conſueuerit, & non in uociferationibus, cum in ipſis, & con-
citatis lectionibus redundantium humorum excretiones contin-
gant, & his quidem, qui concitatius legunt, magis, & per ſudo-
res; qui uero mitius uocem intendunt, per occultam tranſpira-
loco citato tionem. Veruntamen illud Auicennae dictum ſemper memoria
tenere oportet, quod magnam longo tempore efficere uocem eſt
timoroſum, quodque ex praedictis uocis exercitationibus ſaepe-
numero hernias, aliasue crepaturas oriri contingit, ſicuti noſtra-
Gal. li.7. d cõp.med. ſm loc.c.1. tes ſacerdotes, aut cantores certam fidem facere poſſunt. antiqui- F
tus enim qui uocis exercitijs operam dabant, balneis, ut libro pri-
mo ſcripſimus, frequenter utebantur: quorum beneficio perito-
naeum, Scrotum, ac teſtium utriculi humectabantur, ſicque emol-
lita magis tuto extendebantur, neque faciliter diſcindebantur: no-
ſtris autem temporibus minime huiuſce generis remedijs uti facile
conceditur: ut hac ratione modum in uociferando ſiue cantando
maiorem ſeruare neceſſe ſit.

De

Digitized by Google

A *De lectionis, ſermonis, riſus, & fletus qualitatibus. Cap. VI.*

LECTIONIS a medicis ad ſanitatis uſum probatae duas ſpecies inuenio, alteram intentam, & concitatiorem; alteram remiſsiorem. Lectio intenta, quam Cornelius Celſus auctor elegãtiſsimus claram nuncupare maluit, cum ſit agitatio ſpiritus non leuiter, nec in ſuperficie, (ut Plutarchus ſcribit) ſed uelut in ipſo fonte, in ipſis uiſceribus ualens, calorem auget, ſanguinem ſubtilem reddit, omnes purgat uenas; omnes aperit arterias, humorem ſuperfluum non ſinit craſſeſcere, neque concreſcere, neque faecis in morem ſubſidere, in his conceptaculis, quibus recipitur, & conficitur cibus. ex quo non temere Lib. 1. c. 2. Li. d tu. ual.
B a Celſo inter ea, quae commode exercentur, primum locum recepit. Quod etiam capiti nequaquam noceat, ſed potius conferat, locupletiſsimi poſſunt teſtes eſſe Coelius Aurelianus, & Seneca: quorum ille in curando capitis dolore, atque etiam inſania ſimilem lectionem adhiberi conſuluit: hic uero ad refrenandas, quas patiebatur, capitis deſtillationes ipſam in frequenti uſu habuiſſe ſcribit. obſeruandum eſt in hoc caſu, ne in inſania, aut capitis dolore difficilia intellectu legantur; quoniam talia Coelio auctore non minus afficiunt, quam corporis immodicae geſtationes. Iuuat inſuper clara lectio cum pectoris intimas partes, tum ſtomachum, cuius etiam uitia, ut ſcribit Celſus, corrigit, quandoquidem per ipſam pituitoſa excrementa ſuauiter attenuantur, abſumunturq., & calor natiuus citra ullam uiolentiam excitatur, & augetur. quod cognoſcens Pli- loco citato Epiſt. 97. lib. 1. chro. cap. 1. Li 9. epiſt. penult.
C nius maior, dum uoce atque ſtomacho laboraret, in eorum remedium claram lectionem exercuiſſe, auctor eſt illius Nepos. qua pariter ratione Aetius eis qui colicis doloribus a frigido humore genitis ſollicitantur conſuluit leniter exclament, aut concinne cum uociferatione procedẽdo legant. Sic ad phtiſicos, atque tabeſcentes ea Methodicos nonnullos uſos fuiſſe legitur. de hac ſermonem faciens Auicenna dixit, quod ad legendum ſuauiter eſt incipiẽdum, deinde uox ordinate exaltanda, poſtea cum uox fortior facta fuerit, creuerit, & longa fuerit, tempus ipſius erit ponendum temperatum, quoniam tunc magnum affert iuuamentum. Atque haec de intenſa ac uehemẽtius facta lectione, quam Celſus etiam in tuſſi ſicca laborantibus non parum utilitatis praeſtare cenſet. Ceterum quae lenius, & remiſsius agitur, ad eadem fere omnia ualet, niſi quod debilius cuncta operatur, & propterea interdum ipſa poſt Cel. lib. 2. cap. ult. loco citato lib. 4. c. 4.

ciborum

ciborum ſumptionem citra noxam uti poſſumus, quod Plutarchus D quoque non improbauit. de hac autem loquens Ariſtoteles ſcriptum reliquit, ignaros homines, ac melancholicos, dum legere incipiunt, ſomno corripi, quoniam intellectum figere nequeunt, & ob id uapores craſſi, & frigidi excitantur, qui cerebrum frigeſacientes ſomnum inducunt. ex aduerſo uiros intelligentia praeſtãtes minime, dum lectitãt, dormire, eo quia intellectũ firmantibus ipſis calor internus amplificatur, atque inde uigiles potius quam ſomniculoſi euadunt. Poſt uociferationem, cantum, atque lectionem ſuccedit ſermo, ſiue locutio, quae & ipſa uocis exercitatio eſt, attamẽ praedictis omnibus tum uehementia, tum robore cedit, & ideo inter debiles exercitationes recenſeri meretur. Nam ijs in primis accommodatur, qui praeter modum ad ſomnum propenſi ſunt, quique aut prae humore melancholico, aut prae phlegmate ſenſus torpentes, quaſiq. oppreſſos habent. tales namque a ſermone perpurgantur, eorumue animi ita expergefiunt, ut faciliter mox ſenſus a corpore liberentur. Pituitam porro a ſermone conſumi, indicant ſputa ex loquentis ore affatim emanantia, quae partim a capite, partim a ſtomacho, partim a thorace exeuntia, cuncta iſta membra ſermonis beneficio gaudere demonſtrant. Iam uero ſermo uim quandam obtinet, ſi Antyllo credamus, ut caput impleat, & grauitatem afferat, cuius rei gratia ſciunt medici in doloribus capitis, pluribuſque alijs eius affectibus ſermonem interdicendum fore, ſermo praeterea lippientibus, & quibus ſanguis e naribus funditur, aut a pectore reiectatur, non parum nocet. Qua propter Cornelius Celſus, atque Galen. in ſanguinis reiectionibus ſilentium neceſſario requiri uoluerunt; ſimiliter linguam exſiccat, ſitim inducit. atque F hinc ſapienter Hippocrates ſcriptis mandauit, ſilere, & os continere ſitim exſtinguere. quam ſentẽtiam explicans eruditiſsimus Plutarchus non ſolum ſitim a ſilentio non generari, uerum nec triſtitiam, nec dolorem dixit, qui etiam multos, dum ſeſe a loquendo continerent, tuſsim, ac ſingultum curaſſe memoriae prodidit. Triennio (ait Plinius) Maecenatem Meſsium accepimus ſilentium ſibi imperauiſſe a conuulſione reddito ſanguine. Ad haec uires diſſolui a ſermone, idq. praecipue in febribus, & magis quoque in acceſsionibus, teſtatum fecit Oribaſius. ut nullum amplius dubium ſuperſit, quin, & iuuandi, & nocendi ualetudini facultatem obtineat ſermo: ne dicam quot damna, quotue commoditates, pro ut is adhibetur, ſaepenumero animis ingerat. quae ſi perſequi uellem, nimis a propoſito noſtro recederem, quando praeſertim, & Plutar-

chi

18. partic. prob. 1.

E

Oribaſius lib. 6. c. 7.

lib. 4. c. 4. 5. Meth.

6. Epid. com. 3. in lib. de loquacitate in fine.

lib. 27. c. 6.

loco citato

A chi de loquacitate libellus, & Galeni de curandis ac cognoſcendis animi morbis, haec cognoſcere cupiētibus ſufficere poſſunt. Hactenus de articulatae uocis exercitijs. Praeter haec autē duae ſunt exercitationes, quae tametſi uocis minime propriae uideantur, & ab auctoribus ut plurimum praetermiſſae ſint; attamen ipſae quoque in exercendis aliquibus corporis partibus facultate non carent: atque eae ſunt riſus, & fletus. Nam riſus, dum oris dilatatione, praecordiorumue titillatione interiora, & praeſertim faciem exagitat, quin illas partes inſigniter caleſaciat, haudquaquam infitiari poſſumus: eo magis quod rubor in ridentium uultibus effloreſcens caliditatis acutae apertiſsimum argumentum exſiſtit. & iccirco crediderunt nonnulli, Homerum uocaſſe riſum γέλωτα ἄσβεστον, ſicuti grammatici γέλως ab ἕλη, quae uox caliditatem ſignificat deduci tradiderunt.

B Proderit igitur in primis ridere illis, quibus frigidae ſunt & capitis, & thoracis partes, melancholicis, & a frigida cerebri intemperie deſipientibus, attonitisque, & qui ob moerorem ac triſtitiam in febres, aut alios affectus delapſi ſunt. de riſu uerba feciſſe Coelium Aurelianum exiſtimo, quando in atrophiae curatione animi laxationem, διάχυσιν uocatam, poſt cibum commendauit; & quando ſimiliter in capitis dolore adhibendam praecepit eandem, ne a mentis intentione caput impleatur. In his etenim uniuerſis, cum frigida intemperies dominetur, merito auxilium praeſtat riſus, nimirum qui multum aerem in pectore moueat, & ſpiritum calidiorem emittat, ut ſcriptum eſt ab Ariſtotele, qui hac de cauſſa ridentes grauiorem uocem edere quam flentes iudicauit. 11. partic. probl. 15. & 15. & 35 Partic. proble. 8. hoc autem tanto magis ſperandum erit, ſi riſu ſeſe exercere uolen-

C tes alas ſibi ipſis titillari facient; propterea quod magnus in illis partibus uenularum, atque arteriarum concurſus exſtat, quae titillatae concaleſiunt, & ſpiritum ſubinde ex caleſactione genitum per uniuerſum corpus diffundunt. Neque uero latere quemquam debet, ualidum riſum, ſicuti dixit Plato, magnam mutationem parere, nempe de quo celebratur apud Graecos hic ſenarius.

Γέλως ἄκαιρος ἐν βροτοῖς δεινὸν κακόν, ideſt 2. de repu.

Riſus intempeſtiuus inter mortales graue malum. Siquidem talis, praeter immoderatam ſpirituum effuſionem, praeter nimiam agitationem, caleſactionemue, non raro, ſecundum Ariſtotelis, & Alexandri ſententiam, uehementem reſolutionem inducit: quoniam uitalis uis, & inſitus calor immodice foras prodit, ac inde fit, ut ſic ridentes ſudent, ac rubeant ſanguinis aduentu: calorem etenim natiuum, ignemque ipſum, ſicuti per loci appetitionem ſurſum loco citato libro 1. Prob. 19.

ſum

ſum efferri, ſic per alimenti deſiderium ima petere neceſſe eſt: igi- D
tur utralibet mouendi ratione perempta calor inſitus interit, & uis
omnis uitalis euaneſcit. ut non abſque ratione Homerus finxerit
Odyſſ. ς. Procos riſu emori,

Ατὰρ μνηστῆρες ἀγαυοὶ
Χεῖρας ἀνασχόμενοι γέλῳ ἔκθανον, ideſt,
tum Proci illuſtres
Manus extollentes riſu emoriebantur:

li. 2 de pae dia Cyri. Necnon Aglaitidas apud Xenophontē dixerit, riſum huiuſcemodi mouentes, neque corporibus, neque animis prodeſſe. Porro caput, ac thoracem peculiariter ab huiuſce generis riſu offendi nemo negauerit, quemadmodum interdum laxata maxillarum oſſa, dorſumque oblaeſum animaduertimus. Fletum tametſi Ariſtoteles in pueris laudauerit, quaſi eorum corpora flendo contracta, & con- E
2. Tuſcul. tenſa robuſtiora euadant, Ciceroq. ſcriptum reliquerit, athletas, cum exercebantur, ingemiſcere conſueuiſſem, ut ſe intenderent ad firmitatem; exiguum tamen uſum in tuenda bona ualetudine habere certo ſcimus: pueri namq. fortaſſe a ploratu minus offenduntur, quoniam ei a primo ortu inſueſcunt, quippe qui ſtatim ac ex utero parentis in lucem uenerunt, plorare incipiant: cuius cauſſam So-
In Iſagog. cap. 17. ranus epheſius explicauit eſſe; tum quia tenuis ſpiritus a luce concutitur: tum quia inſuetam terram attingant, quando mulieres in
Prob. 61. lib. 1. nauibus parientes mutum edunt. quam ſententiam ſecutus Alexander medicus addidit, illos minime audiendos eſſe, qui animum dicant, quod amiſſo caeleſti domicilio corpus inhabitare terrenum occoepit, iccirco infantem cogere dolere, atque plorare. Ceterum adultiores quem nam ex fletu capere fructum queant, nuſquam ui- F
deo. quod enim is corpora frigidiora intenta, ac debilia reddat,
loco citato praeter Ariſtotelem ob praedicta flentes acutiorem uocem redde-
5. Aph. 54. 1. de tu. ſa. cap. 8. re narrantem, Galenus quoque atteſtari uidetur, ubi pueros, dum plorant, interrupto ſpiritu ob uires defatigatas reſpirare ſentit. qui item a fletu nonnumquam febres accēdi perſpicue teſtatus eſt. quātum ſubinde oculis ipſis detrimentum afferat, inde conijcere faci-
In prob. liter poſſumus, quod lacrymis ab humoribus oculorum (ſi Caſsio medico credimus) defluentibus eos conſumi neceſſarium eſt. ut
Lib. 6. cap. d cur. ocu. ſumma cum ratione eloquentiſsimus auctor Cornelius Celſus continuos fletus oculos imminuere ſcriptum reliquerit: ne ſileam quantum damnum uox recipiat, dum fauces, ac uocalia inſtrumenta inter flendum madefacta, exaſperataue, eam raucam efficiunt, tuſſesque, ac noxios catharros latenter concipiunt. nam & apud

Coelium

A Coelium Aurelianum legitur, ploratum poſt cibum ualde ſtoma-
chum labefactare. Ex quibus omnibus colligitur, aut nullum, aut
exiguũ emolumentum a fletu corporibus accedere, & iccirco ſimi-
lem uocis exercitationẽ dumtaxat animorum paſsiones, ut uoluit
Poſsidonius, exſaturare poſſe, quando nonnulli affectibus pleni, Gale. 4. de
quoties uolunt, plorare queunt, alij paſsionibus uacui etiã ſi uelint pla Hip &
nequeunt. Atque tot de uocis exercitationibus dicta ſufficiant. Pl. ca. ult.

De Cricilaſiae, Trochi, & Pilamallei qualitatibus. *Cap. VII.*

CRICILASIAE exercitatio tametſi apud nullas nationes
(quod ego ſciam) in uſu habeatur, quaeq. eius apud ue
teres forma & modus fuerint, plene nondum mihi com
B pertum ſit, nihilominus facultates eius ab Oribaſio de- 6. collect.
ſcriptas praetermittere nolo, ut ſi forte alter, uel ipſiſsimam Cricila cap. 16.
ſiam, uel aliam ſimilem exercere nouerit, eius uires minus ignoret.
Illam itaque inter magnas exercitationes locum habuiſſe, memo-
riae proditum eſt ab Antyllo, qui etiam dixit, Cricilaſiam intenta Oribaſius
corpora mollire, & quae loco ſtabiliri non poſſunt, tum reuolutio- loco citato
nibus, tum etiam figurarum corporis uarietate ſic parare, ut facile
flectantur, & ſtabiliantur; neruosq. imbecillos firmare, & laxare,
calorem excitare, & intelligentiam, quae de uia deflexit, & atra bi-
le agitatur, ad ſtatum ſuum reuocare. Neque item trochus antiquo-
rum quis fuerit, ſatis mihi conſtat, niſi uel eundem, trochum no-
ſtrum uocatum, uel paullo diſsimilem illi fore dicamus. Hunc pro-
culdubio inter exercitationes tardas, atq. remiſſas collocandum eſ-
C ſe omnes affirmant, cumq. uirgis illis pilas in circum ferreum im-
pellentibus agatur, necnon modo ſtando, modo ambulando exer-
ceatur, ualetudinarijs, atque ijs, qui prae uirium imbecillitate, aut
aliquo alio impedimento detenti, maiores exercitationes obire ne
queunt, in primis conuenire uidetur, ſecundo loco ſenibus, atque
ceteris, qui maioribus laboribus incaleſcunt nimis, tum etiam aeſta
te potius aptabitur; peculiariter uiſus in ipſo exercetur, brachia, &
crura; quae omnia in ſimili motu ſuauiter, ac citra omnẽ uiolentiã
laborantia, quin robur acquirant, negari minime poteſt; ſicuti in
multis experientia quotidie comprobatur eum aluũ citare, humo-
resq. ad infimas partes detrudere, & ſuccis uentriculi, ac totius cor-
poris concoquendis ſuffragari. Verum enim uero qui capite uerti-
ginibus obnoxio ſunt, quiq. podagris, aut ulceribus tumoribusque
crurum ſollicitari cõſueuerunt, ab hac exercitatione abſtinere de-

bent; quoniam in alteris ſpiritus capitis commoti facillime affectio D
nes illas excitant; in alteris humores ad infima delabentes eos morbos fouent, ac incredibiliter augent. Inde eſt, quod Aretaeus in curatione, epilepſiae ſolam eius uertiginis inſpectionem, quam facit inſtrumentum illud, quod βεμβῖκα dicunt, & de quo ſupra ſumus locuti, epilepſiam inducere monuit. Hoc fortaſſe exercitationis ge-
libro 1. fen. 3. do. 2 cap. 2.
nus intellexit Auicenna, quando dixit; Et ludere cum uirgis retortis dictis alſulegian cum pila magna, aut parua lignea, niſi quod illud inter fortes exercitationes reponens, & pilam magnam nominans a noſtro differre demonſtrat, nempe quod ſit debile, ſoliſque paruis ſphaerulis agatur. Habemus & aliud motus corporis genus, quod pilis ligneis exercetur humi dupliciter, uel pilas in circum ferreum humi defixum manibus impellendo, uel cubo ligneo eas approximando, quod quidē genus dorſum ob inclinationes cōtinuas E
exercet, attamen caput offendit, atque renes in quorum ulceribus
In lib. de of ſe. ren. 5 de tu. ua. cap. 3.
ἐξαπιναίας ἐπικύψεις uitari mandauit Rufus medicus, neq. admodum pro ualetudine probatur. legitur enim apud Gal. exercitationes inclinato capite, dorſoue peractas nequaquam illis conuenire, qui occaſione qualibet leui uertigine, epilepſia, ophthalmia, auriū dolore, gutturis, aut alterius, capitis, & colli inflammationibus occupantur. Praedictis omnibus tum notior, tum frequētior eſt pilamallei uocati exercitatio, qua ueteres gymnaſtas caruiſſe nemo non fatetur; ſed quanto magis tēporibus noſtris penes cunctas nationes ipſa inoleuit, tanto magis neceſſarium uidetur illius facultates declarare. Nam quod ex magnis ſit exercitationibus, ac uehemētibus facile eſt & a labore, qui ſuſtinetur in ipſo, & ab eius natura conijcere; a labore, quoniā ſudor, defatigatio, rubor faciei, ſpirationis ma- F
gnitudo ut plurimum in ſic ſeſe exercentibus oboriuntur; ex natura uero eius, quia cum, & deambulatio fere continua, ac reflexa, & brachiorum iactatio, dorſiue totius obnixio quaedā adhibeantur, indubitatam fidē faciunt, nequaquam abſq. uiolētia, aut magnitudine huiuſcemodi exercitationē conſiſtere. & iccirco probabile ſit, ipſam calorē natiuum augere, excrementa euacuare, ſomnos profundos generare, & concoquendis cibis, atq. crudis humoribus conferre. At caput ab eadem repleri certum eſt, quando Gal. hoc uitium magnis exercitationibus adſcribendum eſſe iudicauit. Quantum porro ad particulares effectus pertinet, in hanc ſententiam uenio, pilamallei exercitationē praecipue brachia, atq. dorſum exercere, ſecundo crura: & propterea illis omnibus congruere, qui mēbra iſta confirmare ſtudent, quique multitudinē ciborum perbelle

confi-

A conficere,ſuccos,utiles per uniuerſum corpus diſtribuere,& ſuperfluitatem,tam per ſudorē,quam per ſecretam diſflationē exinanire intendunt. Ceterum nemo, uel mediocriter rei medicae peritus, ignorat,ualetudinarijs,ac debilibus,quorum uires leui de cauſſa deſtruuntur,exercitationem iſtam minime accommodari: tanto minus illis, quibus capita male affecta ſunt, aut aliquo pacto imbecillia. nam, & qui dorſo non admodum ualent, quique renes calidos, urinasq. acres habēt, ex talibus motibus ſummopere offenduntur, ſicuti quoq. nocet exercitatio haec, ubi partes inferiores inflammationem,aut alium tumorem pati ſolent. Summatim poſſunt, qui ſanitate fruuntur,ad eam tuendam, optimumq. habitum generandum pilamalleo ſeſe exercere:qui uero aliquo pacto ab aegritudine occupantur,omnino abſtinere debent. illudq. ſemper memoria te-
B nere operaepretium eſt, quae de exercitationibus bona a nobis promittuntur,uera reperiri,modo ea ratio temporis, loci, quantitatis, modi, atque corporum ſeruetur, quam in 4. lib. neceſſariam eſſe monſtrauimus. alioqui ſi negligatur,mirum non ſit, loco bonorū inemendabilia mala ſuccedere: quemadmodum ſaepenumero in propoſita exercitatione euenire certo ſcio,quae cum fere poſt prandium a plurimis agatur, nullo ſalubritatis loci, ac temporis habito delectu,nō ſua culpa, ſed exercentium in curia perniciosas affectiones,ac prauos habitus inducit. quo magis omnes admoneo, ut diligentiam,a Maioribus noſtris in exercēdis corporibus obſeruatam, quantum conceditur, imitantes,melius ualetudini,atque membrorum robori conſulant, neq. committant, ut proprijs erroribus, & ſanitatem ſimul deperdant,& honorem, dicēte Galeno noſtro ma- 5.d tu.ual.
C gnum dedecus illis eſſe, qui a natura ſanam corporis conſtitutionē ſortiti eam ob exercitationum, ac recte uiuendi negligentiam corrumpunt,atq. morboſam reddunt. Et quoniam hoc in capite duo diximus,alterum quod pilamalleus exercet dorſum, alterum,quod illis euitandum eſt, quibus dorſum eſt imbecillum, ſciendum erit, Galenum uoluiſſe, in ſenibus debiles partes numquam exerceri,in 5.d tu. al.
alijs ſemper debere. rationem, qua inductus illud dixit, hanc fuiſſe cap.5.
exiſtimo; quoniam debilitas ſenum emendari non poteſt, cum ex uirtutis motricis defectu proficiſcatur, aliorum uero reparabilis eſt: unde, quando nos aliquas partes imbecillas minime exercendas conſulimus,ſemper de imbecillitate cōfirmata, ac inemendabili,non autem de recenti,atq. de curabili,dicta noſtra intelligi uolumus: ne a Galeni placitis,quem omnes medici ſequi tenentur,in hac ſententia recedere uideamur.

De equitationis facultatibus. *Cap. IIX.* D

2.đ tu.ual. cap. 8. 6. Epid. com. 1. aph. 6.

EQuitationem, quã Galenus aliquãdo inter ea, quae exercitationes ſimul, & opera nũcupat, adnumerauit, ex eiuſ dẽ ſententia magnam exercitationẽ eſſe, aperte cõſtat. Quo circa, quantũ ſit ex ſe, poterit natiuũ calorẽ augere, & excrementorũ inanitioni opitulari. Eſt aũt nõ parua differentia, an equus (ſic appello equũ, mulũ, & aliud qđ uis portãdis hominibus accõmodatum animal) lente, celeriterue gradiatur, an ſuccuſſet; an aſturco ſit, ac tolutarius, an currat. De placida, & lenta equitatione ſcriptũ inuenitur ab Antyllo, atq. Aetio, ſi placide equus gradiatur, nihil magis, quã laſsitudinẽ, & praeſertim inguinibus aſferre. de hac inquã uerba faciẽs Hippoc. memoriae prodidit, continuã equitationẽ laſsitudinẽ magnã parere, hominesq. infoecundos & coeundi impotẽtes reddere, nec nõ dolores diuturnos, & claudicationes generare. neq. iccirco ſẽtẽtia Hipp. dãnanda uidetur, qđ Ariſtoteles cõtrario plane ſenſu ſcriptũ reliquerit, equitantes aſsidue libidinoſiores euadere; quoniã genitalia continua attrectatione, motioneq. incaleſcẽtia ſpiritu cõcipiunt, ſicq. coeũdi cupiditas inducitur: ſiquidẽ Hipp. de placida, & nimis frequẽti loquitur, vtpote q̃ leni motu nõ ita calefaciat, & pendẽtes coxas, atq. pedes oblaedat: Ariſtoteles uero de ea, q̃ equo celeriter gradiẽte, & interdũ ſuccuſſante, ſed nõ admodũ frequẽter exercetur, uerba facit, unde particula (aſsidue) quã latini interpretes apponũt cũ in Graeco Ariſt. codice nõ inueniatur auferẽda plane erit. Haec etenim equitando facta exercitatio, ut Antyllus, & Aetius crediderũt, totũ corpus laborioſe cõcutit, & magis adhuc oĩbus alijs exercitationibus. Vnde ab Alexãdro Tralliano in dolore capitis, quẽ cauſſa frigida gignit, adhibetur, ſicut in epilepſia, in ſurditate, praeſertim uero ſtomachũ firmat. ut non immerito ſcriptũ ſit a Plinio, equitationẽ ſtomacho, & coxis utiliſsimã reputatã fuiſſe. qua itẽ ratione in ſingultu curando ab Aetio uſurpatur, ſenſuũ inſtrumẽta ſubinde purgat, eaq. reddit acutiora, hydropicos (ut ſentit Trallianus) ſi quid aliud, maxime iuuat, ſolutam aluũ & fluentẽ, dicente Celſo, coercet, crura quoq. tenuia craſſefacit, quod Germanici exẽplo teſtatur Suetonius. Ceterũ thoraci maxime aduerſatur, necnõ ueſicae male affectae, in cuius ulceribus curandis ante cetera huiuſcemodi exercitationẽ uitari placuit Archigeni illi, praeſtantiſsimo Hadriani Imp. Archiatro: coxis etiam obeſſe ſcrpſit Hippocrates, quamquã in hac re uarias auctorũ poſteriorum exſtare ſententias reperio. Themiſon Methodicorum

Oribaſius lib. 6. c. 14. Aet. lib. 3. cap 7.

E

Prob. 11. lib. đ aere, aqu & loc. cap. 11. 4 Sect. probl. 11.

locis cita.

F

lib 27. c. 7.

Lib 9. c. 3. Aet. l. b. 11. cap 30 loco citato

princeps

A princeps in coxendicum dolore, ἰσχιάδος nomine a graecis appella-
to equitare imperabat aegrotantes, quo magis ob uehementiã mo-
tus partium faceret uexationem: poſt ipſum idem cõfirmauit Theo- Coel. lib. 5.
dorus Priſcianus, &, quem modo citaui, Plinius. Ex altera parte iam cap. 1.
diximus, Hippocratem coxis equitationem inimicam, earumq. do- li 2. ad Timo. c. 21.
lorum parentem reputaſſe, quem ſecutus Coelius Aurelianus The-
miſonis placita inſectatus eſt, tamquam ueram iſchiadicorum cu-
rationem deſtruentia. Ego, cum animaduerto in hac exercitatione
uehementer coxas incaleſcere, ac ex motu debilitari, ita ſentio, hu-
mores defluentes faciliter ibi decumbere, atq. inde dolorificas affe-
ctiones excitare, tanto magis affectus iam excitatos, quaſiq. inuete-
ratos acerbiores & indiſſolubiliores effici reor: quibus item ratio-
nibus equitationem a Celſo podagricis iure damnatam fuiſſe pu- Libro 4.
B to. Equitatio peracta ſuccuſſante equo praedictis duabus procul- cap. ult.
dubio deterior eſt, nimirum quae uniuerſum corpus moleſte quaſ-
ſet, & dolores excitet, augeatque. Sicut in Niptris ille ſapientiſſi-
mus Graeciae ſaucius intelligebat, ubi diceret.

Pedetentim ite, & ſedato niſu ne ſuccuſſu Cic. 2. Tuſ.
arripiat maior dolor.

Quo item Lucilius poeta antiquus innuit, dum equum ſuccuſſan-
tem taetrum nuncupauit hoc uerſu. Nonius Marc.

Succuſſatoris taetri, tardiq. caballi.

Ad haec ſuccuſſationẽ uehementer caput offendere, collũ & dor-
ſum, & nates, experiuntur illi, qui aliquãdo in hunc modũ equitare
coguntur. Deniq. ſi ulla eſt equitatio, quae uiſcera praecipue (id. n.
fatetur Gale.) agitare apta ſit, proculdubio nunc propoſita talis eſt, 2. de tu. ual.
a qua nõ ſolũ interiora omnia cõcuti, uerum etiã ſuſpendi, quaſiq. cap. 11.
C arripi uidentur. illud unũ habere iuuamen poteſt, ut cibis, atq. cru
dis humoribus cõcoquẽdis, aluoq. ciendae, ac urinae proliciẽdae,
necnon a renum (quod Auicẽnae placuit) loco lapillis atq. arenulis li. 4 fen. 19
ad inferiora deducẽdis adiuuare queat. Sed, quoniã maioribus dam tra. 1. c. ult.
nis cõmoda haec cõpenſantur, omnes ab exercitatione ſimili abſti-
neant cõſulo. In aſturconibus equitatio (eam ſic appello, quam uul-
gari nomine portantũ, aut trainã uocant Itali, & de qua ita Martia.

Hic breuis ad numerum rapides qui colligit ungues Lib. 14.
Venit ab auriferis gentibus aſtur equus)

quemadmodum magis corpus, & membra gradarij equi uectione
exercet, ita minorem moleſtiam parit, ſiquidem mollis illa alterno
crurũ explicatu glomeratio minimum fatigat, peculiariterq. aluum
citare uſu probatur. De equitatione currentibus equis facta licet

apud Ariſt. legatur, ita equitantes, quod magis caueant, minus ca- D
In lib. de paruae pilae ludo. dere, tamen eam improbare uidetur Galenus hac ratione; quia ſaepe contingit equitantes in terram decidere, & nonnumquam ex caſu emori: ſed praeter hanc multae exſtant cauſſae aliae, ob quas a ſanitatis ſtudioſis huiuſmodi equitatio omni diligentia euitari debet. 2.de diaeta. nam corpus (ut ſcribit Hippoc.) nimium calefacit, exſiccat, atq. extenuat, ob id ad minuendam carnis multitudinem a Coelio Aureliano probata, lib.5. c.ul. caput male afficit, ſenſus hebetat, oculos non parum offendit: Sect. prob. 13. quandoquidem Ariſtot. cauſſam indagans, cur, qui equo uehuntur, quo longius equus decurrerit, eo magis emittere lacrymas ſolent, ſignificat ideo illud euenire, uel quoniam motus calefaciẽs ualde humores oculorum eliquat, & lacrymas inde ciet, uel quia ſicuti uenti aduerſi oculos perturbant, ſic aer occurſans tanto magis ferire poteſt, quanto equus uelocius agitatur. laedit, E praeterea haec equitatio tam thoracem, & pulmonem, quam uiſcera uniuerſa. Quod etiam renes maximo detrimento afficiantur, fidem facere poſſunt multi, quorum alij urinae ardore, alij lapillis, alij ulceribus modo renum, modo ueſicae, modo peritonaei uſque adeo ob hanc exercitationem ſollicitati fuerunt, ut fere ijs affectionibus mortem obierint: ne dicam quot luxationes, quot oſsium fracturae, quot membrorum diſtorſiones ſaepenumero inde naſcantur, dum brachia, dorſum, coxae, & crura ſupra modum laborant. Videant igitur quos currentibus, atque mutatis equis itinera ſua obire delectat, quot, ijsq. grauiſsimis periculis, nedum ualetudinẽ, uerum etiam ſalutem ipſam ſubijciant, quomodoque non ingenuorum, aut ſanitatem curantium ac uitam, ſed potius perditorum hominum, athletarum, nihilq. uitam, qua nobis carius, aut optatius nil reperitur, aeſtimantium opus exerceant. Hactenus de equitationis ſpeciebus, quarum nullam aegrotantibus admodum conferre ſcripſerunt Antyllus, atque Aetius; quaſque nec ijs, qui medicinam ſumpſerunt, ullo pacto congruere memoriae tradidit So- F
locis citat. ranus Epheſius, neque illis, qui renum morbis male afficiuntur, In Iſagog. cap.23. uel earum inflammatione laborant, conuenire cenſuit Galenus. 6.epid. com.3. aph.2. Sunt qui in equo ſedentes geſtari delectentur, quae exercitatio parum male ualentibus uſui eſſe mea ſententia poteſt, nam, ut molliſsime ueharis, tamen laſsitudo inguinum, lumborumque & dura ſuſpenſio explicatioque percipitur, quando ſubpedaneis corpus ſuſtentare, perarduum eſt, ne dicam impoſsibile. accedit & mala, ac dolorifica illa concuſsio, ſi quo modo incitatius feraris. Valentibus magis conferre eadem poteſt, corpus, animum, & ſtomachum

A chum firmando: ſenſus expurgando,acuendoque, ſed pectus, atque pedes debilitat.

De geſtationum in uniuerſum viribus Cap. IX.

ANTEQVAM geſtationum ſermonē aggrediamur,illud prius adnotandū lectoribus uolumus,nos minime ignorare, multos equitationem inter geſtationis ſpecies repoſuiſſe, inter quos fuit Aetius Amidenus; ſed nequaquam horum opinionem ſequi uoluiſſe; tum quia Cornelius Cel. antiquus ſimul,& celebris auctor, ubi geſtationis ſpecies adnumerauit, ne uerbum quidem de equitatione facere uoluit, quaſi alienam a geſtatione iudicauerit, id quod multos alios opinatos fuiſſe lib. 3. ca. 6. lib. 2. c. 15.

B conijcitur ex Antyllo; tum quia expreſſe Gal.geſtationem,& equitationem diuerſas eſſe declarauit in 2.de tu.ual.ubi alias exercitatiōes a nobis fieri tradidit: alias ab extrinſeco, ut geſtationes: alias mixtas eſſe,qualis equitatio eſt; tum quia, ſi geſtatio, ut definiunt omnes auctores, mixta eſt ex motu, & quiete, pluribus corporis partibus non moueri apparentibus, uniuerſo autem corpore a latione moto, haec condicio ab equitatione longe abeſt,in qua ſcilicet maniſeſtiſsime omnes fere corporis partes moueri conſpiciuntur. ſed iſta parum referunt, quando etiam Antyllus, atque Aetius ſeparatim de equitatione ipſa uerba fecerunt. Hanc inquam geſtationem ab equitatione ſeparatam, necnon a graecis *αἰώρησιν* uocatam, multas quidem habuiſſe ſpecies, in ſuperioribus declarauimus: at quae omnibus uniuerſali geſtationis nomine comprehen-

C ſis facultates attribuuntur,prius explicabuntur, demum particulares effectus ſingulis adſcriptos perſequemur. ſed prius id ignorari nolo,ſaepenumero apud auctores reperiri geſtationes, & exercitationes ſimul nominatas,quaſi utraeq. inter ſe differant,quorū ſententiae de exercitationibus proprijs,quae uehementiores motus geſtationibus exſiſtunt, non autem de communiter acceptis interpretandae ſemper erunt. Eſt igitur geſtatio ſecundum Antylli, Aetij, atq. Auic.ſententiam, inter placidiſsimas, atque debiles exercitationes,& propterea non ſolum ſanis, & ualetudinarijs, uerum etiā longis,ac inclinatis morbis,& deniq. ijs, quibus lentae morborum reliquiae remanent,nec aliter eliduntur,accōmodatae ſunt. In acutorū nonnullis ut ab Aretaeo in Letargicis, nephriticis probantur. quinimmo tradit Celſus Aſclepiadē etiam in recenti,uehementiq. febre, praecipueq. ardente ad diſcutiendam eam geſtationis uſum (locis. cita; loco citato)

comprobaſſe. quod profecto periculoſe efficitur, meliusq. quiete D
eiuſmodi impetus ſuſtinetur. In ſanis etenim, ac ualetudinarijs geſtatio, cum nec laſsitudinem corporibus ingeneret, immo ea fere magnis exercitationibus ſimiliter moueat, poteſt calorem naturalem augere, materiae multitudinē diſcutere, habitum corporis firmare, actiones ſtupidas excitare, ſegnitiem diſſoluere, corporis turbationem ſedare, ijs, quos uigiliae exercent, ſomnum conciliare, & contra etiā ueternoſis, ac diſſolutis reditum ad ſe, uigiliasq. parare. nam ſomnum conciliat, excrementa, quae a capite ad ſtomachum delabuntur, per halitū digerendo, quae nimirum partes ſunt uigiliarum praecipuae cauſſae: ſed uigilias poſtea inducit corporis tenorem ad ſe reuocando, & corroborando. &, quamquam Seneca epiſt. LVI. uideatur geſtationem facere magis laborioſam, quam ambulationem; eius tamen oratio interpretanda eſt de eo ſolo, qui ualetudine offenſus ab omnibus fere turbatur. In quibus morbis de geſtatione periculum facere placebit, ſic experiundum eſſe conſuluit E
loco citato Celſus, ſi lingua non erit aſpera, ſi nullus tumor, nulla durities, nullus dolor uiſceribus, aut capiti, aut praecordijs ſuberit, & ex toto numquam geſtari corpus dolens uoluit, ſiue id in toto, ſiue in parte eſt, niſi tamen ſolis neruis dolentibus; neque umquam in recenti febre, ſed in remiſsione eius. Nihilominus, citra multas obſeruationes, ab auctoribus probatas eſſe in uarijs affectionibus geſtationes reperitur. Coelius Aurel. in libris, quos de morbis diuturnis inſcripſit, eas in incubone (quo morbo plurimos Romae quaſi ex cōtagione quadam aliquando perijſſe, refert Silimachus Hippo. ſectator) commendauit, ſimiliter & in uocis amputatione, in haemoptoicis, in quibus eandem damnauit Aſclepiades, in aſthmate, in ſtomachicis, in elephantiaſi, in colicis, in arthritide. Theodorus Priſcianus quoque, & ante ipſum Aretaeus geſtationes adhibendas uoluit in melancholia, in antrophia, in ſpleneticis, necnon in ſtomachi doloribus. Iiſdem exercitationibus in illis, qui ualde exſiccati F
7. Meth. ſunt, atque refectione opus habent, Galenum uſum, aliquando legitur. Quin & ipſemet Celſus pro ſacro igne curando geſtationem laudauit. ut non ſemper condiciones ab ipſo demonſtratas obſeruatu neceſſarias fore hiſce auctoritatibus conuincere ualeamus.
lib. 1. cur. chron. c. 7. Non eſt tamen ignorandum, magnopere referre, quonam in loco quis geſtationibus utatur. quod Aretaeus coeliacorum exercitationes demonſtrans eam ceteris praetulit, quae inter lauros, myrtos, atque thymum efficitur.

De

A *De geſtationum in vehiculo, lectica, atque ſella particularibus viribus. Cap. X.*

EXPLICATIS ijs quae ab auctoribus de geſtationũ facultatibus in uniuerſum tradita fuerũt, iam ad particulares deſcendere opportunũ eſt, ſi prius illud in memoriã reuocauerimus, ſcriptores. ſ. medicinae, qñ ſine additione geſtationis uſum in ſanis, atq. ualetudinarijs nominant, de qualibet eius ſpecie intelligere: qm̃ nulla fere inuenitur, quae ipſis utiliter accõmodari nõ poſsit: quando uero in aegrotis loquuntur, interdũ oẽs, ſed in remiſsionibus morborũ, interdũ placidiores ſignificare. Vehiculorũ multa fuere apud maiores noſtros genera, quorũ luxuria uſq. adeo interdũ Romae creuit, ut, referente Plinio, aurea ac ar li. 34 c. 27.
B gẽtea facere nõ ſint ueriti. ſed hoc praeter inſtitutũ noſtrũ eſt. Nã, quae pro ſanis, aut aegris in uſu habita ſunt a medicis uehicula, alia ab animalibus, mulis. ſ. aut equis agebantur, alia ab hominibus, & utraq. uel tardiuſcule, uel celeriter. Geſtationẽ uehiculo factã q̃uis ceteris acriorẽ eſſe dixerit Celſus, nihilominus, ſecundũ Galeni ſen lib. 2. c. 15. tentiã, inter debiles exercitationes recenſeri meretur. quo fit, ut ſa- 2 de tu. ual. c. 11. nis, niſi aliter exerceri impediãtur, minime omniũ cõueniat. Vale- 5. de tu. ual. tudinarijs, atq. ſenibus magis, quẽadmodũ Antiochũ ſeſe exercuiſſe, & Caeciliũ Pliniũ accepimus: maxime uero aegrotãtibus, de quibus ſermonẽ faciens Antyllus dixit, geſtationẽ in uehiculo factam uim quandã amoliendi, cõmouendiq. morbos ſtabiles, & permanẽtes habere. Qua propter Seneca epiſt. LVI. ad bilẽ faucibus infixã diſcutiendã, & ad ſpiritus denſitatẽ extenuandã ſibi mirifice profuiſſe
C ſcribit, qui, ꝙ anhelandi difficultate, ſiue ſuſpirio, ut ipſe uocat, nõ raro uſq. ad expirationis periculũ exerceretur, huiuſcemodi exercitatione aduerſus morbũ utebatur. Haec inquam exercitatio duplex ab Aetio traditur, altera mitior, altera uehementior. de mitio- lib. 3. c. 6. ri ſcriptum reliquit, ea in capitis affectionibus, & his, quibus inteſtina fluxione laborant, utendũ eſſe. unde ſapienter Coelius Aurel. lib. 1. c. 1. iudicauit, capitis dolore uexatos per longã uiam geſtari debere, ne frequenti uerſione aegrotanti uertigo induceretur, uelut etiam nõ ſine ratione in furore, atq. paralyſi curandis uehiculi manibus acti geſtationem adhibendam eſſe uoluit, quamquam eandem poſtea in epilepſiae curatione improbauerit, ꝙ motus rotarũ uertiginem, caliginemq. faciat aegrotanti, quae paſsionis imaginẽ ferat. licet. n. Galenus, Trallianus, & Aetius in uertiginoſis, epilepticis, graui 5. de tu. ua. ophthalmia, aut aurium dolore, ſurditateue captis, necnõ in hemi- cap. 3.

cranicis ſimilem exercitationem prorſus auerſari non uideantur: D attamen Aetius ſic affectos leniter moueri, & auerſos ab itinere retrorſum deſidere in curru mandauit: multos ſubiungens ſe nouiſſe hoc modo curatos, qui nullo alio auxilio indiguerunt. Aetium de inde ſecutus Auicenna addidit, huiuſcemodi uectationem retrouerſa facie peractam uiſus debilitati, eiuſq. obfuſcationi magnũ iuuamentũ conferre. Hanc mitiorẽ in aluo fluente cõmendauit Celſus: quam ualetudinarijs quoq., & ſenibus Auſonium Gallum poetam, & Auſonij medici a Marcello citati filium probaſſe puto, quãdo is, amico cuidam ſeni, & a morbo reſurgenti ſcribens, monet Ciſio, & Veredo, quae erant uehiculorum genera, tarde uehatur, rhedas, petorita, & equorum ueloces motus fugiat, his uerſibus.

Loco citato.

Pelle ſoporiferi ſenium, nubemq. veterni,
Atque alacri mediam carpe vigore viam, E
Sed Ciſium, aut pigrum cautus conſcende Veredum,
Non tibi ſit rhedae, non amor acris equi.
Canterij moneo male nota petorita vites,
Nec celeres mulas ipſe metiſcus agas.

Porro uehiculi geſtationem uehementiorem tamquam calefacientem, attenuanteq. ui praeditam in ſupprimenda carnis multitudine a Coelio cõmendatam inuenio: quam itẽ ab ipſo pro atrophiae curatione, & ab Aetio in affectionibus pectoris, & ſtomachi, in tumoribus laxis, in hydropicis, ac ſtupore attonito perculſis ueluti optimũ praeſidium uſurpatã fuiſſe, conſtat. In lectica geſtatio facta ut praedicta aliquanto remiſsior atq. blãdior exſiſtit, ſic quoq. plures uſus apud medicos in exercendis aegris habuiſſe legitur. quod enim inſanis quandoq. eam adhibitam reperiamus, id factum credo: non ut F ſimili exercitatione ulla ualetudini accederet utilitas, ſed potius, quia a ſenectute, ſiue alia cauſſa (ueluti Alexander ob cruris uulnus in militari expeditione lectica uſus traditur) cogebãtur, uel ut a puluere, ſole, uentorum flatibus, pluuia, grandine, ac hiemis rigoribus defenderentur. quo circa, niſi aliqua ex praedictis cauſsis homines ſani urgebantur, ut a lectica abſtineant, conſulo: quoniam, praeter agitationem illam, quae plurimorum capita uexare cõſueuit, generat & in corporibus quendam torporem, dum omnia fere membra a motu ferientur, ut mox difficile reddatur, ea maioribus, ac utilioribus exercitationibus aſſuefacere. Verum enim uero hac particulari cõmoditate non mihi uidetur priuanda lecticae geſtatio, ꝙ ſani uiri ea poſſunt uti poſt cibos, nõ ad exercenda corpora, ſed ad obeũda negotia neceſſaria, citra motus damnum, aut ſolatij, & exhilarandi

li.4. c. ult. loco citato

Q. Curtius

randi

randi animi gratia: quẽadmodũ factitaſſe Auguſtum, quando a caena ſe ĩ lecticulã lucubratoriã recipiebat, auctor eſt Suetonius. Quãtum autẽ ad exercitanda languentium corpora ſpectat, duplex fuit illius apud medicos gymnaſtas uſus, aut geſtatis ſedentibus, aut decumbẽtibus. Decumbẽtes in lectica geſtantur, ut Antyllus, Aetius, & Auicẽna memoriae mandarunt, qui lethargica febri, aut ſemitertiana, aut quotidiana, ac phlegmatica uexantur, hydropici, ſecundum Tralliani ſententiam, apopletici, reſoluti, nephritici, ac podagrici. ſiquidẽ haec cõmotio per lecticam habita (ut ait Arabum medicorum princeps) materiam expulſioni aptam efficit. prodeſt ſubinde talis geſtatio ijs, qui diuturna imbecillitate laborant, qui elleborũ ſumpſerunt: itemq. uigilantib. aut ſegnitie, & pigritia quadã oppreſsis, necnon ijs, quibus caninum in modũ appetitus intentus eſt, nimirum cum intẽtio illa ſedetur. Ceterum ſedẽtes ij lectica, ſecundum Aetiũ, portari debent, qui in integra febriũ declinatione cõſiſtunt. eadẽ ratione, & illi, q alias exercitationes obire nequeũt, qui diuturno aliquo, & leui morbo impliciti ſunt, qui, cum adhuc imbecilles ſint, vires reficere cupiunt, qui tarde alimentũ cõficiunt. Ex quo prudẽter ſatis Cornelius Cel. ubi phtiſici nauigare nequeunt, lectica eorũ corpora dimouẽda conſuluit: quemadmodũ Alexander Trallianus, ſi quid aliud huiuſcemodi geſtationes & naui, & lectica factas, hydropicos iuuare ſcripſit. In ſella, quã ſcamnum uocare maluit eloquẽtiſsimus Celſus, geſtatio facta, tametſi apud auctores ſaepenumero cũ lectica cõfuſa, atq. eadẽ inueniatur, nihilominus in duobus ab illa diuerſam exſtitiſſe puto: primo, quia lectica duorũ hominum capax erat, ſicuti innuit Suetonius, vbi Neronẽ cum matre in lectica quandoq. uehi ſolitum ſcribit. quod minime de ſella (ni fallor) legitur. ſecundo, qa lectica interdũ ſex ſeruis, interdũ octo, interdum plurib. geſtabatur. ſellã autẽ tamquã breuiorem, & unius dumtaxat capacẽ a paucioribus geſtatã, uериſimile uidetur. Neq.n. ullam inter ſe maiorẽ differentiam tẽporib. noſtris ſella cooperta, & lectica obtinuerunt, q̃ ꝙ altera à duob. ſeruis ut plurimum geſtatur, uniusq. dũtaxat capax eſt, altera a iumentis portatur, & duos continere ualet. In ſella ſani geſtabãtur, deliciarũ potius, & maieſtatis oſtentandae, quam ualetudinis gratia: quamquã Pliniũ ea Romae uectũ, ut etiã inter eundum ſtudijs uacaret, ipſius Nepos tradit. Celſus hanc ſcellarẽ, & ſimul lecticarẽ geſtationẽ nauigatione in portu, uel fluminibus acta uehementiorem facit. Porro fiebat huiuſcemodi geſtatio, tũ in ſella cooperta, tum in aperta, tũ ſedendo, tum iacendo, Aegrotantes ſine febre in ſella detecta potius, quã

tecta

Marginal notes: locis citat. — lib.9.c.3. — lib.2.c.15 — lib.epiſt.3.

teƈta geſtari debere, cenſuit Antyllus. In alia utiliter portantur iacentes febricitantes, atq. ex ijs lethargici potius, & quos cataphora urget. ꝙ ſi aliqui ſimplici permanenti, & diuturna febre iactentur, modo uires ferant, geſtari plurimum debent, ut Coelius phtiſicis cõſuluit, quandoquidẽ geſtatio, minus mouens corpora, quandoq. febrem magis excitat. Ergo in febricitantibus, qui ad integritatẽ perueniunt, uel quorum longa admodũ remiſsio eſt, uel qui febribus tenentur longis, etiam ſi non magna interualla habeant, conuenit haec geſtatio. quam ſimiliter in multis alijs affeƈtibus, nempe in dolore capitis, in epilepſia, ſi ferri queat, in mania, in paralyſi a Coelio Aurel. commendari, ex eius de chronicis paſsionibus inſcriptis libris clare habetur. ut etiam nos tuto, ubi res poſtulat, ſimilibus geſtationibus aegrotantes exercere ualeamus, dum tamen maturo morbo, atque iam inclinante illud agatur: alioqui, ſi, adhuc ſaeuiente, aut incipiente affeƈtione, geſtatio adminiſtretur, accidentia acerbiora, & periculoſiora conſequuntur: quoniam motus, ut diſsipare utiliter concoƈtos humores, ac excrementorum reliquias poteſt, ſic calorem augere, ſpiritusq. & humores nondum quietos, & repurgatos exagitare natus eſt. ex quo ſummum ſtudium adhibendum eſt, ne creſcentibus crudisue morbis, praeſertim calidis geſtatio, aut alia quaeuis exercitatio adminiſtretur, ſed in maturis ſolummodo, frigidis, atque illis, qui manifeſte inclinare animaduertuntur.

Lib. 2. chr. cap. ult. Oribaſius loco citato.

D E

De leƈti penſilis, cunarum, ac nauis geſtationum facultatibus. Cap. XI.

QVI primus leƈtulos pẽſiles excogitauit Aſclepiades, duabus rationibus (ut refert Plinius) illud effeciſſe uiſus eſt; tum ut blãdo eorum iaƈtatu ſomnos alliceret: tum etiã, vt morbos extenuaret. quibus rationibus adduƈti poſteriores in curandis aegris eorum uſum frequentiorem reddiderunt; quamquã grauis auƈtor Cornelius Cel. exercitationẽ hanc tantũmodo adminiſtrandã aliquãdo iudicauit, ubi neq. nauis, neq. leƈticae, neq. ſellae copia datur: licet poſtea in apoplexia cũ aeger reſurgit, ipſum leƈti motu cõcutiendũ praecepiſſe inueniatur. Verum.n. uero Antyllus, Aetius, atq. Coelius, etiã ſi nil aliud deficiat, ꝓ multis affeƈtionib. debellandis, leƈtis penſilibus infirmos exerceri uoluerunt, quinimmo (quod paucis cõceditur) hanc geſtatiouẽ tam ante cibũ, quã a cibo prodeſſe dixit Antyllus. nã primo febricitantes, aut diuturno morbo decũbẽtes, in quo corpora cõſumpta ſeſe erigere

Loco citato.

F

non

A non ita ualēt,aut Elleborũ ſumētes a tali geſtatione utilitatē recipe Aetius lib.
re iudicatũ eſt deinde in his,qui uires a febrili affectione recollige- 3.cap.6.
re incipiũt,necnō in lethargicis, & in appetētia ciborũ deiecta eandē prodeſſe experimētis inuentũ fuit.neq. defuerũt qui ipſam in furioſis,ac phtiſicis laudauerint. Quemadmodũ,& Aetius,& Priſcianus Theodorus phreniticis adhibendā cēſuerunt, quo blāda illa agi loco citato
tatione ſpirituũ perturbatio leniretur,& ſomnus alliceretur. Ex ge lib. 2. ad
nere pēſilis lecti ſcympodiũ quoq. eſſe,mōſtrauimus:& iccirco ubi Timo. c. 2.
a Coelio,atq. alijs geſtationes ī pēſili lecto probatas uiderimus, idē & de hac intelligere poterimus. Lectulo pēſili non diſsimilē aliā lecto factā geſtationis ſpeciē inuenio, quā primus (quod ego ſciam) inter medicos Celſus monſtrauit, ubi deficientibus ceteris geſtatio- li6. 3. c. 12.
ni dicatis inſtrumētis uoluit uni pedi lecti funiculũ eſſe ſubiiciendũ,

B atq. ita lectũ huc,& illuc manu impellendũ. id quod etiā Amidaenũ Aetium ſignificare uoluiſſe arbitror, quando ſcripſit, duas loco citato
eſſe lecti geſtationes, aut pēſiles, aut fulcra mobilia iuxta angulares pedes habentis. Hoc equidē illuc exercitationis genus exiſtimo,qđ ab Auic.ſub cunarũ reuolutione deſcriptũ fuit,atq. idē nomen uſq. lib 1.fen 3.
ad tēpora noſtra retinuit:etſi.n. ab ipſo inter debiles exercitationes doct.2.c.2.
recēſeatur,demulcendisq. pueris potius ex Galeni ſentētia,nō ſanis 1.de tu.ua.
aut infirmis exercitādis aptũ uideatur: nihilominus ijs cōuenire creditur,quos febres debilitarunt,ſicut etiā illi,qui nec dũ ſe mouere, neq. ſedere ualēt, quiq. ab hellebori potione ualde ꝓſtrati fuerũt, aut ſecundũ Celſum alicuius mēbri reſolutionē patiũtur.quin,ſi talis geſtatio ſuauiter adminiſtretur,ꝑter ſomni iucũditatē q̄ affert,flatus quoq. diſſoluit,reliquijs morborũ capitis,ueluti ſtupori,& obli

C uioni prorſus exſtinguēdis cōducit,appetitũ mouet,& naturā ſopitā exſuſcitat. Auic.i.4.trac.2.c.13.ad cōpeſcēdum nimiũ ſudorē pcipit, ut aegri ponātur ſuper illud inſtrumētũ,quo pueri,uel iuuenes ſolēt in aere concuti, atq. ita in aere frigido cōcuti quo quidē puto eſſe genus illud inſtrumēti,cuius facta eſt mētio ſupra li.3. ſub Oſcellarũ nomine. Inter geſtationũ ſpecies ultimo loco poſuerunt fere oēs nauigationē,q̄ ceterarũ omniũ leniſsimā fecit Corn.Cel. ſed & loco citato
huius quāplurima inueniũtur diſcrimina:ſiquidē nō parũ intereſt, an quis in ſtagno,an in flumine,an in mari naue geratur:& in mari, an in portu,an in litore,an in alto,an turbato,an tranquillo.Nauigatio facta in ſtagnis, lacubus, aut paludibus ceteris in ſalubritate poſtponitur:quoniā ut plurimũ ex aquis ſtagnantibus,niſi ſint maris alicuius inſtar,putridi uapores eleuātur,qui aerē inficiētes nauigationē magis ſuſpectā reddunt. ut non immerito ſcriptum ſit ab

Ariſt.

14 partic. problem. 11 & 12. In probl. nat. lib. 1. c. 1. Lib 28. c. 4. lib 31 c. 6 epiſt. lib. 3 cap. 61. 1. Sympo. lib. 37. c. 6. lib. de cau. nat.

Ariſt. paluſtria loca incolentes ſub pallidos, ac ſomnolentiores euadere. minus noxia exſiſtit in fluminibus nauigatio, nẽpe q̃ auctore Plutarcho timoribus carens nauſeam ullo pacto non cõmoueat. uerũtamen tã haec, q̃ illa, quae exercetur in ſtagnis, in capite male affecto incõgruae a Coel. Aurel. iudicantur, q̃ humectantes caput terrena exhalatione infrigidant. Duabus praedictis maritima nauigatio ualde praeſtãtior creditur, quoniã mari ſemper uapores ſicci, & calidi educuntur, qui latẽter, ac ſenſim nauigantiũ corpora recludunt, necnõ ſalſae proprietatis cauſſa excremẽta abſumunt, atq. hominũ habitus quadã facili mutatione reficiũt, & iccirco huiuſcemodi exercitatio in cũctis fere morbis humidis, ac frigidis a medicis ꝓbatur, & priuatim a Celſo in tuſsi omni, a Coelio ac Aretaeo in dolore capitis, in epilepſia, ſi ferri queat, in ſanguinis ſputo, in pthiſi, in ictcritia, in hydropiſi a Tralliano in frigida uẽtriculi intemperie cõmendatur. In phtiſi nãq. praeſtantiſsimũ remedium nauigationẽ ſemper a Maioribus habitã fuiſſe, teſtatus fuit Plinius, qui hac ratione phtiſicos Aegyptũ petere cõſueuiſſe refert, quo cum Annaeus Gallio poſt conſulatũ iam fere phtiſicus, & Zoſimus Plinij nepotis libertus ſanguinis reiectatione laborãs profecti eſſent, ad ſanitatẽ reſtituti fuerunt: q̃q̃ barbarus ille auctor Plinij Secundi nomine ſalſo inſcriptus in 1. de re medica lib. dicat phtiſicis magis cõferre in ſaltibus, ubi pix naſcitur, habitare, q̃ in mari nauigare. Porro ex maritimis nauigationibus leniſsimã dixit Celſus eam, quae in portu efficitur, q̃ tamen in capitis affectionibus una cũ fluuiali, & ſtagnali improbauit Aurelianus. Quae uero in litoribus exercetur nauigatio iucundiſsima habetur, de qua celebratũ hoc prouerbiũ narrat Plutar. πλοῦς μὲν ὁ παρὰ γῆν, περίπατος δὲ ὁ παρὰ θάλατταν ἥδιστος. i. nauigatio iuxta terrã, ambulatio uero iuxta mare iucũdiſsima. haec ex cõmuni Auicẽnae, atq. Aetij ſentẽtia praecipue prodeſt hydropiſi, elephantiaſi, apoplexiae, ſtomachi frigiditatibus ac inflationibus: atrophiae quoq. ſecundũ Coelium non paruũ auxilium praeſtat: quamuis. n. a principio ſtomachũ ſubuertat, paullo poſt tamẽ aſſuefaciens illũ ſedat, quinimmo, ut dicebat Plinius, uomitiones illae inſtabili uolutatione cõmotae plurimis morbis capitis, oculorũ, pectoris, & deniq. omnibus, propter quae bibitur elleborũ, medẽtur. Verum geſtatio in alto mari peracta reliquarũ uehemẽtiſsima exſiſtit, & mutationes plurimas, atq. maximas facit, nimirum, cum animus mixtos affectus habeat, & triſtitia, & ſpe, timore, atq. periculo: modo gaudẽtibus, & laetis, modo in anguſtijs, & periculis uerſantibus nauigãtibus, quae ſimul omnia magnã uim habẽt, ut quoq. Plutar.

cognouit,

A cognouit,ingentes uomitus cócitandi,ac cóſequenter omnē ueterē morbum profligandi:& proinde iure dixit Auic.nauigationē hanc ad exſtinguēdas praedictas aegritudines efficaciorem eſſe, quin & mixtio illa motus, & quietis, qua praedita eſt, ſi quid aliud, probe corpus nutrire idonea eſt. Quae tranquillo mari peragitur in naui geſtatio non admodũ(dicebat Antyllus) magnam turbationē,neq. cócuſsionē affert: ex quo fit,ut ferme accómodata ſit ijs,quibus etiā geſtatio in curribus conuenit:niſi ꝙ hoc magis habet,ꝙ in purgato aere,ubi non humidi uapores,ſed ſicci,& acres ſint,efficitur. Caeterũ quae turbato mari obitur, magis animum,& corpus exagitat,magiſq. uomitũ ciet,& iccirco quantum fieri poteſt,in omnibus fugiēda eſt,cũ motus acutiſsimos,dum nauis a uēto impellitur,uehemētiſsimos,& neutiquam ceſſantes, ſicq. corpori intētiſsimos habeat. Oribaſius lib.6.c.23.

B Non ſilendum,in nephriticis nauigationem,omnemq. maritimam uitam ab Aretaeo ſub his uerbis commendari: καὶ πλοῦς, καὶ ἡ ἐν θαλάσσῃ βιοτὴ, ἅπαντα τοῖσι ἐπὶ νεφρῶν ἐστιν ἄκεα. ideſt, Et nauigatio,& uita in mari facta,omnia ſunt nephriticis remedia.

De natationis, & piſcationis effectibus. *Cap. XII.*

NATATIONEM inter exercitationes apud medicorum gymnaſtas exſtitiſſe, maximeq. omniũ ab antiquis in exiſtimatione habitã fuiſſe,ꝙ homines e periculis maximis,(ut dixit Plato in Gorgia)liberaret, eoſq. ad audendũ fortiores,& animoſiores redderet,iã ſatis mõſtrauimus: ideo uires eius perquirere ſolũ reſtat. Nã uarias hanc quoq. differētias habuiſſe reperio:ſiquidē aut natatio fiebat in aquis ſpóte naſcētib. aut lib.3.c.14.

C in alijs:& ſi in alijs,uel in dulcibus, uel in maritimis: ſi in dulcibus, aut fluuijs aut lacubus,aut ſtagnis: atq. hae oēs uel in calidis, uel in frigidis.Natationē in aquis ſpóte naſcētibus,quas oēs calidas eſſe,& Ariſtot. auctoritas & ratio,& experiētia demóſtrant, peractã improbauit Antyllus, tamquam impleat, eam tamē in paralyticis curãdis adiumentũ praeſtare,credidit Coel. Aur.ita.ſ.adminiſtratam,ut patiētibus partibus inflatae ueſicae adiungãtur,quo natãdi laborē minuant. Quae porro in dulcibus aquis efficitur natatio, ad omnia eſt maritima male affectis inefficacior. quamobrē uitanda plerũq. eſt: quia,ſi in ea quis diutius immoretur,ei nerui, cũ propter frigus, tũ propter humiditatē laedētur: ex factis tamen in dulcib. aquis natationib. fluuiales minores ſanis corporib. noxas inferũt,potiſſimũq. ad inducendũ ſomnũ ab Horatio Flacco cómendantur,ubi ſcribit, 14.partic. Prob. lib.6. c.27. lib.2 c.1. & li.5 c.1.

ter uncti lib.2.ſerm.

Trans

Saty.1. *Trans nanto Tiberim, ſomno quibus eſt opus alto.* D
pernicioſiſsime uerò ſunt, quae in paludibus, & ſtagnis obeuntur:
quoniã uapores putridi una cum humiditate corporis meatus illa-
bentes, nó ſolum caput, uerũ etiam uniuerſum corpus contaminãt.
Lacuſtres medio quodam pacto ſe habent: quae tanto minus inſalu
bres erunt, quanto lacus, ubi efficiuntur, uaſtiores & puriores appa-
rebunt. Maritima natatio ab Aretaeo in dolore capitis antiquato
uſurpatur. Ab Aetio ex Gal. mente in narium obturatione, & odo-
ratus laeſione ſi aſsidue fiat, probatur. A Celſo uero, & ab Antyllo
hydropicis, ſcabioſis, & quos exanthemata infeſtant, itemq. elephã
tiaſim patientibus, & quorum crura, aut aliquae aliae corporis par-
tes defluxione tentantur, accõmodata reputatur. facit quoq. ad eos,
qui ex alimento fructum nõ ſentiunt. & ideo non immerito Coel.
Aurel. natationes maritimas in paralyticis, ut etiam Celſus ſtoma- E
chicis, iecoroſis, lienoſis, cachecticis ex uſu eſſe ſcriptum reliquit. ue
rũtamen non poſſum non ſumma admiratione teneri, quomodo is
auctor natationes ſub Dio factas in capitis dolore, atq. etiã in epile-
pſia laudauerit: cum Antyllus nõ ſolum marinam natationem, ſed
qualẽcumq. aliã capiti nocere tradiderit. quod ſimiliter ipſa ratio
perſuadere uidetur, demonſtrans, tum ſitum ipſum natãtium, tum
continuas ex aquis emanantes exhalationes caput replere, ac male
afficere. Illud hoc in loco ſilendum nõ eſſe duco, quod magnus phi
25.partic. loſophus Ariſt. in problematib. ſcriptum reliquit, uidelicet in mari
Prob. 12. facilius, quã in fluuijs natari: propterea ꝙ qui natat, ſedulo aquae ad
nitendo natat: adniti autem ad id firmius poſſumus, quod corpulen
tius eſt: unde cum aqua marina fluuiali ſit corpulentior, craſsior, &
ad renitendũ ualidior, magis natãtes adnitẽtes ſibi ſuſtinet. Eſt prae F
terea de quacũq. natatione animaduertẽdũ, paucos diuturnos mor
bos reperiri, in quibus ulla perfecte apta ſit, & ob id perraro, ac ſolũ
aeſtate adhibenda erit natatio, quando gracilẽ reddere, per halitum
euocare, firmare, calefacere, attenuare, hominẽq. tandẽ iniuriae mi
lib.31.c.6. nus obnoxium facere poteſt: a Plinio ſcriptum eſt luxata hominum
corpora, & quadrupedum natãdo in cuiuslibet generis aqua facilli
me in artus redire. Natatio calida emollire indurata, calefacere re-
frigerata credita eſt. & ob id a Coelio Aur. in curandis arthriticis cõ
mendata, ab Aetio ex mente Gal. in ijs, qui cutem corporis denſatã
habent. at ab ea caput offendi, uires quodã pacto eneruari, nemo ne
garet: ꝗ alio etiã non carere uitio dixit Coelius, uidelicet humores
fundere, nec ipſos reſoluere. Frigida ꝙ intus calorẽ natiuum repel-
lens ipſum ualidiorem efficiat ciborum optimam, & citã cõcoctio-
nem

A nem praeſtat: exuberãtes humores diſsipat,& intus refrigeratas par
tes calefacit. unde iure etiã ipſam in arthriticis laudauit Aurelianus
ea ratione motus qua Hippoc. frigidã tetano affectis large affuſam
remedium eſſe dixit,ſicut,& Celſus pro regio morbo laborantib. in
aeſtate, & Herodotus apud Aetiũ ad euitandũ aeſtum frigidam na-
tationẽ commendauit. experientia tamen conſtat,ſi quis ea frequẽ
ter utatur neruos laedi,& interdum ſurditatẽ contrahi, quod Aga-
thinus apud Oribaſiũ cõfeſſus eſt. Atq. haec omnia a nobis dicta ac
cipiantur de illis nationibus,quae ad gymnaſticam quidẽ medicam
pertinebant,ſed minime ſemper in gymnaſijs exercebãtur. illae ue-
ro,quas in gymnaſijs ipſis fieri cõſueuiſſe in 3. lib. probauimus,ſiue cap. 14.
in piſcinis,ſiue in ampliſsimis labris agerentur, duos praecipuos fi-
nes ſecundũ opinionẽ noſtrã habuerunt,alterũ ut motu illo blãdo,
B quo natãtes agitãtur,aqua magis corpora permearet,ſicq. mẽbra co
pioſius humectarentur: alterũ ut maiore uoluptate in mouẽdo ſeſe
fruerẽtur: quandoquidẽ aqua mota,& praeſertim balneorũ ſuaui il
la attrectatione ſingularẽ quandam delectationẽ affert. De piſcato- 7. de legib.
ria exercitatione, quam diximus ex Platonis ſententia nec animo, in ſophiſta
nec corpori prodeſſe,& proinde ab illo optari,ne iuuenes huic in- lib. 3. c. 13.
cumbant,pauca uerba faciam, tũ quia fere ſub nauigationẽ reduci-
tur,ut eadẽ repetere nõ ſit opus: tũ quia a medicis prope nullis eam
in uſu habitã eſſe cõſtat: niſi ꝙ Auic. inter debiles exercitationes ad- loco citato
numerauit,quando quis in nauicula piſcatoria moueatur,& ob hoc
piſcationẽ nullam calorẽ natiuũ augere credendũ eſt, cum & Ariſt. Sect. 38.
ſcripſerit,piſcatores marinos,ideo ruſo colore exiſtere,quoniam in prob. 2.
tus frigent,extra uero quaſi adurũtur: habent. n. qui in mari piſcan
C tur hanc praecipuam cõmoditatẽ, ꝙ eorũ corpora ualde exiccãtur,
& propterea minime omniũ corruptionibus ſubijciũtur: quin ſi pu
tredo aliqua intus lateat, protinus exugitur, cõſumiturq. ut magna
cũ ratione ſcripſerit Gal. piſcatorũ habitus duros, ac ſiccos eſſe, eo- 1. de ſimpl. med.
rumue ulcera perinde exiccata continuo apparere, ac ſi ſalita forẽt. 6. de comp.
Quod uero ſcripſit Suet. Auguſtũ interdũ hamo piſcari cõſueuiſſe, med. C. 1.
id potius animi laxãdi cauſa,quã ualetudinis gratia ab eo agebatur. In uita Auguſti. c. 83.

De venationis conditionibus. *Cap. XIII.*

VENATIONIS exercitationẽ cõparãs ludo paruae pilae libro 1. de paruae pilae ludo.
Gal. illud ſolũ inter ipſas diſcrimen poſuiſſe uidetur, ꝙ
alter modico apparatu indigeret, & ob id cuius exerci-
tatu facilis eſſet: altera uero pluribus inſtrumentis opus
haberet, neq. ab omnib. ſed ab ingenuis dũtaxat, atq. diuitibus exer

A licet uenatores, quos partim ob clamores, partim ob motus uiolentiam ſimiles morbi occuparunt, & quandoq. ad interitum deduxerunt. qua de re prudēter Martialis Priſco, ne Veredo (erat is equus uelociter currens) in uenatu uteretur, conſuluit hiſce uerſibus. Lib. 12.

Parcius vtaris moneo rapiente Veredo
Priſce, nec in lepores tam violentus eas.
Saepe ſatisfecit praedae venator, & acri
Decidit excuſſus nec rediturus equo.
Inſidias, & campus habet, nec foſſa, nec agger
Nec ſint ſaxa licet, fallere plana ſolent.
Non deerunt, qui tanta tibi ſpectacula praeſtent:
Inuidia fati ſed leuiore cadunt.
Si te delectant animoſa pericula Tuſcis,
B *Tutior eſt virtus, inſidiemur apris.*
Quid te frena iuuant temeraria? ſaepius illis
Priſce datum in equitem rumpere, quam leporem.

Porro uenatio pedeſtris eadem fere cōmoda, & incōmoda in equeſtri reperta continet, niſi ꝙ, dum curſibus, ac ſaltib. feras inſectatur uenator, per montes, per ualles, per deuia, per ſiluas, per ſaltus, minori certe periculo, quam in equeſtri, ſubiicitur: at maiori labore afficitur, magis incaleſcit, magis pedes, & crura corroborat: praeter haec libidinis ſtimulos, coercet, quando Hippolytum ſtudio uirginitatis hoc uenationis genus exercuiſſe ferunt. Excitat quoq. uenatio appetitum, ſicut coquus ille Dionyſio dapes auerſanti reſpōdit, ipſi defuiſſe laborem in uenatu, qui appetitum generaſſet. Neutra tamen, ꝙ uehementior exſiſtat, ſenibus, aut debilibus accōmodata C inuenitur, ſed illis tantum, qui robuſtas omnes corporis partes ſortiti ſint, quiq. optime ualeāt. ut non abſq. iudicio ſummo Cornel. Cel. dixerit, ſanum hominē, & beneualentē modo nauigare, modo uenari debere. quod ſi Plinius nepos ſanitatē ſuam uenationi, quā ruri in Tuſcis obibat, aliquando acceptam retuliſſe uidetur, iudicandum eſt, aut illa moderatiſsime uſum fuiſſe, aut potius corpore robuſto, ac ſano ita ualuiſſe, ut nullo pacto a tanti laboris uehementia laederetur. Erit itaq. omnib. hanc exercitationem inire cupientibus duo neceſſarium diligēter conſiderare, primum, an corporis robore polleant, inculpataq. ſanitate fruantur: ſecus, ne grauiſsima pericula ſuſtineant, iure dubitandum uidetur: ſecūdum, numquid modeſtia quadam, & iucunditate, aut potius citra delectum ullū & caſu quodam, ut plerūq. fit, uenationi operā nauet. Quicūq. enim ſuarum uirium, aeris, temporis, quantitatis, loci, & modi rationem aliquam

Seneca in tragoed.

Lib. 1. c. 1. epiſt. lib. 5.

aliquam habere uolunt, multa profecto eorum malorum uitare D poſſunt, quibus ceteri caſu ſeſe exercentes ſubiiciuntur: eo magis, quod uenatio illud praecipuum in ſe habet, quod nulla alia exercitatio in eum modum obtinuiſſe apparet, ut ſcilicet totum fere diẽ non raro ſibi requirat. unde aut uenatores inter exercendum cibum capere, & a cibo magnos labores aggredi coguntur, quo ualetudini nihil pernicioſius eſſe poteſt; aut tota die ieiunant, quod tametſi fortaſſe minus offendat, neque tamen ipſum noxa penitus caret, quando praeter conſuetudinem illud efficitur, necnon poſtea uſque adeo prae fame exſaturantur, ut uentriculum concoquendo mirum in modum fatigent, ſicque & cruditates, & alia innumera mala ſubeant.

Artis Gymnaſticae finis.

HIERONYMI MERCVRIALIS ſex artis Gymnaſticę librorum elenchus, quorum primus liber continet.

De principijs Medicinæ Caput primum.
De conſeruatiuæ partibus, & quid tractãdum cap. 2.
Quid ſit gymnaſtica, et quotuplex. c. 3
De gymnaſticæ ſubiecto, & eius laudibus cap. 4.
Quo tempore, & quo pacto cœperit Gymnaſtica cap. 5.
De Gymnaſijs antiquorum cap. 6.
De varijs hominum generibus, quæ in gymnaſia conueniebant cap. 7.
De gymnaſiorũ diuerſis partibus. c. 8.
De palæſtra, & alijs gymnaſij partibus cap. 9.
De balneis gymnaſiorum, atque etiã de ſtadio cap. 10.
De accubitus in cœna antiquorum, & ſemel duntaxat in die cenandi conſuetudinis origine cap. 11.
De auctoribus gymnaſticæ, & gymnaſiorum miniſtris cap. 12.
De trium gymnaſticæ ſpecierum differentijs: bellica, legitima ſiue medica, & vitioſa ſeu athletica cap. 13.
De vitioſa gymnaſtica, ſiue Athletica cap. 14.
De viuendi Athletarum ratione. c. 15.

LIBER SECVNDVS.

Quid ſit exercitatio, & quõ differat à labore, & motu. ca. 1.
De gymnaſticæ medicę diuiſione. c. 2.
De ſaltatoria cap. 3.
De ſphæriſtica cap. 4.
De pilæ ludo ſecundum latinos cap. 5.
De orcheſtica, ſiue tertia ſaltatoria parte cap. 6.
De fine ſaltationis, & de loco cap. 7.
De luctatoria cap. 8.
De pugilatu, & Pancratio, & Ceſtibus cap. 9.
De curſu cap. 10.
De ſaltu cap. 11.
De diſco, & halteribus cap. 12.
De iaculatione. cap. 13.

LIBER TERTIVS.

De agendis, & de ratione præſentis tractationis cap. 1.
De deambulatione cap. 2.
An erectum ſtare ſit exercitatio ca. 3.
De pugnarum generibus cap. 4.
De nonnullis alijs exercitationum ſpeciebus cap. 5.
De ſpiritus cohibitione cap. 6.
De vociferatione, & alijs vocis exercitationibus cap. 7.
De Cricilaſia, Trocho, & Pilamalleo cap. 8.
De equitatione cap. 9.
De curruli vectatione cap. 10.
De geſtatione in lectica, & ſella. c. 11.
De agitatione per lectos pẽſiles, et per cunas facta, & de Scimpodio. c. 12.
De nauigatione, & piſcatione. cap. 13.
De natatione cap. 14.
De venatione cnp. 15.

LIBER QVARTVS.

De ratione agendorum, & de exercitationis vſu cap. 1.

Gymnaſtica. V Con-

Confutatio opinionis eorum, qui exercitationem in ſanis damnabant: & de exercendi neceſſitate, atque commoditate cap.2.
Improbatio eorum qui omnes homines exerceri debere ſentiebant cap.3.
Redarguuntur qui aſſuetos ſolum exerceri volebant cap.4.
De excrcitationum differentijs cap.5.
De corporum morborum, & ſanitatis generibus cap.6.
An corpora ægra vllo pacto exerceri conueniat cap.7.
De corporibus valetudinarijs, & ſenilibus exercendis cap.8.
De corporibus ſanis exercendis ca.9.
De locis in quibus exercitationes fieri debent cap.10.
De tempore exercitationibus apto cap.11.
Quanta fieri debet exercitatio ca.12.
De modo exercendi cap.13.

LIBER QVINTVS.

De ordine agendorum, & de nonnullis ſcitu dignis cap.1.
De ſingularum exercitattonis differentiarum effectibus cap.2.
De ſaltatoriæ effectibus cap.3.
De ludorum pilæ effectibus cap.4.
De luctæ commoditatibus, & incommoditatibus cap.5.
De pugilatus, Pancratij, & Cæſtuum facultatibus cap.6.
De curſus natura cap.7.
Quid praſtet ſaltus cap.8.
De halterum conditionibus cap.9.
De diſci, atque Iaculationis effectibus cap.10.
De deambulationum qualitatibus caput 11.
Iterum de deambulationum qualitatibus cap.12.

LIBER SEXTVS.

Qvos erectum ſtare effectus pariat cap.1.
De pugnarum effectibus cap.2.
De quarundam aliarum exercitationum qualitatibus cap.3.
De ſpiritus cohibitionis facultatibus cap.4.
De vocis exercitationum facultatibus, & primo de vociferatione, & cantu cap.5.
De lectionis, ſermonis, riſus, & fletus qualitatibus cap.6.
De Cricilaſiæ, Trochi, & Pilamallei qualitatibus cap.7.
De equitationis facultatibus cap.8.
De geſtationum in vniuerſum viribus cap.9.
De geſtationum in vehiculo, lectica, atque ſella particularibus viribus cap.10.
De lecti penſilis, cunarum, ac nauis geſtationum facultatibus cap.11.
De natationis, & piſcationis effectibus cap.12.
De venationis conditionibus cap.13.

INDEX LOCVPLETISSIMVS RERVM OMNIVM MEMORABILIVM, QVÆ IN HOC OPERE continentur.

A

ABies eſt mateтia curribꝰ faciendis apta. 171.a
Abrahã vt Deꝰ ab Alex. Se. colebatur 182 d
Academia Platonis. 18 c
Accubitus conſuetudo vnde manarit 53.a.b
Accubitus virorũ forma qualis fuerit. 53.c & deinceps
Accumbentium numerus quis eſſet. 54.d
Accumbentium imago 55
Achilles ſuos milites diſco exercebat, ne ocio torpeſcerent 121.c.130.f
Acidũ ructãtes vociferatione iuuant̃ 281.c
Adoleſcentes cur ad gymnaſia accedebãt. 26.d
Adorantes erecti ex lege ſtabant 138.f
Æger nullus ex aliquorum ſententia eſt exercendus 205.c
Ægroti priſcis temporibus palam exponebantur, & qua de cauſa 1.c
Ægyptus, Homero autore, multas herbas ac medicamenta habuit 1.b
Aer ẽ ex extrinſecꝰ corpori accidẽtibꝰ. 6.f
Ætas ĩ exercitatione eſt cõſiderãda. 212.f
Aglaitades errauit, riſum dicens neq; corpori, neq; animo prodeſſe. 161.b.288.d
Agoniſtarcha quis fuerit 61.a
Albati erant vna factio Romana 168.c
Aldus Manutiꝰ iuuenis eruditiſſimꝰ. 178.d
Alexander Seuerus Impera. exercitationis cauſa aliquando piſcabatur. 181. quos Deos coleret. 182. d. ad maiorũ effigies ſacra faciebat. ibidem
Alexandri Seueri Imp. exercitia poſt lectiones quę fuerint 28 f. idem balnea virorum ac mulierum ſeparauit 50.d
Alexan. Seuerus Imp. ferè ſemper frigida lauatione vtebatur, rarò calide 39.c
Alexan. Seuerus Imp. noluit ingenuos curſu exerceri 115.c
Alexander Seuerus Imperat. nemora pub. thermis iunxit 134.f
Alexander Seuerus Imp. qua victus ratione, Lampridio authore, vteretur 225.a
Alexander Macedonum Rex quid ante cibi ſumptionem ageret 224.c
Alexander propter cruris vulnus lectica in militari expeditione vtebatur 297.f
Alipilus in gymnaſijs quis eſſet, & quid ageret 63.c
Alipta quis nam eſſet 63.a
Aloyſius Mocenicꝰ Frãciſci F. laudat̃. 19.c
Ambulationes quęnam ſecundum Ariſt. ſint faciliores 217.c
Ambulationes tum aſcendẽdo tũ deſcẽdẽdo factæ qua de cauſa laudentur. 264.d
Ambulatio ſub Dio facta, ambulationi in porticu factæ à Celſo præfertur 265 a
Ambulatio ſubdialis multas habet ſpecies ibidem
Ambulatio ſub Sole, vel in vmbra facta ab authoribus diuerſis diuerſimode accipitur ibidem
Ambulatio ſub Sole minus lædit, quàm ſtatio, & qua de cauſa ex Ariſto. ſententia 266.f. 271.a. 272.e
Ambulatio in vmbra facta, quænam ſit bona ibidem
Ambulatio per arbores rore ſuffuſas facta lepram facile inducit, & cur 267.a
Ambulatio epilepticis, & vertiginoſis conueniens quæ ſit 267 b
Ambulatio ante cibum fieri debet, & qua de cauſa ibidem
Ambulatio poſt cęnã q b. cõueniat. 267.c
Ambulationis matutinæ, & veſpertinæ effectus qui ſint ibidem
Amicus Bibriciorum Rex ceſtu claruit, & fuit à Polluce interfectus 110.f
Ammon apud Oui. ceſtu valuit 111.a
Andreas Baulius vir multæ doctrinæ. 34.
Andr. Palladius Archite. peritiſſimus. 19.c
Angina laborantes luctã effugiant. 246 e
Animus ſine corporis auxilio nihil laude dignum efficere poteſt 13.a
Anneus Gallio ſanguinem expuens nauigatione ſanus factus eſt 179.b
Antheus ſecundum Platonem fuit luctationis artis auctor 105.a

Antiochus medicus quo exercitio vtere-
tur. 210.e.f
Antiochꝰ medicꝰ vehiculo geſtabat 297.b
Antiq bis in die an ſemel ſaturarent. 52.f
Antiquorũ mos vinciẽdi tpa in cęna 57.a
Antiqui in ſtratis cœnabant. 53.a
Antiqui omnes voluptates in cõuiuiis ex-
cogitarunt. 58.e
Antiquorũ ſtudiũ in cibis ac potibus deli-
catiſſimis cõquirẽdis magnũ fuit 58.e
Antiquorum ſcripta quonam modo inte-
rierunt 161.c
Antiquorum maior pars mane vel nihil,
exiguum quid ſumebat 225.c
Antiquorum maior pars in veſpere ſolũ
ſaturabatur 136.e
Antonius Pius Imp. balneum populo ſine
mercede conſtituit. 48.d
Aphoriſmi Hippocratis explanatio 231
Apodyterium in palæſtra quid fuerit 29.c
Apodyterium in balneo quid eſſet 40.f
Apollini cur Athenieẽſes gymnaſium con-
ſecrarunt 8.d
Apollo iaculationis, & medicinæ Deus ab
antiquis indicatus 130.f
Apollo iaculationi ab antiquis eſt præpo-
ſitus, & quare 258.e
Apollonius vt Deus ab Alex. Seue. coleba
tur 182.d
Apoplectici Tral. ſententia lectica vti poſ-
ſunt, & qua de cauſa 229
Aponaxis quid 85.c
Apoſtemata in pectore rupta habentes vo-
ciferatione iuuantur 281.c
Apricari quid faciat 140.d
Apuleius Celſus in Sicilia quendam à ca
ne rabido morſum curauit 4.e
Aquæ formido, Pompeio viuente, primo
ſe nobis manifeſtauit 4.e
Aquis medicatis etiam vtebantur in laua-
tione ad voluptatem 47 a
Aqua ẽ ex extrinſecus corpi accidẽtib. 6. f
Aquæ omnes ſponte naſcentes calidę ſunt
Ariſtot. authore 303.c
Aquarium quid eſſet 43.a
Archigenes fuit Had. Imp. archiater. 192 f
Archimedes ſæpe figuras mathematicas
in corpore vncto deſignabat 32.d
Ariſtotelis ſententia de gymnaſtica & pæ
dotribica 10.d
Ariſtot. ſententia de arte gymnaſtica 13.a
Ariſtot. ſententia de motu poſt cibũ 222.a
Ars gymnaſtica, Gale. ſentẽtia, eſt maxima
pars facultatis conſeruatricis 7.b
Ars gymnaſtica qbꝰ nã rebꝰ pficiat. ibidẽ
Ars gymnaſtica quomodo ſcientia a Ga-
leno vocetur 10.d
Ars gymnaſtica quid nam circa corpus hu
manum operetur 12.f
Ars gymnaſtica ad bonũ corporis habitũ
acquirẽdum, ac ſanitatem conſeruandã
maxime ꝓdeſt multorũ teſtimonio 13.a
Ars gymnaſtica homini eſt naturalis 13.c
Ars gymnaſtica quo tpe ſceperit 11. b.c.d
& quomodo ordinem ac regulas acce-
perit 15.c.62.f
Ars conſeruatoria qualitate, quãtitate, oc-
caſioneq; perficitur 7.a
Ars medica qua ratione coniecturalis effi-
citur & quaſi incerta 226.f
Artis Gymnaſticæ diffinitio. 10. f & 189.e
Artis Gymnaſticæ finis 10.f
Artis gymnaſticæ apud antiquos exiſtima
tio 13.a
Arthriticos deambulatio lenis, & remiſſa
iuuat, & vehemens lædit. 261.c
Arthriticos geſtatione curabat Aſclepia-
des 296.f
Arthriticos natatio frigida iuuat. & qua
de cauſa 305.a
Æſculapius Epidaurius multum artem
medicam illuſtrauit 1.c
Æſculapius ſanis poſtpoſitis, ſolis morbo-
ſis, ac languentibus opem ferebat, 1.c
Æſculapius iaculationis & medicinæ Deꝰ
ab antiquis iudicatus 130.f
Æſculapius venatione ſummopere dele-
ctabatur 185.c
Æſculapius ab antiquis iaculationi eſt
præpoſitus, & quare 258.e
Aſclepiades Pruſienſis orator, & medicus
clarus 51.c
Aſclepiades per inediam triũ aut quatuor
dierum multos affectus curabat 193.c
Aſclepiades infirma corpora variis exerci-
tationibus moleſtabat, vt hominum
fauorem aucuparetur 205.b.235.b
Aſclepiades Pruſiẽſis lectis, & balneis pẽſi-
libꝰ in ægris curãdis vtebat. 176.f.300.f
Aſclepiadem Soranus reprehendit, ꝙ phre
neticos cãtu curare profitebatur. 284.d
Aſſa in balneo quid eſſet 41.a
Aſthmaticos curſu veſtibus laneis facto
Theodotus Priſcianus curabat. 253.a
Cęlius Aureli. ſpiritu retento. 279. c &
vociferatione. 281. c Aſclepiades geſta-
tione 296.e
Athenæum quis locus fuerit. 18.f

Athe

Athenienſes cur Apollini gymnaſiũ conſecrarunt 8.d
Athenienſes poſt Lacedæmonas gymnaſia inuenerunt 18.e
Athenienſes iuuenes quid agerent, vt intrepidi ad vulnera fierent 144.e
Athleticæ finis 11.b
Athletarum remunerationes 11.c
Athletæ in gymnaſio ſe exercebant. 26.d
Athletæ ſimplici noĩe dicti qui ſint. 67.b
Athletæ quibus cibis vterentur 68.e
Athletæ quo noĩe á Plato. vocentur. 69.b
Athletarum victus ratio, quæ eſſet 72.e
Athletæ cur pallidi fiant poſt labores ex Ariſto.ſententia 74.e
Athletæ á Venere ꝓrſus abſtinuerũt. 75.b
Athletarũ ægritudines ſecundũ Gal. 76 d
Athlet.gymnaſtica ſaltatiões habuit. 83.a
Athletę ambulationib.nõ vtebanť 135.b
Athletæ aduerſus palũ ſe exercebãt. 145.a
Athletæ ex ſpiritus cohibitione non parũ auxilij capiebant 154.d
Athletæ ſtatim poſt exercitationem potũ vitabant,& qua de cauſa 224.d
Athletæ frequentiſſime vtebantur pugillatu, lucta,& Pancratio 248.d
Athletæ oſtẽtationis etiam gratia ſpiritũ retinebant 154.f
Atrophia laborantes vociferatione liberantur 281.c
Atrophiam geſtatione curabant Theodorus Priſcianus, & Aretæus 296.d
Attonitos aliquo ſtupore Aetius geſtatione curabat 298 e
Author huius operis cur de gymnaſiis ſcribere ſibi propoſuerit 7.a
Auditus ſpiritu retento melior fit 279 b
Aues in aere ſtare apparẽtes an aliquo modo moueantur 137.a.b
Auerrois ſententia de iis qui exercitatiõnem dimittunt 194.e
Auerrois reprehenditur, qui cenſuit morboſa corpora quotidie ad ſudoris initium eſſe exercenda 209.e
Aug. Imp.lege ſanciuit, vt milites educerentur ambulatum in menſe 135.c
Aug. Imp.ſcimpodio qñq; vehebať. 177.c
Auguſtus Impe. folle ſe exercebat, & qua de cauſa 242 f
Aug. Imp. in fine deambulationis ſubſultim currere videbať& qua de cã. 254.e
Aug.Imp.coxendice, femore,& crure ſiniſtro laborãs ambulatiõe in harena maximè ꝓfunda ſe exercebat,&qũo. 264.f
Aug.Impe. poſt cœnam lectica lucubratoria vtebatur 299.a
Aurelianus Imperat.thermas hyemales in tranſtyberina regione fecit 206.f
Aurium dolorẽ patiẽtes lucta lædit. 246.c
Aurium dolore vexatos geſtatione Gale. Tral.& Aetius curabant 297.e
Axes curruum ex vlmo, illice, & fraxino fiunt 171.a

B

Baliſta quale inſtrumentũ fuit. 130.e
Balneum gymnaſiorum 38.c
Balneũ loca cõſtituẽtia quænã eſſent. 39.b
Balneis inſeruientia quænam eſſent. 39.b
Balneorum ſitus ſm Vitruij ſnĩam. 43.b
Balneorũ aer extrinſec⁹ & intrinſec⁹.ibid.
Balnea multũ calida Gal. tempore in deſuetudinem abierunt 44.e
Balneorum magnitudo, mobilitas,immobilitas,figura ibidem
Balnea non eundem finem habent. 46.e
Balneis calidis, tepidis,& frigidis antiqui diuerſa ratione vtebantur 47 b
Balneum res quadrãtaria cur vocetur. 47.c
Balneorum hora quæ fuerit 50.f
Balnea ſemp ante ſolis occaſum claudebãtur,nec vnq̃ ante auroram aperiebãtur ante Alex Seueri Imp.tempora 50.f
Balneis penſilibus Aſclepiades in ægris cũrandis vtebatur. 176.f.d. à Sergio Orata ſunt inuenta 177.a
Baptiſterium in balneo quid eſſet 39.c
Bellorophon fuit eqtatiõis inuẽtor. 167.c
Bigis Plato animas aſſimilauit 171.c
Bgiæ in pub.ſacris frequentiſſimè certauerunt ibidem
Blandi Forliuienſis error de thermis 19.b
Botularij ĩgymnaſiis botulos vẽdebãt. 64.e
Brachia,dum quis manibus vacuis currit, quodammodo conuelli videtur. 255 b
brachia diſcus corroborat 257.c
Brotheas apud Oui.ceſtu valuit 111.a
Budaeus fallitur 17.a
Budæi error 145.b
Budæus defenſus a Cornario. 119.a

C

Cacheĉticos natatio maritima iuuat. 304.e
Caius quidam cæcus, quomodo oraculo indicante, cæcitate fuerit liberatus 2.f
Calicrates armatus currẽdo bis vicit. 116.e
Callimachus ſtatuarius cacirotecnus cur ſit dictus 118.f
Calidarium in balneo quid eſſet 41.a

Calor naturalis per exercitationem exoneratus multitudine excrementorum, fit robuſtior 192.f
Calor debilis ex motu moderato excitatur, ex immoderato extinguitur 206.f
Calor nimius exercitationes ꝓhibet. 220.f
Calor natiuus exercitatione eſt excitãdus & qua de cauſa ibidem
Calidi homines vel parũ vel nihil exerceri debent, & qua de cauſa 214.e & 229.c
Campus Martius Tyberi vicinus erat, & qua de cauſa 182.f
Canes rabidi in Sicilia plurimi fiunt 4.e
Cantoribus ſpiritu retento peritonæum rumpitur 284.e
Cantus exprimit rerũ ſimilitudines. 9.b.e
Cantus à vociferatione differt 283.b
Capita detecta, à ſole multum lęduntur, & qua de cauſa 272.e
Capite cooperto antiq. ſacrificabãt. 139.b
Capite malè affectos ex Antylli ſententia multa deambulatio iuuat. 262. e. item deambulatio facta calcibus incumbendo 263.a
Capitis grauitate laborantes poſt motum leniter factum leuantur, poſt curſum magis laborant ex Caſij medici ſententia vnde fiat 251.b.c
Capitis dolorẽ inueteratũ Aretæus manuum geſticulatione curabat 240.d
Capitis circunuolutiones vertigines pariunt 242.d
Capitis dolorẽ lucta iugi & magiſtro adhibito facta Cęl. Aurelian' curabat. 245.a & tali dolore laborãtes currere veſtitos iubebat 253 a. & deambulare. 261.a
capiti male affecto vociferatio obeſt. 282.e
Capitis dolore laborãtes vehiculo per longam viam Cęl. Aurel. vehi debere iudicauit, & qua de cauſa 297 c
Caput debile lædit ſaltatio 240.e
Caput dolens haltere lædit 256.f
Caput læditur ambulatione ex motu, & quiete facta, & quare 262. e
Caput maiores noſtri ferè nunquam tegebant 272.e
Carcere detenti qua exercitatione poſſint vti 194 e
Carnes exercitatorũ caſeo iam coagulato: non exercitatorum verò caſeo nõdum bene coagulato comparat Gale. 194.e
Carnis multitudinem deambulatio aufert 261.a
Carnis multitudo qua ratione à Cęlio Aureliano minuatur 277.a
Carnis multitudinem geſtatio Cęl. Aureliano authore, remouet 298.e
Caſſi' iatroſophiſta Romæ Cor. Cel. ętate medicinã sũma cũ laude exercuit 251.b
Cacheticis vociferatio ſubuenit 281.e
Celtę poſt cęnam pugna vmbratili ſe exercebant 145.e
Cęlum meridianum quale ſit ex Vitru. ſententia 219 a
Cęnę initio veteres arctius accumbebant ſatiati ἐπὶ τὰ πλάγια vertebantur 53.f
Cęnaturi antiquitus ad dolores capitis ex cibo & potu, & ebrietatem arcendam lineis vinculis frõtem & tempora vinciebant, & cur. 55.a
Cęnę ꝯſuetudo apud antiquos. 52.f. & ĩfra
Cęnæ hora cur veſpertina ſit data 59 a
Cenaturi quinam ſint dicti 167.e
cera digitis emolliẽda arthriticis dat. 128.e
Cerchio ſecundum Platonem fuit luctatoriæ artis auctor 105.a
Certamina quomodo inceperint 14 d
Ceſtiphori ĩ gymnaſio ſe exercebãt 110 e
Ceſtuum exercitatio 110 d. 248 e
Cęſar ſcripſit, nõ fruſtra fuiſſe antiquitus inſtitutum, vt in bello committendo ſigna concinerent, & vniuerſi milites clamorem excitarent 136.f
Cęſ. Aug. exercitationis cauſa aliquando ceſtus. 113. piſcabatur. 181.e 305.c
Charmis etiam hyeme aqua frigida lauari hortabatur ægros 47.b
Chiron venatione ſummopere delectabatur 185.e
Chorea ſaltationis nomen vnde ſit ortum 101.b.e
CHRISTVS vt Deus ab Alex. Se. colebatur 182.d
Cibi neceſſitas, vnde nã proueniat. 192.d
Cibi ſuperfluitates neceſſe eſt, vt è corpore effluant 192.e
Cibi praui non lædunt eos, qui multum exercent. & qua de cauſa 193.b
Cibis mali ſucci vtentes homines quomodo ſe habeant 199.c
Cibi concoctio quõ cognoſcitur. 223.b
Cubiſtica eſt prima ſpecies ſaltationis. 82.d 239.c
Ciborum ſatietas vitari debet 192.f
Ciborum in appetentia laborantes lectus penſilis iuuat 301.a
Cibos faſtidientes vociferatione iuuantur 281.e

Cibus

Cibus poſt exercitationem non ſtatim debet aſſumi,& qua de cauſa 223.c
Cinædi vnde dicti à veteribus 101.a
Cyrus Perſarum Rex corporis labores magnopere æſtimauit 8.d
Ciſius erat vehiculi ſpecies 108.e
Claudius Cæſ. vehiculo vndique tecto primus,& quando eſt vſus 171.f
Claudus Impe. Harpocræ liberto ſuo conceſſit,vt p vrbẽ lectica vehi poſſet. 174.f
Claudus ſecũdum Platonem quis ſit. 13.a
Clemens Alexandrinus Antonini, & Seueri Impe. tempore floruit 49.e
Clemẽs Alex. tpe Gal. Romę floruit. 105.b
Clitomachus Carthaginenſis fuit nouæ Academiæ ſectator clarus 75.a
Cęliacos manuum geſticulatione curabat Aretæus 240.d. & vociferatione. 281.c & exercitatione inter myrtos, lauros,& thymum facta 296.f
Coitu vſuri veſpere non cœnabant 52.f
Coitus quoſdã lædit,quoſdã iuuat. 196.e
Colicos Aetio autho. lectõ alta iuuat. 285.b
Colicos pilæ luſu. Cœl. Aureli. curabat. 243.b. & curſu. 248.e. & deambulatione. 261.a & ſpiritu retento. 278.f. Aſclepiades geſtatione 296.f
Com. Impe. filius in palæſtra in ægritudinem incidit 29.a. 245.b
Cõmod⁹ Imp. iaculatiõe excelluit. 131 a.b
Comitiales luctam vitare debent. 246.e
Cõcamerata ſudatio in palæſtra vbi nam erat 20.f
Cõcoctionem impedit exercitatio ex Eraſiſtrati ſententia 191.b.c
Concoctio & à quiete, & ab exercitatione moderatè facta multum iuuatur. 192.f
Concoquẽtes difficulter vociferatione iuuantur 281.c
Coniſteriũ ĩ palęſtra vbi nã erat. 20.f. 34.e
Cõſeruatiua medicinę pars à qbuſdã ſola digna videt, vt noĩe medicinæ noĩet. 5.c
Conſeruatiua medicinæ pars à quibuſdã in tres partes eſt diuiſa 6.e
Conſeruatiuã conſtituentia quatuor nominibus à medicis cõprehenduntur. 6.f
Conſtantini Impe. tẽpore accipitres edoceri cęperunt 188.e
Conſuetudo magna ex parte conuenit naturæ exercitati corporis 198.e.f
Cõſuetudinẽ pmutãtes valde lędunt. ibid.
Conſuetudo mala quomodo ex Hippoc. ſententia ſit mutanda 200.d
Conſuetudo exercitij quantũ proſit. 211.a
Conſuetudo in oĩbus eſt cõſeruanda. 212.
Conſuetudo in exercitatione cõſiderãda eſt ibidem
Cõtinui ſolutio q̃b. rebus accidat. 208.e
Continui ſolutioni nullum motus genus conuenit,& quã de cauſa ibidem
Continui ſolutioni membris ignobilibus contingenti modo quodam exercitatio mediocris conuenit ibidem
Cõualeſcẽtes vociferatione iuuãtur. 281.c
Conuulſionib. capiũtur, qui curſu cõcitato vtuntur & quomodo hoc fiat. 252.c
Cornarij lapſus 118.f
Conuiuis olim frigida, & calida à puero dabatur. 54. e. Cornibus boum priſci potabant. 55.b
Cor. Cel. iubet, vt in antiquo laterũ dolore victu athletico vtamur 86.e
Corpus humanum quo pacto à diuerſis diſciplinis conſideretur 12.e
Corpus humanũ quomodo eſt artis Gymnaſticæ ſubiectum ibidem
Corpuſcula à noſtris corporibus continue effluunt. 192.d
Corporis habitus ab exercitatione conſeruatur 192.e
Corporis virtutes per exercitationem fortiores fiunt & expeditiores 192.f
Corporis membra per exercitationem firmitatem & robur acquirunt. ibid. 194.d
Corporis habitus ab otio deſtruitur. 192.e 157.c
Corporum tria genera à medicis conſiderantur,& quæ 204.d
Corpora ægra an aliquo pacto debeãt exerceri 205.b
Corpora ſicca motibus leuibus & moderatis vti poſſunt 206.f
Corporib. calidis & ſiccis nullæ ĩmoderatę exercitatiões cõueniũt. 206.f. 215.b. 229.c
Corporibus frigidis & ſiccis exercitationes remiſſæ cõueniunt, ibid. 215.c. 230.d
Corpora, quorũ vnũ membrũ intẽperiem patitur, quomodo ſunt exercẽda. 207.a
Corp⁹ nullũ quauis intẽperie laborãs dẽt vehemẽti exercitatione exerceri. 207.b
Corpora ob malam formationem morboſa, quomodo ſunt exercenda ibidem
Corpora in numero morboſa exercitationibus vti poſſunt 208.d
Corpora ægritudine in ſitu laborantia nullo exercitationis genere vti debent, & qua de cauſa ibidem
Corpora valetudinaria q̃ã ſub ſe ſm hu-

ius auctoris ſuſam pñt continere. 209.a
Corpora ſenum cur multa excrementa generent 210.d
Corpora ſenum quibus exercitationibus vti debeant 210.e
Corporum ſanorum differentias multas antiqui medici conſtituerunt 211.e
Corpus perfecta ſanitate præditum potius mente conſiderari poteſt, quàm reipſa inueniri 212.d
Corpora multa temperata in ſua regione inueniri dixit Gal. ibidem
Corpora communiter ſana dicta excremẽta quotidie generant, ſe ob id exercitationibus indigent ibidem
Corpora frigida, vehementer, & multum exerceri debent 214.f
Corpora humida excrementis abundant, & ob hoc multa exercitatione indigẽt, ibidem 229.c
Corpora humida à labore ſuffocari, hæc Ariſtotel. ſententia quomodo ſit intelligenda conciliator exponit ibidem
Corpora in æſtate potius, quàm in hyeme ſunt exercenda ex Ariſt. ſententia. 220.f
Corpora quibus temporibus ſint exercenda, & locis 221.e
Corpora calida & humida moderatis exercitationibus indigent ibidem. & 229.e
Corpora frigida & humida multis, & vehementibus exercitationibus indigent ibidem, & 230.d
Corpora ab iiſdẽ, quãdoq; lædunt, qñdoq; iuuantur, prout illis applicantur 235.a
Corporis carnoſitas multis exercitationibus remouetur 238.c
Corpora induta minus à ſole calefiunt ſm Ariſt. ſententiam, & qua de cauſa 272.e
Corpora luxata tum hominum tum quadrupedum notando in artus facillimè reſtituuntur 384 f
Coriceum in palęſtra vbi nam erat. 20.f. & quid eſſet 29.c.87.b
Corycus quid eſſet ex Antilli ſententia. 86.e.101.c.242.d
Cornarius corycum malè follem interpretatus eſt in Hip. conuerſione 33.c
Cornarius malè arguit Budæũ. 118. & 119
Coxas debiles ſaltatio confirmat 240.e
Coxis ex Hippoc. ſententia equitatio eſt inimica 263.a
Craneũ gymnaſiũ apud Corinthios. 18.f
Craſſi quando cibũ debent ſumere. 223.c
Crateri medici ſeruus horribili quodã morbi genere captus fuit, quo carnes ab oſſibus cadebant 5.a
Cratin' poeta cur ſaltator ſit vocat'. 101.b
Creparuras patiẽtes ſaltũ dẽnt vitaſ. 255.a & diſcũ. 258.e. & ſpiritũ retentũ. 280.d quomodo fiant 284.e.f
Criptoporticis antiqui ad deambulandũ vtebantur, & qua de cauſa 165.a
Criſilaſię forma ex Oribaſio, quæ nata fuerit 162.d. eius vtilitas 209.b
Crito medicus Romæ ſub Traiano floruit 245.c
Crudos pilæ luſus lædit 243.b
Crura infirma ſaltatio corroborat 240.e
Crurum vlcera haltere Gal. curabat. 256.e
Cruſtularij in gymnaſiis cruſta vendebant. 64 e
Cunis quomodo in ægris curandis antiqui medici vterentur 178.e.301 b
Curatiua medicinæ pars ob neceſſitatem prius eſt inuenta, & à quibuſdam impoſtura quædam dicitur 5:b.c
Curæ ſanum corpus conſeruant 6.f
Currendi facultas à natura data eſt animalibus 155.a
Curſus certamen Elei inſtituerunt 115.e
Currens ab ambulante qũo differat. 251.a
Currentes hyeme magis rigent ſtantibus, & qua de cauſa 220.f
Currentium ſpiritus anhelat 252.d
Curri b' faciẽdis materia apta ẽ abies. 171.a
Curribus manu ductis febricitantes, vt inquit Herodotus, vtebantur & quantum ſpacij perficerent 172.e
Curribus oĩs generis ſani vtebanſ. ibidẽ.f
Curribus tectis principes vtebãtur potius, quàm apertis antiquitus ibidem
Curru tecto Plinius iunior propter oculorum infirmitatem vtebatur ibidem
Currus multa apud antiquos erãt genera, & q̃ & qũo ſimilia, & diſſimilia erãt. 173.a
Currulis vectatio ab Erichthonio eſt inuenta 171.a
Currulis vectatio apud mulieres Romanas ĩ maximo honore habebatur 171.b
Currulem vectationẽ Romani mulierib. abſtulerunt, ob nimium luxũ, poſtea illis reſtituerunt, & qua de cauſa ibidem
Curulis vectatio apud gymnaſticos æſtimata erat 171.c
Currus duarum rotarum antiquitus erat in vſu 171.a
Currus quatuor rotarum Phryges inuenerunt ibidem

Currus ſex rotarũ Scythæ inuenerũt.ibid.
Currus forma eſt varia ibidem.
Curuũ certamẽ in ludos olympios quando ſit inuectum 171.c
Curſor qui ſit ex Ariſtotelis ſentẽtia.70 d
Curſus Gal.ſentẽtia nõ parũ cõfert ad ſanitatẽ,& bonum habitum.116.e.249 b
Curſus quis motus ſit.201. c.eius vtilitas, & damna 249.c.& infra.
Curſus tres ſunt ſpecies ex Antylli ſententia 116.f
Curſus apud veteres Græcos q̃d ſit. 217.b
Curſus omnis febrientibus nocet. 249.c
Curſum pro vertiginoſis curandis atq; epilepticis Aretæus laudauit 250.d
Curſus circularis effectus qui ſint & omnino repudiari debet ibidem
Curſus eos,qui fungos comederunt,& qui à ſcriptionibus icti ſunt,iuuat 250.f
Curſus q̃õ renes lædat, & iuuet. ibidem
Curſu non in puluere facto faucium interiorum exulceratio curatur. ibidem
Curſus pedes & crura iuuat ibidem
Curſus qua de cauſa ex Ariſto. ſententia caput lædat 250.d
Curſus à quibus vitari debet 252.d
Curſus in poſteriora factus quænam auxilia ex Antylli ſententia corporis partibus præſtet 252.e
Curſus per accliuia, & decliuia differentiæ 252.f
Curſus corpore nudo factus quid efficiat. 252.a
Curſus quo tpe magis ſit faciendus.253.b

D

DAtes apud Verg.ceſtu valuit. 111.a
Deambulationis vtilitas.153.e 259. per totum caput.
Deambulationib.loci apti qui ſint.263.b
Deambulatio multas habuit ſpẽs. 153.c & infra.259.c
Deambulatione q̃n vti debemus. 260.d
Deambulationis effectus qui ſint. ibidem
Deambulatio mediocris eſt magis in vſu, & quæ ſit ibidem
Deambulatione pro inſania, & aſthmate curandis Cęl.Aureli.vtebatur 260.f
Deambulatione pro ictericis curandis Archigenes vtebatur ibidem
Deambulatio pauca quibus nam conueniat 262.d
Deambulatio extremis digitis facta lippiẽtibus confert 263.a
Deambulationum differentię à loco ſumptæ quæ ſint 263. b & earum vtilitates, & nocumenta, ibidem & infra.
Deambulatio tarda quib'cõueniat.261,a
Deambulatio quænam ſit,qua Hip.Auic. & Haly poſt cœnam vtuntur 261 b
Deambulatio febres auget ibid.
Deambulatio minorẽ fatigationẽ in ſpirã di difficultate, q̃ pedib. ſtare affert.ibi.
Deambulatio vehemens corporis tremorem expellit.flatus diſcutit. ibid.
Deambulatio ſalubrior quæ ſit ex Acumeni medici ſententia 217,a.& 264 e
Demetrius Hermopolita,& eius laus 60.e
Demoſthenes prope maris litus vociferabatur. 158. e. & aſcendendo orationes recitabat, & qua de cauſa 253.c
Diaulus curſus qui ſit 116.e
Dielcyſtinda 152.f
Diocles eſt damnandus, qui multos ægrotos deambulationibus poſt cibum exercebat 223.a 268.d
Diocles reprehenditur, qui epilepſiam ſpiritu retento curari dixit 280.d
Dionyſio ſyracuſano cibis appoſitis non delectãti quid coquus reſponderit.187. c 307.b
Dioreus aduerſarium vnctum & ſine puluere ſuperauit 33.b
Dioxippus aduerſarium vnctũ, & ſine puluere ſupperauit ibidem
Diſcus quot ſignificat, & quæ 123.a
Diſci exercitatio fuit antiqua. 121.b. eius vtilitas 257.b
Diſci figura qualis fuerit 123.c
Diſcus robuſtis corporibus cõuenit.212.f
Diſci exercitatione loco purgationis, & phlebotomię,ſi quid impediat,vti poſſumus ex Gale.authoritate 257.c
Diſcoboli 122
Diſcus à iaculatione tum in iuuãdo tum in lædendo parum differt ibidem
Diſcus ab haltere differt 258.d
Dolẽtibus varius ſermo ſubuenit. 283.b c
Dolichus curſus quis ſit 116.e
Domitianus Imper. iaculatione excelluit. 131.b
Domitianus Imp. locum pro vocis exercitatione inſtituit 158.e
Dorſum diſcus corroborat 257.c
Dorſum debile habentes erecti ſtare non debent, & qua de cauſa 269 b
Dracunculi circa crura & brachia multis circa mare rubrum apparuerunt, & quid facerent. 4 f

Dropax

Dropax quid ſit 213.c
Dubitationes duæ circa exercitationes ortæ ſoluuntur 202 f
Duellum à quo ſit inuentũ, & cui pugnæ antiquorum generi reſpondeat 275.a

E

ELæothesium in palæſtra vbi nam eſſet 11.d 20.f
Elleborum qui ſumpſerunt geſtatione in lectica facta iuuantur.299.a.& in lectis penſilibus 301.a
Elephantiaſis Aegypto familiaris quo tẽpore Italis innotuit 4.c
Elephanticos vſu coryci Aretęus curabat. 242.e. & vociferatione. 282.c. Celſus deambulatione.261.c. Aſclepiades geſtatione 296.f
elephãticos natatio maritima iuuat.304d
Entellus apud Verg.ceſtu valuit 111.a
Ephebus Athenis ſerpentem puſillum, & ſtatim ambulantẽ cũ ſemine emiſit.5.a
Ephæbum in palæſtra vbi nam erat, & quantum 20 f.24.e
Epilepſia inſolatione moderata ſecundũ methodicos curatur 271.c
Epilepſia gladiatoris iugulati ſanguine epoto ſecundũ quoſdam curatur 275.b
Epilepſia ſpiritu retento Cęl.Aurel.authore non curatur 280 d
Epilepſia quo pacto vociferatione curetur 282.e
Epilepſiæ vehiculo per longã viã vehi nõ conducit Cęl.Aureli.authore. 297.e
Epilepticos geſtatione Gal. Tral. & Aet. curabant ibidem
Epilepti.curſus vehemẽs ex Theo.Priſciani ſnĩa liberat.250.e.& lõga& recta ambulatio ex Cęl.& Cel.authorit. 262.e
Epilept. Aretus curabat manuũ geſticulatione.240.d.lędit deambulatio.261.a.e
Epilepticis Antyllo authore natatio omnis obeſt 304.e
Epiſcyrus luſus quis 85
Equitatio an ſit exercitatio. 79.a. eſt mot' mixtus ſecundum Gale. 170.f 292.d
Equitatio qd efficiat & ei' inuẽtor. 167.c ſemp in honore eſt habita ibi.& 170.d eius vtilitates & damna 292.e.f
Equitatio ſuccuſſante equo facta quid efficiat 293.b
Equitatio per aſturcones equos facta quid efficiat ibidem
Equitationis per gradarios equos factæ effectus 293.c
Equitantes cur aliquãdo lacrhymas emittant 294.d
Equitatio an ſit geſtatio ibidem
Eraſiſtrat' miſſionẽ ſanguinis è medicina auferẽda, atq; etiam oẽm exercitationẽ inutilem ad ſanitatem iudicauit 191.b
Eraſiſtrati rões, quatuor qb. exercitationem inutilẽ eſſe ad ſanitatẽ dixit. ibidẽ
Eraſiſtratus per inediã trium aut quatuor dierum multos affectus curabat 193.e
Eraſiſtratus eſt damnandus, qui multos ægrotos deambulationibus poſt cibum exercebat 223 a
Eraſiſtrati rões ſoluuntur.ibid.& infra.e
Eraſiſtratus malè à Cęlio reprehẽditur,q paralyticos deambulatione I locis harenoſis facta exercendos iudicabat. 264.f
Eraſmi error 154.f
Erectum ſtare an ſit exercitatio.136 f.vtilitas & nocumenta 169
Erecti ſtãtes quodãmodo mouẽtur. 137.e
Erectum ſtare ante cibi ſumptionem quomodo iuuat 140.e.169.c
Erectum ſtare multas habet differentias, & vnde capiantur 169.c
Erectum ſtare poſt cibos ſumptos quid faciat 139.e 207.e
Erichthonius currulem vectationem inuenit 171.a
Eryſimachus medicus ad ſingultũ curandũ ſpiritus cohibitione vtebatur.153.e
Eſculenta tũ cibi tum remedij cauſa ęgrotis exhibentur 6.f
Euphorbus Iubę regis medicus, & Antonius Muſa fratres vſum aquæ frigidæ poſt balnea calida monſtrarunt. 47.b
Euripidis ſententia de athletis 71.b.c
Excrementa diuerſis modis è corporibus auferuntur 190 f.& infra
Excrementa in corporibus detenta multas morborum ſpecies generant.191.e. 196.d.212.d. 214. d.
Excrementa ante exercitationem è corpore expelli debent 223.a
Exercitationes corpus cõſeruant ſanũ.6.f
Exercitationes quomodo corpori ſano vtilitatem, Gale. & Auic. ſententia, præſtent 7.e
Exercitati cur à frigida lotione aut potione lędantur 223 e
Exercitationis diffinitio ſm Gal.77.b. ſm Auic. 78. a.ſm Auer.& hũc authorẽ. f
Exercitationis diuiſio ſm Platonẽ. 80.d.f
Exercitatio vtiliſsima quæ ſit ex Gal. ſententia

tentia 185.b
Exercitationis dſīæ vnde ſumantur 189.c
Exercitationes opportune factę multorũ errores corrigere poſſunt.18.e.& multa bona præſtare. 194 d.197 a
Exercitationis opiniones tres apud antiquos fuerunt, & quæ 191.a
Exercitationem omnem Eraſiſtratus ad ſanitatem inutilem iudicauit 191.b
Exercitatio concoctionem impedit ex Eraſiſtrati ſententia ibidem
Exercitatio natiuum calorem, & humidũ lædit, Eraſiſtrati ſententia,& per conſequens ſanitatem conſumit ibidem
Exercitationis neceſſitas,& vtilitas.192.d.e
Exercitatio corporis habitũcõſeruat.192.e
Exercitatio laborẽ coniũctũ habet.193.b
Exercitatio calorem naturalẽ auget,vnde fit, vt ipſe mediocritatem trãſeat. 194.d
Exercitatio ſupfluos humores cõſumit.ib.
Exercitatio cunctis hominibus indifferẽter cõuenit ſecundum quoſdam. 195. b
Exercitationibus homines naturaliter inclinantur ibid.& 196.f
Exercitatio ſanitatem præſtat ibidem
Exercitatio excrementa expellit è corpore ibidem
Exercitatio cunctis ante cibi ſumptionẽ conuenit 195.c.190.e
Exercitatio quoſdam lædit, quoſdam iuuat. 196.f
Exercitatio aſſuetis conuenit, non autem inaſſuetis ſecundum quoſdam 198.d
Exercitationum tres ſunt primæ differentiæ 200.e.136.f
Exercitatio præparatoria ſecundum Gale. quæ ſit ibidem
Exercitatione præparatoria quãdo,& quo modo vti debemus 200.f
Exercitatio curatiua quæ ſit, & quando ea vti debemus ibidem.& 137.b
Exercitatio ſimplex quæ ſit, & eius ſpecies 201.a.137.b
Exercitatio eorum, qui vitam temperatã degunt,quanta eſſe debeat ibidem
Exercitatio propriè dicta ſpẽs habet.202.f
Exercitationes poſſunt morbos in quantitate auferre 207.c
Exercitatio ſecundum Hippo.per additionem fieri debet 209.c
Exercitatio bonum habitum inducit, & ſanitatem conſeruat 211 c
Exercitatio nulla debet eſſe aut violenta, aut immodica 212.e
Exercitat.à qb⁹ vitari dẽant. 213.c.& īfra
Exercitatio omnis in loco ſalubri fieri debet 219.b
Exercentes ſe ſub ſole magis incaleſcunt quieſcentes, quàm qui mouentur, & qua de cauſa ibidem
Excrementa in hyeme cur pauca generentur 211.b
Exercitatio ex medicorum ſententia ſemper ante cibũ à ſanis fieri debet. 222.d 226.d.267.c
Exercitatio ante cibum duplicem vtilitatem affert 222.f
Exercitandi tria debent obſeruare 223.a
Exercitationis factæ poſt cibũ nocumenta,quæ ſint 221.f.268 d
Exercitatio nõ debet fieri vbi ſtomachus eſt valde vacuus,& qua de cauſa. 223 b
Exercitati ſtatim poſt exercitationẽ nullum cibum aut potum debent ſumere: & qua de cauſa 223.c. & infra
Exercitationis terminus duplex eſt 227.b
Exercitatio duo requirit, membrorum robur,& caloris augmentum 227.c
Exercitationes conſuetæ in ſenectute congruunt 228.d
Exercitatione laſſitudo ſemper eſt vitanda 228.e
Exercitationis termin⁹ eſt famis ſẽſus. ibi.
Exercitationis exceſſum laudat Ariſt. magis, quam defectũ in cibo ecõtra. 230 f
Exercitatio Socratis ſenis quãta eſſet. ibi.
Exercitatio virorũ quãta eſſe debet. ibid.
Exercitatio puerorũ quãta eſſe debet. ibi.
Exercitatio fortium hominum quãta eſſe debeat,& debilium ibidem
Exercitatio ſenũ minor eſſe debet quàm, cum iuuenes eſſent ibidem
Exercitatio hyeme facta citra ſudorem fieri debet 229.a
Exercitatio vere facta vſque ad ſudorem fieri debet ibidem
Exercitatio Autumno facta minor eſſe debet ea,quæ æſtate fit ibidem
Exercitatio inaſſuetorum quæ, & quanta eſſe debet 230.e
Exercitatio immodica oĩbus nocet. 230 e
Exercitationis immodicæ ſigna. ibidem
Exercitationem iuuenes quando debeant incipere 231.c
Exercitationi peragendæ qui modus eſt adhibendus ibidem
Exercitationem viri quando debeant incipere ibidem

Exercitationem antequam inciperent antiqui quid nam facerent ibidem
Exercitationem ſtatim poſt cibum nemo debet incipere 232.f
Exercitatio prius remiſſe ac debiliter incipi debet, deinde paulatim augeri. 233.a
Exercitationis particularis cognitio, ſiue vniuerſali cognitione, nullam affert vtilitatem, & contrà 234.e
Exercitati ſtatim poſt exercitationem veſtes madefactas debent deponere, & in loco tepido & temperato 233.b
Exercitationem antequam quis incipiat, quid nam facere debeat 233 a
Exercitati non ſtatim poſt exercitationem debent quieſcere, nec cibum aut potum ſumere 233.b.c
Exercitationis modus & ordo totus quis nam ſit ibid.
Exercitatio incontinentium quæ nam eſſe debeat 229.b
Exercitationis mos apud antiquos diuerſus fuit ab eo, qui nunc eſt in uſu. 238.d
Exercitatione præparatoria multi poſt coitũ meridianũ qua de cã vterent. 237.a
Exercitatio cũ puluere q d operetur. 238.a
Exercitatio cũ oleo facta q d efficiat. 236.c
Exercitationes multæ oculorum acumini obſunt. 238.e
Exercitatio magna, vehemens, remiſſa & aliæ à quantitate ſumptæ, quid in noſtro corpore agant. 238.e.f
Exercitatio fieri non debet niſi poſt cibi coctionem 243.b
Exercitationes q̃ nã quibus tẽporibus ex Hipp. ſnĩa fieri debeant. 246.f.& 247.a
Exercitatio capite inclinato facta quos lædat 290.e
Exilitio ſaltus ſpecies curſui aſſimilatur. & eius effectus 254.e

F

Fabularum recitatores vocis exercitationi operam dabant 157.a
Factionũ ſtudioſi homines equorum ſuæ factionis ſtercora odorabant, & qua de cauſa 168.e
Factiones Romanæ quatuor erant, & quæ ibid. Vnde ſint ortæ. 169.a
Febre acuta laborãtes ab omni motu ſunt remouendi ex Gal. ſententia. 206.d
Febres ſæpe contingunt, quia conſuetæ exercitationes dimittuntur 212. f
Fertorium quid eſſet 175.a
Flauius Veſpaſianus dicebat, Imperatorem ſtantem mori debere 139 e
Fletus nocumenta 288.f
Fluxionem in dentes, gingiuas, columellam, aut in totum caput patientes luctã debent omnino vitare 246.e
Fœtus humanus in vtero matris paucioribus ligamentis detinetur, quam fœtus irrationalis, & qua de cauſa 254 d
Follis pila quæ nã eſſet. 88 f. vtilitas. 242.f
Fornacatores in gymnaſijs q d agerẽt. 64.d
Foſſio eſt exercitatio & opus 202.f
Foſſores qua de cauſa à victu inordinato, & prauo non lædantur. 229.b
Frigida lauatio in palæſtra vbi nam erat. 20.f. 39.c
Frigida lauatione cur vterentur poſt calidam 44
Frigidariũ ĩ palæſtra vbi nã erat. 20.f. 39.e
Frigidum quodcunque ſtatim poſt exercitationem ſumptum, iecur, ventrem & alias partes lædit 233.e
Frigus nimiũ q d ĩ nr̃a corpora agat. 220.e
Funambuli 148
Fundæ inuẽtores Phærices fuerunt. 129.a
Fuchſij error 87 a

G

Gale anno ætatis ſuæ 30. luxationem ſummi humeri in palaeſtra paſſus eſt 26.e
Gal. tpe in palæſtra pueri exercebant. 29.a
Gal. tempore omnes homines quotidie lauabantur 30.e
Gal. paulo poſt Senecam, & Plutarchum floruit. 44.d
Gal. gladiatorum medicus à Pou. ſuæ ciuitatis fuit electus 142.f
Gal. vt ſe exerceret, ligna frangebat, & hordeum in pila tundebat 203.b
Gale. obeſum corpus veloci curſu curauit 213.a
Gal. patria temperata fuit 216.e
Gal. iudicat radios ſolis magnas capitibus humanis noxas afferre 266.e
Gallica lues noſtris temporibus apparuit, priſcis ignota 5.a
Galli venatores helleboro ſagittas inficiebant 118.d
Genibus infirmis deambulatio per accliue facta nocet, & qua re ex Ariſtor. ſententia 263.c
Genitalia membra flatibus oppreſſa lucta ſanat 245.a
Germanicus Tyberij Imp. nepos qua cauſa equitatione vteretur. 170.e. 291.

Germa

Germanicus equitationis beneficio à crurum tenuitate fuit liberatus 208.d
Geſtationis multæ ſunt ſpecies 295.b
Geſtatio eſt debilis exercitatio, quibus conueniat, & aduerſetur ibidem.c
Geſtatione in quibus morbis curandis Aſclepiades vteretur 295.c & infra
Geſtatio in mari perturbato omnino eſt fugienda ibidem
Geſtatio in mari tranquillo facta quid efficiat ibidem
Geſtatio ſine additione accepta quomodo ab authoribus capiatur 297.a
Geſtatio vehiculo facta quibus conueniat, & quibus non conueniat ibidem
Geſtatione in quibus morbis curãdis Gal. vteretur 297.c & infra
Geſtatio morbis diuturnis prodeſt ibid.
Geſtatione ſella, & lectica facta ægri vti poſſunt morbo iam inclinante 300.e
Geſtationis in alto mari factæ effectus. 302 f
Gymnaſia nullus antiquorum ſcriptorum ſufficienter tractauit 7.a
Gymnaſia quæ nam fuerint 17.b
Gymnaſia quare, & à quibus primùm ſint inuenta ibidem c
Gymnaſia diebus feſtiuis magis frequentata erant, & quare 27.a
Gymnaſium cur antiqui Tiberi propinquum effecerint 46.f
Gymnaſtica quid ſit, & quotuplex ſit 8.e 202.e
Gymnaſtica ad medicum pertinet 8 f
Gymnaſtica ad ſanitatem multa bona, & commoda affert ibidem
Gymnaſtica quõ à Pędotribica differat 7.b
Gymnaſtica vnde ſit dicta 16.d
Gymnaſtica ars apud græcos ſolùm in vſu fuit, & quo tempore ad Romanos acceſſit 16.e f
Gymnaſtica proprios habuit authores, quorum opera fuit illuſtrata 59.c
Gymnaſiarchus quid nam eſſet 60.d
Gymnaſticæ artis effectus 66.d e
Gymnaſticæ bellicæ finis 66.e
Gymnaſtica vitioſa quæ ſit 16. e 66. d a Galeno vituperata 69.a
Gymnaſtica medica ſaltationes non reſpuit 83.b
Gymnaſticæ duo ſunt genera, & quæ 82.d 170.f
Gymnaſticam & medicinã contrarias eſſe cur dixerit Hipp. 8.f
Gymnaſtica principaliter circa ſanitatis conſeruationem, conſequenter verò circa ſanitatis curationem verſatur 235.e
Gymnaſtes qui nã eſſet & eius onus. 61. b
Gladiatores apud Romanos qui eſſent, & eorum abſurdi mores 142. e f
Gladiatores diuerſi ab athletis 70.f
Gladiatores vſq; ad mortem intrepide pugnabant 143.a
Gladiatores hordearij vocabantur, & quare ibidem
Gladiatores ſanguinem ex vulneribus aduerſarij bibebãt & quare. ibid.275. bc
Gladiatores poſt pugnam cinerem pro medella potabant ibid.
Gladiatorũ deteſtatio ex D. Cypriano. ibi.
Gladiatorum certamina homines cum voluptate intuebantur ibid.c
Gladiatores cuius ordinis ex hominibus fuerint ibidem e
Gladiatores Lentulus alebat Capuæ. ibid.
Gladiator eximius fuit Dom. Imp. 144.d
Gladiatorum munus exercebant Imperatores ad bellum profecturi ibidem
Glacus caryſtius pugillator excellentiſsimus 108.c 144.f
Graciles quiete vti debent 213.b
Gulielmus Choulus de antiquorum exercitationibus ſcripſit 29 a
Gulielmus Chouius errauit exiſtimans diſcum eſſe pilam rotũdam in medio perforatam 126.d 145.b
Gordianus Iunior Imp. Thermas æſtiuas fecit 216.f

H

Habitus corporis in exercitationem conſiderandus 213 a
Hadrianus Imp. lauabat, vbi & plebs. 26.f
Hadrianus Imp curſũ Nemiacis & Iſthmicis certaminibus reſtituit 115 c
Had. Imp. lege ſanciuit, vt milites in menſe ambulatum educerentur 135.c
Halteres quale inſtrumentum fuerit, ex Oribaſij ſententia 126. e eius vtilitas, & damnum 256.& d. infra
Haltere loco purgationis & phlebotomiæ fieri aliquãdo põt, ſi qd impediat 256.e
Haltere antiquorũ etſi nos caremus, loco tamen ipſius aliis inſtrumentis vti poſſumus, & iidem effectus ſequentur. ibid.
Halteriſtarum imagines 127
Hæmorrhoidas ſaltus prouocat 255.b
Harpocræ liberto Claudius Imp. conceſſit, vt per vrbẽ lectica veheretur 174.f

Helio-

Heliogabalus Imp. quibus piſcinis lauabatur 39.c
Heliogabalus Imp. balnea viris ac mulieribus promiſcua exſtruxit 50.d
Heliogabalus Imp. lectos argenteos habuit 58 d
Heliogabalus Impera. curribus animalia monſtruoſa,& aliquando fœminas nudas iunxit 171.b
Heliogabalus Imper. Naumachias in euripis vino plenis exhibuit 180.e
Hepatica affectio quædam in Melonijs apparuit, quæ miros effectus pariebat, ea laborantibus 5.a
Hercules inuexit morem tegendi pudenda in certaminibus 76.e
Hermeum quis locus fuerit 18.f
Hernia laborantes recti ſtare vitent 169.b
Hernia quomodo generetur ibidem
Herodicus Selymbrianus poſt Aeſculapium artem medicam multum auxit & illuſtrauit d.2
Hydropiſim lucta, uel palæſtra Oribaſius curabat. 245.a Cœl. Aure. vociferatione 281.c
Hydropici continuis exercitationibus ex ſentētia Theodori Priſciani curari poſſunt.248.d itemq. curſu.250. e. & vociferatione. Cœl.autho. 281.c
Hydropicis vociferatio prodeſt 281.c
Hydropicos geſtatione Aetius curabat. 298.e
Hydropici Tral. ſententia lectica vti poſſunt,& qua de cauſa 299.a
Hydropicis maritima natatio ꝓdeſt 104.d
Hyeme minus, ęſtate plus exerceri debere quidam iudicauerunt, & qua de cauſa. 21.bc
Hippoc.duas medicinę partes curatiuam, & præſeruatiuā ad ſummū perfecit 5.a
Hippoc.tempore balnea publica aut priuata rara erant ædificata 38.e
Hipp.præceptum de ſanitate tuenda 74.e
Hipp.voluit oīa fieri ἐκ προσαγωγῆς 154.d
Hippoc. ſententia de homine comedente, & non laborante 192.f
Hipp.patria temperata fuit 216.e
Hippo.iudicat, ſolis radios capitibus humanis magnas noxas afferre 266.e
Hippo. Herodici Selymbriani diſcipulus artem medicam illuſtrauit 2.d.4.d
Hippolytus venatione vtebatur, vt virginitatem conſeruaret 307.b
Hypocauſtū & laconicū nō idē fuerūt 42.f
Hypocauſtum balneo ſeruiebat 43.b
Hiſtriones vocis exercitationi operam dabant 157.a
Hiſtriones infibulabantur,& quare 157 e
Homeri tempore Gymnaſtica ars principium quoddam habuit 13.e
Homines naſci propenſos ad muſicam & Gymnaſticā quo cognoſcitur 13.c.80.d
Hoīes cuiuſcunq; ętatis illas exercitationes vitare debēt,à qbus lædūtur 211.b
Homines cur aliqui ſedendo macreſcunt aliqui pingueſcunt 214 e.f
Homines excrementoſi & calida temperie præditi ſedendo pingueſcunt ibid.
Homines excrementoſi & frigida temperie præditi ſedendo macreſcunt ibid.
Homines, qui ante cibos, & ordinate ſe exercēt, nō indigēt ita exquiſita victus ratione,vt illi, qui non ſe exercēt 235.a
Homines ignari, dū legere incipiunt, cur ſomno capiantur 286.d
Homines excellentes, dum legunt, ſomno non capiuntur,& qua de cauſa ibidem
Homo comedens, & non laborans ſanus viuere non poteſt 192.f.214.d
Hora, qua ſani homines cibum ſumere debent, quæ nam ſit 225.c
Horæ diei Romę quomodo, authore Martiali, diſpenſarentur, & quomodo authore Horatio. 224 f & infra
Horarum cōſideratio ab antiquis, Gal. authore quomodo fieret 226.e
Hordeum militibus, qui parum profeciſſent, pro frumento dabatur 11.c
Humidum naturale à ſuperfluitatibus turbatur,& inficitur 194.d
Humores crudos in ſtomacho aggregatos ſaltatio diſsipat 240.d

I

IAcobus ob neruum latum inter luctandum læſum, in poſterum ab eſu neruorum abſtinuit 145
Iaculationis ſpecies duas fecit Plato 129.c
Iaculationis inſtrumentorū inuētor 131.b
Iaculorum inuentor quis fuerit. ibid.
Ianitores in gymnaſijs quid agerent 64.d
Ianus Cornari⁹ Platonē latinū fecit 217.b
Ictérici oēs ſapores amaros iudicant 262 f
Iecoroſos natatio maritima iuuat 304.e
Imitationis ſpecies ſecundum Ariſt. 96.e
Impuberes ſingulari certamine certabant. 144.c
In autumno hora veſpertina cibus ſumi debet,& qua de cauſa 224.e

In

In balneis ædificandis quanta fuerit priuatorum hominum diligentia 38.f
In cubone multi Romę aliquando periere. 196.e
In gymnaſia varia hominum genera conueniebant 19.b.25.a
In hyeme hora veſpertina cibus ſumi debet, & qua de cauſa 224.e
In morbis Itermittẽtibus motiones aliqñ ſunt vtiles ex Hip.& Ariſt. ſnĩa. 206.e
Inſanientibus in morbi declinatione muſicus canens ſubuenit 283.e
Inſolatione antiqui multis modis vtebantur 271.b
Intemperantia multa morborum genera hominibus attulit 1 b.4 d
Intemperies eſt duplex 204.f
In vere hora meridiana cibus ſumi debet, & qua de cauſa 224.e
Ioannes quomodo recumberet ſupra pectus Domini 54 e
Ioannes Baptiſta Rhamnuſius 54.c
Ioannes Vincentius Pinellus laud. 19.e
Ira corpus ſanum conſeruat 7 a
Iſchiadicos curſus liberat 250.f
Iſthmici ludi in iſthmo agebantur. 15.b
Iudęi cur à neruorũ eſu abſtinerẽt. 245.b
Iulianus qdã ſanguinẽ euomens qũo oraculo monſtrante fuerit ſanus factus 3.b
Iuliani Imperat. priuilegium medicis conceſſum 5.c.& infra
Iuuenes oĩbus ferè motib' ſunt apti. 212.f
Iuuenes, ſi plus conſueto laborent, conuulſionibus fortibus magis quàm ſenes tentantur 212.f

L

Labor nimius pallores inducit, & qua de cauſa 74.f
Labor ex Eraſiſtrati ſententia eſt naturæ noſtræ inimicus, & iucunditatem à ſanis aufert 191.c
Laboribus inaſſuetos aliquando exercere debemus, & qua de cauſa. 199.a.230.d
Labores moderati quibus nam corporibus conueniant 215.b
Labores vehementes quibus nam corporibus conueniant ibidem
Lacedęmonij venatione ſe exercebãt. 187.e
Lacedæmonas damnat Ariſtot. quòd pueros nimijs laboribus affligebant. 228.f
Lacedæmonum lex erat, ne in balnea pix inferretur 64.d
Laconicum & tepidarium non ſunt idem apud Vitruuium. 41.b
Laconicum & hypocauſtum non idem fuerunt 42.f
Lambinus fallitur 54.d
Languidis vociferatio ſuccurrit 281 c
Laſſitudo qua ratione articulorum morbo laborantibus obſit 262.d
Lecti apud antiquos varii erant 58.b
Lectus fulcra mobilia habens quid ſit. 176.e.301.b
Lectis penſilibus pro ægrotum exercitiis antiqui medici vtebantur. 176.d. quid eſſent, & quomodo fierent 300.f
Lectis penſilibus, Celſo authore, quando vti debemus ibidem
Lectis penſilibus geſtatio facta tam ante cibum, quàm à cibo prodeſt ibidem
Lectica quare eſt inuenta. 173.b 175.a.& quot numero ſerui eã portarent. 173.c. & infra. eius vſus. 198 f& 299.b
Lectica per vrbem geſtari libertis erat vetitum 174.f
Lectica noſtra cui antiquorum ſellæ correſpondeat 175 a
Lectica in languentibus antiqui medici vtebantur 175.b.299.b
Lectica à ſella differebat 175.c.& 299.b
Lectica multi vs' apud antiquos fuit. 298.e
Lectica, ĩ ea ſedẽtes, q nã vti poſſint. 299.b
Lectuli penſilis agitatio quandiu fieri debeat 177.b
Lectionis ſpecies, & earum ad ſanitatem vſus 285.a
Lectio quomodo fieri debeat 285.e
Lectione remiſſa poſt ciborum ſumptionem vti poſſumus ibid.& infra
Lenti labores quibuſdam corporibus conueniant 215.b
Lethargica febre laborantes in lectica decumbentes vehebantur 299.a
Leucophlegmatia corpus totum deturpat 207.b
Liberati à morbo, quid ſibi auxilio fuerit, tabellulis notabant, ac templo Apollinis dicabant 2.d
Libarii in Gymnaſiis liba vendebant 64.e
Libertis erat interdictum quominus per vrbem lectica veherentur 174.f
Liber de inſomniis eſt Hippocrati adſcriptus, & qua rõne hoc cognoſcat. 263.e
Lycæum Ariſtotelis 18.e
Lycurgus decreto vetuit, ne quis manibus in altum ſublatis exercitaretur 149.b
Lycurg' iuſſit virginũ corpora luctationibus, curſib', & hmõi aliis exerceri. 246.a

Lienoſos,natatio maritima iuuat 304.e
Loca ad Septentrionē & Orientē ſpectātia ſunt ſalubriora ijs, q̃ ad Meridiē & Occaſum ſpectant,& qua de cā ibi.& 216.e
Loca prope paludes,& ſtagna, & huiſmodi alia ſunt mala 218.f
Loca prope mare ad Meridiem, vel Occidentem ſpectantia ſunt mala ibidem
Loci ad exercendum apti ſunt tres conditiones,& quæ ibidem & 216.f
Locorum vis quantum poſsit 215.c
Locus,vbi vocis exercitatio fiebat, qualis eſſet 158.e
Locus,in quo exerceri debēt hoīes,hyeme calidus,æſtate frigidus eſſe debet 219.b
Locus conſularis in Triclinio quis 54.c
Locutio eſt debilis exercitatio,quibus conueniat,ei⁹ vtilitas,& nocumēta 286.e.f
Lōga ābulatio humiditates exiccat 262 e
Longus funis quid ſit Cœlio Aureliano 165.a 178 f
Lotiones corpus ſanum conſeruant 7.a
Lucius qdā lateris dolore laborans, qūo oraculo mouēte fuerit illo liberatus 3.a
Ludi oēs antiquorū cur ſint inſtituti 10.f
Ludorum exercitatoribus quis honor daretur 11 b
Ludū cur inter athleticas exercitationes enumerauerit huius operis author 88.d
Ludi Baccho dicati ἀσκώλια dicti 121.a
Ludi matutini qui eſſent,&qui magni 64.e.& 65.a
Ludorū victores qūo honorarentur 15.b.c
Luctæ præfectus,& eius onus 60.f
Lucta fines tres habuit 105.a.quatuor modis fieri poteſt. 244.e.f
Luctatoriæ artis auctores,qui fuerint 105.a 115.e
Luctam Gal. artis gymnaſticæ minimam partē eſſe iudicauit.102.f.eius apud antiquos magnus vſus fuit 244 d
Luctam noſtro tempore exercent ruſtici, quomodo apud antiquos athletæ exercebant 244.e
Lucta vehementer, & corpore erecto facta quid corpori præſtet 244.f
Lucta habētib. crura debilia nocet 245 c
Lucta qua ratione pectori nocet 245.e
Lucta remiſſe facta q̄d corpori ꝓſtet 244.f
Lucta ſuper pauimento facta quam corpori vtilitatem afferat 246.a
Lucta in puluere facta carnis plenitudinē remouet 246.d
Lucta ex ſententia Gal. eſt perquā exigua pars Gymnaſticæ medicæ 246.f 248.a
Luctator qui ſit ex Ariſtotelis ſnīa 70.d
Luctatores quid nā agerent,antequam luctarentur 102.e
Luctatores vocabantur veri athletæ ſecundum Galenum 108.f
Luctatorum imago 104 a
Lugētibus,varius ſermo ſuccurrit 283.b
Lumbis malè affectis lucta nocet 245.e
Lumbos diſcus corroborat 257.e

M

MAchaon venatione ſummopere delectabatur 185.e
Magni Pōpeij poſt ætatē hoīes toto corpore ac ſingulis dieb⁹ lauari cœperūt 50.e
Manuum geſticulatio ad ſanitatem cōſeruandam conducit 100.f
Manucodiata auis carens pedibus ſemper in aere permanet, nec in terrā niſi mortua cadit 137.b
Manuum geſticulatio humores attenuat 240.d
Marcus Aure.Aſclepiades,& ei⁹laus.60.e.f
M. Aurelius Antoni. Imper. balnea virorum,ac mulierum ſeparauit 50.d
Marcus Antoninus Impe.valetudinis ſtudioſiſsimus quid ante cibi ſumptionem ageret &qua hora cibū ſumeret 224.e.f
Marcus Tul.ſtomacho laborans exercitationibus opportunis conualuit 190.e
Marcia fons hauſtu erat iucūdiſsima 50.f
Mare eſt ex extrinſecus corpori accidentibus 6.f
Mare inſignem ſalubritatem quare efficiat 179.b 302.d
Maria Magdalena quomodo ſtaret retro pedes Chriſti cœnantis 54.f
Marina aqua maiora pondera,quàm dulcis ſuſtinet,& qua de cauſa 184.f
Marius varicibus laborabat,& qua de cauſa 269.e
Marſilij Ficini error in Platonis translatione 38.d & 217.b
Martialis exercitia dū ruri moraret 203.a
Materia,qua lauabantur,q̃ nam eſſet 39.a
Mecœnas Meſsius triennio ſiluit, & qua de cauſa 286.f
Medea ſecūdum Diogenem ſapiens fuit, non venefica,& quomodo 8 e
Medicinæ quando opus non erat 1.b
Medicinæ partes,cum ſint diuerſæ, diuerſa etiam nomina ſortitæ ſunt 5.b
Medicus quomodo corpus humanū conſideret 12.e

Medicus

Medicus eſt artifex res ſenſatas tractans 212.d
Medicamenta quoſdam iuuant, quoſdam lædunt 196.e
Mediaſtini ĩ balneis qd facerẽt 30.e. 63 a
Melancholicos lucta Theodorus Priſcianus curabat 245.a
Melancholici, dum legere incipiunt, cur ſomno capiantur 286 d
Melancholiam Theodorus Priſcianus, & Aretæus geſtatione curabant 296 f
Melchior Guilandinus Laud. 19 e
Membra corporis per exercitationẽ robur & firmitatem acquirunt 192.e. 194.d
Menſæ apud antiquos prope balneũ erant ſitæ,& qua ratione 56.d
Menſæ & lecti ſimul apud antiquos parabantur 56.f
Menſtrua ſanitatem corrumpunt 48.f
Menſtrua ſaltus euocat. 154. f.& deambulatio 260.f 263.a
Mentagra ægritudo Plinij ætate nobis innotuit 4.f
Meſſores qua de cauſa à victu inordinato & prauo non lædantur 229.b
Methodi vniuerſales ex Gal. ſententia niſi particularibus ſpeculationibus iungantur parum iuuant 189.b
Militaris diſciplinæ cupidi gymnaſia ingrediebantur 26 e
Milo Crotoniata vir robuſtiſſimus. 67.a quantum comederet. 73. b. quõ robur oſtenderet 138.e.150.d.277.e
Mecœnas primus natatoria calidarũ aquarum in vrbe conſtruxit 184 e
Moderati labores quibus nam corporibus conueniant 215.b
Morbi quo tempore non vigebant 1.a
Morborum tria ſunt genera, & quæ 104.e
Morbus in intemperie,& eius ſpecies ibid.
Morbus in mala partium formatione qui ſit, & quomodo fiat 204.f
Motus intempeſtiuus concoctionem corrumpit 193.a
Motus omnis moderatus cunctis corporibus conuenit 212.f
Motus interciſus minorem laſſitudinem membris affert,& qua de cauſa 237.e
Mortui in gymnaſijs apud antiquos ſepeliebantur 18 f
Mulieres poſt Hip. ætatẽ podagra propter malam victus rationem laborare cœperunt 4.f
Mulieres apud ãtiquos nõ accũbebãt 53.e
Mulieres cum viris quo tempore accumbere cœperunt ibidem
Mulieres modo a viris diuerſo accumbebant 54.d
Mulieres frequentiſſimè ſaltationi dabant operam 101.b
Mulieres lacenæ quo ſaltu vteretur & 97. e.118.e
Mulieres quęnam vitam magis ſanam & minus moleſtam degunt 215.b
Mulieres quænam faciliter pariunt ibid.
Mulierem prægnantem lędit ſaltatio 240. e.254.d
Mulieribus prægnantibus pica obſeſſis vociferatio prodeſt 281.e
Mulieribus parturientibus vociferatio prodeſt ex Alexandri ſententia 181.e
Muſicam Plato Gymnaſticæ contrariam eſſe dicit 150.d

N

Natationẽ curſui cõparat Ariſt. 183.b
Natatio ſemper in honore apud veteres fuit 182 e 303.b
Natationis locus quid ſit 183.e.& 184 f eius ſpecies 303
Natatio quibuſdã ægritudinibus ex Antylli ſnĩa.& Gale.conuenit 183.a 184.e
Nataturi quid agere debent, antequã natent 183.b
Natatio ĩter exercitationes numerat 183.a
Natationem cur antiqui addiſcerent ibidẽ 185.a.303.b
Natatio ĩ fluuio facta ſomnũ ĩducit 303.e
Natationem in aquis ſponte naſcentibus factam Antyllus improbat 303.e
Natatio pernicioſiſſima quæ ſit 304.d
Natatio ſub Dio facta quid operet 304.e
Natatio facilius in mari quàm in fluuijs fit Ariſt. authore ibidem
Natatio calida indurata emollit,& frigefacta calefacit & eius nocumenta 304 f
Natatio frigida calorem naturalẽ validũ efficit,& concoctionem adiuuat ibidem
Natatione frequenti, ſi quis vtatur, nerui læduntur 305.a
Naturæ calidæ ſecundum Hip. quieſcere debent 196.f
Naturæ hominum adeo diuerſæ ſunt, vt nemo alteri prorſus ſit ſimilis 196.e
Natura corporibus noſtris meatus multos, cur dederit 191.e
Naturis calidis quies conuenit 206.f
Nauigatio an ſit exercitatio 78.f
Nauigatio quibus morbis authore Auicẽ, proſit

profit 302.f.179.b
Nauigationis modus valetudinarijs cõueniens qui ſit ex Herodoti ſentẽtia 179.c
Nauigationis ſpecies ſunt multæ, & quæ & 179.c.301.c
Nauigatio per flumen facta minus perturbat, quàm quæ per mare, & quare, quibuſdam morbis conueniat 180.d
Nauigatio inter exercitationes ab Antyllo numeratur 179 a
Nauigatio corpus mouet, & perturbat ibi. & quare 180.d
Nauigatione quinam vtantur ibidem
Nauigantes ſunt magis colorati ijs, qui in paludibus degunt, & qua de cauſa 181.c
Nauigatione ſanus factus eſt Anneus Gallio ſanguinem expuens 179 b. & 302.e
Naumachiæ cur à Pop. Ro. ſint inſtitutæ. 180 e
Nemei ludi apud Cleonas agebantur 15.b
Nephretici Tral. ſententia lectica vti poſſunt, & qua de cauſa 299.a
Nephriticis nauigatio maritima prodeſt. 303 a
Nero Imp. gymnaſia quando; ingrediebatur, vt athletas certantes videret 26 e
Nero Imp. muſicũ certamẽ inſtituit 158.e
Nero Impe. in lectica cum matre quandoque vehebatur 299.e
Nero lamina pectori impoſita ſub ea cantica exclamabat 360.d
Nicomachus ſmyrnæus valde craſſus qua via ab Aeſculapio ſit curatus à nimia illa craſſitie 207.e
Nitro, & aphronitro fricabantur 34.e
Numa ſecundum Plutar. voluit adorationes ſedendo fieri 139.b
Numer' exprimit rerũ ſimilitudines. 96.d

O

Oculi lachrymantes læduntur ſaltatione 240.e
Oculi lippiẽtes, & lachrymoſi à quantumuis minimo motu læduntur, quiete verò recreantur 243.a.b
Oculorum circumuolutiones vertigines pariunt 242.d
Octauius Pantagathus vir doctiſsimus Vitruuii contextum de palæſtra emendauit 19.c & infra
Oleum eſt ex extrinſecus corpori accidentibus 6.f
Olympici ludi Piſis agebantur 15.b
Onera ferẽtes, ſi cãtẽt, min' labotãt 283.d
Onuphrius Panuinus Veronenſis de ludis diligentiſſime ſcripſit 11.b
Ophthalmię lucta nocet 246.e
Ophthalmia graui laborantes Gal. Tral. & Aetius geſtatione curabant 298.d
Orcheſtica tertia ſaltatoriæ ſpecies in plures partes diuiditur 82.f. 240.d
Orthopnoicos vociferatio iuuat 281.c
Orpheus vt Deus ab Alex. Se. colebat 182 d
Os clauſum cõtinere ſitim extinguit. 286.f
Oſcellæ 163.b
Otiũ corporis habitũ deſtruit 192.f 197.c
Otium pernicioſum eſt & qua de cauſa 199. c & infra

P

Palæſtra Mercurij filia pudendos locos obtegendi cõſuetudinem inter mulieres, quæ exercebantur, inuenit 76.e
Palæſtra quid ſit 17.c
Palæſtra deſcriptio ſecundum Vitruuiũ, ac eius partes 20.e f
Palæſtrę nomẽ quid ſignificet. 35.a 102 d 244 f
Palęſtra multas ſub ſe habuit ſpecies 102.d
Palæſtrę nomẽ vnde ſit dictũ 102. f & ĩfra
Palęſtra ſtomachũ frigidis morbis oppreſſum liberat. Cęl Aureliano authore 245 a. 248.e
Paleã hordeaceã quidã vrinæ difficultate laborans per multũ tempus minxit 4.f
Pali exercitatio 145
Panathenaicũm quis locus fuerit 18.f
Pancratiaſtes quis ſit ex Ariſto. ſnĩa 70. d
Pãcratiũ duplex erat 105.c 109.a b 244 f
Pancratiaſtes vocabantur veri athletæ ſecundum Gal. 108.f
Pancratio Gal. plurimos ſanitati reſtituit 110.d 248.d
Pancratij volutatorij imago 106
Paralyticis natatio in aquis ſpõte naſcentibus facta Cœl. Aurel. authore prodeſt, & etiam in marinis aquis 303.c
Partibus infernis ab alimẽto nutrimentũ non capientibus deambulatio facta calcibus incumbendo prodeſt 263. a
Paruæ pilæ luſores quõ ſe haberent 85.c
Paullus Manutius vir doctiſſimus, & eloquentiſsimus 178.d
Paullus Rhãnuſius vir opt. & doctiſs. 54. b
Paullo Rhamnuſio multũ debent ſtudioſi ob accumbendi formam monſtratam in marmore antiquiſſimo 54.c
Pauli Aeginetæ ſententia de coitu opponitur Gal. & Aetio 237 a
Pectoris dolore diuturno laborantibus vociferatio

ciferatio ſubuenit 281.c
Pectoris affectionibus curandis geſtatione Aetius vtebatur 198.e
Pedes debiles & male tutos ſaltatio firmat 240.c
Pædotriba ſecundũ Platonẽ quis eſſet 62.d
Periſtylia in palæſtris quonam pacto fiebant 20.e
Periſtylij interioris ambitus cui curſui inſeruiret 116.f
Peritonæum debile habentes ſpiritu retento læduntur 280.d
Perſæ victus rationem, & exercitationem diligenter profitebantur 195.a
Perſis labores corporis Cyrus inſtituit ante cibi ſumptionem, & quare 8.d
Petauriſtę vnde dicantur 163.b
Petaurum quam haberet figuram 162.f
Petronas ægra corpora exerceri iudicabat 205.b
Petrus Victorius nſæ ętatis ornamẽtũ. 124
Potulenta tũ cibi tum remedij cauſa ęgrotis exhibentur 6.f
Pheninda quid & vnde dicatur 84.f
Phœbus diſco Hyacinthũ interfecit 126.e
Philagrius medicus profluuium ſeminis exercitatione partium ſuperiorum curabat. 247.e curſu Antyllus 290.f
Philander in ſuis in Vitruuiũ cõmentarijs oſtẽdit antiquos in ſtratis cœnaſſe 53.a
Philoctetes dolorem, ſagittarum iaculatione lenibat 258.f
Philoſophi in palæſtras ad diſputandum conueniebant 20.e 28.e
Phonaſcia ars, & phonaſci magiſtri 158.d
Phyſicꝰ quõ corpus humanũ cõſideret 12.e
Phryges inuenerũt currꝰ q̃tuor rotarũ 171.a
Phrynicus ob ſaltationis excellentiam ab Athenienſibus Imp. eſt electus 100.e
Phrynon dux Athenienſium pancratiaſtes fuit excellentiſſimus 110.d
Phrenetici lectis penſilibus iuuãtur, & qua de cauſa 301.a
Phthiſicis vociferatio prodeſt 281.c
Pilæ paruæ luſus in tres ſpecies diuiditur. 84.e 201.c
Pilę magnę luſus duas habuit ſpecies 86.d
Pilæ inanis luſus quis apud antiquos fuerit. 86.d & vtilitas 241.f.
Pilæ ludorũ quatuor apud Græcos fuerunt genera, & quæ 84.e 241.b
Pilæ luſus ſecũdum latinos, & eius ſpecies. 88.e 242.e
Pila robuſtis corporibus conuenit 212.f
Pilæ paruę luſus omnes quid præſtarent vtilitatis corporibus 241.b
Pilæ paruæ exercitatio inter veloces motus numeratur à Gal. & Paulo 241.b
Pilæ follis dictæ exercitationis figura 89
Pilæ magnæ luſus vtilitates quæ ſint. ibid.
Pila trigonalis quæ nam eſſet. 91.b vtilitas 243.a
Pilæ trigonalis figura 93
Pila paganica quæ nam eſſet 94.d quibus conueniat 243.c
Pilamalleus quid ſit 167.a & 290.e eius vtilitas, & nocumenta 290.f
Pilicrepus in gymnaſijs quis eſſet, & quid ageret 63.c
Pingues quanto magis exercẽtur, tãto magis ſani ſunt, & qua de cauſa 213.a
Piſcatio nauigijs facta eſt nauigationis ſpecies 181.a
Piſcatores marini cur pilos ruffos habeãt. 181.c
Piſcina pub. Romæ vbi nam fuerit 184.e
Pythagoras quidam athletis primus carnem exhibuit 72.f
Pythagoras voluit adorationes ſedendo fieri 139.b
Pyrrhichiæ ſaltationis imago 98
Pittachus Mitylenęꝰ Phrynonẽ Athenienſiũ ducẽ & pãcratiaſtẽ excell. vicit, ob quam rẽ ſtatua i Prytaneo ei erecta fuit 110.d
Pythici ludi Delphis agebantur 15.b
Pituitoſi vociferatione iuuantur 281.c
Platonis ſententia de arte gymnaſtica 12.f
Plato laudat in v. de rep. vt mulieres nudæ cum viris in palæſtra exerceantur 27.e
Plato ſecũdum quoſdam athleta fuit 71.e
Plato fuit Hip. ſectator 80.e
Plato laudauit vt & pueri & virgines, & mulieres, & homines tam nudo corpore quàm armato exercerentur 116.d
Plato ſcribens ſtatum motui contrarium non prorſus vera locutus eſt 138.d
Plato dicit naturas diuinas ex motu, & quiete conſtare ibidem
Plauti verſus de antiquorum puerorũ moribus in palæſtra 29.b
Plinius ſcribit athletas aliquando coitu vti ſolitos 76.d
Plinius ſecundus æſtiuo tempore poſt cibum apricabatur 140.e
Plinius ſecundus ex Veſuuij montis concrematione interijt ibidem
Plinij capitũ librorũ catalogꝰ adulterinꝰ 28
Plinius dixit Aſclepiadem iucundũ curan-

di modum caluiſſe 205.c
Plinij iunioris exercitatio quæ fuerit 222.d
Plinius maior dum voce & ſtomacho laboraret, lectione clara liberatus eſt 285.b
Plinius Cœcilius vehiculo geſtabaẜ 290.b
Plinius Romæ Sella vtebatur, vt inter eundum ſtudijs vacaret 299.c
Plinius iunior corporis ſanitatem venationi referebat 187.c.307.e
Podalirius venatione delectabatur 185.a
Podagrici ſaltum debent fugere 255.a trochum 289.c
Podagricos lenes & remiſſa iuuat deambulatio, & vehemens lædit 261.c
Podagrici Tral. ſentẽtia lectica vti poſſunt & qua de cauſa 299.a
Poſis ſecundum Simonidem eſt ſaltatio loquens 96.f
Pompeij magni exercitia 116.e
Pons naumachiarius quare ſic vocatus ſit. 186.f
Poppea Domitij Nero. vxor, quid faceret, vt cutis candorem acquireret 27.a
Porphyrius philoſophus carnis vſum cur prohibuit 193.c
Porticus tres extra palæſtrã quomodo diſponerentur 20.f
Porticus erant partes gymnaſiorum principales, & quomodo ſe haberent 28.c
Porticus Pompeiana ad deambulationem ædificata 134.e
Porticus in viridario Vaticano qualis ſit. 135.a
Potabant veteres cornibus boum 55.b
Prædo quidam in Pamphilia homines pedibus priuabat 131.c
Prandium apud antiquos quid eſſet 52.f
Praſinæ factioni maxima ciuitatis pars fauebat 168.e
Praſini erant vna factio Romana ibid.
Pratinas poeta cur ſi vocatꝰ ſaltator. 101.b
Praxagoras reprehenditur, qui epilepticos deambulationibus plurimis, & vehementibus curare nitebatur 261.c
Præmia certatoribus cur fuerint inſtituta. 14.e 15.a
Priapiſmũ pilæ magnæ luſu Tralianus curabat 242.d. atque item haltere 256.e
Prodicus ægra corpora exerceri iudicabat. 205.b. propter quod ab Hippocrate reprehenditur 245.b
Prodicus valetudinis ſtudioſiſſimus fuit. 210.c
Propnigeũ ĩ palæſtra vbi nã erat 20.f.43.a
Propinatio iuxta veterem ritum, in conuiuio facta ex Rhamnuſiano lapide 55.b
Prouerbium in harenam deſcendere vnde ſit ortum 16.d
Prouerbium illud diſcum (quàm philoſophũ audire malunt) vnde ſit ortum. 28.e
Prouerbiũ Ne q̃ras ĩ ſtadio dolichũ 117.a
Prouerbium tranſire metam 119.b
Prouerbium cõtra eos, qui nec literas, nec natare ſciebant 181.e
Prouerbiũ à mari & terra ſumptum. 302.e
Puer aquam præbens 56.b
Puerorũ geſtatio in vlnis nutricũ eſt quædam ipſorum exercitatio 176.d
Pueri poſt Hippocr. ætatem podagra laborare inceperunt propter ingluuiem 4.e
Pueri frequentiſſime ſaltationi operam dabant 101.b
Pueri muſicam Platonis, & Ariſtot. ſententia debent addiſcere 160.d
Pueri a ploratu ex Ariſtot. ſententia prohiberi nõ debẽt, & qua de cã. 160.f.288.c
Pueri Gal. tempore in aquis pueriles ludos exercebant 183.b
Pueri vſque ad vigeſimum primum ætatis annum labores multos indifferenter ferre poſſunt 228.e
Pueris peritonęum aut ſcrotum ſpiritu retento rumpitur 280.e
Puellæ ſunt ex Platonis ſententia gymnaſtica bellica exercendæ 66.f
Puellæ pulcherrimæ ſingulari certamine certabant 144.e
Pulmone vlcerati, inculpati viuebant in Lybia 179.e
Pugil qui ſit ex Ariſtotelis ſententia 70.d
Pugilatus ante bellum Troianum fuit in vſu 107 b. ſanitati parum cõfert 247.a
Pugilatores quomodo certabant 107.c
Pugilatus in gymnaſtica medica exiguum vſum habet 108.e
Pugiles vocabãẜ veri athletę ſm Gal. 108.f
Pugiles. & athletę aliquando in Deorũ numerum relati 71.a
Pugilum imago 102.b
Pulueribus in multis exercitationibus antiqui vtebantur. & qua de cauſa 236.d
Puluis vim habet emplaſticam ex Galeni ſententia 238.d
Pugilatus nocumenta, quæ ſint 247.c
Pugilatus fuit paruus Luſus in gymnaſtica medica 248.d
Pugnæ nomen plura ſignificat 140.f
Pugna, de qua hic auctor agit, quid eſſet & quot

& quot eius ſpecies ex Oribaſij ſentẽtia ibidem. & 273.a
Pugna vmbratilis quomodo fiebat. ibidẽ. 201 c
pugna telorum quomodo fieret ibid.
Pugna ſingularis quomodo fieret ibidem
Pugnas ſingulares exercebant ſacerdotes in Pergamo Gal tempore 142.e
Pugna aduerſus palum quinam vtetẽtur. 145.c 273.a
Pugna vmbratilis vbi à Galeno laudetur. 146.e 273.b
Pugna armata a Demea inuenta. 146.e
Pugnas ſingulares etiam Romani exercebant 146.d ibidem
Pugna ſingularis rudibus armis facta à Mantinæis eſt inuenta 145.b
Puluis in vnctione quid præſtaret 33.a & 238.d vnde portantur 34.c
Pyrrhus Ligorius antiquitatis peritiſs. 19.e
Pyrrhichiæ ſaltationes quæ fuerint, & à quo inuentæ 97.c

Q

QVadrans erat merces balneatori data 47.e
Quadrata corpora ab exercitatione quomodo iuuantur 213 a
Quadrigæ in pub. ſacris ſæpe certauerũt. 171.c
Quartana laborantes, vociferatio iuuat. 281.c
Quinquertio qui ſit ex Ariſto. ſententia. 70.d. e
Quotidiana febre laborantes in lectica decumbentes vehebantur 299.a

R

RAuẽna Strabonis authoritate aerem ſalubrem habebat 75.a
Razis ſentẽtia de venatione 187. c. 306. e
Renes debiles lædit ſaltatio 240.f
Remediorum omnium natura eſt, vt proſint, & aliquid etiam offendant 251.a
Renibus malè affectis lucta nocet 245.c
Renum lapilli optimè ſaltatione extruduntur 240 e 254 f
Renũ imbecillitate, vel feruore, vel vlcere affecti ſaltũ vitent. 255.a. & diſcũ. 257.c
Renum inflammatione laborantes erecti ſtare non debent 269.b
Rhamnuſianus lapis, in quo ſculpta eſt forma Triclinij, antiquiſſimus 56
Rhetores in palæſtras ad diſputandũ conueniebant 20.e 28.e
Res rõne finis varia nõia ſortitę ſunt 203.a
Reſoluti Tral. ſentẽtia lectica vti poſſunt, & qua de cauſa 299.a
Reſpiratio crebrarum oſcitationum eſt remedium 279.a
Reunctores in balneis qui eſſent 30.e 63.a
Rigores ſaltatio arcet 240.d
Riſus quõ fiat, & quid efficiat 161. a 287.b
Romani poſtremi omnium gymnaſia ad Græcorum imitationem ſtruxerũt 18.f
Romani in balneis multo græcis laſciuiores 38.e
Romani ſuos milites & mari & terra exercebant 180.f
Romanorum mulieres Varronis teſtimonio in eodem loco cũ viris lauabantur. 48.f. oppoſitionem 53.e
Ros vim habet colliquatiuam, & ideo bibitus gracilitatem inducit 267.a
Rotæ curruum Homeri tempore ſtãno ornabantur 171.a
Ruffus Epheſius Romæ ſub Traiano floruit 245.e
Ruſſati erant vna factio Romana 168.e

S

SAltantes pondera aliqua habebant, & quorſum 118.d
Saltatoriæ exercitationis ſpecies, & eius diuiſio 82.d
Saltatoria facultas in imitatione ſolo motu facta conſiſtit 96.f
Saltatio ſecundum Simonidem eſt poeſis tacens 96. f. & infra
Saltatio vera à muſica ſecundum Plutarchum deprauata eſt 97.a
Saltationis inuentor quis fuerit 97.a
Saltationum diuerſa nomina vnde ſint orta 97.e
Saltationis finis 100.d
Saltationes vbi nam fierent 101.b
Saltationem antiqui in conuiuijs exercebant 101.c
Saltatio quæq; antiquorum ordine, rõne, & proportione indigebat 239.b
Saltatio opportunè facta multas affert vtilitates, eadem inopportunè adminiſtrata multa detrimẽta homini pſtat 239.e
Saltus vtilitas, quæ ſit, Vegetij ſententia. 117.c 253.c & infra.
Saltus ꝓprie dictus duplici modo fit 118.f & eius effectus 254.e 254.e
Saltus multæ ſunt ſpecies 254.e
Saltus in altum factus lædit pectus, & coxas iuuat 255.a
Saltus humores ſuperfluos euacuat, & loco purga-

purgationis ac phlebotomię, Gal.autho re, fieri pôt, ſi q̃d ſit, q̃d ipſam ĩpediat ib.
Saltus factus, manibus aliquo pōdere plenis, q̃d differat à ſaltu aliter facto 255.b
Salſugo eſt ex extrinſecus corpori accidentibus 6.f
Sanguinis miſtionem Eraſiſtratus e medicina auferebat 191.b
Sanguinis mictũ aut fluxũ quemlibet patientibus ſaltus obeſt. 255. & deambulatio 260.f
Sanguinis reiectio ſpiritu retento non curatur, & qua de cauſa 280.d
Sanitas in humorum æqualitate conſeruatur 192.f
Sanitas eiſdem remedijs & amiſſa recuperatur, & præſens conſeruatur. Eraſi. ſententia 191.c. huius falſitas 193 c
Sanitati voluptas eſt coniuncta 183 b
Sanitas cum aliqua moleſtia permanere poteſt ibidem
Sanitas in moderato calore naturali & cōmenſurato humido conſeruatur 191.c 194 d
Sanitas quot modis conſideretur 205.a
Sanitas medicamentis opportune adhibitis recuperatur 193.c
Sani homines à medicamentis multum læduntur ibidem
Sanus homo nullis legibus ſe obligare debet 61.c
Satyriaſim lucta, Theodori Priſciani authoritate, ſanat 245.a
Scabioſis, qua de cauſa motus vehemens conuenit 208.f
Scabioſis natatio maritima prodeſt 304. d
Scapeda quid eſſet 147.
Sceltyrbis ægritudo Plinij ætate ſe manifeſtauit 4.f
Schola medicorum vbi fuerit, & quid ibi fieret 25 c
Scimpodium quid ſit 177. c. & 301.a
Scythæ oēs ferè ſemper equitatione vtuntur 167.c
Scythæ inuenerũt currus ſex rotarũ 177.b
Scribonius Largus Claudij Imp. medicus ſcripſit neminem vſque ad ſua tempora aquæ formidine liberatum 4 c
Scribonius Largus medicus tempore Tib. Cæſ. Romæ floruit 141.f
Scrimia vulgo ſic dicta quid nam apud antiquos eſſet 145.b
Secundas ſaltus educit 254.f
Sella curulis vnde ſit orta 175.a
Sella duplex apud antiquos fuit 174 f
Sella portatoria quid eſſet 175.a
Sella à lectica differebat 175. c. & 299.b
Sella tum cooperta tum non cooperta antiqui vtebantur 299.c
Semen præcalidum emittentes, haltere, Gal. authore curantur 256.e
Seminis fluxũ patiētes lędit ſaltatio 240. f & deambulatio 261.a
Seneca vocat ſe pſychrolutrem 47.c
Semitertiana febre laborātes in lectica decumbentes vehebantur 299 a
Senecæ de geſtationis, & ambulationis difficultate quō ſit intelligenda 296.d
Seneca aduerſus miram anhelādi difficultatem geſtatione in vehiculo facta vtebatur 297 b.c
Senes quonam modo ſecundum Gal. ſententiam debeant curari 209.b
Senes vti debent laboribus conſuetis 211.b
Senes pauciores & remiſſiores exercitationes ſuſtinent 212.f
Senibus exercendis quatuor ſunt conſideranda 210.e
Senectus quid ſit ex Ariſt. ſententia. ibidē.
Senſus lucta exacuit 245.a
Septi dolore diuturno laborantes vociferatione liberantur 281.e
Sergius Orata balnea pēſilia Iuenit. 177 a
Sertorius, vt rixas conniuarum auerſaretur ſupinum ſe locauit, & icciτco facilius trucidatus eſt 54.a
Seuerus Impe. Scimpodio vehebatnr, dum Britanniam obiret 178.d
Sicci homines vel parum, vel nihil exerceri debent, & qua de cauſa 213.b
Siccitas nimia exercitationes ꝓhibet 220.f
Silentium ſitim, tuſſim & ſingultum extinguit 286.f
Silentium ſanguinis reiectioni conuenit 286.16.d
Silimachus medicus fuit Hippoc. ſectator 296.e
Singultus longa & cōcitata ambulatione comprimitur. 262. e & ſpiritus cohibitione. 278.f. & vociferatione. 282.f. & ſilentio 286.f
Syracuſani bis in die ſaturabantur 53.a
Sitis à ſilentio extinguitur 286 f
Soclatus Epicuro aduerſatur circa coitũ. 237.a
Socrates ad ſanitatē conſeruandā, & robur acquirendũ ſaltationem exercuit 101.a
Socrates cantu ſe exercebat 284.e

Solon vetabat ſeruis vnctiones ſiccas 32.f
Situs conuiuiorum in Triclinio iuxta horatium 54.c
Somni corpus ſanum conſeruant 7.a
Somni profundiores ijs contingunt, qui ſe exercuerunt,& qua de cauſa 193.a
Somni profundi concoctionem meliorem efficiunt,& qua de cauſa ibidem
Sõno capiunt ſæpe intẽte ſpeculãtes 139.a
Somnolenti cur ſint decolorati 244.d
Soranus in curãdis diuturnis morbis exercitatione vtebatur 235.b
Soſtratus Gnidius ambulationem penſilẽ primus omnium Gnidi fecit 115.b
Spartanorum mulieres vna cum viris in palæſtris ſe exercebãt 17.b. & in balneis vnà cum viris lauabantur 48.e
Spaſmus cynicus curſu remouetur 250.e
Sphæriſterium gymnaſij pars quid eſſet, & quid in ipſa ageretur 36.f
Sphæriſticus quis nã eſſet,& eius onus 62.f
Sphæriſtica eſt ſaltationis ſpecies, & quid ſit & quis eam inuenerit 84.d
Spectatores ſubſellia ſibi ad ſpectandum ferebant 138 f
Spiratio numeroſa vnde fiat 251.c
Spiritus cohibitio quid faciat 153.a. eius ſpecies.153.b. eius vtilitas. 178. d qbus conueniat. 279.a.eius nocumenta. ibi.b
Spiritus cohibitione inter ceteras exercitationes Athletæ duabus de cauſis vtebantur 154.a
Splenis ægritudinibus ex Aetij ſententia curſus eſt vtilis 250.d.f
Spleneticos geſtatione Theodorus Priſcianus,& Aretæus curabant 296.f
Spurij apud antiquos magna infamia notabantur & à nobilium commertio extrudebantur 18 e
Spurina qua victus ratione vteretur, & exercitio 210.f.223 c
Spurinę ſtudiũ ĩ ſanitate cõſeruãda 223.c
Sputa corpus exinaniunt 6.f
Stadium gymnaſij pars 52.d
Stans exercitium 146.f
Stare maiorem corpori laborem affert, quàm ambulare, & quare 137.c
Stare calcibus aut ſummis digitis innitendo nihil niſi moleſtiam affert 272.f
Stellas deficientes in inſomnijs videntes quomodo ab Hippoc. curentur 253 a
Stephanio fuit inuentor togatę ſaltationis 83.
Stercora corpus exinaniunt 6.f
Stomachace ęgritudo Plinij ętate noſtro orbi nota facta eſt 4.f
Stomachus in coquendo debilis à ſaltatione corroboratur 240. d
Stomachum frigidis morbis oppreſſum curat curſus 250. f
Stomachicos ſpiritu retento Cæl. Aure curabat 279. c. & vociferatione 281. e. Aſclepia geſtatione 296.f
Stomachi dolorẽ Theodorus Priſcianus, & Aretæus geſtatione curabant ibidem
Stomachi affectionibus curandis geſtatione Aetius vtebatur 298.e
Stomacho laborantibus vnctiones exercitationes, & vociferationes commendat Galenus 281.c
Stomachicos natatio maritima iuuat 304e
Strigiles balneorum quid eſſent, & ex qua materia fierent 30.f
Studia corpus conſeruant ſanum 7.a
Sudores corpus exinaniunt ibid.
Sudor eſt motu prouocandus, & qua de cauſa 121.b
Sudor ſine motu proueniẽs deterior eo eſt, quià labore prouenit 233.a
Sudor qua de cauſa manus exercentibus ex Ariſto. ſententia effluat 247.e
Sudor ſiccus quis fuerit 30.f
Suetonij locus de remedio harenarũ & arũdinũ, Auguſti, quõ ſit intelligẽdus 264.f
Suffuſi oẽs colores rubeos iudicant 262.f
Surditate captos Gal. Tral.& Aetius geſtatione curabant 297.c

T

TEmporis duo ſunt gñã, q̃ ab authorib' medicinæ naturalia nominant 220.d
Tempus accidentale quodnam à medicis nominetur ibidem
Temporum cõſtitutiones in exercitandis corporibus, quæ ſint vitandæ 220.e
Tempus nubilum & obſcurũ exercitationibus eſt ineptum ibid.
Tempus ſerenum & lucidum eſt exercitationibus aptum 220.f
Tepidarium in balneo quid eſſet 40.e
Tepidarium & laconicum non ſunt idem apud Vitruuium 41.b
Tepidarii cur non meminerit Vitruuius loquens de balneis gymnaſiorum 42.d
Tetano affectos Hip. authore aqua frigida affuſa liberat 305.a
Themiſon in curandis diuturnis morbis exercitatione vtebatur 235.b
Themiſon medicus rephendit, q atrophiā labo-

laborãtes longâ ambulatione affligebat 262 e
Themiſon methodicorũ princeps coxẽdicũ dolore laborãtes eqtare iubebat 293.a
Theon Alexan. de athletica ſcripſit 70.c
Theſpius poeta ſaltator cur ſit vocat' 101.b
Theſſalus medicus Neronis ætate floruit 159.a
Theſſali qua de cauſa centauri ſint vocati 167.c
Tyberius Imper. ſcimpodio quandoq; vehebatur 177.c
Timonis a uia duobus menſibus, ſingulis annis in cauernis latitabat 5.a
Tyrrheni ſub eodem tegumento cum mulieribus accumbebant 53.c
Tyrrheni ad tibiam pugnis certabãt 107.c
Titus Imp. lauabatur, vbi & plebs 26.f
Titus Imp. qua de cauſa ſit mortuus 47.a
Tonſillas patientibus lucta nocet 246.e
Thoracem haltere lædit. 256. f & diſcus. 257.c
Thorax humidus ambulatione facta calcibus incumbendo ſanatur 263.a
Thorax difficulter ſpirãs deambulatione p acclive facta iuuat ex Antylli ſnĩa 263.b
Tria erant Romę loca, vbi litterariæ exercitationes fiebant, & quæ 25.b
Triclinium marmoreum vetuſtiſſimũ Patauij in ędibus Rhamnuſianis 56
Tryphon de athletica ſcripſit 71.c
Tripudia nr̃a ſaltationibus antiquorũ correſpõdẽt & in quo ab illis differãt 239.b
Trochus græcus quomodo factus eſſet nobis eſt ignotus 162. f. & latinus ibi. & quibus conueniat 209.c
Tubi per quos circũfunderetur calor prodiens ex hypocauſto 43.a
Tubicinibus ſpiritu retento peritonæum rumpitur 280.e
Tumores laxos geſtatione Aetius curabat 298.e
Tuſſis ſicca, ſpiritu retẽto, curſu nõ in puluere facto curatur ex Celſi ſnĩa 250.e
Tuſſis à frigida cauſa orta ſpiritus cohibitione curatur 278.f
Tuſsis à ſilentio extinguitur 246.f
Tyberius Imperator omnium primus colis dolorem expertus 4.f

V

VAlerius aper miles cæcus quo remèdio, oraculo prænunciante, fuerit à cæcitate liberatus 3 c
Valeriola recte putat contra Fuchſium, follem & Corycum differre 87.a
Valetudinarij quomodo ſint exercendi. 209.b 230.d
Vaſarium quid eſſet 43.b
Varices patientes ſaltum effugiant 255.a
Varicibus laborantes erecti ſtare non debent 269.b
Varices quomodo generentur ibid.
Variæ lectiones auctoris recognitæ, & auctæ 280.e
Vehicula tota Plauti tempore ebore erant ornata 171.a
Vehicula tota Plinij tempore auro, & argẽto erant inſignita 171.a 297.b
Vehicula varijs rebus cooperiantur 171.b
Vehicula equis, vel mulis, vel bobus, vel viris agebantur 171.b
Vela ad excipiendum puluerem in Triclinijs ſuſpendendi mos 54.f
Venatio non ſolùm corpus, ſed & animam delectat 185.b
Venatio ad bellicam fortitudinem comparandam eſt vtilis 186.d 186.f
Venationes tres ſunt ex Platonis ſententiã 186.d
Venationis multæ ſunt ſpecies 188.
Venatio quæ nam fuerit magis apta ibi.
Venatio accipitribus facta quomodo ab antiquis fieret 188.e
Venatio multis inſtrumẽtis opus habet & in hoc à pila ex Gal. ſnĩa differt 305.c
Venationis equeſtris vtilitas, quę ſit, & quibus obſit 306.f
Venationis pedeſtris vtilitas, & nocumenta 307.b
Venatio eſt exercitatio & opus ex Gal. ſententia ibidem
Venæ aliquando à ſaltu valido rumpũtur. 255.a. & à diſci exercitatione 258.d
Venenum cur toxicum ſit dictum 130.d
Venus conſeruat corpus ſanum 7.a
Veneti erant vna factio Romana 168.e
Ventres frigidos lucta curat 245.a. & curſus 250.f
Vertiginoſos mapuũ geſticulatione curabat Aretæus 240.d
Vertiginoſos lædit ſaltatio 240.e. & pilæ luſus 242.d
Vertiginoſi luctam vitare debent. 246.e & curſum circularem. 252. f. 261. f. & trochum. 209.c
Vertiginoſos malè curabat Aretæus pugilatu. 247. c. curabat etiam diſci exercitatione 257.e

Vertiginoſa paſſio vnde oriatur 262.f
Vertiginoſo gestatione Gal. Tral. & Aet. curabant 297.c
Veredus erat vehiculi ſpecies 298.d
Verus Imp. primus cum duodecim ſolenni conuiuio accubuit 54. d
Veſicæ lapilli optimè ſaltatione extrudun tur 240.e
Viæ apud veteres græcos quæ ſint 217 c
Vigiliæ ſanum corpus conſeruant 7.a
Vigilia laborãtes lectica vti poſſunt 299 a
Viperarum morſibus tibiarum moduli proſunt, vt Gellius refert ſe apud Theophraſtum inueniſſe 283.c
Virgo fons tactu erat iucundiſſima 50 f
Virgines ſecundum Platonem ſunt in gymnaſtica bellica exercendæ 66 f
Viri tantum apud antiquos accumbebãt, non mulieres 53 c
Viri apud antiquos quonam modo accũberent 53.e
Viri nõie quid intelligat hic auctor 228.e
Viri ſunt ferè omnibus motibus apti 212.f
Viſus debilitati, & obſcuritati geſtatio retrouerſa facie facta, Auicen. authore, cõfert 298.d
Vitruuius floruit ætate Cæſ. Aug. 28 d. eius authoritas apud antiquos parua fuit ibi.
Vlceribus quiete curandis ſtare & ſedere aduerſantur 138
Vlceribus internis, Cæl. & Cel. authoribus, deambulatio remiſſa, & molliter facta prodeſt 261.c
Vnctione qui nam vterentur 30 d
Vnctionis materia quæ fuerit 32.d
Vnctionis finis 33.c
Vnctio poſt balnea quid præſtabat 32.f
Vnctio ab antiquis quomodo fieret, eſt incertum 34.d
Vnctionibus in multis exercitationibus antiqui vtebãtur, & qua de cauſa 236 d
Vocator in conuiuio quis 54
Vociferationis pub. certamina, & victoribus præmia fuerunt inſtituta 157. a b
Vociferatio quonam modo fieret 159.b
Vociferationis finis eſt multiplex 158.f
Vociferatio quid ſit 156. & quid efficiat. 159. b. 280.f
Vociferatione quomodo, & quando debemus vti & vitare 383.a
Vocis abſciſio quomodo à Cœlio Aureliano curaretur 160.e
Vocis ſpecies ſunt ſex 280.f
Voci ex humiditate raucæ vociferatio ſuccurrit 281.c
Voci vel nimia loquela, vel nimio clamore, vel ſilentio malè habenti vociferatio ſubuenit 281.c
Vox quomodo corrumpitur 283.a
Vomentes vociferatione iuuantur 281.c
Voracitas immenſa, Seneca & Plut. authoribus, multas nouorum morborum ſpecies hominibus genuit 4.d
Vrania quid 85.e
Vrinæ corpus exinaniunt 6.f
Vrinæ ardor ex curſu augetur 252.d
Vtero conuulſio ambulatio calcibus incumbendo facta prodeſt 263.a

X

XYſta rea quis nam eſſet 60.e
Xyſti & xyſta quid eſſent in gymnaſio 37.b.c

Z

ZOſimus libertus ſanguinẽ reiectãs nauigatione liberatus eſt. 179.c. 302.e
ἁρπαστὸν quid ſit 84. f. 94. f. eius vtilitas. 243.c
ἀλωθὴρ mendicum, & erronem ſignificat. 128.d
ἀκροχειρίζεσθαι quid ſignificet. 146 f. eius vtilitas 276.d. & 147.a
Acrochiriſmus quomodo fieret ibid.
ἀκροχειριστὴς quid ſit 149.a
Acrochiriſmo celtæ vtebantur ibid.b
ἀσκωλιάζειν 121.b
κεράβαι vnde dictum ſit 55.b
δίαυλος apud græcos quid ſit 20 e
ἐκπλετρίζειν quid ſignificet 149.b. 201. e eius vtilitas 276.e
πιτυλίζειν quid ſignificet. 149. c. 201. c. eius vtilitas 276.f
πάθος quid ſit 30.f
γυμνάζεσθαι vox eſt antiquiſſima, & denudari ſignificat 17.b
γέλως vnde dicatur 187.a
κυνόσαργες gymnaſium Athenis quid fuerit 18.e
ξυστὸς apud græcos quid ſit 21.a
κορίτωσις quid ſit 30 f
Φαινίνδα quid ſit 84.f
Δισκόφοροι qui ſint 14
Βέμβικος inſtrumenti vertigo epilepſiam inducit 290.d
Διασχοινίου ἀναῤῥιχᾶσθαι 145.f

FINIS.

REGISTRVM.

✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X.

Omnes ſunt quaterniones præter ✠ & X qui ſunt terniones, & D quinternionem.

VENETIIS, APVD IVNTAS.
M D LXXXVII.

Google